

DEPARTAMENT D'ART I MUSICOLOGIA
FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES

Any 2015

Tesi doctoral
Doctorat en Musicologia

**SOM POBRES DE SOLEMNITAT!
CAP A L'EMANCIPACIÓ DEL MÚSIC PREROMÀNTIC
A PALMA DE MALLORCA**

VOLUM II

LA MÚSICA AL TEATRE DE PALMA (I)

Autor: José Joaquín Esteve Vaquer

Director: Dr. Francesc Cortès Mir

SUMARI

LA MÚSICA AL TEATRE DE PALMA (I)

ORGANITZACIÓ I ADMINISTRACIÓ TEATRAL

EL COLISEU DE PALMA.....	8
La seva construcció.....	8
Reformes i treballs de condicionament.....	12
Recomanacions i mesures en matèria de seguretat.....	23
El nostre teatre descrit per alguns personatges del segle XIX.....	26
FUNCIONAMENT DELS TEATRES. EL CAS DEL TEATRE DE PALMA.....	30
L'entrada del pensament il·lustrat a Espanya i els canvis en la jurisdicció teatral.....	32
La Junta de Reforma de Teatres de Madrid. El triomf efímer dels neoclassicistes il·lustrats i les seves conseqüències.....	35
La Junta de Teatres de Palma i les seves competències (1802-1808).....	44
La correspondència entre els estaments teatrals de Madrid i la Junta de Teatres de Palma (1802-1808), Contribucions, premis i censura.....	48
L'activitat teatral a Espanya durant la Guerra del Francès i la legislació del període 1808-1817.....	54
La Junta de Teatres de Palma. Segona etapa (1811-1817).....	58
Competències i normativa teatral durant el Trienni Constitucional.....	63
La Junta de Teatres de Palma. Tercera etapa (1824-1833).....	65
Els ingressos de l'Hospital generats pel teatre.....	66

LES COMPANYIES CÒMIQUES ESPANYOLES

FORMACIÓ I COMPOSICIÓ DE LES COMPANYIES CÒMIQUES ESPANYOLES AL PRINCIPI DEL SEGLE XIX.....	70
Parts de la companyia relacionades amb la música.....	72
Els músics i compositors de la companyia.....	73
Dames i galants de música i altres encàrrecs musicals.....	75
Els actors polifacètics.....	78
Les obligacions dels membres de la companyia segons els contractes conservats a Palma (1805-1817).....	78
L'ECONOMIA DE LES COMPANYIES CÒMIQUES.....	83

Responsabilitats administratives i econòmiques de l'autor o empresari	83
Despeses generades per l'arrendament del teatre.....	85
Els sous del còmics	96
Les funcions de benefici a favor dels actors.....	100
Les contribucions econòmiques de les companyies còmiques.....	102
Les funcions de benefici a favor de l'Hospital.....	103
Les contribucions a la confraria de Nostra Senyora de la Novena.....	108
Les funcions de benefici a favor de la Junta de Teatres de Madrid	112
Primeres passes cap a la contemplació dels drets d'autor	113
VICISSITUDS DE LES COMPANYIES CÒMIQUES A PALMA	
ENTRE ELS ANYS 1800 I 1808.....	118
Els anys còmics de 1800 i 1801. Primeres dificultats econòmiques	120
L'any còmic de 1802.....	127
L'empresonament de Vicente Navarro, primer galant de la companyia	130
Acabament de l'any còmic	133
L'any còmic de 1803.....	134
L'any còmic de 1804.....	137
Les rogatives públiques. Un conflicte d'interessos entre el Reial Acord i l'Ajuntament que afectà al teatre.....	140
L'any còmic de 1805.....	145
Nous problemes econòmics i dissolució de la companyia	148
Nomenament de Jaume Frontera com a nou empresari del teatre. Continuen les dificultats econòmiques	154
Acabament de l'any còmic	158
L'any còmic de 1806.....	158
L'any còmic de 1807.....	161
Desavinences entre l'autor i els còmics. Joan Pau Sastre substitueix Manuel Campuzano com a autor de la companyia. Acabament de l'any còmic	166
L'ACTIVITAT TEATRAL A PALMA DURANT LA GUERRA DEL FRANCÈS I ELS	
ANYS POSTERIORS	
Oposició del clergat a l'obertura del teatre	178
Mallorca refugie d'actors	181
Intents per a reobrir el teatre durant el conflicte bèl·lic.....	184
L'any còmic de 1811.....	187
Funcions ofertes i obres representades per la companyia	200

L'any còmic de 1812.....	213
Funcions ofertes i obres representades per la companyia	218
L'any còmic de 1813.....	232
Funcions ofertes i obres representades per la companyia	235
L'any còmic de 1814. Comencen les dificultats econòmiques	241
Funcions ofertes i obres representades per la companyia	245
L'any còmic de 1815. Els regidors de l'Hospital es fan càrrec de l'empresa teatral	252
Funcions ofertes i obres representades per la companyia	263
L'any còmic de 1816.....	266
Funcions ofertes i obres representades per la companyia	273
L'any còmic de 1817. Enfrontament entre les autoritats local.....	287
Queixes dels còmics contra l'empresari. Dificultats econòmiques	292
Triomf de les autoritats locals davant el corregidor interí.....	321
Funcions ofertes i obres representades per la companyia	328
Qualitat dels cantants i els músics segons la premsa local.....	333
La circulació de còmics entre els teatres espanyols	343
Algunes notícies sobre els actors que actuaren al teatre de Palma durant el període 1800-1817	356
 LES REPRESENTACIONS TEATRALS DURANT EL TRENNI CONSTITUCIONAL	359
Funcions teatrals a les cases particulars	359
La companyia d'afezionats passa a la Casa de les Comèdies.....	361
Oposició del Cap Politic a la continuació de les funcions teatrals durant la quaresma.....	364
La companyia espanyola de volatins de Marcos Serrano al teatre.....	366
Les comèdies tornen a la Casa de les Comèdies: vicissituds de la companyia, control de les funcions i públic	368
Ingressos produïts per les funcions teatrals.....	377
Participació musical en les funcions teatrals de 1821	380
Els instents per a reobrir el teatre en 1822	382
Primer intent d'introduir les representacions d'òpera en idioma italià a Mallorca: el pla d'empresa de Luigi Manrara.....	384
Relacions operístiques entre Barcelona, Maó i Palma	387
Discrepàncies entre el consistori i el nou cap polític en la jurisdicció teatral	393
Les funcions de jocs de mans de l'italià Domenico Teraquini.....	395
Primer intent d'obertura del teatre amb una companyia estable	396
Les acadèmies musicals de la cantant Paulina Perucco al teatre durant la tardor de 1823: primeres mostres d'òpera italiana a Palma.....	397

EL REPERTORI MUSICAL

Consideracions prèvies: el repertori, la circulació d'obres i conseqüències de la reforma teatral neoclàssica	399
Situació del teatre musical a Espanya durant la segona meitat del segle XVIII	404
Teatre musical espanyol	405
La sarsuela.....	405
La <i>tonadilla</i> escènica.....	407
Origen i evolució de la <i>tonadilla</i> escènica	408
La música a les comèdies espanyoles i els sainets	413
Els balls espanyols	415
L'escola espanyola del bolero	416
Teatre musical italià	417
L'òpera italiana i la seva influència en la música espanyola.....	417
Els balls escènics italians i la seva influència en el ball espanyol.....	421
Teatre musical francès.....	423
L' <i>opéra-comique</i> francesa.....	423
El <i>melólogo</i>	426
Els balls francesos i la seva influència en el ball espanyol	432
Morfologia de les funcions teatrals al principi del segle XIX.....	433
Presència i funció de la música a les funcions teatrals.....	436
Gèneres i obres del repertori musical representades a Palma entre els anys 1800 i 1823.....	437
Les sarsueles i les òperes d'autors espanyols.....	439
Les òperes italianes traduïdes al castellà.....	442
Èxit i adaptacions de l'òpera <i>Nina</i> i la seva representació a Palma	450
Les òperes còmiques franceses traduïdes al castellà	461
El <i>melólogo</i>	470
El <i>tonadilla</i> escènica	472
Els balls	475
Altres gèneres musicals.....	477
Cançons i himnes patriòtics al coliseu palmèsà	480
Les preferències musicals del públic palmèsà segons la premsa de l'època.....	481

LA MÚSICA AL TEATRE DE PALMA (I)

ORGANITZACIÓ I ADMINISTRACIÓ TEATRAL

El coliseu de palma

El segle XVII fou el segle d'or del teatre a Espanya. Fou un moment en què les circumstàncies socials i polítiques determinaren una situació propícia i excepcional: les representacions públiques es convertiren en l'eix de la moral i l'estètica. El món es convertí en un gran teatre i el teatre fou l'art més adequat per a representar la vida quotidiana. Al llarg d'aquest segle es crearen les primeres sales teatrals, anomenades corrals de comèdies, gestionades per les Germandats, vertaders precedents de l'empresari teatral modern. Començaren a proliferar els autors, les obres i les companyies còmiques. El teatre deixà de ser un esdeveniment restringit per a convertir-se en un producte competitiu, subjecte a les lleis de l'oferta i la demanda. El públic, desitjós de gaudir d'aquesta nova forma d'entendre el teatre, a poc a poc omplí les noves sales.

La seva construcció

Amb aquest ambient socialment propici començaren a condicionar-se a Palma les primeres sales civils destinades a representacions.¹ D'aquesta manera les funcions, que fins aleshores s'havien realitzat als carrers i places de la ciutat, ocuparen un lloc definit, més o menys condicionat, on el públic podia gaudir de les obres representades amb una certa comoditat. D'entre aquestes sales, cal destacar el Palau de Santacília, el pati de l'Estudi General i la sala de juntes del gremi de sabaters –situada a l'actual plaça de Tagamanent–, on els Regidors del Sant Hospital, amb la intenció de cercar noves fonts d'ingressos, organitzaren algunes temporades teatrals. Per la documentació publicada per Eusebio Pascual² sabem que la primera companyia contractada pels regidors de l'Hospital fou la d'Álvarez Vallejo, que començà les seves representacions el 29 de juliol de 1662 a alguna d'aquestes sales.³ L'èxit aconseguit per la companyia i els beneficis que proporcionà a l'Hospital foren, amb tota probabilitat, els motius pels

¹ A algunes esglésies i convents de Palma ja es venien realitzant representacions teatrals, sobretot, com a complement dels actes litúrgics. Les de Montesión i la Catedral foren les que registraren un major nombre de representacions.

² PASCUAL, Eusebio: "El antiguo corral o casa de comedias de Palma", en *Almanaque Balear*, 1882, p. 100.

³ La documentació conservada al respecte, donada a conèixer per Eusebio Pascual, no especifica on es dugueren a terme les representacions d'aquesta companyia.

quals els regidors decidissin continuar amb l'organització d'aquestes activitats i plantejar-se la possibilitat de construir un nou local destinat exclusivament a les representacions teatrals. Amb la construcció d'aquesta nova sala, els regidors pretenien augmentar els ingressos de l'Hospital, a fi de sufragar les enormes necessitats econòmiques, i dotar a Palma d'una sala digna per a les funcions teatrals, ja que les sales anteriorment esmentades havien quedat obsoletes.

La construcció d'aquest teatre – conegut com la casa de les comèdies o corral de les comèdies– fou possible gràcies, sobretot, a l'esforç inicial de dues persones: el que aleshores era el paborde de la Seu de Mallorca, el reverend Joan Barceló, el qual cedí, el 17 d'octubre de 1662, els terrenys al Sant Hospital per a la construcció del nou edifici,⁴ i el noble Ferran Moix, un dels regidors de l'establiment benèfic, que s'encarregà de l'administració de la construcció i, una vegada finalitzat el teatre, de l'organització dels espectacles.⁵ Les obres s'iniciaren al principi de l'any 1663 i les despeses de la construcció, unes vuit mil lliures, se sufragaren amb les funcions de comèdies que continuaren representant-se a l'antiga sala de juntes del gremi de sabaters,⁶ les donacions dels benefactors particulars de l'Hospital⁷ i les escasses ajudes provinents del Gran i General Consell.⁸ Quatre anys després, a mitjan 1667, es finalitzà l'obra i sembla que s'inaugurà en el mes d'agost d'aquest mateix any amb l'actuació de la companyia de José Galcerán i Phelis Pascual. A la fi, els ciutadans podien gaudir d'un espai nou, un edifici que tenia aspecte d'autèntic teatre, amb l'escenari i les llotges, amb una capacitat

⁴ L'escriptura de donació dels terrenys fou publicada per primera vegada per l'escriptor Eusebio Pascual, a les pàgines de l'*Almanaque Balear para el año 1882* del diari *El Isleño*. Després de passar per l'arxiu del Col·legi Notarial de Palma i l'Arxiu Històric Provincial, el document es conserva actualment a la secció de Protocols de l'Arxiu del Regne Mallorca (ARM. Protocols notariales, sig. M-1533, ff. 96 v.-98 v.).

Des de la seva publicació, el document ha estat reproduït per Francisco Pons Vallés, al seu treball *La Casa de las Comedias: hoy teatro principal*, publicat l'any 1955, i, més recentment, per Gaspar Sabater, al treball titulat *De la casa de las comedias al teatro principal*, publicat en 1982.

⁵ Segons Eusebio Pascual, la construcció del teatre fou un projecte concebut per Ferran Moix. La gran tasca realitzada per aquest en favor de la nova construcció fou recompensada pels Jurats de la ciutat amb la concessió, el 17 de maig de 1666, d'una llotja per a ell i els seus successors.

⁶ Segons Pascual, a la companyia d'Álvarez Vallejo li seguí la de Pedro Soriano i Gerónimo Vallejo, integrada pels còmics Pedro Soriano, Manuel de Mosquera, Cristóbal Caballero, Josep Delgado, Juan Camacho, Pedro Conde, Gerónimo Vallejo, Ambrosio Martínez, Juan de Lobera, Anna Maria, Juana Rodríguez, Gregorio Blasco, María Vallejo, Magdalena López i Antonio del Pozo. Aquesta companyia fou contractada el 10 d'octubre de 1662 perquè realitzés vuitanta representacions, que tingueren lloc a la sala de juntes del gremi de sabaters.

⁷ L'any 1923, Jaime de Oleza y de España publicà a les pàgines del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* un llistat amb els noms dels benefactors que l'any 1649 havien aportat alguna quantitat en favor de la construcció del nou teatre. La quantitat total aportada ascendí a set-cents seixanta lliures, deu sous i quatre diners.

⁸ El 26 de maig de 1663, el Gran i General Consell decidí donar mil lliures a l'Hospital per a la construcció del teatre.

per a unes vuit-centes persones, que reunia unes condicions mínimes per a les representacions teatrals. Enrere quedaven les funcions a l'aire lliure i les representacions que tingueren lloc als patis de les cases senyorials i a les sales dels gremis. A partir d'aquest moment les representacions de comèdies a Palma anaren *in crescendo* i començaren a ser habituals.⁹

No obstant això, degut a diverses circumstàncies històriques, l'activitat teatral s'ha vist paralitzada en alguns moments. L'any 1705 l'activitat teatral cessà amb el començament de la guerra civil que s'inicià a Espanya com a conseqüència de la Guerra de Successió, entre Felip d'Anjou i l'arxiduc Carles d'Àustria, i no es reprengué fins l'any 1711, després de les pertinents reformes. Però, la represa de les funcions teatrals fou efímera, ja que l'any 1715 es tornarien a tancar les portes del coliseu de Palma, coincidint amb l'entrada de les tropes de Felip V a Mallorca, sota el comandament del general Asfeld. D'altra banda, la presència a l'illa de Menorca de les tropes angleses – cal recordar que Menorca passà a mans angleses l'any 1713 amb la signatura del Tractat d'Utrecht– féu que Felip V destinés a Mallorca un nombrós contingent militar. Per la Reial Ordre expedida a Madrid el 20 de febrer de 1717, es regulava, amb caràcter general, les quantitats que en concepte de “Cubierto de Casa, o Aposento, Cama, Luz y Leña” s'havien d'abonar als oficials d'infanteria i cavalleria sempre que no es disposés a la ciutat de cases confiscades destinades a allotjar el contingent.¹⁰ Aquesta Reial Ordre complementava el que havia disposat un any abans el Decret de Nova Planta, el qual feia responsable directe de l'allotjament d'aquests soldats a l'Intendent General de l'illa. Davant la mancança d'edificis a Palma, que poguessin albergar el nombrós contingent, l'edifici teatral fou convertit en quarter. Amb aquesta circumstància, les representacions es traslladaren momentània i esporàdicament al lloc que primitivament havien ocupat, és a dir, als carrers i places de la ciutat.

⁹ Per a tenir una visió més completa sobre l'activitat teatral del darrer quart del segle XVII vegeu els articles publicats per Eusebio Pascual i els treballs de Francisco Pons i Gaspar Sabater que aportem a la bibliografia.

¹⁰ AMP. *Reales Ordenes, Resoluciones, Pedimentos; y Cartas del Ayuntamiento de esta Ciudad de Palma. Libro de 1717* (Reales Ordenes 1), ff. 104 v.-105 v. *Copia de Real Orden de Su Magestad, y Reglamento de Quarteles para las Tropas, expedida por el Señor Dn. Miguel Fernandez Duran, Secretario del Despacho Universal, y de la Guerra, en Madrid á 20 de Febrero de 1717.*

Durant l'ocupació militar del teatre,¹¹ els regidors de la ciutat es mostraren en tot moment partidaris de reprendre l'activitat teatral. Després de dos intents per a reobrir el teatre, en els anys 1728 i 1732, les autoritats palmesanes aconseguiren el seu propòsit l'any 1741. La Cèdula Reial, expedida el 9 de març d'aquest any,¹² concedí les llicències necessàries per a poder representar comèdies al teatre. A la fi, després de vint-i-set anys d'inactivitat i d'una bona reforma per a tornar-lo a condicionar com espai teatral, es tornaren a reprendre les funcions el 28 de juny de 1742, amb la presència, en aquesta ocasió, de la companyia d'Isidora Quirante. La vida teatral tornava a ser quotidiana per a la ciutadania palmesana.

El teatre continuà funcionat, quasi sense interrupció, durant el darrer quart del segle XVIII i la primera meitat del segle XIX. Cal destacar del període que estudiem les aturades teatrals que es produïren els anys 1808 i 1817. La primera, com a conseqüència de la inestabilitat política i social provocada per l'inici de la Guerra del Francès i els problemes econòmics de les companyies còmiques que actuaren al nostre teatre, s'inicià l'any 1808 i es perllongà fins el 1811. La segona privà al públic de Palma de les temporades de representacions teatrals durant set anys. Aquesta aturada s'inicià l'any 1817 i fou deguda principalment a dos motius. D'una banda, les dificultats econòmiques experimentades pels còmics de les companyies que actuaren aquests anys. D'altra, l'ambient de crispació social existent a la capital, com a conseqüència de la confrontació entre els liberals i els monàrquics. Durant aquesta segona interrupció, entre el 27 de febrer i l'11 de març de 1821, actuà al teatre una companyia d'aficionats, oferint al públic una sèrie de representacions. L'any 1824 tornarien al teatre les temporades regulars amb la vinguda de la companyia italiana d'òpera que actuava a Maó. A partir d'aquest any fins al 1853 el teatre funcionà sense interrupció.

El terratrèmol que es deixà sentir amb força a Palma la matinada del 15 de maig de 1851 no afectà significativament l'estructura de l'edifici, però el pas del temps i, en menor grau, el canvi dels gustos del públic de Palma sentenciaren l'edifici teatral. Davant l'aspecte ruïnós que presentava, el governador civil informà a la junta de l'Hospital, responsable del teatre, que l'edifici no reunia les condicions de seguretat necessàries per a les representacions, per la qual cosa s'havia de clausurar. La

¹¹ Per a estudiar amb més deteniment aquesta etapa del nostre teatre vegeu el treball de Domingo Garcías titulat *Teatro y sociedad en la Mallorca del siglo XVIII*, en el qual aporta nova documentació a la trobada i publicada per Eusebio Pascual a les pàgines del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.

¹² ARM. Fons Hospitals, sig. H-32, s. f.

temporada teatral de 1852-1853 fou la darrera. El darrer dia de carnestoltes de 1853 es tancaren definitivament les seves portes i l'any següent es derrocà l'edifici amb la intenció de construir-ne un de nou.

Reformes i treballs de condicionament

Al llarg dels quasi dos segles de funcionament, el teatre sofrí una sèrie de reformes destinades a reforçar la seva feble estructura i a adaptar les decoracions existents als gustos imperants a les diverses èpoques. En elles treballaren insignes arquitectes i pintors, que empraren els seu talent per a fer de l'edifici un espai decent, agradable i, fins i tot, luxós, en la mesura de les seves possibilitats.

Degut a una construcció poc escrupolosa, com a conseqüència dels pocs mitjans econòmics que disposà l'Hospital, el 20 d'octubre de 1692, vint-i-cinc anys després de la seva inauguració, s'esfondrà part de l'edifici ocasionant la mort d'un home. El fet commogué d'una manera especial la societat palmesana d'aquell temps. Malgrat això, l'esfondrament no afectà a les parts vitals de l'estructura i els treballs realitzats foren de consolidació de l'edifici i renovació de la decoració.¹³ L'any 1742, abans de reprendre l'activitat teatral, es dugueren a terme unes reformes generals a l'edifici. Suposem que amb el condicionament de l'edifici com a quarter algunes de les estances del coliseu havien desaparegut i el seu interior havia estat reformat totalment. Les obres, amb un cost total de dues mil quatre-cents cinquanta tres lliures i vint-i-cinc sous,¹⁴ s'iniciaren el mes de març de 1742 i es finalitzaren el 18 de juny del mateix any. Alguns noticiaris atribueixen les decoracions efectuades als artistes mallorquins Guillem Mesquida i Gabriel Femenia.¹⁵

A partir de 1783, els llibres de comptes de l'Hospital¹⁶ ens aporten un bon grapat de dades que, sens dubte, ens ajudaran a fer-nos una idea de les reparacions i els condicionaments que es dugueren a terme al nostre coliseu durant els darrers anys del segle XVIII i els anys que ací estudiem. Aquest període coincideix amb una activitat teatral frenètica, en què, llevat dels set anys en els quals el coliseu no fou arrendat –des

¹³ SABATER, Gaspar: *De la Casa de las Comedias al Teatro Principal*, p. 38.

¹⁴ GARCÍAS, Domingo: *Teatro y sociedad en la Mallorca del siglo XVIII*, p. 81.

¹⁵ BOVER, Joaquim Maria: *Miscelánea Histórica Majoricense*, volum VIII, f. 129 v.

¹⁶ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184.

de juliol de 1789 fins a la darrereria de 1796–,¹⁷ es representà quasi a diari. L'ús continuat del coliseu feia que any rere any, durant la quaresma –període d'inactivitat teatral obligatori– es fessin nombrosos treballs destinats al manteniment del mobiliari i les instal·lacions del recinte. Així, en desembre de 1783 l'Hospital pagà vint-i-tres lliures dotze sous i sis diners “por obra hecha en las casas de Comedias por la porcion que se derribó, assi de Carpintero, Maderas, Tejas, cañas, hieso, valor de una biga de maderas, transportes, et alias”.¹⁸ Tres anys després, en desembre de 1786, el notari racional de l'Hospital anotà el pagament de trenta sis lliures a Miquel Pons, àlies Cosma, “por el valor de 80 canas de lienzo á razon de nueve sueldos la cana, que sirvieron para hacer un telon en el tablado de la Casa de Comedias”, i set lliures i dotze sous a Damià Boscana, fuster, “por el valor de 51 libras de cuerda por los telones del antedicho tablado de la Casa de Comedias”.¹⁹ L'any següent, 1787,²⁰ es pagaren, pels treballs de condicionament, les següents quantitats:

Pagat a:	Per:	Data:	Quantitat:
Miquel Mundo peó de picapedrer	“trabajo de remiendos”	31.05.1787	4 s.
Miquel Pons àlies Cosma	“valor de 14 canas lienzo que sirvió por un talon”[teló]	20.06.1787	6 L. 6 s.
Antoni Mesquida Picapedrer, mestre major de la ciutat	“obras de su arte”	20.06.1787	13 L. 16 s. 4 d.
Gaietà Seguí Ferrer	“obras de su arte”	20.06.1787	8 L. 11 s. 6 d.
Damià Boscana Fuster	“obras tambien de su arte”	20.06.1787	7 L. 15 s. 2 d.
Josep Gelabert Fuster, mestre major de la ciutat	“obras tambien de su arte”	20.06.1787	2 L. 11 s. 4 d.

¹⁷ Com insinua Garcías (GARCÍAS, Domingo: *op. cit.*, pp. 241-242), durant aquests anys s'interromperen les representacions. Els llibres de comptes de l'Hospital corroboren aquesta absència de representacions al nostre teatre, ja que entre els anys 1789 i 1796, les úniques anotacions d'entrades que fan referència al coliseu corresponen a 1789.

¹⁸ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, Entradas de 1783, s. f.

¹⁹ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1786, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togados y Salas y Dn. Antonio Ferrà, y Martorell, s. f.

²⁰ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1787 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togados y Salas, y Dn. Antonio Ferrà y Martorell, s. f.

Antoni Colom i Fiol Pintor	“por el trabajo de haver pintado el ruedo del Coliseo de la Casa de Comedias y por lo que toca al mismo Hospital”	07.12.1787	7 L.
--------------------------------------	---	------------	------

L’any 1788, es reformà l’aspecte l’exterior de l’edifici amb la substitució del porxo existent, poc sòlid i mancat d’estètica, per una arcada que, a més de donar una major solidesa a l’edifici, permeté la construcció, damunt d’ella, d’un terrat al qual es podia accedir des de les llotges situades al primer pis. Per a la seva construcció l’Audiència de Mallorca adoptà, el 6 de març d’aquest any, el següent acord:

Sin embargo de lo expuesto por los Regidores de la ciudad con el producto de la madera y despojo de los arboles que se han cortado en la calle de los Olmos, se manda que se entregue por ahora a los Administradores del Hospital y que estos en lugar del soportal o portico nada vistoso y poco subsistente que se halla á la entrada de la Casa de Comedias, hagan inmediatamente formar alli una especie de arqueado, que al paso que hermosee la vista y se de mayor resistencia tenga tambien sobre su cubierta una asotea ó terrado en donde se salga de los primeros palcos de el Coliseo y en donde con facilidad se refugien los concursantes en caso de cualquier incendio²¹ ó desgracia que pueda suceder.²²

Per a la realització d’aquesta obra, l’Hospital només desemborsà de les seves arques trenta-sis lliures i vuit sous, pagades a Jaume Ballester, “por el valor de 28 maderos para el terrado nuevo de la Casa de Comedias”.²³ Suposem que la resta de despeses de l’obra foren pagades del producte de la fusta dels arbres del carrer dels Oms, ja que no es troba consignada cap altra data referent a aquesta obra al llibre de comptes d’aquest any.

L’any 1789 l’Hospital arrendà la casa de comèdies a Nicolás García. Just abans de començar l’any còmic s’agençà el recinte amb uns petits treballs. Aquest any es pagaren una lliura i cinc sous “al Custos de la Casa de Comedias por sus trabajos”, dos lliures i vuit sous a Francesc Cañellas, fuster, “por composicion de nueve sillas de la

²¹ Amb tota seguretat en la ment dels oïdors de l’Audiència es trobava present l’incendi del Teatre de Nostra Senyora de Gràcia de Saragossa, ocorregut l’any 1778, en el qual moriren setanta-set persones, entre elles Antonio Manso, capità general d’Aragó, i altres personalitats de la vida social saragossana.

²² FAJARNÉS, Enrique: “Documentos”, p. 419.

²³ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1788, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togados y Salas, y Dn. Antonio Ferrà y Martorell*, s. f..

Casa de Comedias y pintarlas”, i una lliura i nou sous “por jornales de una muger, y cinco muchachas por haver blanqueado, y limpiado la Casa de Comedias”.²⁴

Després de l’aturada teatral que es produí en el període 1789-1796, aquest darrer any, es tornà a condicionar el coliseu per a acollir de nou les representacions diàries. En aquesta ocasió els treballs de condicionament foren més complets. Segons els llibres de comptes, l’Hospital efectuà els següents pagaments:²⁵

Pagat a:	Per:	Data:	Quantitat:
Josep Frontera Picapedrer	“Por obra de su arte”	21.06.1796	73 L. 7 s. 4 d.
Vicenç Sastre Fuster	“por obra de su arte..., por el importe de 8 Maderas vulgo Lleñams”	03.08.1796	20 L. 4 s. 8 d.
Joan Ros Pintor Miquel Pons	“por el importe de la obra echa de su arte en el Tabalado de la Casa de Comedias”	23.12.1796	15 L. 5 s.
Antoni Seguí Ferrer	“obras de su arte”	23.12.1796	14 L. 10 s.
Vicenç Sastre Fuster	“obras tambien de su arte”	23.12.1796	39 L. 7 s. 4 d.
Sebastià Bordoy Majordom	“obras tambien de su arte”	23.12.1796	9 L. 19 s.
¿?	“por valor de veinte y vuit lliuras, onze onzas de cuerda por el Coliseo del Santo Hospital”	23.12.1796	9 L. 15 s.
Francesc Thomas Pintor	“por el importe de la Mampara nueva ha hecho por la Casa de Comedias...comprendido el valor de la tela, bastimiento, clavos y colores”	31.12.1796	7 L. 4 s.

A la darrereria del segle XVIII, entre 1797 i 1800, es realitzà una gran reforma i una nova decoració al coliseu de Palma. Entre altres, hi intervingueren el mestre d’obres Josep Frontera²⁶ i el pintor italià Antonio Lorenzani. Amb la nova obra s’amplià el

²⁴ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1789, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrà y Martorell*, s. f.

²⁵ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1796: Siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Ignacio Ferrandell Marques de la Cueva, y Dn. Francisco Rosñol y Desclapes*, s. f.

²⁶ Segons els comptes de l’Hospital, Josep Frontera inicià la seva feina el 8 d’abril de 1797 i cobrà, en concepte de má d’obra i materials, la quantitat de tres-centes setanta-vuit lliures un sou i set diners.

local, s'aixecaren el galliner –la *cazuela*– i el cel ras i es construïren quatre llotges davall el galliner i un nou escenari. A més, es construï novament el frontis del teatre en el qual hi treballaren els fusters Vicenç Sastre i Miquel Porcel. Per a la realització de les decoracions els regidors de l'Hospital contractaren el 24 d'agost de 1797 al pintor Lorenzani. La nova decoració consistí en pintar el cel ras, els quatre ordres de llotges, la portalada i el teló de boca. A més, juntament amb aquests treballs, Lorenzani es comprometé a realitzar cinc noves mutacions per a l'escena.²⁷

Després d'aquesta reforma, entre els anys 1801 i 1803, només es realitzaren petits treballs de condicionament abans de començar les representacions de cadascun dels anys còmics, en els quals intervingueren Joan Pau Sastre, “tramoista de la Casa de Comedias”, Joan Ros, pintor, Vicenç Sastre, fuster, i Josep Frontera, picapedrer.²⁸

En ocasions, les despeses dels adobs corrien a càrrec de l'Ajuntament, ja que l'ajustada economia de l'Hospital no permetia destinar diners a aquests menesters. Un bon exemple del que acabem d'exposar el constitueix l'acord pres pel consistori de Palma el 21 de setembre de 1804, en virtut del qual se cedia als regidors del Sant Hospital el “Toldo de la Ciudad que sirve para la Festividad de la Santa Cruz” –que es trobava inservible– per a poder cobrir l'entrada del teatre.²⁹ Per l'acord pres pels regidors, sembla que durant la darrera reforma es deixà de cobrir una part del teatre. Per la realització de l'obra, l'Hospital només pagà deu lliures i deu sous a Joan Marcel, “maestro de velas”, corresponents al “valor de un toldo de alquitran, y demas que se há puesto en lugar del Terrado que existia en la entrada de la Casa de Comedias, á fin de

²⁷ Segons el contracte, publicat per Pascual, les mutacions foren les següents:

“Mas todo el Teatro nuevo con cinco mutaciones con sus correspondientes bambalinas, esto es, Salon noble con quatro Bastidores, á cada parte, y dos telones.

Mas la mutacion de Bosque con quatro Bastidores, á cada parte, y dos telones.

Mas la mutacion de Jardin con cinco Bastidores, á cada parte, y un telon.

Mas la mutacion de Calle, con tres Bastidores, á cada parte, y un telon.

Mas la mutacion de Carzel con dos bastidores, á cada parte, y un telon.”

(PASCUAL, Eusebio: “Las decoraciones de la casa de las comedias á principios del siglo XIX”, en *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, volum VIII (1899-1900), p. 416-417.)

²⁸ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184:

– Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1801 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza, yDn. Francisco Rosiñol y Desclapez, s. f.

– Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1802, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme de Oleza, yDn. Francisco Rosiñol, y Desclapez, s.f..

– Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1803, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ygnacio de Oleza, yDn. Francisco Rosiñol y Desclapez, s.f..

²⁹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/2, ff. 166 v.-167 r., acta del 21 de setembre de 1804.

estar con abrigo la Guarda de dicha Casa”.³⁰ D’aquesta anotació deduïm que el terrat construït l’any 1788 s’enderrocà en una anterior reforma i es deixà per cobrir.

Durant la quaresma de 1805, els Regidors de l’Hospital decidiren renovar el cadiratge de la casa de comèdies. L’encarregat de realitzar la feina fou el fuster Miquel Porcel, que cobrà tres-centes setanta-cinc lliures per la “construccion de la Silleria de la Casa de Comedias, y demas que queda expresado”. L’obra fou subvencionada amb el duro que pagaren cadascun dels vuitanta tres “propietaris”³¹ de seients de platea i amb el producte de les dues funcions de benefici realitzades el 19 de maig i el 7 de juliol d’aquest any. Per aquests conceptes l’Hospital ingressà dues-centes noranta vuit lliures i dinou sous, quantitat insuficient per a fer front a les tres-centes setanta cinc lliures que costà la renovació. Aquest any també es construï de nou l’orquestra del coliseu, és a dir, el lloc que ocupaven els instrumentistes durant les funcions. Per aquest treball, l’Hospital pagà sis lliures i quinze sous al fuster Miquel Porcel. La fusta que s’emprà per a la construcció de les cadires i de l’orquestra fou subministrada pel fuster Damià Boscana.³²

L’any següent, 1806, es cobrí el terrat de l’entrada del coliseu, que fins aleshores havia estat cobert provisionalment amb una vela. Els encarregats de realitzar l’obra foren el picapedrer Josep Frontera i el fuster Vicenç Sastre, treballadors habituals de l’Hospital. Com quasi cada any també es dugueren a terme alguns treballs de condicionament abans de començar les representacions. El 14 d’abril es pagaren dues lliures i onze sous a Vicenç Sastre, “por maderos, y trabajo de su arte, hecho en el Teatro del Coliseo de este Hospital”, i tres lliures i deu sous a Joan Pau Sastre “tramoysta”, “por el trabajo y valor de quatro puntales grandes tiene entregado al Teatro del Hospital”, tot perquè pogués treballar al teatre la companyia de *bolatines* de José Vilallave. El 22 de juliol se li pagaren a Joan Pau Sastre una lliura i disset sous “por el valor de una cerradura, y dos llaves, que en 15 de Marzo de 1804 hizo, para el quarto de la Bolera del Coliseo”. Ja en el mes de setembre, abans de començar les representacions d’aquest any còmic, es pagaren trenta-dues lliures i setze sous a Vicenç Sastre per construir de nou les corredisses dels vestidors i fer alguns adobs. Així mateix, es

³⁰ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1804: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Zaganada, y el Marques del Reguer, s.f.*

³¹ Més endavant, en tractar la distribució social de l’espai teatral i la seva evolució, explicarem aquesta circumstància.

³² ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General del año 1805 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol Zaganada y el Marques del Reguer, s.f.*

pagaren quinze lliures i sis sous a Joan Pau Sastre i Miquel Porcel “por varios trabajos de haver habilitado, y puesto corriente el teatro del Coliseo, para poderse representar en el”. També es renovaren les cordes que subjectaven els telons i les bambolines i es compraren diverses llums de vidre, per valor de disset lliures i divuit sous.³³

La darrera anotació dels llibres de comptes de l’Hospital, abans del tancament del teatre, en gener de 1808, es troba als comptes de l’any 1807. En desembre d’aquest any es pagaren disset lliures i set sous a Josep Frontera, “por obra de su arte hecha en la Casa de Comedias”, i cinquanta-una lliures a Damià Boscana, “que se le quedaron deviendo en el año de 1805 por valor de varios maderos que vendió al Hospital, y sirvieron para las obras del mismo, y de la Casa de Comedias”.³⁴

Com hem dit abans el tancament del teatre es perllongà fins l’any 1811. Abans de començar l’any còmic es realitzaren alguns treballs per a condicionar el teatre i poder acollir les representacions. Com en anys anteriors, els encarregats de fer els treballs foren Vicenç Sastre i Josep Frontera, que cobraren vint-i-tres lliures, dotze sous i sis diners i cinquanta-nou lliures i dotze sous, respectivament, pels treballs que havien realitzat, “asi en el texado, como en el teatro”. També es compraren vint-i-dues lliures i sis unces de corda de cànem per a renovar les dels telons i les bambolines.³⁵

L’any 1812, amb la intervenció de l’arquitecte Isidoro González Velázquez,³⁶ es reforçà el sostre, es recompongué el taulat, es renovaren la boca de l’escenari i el teló, es pintà tot l’edifici i s’afegiren noves decoracions.³⁷ L’encarregat d’apuntalar el taulat del teatre fou Vicenç Sastre, que cobrà cinc lliures i un sou per la fusta *-leña-*, claus i treball realitzat. Les despeses d’aquesta reforma es troben continuades en l’apartat de sortides de l’any següent. En maig de 1813, l’Hospital pagà cinquanta-quatre lliures a

³³ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General del año 1806. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado y Dn. Francisco Berard*, s.f....

³⁴ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General del año 1807, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado y Dn. Geronimo de Aleman*, s.f..

³⁵ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General del año de 1811, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol y Dn. Josef Quint Zaforteza*, s.f..

³⁶ Segons Catalina Cantarellas, al seu treball *La arquitectura mallorquina*, Isidoro González Velázquez (1765-1840) vingué a Mallorca en desembre de 1810, provinent de Madrid, on havia ocupat el càrrec d’arquitecte reial. A partir del mes de maig de 1811 ocupà el càrrec d’arquitecte municipal en detriment del que fins aleshores havia ostentat el càrrec de mestre major d’obres de la ciutat, Antoni Mesquida. A més ocupà la sala d’arquitectura, creada i mantinguda per la Societat Econòmica d’Amics del País. L’insigne arquitecte abandonà l’illa a la darrera de l’any 1814.

³⁷ El *Diario de Mallorca* aprofità l’anunci de l’inici del nou any còmic per a posar de manifest totes aquestes millores i la curiositat i la impaciència del públic per poder admirar-les (*Diario de Mallorca*, 29 de març de 1812).

Damià Boscana, “por el valor de diez y nueve maderos y seis dozenas y onze xebrons que han servido para la obra de la Casa de Comedias”; cent onze lliures divuit sous i dos diners a Josep Frontera, “por obras y materiales de su arte echas en dicha Casa de Comedias”, i trenta-una lliura cinc sous i sis diners al mateix Vicenç Sastre, “por obras de su arte echas en dicha Casa de Comedias”.³⁸ Finalment, pel que respecta al període que estudiem en aquest treball, l’any 1815, el regidors de l’Hospital, encarregats aquell any de l’empresa teatral, compraren una aranya de ferro nova pel pati del coliseu i vint-i-nou fanals, que s’instal·laren als corredors.³⁹

Després de la gran reforma de 1812, el teatre encara sofrí altres reformes, abans de ser clausurat definitivament l’any 1853. En octubre del 1814, l’Hospital comprà un nou cordam per al teatre i en el mes de desembre de mateix any pagà divuit lliures i tretze sous al fuster Antoni Arbona pels treballs realitzats “en el teatro de la casa de comedias del Hospital”.⁴⁰

A la darrera del mes de febrer de 1821, després de quatre anys tancat, l’Ajuntament Constitucional acordà, amb motiu de l’inici de les funcions que una companyia d’afeccionats palmesans, que es duguessin a terme les reparacions necessàries a fi de condicionar l’edifici. Encara que no sabem en què consistiren els treballs, sembla que les reparacions foren de poca importància ja que tan sols tres dies després de prendre aquella decisió s’iniciaren les funcions. En aquesta ocasió el condicionament i recomposició de l’edifici costà cent vint-i-un rals i un quart.⁴¹

A la darrera del mes d’abril de 1824, just abans de començar les temporades estables d’òpera, de la mà dels empresaris Andreu Pavia i Jaume Sancho, es realitzaren alguns treballs de condicionament de la sala i reparació dels estris i decoracions. Hi realitzaren treballs Antoni Rosselló, picapedrer de l’Hospital; el pintor Antoni Ceballos, que pintà algunes decoracions –vuit bastidors de marina, dues bambolines de marina, un vaixell, un embarcador i uns penyals, vuit bastidors de jardí i saló i un reixat de jardí– i composà un teló de marina; Francesc Nicolau, que reposà vidres i reparà els llums del

³⁸ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General del año de 1813 siendo regidores los Ilustres Señores Dn. Josef Despuig y Dn. Juan Alcover*, s.f..

³⁹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, f. 60 v., acta del 14 de març de 1815.

⁴⁰ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General del año de 1814 siendo Regidores Constitucionales los Señores Dn. Josef Despuig y Dn. Juan Paretó de Vidal*. A partir d’agost: *Sigue la cuenta á cargo de los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado Regidores Perpetuos del My Ilustre Ayuntamiento y como tales del Hospital General*, s.f..

⁴¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 72 v i 103 v., actes del 24 de febrer i 20 de març de 1821.

teatre; el corder Guillem Vidal, que proporcionà trenta-dues lliures i mitja de cordellina de cànem; el serraller Domingo Font, que instal·là tres panys nous i un usat, féu dues claus noves, composà els panys i afegí una maneta a un forrellat, i el tramoista Maties Reus. Tot per un valor total que ascendí a quaranta-cinc lliures i setze sous, que en la reunió celebrada el 6 de maig, la Junta de Govern de l'establiment benèfic decidí pagar del producte que ja rendien les funcions. Aquell mateix dia, la institució també facultà el prior de l'establiment perquè pogués cobrar tots els productes que havien de rendir les quaranta funcions i els tingués en qualitat de dipòsit a disposició de la pròpia junta.⁴²

Segons Llabrés, en aquesta reforma el pintor romà Onofrio Pietro confeccionà un teló de bon pensament i mal dibuix, en el qual es representava el mont Parnàs, a la falda del qual es veien les nou musses, al seu cim Apolo i Pegasso i a la seva base els vats que bevien en els cristalls d'Ehioma.⁴³

Una vegada finalitzada la primera temporada d'òpera al nostre coliseu i amb els primers ingressos, la Junta de l'Hospital es plantejà treballar en el manteniment de l'edifici. En la sessió celebrada el 22 de juliol de 1824 acordà que els comissionats duguessin a terme el més convenient respecte al teatre. I és que la deficient fàbrica de l'edifici i els anys sense ús i nul manteniment l'havien deteriorat de tal manera que es posava en perill la integritat del públic que acudia diàriament a les funcions. Per la informació que es conserva a l'expedient corresponent als acords de la Junta de Govern de l'Hospital d'aquell any, ens assabentem que al llarg d'aquells dies la comissió de teatres, seguint l'encàrrec de la pròpia junta, havia disposat revisar l'edifici. Els encarregats foren els mestres picapedrer i fuster de l'Hospital i els majors d'obres de l'Ajuntament. El dictamen, amb data del 3 d'agost i firmat per Tomàs Abrines, Josep Frontera i Antoni Rosselló, fou el següent:

...que la tela del cielo razo, esta enteramente inservible y proxima á caerse, y el cañis del texado todo podrido, como tambien algunos maderos de dicho texado, y lo restante del edificio se halla en buen estado á exsepcion de una porcion de pared de junto a la puerta principal que necesita hacerle dos pilares de silleria, y reforsar algunos maderos del corredor de la parte del patio ó corral, y uno de un palco. El hacer el cielorazo nuevo nos parece de primera necesidad, pero antes de colocarle deveria hacerse un techo con losas de piso, colocandolo lo mas alto posible

⁴² AGCM, sig. X-380/1, ff. 13 r.-17 r.

⁴³ LLABRÉS, Juan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Vol. II, p. 187

sobre jasenas puestas en el centro de los arcos con una barra de hierro, cada una desde la clave de dichos arcos a fin de que estuviere mas solido, colocando despues el cielorazo al igual de la cara inferior de dichas jasenas, y con esto se lograria la ventaja y ahorro en la reedificacion del texado que deve hacerse pues trabajarian con toda seguridad los operarios, no tendrian que bajarse las texas y maderos, y no incomodarian en nada el teatro, y las goteras no pasarian sobre dicho cielo razo

El valor aproximat de les obres ascendia a unes nou-centes lliures. Una vegada conegut el contingut del dictamen, la comissió el traslladà a la Junta de Govern de l'Hospital, proposant-li els mitjans econòmics que podrien servir per a la realització de les obres: es podrien invertir els fons existents del benefici que havien rendit les quaranta representacions d'òpera que s'havien dut a terme i el lloguer de les cadires; els tres-cents seixanta duros que havien de rendir les cent-vint representacions, que d'acord amb la nova contracta, s'havien de realitzar a partir del primer d'octubre, a raó de tres duros per representació; el rendiment del benefici que s'havia concedit també en la propera temporada, que es podia estimar en cent duros, i els lloguers que es devien a l'establiment de l'edifici que servia de quarter al Regiment Provincial de l'Illa. La Junta tingué en compte la urgència i després d'examinar els pressuposts i haver discutit suficientment l'assumpte, acordà que sota la supervisió de la comissió es realitzessin les obres el més aviat possible i amb l'economia que era d'esperar.⁴⁴ Aquell any, també es renovaren les decoracions, en les quals hi treballaren els pintors Planella, Fraustaquio i Pedroni.⁴⁵

Segons les actes municipals, en els mesos de març i abril de 1825 es dugué a terme una obra important al voltant del teatre. Com ja hem comentat, l'edifici del tribunal de la Inquisició, la coneguda com "la casa negra" fou enderrocada l'any 1823. Aquell edifici estava situat contigu a l'edifici del teatre, però, separat per uns horts i amb l'enderroc es formà una costa. El 2 d'abril d'aquell any, els regidors tingueren

⁴⁴ AGCM, sig. X-380/1, ff. 25 r.-36 r.

⁴⁵ Malgrat que les informacions que hem pogut esbrinar al respecte no especifiquin quin membre de la família Planella fou el que treballà en aquesta reforma, suposem que fou el gran pintor i escenògraf Bonaventura Planella Conxello (1772-1844). Pel que fa a Fraustaquio, cal fer un important aclariment. Els treballs que hem revisat publiquen el nom del pintor Franstagió. Suposem que es tracta d'un error de transcripció del cognom. En aquesta època treballava a Palma un mestre de pintura anomenat Josep Fraustaquio, del qual parlarem àmpliament al llarg d'aquest treball. Catalina Cantarellas, en parlar dels pintors i decoradors que treballaren en Palma en aquesta època nomena a Fraustaquio (Vegeu CANTARELLAS, Catalina: *op. cit.*, p. 188). D'altra banda, Josep Fraustaquio signà com a mestre de pintura el document que subscrigueren, el 24 de febrer de 1813, alguns habitants de l'illa congratulant-se per la supressió de la Inquisició (Vegeu LLABRÉS, Juan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Volum I, p. 387.)

present una queixa de l'Administrador Tresorer de la Inquisició en la qual manifestava els perjudicis que li causava l'empara que se li havia donat a l'obra que s'estava realitzant al teatre per quedar unida a la costa que s'havia fet en temps del Trienni de les pedres que formaven part dels enderrocats edificis de la Inquisició, demanant la paralització de les mencionades obres. Segons l'exposició que féu el regidor degà les obres que s'estaven realitzant eren per a reforçar el teatre i comoditat del públic. El consistori reflexionà i discutí l'assumpte i concloué que en cas d'eliminar aquella costa, la qual servia de suport a l'obra se li pagarien els possibles perjudicis. Finalment, el 26 d'abril, el degà, com a comissionat d'obres donà compte d'haver-se determinat perllongar els arcs de l'entrada del teatre fins a unir-los amb la costa de l'extingida Inquisició. A la primeria del mes de juny arribà la notícia que el rei havia aprovat l'establiment de la raconada a la placeta que hi havia entre l'edifici del teatre i la cost nova.⁴⁶ Així, doncs, aquell any es duguren a terme obres a l'exterior de l'edifici teatral, les quals aportaren major solidesa a l'edifici.

L'any 1826, la Junta de Govern de l'hospital acordà construir un magatzem per a la custòdia de les decoracions del teatre. Aquest havia estat un dels suggeriments realitzats per Luigi Manrara en el seu pla de l'empresa operística de 1824-1825. L'únic lloc on es podia construir era dins un corral o solar propietat del mateix Hospital, situat entre aquella costa nova i la pared frontal que tancava el carreró que s'havia reservat l'extingida Inquisició per a baixar a la rambla. A fi d'afiançar la seva bòveda era necessari arrimar-se al mur que sostenia la pared de l'hort de les cases de la Inquisició. El magatzem havia de començar des d'aquella pared mitjanera, amb una extensió de trenta-vuit palms i una altura de divuit. Per això, l'1 de març es dirigí al Jutge Subdelegat del Ram d'Inquisició el corresponent escrit, oferint-se a pagar el que fos necessari. El jutge contestà no haver cap inconvenient per a realitzar l'obra i només observà que s'estudiés la forma de posar la teulada a fi que les aigües que s'hi recollíssin no causessin cap perjudici. Les obres començaren el 13 de març, però, no sabem quan varen finalitzar.

Entre 1839 i 1840, es tornaren a renovar les decoracions de la mà del pintor Giovanni Pietrasanta, el qual pintà tot el teatre. Però, sembla que les pintures de Pietrasanta no foren del grat del públic i de les autoritats palmesanes i dos anys després,

⁴⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2142/1, ff. 73 r.-73v., 76 r.-76 v., 80 v., 94 r. i 118 r.-118 v., actes del 2, 8, 12 i 26 d'abril i 3 de juny de 1825.

l'any 1842, fou el pintor Josep Planella⁴⁷ qui treballà en una nova decoració per al nostre teatre.

Recomanacions i mesures en matèria de seguretat

L'incendi succeït el 12 de novembre de 1778 al teatre de Saragossa, durant la representació de l'òpera *Artajerjes* per una companyia italiana, commogué la societat espanyola de finals de segle. El foc, originat a l'escenari, s'estengué a tot l'edifici ocasionant la mort de setanta-set persones. Les autoritats teatrals, amb la intenció que no es repetís el desastre en cap altre teatre del regne, començaren a disposar una sèrie de recomanacions en matèria de seguretat que devien observar-se a tots els locals on es duïen a terme representacions. Malauradament, en alguns teatres no s'arribà a complir amb la normativa mínima. Aquest és el cas del coliseu de Palma.

Hem vist que abans d'iniciar-se la reforma del teatre realitzada l'any 1788, en l'acte donat per l'Audiència de Palma, els oïdors manaven la construcció d'una arcada i un terrat “en donde con facilidad se refugien los concursantes en caso de cualquier incendio ó desgracia que pueda suceder”.⁴⁸ Aquesta és l'única intervenció en matèria de seguretat que es realitzà a l'edifici, de la qual tenim constància. Sembla que les autoritats administratives de l'Hospital, propietari del teatre, estaven més preocupades per embellir i adaptar les decoracions als gusts de cada època que per fer complir la normativa vigent en matèria de seguretat. Així es desprèn de l'article publicat al *Diario de Mallorca* abans de començar l'any còmic de 1813, en el qual un testimoni directe de l'incendi de Saragossa posà de manifest totes les mancances del nostre teatre i les mesures que al respecte devien prendre els *comisarios del teatro*, és a dir, la Junta de Teatres de Palma. L'autor, amb el pseudònim *El precavido*, exposava el següent:

El haberme hallado en el horroroso fuego del coliseo de Zaragoza, sucedido el 12 de noviembre de 1778, me ha hecho adquirir un miedo cerbal á semejantes espectaculos, sin embargo que les soy bastante aficionado; y por lo tanto, harto á mi pesar, asisto poco á ellos, y aun al de esta ciudad ménos, porque de quantos he visto en España, y fuera de ella, ninguno comprendo está tan expuesto este á sufrir el catástrofe de aquella ciudad: y para evitar en lo posible unas desgracias tan funestas, me ha

⁴⁷ Es tracta de Josep Planella Corominas, pintor i escenògraf, fill de Bonaventura Planella. Després de treballar en el coliseu palmès, Josep Planella decorà el Teatre Principal de Valls (Alt Camp, Tarragona), obra de l'arquitecte Ignasi Jordà i construït entre 1845 i 1851.

⁴⁸ FAJARNÉS, Enrique: *op. cit.*, p. 419.

parecido oportuno, dar á Vms. con tiempo este aviso, para que por su parte se sirvan evitar las contingencias, con sus buenas disposiciones, mandando poner en práctica las advertencias siguientes:

1ª. La surtida ó zaguante, por donde entra el Exmo. Sr. capitan general, está contra lo mandado en las órdenes preventivas, que se dieron despues de aquel suceso, y ès, que todas las puertas abran para fuera y esta está al revés, pues ábre para dentro: daño muy trascendental, porque el mismo tropel la puede cerrar, com sucedió en aquella ciudad, que todas estaban como esta, y por esto fueron mas las desgracias, que si hubiesen estado abriendose para fuera.

2ª. Conviene abrir otra surtida al lado de la de S.E. mas hácia á la esquina, para dar mas desahogo á la atropellada salida de la gente, en una desgracia, ó recelo de ella, alboroto, ú otro azar; la que debe estar entornada; y lo mismo las demas, como está mandado, y no cerrada; porque si sucediese un lace, el sugeto que tuviese las llaves de unas y otras, podria dar la casualidad que no estuviese pronto, ó azorado, cobarde, ó aturdido escaparse de la chamusquina con ellas en el bolsillo, y mientras se echasen á bajo, agolparse el gentio, y con la confusion ser mayores las desgracias, de lo que realmente podian ser.

3ª. En el corredor bajo, que es el opuesto al del palco de S.E., ó bien se entiendan para el lado del café, deben hacerse otras dos surtidas, si puede ser mas anchas que las del otro costado; porque dando (como darian) á un corralillo que hay, ó cortafuego, podrian las gentes tener pronta salida á dicho corral, y salir con algun desahogo á la calle, abriendo comunicacion por la casa labadero, que hay en el rincon, por donde podrian salir muchos.

4ª. El armatoste, ó telonio, en que estàn muy prepotentes los que recogen los boletines, targetas (ó como las llamen) de las entradas, debe quitarse en el instante, que se empieze la comedia; por que si sucediese un fracaso, el aturdimiento, la confusion, y la masa impenetrable del agolpo de gente, impediria absolutamente quitar la mesa, el biombo, y demas chismes, y trebefos que allí tienen, y de nada serviria la puerta principal y única salida que actualmente tiene este teatro; originando un sin fin de desgracias. ¿De qué sirve que esté puesto todo ese espantajo hasta el fin de la comedia, si al cabo el oficio de los que están allí no es otro, que el de recoger los boletines?.

Que estén hasta que se empiece la comedia, bueno; lo primero, porque es la fuerza de la concurrencia de la gente, y lo segundo, porque hasta que no principia la funcion, no hay tanto peligro; y así digo: que en el instante que se levante el primer telon del foro, deben dejar enteramente expedita la puerta, y entornada no mas, como repito, que está mandado; por que para recoger los boletines, de los que vayan á la comedia empezada, basta que aquellos mismos dos sugetos, que están encargados de esto, se mantengan al pie de las dos escaleras de los palcos, con una cajeta colgada en la pared, con su ranura para hechar por ella los boletines que deben recoger, para formar por ellos el encargo al cobrador, y de este modo, ni ellos estorban, ni dejan de hacer su oficio, pudiendo celar al mismo tiempo, que nadie entre sin su targetica, auxiliandoles en caso necesario la centinela que está á la puerta. Puede que me digan estos buenos hombres, que en el invierno tendrán mucho frio: esto se remedia facilmente poniendo delante un bastidor sencillo con un lienzo, porque es suficiente para resguardar del

aire, y como es una cosa endeble no estorba, y al leve impulso de un puntapie se hace pedazos, quando la necesidad lo exija.

5ª. Dentro del foro hay un patienillo; su puerta es muy angosta, debe ensancharse, y tambien debe darsele salida franca á la calle, por la puerta grande que hay junto á la que usan para entrar los actores; á fin de que estos y los sirvientes del teatro tengan salida espaciosa por esta y aquella, en un caso de necesidad; y tropa y gente puedan entrar, para poder mejor cortar el fuego.

6ª. Ya que no puede remediarse que el foro sea tan pequeño, á lo menos procurese evitar todo rastro de contingencia. Advierto esto, porque por no gastar un par de libras mas de velas cada noche, hacen que los candeleros de los bastidores salgan mucho del tablado, y de aquí resulta, que como el foro tiene poco hueco, si hay dos ó tres mutaciones consecutivas, tienen que adelantar ácia fuera los telones, para dejar hueco suficiente á las restantes, y suelen tropezar los telones con los bastidores, y á nada mal puesta que esté una vela, tropieza la llama en un telon, y catate que con la mayor facilidad prende, y comunicandose á las bambelinas, es un fuego formal, que aunque se corte luego, el susto, el aturdimiento, la confusion y el atropellamiento ni ya no se evitan, ni los fracasos de estos accidentes, que son als desgracias, y los disgustos de todo el pueblo en general. Para evitar esto, aumentese una vela más á cada candelero de los bastidores, y cuelguenlos mas ácia la parte de los vestuarios, de modo que aunque tropiecen los telones en los bastidores, como no pueden llegar à las luces los telones, no tienen riesgo, y el aumento de velas que propongo, hace que supla la obscuridad que ha de dar, colocando mas ácia dentro las luces.

7ª. Debe ademas haber dentro de los vestuarios un par de tinas grandes en cada costado, llenas de agua con sus escobones, y cubos preparados, para qualquiera ocurrencia, prevencion que no debe omitirse porque nunca está demas, y puede evitar qualquiera contratiempo, que sucedido, siempre es funestisimo.

8ª. Es tan comun y general el abuso de fumar entre bastidores, y se hace con tan poca precaucion y tal descaro, que lo primero puede originar desgracias, y lo segundo indica demasiada confianza con un publico, que siempre es digno del mayor respeto: y así en esto debe haber mas moderacion y òrden, debiendo ser el principal argos en esto el empresario, y aun el primer galan, como cabeza principal de la compañía; bien es verdad, que esto de fumar se llegó á generalizar tanto en esta temporada pasada, que ya públicamente se encendian los cigarros no solo en el extremo del patio, sino aun en las lunetas.

9ª. La araña, farol, linterna, ó lo que quieran llamarla porque es esto, y es nada, la que ponen en medio del patio; deben tener cuidado de poner bien los mecheros, porque es una vergüenza, que casi todas las noches se gotean las candilejas de tal modo, que el pobrete que pillan, le poene como el dia de Pasqua la levita, capa, sombrero &c: y para evitar perder un vestido, tiene un hombre que andar sorteandolas, com si fuera á un novillo de cinco años.

Algunas otras advertencias se me ocurren, pero no siendo tan esenciales las omito por no ser demasiado impertinente y nimio; sin embargo que en

*materia tan interesante como esta, nada es nimio, ni impertinente, y que á las veces ninguna precaucion sobra.*⁴⁹

Com hem vist en el capítol anterior, els treballs que es realitzaven al coliseu eren els mínims i necessaris per poder acollir les representacions any rere any. Com era d'esperar, les recomanacions fetes per *El precavido* no foren ateses ni pels membres de la Junta de Teatres ni pels regidors de l'Hospital, propietari del teatre, i, segons els llibres de comptes de l'establiment, no s'adoptà cap altra mesura addicional.

No fou fins l'any 1824, més concretament en la segona temporada d'òpera d'aquell any, realitzada entre els mesos de novembre de 1824 i febrer de 1825, quan la Junta de Govern de l'Hospital inclogué en els contractes d'arrendament de l'edifici teatral una clàusula que obligava els empresaris a costejar i tenir en l'edifici tines plenes d'aigua per a poder combatre els possibles incendis.⁵⁰

El nostre teatre descrit per alguns personatges del segle XIX

Malgrat totes les reformes que hem comentat, l'estructura de l'edifici no varià gaire en el seu aspecte original. Davant l'absència de documentació oficial que ens porti dades concretes i exactes sobre la seva fisonomia, ens resulta obligat recórrer als testimonis que erudits, estudiosos i viatgers han plasmat en les seves obres. Tres són els testimonis que aportarem, amb els quals ens podem fer una idea força clara de com es trobava distribuït l'espai i quin era l'aspecte del teatre en el qual tingueren lloc les representacions que estudiem en aquest treball.

El primer d'aquests testimonis descriptius ens l'aporta el diplomàtic francès André Grasset de Saint-Sauver, comissari de relacions comercials i Cònsol de l'Imperi francès a les Illes Balears. Grasset arribà a Mallorca l'any 1800 i, amb el plantejament d'invasió de la península per part de Napoleó, fou, amb tota probabilitat, l'encarregat de redactar un informe en el qual havia de detallar les característiques que reunien les Illes. Després d'un intens treball, el representant de l'Imperi abandonà l'illa a mitjan de

⁴⁹ *Diario de Mallorca* del 3, 4, 5 i 6 d'abril de 1813.

⁵⁰ AGCM, sig. X-380/1, f. 38 v.

1803.⁵¹ L'informe, publicat a París l'any 1807, constitueix un recull força interessant de dades de caràcter històric i social. En ell, en descriure el coliseu de Palma, Grasset diu:

Entre la plaça del Born i la Rambla se situa la sala d'espectacles. Fou construïda fa prop de quaranta anys; l'hospital de la ciutat n'és el propietari, circumstància que ve indicada per un gran escut d'armes situat al damunt de l'escena, i que porta aquestes tres inicials: A.G.P. és un teatre força gran, distribuït en quatre rengles de llotges en nombre de setanta; la de la ciutat ocupa el fons de la sala, al primer rengle; la del capità general es troba a la planta baixa, a l'esquerra segons s'entra. La platea pot tenir cabuda per a unes tres-centes persones assegudes en bancs de fusta. L'escena és proporcional a la grandària de la sala. Aquest edifici no té, a l'interior, el menor ornament arquitectònic i sembla talment un magatzem o una pallissa. Solament hi ha una porta per al públic. Al davant hi ha uns arcs, que sostenen una galeria descoberta. Dues portetes, arranjades al darrera d'aquesta sala, serveixen d'una per al capità general i l'altra per als actors. A l'entrada del teatre, a la part interior, s'hi ha agençat una mena de cafè. Totes les llotges són llogades, exceptuant-ne algunes de propietat de diverses famílies de Palma que aportaren fons quan es va construir la sala. L'espectacle és pobre en decorats, car no compta amb altres fons que el lloguer de les llotges i la recaptació de l'entrada, amb prou feines suficients per pagar el sou dels actors i el dels empleats del teatre.⁵²

El següent testimoni ens l'aporta el novel·lista, historiador, advocat, periodista, arqueòleg, poeta i catedràtic barceloní Joan Cortada i Sala (1805-1868). Als vint anys fou designat agent fiscal de l'Audiència de Barcelona i després de dotze anys exercit aquest càrrec hi renuncià per a dedicar-se a la literatura, a la seva càtedra de Mitologia i Història de la Universitat de Barcelona i al periodisme com a redactor del *Diario de Barcelona* i *El Telégrafo*. De la seva ploma, sota el pseudònim d'*Aben Abulema*, sortiren nombroses crítiques al *Diario de Barcelona* sobre les representacions operístiques que es duïen a terme als teatres de Barcelona.⁵³ L'estiu de 1845 –segons el llibre, de dia 19 de juliol fins a l'11 de setembre– realitzà un viatge a l'illa de Mallorca del qual sorgí el seu treball *Viaje á la isla de Mallorca*. Dia a dia, Cortada ens relata els

⁵¹ El 23 de juliol de 1803, el tinent coronel d'infanteria i Capità del Regiment de Borbó, Luis de San Simón, sol·licitava a la Junta de Teatres de Palma la llotja que havia deixat el cònsol de França (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 52).

⁵² GRASSET DE SAINT-SAUVER, André: *Voyage dans les îles Baléares et Pithiouses, fait dans les années 1801, 1802, 1803, 1804 et 1805*, par M. André Grasset de St.-Sauver, jeune, Commissaire des relations commerciales de France, et Consul de S.M.I. et R. aux îles Baléares; auteur du voyage historique, littéraire et pittoresque dans les îles Vénitiennes, p. 112. Traducció a càrrec d'Agustí J. Aguiló publicada l'any 2002, p. 59.

⁵³ Aquestes crítiques han estat recollides i estudiades per Jaume Radigales a la seva tesi doctoral *Representacions operístiques a Barcelona (1837-1852)*.

indrets, els costums de la societat mallorquina i les seves impressions personals. El 20 de juliol de 1845, en acudir al teatre per a veure la representació de l'òpera *Nabucodonosor*, Cortada aprofita per a descriure amb detall el coliseu de Palma d'aquesta manera:

Las decoraciones, pintadas por Planella, son del gusto de las de Barcelona,...El teatro es chico, tiene cuatro órdenes de palcos, en el primero y segundo piso hay diez y siete, una gran parte del tercero está destinada á cazuela, y este es el único local que hay para el pueblo, y los palcos bajos no son mas que doce porque el postrer trozo del teatro que corresponde á nuestro patio, lo ocupa un grande y alto tablado que aquí se llama anfiteatro y tiene cuatro filas de lunetas. Lo restante del patio lo llenan doce bancos de 20 lunetas cada uno. Como no hay anfiteatro circular, la sala queda muy despejada. Toda la pintura de él es sumamente sencilla; su forma está lejos de ser la de una herradura, pues los costados están casi en línea recta. Es antiguo, y lo afean mucho dos grandes arcos que sostienen el techo, y cuyo arranque asoma delante de la barandilla del cuarto piso, y por consiguiente se ven los cuatro arcos en toda la altura de dicho cuarto piso, pues desde este para arriba los tapa el cielo raso. El quinqué es largo, de poco volúmen y tiene veinte y cuatro luces. El palco del Ayuntamiento está en el centro. El telon de boca representa un cortinaje de seda, y encima de él hay las armas del Hospital del que es propiedad el edificio, y que consisten en un escudo con estas letras:

A.G.

P.

*que significan Ave gratia plena.*⁵⁴

El darrer dels testimonis que aportem l'extraiem del *Manual del viajero en Palma de Mallorca*, del polifacètic Ramón Medel. L'actor, poeta, autor dramàtic, tractadista d'heràldica, historiador, crític teatral i de bous i, a més, cantant d'òpera, arribà a Palma a mitjan mes de març de 1847 formant part de la companyia teatral de José Ignacio Pla i Alejo Pacheco, que començà a actuar al coliseu de Palma el 4 d'abril, diumenge de Pasqua, d'aquell any. Medel i la seva família restà a Palma fins l'any 1850. El *Manual del viajero* és un recull de notícies i una descripció dels principals edificis de la capital mallorquina. En parlar del teatre diu:

En el ángulo que forma la cuesta llamada de la Pescadería y conforme nos dirigimos desde el Mercado á la Rambla, se levanta un edificio de sencillo aspecto, dividido en dos fachadas por la irregularidad acaso del sitio en que está fabricado. Una de ellas tiene tres arcadas sencillísimas y sobre ellas hay un teatro ó azotea; y la otra es lisa y dà lugar a las puertas del corredor bajo, y á las ventanas de los altos.

⁵⁴ CORTADA, Juan: *Viaje á la Isla de Mallorca en el estío de 1845*, pp. 15-16.

Esta sencillez, que nada indica respecto à la arquitectura, puede decirse que es lo mejor que tiene el teatro; porque apenas pisa uno sus corredores, se admira de que en la capital de las Baleares haya un sitio que por su concurrencia debía aparecer un poco decoroso. Corredores irregulares, bigas antepuestas para sosten de otras, pilares, ventanas de todas dimensiones, atravesadas las mas por barrotes de madera que conservan aun la corteza; para cada piso de palcos una escalera de distinta forma; el pavimento de piedra ya carcomida y formando por consiguiente una superficie escalonada: este es el teatro de Palma antes de entrar en la sala del espectáculo. ¡Cuántas veces se ha dicho que iba a derribarse para construir otro! Nunca se ha procurado cumplirlo.

El teatro de Palma debió ser en lo antiguo una iglesia, ó al menos edificarse para ello; pues conserva cuatro arcos de piedra que vienen à rematar en punta en lo alto de la fábrica, y cuyos machones no pudieron desaparecer al covertirlo en coliseo: por esta razon se ven á cierta altura unos trozos salientes de fábrica en mitad de la área de los palcos por la parte superior.

Entrando en la sala de los espectadores ya no parece tan extraño el teatro; y aunque de no muy grandes dimensiones, puede contener ochocientas personas. He aquí las varias distancias que ofrecen sala y escenario.

Desde donde termina la escena, ó sea desde el agujero del apuntador hasta la pared del anfiteatro hay 77 palmos.

Del piso de las lunetas al techo 51 palmos.

Tiene la sala por su parte mas ancha, medida de palco á palco, 58 palmos.

La anchura del tablado 44 palmos, que quedan en 41 a la terminacion de la platea.

La embocadura, ó sea desde extremo á extremo de los dos bastidores que forman el adorno de ella tiene 36 ½ palmos.

El escenario en su fondo mide 48 palmos.

Como todavia se conserva en este teatro la costumbre de que los bastidores, cuanto más se colocan al foro, deben sobresalir en escena para lo que llamaban la visual, la distancia que hay en la cuarta caja de bastidor á bastidor es de 23 palmos: es decir, que ha rebajado 13 ½ palmos desde la embocadura.

Las localidades para el público se dividen en palcos, lunetas de patio de primera ó segunda clase; lunetas de anfiteatro, bancos no numerados en el patio y cazuela.

Los palcos son 62, incluso en ellos los de la autoridad presidente y Capitan general, y aunque en la numeracion del despacho aparecen 65, se conoce que viene de muy antiguo y que estos palcos habrán desaparecido, bien para dar lugar al anfiteatro, bien porque algunos palcos fuesen dos en otro tiempo.

Las lunetas de patio son 209, divididas en cinco filas de a 20, tres de a 19, una de a 18 y dos de a 17.

Las lunetas de anfiteatro son 20, divididas en dos filas; y aquel está levantado del piso natural cinco palmos, teniendo de anchura en su primera fila 32.

El primer bastidor tiene de altura 28 palmos.

Los cuartos del vestuario son chocantes en extremo. Por casualidad hay uno que pueda llamarse decente.

Este teatro carece de almacén; por cuya razón tiene todo el servicio del telar, como telones, bambalinas, etc., pendiente de él; y las piezas sueltas que sirven para la escena están apiñadas en la carpintería, donde, para sacar una, hay que mover veinte.

En punto á decoraciones está regularmente servido; estando pintadas las mas por el Sr. D. José Planella en el año de 1842 y conservándose [sic] perfectamente por el esmero con que han sido cuidadas por el encargado de la escena de estos últimos años.⁵⁵

Encara que foren escrits en diferents èpoques, tots tres testimonis coincideixen en ressaltar l'antiguitat i la simplicitat d'un local que, al llarg de la seva història, complí amb la benèfica finalitat per a la qual fou construït: nodrir de recursos econòmics l'Hospital General i ajudar a pal·liar les grans despeses d'aquest benèfic establiment.

FUNCIONAMENT DELS TEATRES. EL CAS DEL TEATRE DE PALMA

Durant el segle XVIII, els teatres espanyols estigueren sotmesos a la jurisdicció del Consell de Castella, que nomenava d'entre els seus membres un superintendent, protector i conservador dels teatres, posteriorment nomenat jutge protector dels teatres de Madrid i de tot el regne, que era la màxima autoritat en tot allò referent a qüestions teatrals. Aquest superintendent o jutge de teatres solia ser el corregidor de Madrid, que delegava les seves funcions en els corregidors de les localitats on hi havia algun teatre. Una comissió de regidors, els anomenats regidors comissaris de comèdies, presidida pel corregidor, era l'encarregada d'administrar les sales. D'entre les facultats atribuïdes al jutge protector cal destacar la d'aprovar la formació de les companyies còmiques que devien actuar als teatres del regne, la de revisar i controlar els comptes anuals de cada teatre, a fi d'evitar el frau en la distribució dels beneficis i la malversació dels fons, i la d'autoritzar, després d'haver superat la censura, les obres que les companyies havien d'interpretar. Les lleis i reglaments que regulaven el funcionament dels teatres eren promulgats, en nom del Rei, pel Consell de Castella, en forma de decrets, disposicions, acords, cèdules i ordres. Posteriorment aquesta funció recauria sobre les Corts.

Des de la seva construcció, el coliseu de Palma –la casa de les comèdies– fou propietat de l'Hospital General, tal com ho hem vist abans. Del govern econòmic de

⁵⁵ MEDEL, Ramón: *Manual del viajero en Palma de Mallorca*, p. 40-42.

l'edifici s'ocupava una Junta integrada per dos Regidors nomenats d'entre els que formaven part de l'Ajuntament.⁵⁶ D'altra banda, la part administrativa era exercida pel consistori de Palma. Amb tot, podríem dir que la direcció del teatre era compartida i, a la vegada, complementària entre la Junta de l'Hospital i l'Ajuntament, encara que qualsevol decisió presa per la Junta de l'establiment havia de ser ratificada pel consistori perquè es dugués a terme.

Les particularitats relacionades amb les representacions restaven sota l'autoritat del corregidor i de l'Ajuntament. El corregidor⁵⁷ era el governador de la ciutat i el seu terme, el cap polític i militar, que presidia les reunions del consistori. El seu assessor natural, el tinent de corregidor, era nomenat alcalde major. El corregidor era l'encarregat de fer complir la normativa teatral, podent expedir edictes, acords i altres disposicions particulars que completessin la normativa general. La resta de regidors de l'Ajuntament només tenien la potestat de dictaminar sobre l'obertura del teatre i sobre la conveniència de prohibir o alçar la prohibició de les representacions en cas de pregàries i sobre qualsevol altra qüestió teatral plantejada pel corregidor al consistori. Pel que fa al capità general, la seva missió consistia en assabentar-se de tot el que es duia a terme encara que, com a màxim representant del govern central a l'illa, també podia prendre decisions al respecte.

Cal afegir, com a colofó d'aquest capítol, que l'ordenació teatral fou encara en aquesta època ambigua i confusa. Les competències de les diferents jurisdiccions, canviant amb el pas del temps, no quedaven del tot clares, i això, unit al fet que tots els implicats en el fet teatral –corregidor, Ajuntament, regidors de l'Hospital, capità general, empresaris– volien manar, provocà algun que altre incident i la ingerència d'altres estaments. Des de l'entrada en vigor de la Reial Instrucció de 1801, els assumptes contenciosos referents als teatres, als actors i, en definitiva, als implicats en l'activitat teatral, inclòs el públic, era competència exclusiva del governador del Consell de Castella. Quant als teatres de províncies, aquesta competència era delegada pel governador al corregidor, alcalde major, o individu que presidís l'Ajuntament i la

⁵⁶ Per Reial Cèdula, expedida per Felip V l'any 1723, s'ordenà que l'Ajuntament de Palma tingués la facultat d'elegir els dos regidors de l'Hospital, que abans residia en l'extingit Gran i General Consell i Jurats de l'antiga Universitat (AGCM, sig. III-357/1.).

⁵⁷ La figura del corregidor s'implantà a la Corona d'Aragó arran de la Guerra de Successió, reemplaçant a l'antic Veguer. Per Reial Decret, expedit en setembre de 1718, el corregidor havia de presidir l'Ajuntament de Palma. En cas d'absència o malaltia del corregidor devia presidir-lo el tinent de corregidor i amb l'absència de tots dos el regidor degà.

Junta particular de teatres, que a la vegada era el president de la cúria del corregiment.⁵⁸ Segons la instrucció, aquests només podien actuar en primera instància, concedint les apel·lacions al governador del Consell, que decidia en darrera instància. Pel que fa als assumptes administratius, era la Junta de teatres particular l'encarregada de resoldre'ls. Fins aquest punt, semblava que les competències quedaven clarament definides. Ara bé, la vertadera dificultat residia en saber diferenciar els assumptes administratius dels contenciosos, ja que la seva valoració podia canviar segons el criteri de cadascun dels estaments implicats. Amb tot, les diferències de criteri se solien resoldre amb la pertinent consulta al governador del Consell, el qual decidia sobre la naturalesa de l'assumpte.⁵⁹

L'entrada del pensament il·lustrat a Espanya i els canvis en la jurisdicció teatral

L'ascensió al tron de Felip V facilità l'entrada al nostre país del pensament il·lustrat, desplaçant els vells valors del Barroc. A través de França penetraren a Espanya les noves idees racionalistes, acollides amb entusiasme per un reduït grup d'homes ansiosos de novetats culturals. Els seus ideals foren: el predomini de la raó com a pauta de la conducta humana, un alt concepte d'utilitat i la creença en un ideal de felicitat humana, que, al contrari dels segles anteriors, no s'esperava de les creences religioses, sinó del comportament racional de l'home. Aquests ideals comportaren una forma de ser i d'actuar característica de l'home il·lustrat. Amb un esperit liberal, crític i tolerant, disconforme amb tota forma de tradició fondejada en la rutina i amb una consciència de fraternitat universal, els il·lustrats tingueren fe en la ciència, de la qual esperaven la solució dels problemes humans, i defensaven una cultura secularitzada, però no atea, ja que admetien l'existència de Déu, encara que posaven en dubte el paper de l'Església com a intermediària de Déu i els dogmes de fe. Amb tot, l'evolució del pensament il·lustrat a Espanya fou summament lenta. La Il·lustració es topà amb dos fronts totalment reaccionaris, la noblesa i el clergat, que entorpiren la tasca dels intel·lectuals. A més, el poble, sumit en la incultura, aferrat al passat i a les tradicions i dominat ideològicament per l'Església, recelava de tot allò que vingués de fora i, per tant, aliè a la tradició cultural espanyola. Però, malgrat aquest panorama, les noves idees

⁵⁸ Una espècie de jutjat de primera instància, instaurat a cada ciutat, on s'oïen i sentenciaven plets, negocis i causes civils i criminals que tinguessin lloc a la ciutat.

⁵⁹ Per a una visió general dels teatres i la música escènica a Espanya entre els regants de Carles IV i la regència de Maria Cristina podeu consultar ALVAREZ CAÑIBANO, Antonio: "Teatros y música escénica. Del Antiguo Régimen al estado burgués", en CASARES, Emilio i ALONSO, Celsa (eds.): *La música española en el siglo XIX*, pp. 123-160.

s'anaren imposant al llarg del segle XVIII d'una manera progressiva i tingueren el seu punt culminant amb el regnat de Carles III (1759-1788).

Pel que respecta al teatre, coincidint amb la decadència del teatre nacional, que des de Lope de Vega havia produït un bon grapat d'obres mestres, la dinastia francesa importà les normes preceptives que Boileau havia fixat per a l'escena dramàtica, l'anomenada "regla de les tres unitats", inspirada en els autors clàssics.⁶⁰ Podríem aventurar-nos a dir que aquestes teories començaren a implantar-se al territori nacional a partir de 1731, any en què l'acadèmic Francisco Pizarro de Piccolomini, marquès de Sant Joan, traduí la tragèdia *Cinna*, de Corneille. Encara que al principi només es manifestaren de manera esporàdica, a mesura que avançà el segle foren cada vegada més els autors i teòrics que defensaren aquest nou corrent teatral. Així començaren a diferenciar-se dos bàndols. D'una banda, els tradicionalistes, que alhora defensaven el seu nacionalisme, i que pogueren imposar-se durant la primera meitat del segle XVIII. De l'altra, els neoclassicistes, que proclamaven la necessitat d'una reforma inspirada en els cànons estrangers, i que aconseguiren imposar-se durant la segona meitat del segle, ajudats per les creixents representacions de tragèdies franceses, traduïdes al castellà, i per la tenacitat amb què diferents publicacions exalçaren les comèdies i tragèdies franceses.

Entre els primers defensors del teatre neoclàssic, cal destacar la figura del saragossà Ignacio de Luzán (1702-1754), que l'any 1737 publicà la seva *Poética*, el tercer llibre de la qual tracta *Del origen, progresos y definición de la tragedia*. Luzán, a més de defensar i exigir la regla de les tres unitats, jutjà imprescindible dotar a les obres de preceptes moralitzadors. Aquestes idees, que serien la vertadera llavor del teatre neoclàssic, foren compartides i defensades posteriorment per nombrosos autors, d'entre els quals cal destacar al bibliotecari Blas Nasarre, a Agustín de Montiano y Luyano (1697-1764) i a José Velázquez.

Al llarg de la segona meitat del segle XVIII, concretament entre el 1750 i el 1780, nombrosos autors continuaren defensant i posant en pràctica les idees neoclàssiques. Així la tragèdia francesa traduïda al castellà i les tragèdies castellanques d'esperit francès

⁶⁰ Boileau, en la seva recopilació de la doctrina clàssica *L'art poétique* (1674), reduí a dos versos aquests tres preceptes.

“qu'un lieu, qu'un jour, un seul fait accompli
tienne jusqu'à la fin le théâtre rempli”.

tingueren apassionats cultivadors i apologistes. Entre ells, Nicolás Fernández de Moratín (1737-1780), deixeble de Montiano y Luyano i pare de Leandro. A la seva tertúlia de la *Fonda de San Sebastián* difongué les idees neoclàssiques i en els seus escrits titulats *Desengaño al teatro español*, publicats en 1762 i 1763, criticà la comèdia barroca pels seus defectes morals i la seva escassa versemblança i arremeté amb força contra els actes sacramentals. Acompanyaren a Nicolás Fernández en el cultiu d'aquestes idees: el bibliotecari reial Juan José López de Sedano (1729-1796); Cándido María Trigueros (1736-1798), assidu a la tertúlia del peruà Pablo de Olavide (1725-1803); l'asturià Gaspar Melchor de Jovellanos (1744-1811), autor de la coneguda comèdia llagrimosa *El delincuente honrado* (1774), en cinc actes i en prosa, traduïda a diversos idiomes; el gadità Ignacio López de Ayala (1747/50-1789), catedràtic de poètica i amic de Nicolás Fernández de Moratín; i el canari Tomás de Iriarte (1750-1791), a qui el comte d'Aranda animà a traduir als dramaturgs francesos i del qual parlarem amb més deteniment quan tractem del *melólogo*.

Juntament amb aquest nou corrent teatral, sota l'auspici de les idees de la Il·lustració, es creà un moviment de reforma dels teatres de Madrid, amb el qual arribaren els principals canvis en la jurisdicció teatral. Els autors il·lustrats estaven convençuts que el teatre no havia de ser considerat com una simple diversió sinó un espectacle capaç d'instruir als ciutadans. Amb aquesta premissa instaren al Govern perquè iniciés aquest procés de renovació ideològica del teatre. Foren nombroses les propostes que els reformadors feren arribar als ministres de Carles III i Carles IV perquè es traduïren en lleis. Cal destacar, entre d'altres, la *Idea política y cristiana para reformar el actual teatro de España*, redactada per Francisco Mariano Nipho (1719-1803) l'any 1769, a petició del corregidor Pérez Delgado⁶¹, i el *Discurso para hacer útiles y buenos los teatros y cómicos en lo moral y en lo político*, escrit per Agustín de Silva Fernández de Híjar y Portocarrero, duc d'Híjar, l'any 1788, dirigit al corregidor Armona, en el qual proposà, entre altres coses, la creació d'una *mesa censoria* formada per sis persones: dos teòlegs, que s'encarregaren de tot allò relatiu al dogma i la moral, i els altres quatre del bon gust i literatura per a examinar les obres sota aquests aspectes. La majoria d'aquestes propostes no arribaren a posar-se en pràctica. L'única que es tingué en compte fou la presentada per Santos Díez González, *Idea de una reforma de los Teatros públicos de Madrid, que allane el camino para proceder después sin*

⁶¹ ANDIOG, René: *Teatro y sociedad en el Madrid del siglo XVIII*, p. 547.

dificultades y embarazos hasta su perfección, recolzada en tot moment per Leandro Fernández de Moratín, com tot seguit veurem.

La Junta de Reforma de Teatros de Madrid. El triomf efímer dels neoclassicistes il·lustrats i les seves conseqüències

Un dels màxims exponents de la tendència reformadora fou Leandro Fernández de Moratín, protegit de Godoy. Tot seguit a l'estrena, el 7 de febrer de 1792, de la seva obra *La comedia nueva o El Café* –contudent atac contra els excessos del postbarroquisme– Moratín envià una còpia de l'obra i un escrit al comte de Floridablanca, aleshores primer ministre de Carles IV, en el qual demanava l'atenció del govern cap a una reforma urgent del teatre nacional, i que se li encomanés a ell mateix la direcció d'aquesta reforma. Poc temps després, el 14 de desembre del mateix any, envià, ara des de Londres, una exposició al Rei Carles IV demanant-li la creació d'una plaça de director dels teatres de Madrid. Per a la consecució d'aquesta desitjada plaça, Moratín emprà com a intermediari al seu protector, Godoy, al qual exposà tots els defectes que patien els escenaris madrilenys. Per a Moratín, els teatres no rendien degut a una pèssima administració, els autors i els repertoris escollits per a les representacions eren vulgars i antics, els còmics eren uns ignorants que no coneixien les regles de la declamació i els vestits i les decoracions eren pèssimes. Tampoc la música es lliurà dels atacs de Moratín. Segons ell, la música teatral es trobava envilida i endarrerida. Per a aconseguir depurar tot aquest món bastava, segons Moratín, nomenar un director de teatres que tingués cura de tot allò que conduís a la perfecció de les representacions. Aquest revisaria totes les obres, tant antigues com modernes, ordenant la seva representació, i formaria les companyies teatrals, elegint els actors, músics i la resta d'empleats. La petició de Moratín fou desatesa com a conseqüència del dictamen advers que el corregidor de Madrid, Juan de Morales Guzmán y Tovar, redactà el 28 d'octubre de 1793. En el seu escrit, el corregidor Morales desprestigià Moratín i defensà el teatre i als còmics nacionals. A més, lamentà que els còmics que pertanyien a les companyies italianes establertes a Madrid obtinguessin beneficis que es negaven repetidament als actors nacionals. També defensà a les orquestres dels coliseus que, segons ell, estaven formades pels millors professors de la Cort, obtenint el seu lloc per oposició i capaços de tocar tant música de comèdies com d'òperes.

Poc temps després, el mateix corregidor que rebutjà les idees de Moratín acudí al censor de Madrid, Santos Díez González,⁶² perquè redactés un pla de reforma dels teatres públics de la capital. El pla, sota el títol *Idea de una reforma de los Teatros públicos de Madrid que allane el camino para proceder después sin dificultades y embarazos hasta su perfección*, fou presentat el 30 de maig de 1797. Després de recaptar les opinions de diverses persones instruïdes en la matèria, el pla fou presentat finalment al Ministeri d'Estat. Godoy, sense perdre temps, el remeté al seu protegit, Moratín, perquè li comunicés la seva opinió sobre el pla. L'1 d'octubre de 1797, Moratín tornà l'informe elogiant tot allò que havia exposat el censor Santos Díez. Transcorreguts quasi dos anys des que Moratín presentés el seu dictamen, el pla de reforma no havia obtingut cap resolució per part del govern, però el 1799 es produí el canvi polític que permeté convertir en una realitat aquell ambiciós pla. Aquest any ocupà el Ministeri d'Estat el neoclassicista Mariano Luis de Urquijo, un altre protegit de Godoy, autor d'un discurs sobre l'estat dels teatres i la necessitat de la seva reforma. El pla de Santos Díez fou aprovat per Reial Ordre el 21 de novembre de 1799 i en la mateixa es nomenà, d'acord amb el pla, una Junta en la qual figuraven el governador del consell, el general Gregorio de la Cuesta, com a president, Leandro Fernández Moratín, com a director, amb un sou anual de vint-i-quatre mil reials, i Santos Díez González, en qualitat de censor, amb un sou anual de vint-i-dos mil rals. A conseqüència de la disposició legal, la nova Junta assumí la gestió dels teatres madrilenys, del Príncep i la Cruz, que l'Ajuntament de la capital havia exercit durant quasi dos segles. Entre les atribucions de la nova Junta figuraven les següents: prohibir la representació de tota comèdia antiga o moderna que els semblés reprovable; concedir premis a les comèdies dignes, les quals s'imprimirien en una nova recopilació titulada *Teatro Nuevo Español*; fomentar la composició d'obres musicals; formar les companyies teatrals amb un règim distint al que es trobava vigent pel que fa al cobrament dels diaris; crear escoles de declamació, música, ball i esgrima per a instruir als actors en aquestes matèries; tenir cura que els decorats guanyessin en dignitat; administrar els fons; pagar els sous, jubilacions i altres emoluments. En definitiva, controlar la gestió de les diversions públiques.

⁶² Catedràtic de poètica a Sant Isidre el Reial, censor teatral de Madrid des de 1789 i neoclassicista empredreït, segons Subirà.

Continuant amb la tasca reformadora iniciada, el 28 de desembre de 1799, només un mes després, fou aprovada una nova Reial Ordre que disposava que totes les obres estrangeres s'havien de cantar per intèrprets nacionals i en idioma castellà. L'ordre constituïa un clar atac als cantants italians i a les representacions d'òpera que des de l'any 1786 s'havien reprès amb èxit al coliseu de los Caños del Peral sota l'auspici de la Junta d'Hospitals.⁶³ En opinió d'Antonio Martín Moreno, la creixent reacció contra la música estrangera que començà a donar-se en els darrers anys del segle XVIII i l'elevat cost que suposaven per al govern les representacions d'òpera italiana foren les causes que motivaren l'ordre.⁶⁴

El nou règim s'implantà als teatres públics madrilenys l'any còmic de 1800 i l'any següent, el 1801, amb la Reial Ordre de 14 de gener es feu extensiu a la resta del territori nacional. Per a la seva implantació, la *Real Junta de Dirección de Teatros del Reyno* publicà, el 2 de març de 1801, una *Instrucción para el arreglo de teatros y compañías comicas de estos Reynos, fuera de la Corte* amb la qual es pretenia completar el pla de reforma iniciat a Madrid. El text de la instrucció era el següent:

La Junta de dirección y reforma de teatros de esta corte, presidida por el Gobernador del Consejo, y compuesta de un Director, de un Censor, y un Regidor de Madrid, y por Secretario el de los mismos Teatros, tendrá á su cargo la formación, dirección, y reforma de todos los Teatros, y Compañías Comicas de las Provincias de estos Reynos, bajo del espíritu y reglas establecidas por el Plan General de reforma, aprobado por su Magestad, en quanto sean adaptables, segun esta resuelto por Real Orden de 14 de Enero de este año.

Dicha Junta General para Execucion y Cumplimiento de las reglas que establezca en cada teatro de Provincia, subdelegará sus facultades en otra particular que nombrará en cada Capital, ó Pueblo en que haya teatro abierto, y deberá componerse del corregidor ó Alcalde Mayor, que presida el Ayuntamiento, de un Regidor, y un Diputado, nombrados para el mismo Ayuntamiento y de un Censor, literato é Inteligente que nombrará la Junta General, siendo su Secretario, el que lo fuere de Ayuntamiento.

El Juzgado de todos los asuntos contenciosos pertenecientes á teatros, y a sus Actores, y dependientes, que antes estaban á cargo del corregidor de Madrid, sera privativo del Gobernador del Consejo con hiniucion de todos los demas Jueces y Tribunales, y subdelegará dicha jurisdiccion, por lo que hace á los teatros de Madrid, en el Juez que elegirá, y para las Provincias, en el Corregidor, Alcalde Mayor, ó sugeto que presida el Ayuntamiento y

⁶³ La creixent afició a l'òpera que es produí a partir de 1777 a la capital, arran de la interpretació d'òperes italianes per part dels còmics i cantants de *tonadillas* que actuaven als dos teatres madrilenys, motivà que la Junta d'Hospitals de Madrid sol·licités del Rei el privilegi d'organitzar funcions d'òpera en benefici dels establiments benèfics.

⁶⁴ MARTÍN MORENO, Antonio: *Historia de la música española. Siglo XVIII*, p. 370.

Junta particular de teatros, cuyos jueces subdelegados conocieran en primera instancia de dichos asuntos contenciosos, concediendo las apelaciones al Gobernador del Consejo, quien pedirá los Autos, ó diligencias, quando lo estime conbeniente, para cortar ó decidir, ya sea gubernativamente, o con dictamen de Asesor segun lo exigiere el caso.

El arreglo, direccion, y reforma de dichos teatros estará á cargo de la Junta General de Madrid, la que cometerá su execución á la Junta particular de cada Ciudad o Villa, en que haya teatro comico establecido.

La censura de las Piezas que hayan de representarse acerca de la propiedad, o impropiedad de cada una, y supuesta la aprobacion del vicario Eclesiastico, corresponderá al Censor Subdelegado, así como la aplicacion, ó repartimiento de papeles á cada parte, ó actor, segun su caracter, y las reglas, y correcciones, o reformas que estime conbenientes en quanto á la regularidad, decoro, y buen gusto de la escena, como puntos facultativos, que requieren particulares conocimientos. Lo guvernativo, y económico de dichos teatros, estará á cargo de toda la Junta.

Al Ayuntamiento pleno de cada ciudad ó villa, corresponderá la determinación, á pluralidad de votos, sobre si conbiene, ó no, abrir sus teatros, y representaciones segun las circunstancias particulares ó accidentales que en cada una ocurrieren.

Determinada la abertura del teatro, corresponderá á la Junta particular la execución de las disposiciones conducentes, como admision de Empresario, arreglo y formalidad de contratas, examen de idoneidad de las partes propuestas por el Empresario, ó cabeza de la Compañia Comica, para su formacion y aprobacion de la Junta General.

En ningun teatro de España se podran representar, cantar, ni bailar piezas que no sean en idioma castellano, y actuadas por Actores, y Actrices nacionales, ó naturalizados en estos Reynos, así como está mandado para los de Madrid, en Real Orden de veinte y ocho de Diciembre de mil setecientos noventa y nueve.

Se prohíve desde hahora las Compañias Comicas llamadas de la Legua, cuya vagancia es comunmente perjudicial á las buenas costumbres, y su conjunto compuesto de personas corrompidas llenas de miseria, y de vicios en descredito de la profesion comica.

No se comprehenden ni consideran en esta clase las Compañias que formadas, y aprobadas por la Junta General estan destinadas al teatro de alguna ciudad ó villa, cuya poblacion no basta á sostenerle por todo el año, y se ven precisadas á trabajar parte de el en algun otro teatro de la misma Provincia, ó su inmediata, con conocimiento de dicha Junta General y los Pasaportes correspondientes.

Para la formacion de Compañias Comicas, solo se admitiran de nuevo, jovenes de alguna educacion, que sepan á los menos leer y escribir, que tengan una regular conducta, y disposicion para la profesion comica.

Assi como los Censores, Subdelegados deberan celar y corregir en los teatros, y Compañias todas las Inperfecciones del Arte.

Las Juntas particulares celaran cuidadosamente que se guarde en aquellos toda descencia, compostura, y decoro, corrigiendo ó castigando el Presidente, á qualquiera actor ó Actriz que falte á dicho decoro.

Las Juntas dispondrán que la distribución de Palcos y toda especie de asientos se haga sin parcialidad, de modo que el Público pueda disfrutarlos alternativa y proporcionalmente.

Reglaran sus precios, y el de las entradas equitativamente y de modo que los Actores cubran sus gastos, y aseguren una moderada subsistencia, oyendo en el asunto al empresario, ó cabeza de compañía; si esta se formare por Empresario, ó Asentista, cuidaran las Juntas de que afianze competentemente el cumplimiento de la contrata que hiciere con cada una de las partes, á fin de que estas no se halles despues burladas sobre el pago de su trabajo, como suele acontecer, ó por perdidas en la empresa, ó por mala conducta, ó mala fee del Empresario.

Si no hubiere Empresario, ó Asentista para el teatro y se presentasen Compañias que de cuenta y riesgo de todas sus partes pretendan trabajar por el repartimiento proporcional de los productos que diese el teatro, se les permitirá que formen por si, sus convenciones, ó contratos, afianzando solamente á satisfaccion de las Juntas, el Arrendamiento que contrataren por el Edificio ó Casa de teatros.

El Censor tendrá por su comision entrada y asiento libre en la luneta, y los demas vocales de la Junta en el Palco de Ayuntamiento no debiendo permitirse exepcion alguna de los pagos establecidos á ninguna otra Persona. En las Ciudades donde recida el Capitan ó Comendador General de la Provincia, tendrá por concideracion á su dignidad, el Palco que eligiere.

Con arreglo al Plan General de reforma, y para promover la aplicacion, y proporcionar la reconpensa á los Autores que escriban con acierto piezas de comedia, ó tragedias que precidida la aprobacion correspondiente, merecan representarse en el teatro, se descontará en todos los del Reyno, á beneficio del Autor, el tres por ciento del producto que rindiese toda pieza nueva, en quantas veces se represente por termino de diez años; y el Presidente de la Junta particular retendrá dicho inporte, avisando á la Junta general, para que esta disponga su entrega al Autor de la Pieza. Para que las Juntas particulares tengan noticias de las Piezas nuevas que despues de la aprobacion del Plan General de reforma, son acreedoras á dicha reconpensa, se las dirigirá por la secretaria de la Junta General una noticia individual de sus titulos, y Autores.

Estando concedido á la Junta General de reforma de teatros, el privilegio exclusivo de la Inpresion de las Piezas de que se compone la coleccion intitulado teatro nuevo español, las Juntas particulares zelaran el que por ninguna otra Persona, ni cuerpo, se inpriman, ni reimpriman dichas piasas, juntas ni separadas avisando á la Junta General qualquiera contrabencion que aberiguen.

El Presidente de cada Junta particular, avisara cada dos meses al de la Junta General, el estado y progresos del teatro que estubiere á su cuidado, las piasas que se hubieren actuado en el desempeño de los Actores; y si alguno se distingue, y sobresale en habilidad y buena disposicion en lo relativo á su Profesion, para que la Junta General proporcione á los benemeritos, y aplicados su adelantamiento y alivios. Madrid dos de Marzo de mil ochocientos uno = Es copia del Real Reglamento original de que certifico como secretario por Su Magestad, de la Real Junta de Direccion

de Teatros del Reyno. Madrid veinte y quatro de junio de mil ochocientos uno = Juan de Estrada = Es Copia = Villalonga."⁶⁵

El nou reglament fou enviat a totes les ciutats on l'any còmic anterior havia actuat alguna companyia còmica.⁶⁶ Segons Subirà, quasi tots els teatres públics nacionals acataren la Reial Ordre de 14 de gener de 1801 i la posterior instrucció.⁶⁷ L'única excepció fou el teatre de la Santa Creu de Barcelona, que el 27 de juliol de 1801, després d'una mobilització quasi general de l'administració local, aconseguí de Madrid el vistiplau perquè es continuessin representant òperes en la seva llengua original a la Ciutat Comtal.⁶⁸ Sembla que a la resta del territori nacional es continuaren cantant òperes, encara que traduïdes i cantades per còmics i cantants nacionals, tal com ho ordenava la Reial Instrucció i comprovarem més endavant en tractar els capítols dedicats a les companyies còmiques i al repertori interpretat en aquesta època.

Comentari a part mereixen el teatre i les funcions teatrals i operístiques realitzades a Maó, sobretot, a la darrerria de la segona dècada del segle, aquelles que organitzaren l'italià Luigi Manrara i el menorquí Joan Bellot. Menorca no tornà a format part d'Espanya fins l'any 1802 i, per tant, en no haver rebut ni promulgat la Reial Ordre del 14 de gener de 1801 ni la posterior instrucció, mai no s'aplicà. Així ho reconegué l'Ajuntament Constitucional de Maó en un escrit datat en el mes d'abril de 1820 i, per tant, amb el permís de les autoritats locals, en aquells anys es permeteren les representacions en altres idiomes diferents al castellà.⁶⁹

Pel que fa a la Junta de Reforma de Madrid, des de la seva constitució acumulà deutes significatius que anaren incrementant-se amb el pas dels mesos. Moratín havia

⁶⁵ AMP. Fons Pons, lligall 858/7, s.f..

⁶⁶ AHN. Consejos, lligall 17.764. *Madrid, año de 1801. Lista de compañías de cómicos del Reyno y a cuyos corregidores o Alcaldes Mayores se comunicó el nombramiento de subdelegados de teatro, incluyéndoles la Instrucción. Pueblos donde ha habido compañías fixas de cómicos el año pasado de 1800: Madrid, Reales Sitios, Valencia, Cádiz, Granada, Córdoba, Málaga, Zaragoza, Cartagena, Barcelona, Sevilla, Mallorca, Coruña (desta pasará al Ferrol y Santiago), Vizcaya (y de ésta a las ciudades de Castilla la Vieja), Trujillo (de la cual pasará a algunos pueblos de Extremadura Alta), Badajoz (de donde pasan a algunos pueblos de Extremadura Baja). Compañías titulares volantes: Puerto de Santa María y Real Isla de León, Ciudad de Algeciras, Gerona (de donde han pasado a otros de su gobernación), Andalucía Baja, Andalucía Alta, Reyno de Valencia, Baza, Guadix (y otros pueblos del Reyno de Murcia), ciudad de Tolosa, Castilla la Nueva, Villa de Reus (de donde han pasado a otros pueblos de Cataluña)*. (Citat a LARRAZ, Manuel: "El teatre a la Ciutat de Mallorca durant la Guerra del Francès (1811-1914)", pp. 47-48.)

⁶⁷ SUBIRÀ, José: *La ópera en los teatros de Barcelona*, vol. I, p. 55.

⁶⁸ Per a estudiar amb més deteniment els efectes de la Reial Ordre de 14 de gener de 1801 a Barcelona, consulteu el treball de Roger Alier *L'òpera a Barcelona*, pp. 464-470.

⁶⁹ HERNÁNDEZ, Francisco: *El Teatre Principal i L'òpera a Maó*, p. 84.

abandonat inexplicablement el càrrec de director als pocs mesos de prendre possessió. Segons Andioc, Moratín, desitjós de detenir els plens poders, no es conformà amb el paper de simple executor subordinat al corregidor, president de la Junta, ja que en aquest cas corria el risc de ser tingut per principal i, tal vegada, únic responsable de les mesures preses pel seu cap immediat.⁷⁰ Malgrat que la situació econòmica era adversa, la Junta sempre comptà amb l'ajut del ministre Urquijo, sacrificant sumes ingents de diners públics. Dels tres teatres amb que comptava la capital –el de los Caños del Peral, el de la Cruz i el del Príncipe– l'únic que funcionava mitjanament bé era el de los Caños del Peral, sota la direcció del violinista i director d'orquestra bolonyès Melchor Ronzi⁷¹ i fora de l'abast de la Junta. D'altra banda, l'Ajuntament madrileny, durant la vigència de la Junta, no desistí en l'intent de recuperar la potestat dels teatres de la capital. El consistori exposà els problemes suscitats pel trasllat de responsabilitats a la nova Junta de Reforma en un *Plan demostrativo* presentat en febrer de 1800. D'aquesta manera aconseguí que un dels seus regidors participés en la nova administració. Per aquest encàrrec fou elegit l'excomissari de comèdies Juan de Castanedo. A poc a poc, les peticions formulades per Castanedo en favor del consistori i les companyies còmiques i un cúmul de circumstàncies adverses –l'errat pla de Santos Díez en els ingressos i despeses dels teatres, els nombrosos deutes econòmics acumulats per la Junta de Reforma, l'errònia metodologia de censura de les obres, considerades quasi totes dolentes, la reobertura del Teatro de Los Caños del Peral⁷² i d'altres– propiciaren el fracàs de la Junta. A la darrerria de 1801, el 14 de desembre, el ministre Urquijo, principal sostenidor de la reforma, fou substituït per José Antonio Caballero. Aleshores, el Govern, cansat d'invertir diners sense cap profit per a la nació ni per a l'art, dictà una Reial Ordre, amb data del 24 de gener de 1802, per la qual es limitaven les atribucions de la Junta a revisar les obres que s'havien de posar en escena.⁷³

⁷⁰ ANDIOC, René: *op. cit.*, p. 550.

⁷¹ Des de l'inici de l'activitat operística al Teatro de Los Caños del Peral, l'any 1786, Melchor Ronzi, havia format part de l'orquestra d'aquest teatre, ocupant successivament els llocs de segon i primer violí i director.

⁷² Del 13 de juny de 1801 al 2 de març de 1802 actuaren en aquest coliseu madrileny les companyies de cantat i vers que organitzà Isidoro Máiquez.

⁷³ A partir d'aquest moment s'inicià un període d'inestabilitat, amb continus enfrontaments i disputes, que comportà intensos i importants canvis quant a la jurisdicció teatral es refereix. Un període que durà gairebé un any, fins la dissolució definitiva de la Mesa en el mes de febrer de 1803, clau per a poder entendre la documentació i la correspondència mantinguda entre la Junta General de Madrid i la Junta de Teatres de Palma, que analitzarem més endavant.

Després del fracàs de la Junta de Reforma semblava obvi que l'administració dels teatres madrilenys tornaria a l'Ajuntament, però, les trames dels individus de la Junta, que veien perillar les seves ocupacions, retardaren aquesta decisió. El conflicte provocà la presentació de noves propostes i nous plans de teatres, d'entre els quals cal destacar l'ideat per Gaspar Zavala y Zamora. No obstant això, el govern, vists els bons resultats obtinguts al Teatro de Los Caños, optà per cedir el control dels tres teatres a Melchor Ronzi. El ministre Caballero admeté, el 23 de gener de 1802, les propostes presentades per l'empresari italià. A canvi, aquest es comprometé a pagar totes les pensions i, en el termini de dos anys, compensar els deutes acumulats pels teatres de la Cruz i el Príncipe. Segons Cotarelo, tot seguit es començaren a albirar els vertaders propòsits del nou empresari.⁷⁴ En el mes de maig començaren les queixes dels còmics, maquinistes i músics per l'impagament dels seus diaris. El 29 de maig, el govern nomenà sotsdelegat de teatres al ministre Miguel de Mendinueta amb la intenció de garantir els interessos de les parts en conflicte. Aquest ordenà al secretari de la Junta, Juan Antonio Peray,⁷⁵ que preparés la liquidació completa dels deutes acumulats en l'etapa de la Mesa censora. La liquidació no fou mai presentada, ja que l'incendi del Teatro del Príncipe, base d'operacions i arxiu de la Mesa, ocorregut en el mes de juliol, reduí a cendres tota la documentació administrativa.⁷⁶ Aleshores el govern separà al secretari Peray i nomenà en el seu lloc a Luis Carbonero.

L'empresa de Ronzi continuà amb els problemes derivats de l'impagament. El 13 d'agost els còmics que treballaven al Teatro de Los Caños li enviaren un ofici acomiadant-se d'ell. Els membres de la Mesa –el censor Santos Díez, el director Andrés Navarro i el regidor Juan de Castanedo–, que encara es creia en possessió de les facultats que havia detingut en temps passat, es reuní amb el president del Consell, José Eustaquio Moreno, i, després de declarar irregular la conducta de Ronzi, acordà obligar-lo a pagar el que devia, i que continuessin les representacions al Teatro de Los Caños amb la companyia que actuava al Teatro del Príncipe, ara incendiat. Cap dels acords es

⁷⁴ COTARELO, Emilio: *Isidoro Máiquez y el teatro de su tiempo*, p. 132.

⁷⁵ Juan Antonio Peray havia substituït en el càrrec de secretari a Juan de Estrada (AMP. Fons Pons, lligall 199, Junes de Teatre (1802-1817), doc. núm. 15). Amb anterioritat, Peray havia estat fiador i empresari del teatre de la Santa Creu de Barcelona durant els anys còmics de 1799 i 1800 (ALIER, Roger: *L'òpera a Barcelona*, pp. 457-465).

⁷⁶ L'incendi s'inicià la nit del diumenge 11 de juliol de 1802. Segons Subirà, crític consumat de la tasca reformadora, el foc durà dos dies i en ells "el fuego purificador redujo a pavesas la documentación artística y administrativa de la Junta de reforma, documentación que si hoy subsistiera, revelaría ingentes ineptias y perversidades no menos ingentes" (SUBIRÀ, Josep: *La Junta de Reforma de Teatros: sus antecedentes, actividades y consecuencias*, p. 28.)

dugué a terme, Ronzi es declarà en fallida i fou cessat el 23 d'agost, però, arran d'aquest intent de la Mesa per recuperar una parcel·la de poder, se li encomanà la direcció de les companyies en la part tècnica i literària. Poc temps després, el sotsdelegat Mendinueta fou substituït per Germán de Salcedo, Marquès de Fuerte-Híjar, nomenat el 18 de setembre, que assumí les antigues facultats del governador del Consell en matèria teatral.

Les tres companyies existents nomenaren tres comissionats, Antonio Pinto (del Teatro de la Cruz), Dionisio Solis (del Teatro del Príncipe) i Rafael Pérez (del Teatro de Los Caños del Peral), perquè confeccionessin les llistes amb els actors que formarien part de les dues companyies que devien actuar la resta de l'any còmic. Quedaren fora d'aquests llistats quasi la totalitat de la companyia que havia actuat al Teatro de Los Caños, entre ells, Isidoro Máiquez i un bon grapat d'excel·lents actors. La Mesa aprovà les llistes i les féu publicar al *Diario de Madrid*. Els exclosos acudiren al governador del Consell i aconseguiren la revocació dels acords anteriors. Finalment, el governador quedà encarregat de la confecció de les dues companyies. Acceptà la companyia de Máiquez per al Teatro de Los Caños i reuní en una sola companyia els actors de les altres dues. Castanedo, representant de l'Ajuntament madrileny dins la Mesa, aprofità el fet per a presentar al Consell, el 28 de setembre, una moció encaminada a concedir plens poders, tant en la part administrativa com en la tècnica, als còmics sense tenir que dependre per res de la Mesa. El Marquès de Fuerte-Híjar passà el memorial a informe de Navarro i Díez i tal com era d'esperar aquests, ofesos i furiosos perquè veien perillar el seu sou, contestaren que tot era una trama maquinada pels regidors de l'Ajuntament que des d'un principi no acceptaren la reforma dels teatres, i que el mateix Castanedo incità als còmics a la insurrecció i l'enfrontament amb la Mesa. Aquesta fou una de les darreres discòrdies provocades per la Mesa. Segons Cotarelo, el 22 de febrer de 1803, a penes conclòs l'any còmic, el govern liquidà la Mesa. Santos Díez continuà com a censor, en les mateixes condicions que abans de la reforma, i Andrés Navarro, el director, fou nomenat comptador del Teatro de la Cruz i poc després, rebutjat pels còmics, tornà com a professor de filosofia moral a San Isidro. Finalitzava d'aquesta manera una part de l'ambiciós projecte de reforma il·lustrat.

L'Ajuntament de Madrid no recuperà la seva potestat fins l'any 1806, una vegada finalitzada la reedificació del Teatro del Príncipe, que la mateixa corporació sufragà. Per Reial Ordre expedida el 17 de desembre de 1806 s'ordenà tornar la direcció

dels teatres al consistori madrileny i en gener de 1807 es féu públic el *Reglamento general para la dirección y reforma de teatros*, elaborat per diversos regidors, aprovat finalment per la Reial Ordre de 16 de març de 1807.

A Palma, la Junta de Teatres creada en febrer de 1802 a l'empara de la Reial Instrucció del 2 de març de 1801, que tot seguit estudiarem, continuà el seu funcionament, malgrat el fracàs de la Junta madrilenya i esdevingué un estament important per a la pervivència de les representacions teatrals a la ciutat.

La Junta de Teatres de Palma i les seves competències (1802-1808)

Les autoritats palmesanes acataren submisament la Reial Ordre del 14 de gener de 1801 i la Reial Instrucció de 2 de març del mateix any. La instrucció fou comunicada al corregidor de Palma amb un notable retard, concretament el 24 de juny de 1801, una vegada iniciat l'any còmic. Tal vegada per aquest motiu les autoritats locals decidiren constituir-la en el mes de febrer de 1802,⁷⁷ just abans de començar a preparar l'any còmic de 1802. El 12 de febrer d'aquest any, l'Ajuntament en ple es reuní a fi d'elegir el regidor i el diputat,⁷⁸ tal com ho manava el segon paràgraf de la instrucció, que juntament amb el corregidor, un censor i el secretari de l'Ajuntament havien de ser els membres de la nova Junta de Teatres de Palma. Per unanimitat,⁷⁹ resultaren elegits Josep Quint Safortesa, regidor perpetu, i Arnau Saguer, diputat del comú.⁸⁰

⁷⁷ La notícia de l'establiment de la Junta de Teatres a Palma ha estat recollida pels principals noticiaris del segle XIX. El primer en recollir-la fou Josep Desbrull i Boil d'Arenós (s. XVIII-1835) al seu noticiari, continuació del noticiari del paborde Terrasa, segons Jaume L. Garau. La notícia, amb algunes inexactituds, diu: "En el mes de febrero vino Real orden para que se estableciese en Mallorca una junta para gobierno de los teatros, sujeta únicamente a la Junta superior de Madrid. Dispone que la Ciudad debe acordar si conviene el que haya comedias, que la Junta debe entender en palcos, lunetas y demás asuntos del teatro y cómicos, que debe componerse del Corregidor, un Regidor, un Diputado y un Censor para reever las comedias y piezas que deben representarse, que debe arreglar los contratos, las entradas y demas gastos. El Censor debe elegirlo la Junta superior, y la Ciudad el Regidor y Diputado, y eligió al caballero regidor don José Zaforteza y Sureda, caballero de las órdenes de Calatrava y San Juan y el diputado....Reguer" (GARAU, Jaime L.: "Anales de Mallorca por D. José Desbrull, 1800 a 1833"). El següent en recollir-la fou Joaquim M^a. Bover amb l'única diferència que canvia el cognom de Reguer per Seguer (BOVER, Joaquín María: *Miscelanea Histórica Majoricense* (manuscrit), tom XIV, f. 205 v.). Finalment, la notícia aparegué al noticiari de Joan Llabrés (LLABRÉS, Juan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*, Vol. I, p. 24).

⁷⁸ Els quatre diputats del comú i el síndic personer, que formaven part de l'estructura administrativa de l'Ajuntament de Palma, foren nomenats per primera vegada l'any 1766 a fi de fiscalitzar en nom del poble la gestió dels regidors. El càrrec de síndic personer era exercit per un advocat i els de diputats del comú per menestrals.

⁷⁹ A la sessió estigueren presents el tinent de corregidor i alcalde major de Palma, Marià Vilellas de Mola; els regidors, Jordi Fortuny i Puigdorfila, Pere Gual, Francesc Rosiñol, Josep Sanglada de Togores, Pere Orlandis, Josep Quint Safortesa, Josep Cotoner, Ramon Villalonga, el Marqués de Villafranca, Antoni

L'endemà, el 13 de febrer de 1802, els vocals elegits per l'Ajuntament i el corregidor, Joan de Villalonga, es reuniren per primera vegada a fi de proposar a la Reial Junta de Direcció de Teatres del Regne tres candidats en els quals concorreguessin les circumstàncies idònies per al càrrec de censor del teatre, tal com ho manava la Reial Instrucció i recordà a la Junta palmesana el secretari de la Reial Junta, Juan de Estrada, en l'escrit datat el 26 de gener de 1802. La Junta proposà, amb aquest ordre, als doctors Miquel Fluxà, Francesc Ferrer i Joan Ferrà, tots ells individus del Reial Col·legi d'Advocats de Palma.⁸¹ L'elegit per la Reial Junta fou Miquel Fluxà, que s'incorporà com a membre de la Junta de Teatres de Palma en la reunió celebrada per aquest òrgan el dia 23 de març de 1802.⁸²

Aquests foren els membres de la Junta que s'ocuparen de tots els assumptes teatrals durant l'any còmic de 1802, complint i fent complir les disposicions i obligacions que marcava la Reial Instrucció de 1801, abans esmentada. Cal recordar en aquest sentit que, segons la instrucció o reglament, entre les competències de la Junta de Palma figuraven les següents:

– Executar les disposicions oportunes per a la formació i aprovació de la companyia còmica per part de la Junta de Reforma, és a dir, admissió de l'empresari, formalització dels contractes necessaris i examen de la idoneïtat dels actors proposats per l'empresari o cap de la companyia.

– Vigilar que els actors guardessin la màxima decència, mesura i decor, essent competent el president de la Junta per a corregir-los o sancionar-los.

– Disposar que la distribució de les llotges i tota classe de seients es fes sense parcialitat, de manera que el públic pogués gaudir-los alternativa i proporcionalment.

– Reglar els preus de les llotges i seients i el de les entrades, de manera que els actors poguessin cobrir les seves despeses i s'asseguessin una moderada subsistència, escoltant l'empresari o autor de la companyia.

Ferrà i Marià Pujol; els diputats del comú, Josep Ripoll, Arnau Sagner, Antoni Bordoy i Josep Pou, i el síndic forense, Pere Joan Riutord.

⁸⁰ AMP. Actes municipals, sig. AH-2127/2, f. 47-47 v., acta del 12 de febrer de 1802.

⁸¹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 1.

⁸² *Ibidem*, doc. núm. 9.

– Obligar a l'empresari a fiançar competentment els contractes que es realitzessin amb les parts, amb l'objectiu que aquests es complissin encara que es produís la fallida de l'empresari o aquest deixés de pagar als actors per qualsevol motiu.

– Vigilar que cap altra persona o institució publicqués les obres incloses a la nova col·lecció titulada *Teatro Nuevo Español*.

– Recaptar els premis corresponents a les obres noves que es representessin al teatre i remetre el seu import a la Junta General perquè aquesta el distribuís als autors.

– Informar cada dos mesos de les novetats i progressos que es produïren en el teatre.

Quant a la figura del censor, les seves tasques es limitaven a la revisió i aprovació de les obres que s'anaven a interpretar, intervenir en el repartiment dels papers als respectius actors i vigilar i corregir “todas las imperfecciones del Arte”.

En el mes de gener de 1803 es produí el primer canvi dins la Junta. A la sessió de l'Ajuntament celebrada el 29 de gener de 1803 el corregidor exposà “que como en pocos dias tenia que citar á Junta de Teatros, y el Sr. Diputado vocal de dicha Junta nombrado por el M I. Ayuntamiento D. Arnaldo Saguer havia concluido su Bienio, debia la Ciudad nombrar otro en su lugar”. L'Ajuntament nomenà amb el vot conforme de tots els regidors a Josep Pou diputat del comú. Però, aquest no fou l'únic canvi que es produí dins la Junta en aquest any.⁸³ El 4 de maig, el Regidor Josep Quint Safortesa presentà la seva renúncia al càrrec de vocal de la Junta de Teatres argumentant que les seves nombroses ocupacions no li deixaven el temps suficient per a poder exercir dit càrrec. L'Ajuntament nomenà en el seu lloc al Marquès del Reguer, un altre dels regidors perpetus del consistori.⁸⁴ Al cap de dos dies, el 6 de maig, el nomenament del nou vocal fou ratificat per la Junta i aquest s'incorporà a les reunions. A més, la Junta decidí comunicar aquest nomenament a la Junta Superior de Madrid perquè en prengués coneixement, tal com estava previst.⁸⁵ El següent canvi dins la Junta de Teatres de Palma no es produí fins al 6 d'abril de 1804. Aquest dia, l'Ajuntament nomenà per

⁸³ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/1, f. 19 v., acta del 29 de gener de 1803.

⁸⁴ *Ibíd.*, f. 89 r., acta del 4 de maig de 1803.

⁸⁵ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 47.

majoria de vots a Miquel Estela, Diputat del comú, en substitució de Josep Pou, que havia finalitzat el seu exercici, “su bienio”, dins l’Ajuntament.⁸⁶

Durant l’any 1805 es produïren dos canvis dins la Junta. El dissabte 16 de març l’Ajuntament acordà citar capítol a fi de nomenar un Diputat del comú per a la Junta de Teatres, ja que Miquel Estela havia conclòs el seu càrrec dins l’Ajuntament.⁸⁷ Al cap d’una setmana, el 23 de març, els regidors nomenaren a Francesc Clar.⁸⁸ L’altre canvi fou motivat per la renúncia presentada pel marquès del Reguer en la reunió celebrada el 9 d’abril. En ella, el marquès féu present que ja feia dos anys que exercia el càrrec de vocal de la Junta i per aquesta raó entenia que havia de ser substituït. L’Ajuntament nomenà, en el seu lloc, al regidor Ramon Villalonga “sin exemplar de hacerlo sin citacion respeto de que no habra quiza otro Ayuntamiento antes de habrirse el teatro”.⁸⁹

A mitjan 1806 es produí la substitució de Joan de Villalonga, president de la Junta, que es traslladà a la península.⁹⁰ El seu lloc l’ocupà interinament Marià Vilellas de Mola, alcalde major, tinent de corregidor i assessor de la Junta en les qüestions legals.⁹¹ Vilellas presidí les reunions de la Junta des del mes de juliol d’aquest any fins al mes de setembre de 1807, en què tingué que marxar a Barcelona per haver estat nomenat alcalde major d’aquella ciutat. Aleshores, Pere Gual i Suelves, regidor degà de l’Ajuntament, assumí interinament els càrrecs d’alcalde major i tinent de corregidor i, per tant, la presidència de la Junta de Teatres. Aquest nomenà assessor seu a l’advocat Marià Canals.⁹² El 2 de desembre d’aquest any, el rei nomenà alcalde major de Palma a Ignacio Pablo Sandino,⁹³ encara que no arribà a la ciutat fins al dia 6 d’abril de 1808,⁹⁴ per la qual cosa no arribà a intervenir en els assumptes teatrals per haver-se tancat el teatre al principi de 1808. Una altra modificació de la Junta es produí al principi de 1807. El 3 de febrer, l’Ajuntament nomenà com a vocal de la Junta de Teatres al Diputat del comú Marc Loranca, en substitució de Francesc Clar que havia complit els

⁸⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/2, ff. 108 v.-109 r., acta del 6 d’abril de 1804.

⁸⁷ AMP. Actes municipals, sig. AH-2129/1, ff. 111 v.-112 r., acta 16 de març de 1805.

⁸⁸ *Ibíd.*, f. 116 v., acta del 23 de març de 1805.

⁸⁹ *Ibíd.*, f. 142 r., acta del 9 d’abril de 1805.

⁹⁰ A la reunió de l’Ajuntament del 7 de Juliol de 1806 s’anuncià l’acomiadament del corregidor que partia cap a València (AMP. Actes municipals, sig. AH-2130/1, ff. 191 v.-192 v., acta del 7 de juliol de 1806). Deu dies després, a la reunió de la Junta de Teatres, celebrada el 17 de juliol, el vocal Ramon Villalonga exposà que el corregidor es trobava a Madrid (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 201).

⁹¹ Marià Vilellas de Mola substituï el càrrec a Manuel Antoni de Dénia, el 29 de maig de 1801.

⁹² AMP. Actes municipals, sig. AH-2130/2, f. 246 r., acta del 7 de setembre de 1807.

⁹³ LLABRÉS, Juan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, vol. I, p. 136.

⁹⁴ *Ibíd.*, p. 143.

dos anys del seu càrrec.⁹⁵ Aquest fou la darrera substitució dins la Junta de Teatres abans del tancament del teatre a principis de l'any 1808.

La correspondència entre els estaments teatrals de Madrid i la Junta de Teatres de Palma (1802-1808). Contribucions, premis i censura

La instauració a Palma de la Junta de Teatres local, l'any 1802, com a conseqüència de la Reial Instrucció de 1801, possibilità la creació d'un arxiu propi on es custodiaven els documents que generava l'organisme de Palma. Dita documentació es guardava juntament amb la resta de documents generats pel consistori a l'arxiu municipal, ja que el secretari de la Junta de Teatres era el propi de l'Ajuntament. Formaven aquest fons les actes de les reunions celebrades per la Junta de Palma, la documentació que presentaven els empresaris i autors de les companyies abans de començar l'any còmic i un bon grapat d'instàncies de ciutadans sol·licitant el lloguer d'alguna llotja per als anys còmics. D'entre l'abundant documentació, cal destacar la presència de reials ordres i instruccions relatives a la legislació teatral, enviades des de Madrid per al seu compliment.⁹⁶

Una bona part de la documentació legal arribava a Palma mitjançant les nombroses missives que des de la secretaria de la Junta de Reforma de Teatres i des de la secretaria del sotsdelegat de teatres eren enviades a la Junta palmesana. El principal objectiu d'aquesta correspondència era recordar a la Junta de Palma les normes que devia complir i fer complir, però, sobretot, la recaptació de les contribucions i els premis que segons la reial instrucció devien generar els teatres amb companyia còmica estable i la censura d'obres prohibides.

A continuació relacionarem la correspondència entre els distints estaments teatrals, sobretot, entre les dues juntes teatrals –la de Madrid i la de Palma–, a través de la qual podrem constatar la pressió i control fiscal exercit per la Junta de Direcció de Teatres de Madrid a la Junta de Teatres de Palma, a l'hora de recaptar les contribucions

⁹⁵ AMP. Actes municipals, sig. AH-2130/2, ff. 36 r.-36 v., acta del 3 de febrer de 1807.

⁹⁶ Amb el pas dels anys, la majoria d'aquestes ordres i instruccions han desaparegut de l'Arxiu Municipal de Palma. Segons el catàleg dels fons municipals realitzat per Benet Pons Fàbregues (Palma, 1853-1922), iniciat després de l'incendi ocorregut el 28 de febrer de 1894, entre els nombrosos documents municipals deuria haver-hi dos lligalls –el 829, *Instrucciones para el arreglo de teatros* (1801), i el 830, *Reglamentos, Reales Ordenes e instrucciones para la Junta de Teatros* (1802)– importantíssims per a l'estudi de la normativa i les disposicions que, sobre el teatre i l'activitat teatral, es dictaven des de Madrid. Malauradament, aquests dos lligalls no es troben actualment a l'arxiu.

amb què devien col·laborar les companyies còmiques amb el sistema administratiu i burocràtic establert, els canvis que es produïren a Madrid arran de la desaparició de la Junta madrilenya i el control de l'escena, amb la prohibició d'algunes comèdies, que s'exercia des del Govern, a través de la Reial Junta de Direcció de Teatres del Regne.

Encetem el període amb l'ofici que el governador del Consell de Castella, José Eustaquio Moreno, envià, amb data del 24 de juny de 1801, al corregidor de Palma, comunicant-li la Reial Instrucció de 2 de març del mateix any i la carta de Juan de Estrada, Secretari de la Reial Junta de Direcció de Teatres del Regne, dirigida als membres de la Junta de Teatres de Palma el 26 de gener de 1802, per la qual es manava que la Junta palmesana nomenés tres candidats per a l'encàrrec de censor. Ambdues comunicacions, junt amb el document sense data,⁹⁷ manuscrit, que conté una “Noticia de las piezas nuevas que despues de la Aprobacion del Plan general de reforma de teatros, son acreedoras al premio del 3. ó 2. p% dirigida por la secretaria de la Direccion General de ellos á las Juntas Particulares para que verifiquen la recaudacion, y remision de dichos interesados, y celen que ninguna persona las imprima”,⁹⁸ constitueixen la base fonamental de la relació econòmica que s'establí entre ambdues juntes.

No tardaren a arribar a Palma els oficis recordatoris. A la sessió celebrada el 15 de febrer de 1802, la Junta de Teatres de Palma tingué present un ofici de Juan de Estrada, amb data del 3 del mateix mes, en el qual l'instava a realitzar una funció de benefici a favor d'aquella secretaria que encara no s'havia verificat, tal com se li havia comunicat en la missiva enviada junt amb el nou reglament de teatres.⁹⁹ Immediatament, la Junta palmesana disposà que la companyia realitzés la funció el dia 20 de febrer amb la representació de l'òpera *La escuela de los zelosos*.¹⁰⁰

El 30 de març, una vegada finalitzat l'any còmic, el cobrador principal, Benito Font, presentà a la Junta de Palma la “Relacion de los Intereses que ha satisfecho la Compañia Comica de esta Capital á favor de Madrid desde el dia 19. Julio de 1801. hasta el 2. de Marzo de 1802. igualmente los pagos echos de dicho producto”,¹⁰¹ on es detallava el producte de les funcions de benefici a favor de la “Mesa Sensoria” i de la

⁹⁷ Segons Maria Teresa Suero Roca, el document data de l'11 de novembre de 1801 (SUERO, Maria Teresa: *El teatro representat a Barcelona 1800-1830*, p. 25).

⁹⁸ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 20.

⁹⁹ *Ibidem*, doc. núm. 4.

¹⁰⁰ *Ibidem*, doc. núm. 2.

¹⁰¹ *Ibidem*, doc. núm. 11.

confraria de Nostra Senyora de la Novena, executades durant l'any còmic de 1801; els premis que havien generat algunes de les comèdies representades, segons el document al que hem fet referència anteriorment; i les despeses de misses, oli i defuncions. La Junta decidí remetre erròniament tot el producte al secretari de la Reial Junta,¹⁰² ja que dins la relació també figuraven els beneficis destinats a l'obra pia de la confraria dels còmics, que devien remetre's a la tresoreria de la congregació.¹⁰³ El 2 d'abril, el secretari, Rafael Manera, remeté, juntament amb un ofici i la relació presentada per Benito Font, la lletra de canvi amb el producte total.¹⁰⁴

El 3 de juliol, Joaquín de Luna, tresorer de la congregació de Nostra Senyora de la Novena, envià un ofici al capità general en què li manifestava que encara no havia rebut el producte dels dos beneficis a favor de la congregació. El tresorer exposa al seu escrit que per mitjà de Joaquín Sabater, autor de la companyia còmica que actuà a Palma l'any 1801, s'havia assabentat que s'havien realitzat els beneficis, i que el seu producte estava en poder del corregidor, per la qual cosa demanava la seva intercessió perquè li fessin arribar aquests diners.¹⁰⁵ El capità general traslladà l'ofici a la Junta de Teatres. Uns dies després, el 29 de juliol, aquesta contestà que el producte d'aquestes dues funcions havia estat enviat al secretari de la Mesa madrilenya, per la qual cosa quedava el corregidor solvent en aquest assumpte, i instava al tresorer de la congregació a dirigir els seus escrits de reclamació a Juan de Estrada. A la postdata el secretari afegí: "Muy posterior a la direccion de dicha letra se recibio la orden de haver recaido el nombramiento de Secretario de esa Real Junta en la Persona de Vm."¹⁰⁶ Deduïm, d'aquesta de la carta, que la Junta envià la seva contestació al nou secretari de la Reial Junta madrilenya, Juan Antonio Peray. Sembla que el seu antecessor, Juan de Estrada, cobrà l'import de la lletra de canvi enviada des de Palma, però no féu arribar el producte dels beneficis corresponents a la confraria dels còmics, tal vegada perquè abans arribà la seva destitució. Suposem que l'assumpte finalitzà satisfactòriament per a Joaquín de Luna, ja que entre la documentació de la Junta d'aquest any no hem trobat cap altre document que fes referència a aquest malentès.

¹⁰² *Ibídem*, doc. núm. 10.

¹⁰³ Ens referim als dos beneficis anuals amb què les companyies còmiques contribuïen al sosteniment de l'Hospital i la infermeria dels propis còmics, dels quals parlarem més endavant en tractar l'assumpte de les contribucions realitzades per les companyies còmiques d'aquesta època.

¹⁰⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, docs. núms. 12, 13 i 13 bis.

¹⁰⁵ *Ibídem*, doc. núm. 14.

¹⁰⁶ *Ibídem*, doc. núm. 15.

En l'apartat anterior hem vist com la Reial Junta General de Teatres sacrificà i malgastà quantitats ingents de diners públics a costa d'una mala gestió, un mal plantejament i els sous elevats que cobraven els seus membres. L'any 1802 fou un any nefast per a la Reial Junta madrilenya. Al llarg de l'any, viu com el Govern limità les seves funcions a la revisió d'obres, perdé la potestat dels teatres, ja que es nomenà un sotsdelegat de teatres, i es reduïren d'una manera considerable els ajuts governamentals que la mantenien. Malgrat això, la Junta es resistia a desaparèixer i, amb desesperació, precipità els fets. Una prova d'aquest quefer el constitueix l'ofici que el secretari de la Junta, Juan Antonio Peray, envià al censor de la Junta palmesana, Miquel Fluxà, el 25 de setembre de 1802. En ell, s'ordenava, d'una manera autoritària i inadequada, que es realitzessin els tres beneficis, dos per a la confraria dels còmics i un per a les despeses de la secretaria, durant el mes d'octubre.¹⁰⁷ El benefici es realitzà el dia 3 de novembre, encara que l'escrit no fou tingut en compte per la Junta palmesana fins al dia 13 del mateix mes. en la reunió, el censor presentà l'escrit i després de llegir-lo la Junta acordà, “sin embargo de que la Junta duda de su veracidad por lo impropio de su contenido¹⁰⁸ [...] que se saque copia de ella y incluyendose en este Expediente se este a lo mandado en el Reglamento general que se remitió para el arreglo de Teatros, y en la Real orden que lo acompaña”.¹⁰⁹ D'alguna manera, es posava de manifest que les coses estaven canviant a Madrid. Segons Cotarelo,¹¹⁰ Juan Antonio Peray havia estat reprès en algunes ocasions per falta de formalitat en el desenvolupament del seu càrrec. El 23 de novembre es remeté a Madrid un ofici, dirigint al secretari Peray la lletra de canvi amb l'import del producte del benefici.¹¹¹

No hem pogut esbrinar amb exactitud quan fou destituït Juan Antonio Peray del càrrec de secretari. Suposem que dita destitució es consumà entre els mesos d'octubre i novembre de 1802, ja que en la reunió celebrada el 16 de desembre de 1802, la Reial Junta de Direcció de Teatres del Regne acordà enviar un ofici a totes les Juntes Provincials perquè aquestes li comunicuessin els recursos, representacions, expedients i altres negocis que havien quedat pendents en temps del secretari Peray.¹¹² La comunicació d'aquesta resolució va signada per Luis Carbonero, successor de Peray en

¹⁰⁷ *Ibíd.*, doc. núm. 21.

¹⁰⁸ El subratllat és nostre.

¹⁰⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 35.

¹¹⁰ COTARELO, Emilio: *op. cit.*, p. 134.

¹¹¹ AMP. Fons Pons, lligall 199, docs. núms. 33 i 34.

¹¹² *Ibíd.*, doc. núm. 36.

el càrrec de secretari. La Junta palmesana contestà que no tenia cap assumpte pendent amb la secretaria, “si solo de que no se ha recibido contestacion de la carta que se le dirigio en 23. de Noviembre ultimo con la letra de 250 rs. producto del beneficio que rindio la funcion que se executo el dia 3 del propio Mes por cuenta esa Mesa Censoria”.¹¹³

A partir d'aquest moment les comunicacions entre les dues juntes foren més formals i cordials. Els canvis que s'havien produït a Madrid amb el nomenament del Marquès de Fuerte-Híjar com a sotsdelegat de teatres i el de Luis Carbonero com a secretari, propiciaren un quefer més rigorós i formal en el compliment de tot el que el nou reglament –la Reial Instrucció de 1801– estableia. Les primeres mesures preses per la nova Reial Junta de Direcció de Teatres foren de caràcter informatiu i administratiu. A les sessions celebrades a Madrid els dies 7, 8 i 12 de gener de 1803, el màxim òrgan teatral acordà, entre altres coses, que les Juntes Provincials remetessin cada any i cada vegada que es produís alguna substitució un llistat amb els noms i cognoms dels membres que les formaven; que informessin si podien mantenir una companyia còmica i si tenien el teatre obert amb llicència reial; i, finalment, ordenava que els censors enviessin el producte de les funcions de benefici a favor de les obres pies dels còmics al secretari de la Reial Junta perquè aquest el lliurés a Joaquín de Luna, tesorero d'aquella confraria.¹¹⁴

El 15 de febrer de 1803, la Junta de Palma contestà amb un ofici en el qual es trobaven totes les informacions requerides des de Madrid. Després de relacionar els individus que formaven la Junta de Teatres de Palma i el càrrec que ocupaven cadascun d'ells, la Junta informà: “Que en esta ciudad hay una Casa de Comedias que lo es del Santo Hospital muy magnifica, y bien adornada con 53 Palcos, que estos estan arrendados por Temporadas, y lo estaran siempre que se abra el teatro por tenerlos las principales personas de este Pueblo, a excepcion de uno que es de la Ciudad y 4. que se alquilan diariamente al que quiere servirse de ellos, y asi á poco que las entradas menudeen hay motivo para creher que puede sostenerse una Compañia Comica; Que sin embargo del sumptuoso teatro que existe desde tiempos muy remotos no se sabe que haya licencia Real para tenerlo abierto, sino que este se abre siempre que la Ciudad lo tenga por oportuno, haviendo Empresario aprobado que se presente. La Orden Real se

¹¹³ *Ibíd*em, doc. núm. 38 i 39.

¹¹⁴ *Ibíd*em, doc. núm. 40.

esta buscando en los Archivos de la Ciudad, quando se encuentre se dara aviso de su resultado.”¹¹⁵

Durant la quaresma d'aquest any s'ajustaren els interessos que devien enviar-se a Madrid i es remeteren amb la corresponent lletra de canvi, en aquesta ocasió, a nom de Luis Carbonero, que devia lliurar les quantitats corresponents als responsables del cobrament de cadascuna de les contribucions, és a dir, Joaquín de Luna, tesorero de la confraria dels còmics, i Andrés Navarro, encarregat de gestionar els premis que produïen les comèdies representades.¹¹⁶ Alguna diferència es degué produir entre el secretari de la Reial Junta i el tesorero de la confraria dels còmics, ja que en un ofici enviat el 30 de març de 1804 al secretari de la Junta palmesana, el secretari Carbonero recordava que els interessos de la confraria havien de ser tramesos al tesorero Luna.¹¹⁷ Amb aquesta rectificació, any rere any, la Junta de Teatres de Palma envià els interessos corresponents.¹¹⁸

Finalment, un altre dels assumptes que preocupaven a la nova Junta madrilenya era el control de les obres que s'havien de representar al teatre. Aquesta havia estat una de les qüestions prioritàries dels anteriors Governos. El teatre era una diversió de masses on es podien transmetre amb facilitat les idees revolucionàries i liberals, contràries al sistema establert. Per aquest motiu, les autoritats vigilaren en tot moment les obres noves que s'havien d'estrenar als teatres nacionals. Els encarregats de revisar les obres eren els censors, tant civils com eclesiàstics. Ja hem comentat abans que l'encarregat de revisar i controlar les obres que s'havien de representar al nostre teatre era el censor de la Junta de Teatres de Palma, Miquel Fluxà. En aquest sentit, el governador del Consell, Josep Eustaquio Moreno, president de la Reial Junta de Direcció de Teatres del Regne, remeté dos interessants oficis.

El primer, amb data del 16 d'abril de 1803, dirigit al censor Fluxà, deia: “Que para evitar dudas sobre las comedias cuya representacion esta prohibida, y los recursos que se hacian con este motivo, mandó imprimir la lista de ellas, de que le remitia un exemplar,¹¹⁹ con particular encargo de que no permita de modo alguno, su

¹¹⁵ *Ibíd.*, doc. núm. 41.

¹¹⁶ *Ibíd.*, docs. núms. 42, 43, 44, 45 i 50.

¹¹⁷ *Ibíd.*, doc. núm. 86.

¹¹⁸ *Ibíd.*, docs. núms. 60, 61, 61 bis, 62, 63, 64, 105, 106, 110, 111, 165, 192, 193 i 194.

¹¹⁹ No hem pogut localitzar la llista, al qual fa referència l'escrit del Governador del Consell.

representacion en esa Ciudad...”¹²⁰ Després d’haver llegit la llista d’obres, la Junta acordà manar a l’empresari que presentés, primer al Vicari General i després al censor de la Junta, totes les comèdies que s’havien de representar durant els successius mesos perquè fossin aprovades.¹²¹ Des d’aquell ofici, sembla que foren poques les incorreccions realitzades pels empresaris. De fet, als expedients de la Junta de Teatres palmesana només queda constància de la queixa formulada pel censor el 17 de novembre de 1812. Aquell dia, Miquel Fluxà, exposà davant la junta que l’empresari no li passava amb la deguda anticipació la llista de les comèdies que la companyia havia de representar “á fin de exponer sobre ellas su dictamen”. La Junta acordà que el secretari comunicés a l’empresari que devia passar el citat llistat al censor, i que aquest el presentés a la resta de membres de la Junta.¹²²

El segon, també dirigit al censor, es referia als premis que devien generar les comèdies noves, instaurats en temps de la mesa censora. L’ofici, amb data del 13 de juliol, ordenava que, cada dos mesos, el censor devia enviar un llistat amb les comèdies que s’havien representat al teatre i “los intereses á que ascienden los premios de las nuevas que en ella se comprendan, teniendo presente la nota remitida en tiempo de la Junta General¹²³ para la puntual deducccion del 3, ó 2 p% del total de entradas incluso abonos”.¹²⁴ L’absència de més documentació sobre aquest assumpte ens fa suposar que tant els autors i els empresaris com el censor de la junta compliren tot el que s’especificava als escrits enviats des de Madrid.

L’activitat teatral a Espanya durant la Guerra del Francès i la legislació teatral del període 1808-1817

L’esclat de la Guerra del Francès provocà la tancada generalitzada de la majoria dels teatres espanyols que es trobaven en funcionament.¹²⁵ Segons Ana Mª Freire,¹²⁶ una vegada recobrada una certa normalitat en la vida de les ciutats, cap a l’any 1810, es

¹²⁰ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 42.

¹²¹ *Ibidem*, doc. núm. 47.

¹²² *Ibidem*, f. 234 r.

¹²³ La llista a la qual es fa referència la transcrivim al capítol titulat “Primeres passes cap a la contemplació dels drets d’autor”.

¹²⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 53.

¹²⁵ A Madrid, Cadis, Granada i Cartagena hi ha constància de representacions esporàdiques a partir del 2 de maig de 1808.

¹²⁶ FREIRE, Ana M^a: *El definitivo escollo del proyecto neoclásico de reforma del teatro (Panorama teatral de la Guerra de la Independencia)* [En línia] [Ref. de 22 de setembre de 2004]. Disponible en Web: <<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/03693841001469517421291/index.htm>>.

començà a pensar en la seva reobertura. Com a botó de mostra del que ocorregué als teatres en aquest moment, ens fixarem en els esdeveniments teatrals que tingueren lloc a les quatre ciutats que hem escollit per fer algunes comparacions al llarg d'aquest treball.

A Barcelona s'havia tancat el teatre el 5 d'agost de 1808 i no s'aconseguí reobrir-lo fins al 15 d'agost de 1810 amb la contractació d'una companyia francesa que representava en el seu idioma.¹²⁷ Aquesta companyia actuà en solitari fins al 7 de juliol de 1811, data en la qual començà a alternar amb una companyia dramàtica espanyola, que ràpidament desplaçà als actors francesos.¹²⁸ D'altra banda, a Madrid continuaren les representacions encara que d'una manera irregular i intermitent. Les noves autoritats no prohibiren les representacions, més bé les aprovaren amb la intenció d'aparentar una total normalitat. Aquesta situació féu que algunes companyies d'òpera italianes es desplaçaren a la capital per a poder oferir les seves representacions. A Cadis finalitzà l'activitat teatral al principi de 1810, com a conseqüència del setge de la ciutat per les tropes franceses. La reobertura del teatre suscità els enfrontaments entre servils i liberals a les Corts¹²⁹ i no s'aconseguí fins al 20 de novembre de 1811, amb la representació d'*El desdén con el desdén*. A València finalitzà la temporada de 1808 i ja no es tornà a reprendre l'activitat teatral al teatre amb normalitat fins al 16 de febrer de 1812, amb la capital del Túria controlada per l'exèrcit francès. Malgrat això, a algunes ciutats on el teatre romania tancat es continuaren oferint representacions en altres salons de la ciutat i, fins i tot, en cases particulars. Aquest fou el cas de Cadis, on es donaven funcions a les cases particulars, cobrant-se l'entrada pertinent.¹³⁰

Ja hem comentat com les forces ocupants volgueren donar en tot moment la sensació de normalitat a les ciutats. A fi d'aconseguir el seu objectiu no dubtaren en utilitzar el teatre. Encara que en un primer moment no fou molt evident la utilització política de l'escena, el simple fet de deixar que es donessin funcions era en si mateix un argument i una mesura política. No obstant això, fou als teatres de l'Espanya lliure on

¹²⁷ Recordem que Barcelona havia estat proclamada província francesa per decret imperial.

¹²⁸ El dia 7 de juliol, el *Diario de Barcelona*, anunciava el començament de les representacions de la companyia espanyola a la cartellera del teatre. Els actors espanyols i francesos compartiren l'escenari del Teatre de la Santa Creu fins l'11 de juliol. A partir del 12 ja només actuà al teatre barceloní la companyia espanyola.

¹²⁹ LARRAZ, Emmanuel: "Teatro y política en el Cádiz de las Cortes", en *Actas del Quinto Congreso Internacional de Hispanistas* (vol. 2), Bordeus, 2-8 de setembre de 1974. Bordeus, Instituto de Estudios Ibéricos e Iberoamericanos-Universidad de Bordeaux III, 1977, p. 571-578. [En línia] [Ref. del 27 de febrer de 2005] Disponible en web: <http://cvc.cervantes.es/obref/aih/pdf/05/aih_05_2_015.pdf>.

¹³⁰ FREIRE, Ana M^a: *op. cit.*.

més s'utilitzà l'escena a fi de dirigir l'opinió pública.¹³¹ A través de la programació, amb un teatre dirigit més al sentiment que a la raó, s'intentà encendre els ànims per la causa nacional. Fins i tot els actors oferien representacions en benefici de la causa comú.

Una mostra de la protecció oficial que gaudí el teatre en temps de l'ocupació són els tres reials decrets que José Bonaparte dictà per als teatres de Madrid. El primer, de 3 de febrer de 1809, conté un reglament de teatres, pel qual es posaven els teatres de la capital en mans d'un comissari, que tenia entre altres obligacions la d'obligar al compliment dels contractes entre actors i autors, i que es respectessin les obligacions d'aquests amb el públic. D'altra banda, s'instaurà un comitè de censura de les obres format pel comissari i el Ministre de Policia. El segon decret, de 29 de maig de 1810, obligà als teatres del Príncipe i de la Cruz a posar als seus salons alguns busts de poetes espanyols. Finalment, pel tercer, amb data del 31 de desembre de 1810, es creà una comissió encarregada de revisar totes les obres dramàtiques que devien formar el repertori de les companyies, el que provocà un progressiu afrancesament de la cartellera madrilenya.

Els reials decrets promulgats pel Rei intrús no arribaren a les illes lliures, fora de l'abast dels francesos. En canvi, si arribà l'Ordre de la Regència de l'11 de desembre de 1812, que deia el següent:

El Excelentísimo Señor Dn. Josep Pizarro Secretario de la Governacion de la Peninsula con fecha de 11 de diziembre ultimo, me ha comunicado la orden de la Regencia, que á la Letra dize asi. Deseando la Regencia del Reyno arreglar el ramo de Teatros de un modo que sin perjuicio del honesto recreo de los Pueblos, ni del interes de los comicos, asegure el respeto devido á la Moral, y la conservacion del orden publico, se ha servido resolver lo que sigue.

1º. Los Ayuntamientos haran por si con los Empresarios de las compañías comicas los convenios que cosideren oportunos, conciliando el interes de la empresa, con el de los pueblos.

2º. Deverá presentarse lista de las Piezas Dramaticas que compongan el caudal de la compañía al Gefe Politico de la Provincia, quien Excluhirá las que en su concepto se opongan claramente á las buenas costumbres reduciendose á esto todas sus atribuciones en la materia.

3º. Los Ayuntamientos de los Pueblos, cuidaran inmediatamente por si de los por menores relativos á la Policia de los Teatros, haciendo cumplir los

¹³¹ La utilització del teatre com a via d'influència en el poble havia estat un dels postulats del teatre neoclàssic.

reglamentos dirigidos á conservar el orden la tranquilidad, y la decencia, tanto por parte de los actores como de los Expectadores.

4º. La administracion del fondo, y ganancias de la compañía correrá de cuenta del Empresario, ciñendo los Ayuntamientos sus funciones en esta parte á la intervencion indispensable para que se cumplan fiel, y legalmente las cargas que puedan imponerse con arreglo al ajuste, sobre el producto de los Teatros para objetos de beneficio comun.

5º. En quanto al gobierno, y direccion interior de las compañías los comicos se entenderan con el autor ó el Empresario segun sus pactos particulares. Si con motivo de estos se suscitasen desavenencias entre unos, y otros, los Ayuntamientos procuraran terminarlas gubernativa y prudencialmente, y en el caso de no conformarse los interesados con la decision del Ayuntamiento, acudiran al Tribunal correspondiente como en qualquier otro contrato.

Lo que comunico á V.S. para su Inteligencia, y cumplimiento.

Dios guarde á V.S. muchos años. Palma 4 de Febrero 1813 =Antonio Desbrull = Al Ayuntamiento constitucional de la Ciudad de Palma.¹³²

L'ordre fou enviada el 4 de febrer de 1813 a l'Ajuntament de Palma per Antoni Desbrull, cap polític de Mallorca, on fou llegida en el transcurs de la reunió celebrada el 9 de febrer. Després de la seva lectura els regidors decidiren trametre-la a la Junta de Teatres.¹³³ L'ordre no canvià pràcticament res dins l'organigrama potestatiu teatral de Palma i les coses continuaren com havien funcionat fins al moment, és a dir, la Junta de Teatres continuà ocupant-se de tot allò relatiu al coliseu.

A partir d'aquest moment, la nova ordre i la Reial Instrucció de 1801, constituïren el marc legal bàsic per a l'administració i l'organització dels teatres de províncies. Com hem comentat abans, el corregidor podia expedir edictes, acords i altres disposicions particulars que completessin la normativa teatral. La majoria dels edictes promulgats pels governadors anaven dirigits al públic, amb l'objectiu de mantenir en tot moment les bones formes, els bons costums, el respecte i l'ordre dins els teatres. Sens dubte, l'ordre públic al teatre fou una de les qüestions prioritàries per a les autoritats illenques. La gran acumulació d'individus de diferent estatus social convertia el teatre en un polvorí on, de vegades, s'airejaven les diferències. Una vegada més hem de recórrer als llibres de comptes de l'Hospital per a extraure algunes dades significatives respecte a aquesta qüestió. Durant l'any còmic de 1787, l'Hospital pagà cinc lliures a Pere Josep Capellà, ministre de vara de la Reial Audiència, "por la asistencia que el, y tres Ministros mas, tienen hecha en la Casa de Comedias, desde 8 de

¹³² AMP. Fons Pons, lligall 858/VII, s.f.

¹³³ AMP. Actes municipals, sig. AH-2133/2, f. 89 v., acta del 9 de febrer de 1813.

Abril hasta 5 de Agosto, todo del corriente año, á razon de 1 sueldo por cada dia de Comedia”. Com s’especifica a les entrades del mateix any, els ministres de l’Audiència tenien la missió de vigilància del públic al teatre.¹³⁴ A partir de la restauració de l’Antic Règim, l’any 1814, s’ocuparen de la vigilància del teatre els regiments que es trobaven a la plaça. A les pàgines dels diaris de l’època s’anunciava el torn de guàrdia que s’encarregava de garantir l’ordre a tota la ciutat. Així, nit rere nit, era destinat al teatre un piquet de guàrdia a fi de mantenir l’ordre públic.¹³⁵ Malauradament, al llarg de la nostra investigació, no hem pogut localitzar cap edicte expedit pel governador de Palma, referent a l’ordre i les normes que devia complir el públic al nostre coliseu. No obstant això, suposem que, com a qualsevol ciutat amb teatre actiu, abans de començar cada any còmic es recordaven als espectadors les normes que s’havien d’observar dins el recinte.

La Junta de Teatres de Palma. Segona etapa (1811-1817)

La Guerra del Francès no afectà l’estructura política municipal i, durant els tres anys que romangué tancat el teatre, els nomenaments i les substitucions en els càrrecs polítics i militars de la capital se succeïren amb relativa normalitat. Com hem vist abans, les substitucions que afectaven directament a la Junta de Teatres, per la seva composició, eren les del governador –corregidor–, els regidors i els diputats del comú, és a dir, bàsicament les que es produïen dins l’Ajuntament.¹³⁶ Amb tot, l’any 1811, quan s’obriren les portes del teatre per a reprendre les representacions, la Junta de Teatres de Palma estava formada per: Nazario Reding, corregidor, com a president; Josep Quint Safortesa, regidor perpetu, i Pau Oms, diputat del comú, com a vocals;¹³⁷ Miquel Fluxà, doctor en dret, com a censor, i Rafel Manera, secretari de l’Ajuntament, com a secretari.

¹³⁴ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas [y datas] del Hospital General en el año de 1787 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá y Martorell, s.f.*. A les entrades de febrer del mateix any hi ha una altra anotació sobre pagament als ministres de la Reial Audiència, “que han servido para el resguardo de dicha Casa”.

¹³⁵ Vegeu les primeres pàgines del *Diario Balear*, editat a Palma aquests anys, on, cada dia, es relacionen els piquets.

¹³⁶ Ja hem comentat que el corregidor presidia l’Ajuntament, format pels regidors, els diputats i el síndic personer. A l’Ajuntament li corresponia l’elecció d’un regidor i un diputat, que junt amb el corregidor i el censor, elegit per la Junta general de teatres, formarien la Junta de Teatres de Palma.

¹³⁷ Malauradament no hem pogut localitzar entre les actes municipals els nomenaments dels dos vocals de la Junta.

El mariscal de camp Nazario Reding havia arribat a l'illa el 17 de març de 1809¹³⁸ i havia jurat la plaça de governador i corregidor de la ciutat el 28 de març d'aquest any,¹³⁹ en substitució de Joan de Villalonga, que es traslladà a la península a mitjan 1806. També eren nous, respecte a la Junta que finalitzà el primer període, el diputat Pau Oms i el regidor Josep Quint Safortesa, encara que aquest darrer ja havia format part de la Junta l'any 1802. Respecte a Pau Oms només podem dir que havia jurat el càrrec de diputat del comú l'1 de gener de 1810, juntament amb Antoni Ballester.¹⁴⁰ El censor i el secretari continuaven sent els mateixos.

Deduïm, per les actes de la Junta de Teatres, que durant la resta de l'any 1811 no es produí cap canvi en els membres que la formaven. Al principi de 1812 trobem el primer relleu. El diputat del comú Pau Oms fou substituït pel diputat Gaietà González. Suposem, com havia ocorregut anteriorment amb els altres diputats, que Pau Oms havia finalitzat els dos anys del seu càrrec i l'Ajuntament elegí a González per a ocupar el càrrec de vocal de la Junta.¹⁴¹ En l'acta de l'òrgan teatral del dia 18 de gener ja apareix González com a membre de la Junta.¹⁴² Aquesta no fou l'única substitució abans de produir-se el canvi de règim polític com a conseqüència de la promulgació de la constitució. El 12 de maig morí el regidor Josep Quint Safortesa i Sureda i el seu lloc fou ocupat pel regidor Marià Conrado.

En el mes de juliol, el corregidor Reding es traslladà a Menorca, desterrat,¹⁴³ i el seu lloc, tant a la governació com a la Junta de Teatres, fou ocupat provisionalment per Ramon Sensevé, tinent de corregidor i alcalde major.

Amb la promulgació de la constitució, publicada i jurada a Palma els dies 22, 23 i 24 d'agost de 1812, es produïren els canvis més significatius dins l'Ajuntament i, per tant, dins la Junta de Teatres. Seguint el nou règim constitucional, les poblacions de més de vint-i-dos mil habitants havien de tenir una corporació municipal integrada per trenta-sis membres, entre alcaldes, regidors i procuradors síndics. Els alcaldes i la meitat dels regidors i síndics havien d'ésser canviats cada any. Durant el mes de desembre

¹³⁸ AMP. Actes municipals, sig. AH-2131/2, f. 64 r., acta del 17 de març de 1809.

¹³⁹ *Ibidem*, f. 68 r., acta del 28 de març de 1809, a la tarda.

¹⁴⁰ AMP. Actes municipals, sig. AH-2132/1, ff. 1 r.-1 v., acta de l'1 de gener de 1810.

¹⁴¹ Malauradament, les actes del consistori palmès d'aquest any comencen el 31 d'octubre de 1812, per la qual cosa ens ha resultat impossible trobar l'acta en la que es nomena Gaietà González com a vocal de la Junta de Teatres.

¹⁴² AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 226 r.

¹⁴³ LLABRÉS, Juan: *op. cit.*, vol. I, p. 360.

s'elegien els nous individus que devien ocupar els càrrecs a partir del mes de gener següent.

El mes d'octubre de 1812 començaren els canvis importants dins l'estructura política de l'Ajuntament. El dia 4 d'octubre fou nomenat governador i cap polític de Mallorca Antoni Desbrull i Boïl d'Arenós, el qual jurà el càrrec el dia 31 del mateix mes. El mateix dia del jurament, finalitzà les seves funcions l'antic Ajuntament de què era regidor degà Pere Gual i Suelves i prengueren possessió dels seus càrrecs els regidors elegits per les Juntes parroquials, convocats pel cap polític. Els elegits foren: Nicolau Llabrés d'Armengol i Ram de Viu, alcalde constitucional o alcalde primer; Gaspar Coll i Salom, alcalde segon; Josep Despuig i Fortuny, Joan Bibiloni, Josep Francesc Villalonga, Rafel Gacias, Miquel Fluxà, Joan Sureda, Gabriel Estada, Joan Nicolau, Pere Miquel Cardona, Bartomeu Serra i Bennàssar, Joan Alcover, Sebastià Ferrà, Valentí Terrers, Pere Onofre Ripoll i Seguí, Simó Salom i Bartomeu Gener, regidors, i Marià Gacias i Tomas Bassa Bilbaso, síndics procuradors generals.¹⁴⁴ Immediatament, s'assignaren als regidors les comissions que tenia al seu càrrec l'anterior Ajuntament. A la Junta de Teatres foren destinats els regidors Josep Despuig i Josep Francesc Villalonga.¹⁴⁵ Amb tots aquests canvis, la Junta de Teatres estigué formada pels següents membres: Nicolau Llabrés d'Armengol i Ram de Viu, alcalde primer, com a president; Josep Despuig, Josep Francesc Villalonga i Miquel Fluxà, regidors, com a vocals, i Rafel Manera, com a secretari. Aquesta fou la Junta que gestionà els quefers diaris teatrals durant el darrer trimestre de 1812 i tot el 1813.

El 4 de març de 1813 la Junta nomenà secretari a Pere Miquel Palou, oficial primer de la secretaria de l'Ajuntament,¹⁴⁶ en substitució de Rafel Manera.¹⁴⁷ El 31 d'agost d'aquest mateix any fou nomenat cap polític de Mallorca Guillem Ignasi de Montis, fill del marquès de la Bastida, en substitució d'Antoni Desbrull, que havia dimitit.¹⁴⁸ El canvi no afectà a la Junta, que, com ja hem vist, tenia com a president l'alcalde primer de l'Ajuntament. El 12 de desembre, tal com manava la constitució, s'elegiren els nous alcaldes, regidors i síndic, que devien substituir a la meitat dels que formaven l'Ajuntament. Resultaren elegits Josep Desbrull i Marià Canals, com a

¹⁴⁴ LLABRÉS, Juan: *op. cit.*, vol. I, p. 374.

¹⁴⁵ AMP. Actes municipals, sig. AH-2133/1, ff. 2 r.-2 v., acta del 31 d'octubre de 1812.

¹⁴⁶ Pere Miquel Palou havia estat elegit oficial primer de la secretaria de l'Ajuntament el 13 de juliol de 1811 (AMP. Actes municipals, sig. AH-2132/2, ff. 184 v.-185 r., acta del 13 de juliol de 1811).

¹⁴⁷ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 237 r.

¹⁴⁸ LLABRÉS, Juan: *op. cit.*, vol. I, p. 413.

alcaldes; Felipe de Aguera, Josep Cotoner, Pere Antoni Espanyol, Joan Peretó de Vidal, Bartomeu Camps, Llorenç Gibert, Miquel Oliver i Gabriel Sacarés, com a regidors, i Andreu Sard, com a síndic procurador general.¹⁴⁹ Aquests juraren els respectius càrrecs l'1 de gener de 1814 i el mateix dia es repartiren, segons l'acta, les comissions de l'Ajuntament entre els nous vocals.¹⁵⁰ Malauradament, no s'inserí en l'acta la nota distributiva de les comissions, encara que per les actes de la Junta de Teatres d'aquest any podem dir que els membres de la Junta, fins a la restauració de l'antic sistema municipal, foren: Josep Desbrull i Boïl d'Arenós, alcalde primer, com a president; Josep Cotoner, Joan Peretó de Vidal, regidors, i Marià Gacias, síndic procurador general, com a vocals, i Pere Miquel Palou, com a secretari.

Per la Reial Cèdula de 30 de juliol de 1814 es restaurà l'antic sistema municipal i el 16 d'agost quedà restablert l'Ajuntament de Palma, format pels regidors que ja ho eren l'any 1808 i encara eren vius. En aquesta ocasió, estigué format per: Pere Gual i Suelves, regidor degà i, com a tal, tinent de corregidor; Marià Ramon de Cererols, Francesc Rossinyol, Jaume Pizà, Marquès del Reguer, Comte d'Aiamans, Pere Orlandis, Josep Cotoner, Ramon Villalonga, Antoni Net, Marià Conrado, Francesc Berard, Marià Pujol i Jeroni d'Alemaný, regidors; Miquel Estela, Josep Ramon Ardit i Llorenç Melià, diputats del comú; Esteve Bonet, síndic personer del públic, i Antoni Pons i Gregori Bonet, síndics forenses.¹⁵¹ Una vegada constituït el nou Ajuntament, es restabliren les comissions, integrades pels mateixos regidors que les formaven l'any 1808.¹⁵² D'aquesta manera, la Junta de Teatres estigué formada per: Perer Gual i Suelves, regidor degà i tinent de corregidor, com a president; Ramon Villalonga, regidor perpetu, i Miquel Estela, diputat del comú, com a vocals; Miquel Fluxà, doctor en dret, com a censor, i Pere Miquel Palou, com a secretari.

Durant l'any 1815 es produïren dos canvis significatius i una confirmació dins la Junta de Teatres. El 3 de gener, l'Ajuntament elegí al diputat del comú Llorenç Melià en substitució de Miquel Estela, que havia finalitzat els dos anys del seu càrrec dins el consistori.¹⁵³ El 15 de maig fou reelegit Ramon Villalonga com a vocal de la Junta, ja

¹⁴⁹ LLABRÉS, Juan: *op. cit.*, vol. I, p. 420.

¹⁵⁰ AMP. Actes municipals, sig. AH-2134/2, ff. 1 r.-2 r., acta de l'1 de gener de 1814.

¹⁵¹ *Diario de Mallorca*, 19 d'agost de 1814.

¹⁵² *Diario de Mallorca*, 20 d'agost de 1814.

¹⁵³ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, f. 4 v., acta del 3 de gener de 1815.

que, segons s'exposà durant la sessió, havia finalitzat el seu bienni en el càrrec.¹⁵⁴ D'altra banda, el 26 d'agost, fou nomenat corregidor interí el gadità Juan Manuel Lubet y Roselli, advocat dels Reials Consells, encara que no prengué possessió fins al 5 de desembre.¹⁵⁵ D'aquesta manera, Lubet substituï a Pere Gual com a president de la Junta de Teatres de Palma.

Al principi de 1816 es produïren dos canvis més. A la sessió de l'Ajuntament celebrada el 9 de gener, fou elegit el diputat del comú Joaquim Roca en substitució de Llorenç Melià, que havia finalitzat el seu càrrec dins l'Ajuntament.¹⁵⁶ D'altra banda, a la sessió celebrada el 9 de febrer el regidor Ramon Villalonga, vocal de la Junta de Teatres, proposà al consistori la incorporació a la Junta del síndic personer, Bartomeu Socias, mentre exercís el càrrec dins l'Ajuntament, ja que havia contribuït "en que haya havido emprendedor para el año comico venidero". Els regidors recolzaren la proposta de Villalonga i el síndic personer passà a formar part de la Junta de Teatres.¹⁵⁷

L'1 de gener de 1817 juraren el seu càrrec els vint-i-quatre alcaldes de barri, els dos diputats del comú i el síndic personer novament elegits.¹⁵⁸ D'aquesta manera finalitzà en el seu càrrec Bartomeu Socias, síndic personer, i, per tant, deixà de ser vocal de la Junta de Teatres, segons l'acord de l'Ajuntament del 9 de febrer de l'any anterior. Aquest fou l'únic canvi significatiu que es produí durant l'any 1817, si exceptuem la substitució temporal –durant la primera quinzena d'abril– del diputat del comú Joaquim Roca que s'absentà de l'illa. El seu lloc fou ocupat interinament pel diputat del comú Rafel Prats.¹⁵⁹

Malgrat haver cessat l'activitat al coliseu de Palma, l'Ajuntament continuà renovant els membres de Junta. Així, els 9 de gener de 1818, fou nomenat vocal, el diputat del comú Pau Piquer en substitució de Joaquim Roca, que havia finalitzat el seu bienni en el càrrec.¹⁶⁰

¹⁵⁴ *Ibíd.*, f. 111 v., acta del 19 de maig de 1815.

¹⁵⁵ LLABRÉS, Juan: *op. cit.*, vol. I, p. 492.

¹⁵⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/2, f. 10 r., acta del 9 de gener de 1816.

¹⁵⁷ *Ibíd.*, ff. 53 r.-53 v., acta del 9 de febrer de 1816.

¹⁵⁸ AMP. Actes municipals, sig. AH-2136/1, s.f., acta de l'1 de gener de 1817.

¹⁵⁹ *Ibíd.*, s.f., acta del 29 de març de 1817.

¹⁶⁰ AMP. Actes municipals, sig. AH-2136/2, f. 12 v., acta del 9 de gener de 1818.

Competències i normativa teatral durant el Trienni Constitucional

El Trienni Constitucional aportà una nova estructura administrativa: s'establí novament la Diputació, desaparegué el corregidor, les funcions del qual foren assumides pel cap superior polític de les Illes, i a l'Ajuntament es designaren dos alcaldes, un de primer vot i un altre de segon vot, dotze regidors i dos síndics procuradors. Pel que respecta al teatre, El 22 de març de 1820 s'instal·là el nou Ajuntament Constitucional i es nomenaren les diferents juntes en les quals s'havien de tractar els assumptes específics: sanitat, cabals comuns, Hospici –foren nomenats protectors els regidors Jeroni Alemany i Gaietà González–, obres i policia, Misericòrdia, Caritat, Pietat i Criança.¹⁶¹ No es nomena en cap moment la Junta de Teatres. Suposem que el nou govern municipal no cregué necessari renovar-la o crear-la degut als tres anys d'inactivitat teatral que s'acumulaven.

La primera vegada que es nomena una comissió especial encarregada dels assumptes teatrals en aquest període fou en el mes de març de 1821. El 10 d'aquell mateix més, amb motiu de la continuïtat de les representacions teatrals, el consistori nomenà una comissió per al govern econòmic i polític del teatre, formada per Ramon Villalonga, alcalde primer, Bartomeu Socias, Joan Sorà i Francesc Terrasa, regidors, i el síndic procurador Francesc Massanet, als quals seguiren els comandants del Batalló de Milícia Nacional, en la part d'interessos del mateix teatre, ja que el producte de les funcions anava destinats a aquell cos.¹⁶²

El 5 de març de 1822, novament amb motiu d'iniciar-se l'activitat teatral, el consistori nomenà la comissió corresponent. Foren elegits per la majoria, els regidors Joan Barceló i Pau Piquer, els quals formaren l'anomenada Comisió de Diversions Públiques. Pocs mesos més tard, en la reunió consistorial celebrada el 8 de juny d'aquell mateix any, a proposta del regidor Piquer, fou agregat a la comissió Marià Ballester, procurador síndic.¹⁶³

Amb els canvis operats es posà en evidència la falta de legislació que aclarís quines eren les competències de cadascun d'aquests càrrecs en l'assumpte teatral i en conseqüència es produïren algunes diferències entre ells, sobretot, entre el consistori i

¹⁶¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2137/3, ff. 1 r.-2 v.

¹⁶² AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, f. 86 v.

¹⁶³ AMP. Actes municipals, sig. AH-2139, ff. 92 r.-92 v. i 229 v.

els cap superior polític de les Illes. Com veurem més endavant, en tractar l'activitat teatral del període, la primera disputa es produí arran de la continuïtat de les funcions teatrals en el període quaresmal de 1821. El cap polític pretenia ostentar la màxima autoritat en l'assumpte i, malgrat aconseguir que el consistori suspengués les funcions en aquell període, la qüestió no quedà definitivament resolta, a nivell estatal, fins a la primeria del mes de juny de 1822.

La Reial Ordre del 7 de juny de 1822, establí la jurisdicció teatral compartida entre els alcaldes i els caps superiors polítics: “Las Cortes en vista de una exposición del Ayuntamiento de la ciudad de Badajoz, en solicitud de que se declare si compete al Gefe Politico o al mismo Ayuntamiento la facultad de conceder o negar permiso para funciones teatrales, corridas de toros y Novillos, o para cualquier otro espectáculo público, han resuelto que siendo estos asuntos puramente gubernativos, corresponde a los Alcaldes y Gefes Políticos la facultad de conceder o negar dichos permisos”.¹⁶⁴

L'última disposició governamental que hem localitzat d'aquest període és un decret sancionat el primer de novembre de 1822 i publicat a la *Gaceta de Madrid*, el qual constava de quatre articles, amb la clara intenció de fomentar la realització de funcions patriòtiques amb l'objectiu d'animar l'esperit públic i que aquestes representacions fossin corresponents a la heroica nació espanyola.

Don Fernando VII por la gracia de Dios y por la Constitución de la Monarquía española, Rey de las Españas, a todos los que las presentes vieren y entendieren, sabed: Que las Cortes extraordinarias han decretado lo siguiente: Las Cortes extraordinarias, habiendo examinado las medidas propuestas por S.M. como necesarias para extirpar las causas que han puesto a la Nación en el estado en que se encuentra, han aprobado lo siguiente: Art. 1º. Se autoriza al Gobierno para que se arreglen los teatros de manera que las representaciones dramáticas sean adecuadas a la Nación heroica a quien se dirigen, ofreciendo rasgos de virtudes cívicas y altos ejemplos de gloria nacional. Art. 2º. Se le autoriza igualmente para que, oyendo, si fuere preciso, a las diputaciones provinciales, pueda destinar para establecer un teatro en las provincias donde no lo haya, el todo o parte de alguno de los edificios que han quedado sin destino a consecuencia de los decretos dados por las Cortes, y que sin grandes costos puedan proporcionarse para llenar los deseos del Gobierno, combinando en esta parte, si fuere posible, el interés de la opinión y de las costumbres con el de la Hacienda nacional. Art. 3º. Se autoriza del mismo modo al Gobierno para que obligue a los empresarios y directores de teatros a ejecutar funciones patrióticas para animar el espíritu público en los días

¹⁶⁴ AMP. Fons Pons, lligall 862/VII, f. 6 r.

que se señalen por las autoridades; cuidando eficazmente se fomenten y auxilién los teatros, y se remuevan los obstáculos que se opongan a sus progresos, aliviándolos de las cargas que pesen inútilmente sobre ellos. Art. 4º. A fin de que se verifique lo dispuesto en el artículo anterior, se autoriza al Gobierno para que, oyendo a las diputaciones provinciales, señale los recursos al intento, bien sea aumentando el producto de los arbitrios municipales de las capitales respectivas, o bien creando otros moderados para no perjudicar en ninguna manera a los fondos actuales de los ayuntamientos. Madrid 1º de Noviembre de 1822 = Ramon Salvato, presidente. = Diego González Alonso, diputado secretario. = Mariano Moreno, diputado secretario. = Por tanto mandamos a todos los tribunales, justicias, jefes, gobernadores y demás autoridades, así civiles como militares y eclesiásticas, de cualquiera clase y dignidad, que guarden y hagan guardar, cumplir y ejecutar el presente decreto en todas sus partes. = Tendreislo entendido para su cumplimiento, y dispondreis se imprima, publique y circule. = Está rubricado de la Real mano. = A D. Francisco Fernández Gasco.¹⁶⁵

La Junta de Teatros de Palma. Tercera etapa (1824-1833)

El retorn al sistema absolutista, en octubre de 1823, féu que tornés a aparéixer en el panorama competencial del teatre la Junta de Teatros, en el mateix peu en el qual havia funcionat en les dues anterior etapes. Així, doncs, l'any 1824, quan començà a discutir-se la possibilitat d'obrir el teatre a les representacions d'òpera, la Junta de Teatros estava formada per Salvador Valencia de Rojas, corregidor interí, en qualitat de president, Ramon Villalonga, regidor, i Joaquim Roca, diputat del comú, com a vocals i Miquel Fluxà, com a censor. Aquests eren els mateixos que havien exercit fins el 1817. L'únic que canvià fou, per substitució en el càrrec, Juan Manuel Lubet, el lloc del qual estava ocupat ara per Salvador Valencia.

El primer relleu dins la junta es produí el primer de febrer de 1825. En la reunió celebrada aquell dia, els consistori nomenà el diputat del comú, Joan Bibiloni, com a vocal de la junta, en substitució de Joaquim Roca.¹⁶⁶

A partir d'aquest any, les dades que tenim sobre els relleus en la Junta de Teatros són escasses, i no ens permeten conèixer amb exactitud les composició de la mateixa en tot moment. El 16 d'agost de 1826 fou tinguda en compte al consistori una comunicació del capità general en la qual s'inseria una Reial Ordre del 20 de juliol, per la qual el rei apartava un grup de regidors de l'Ajuntametrn per haver donat mig sou a cinc empleats

¹⁶⁵ *Gaceta de Madrid*, 2 de desembre de 1822, p. 1776. AMP. Fons Pons, lligall 862/VII, f. 12 r.

¹⁶⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2142/1, f. 24 v.

municipals impurificats i l'altre mig a parents seus perquè aquets poguessin servir els seus càrrecs. Entre els regidors apartats es trobava Ramon de Villalonga, vocal de la junta de teatres. Tenint en compte que moltes comissions quedaven vacants, el consistori autoritzà els regidors existents perquè poguessin exercir els càrrecs que volguessin, sempre amb prèvi avís al secretari.¹⁶⁷ A partir d'aquell moment, Villalonga fou substituït pel regidor Pere Gual.

En el mes d'agost de 1827, el corregidor interí Salvador Valencia fou substituït pel brigadier Miguel de Cabra, el qual havia estat nomenat corregidor de la ciutat. Amb aquest relleu, la junta canvià el seu president. El 23 d'aquell mateix mes i any, el consistori nomenà interinament el regidor Jaume Juan Comellas, perquè pogués exercir el càrrec de vocal de la Junta de Teatres durant l'absència del regidor Pere Gual.¹⁶⁸

En la reunió consistorial celebrada el 7 d'octubre de 1828, els regidors prengueren en consideració que no hi havia diputat del comú nomenat per a exercir el càrrec de vocal de la Junta de Teatres i per aquest motiu nomenà immediatament el diputat Simó Salom.¹⁶⁹ Aquest és l'últim relleu en la Junta de Teatres del qual tenim constància en el període que aquí estudiem.

Els ingressos de l'Hospital generats pel teatre

Fins ara hem comentat àmpliament que el teatre de Palma era propietat de l'Hospital General, i que la seva construcció tenia com a objectiu principal aportar uns ingressos a la deficient economia de l'establiment benèfic. Com a propietari, l'Hospital gestionava el teatre i era l'encarregat d'establir les condicions que devien complir cadascun dels arrendataris del local. Els autors de les companyies còmiques i de les companyies de *volatines* que desitjaven actuar al teatre acordaven amb els regidors de l'Hospital les condicions per les quals podien fer ús del local. A més, el teatre disposava d'una *botelleria*, una espècie de taverna on se servien begudes i dolços als espectadors, que també era arrendada. De les condicions econòmiques especificades als contractes amb els autors i el "conductor" –arrendador– de la *botelleria* depenien els ingressos que devia produir el teatre a l'Hospital. A aquests ingressos, que podríem qualificar de fixos, s'afegien els ingressos variables que produïen les funcions de benefici a favor de

¹⁶⁷ AMP. Actes municipals, sig. AH-2142/3, ff. 129 r.-131 r.

¹⁶⁸ AMP. Actes municipals, sig. AH-2143/1, f. 126 v.

¹⁶⁹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2143/2, f. 151 v.

l'Hospital que oferien les companyies còmiques, els augments puntuals del preu de les llotges i el lloguer de les quatre llotges que es construïren l'any 1797.

Malauradament, són poques les dades directes que ens han arribat sobre les condicions especificades als contractes. De fet, al llarg de la nostra investigació, no hem localitzat cap contracte signat entre l'Hospital i els autors o empresaris de les companyies que actuaren al nostre coliseu en els anys que estudiem. Les úniques dades de què disposem són les dades econòmiques reflectides als llibres de comptes de l'Hospital i alguna dada solta que apareix als expedients de la Junta de Teatres. Del conjunt d'aquestes dades inferim que, al llarg del període que estudiem, els regidors de l'Hospital optaren per dues fórmules a l'hora de concretar les condicions d'arrendament del teatre. La primera consistia en fixar una quantitat econòmica per cadascuna de les temporades de l'any còmic, independentment del nombre de representacions que la companyia realitzés a cadascuna d'elles. L'altra, més justa per a les companyies, consistia en pagar una quantitat per cadascuna de les representacions que es realitzessin al coliseu. D'aquesta manera, les companyies no pagaven les representacions que per algun motiu, rogatives, epidèmies o altres esdeveniments extraordinaris, no es realitzaven. Pel que fa a l'arrendament de la *botelleria*, de les dades que exposarem tot seguit inferim que els regidors només optaren per una fórmula d'arrendament. Aquesta consistia en fer pagar a l'arrendador una quantitat fixa per cada dia de representació, de la mateixa manera que se solia fer amb algunes companyies còmiques en l'arrendament del teatre, encara que aquesta quantitat podia variar per algun motiu que no hem pogut esbrinar.

Al llarg d'aquest capítol ens limitarem a esbrinar algunes de les condicions econòmiques que devien complir els arrendataris de la *botelleria*, així com també les quantitats que ingressà l'Hospital per aquest concepte. Deixarem per a més endavant les quantitats ingressades per l'Hospital en concepte d'arrendament del teatre i de funcions de benefici, que tractarem en sengles capítols a part, quan parlem de les companyies còmiques i la seva economia.

Com a la majoria dels teatres espanyols, el cafè del teatre se solia arrendar a fi de generar uns ingressos a banda de les representacions. A Palma, les primeres dades referents a l'arrendament del cafè o taverna del teatre apareixen l'any 1784. Per les condicions expressades en l'ingrés, continuat al llibre de comptes de l'Hospital d'aquest

any, la companyia de *volatines* valencians de Miquel Aguilar devia pagar cinc lliures per cada dia de representació. D'aquesta quantitat, una part, deu sous, corresponia a l'arrendament de la *botellería*.¹⁷⁰

Els comptes de l'any 1786 ens aporten noves dades sobre les condicions d'arrendament del bar del teatre. Aquest any, la *botellería* fou arrendada a una dona, que pagà a l'Hospital quantitats que oscil·laven entre els nou i els quinze sous per cada dia de representació. Les quantitats ingressades aquest any per l'arrendament del cafè foren les següents:

*Quantitats pagades a l'Hospital per l'arrendatària de la "botellería" del teatre durant l'any còmic de 1786*¹⁷¹

Data ingrés	Període	Nombre representacions	Quantitat per representació	Total
30.06.1786	16.04.1786 a 30.06.1786	74	15 sous	55 L. 10 s.
31.10.1786	01.07.1786 a 10.08.1786	18	12 sous	10 L. 16 s.
31.10.1786	13.08.1786 a 31.10.1786	65	9 sous	29 L. 5 s.
31.12.1786	01.11.1786 a 15.12.1786	14	12 sous	8 L. 8 s.
31.12.1786	16.12.1786 a 31.12.1786	46	15 sous	34 L. 10 s.
28.02.1787	01.01.1787 a 20.02.1787	¿? ¹⁷²	15 sous	28 L. 5 s.
Total				164 L. 14 s.

Ignorem el motiu d'aquesta variació, encara que a l'anotació del mes de desembre de 1786 s'indica que la diferència entre pagar quinze o dotze sous és "de no haver hecho aguas yeladas". Per aquest motiu, suposem que la quantitat variava en funció de l'oferta de productes que s'oferia als espectadors.

L'any còmic de 1787, la "Conductora de la Botellaria" pagà a l'Hospital noranta-vuit lliures i dinou sous per l'arrendament de tot l'any còmic.¹⁷³ L'any següent els regidors de l'Hospital prorrogaren l'arrendament a la mateixa "conductora". Per les dades de què disposem, deduïm que l'any còmic no es desenvolupà amb normalitat. L'arrendadora només satisféu quaranta quatre lliures i onze sous, corresponents a les

¹⁷⁰ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas de 1784*, s.f..

¹⁷¹ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1786, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell* i *Entradas del Hospital General en el año de 1787 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá y Martorell*, s.f..

¹⁷² La quantitat total expressada no coincideix amb un nombre exacte de funcions representades. Suposem que, entre l'1 de gener i el 20 de febrer, es realitzaren trenta-nou funcions que hagués reportat un benefici per l'Hospital de vint-i-nou lliures i cinc sous.

¹⁷³ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1788, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores, y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell*, s.f..

noranta-nou representacions realitzades entre el 23 de març i el 30 de juny de 1788,¹⁷⁴ i sis lliures i quinze sous, per les onze representacions realitzades entre el 5 i el 15 de novembre del mateix any, a raó de nou sous per representació. En aquest darrer ingrés el racional de l'Hospital anotà: “No se continuan el importe de las demas representadas por no haverse podido cobrar.”¹⁷⁵ Aquesta és la darrera anotació que apareix als llibres de comptes abans del tancament del teatre l'any 1789.

Com hem comentat abans, de 1789 a 1796 el teatre restà tancat i, per tant, no produí cap mena d'ingrés per l'Hospital. L'any 1797 la *botellería* fou arrendada a Catalina Artigues, que pagà una lliura i set sous per cadascuna de les representacions que es realitzaren.¹⁷⁶ L'any següent, 1798, els regidors de l'Hospital prorrogaren l'arrendament a Catalina Artigues. Segons les anotacions dels llibres de comptes, aquest any disminuí la quota d'arrendament del bar. En el mes de juliol foren ingressades cinquanta-una lliura, un sou i vuit diners, que corresponien a “31 L. 11 s. 8 d. por el alquiler diario á razón de una 3ª parte que tiene en dicha Botelleria el Hospital á razon de 6 s. diarios hasta el Junio, y desde este dia hasta el presente á razon de 1 s. 4 d. y las 19 L. 10 s. restantes son á cuenta de lo que deve por dicha razon de la temporada pasada”. En el mes de desembre es continuaren com a ingrés vint-i-nou lliures “á cuenta de la tercera parte que deve pagar al Hospital á razón de 5 s. 4 d.” i, finalment, en el mes de febrer de 1799, foren dotze lliures, cinc sous i quatre diners, “de la parte que corresponde al Hospital en dicho tiempo [des de l'1 de gener fins al darrer dia de carnestoltes] de alquiler de la Botelleria”.¹⁷⁷

A partir de 1799 desapareixen dels comptes de l'Hospital els ingressos efectuats fins aquest moment en concepte d'arrendament de la *botellería*, sense que s'especifiqui el motiu pel qual es deixen d'anotar. Suposem que a partir d'aquest any els empresaris

¹⁷⁴ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1788, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores, y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f.*

¹⁷⁵ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1789 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá y Martorell, s.f.*

¹⁷⁶ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1797, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rossiñol, y Desclapes i Entradas del Hospital General en el año de 1798; siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rossiñol, s.f.*

¹⁷⁷ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1798; siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rossiñol i Entradas del Hospital General del año 1799: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rossiñol y Desclapes, s.f.*

es feren càrrec de la *botellería* i el seu arrendament estava inclòs en les quantitats que pagaven a l'Hospital per cadascuna de les temporades còmiques.

LES COMPANYIES CÒMIQUES ESPANYOLES

Formació i composició de les companyies còmiques espanyoles al principi del segle XIX

A l'època en la qual hem centrat el nostre estudi, les companyies còmiques espanyoles estaven formades per actors i actrius en nombre pràcticament fix, encara que la quantitat i la qualitat dels actors que la formaven depenia en gran mesura de la importància del teatre en el qual devia treballar i de les possibilitats econòmiques que l'empresari els oferia. La importància del teatre anava unida al nombre d'habitants de la ciutat on es trobava, ja que a una ciutat amb un nombre elevat d'habitants era més fàcil omplir el coliseu i, per tant, resultaven uns millors ingressos per als actors. Els teatres més importants eren, sens dubte, els teatres de la Cort¹⁷⁸ i a ells accedien, en ocasions, els actors que havien realitzat una temporada brillant en algun dels teatres de fora de la capital. A més, la Junta de Teatres madrilenya tenia potestat per a cridar a la Cort aquells actors que havien triomfat als teatres de províncies. De la mateixa manera, els actors que no havien tingut sort als teatres de la Cort quedaven lliures dels seus contractes i devien cercar col·locació a la resta de teatres. La contractació dels actors es produïa durant la quaresma, època en la qual els teatres es trobaven tancats, i dels acords aconseguits depenia l'any següent de la vida de l'actor. L'escriptor i periodista Ramón de Mesonero Romanos (1803-1882) en "Los cómicos en cuaresma", escrit l'abril de 1832, descriu, d'una forma detallada, aquest món en els dies previs al començament de l'any còmic, el qual s'iniciava el dia de Pasqua i durava fins al darrer dia de carnestoltes de l'any següent. En parlar de la formació de companyies, Mesonero diu el següent: "Porque ya sabe usted, añadió, que durante la Cuaresma, en que se cierran todos los teatros, hasta el domingo de Pasqua, en que empieza el nuevo año cómico, bajan a Madrid los autores o formadores de la compañías, los cómicos y acompañamiento, y realizados aquí los ajustes, salen para los puntos respectivos. Para formar una compañía, por lo regular el empresario, que suele ser un actor antiguo o individuo unido al teatro por lazos de consanguinidad, reúne las partes que le convienen, y sin más adelanto que el preciso para gastos del viaje y algunos días de

¹⁷⁸ A aquests seguien en importància els teatres de Barcelona, València, Cadis, Sevilla i Saragossa.

asistencia a toda la compañía, cobra después durante las funciones de todo el año el veinte y cinco por ciento o más del capital adelantado...”¹⁷⁹

Vertaderament, l'activitat d'autors i còmics a la capital devia ser frenètica durant la quaresma, encara que suposem que no tots els autors o empresaris dels teatres de províncies es traslladaven a Madrid¹⁸⁰ a fi d'ajustar els còmics que devien millorar la seva companyia. En alguns casos, la gran distància que separava el teatre on havia treballat de la capital d'Espanya suposava un obstacle que els autors superaven amb ingeni. Aquest és el cas d'alguns empresaris i autors que vingueren a representar al coliseu de Palma. Dits autors començaven les gestions de contractació dels còmics just abans de finalitzar l'any còmic, entre els mesos de gener i febrer, abans que els còmics marxessin cap a Madrid, enviant a la península un comissionat de la seva confiança perquè finalitzés la contractació. Com a pas previ, l'autor havia despatxat correus, dirigits a companys de professió o a agents competents en matèries teatrals, establerts a poblacions on es representava de manera permanent, amb l'objectiu de comprometre a les parts que li interessaven. Un exemple clar d'aquesta pràctica el constitueix el memorial presentat el 9 de febrer de 1814 per l'autor de la companyia, Felipe Pallarés, a la Junta de Teatres de Palma, en el qual demana els permisos necessaris per a poder enviar a València al primer apuntador, persona de la seva confiança, a fi d'ajustar les parts que li faltaven. Al memorial, Pallarés especificava que l'apuntador devia estar a València abans de la temporada de carnestoltes, ja que, una vegada finalitzada aquesta, tots els còmics se n'anaven a Madrid a cercar ajust.¹⁸¹

Tal com diu Mesonero Romanos, les companyies estaven dirigides per un autor, que normalment era actor, sovint el primer galant, que era el que obtenia el permís necessari del jutge protector de Teatres per a formar la companyia i poder representar en una ciutat o zona determinada. En ocasions, davant l'absència d'empresari, aquest

¹⁷⁹ MESONERO ROMANOS, Ramón de (Ed. d'Enrique Rubio Cremades): *Escenas y tipos matritenses*, pp. 159-160. Aquest treball també es pot consultar a la pàgina web: <<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01383808677026724311802/p0000002.htm#5>>.

¹⁸⁰ Com apunta Arturo Zabala (ZABALA, Arturo: *El teatro en la Valencia de finales del s. XVIII*, pp. 105-106), la gran afluència de còmics i autors a Madrid era deguda a que l'administració central, a fi d'evitar qualsevol classe de competència que pogués entorpir la formació de les companyies teatrals dels coliseus madrilenys, prohibia que, a la resta del país, es dugués a terme cap ajust còmic fins que no estiguessin finalitzats els de les companyies que tenien que treballar en aquells. Amb aquesta situació, els còmics que es consideraven amb suficients mèrits per ser seleccionats i que pretenien obtenir un major prestigi en la seva professió acudien a Madrid amb l'esperança de ser contractats i els empresaris o autors de la rogalia hi acudien amb la intenció de temptar els millors actors al seu favor o contractar als que no havien tingut la sort de ser-ho per a les companyies de Madrid.

¹⁸¹ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 241 r.-241 v.

assumia les seves funcions. A Palma, l'autor era l'encarregat, com a cap de la companyia, de negociar amb els regidors de l'Hospital, propietari del teatre, les condicions de l'arrendament de l'edifici i els efectes que contenia. Així mateix, una vegada obtingut el permís de l'Ajuntament per a obrir el teatre, l'autor negociava amb la Junta de Teatres les condicions i preus dels abonaments que devien regir durant l'any còmic.

Les companyies solien estar formades per unes trenta persones, incloent-hi tramoistes, músics, apuntadors i *partes de por medio*, i la seva estructura jeràrquica es corresponia amb la dels personatges que interpretaven en les comèdies del Segle d'Or, és a dir, per a les parts masculines s'empraven els termes primer galant, segon...; la mateixa estructura per a les dames; després es trobaven els barbes que feien els papers d'ancians i finalment els graciosos. Segons Cotarelo y Mori¹⁸², les companyies estaven formades per: una primera i una segona dames de caràcter seriós; dues terceres que eren les primeres de caràcter jocós i una d'elles encarregada de les parts cantades; dues quartes i una *sobresaliente* encarregada de substituir a la primera dama. A més d'aquestes actrius podien haver-hi algunes més per a la realització d'alguns papers secundaris. Pel que fa a la part masculina, estava formada normalment per tres galants, el tercer dels quals era l'encarregat de realitzar els papers de vilà, i un nombre no determinat d'actors per als papers més secundaris, el que se solia anomenar *partes de por medio*. També solia haver-hi un *sobresaliente*, per a substituir al primer galant en les seves indisposicions, dos graciosos, per als papers còmics, i dos barbes, per als papers d'ancians. A més, la companyia comptava amb dos o tres apuntadors, un cobrador, un encarregat del vestuari, un compositor o músic, encarregat de tota la part musical, i altre personal complementari.

Parts de la companyia relacionades amb la música

A continuació ens ocuparem del personal de la companyia que, directa o indirectament, estava relacionat amb el món musical. Al llarg del capítol intentarem esbrinar les competències, les característiques i les responsabilitats de cadascun d'aquests encàrrecs. Però, abans d'endinsar-nos en la matèria, cal fer algunes

¹⁸² COTARELO, Emilio: *Isidoro Máiquez y el teatro de su tiempo*, p. 21 i 22. Recollit per Jesús Rubio Jiménez al seu article *El arte escénico en el siglo XIX* dins *Historia del teatro español*, vol. 2, p. 1820-1821.

consideracions prèvies. A l'època que estudiem, la majoria dels actors sabien cantar o, almenys, tenien algunes nocions musicals. El repertori emprat per les companyies còmiques exigia una participació constant de l'element musical, tant instrumental com vocal, al llarg de la funció. A banda de les òperes, sarsueles i *tonadillas*, gèneres lírics per excel·lència, moltes de les comèdies i sainets que s'interpretaven incloïen alguna que altra peça musical cantada. Les peces més difícils, les de més responsabilitat, eren cantades per les dames i els galants de música, mentre que la resta de cançons solien ser interpretades per aquesta mena d'actors polifacètics, secundaris dins la jerarquia de la companyia, que, a més de declamar solien cantar i, fins i tot, ballar. Quedaven exclosos de la pràctica musical les parts principals de la companyia, les primeres actrius i els principals actors, que solien dedicar-se exclusivament als papers declamats corresponents al seu caràcter.

D'altra banda, el tipus de nomenclatura emprada per a definir alguns dels càrrecs musicals crea una certa confusió alhora de definir les funcions específiques d'alguns individus dins la companyia. El desconcert creat arran de la creació de les places de compositor als teatres madrilenys, a fi de diferenciar-los dels músics de companyia, es féu patent als cartells anunciadors de les companyies còmiques que actuaven als teatres de províncies, on és força freqüent veure a un mateix individu ocupant indistintament les places de compositor i de músic de companyia en anys successius.

Una vegada fetes aquestes consideracions, passem a analitzar cadascun dels encàrrecs musicals que existien a les companyies còmiques espanyoles i les funcions que aquests solien realitzar a l'època en la qual hem centrat en el nostre estudi.

Els músics i compositors de la companyia

Ja hem comentat que dins les companyies còmiques el màxim responsable de la part musical era el músic de companyia. La seva atribució principal era la d'ensenyar les parts musicals cantades als còmics i cantants que devien intervenir en la funció, encara que esporàdicament també realitzava els assajos i dirigia l'orquestra. Aquestes atribucions podien variar segons la importància de la companyia, a la qual pertanyia, i la categoria del teatre en què actuava. En les companyies amb un curt elenc i amb poques expectatives econòmiques l'encàrrec de músic solia estar ocupat pel primer violí de l'orquestra, que a la vegada realitzava les funcions de director. En canvi, en les

companyies importants solia haver-hi, a més d'un músic de companyia, un compositor de companyia –encarregat de fer arranjaments, afegir noves peces musicals a les obres del repertori i compondre la música de les noves obres estrenades per la companyia–, i, fins i tot, un mestre i un copista de música.¹⁸³

Respecte a la plaça de compositor de companyia, cal dir que l'any 1778 es creà la primera plaça d'aquestes característiques als teatres de Madrid. La plaça, reconeixement a la gran tasca creativa que venien realitzant els músics de les companyies còmiques que actuaven als teatres de la Cort, fou ocupada pel català Pau Esteve. Segons l'escriptura publicada per Josep Subirà, aquests compositors tenien l'obligació, entre d'altres, d'escriure “las Músicas que sean convenientes a las piezas que en el discurso de cada año cómico hayan de servir al público, tanto en comedias españolas de representado y de Música, como en las francesas, tragedias, zarzuelas, composiciones de éstas enteramente, arias, recitados, seguidillas, pastorelas, cuatros y todo lo demás que ocurra de esta clase en comedias y sainetes”¹⁸⁴ i, a més, devia compondre, al llarg de l'any còmic, un total de quaranta *tonadillas* totalment noves.

A partir d'aquest moment, altres teatres nacionals importants, com ara Cadis i Barcelona, imitaren als teatres de Madrid, creant places de compositor per a les companyies que hi actuaven. Així, a Cadis, per exemple, trobem, als elencs publicats durant els primers anys del segle XIX, a Josep Estruch, que ocupà la plaça de músic i compositor indistintament entre els anys 1803 i 1805.¹⁸⁵ En canvi, a l'elenc de 1807 apareixen: Benito Pérez, com a “Director y Compositor de las Piezas de Musica”; Josep Estruch, com a músic de companyia, i Manuel Cocco, com a “Director y Primer Violin

¹⁸³ Als llistats de les companyies que actuaven als teatres madrilenys l'any còmic de 1801 trobem els següents encàrrecs musicals:

Al coliseu del Príncipe:

“Don Pablo del Moral, *Compositor*.

Don Cristóval Andreosi, *Violin primero*.

Don Antonio Martínez, *Copiante de Música*.

Don Antonio Rosales, *Músico de Compañía*.” (*Diario de Valencia*, 8 d'abril de 1801)

Al coliseu de la Cruz:

“Don Blas Laserna, *Compositor*.

Don Antonio Jauregui, *Violin primero*.

Don Eusebio Moya, *Copiante de Música*.

Don Jacinto Valledor, *Músico de Compañía*.” (*Diario de Valencia*, 9 d'abril de 1801)

A més, per als dos teatres:

“Don Bernardo Acero, [Maestro] *de Música, y enseñar tonadillas*.

Don... *de ensayos de música*.” (*Diario de Valencia*, 9 d'abril de 1801)

¹⁸⁴ SUBIRÀ, Josep: *La tonadilla escénica*, vol. I, p. 296.

¹⁸⁵ *Diario Mercantil de Cádiz*, 9 d'abril de 1803, 2 d'abril de 1804 i 15 d'abril de 1805.

de la Orquesta”.¹⁸⁶ La major part de producció musical d’aquests compositors, estrenada amb èxit als principals teatres nacionals, solia ser interpretada amb posterioritat per les companyies còmiques que actuaven als teatres de província.

Al contrari que els actors i actrius de la companyia, els músics i compositors de les companyies espanyoles solien ser músics que treballaven habitualment a la ciutat on es trobava el teatre. Originaris o no, aquests eren contractats per l’empresari perquè, a banda de les funcions que acabem de relacionar, escollissin sota el seu criteri professional els músics que formarien l’orquestra del teatre.

Dames i galants de música i altres encàrrecs musicals

Com ja hem apuntat abans, en aquesta època, la majoria dels còmics que integraven les companyies sabien cantar, ja que moltes de les comèdies i sainets que s’interpretaven als nostres teatres incloïen alguna que altra peça musical cantada. No obstant això, els màxims responsables del cant a les companyies eren el galant i la dama de música. Aquests eren els encarregats d’interpretar els principals papers cantats en les comèdies, òperes, sainets, àries i la resta de peces musicals programades per la companyia al llarg de l’any còmic. Solien viatjar de teatre en teatre carregats amb les partitures que formaven part del seu repertori, era l’anomenat repertori de bagul,¹⁸⁷ i eren els encarregats d’elegir la *tonadilla* que s’havia de cantar a cada funció. Però, a més d’aquests encàrrecs musicals, el galant i la dama de música tenien l’obligació de complir amb les parts declamades que l’autor els encomanava. En aquest sentit, dins l’estructura jeràrquica de la companyia la dama de música solia ser considerada una tercera dama i el galant de música ocupava l’escalafó d’un quart o quint galant, depenent aquesta consideració del nombre d’actors i actrius que formaven la companyia.

Pel que fa als papers bufs cantats, aquests solien ser interpretats per algun dels actors de caràcter graciós, normalment el primer graciós i la graciosa, que, a més, tenien la responsabilitat d’elegir el sainet que s’havia de representar a cadascuna de les

¹⁸⁶ *Diario Mercantil de Cádiz*, 31 de març de 1807.

¹⁸⁷ En ocasions, la companyia feia servir aquestes partitures sense recompensar econòmicament al seu propietari. Aquest és el cas del galant de música, Juan Canedo, que actuà al teatre de Palma durant l’any còmic de 1805. Al seu contracte, Canedo, especifica que tindrà “la obligacion de prestar todas las operas que tengo mias sin interes alguno” (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 130).

funcions. En les companyies amb un curt elenc, la tercera dama –la graciosa–, la graciosa de cantat i la dama de música solia ser la mateixa actriu, essent l'encarregada de cantar tots els papers femenins. D'altra banda, els escassos cors que apareixien en les obres declamades eren cantats pels còmics que havien demostrat tenir un cert sentit musical.

Els músics de l'orquestra eren considerats un servei extern a la pròpia companyia còmica, com podria ser, per exemple, l'encarregat de l'enllumenat. Com hem apuntat abans, era el músic de la companyia l'encarregat d'escollir els músics que formarien l'orquestra. Als teatres més importants i amb més prestigi –és a dir, on es guanyaven més diners–, la gran aflluència de músics per a ocupar una plaça de l'orquestra, obligava als empresaris a realitzar unes proves a fi d'escollir els millors. Els músics que treballaven als teatres, solien ser músics que provenien de les capelles de música de la ciutat o de les bandes de música i xarangues militars que formaven part dels regiments que s'hi trobaven de guarnició. De la mateixa manera que la resta d'integrants de la companyia, els músics cobraven una quantitat fixa per cada dia de representació, podent percebre una quantitat extra per cada assaig extraordinari que es realitzés. La plantilla de l'orquestra variava segons la importància del teatre i la companyia. Així, per exemple, trobem que l'orquestra del teatre de València de l'any 1798 estava composta per quatre violins, un violó, una viola o violoncel, dos trompes i dos oboès.¹⁸⁸ Un any després, l'any 1799, al teatre de Cadis treballà una orquestra formada per vuit violins, una viola, un violoncel, un contrabaix, dues flutes, un fagot i dues trompes.¹⁸⁹ Al mateix teatre, l'any 1803, continuava actuant pràcticament la mateixa plantilla orquestral, amb el canvi del fagot per un altre contrabaix.¹⁹⁰ Pels contractes conservats als nostres arxius, sabem que al teatre de Palma l'orquestra que treballà l'any 1805 estigué formada per tres violins, un contrabaix, dos oboès, un fagot, dos clarinets i dos trompes.¹⁹¹ Aquestes plantilles orquestrals contrasten amb la plantilla de l'orquestra del teatre de Barcelona que hi treballà l'any 1806. Segons el cartell d'anunci de la companyia, d'aquest any, l'orquestra estava integrada per trenta-quatre instrumentistes.¹⁹² Un augment espectacular respecte a les plantilles dels altres teatres, encara que cal tenir en compte que el teatre de Barcelona era l'únic que mantenia tres

¹⁸⁸ *Diario de Valencia*, 2 d'abril de 1798.

¹⁸⁹ *Diario de Valencia*, 9 d'abril de 1799.

¹⁹⁰ *Diario Mercantil de Cádiz*, 9 d'abril de 1803.

¹⁹¹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 120.

¹⁹² *Diario de Barcelona*, del 23 de març de 1807.

companyies –les italianes d'òpera i ball i l'espanyola de declamació– durant l'any còmic, per la qual cosa necessitava una major quantitat de músics. A banda dels músics “oficials”, és a dir, contractats per a treballar diàriament, cal apuntar la presència esporàdica d'alguns músics contractats eventualment per a reforçar l'orquestra en ocasions especials.

Dins l'organigrama orquestral, a banda del músic de companyia, el músic més important era el primer violí, que sovint realitzava les funcions de director de l'orquestra durant les funcions. En ocasions, aquest encàrrec era desenvolupat alternativament per dos violinistes. Un d'ells ocupava el seu lloc quan l'orquestra interpretava la música de les comèdies, òperes, operetes i *tonadillas*. L'altre quan s'interpretava la música dels balls. Aquesta mena d'especialització venia donada per la gran quantitat de música que havia de ser interpretada al llarg de les funcions. Als teatres on es mantenien més d'una companyia, com ara Barcelona, l'orquestra comptava amb tres violinistes principals: un per les òperes, un per les comèdies i l'altre per als balls.¹⁹³

Altres parts de la companyia relacionades amb la música, encara que d'una manera indirecta, eren els ballarins. Eren els anomenats bolero i bolera,¹⁹⁴ que a més d'interpretar les parts declamades que especificaven els seus contractes, eren els encarregats de realitzar els balls –boleros, fandangos, balls anglesos, gavotes, alemandes i d'altres–, que se solien interpretar durant un dels intermedis de la comèdia. Ocasionalment, les companyies espanyoles amb un elenc important i una bona secció de ball solien contractar, a imitació de les companyies de ball italianes, un mestre de balls –també anomenat compositor de balls– a fi de donar a les seves representacions un nou aire. El mestre de ball era l'encarregat de compondre nous balls i noves coreografies per a l'escena. De la seva creativitat solien sortir un bon grapat de balls pantomímics, balls al·legòrics i balls anàlegs a alguna comèdia, farsa o obra interpretada per la companyia el mateix dia de la seva estrena.

¹⁹³ Per a veure un exemple d'aquesta formació consulteu el cartell anunciador de l'any còmic de 1807, del teatre de la Santa Creu de Barcelona, publicat pel *Diario de Barcelona* el 23 de març de 1807.

¹⁹⁴ La importància adquirida pel bolero durant la segona meitat del segle XVIII, féu que els ballarins nacionals adoptessin aquella nomenclatura, bolero i bolera, per a diferenciar-se dels ballarins italians.

Els actors polifacètics

En l'apartat anterior hem comentat que el galant, la dama de música, els graciosos i els ballarins, a més de complir amb els papers cantats i realitzar els balls, propis dels seus encàrrecs, devien interpretar les parts declamades que l'autor els designés. La pràctica d'alternar facetes tant diferents com la declamació, el cant i el ball en un mateix actor era força habitual en les companyies còmiques espanyoles d'aquesta època. Els cartells anunciadors de les temporades teatrals reflectien aquesta realitat any rere any. En el moment de fer públics els noms dels integrants de la companyia, l'empresari solia anunciar les habilitats i encàrrecs que devia complir cadascun dels actors. Així, era freqüent veure a un mateix actor formant part de la secció de declamació, de la de cant i, fins i tot, de la de ball. Aquesta diversificació d'encàrrecs afectava, sobretot, als actors amb papers secundaris i es donava d'una manera més freqüent i exagerada en les companyies que, per manca de pressupost o per algun altre motiu, no disposaven d'un bon elenc. Malgrat això, els actors que diversificaven les seves ocupacions solien deixar ben fermades les seves obligacions als respectius contractes. D'aquesta manera, un mateix actor no solia realitzar dos encàrrecs diferents en una mateix dia, ja que suposava una activitat fatigant i posava en perill la seva salut. D'altra banda, els actors principals de la companyia, que per la seva qualitat solien representar quasi a diari, només es dedicaven a representar els papers de la seva especialitat.

Les obligacions dels membres de la companyia segons els contractes conservats a Palma (1805 i 1817)

La contractació de les parts necessàries per a formar la companyia còmica era, en aquesta època, dels arrendataris del negoci escènic, fossin o no autors, sense més intervenció aliena, que la pròpia de la Junta de Teatres, que es reservava el dret de fiscalitzar els ajusts que es realitzessin, només en defensa de la dignitat artística de l'espectacle públic. Aquesta facultat empresarial autònoma de contractar, donà lloc que tots els documents corresponents als tràmits encaminats amb aquest fi, fossin de propietat privada i per aquesta raó, resulti difícil la seva localització. D'aquí la importància que tenen els pocs contractes que s'han conservat als arxius palmesans.

Dels disset anys que estudiem, només han arribat fins als nostres dies els contractes d'alguns dels còmics que actuaren a Palma els anys còmics de 1805 i 1817. Malgrat això, la documentació contractual ens serveix, d'alguna manera, per a confirmar tot el que hem exposat fins ara. Com a la majoria dels teatres de província espanyols, el curt elenc obligava a les parts secundàries a diversificar els seus encàrrecs habitualment, mentre que les parts principals quedaven excloses d'aquesta pràctica. Els encàrrecs que cadascun dels actors devia realitzar al llarg de l'any còmic quedaven recollits en els contractes particulars.

Seguidament estudiarem amb deteniment dits contractes amb la intenció de corroborar el que hem exposat fins ara respecte a la diversitat d'encàrrecs dels actors. Així doncs, l'any 1805, el primer actor Joaquín Sabater, només es comprometia, segons el seu contracte, a representar “todos los papeles que combengan a la empresa tanto en las Comedias y Piesas Nuebas como acimismo en los Sainetes”, “sera de mi cargo el mandar ensaiar y dirigir las funciones con el maior arreglo” i, a més, “tendre la obligacion de acer los figurones”¹⁹⁵, és a dir, les obligacions pròpies de la seva part i d'autor de la companyia. El segon actor, Bruno Rodríguez, a més de representar “los papeles que combengan a la empresa en las piesas y comedias nuevas y lo mismo en los sainetes”,¹⁹⁶ devia suplir al primer actor en cas de malaltia. Juan Canedo, quart actor i galant de música, es comprometia a complir amb totes les obligacions pròpies del galant de música i les de quart galant de versos. En la part d'actor que li pertocava s'obligava a representar “todos los papeles que combengan a la Empresa en las Piesas Comedias Nuebas y Sainetes”. Com a principal cantant masculí devia cantar quasi a diari, tant en òperes com en comèdies, *tonadillas* i sainets. El seu contracte només especificava que “el dia de opera no debere trabajar en el sainete”, amb la intenció d'evitar la fatiga de la veu, i “tener la obligacion de prestar todas las operas que tengo mias sin interes alguno”.¹⁹⁷ El primer graciós, José Pérez, tenia l'obligació de “hacer todos los papeles que combengan a la empresa en comedias nuevas saynetes y piezas, igualmente en las operas deveere cantar el papel que me repartan, sera de mi obligacion el cantar tonadillas las que me pongan”,¹⁹⁸ és a dir, compliria les obligacions de primer actor de caràcter jocós en la part declamada i les de primer buf en les parts cantades. José Escrich, segon

¹⁹⁵ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 121.

¹⁹⁶ *Ibíd.*, doc. núm. 127.

¹⁹⁷ *Ibíd.*, doc. núm. 130.

¹⁹⁸ *Ibíd.*, doc. núm. 126.

graciós, tenia “la obligacion de acer todos los papeles que combengan a la empresa y si le combiniese al empresario debere seguir la parte de primer gracioso y acimismo todos los papeles como ba expresado”.¹⁹⁹ Quant als barbes, Bautista Rubio i Luis García, tots dos s’obligaven a representar els papers que convinguessin a l’empresa en les comèdies, peces i sainets. Com que el primer barba representava a diari, el segon també tenia l’obligació de sortir d’acompanyament tots els dies.²⁰⁰ El segon apuntador, Pedro Granados, havia de suplir el primer sempre que fos necessari i, a més, com que el primer apuntador exercia les funcions de músic de la companyia, devia “apuntar todas las operas sin poderme escusar”.²⁰¹ Finalment, Carlos Vallhonesto es comprometia a treballar al teatre complint l’encàrrec de cobrador, “ó donde le acomode al Empresario”, i a “salir al teatro quando se ofresca, y a cantar lo mismo”.²⁰²

Pel que fa a les parts femenines, la primera actriu, Rosalía Velasco, tenia com a única obligació “hacer todos los papeles, que convengan á la empresa en sainetes, comédias nuevas”²⁰³, dedicant-se exclusivament a les tasques pròpies de la seva categoria. Joaquina Ibáñez, substituïda de versos, estava ajustada pràcticament amb les mateixes obligacions que la primera actriu, i a més tenia “la obligacion si se ponen bailes de figurar y ajudar en lo que pueda”.²⁰⁴ Finalment, la graciosa de cantat i dama de música, Francisca Pérez, tenia com a obligacions principals la de “cantar quatro tonadillas cada semana los dias a eleccion del empresario” i “decir berzos quando sea mui presiso y todas salgan y tengan berzos”.²⁰⁵

Com a actors i persones vertaderament polifacètiques dins la companyia d’aquell any figuraven el bolero, Juan Rodríguez, que havia vingut de València amb l’obligació de “baylar quatro dias á la semana y mas si se ofreciere, cantar en las tonadillas como tambien en las operas el papel que se le reparta y en comedias y saynetes deverá hacer el papel que se le reparta”;²⁰⁶ la cinquena dama, María Gómez, que devia suplir per la quarta i a més “cantar dos tonadillas a la semana, en las comedias y sainetes debere acer el papel que combenga a la empresa y en las operas lo mismo aun que sea de ombre,

¹⁹⁹ *Ibidem*, doc. núm. 123.

²⁰⁰ *Ibidem*, docs. núms. 129 i 128.

²⁰¹ *Ibidem*, doc. núm. 133.

²⁰² *Ibidem*, doc. núm. 124.

²⁰³ *Ibidem*, doc. núm. 136.

²⁰⁴ *Ibidem*, doc. núm. 125.

²⁰⁵ *Ibidem*, doc. núm. 131.

²⁰⁶ *Ibidem*, doc. núm. 132.

tendre la obligacion de bailar quatro dias a la semana dos el bolero y dos el fandango”;²⁰⁷ i la supernumerària, María Josefa Velasco, germana de la primera actriu, “con obligacion de cantar un dia a la semana”, “acer los papeles que le combengan al Empresario, no me podre escusar á salir de acompañamientos, debere cantar Prinsesas y quattros y todas las mucicas que se pongan, en las operas are el Papel que me Repartan”.²⁰⁸

Però, sens dubte, un cas excepcional el constitueix Miguel Muñoz, que s’obligava “en la Parte de primer apuntador con las obligaciones de dicha parte, tendre la obligacion de ser mucico de compañía con las obligaciones corrientes del mucico, y sera de mi obligacion el enseñar todas las operas y tambien en cantar en ellas el papel que combenga a la Empresa y acimismo no me podre escusar á cantar tonadillas con las mugeres de cantado todas las que me pongan”.²⁰⁹

La situació dels còmics que actuaren durant l’any còmic de 1817 no diferia molt dels de l’any 1805, encara que s’aprecia una major diversificació d’encàrrecs i un menor polifacetisme, degut possiblement al major nombre d’actors i actrius que formaven la companyia d’aquest any. Així, doncs, el segon galant i bolero, Francisco de Paula Rivas, es comprometia, segons el seu contracte, a realitzar els encàrrecs propis de les seves parts, és a dir, “ocupar la parte de 2º Galan, y bailar quatro dias á la semana, los bailes nacionales, y estaré exento de acompañamientos”.²¹⁰ El mateix ocorria amb Mariano Aparici, que venia de València, amb les obligacions pròpies del tercer galant.²¹¹ Josep Moreno, que figurava a l’elenc d’aquell any com a quint galant, s’obligava “á aser todo lo que se me mande juntamente aser los quadernillos de Comedias y Saynetes dandome el papel que sea nesessario tambien cantar aquello que pueda”.²¹² Per la seva part, Antonio Domínguez, segon graciós de la companyia procedent de València, s’obligava a interpretar “la parte de 2º Gracioso en Comedias y saynetes. Asistiré á los ensayos ordinarios y extraordinarios. Executaré las comedias de figuron las que pondré á mi arbitrio, y distribuidas del modo mas conveniente á la compañía. Supliré por el Gracioso. Cantaré en los Coros y en las Operas el papel que me pertenezca y haré los papeles de mi caracter que convengan á la compañía.

²⁰⁷ *Ibíd.*, doc. núm. 122.

²⁰⁸ *Ibíd.*, doc. núm. 135.

²⁰⁹ *Ibíd.*, doc. núm. 134.

²¹⁰ *Ibíd.*, f. 349 r.

²¹¹ *Ibíd.*, f. 350 r.

²¹² *Ibíd.*, f. 352 r.

Igualmente cantaré las tonadillas que se me pongan y que mi voz alcance, y en todo cumpliré en el desempeño de mi obligacion del modo mas conveniente y util á la Compañia.”²¹³ Bruno Carbajo s’obligava a “ocupar la parte de Galan de Musica con las obligaciones anexas á dicha parte. Y suplir por el primer Apuntador”.²¹⁴ Finalment, tant Ángel Dávila com Joaquín Martínez, només s’obligaven a complir les obligacions pròpies dels seus encàrrecs, és a dir, segon barba i apuntador respectivament.²¹⁵

Pel que fa a les parts femenines de la companyia, Maria Lisasuain, supernumerària general, s’obligava a suplir per totes les dames, excepte per la primera, i a fer els acompanyaments que li corresponguessin.²¹⁶ Manuela Carvajal devia interpretar les parts corresponents a la quarta dama, suplir a la graciosa i especificava: “Cantaré dos dias y baylare quatro”.²¹⁷ Finalment, Vicenta Guitarte, esposa del segon barba, “desempeñará en la parte de sobresaliente los papeles que combengan á la compañía y cantará en los coros, operas, y demas que á la misma convenga.”²¹⁸

D’altra banda, els contractes, a més d’especificar el nombre de representacions que s’havien de realitzar al cap de l’any, les obligacions professionals i el sou de cadascun dels integrants de la companyia, també solien recollir altres particularitats, com ara, l’obligació de realitzar “el veraneo”. Segons els contractes, l’any còmic de 1805, Joan Pau Sastre fou autor i empresari dels teatres de Palma i Maó. A les escriptures tots els còmics s’obligaven a “salir á berenear donde le acomode al Empresario”. Com veurem més endavant amb més detall, l’any còmic era dividit en tres temporades: la primera, començava el diumenge de Pasqua i finalitzava a la darrera del mes de juny; la segona, anomenada “de veraneo”, es desenvolupava durant els mesos de juliol, agost i setembre, i era considerada una mitja temporada, ja que les representacions se solien reduir a la meitat, i, finalment, la darrera temporada començava en el mes d’octubre i finalitzava el darrer dia de carnestoltes de l’any següent. Durant l’estiu, els autors solien aprofitar l’escassa activitat teatral per a oferir representacions a un altre teatre i, d’aquesta manera, incrementar els ingressos de l’empresa. Per poder dur a terme aquesta pràctica, la companyia triava entre les dues opcions possibles. Una consistia en dividir als còmics en dos grups, un per a cada teatre,

²¹³ *Ibíd*em, f. 351 r.

²¹⁴ *Ibíd*em, f. 355 r.

²¹⁵ *Ibíd*em, f. 354 r. i 341 r.

²¹⁶ *Ibíd*em, f. 349 r.

²¹⁷ *Ibíd*em, f. 353 r.

²¹⁸ *Ibíd*em, f. 354 r.

segons el criteri de l'autor, i representar als dos teatres. L'altra consistia en tancar momentàniament el teatre i traslladar tota la companyia a un altre teatre que generés més ingressos. Ambdues opcions devien comptar amb el consentiment previ dels actors, que no solien oposar-se, ja que amb aquesta pràctica se solien millorar els ingressos de l'empresa i, per tant, assegurava la percepció dels diaris.

L'economia de les companyies còmiques

Responsabilitats administratives i econòmiques de l'autor o empresari

Ja hem comentat abans, al capítol dedicat a la formació i composició de les companyies còmiques, que l'autor solia ser el primer galant de la companyia còmica, i que aquest era el màxim responsable de la companyia. Com a cap, s'havia d'ocupar de totes les tasques organitzatives, administratives i econòmiques generades en el decurs de l'any còmic, tant per la companyia còmica com per l'administració del teatre. Aquestes tasques començaven amb la sol·licitud del títol d'autor al jutge protector de Teatres, que era l'encarregat d'expedir aquests títols per a cadascun dels teatres. Una vegada aconseguit, l'autor solia iniciar les gestions amb els propietaris del teatre, amb la intenció de formalitzar el contracte d'arrendament de l'edifici i els efectes que hi havia en ell. A Palma, l'autor devia formalitzar el contracte d'arrendament amb els regidors protectors de l'Hospital, propietari de l'edifici des de la seva construcció. Al document se solia especificar la quantitat total de l'arrendament per tot l'any còmic; els terminis que devia complir l'autor, en el cas de l'existència de pagaments fraccionats d'aquesta quantitat; el nombre de representacions que estaven previstes realitzar a cadascuna de les temporades de l'any còmic, amb expressió de la quantitat que devia satisfer l'autor per cadascuna d'elles en concepte d'arrendament; i les funcions de benefici que la companyia devia realitzar amb destinació a l'Hospital, com aportació extraordinària de la companyia a l'establiment benèfic. A més d'aquestes, també podia contenir altres dades, com ara, la presència d'un fiador a fi d'assegurar el cobrament de les quantitats pactades per part de l'Hospital, la relació dels decorats i efectes que hi havia al teatre i, fins i tot, les noves decoracions que devia compondre la companyia.

Una vegada formalitzat el contracte amb els regidors de l'Hospital, l'autor presentava el projecte de formació de la companyia a la Junta de Teatres local i a l'Ajuntament, a fi d'aconseguir els permisos necessaris per a poder obrir les portes del

teatre. Amb el beneplàcit de les autoritats locals, s'iniciaven els contactes amb els actors que devien formar part de la companyia i es formalitzaven els respectius contractes – dels quals parlarem al següent capítol– en què se solien recollir les condicions de treball, obligacions, drets i deures de l'actor, i els diaris que devien percebre per cadascuna de les funcions realitzades. Aquestes gestions les solia efectuar el mateix autor en persona, encara que si els actors es trobaven a un altre indret, en una altra ciutat, l'autor també podia enviar un comissionat per a formalitzar les escriptures. En aquests casos, l'autor solia avançar als actors una part de la quantitat total del contracte amb la intenció que els actors poguessin desplaçar-se a la ciutat on devien representar.

Abans d'iniciar-se l'any còmic, l'autor devia presentar davant la Junta de Teatres local els contractes formalitzats amb el personal de la companyia, una previsió – una espècie de preinscripció– d'abonaments de les llotges i seients de platea, i, en ocasions, a proposta de la mateixa Junta, un fiador que garantís el pagament de les quantitats dels contractes i dels abonaments en cas de fallida econòmica de l'autor. En compensació, aquest fiador solia imposar com a condició encarregar-se del cobrament dels abonaments i les entrades del teatre, a fi de controlar l'economia de la companyia, i que no es produís cap malversació dels cabals. Una vegada estudiada la documentació, fixats els preus dels abonaments i les entrades, establert l'horari de les representacions i concedits els abonaments, per part de la Junta, aquesta autoritzava a l'autor a recollir els diners dels abonaments i començar les representacions.

L'èxit econòmic de l'any còmic depenia en gran manera de l'assistència del públic a les representacions. L'absència de públic produïa uns ingressos per davall del previst inicialment amb la qual cosa l'autor no podia fer front als diversos pagaments. Aleshores començaven els vertaders problemes. D'una banda, els empleats de la companyia, que complien amb les seves obligacions i treballaven nit rere nit, deixaven de percebre els diners corresponents als seus diaris, creant-se un ambient de crispació dins la companyia. D'altra, els regidors de l'Hospital exigien el compliment dels pagaments estipulats al contracte d'arrendament del teatre. Amb aquesta situació, si no arribaven els ajuts econòmics per part de la Junta de Teatres i les autoritats locals, a l'autor no li quedava altra opció que declarar-se en fallida i renunciar a l'autoria, amb la qual cosa perillava seriosament la pervivència de la companyia còmica. En aquest cas, a banda dels processos judicials que es poguessin derivar per l'incompliment dels contractes, l'autor era eximit de les seves obligacions. Si la companyia unànimement

decidia continuar amb les representacions, les tasques d'organització eren assumides per un altre còmic, elegit democràticament per la companyia.

Una vegada finalitzat l'any còmic, durant la quaresma, s'ajustaven els comptes a fi d'enviar cap a Madrid els diners dels beneficis que la companyia havia realitzat per a la confraria de Nostra Senyora de la Novena i per a la Junta de Madrid. L'encarregat era, segons hagués transcorregut l'any, l'autor, el cobrador o el representant elegit democràticament per la companyia còmica. La Junta de Teatres local rebia el producte dels beneficis i el seu secretari girava les ordres de pagament als seus destinataris.

Despeses generades per l'arrendament del teatre

Com ja hem dit abans, l'autor o l'empresari de la companyia devia formalitzar el contracte d'arrendament amb els regidors de l'Hospital, propietari de l'edifici. De les condicions econòmiques especificades als contractes depenien una bona part dels ingressos de l'Hospital. Per aquest motiu, els regidors de l'establiment benèfic, malgrat la precària situació econòmica que patien les companyies que actuaren a Palma, intentaren per tots els mitjans legals cobrar les quantitats estipulades.

Al llarg d'aquest capítol intentarem esbrinar, a partir de les dades reflectides als llibres de comptes de l'Hospital i les que ens proporcionen els expedients de la Junta de Teatres, algunes de les condicions econòmiques que devien complir els autors. Deixarem per a més endavant les quantitats ingressades per l'Hospital en concepte de funcions de benefici, que tractarem en un altre capítol a part.

Iniciem l'estudi d'aquestes dades econòmiques en un quadre resum titulat *Caudales que tiene, y de que ha de subsistir la manutencion del Hospital General de la Ciudad de Palma del Reyno de Mallorca*, en què es detallen tots els ingressos de l'establiment, pel qual sabem que durant el decenni 1770-1779, l'activitat teatral, tant de còmics com de *volatines*, generà a l'Hospital una mitja de cent trenta lliures per any.²¹⁹ L'any 1783 es representaren al teatre funcions de comèdies i *volatines* des del 16 de juliol fins al darrer dia de carnestoltes de 1784, sota la direcció de Josep Vallplora àlies *Frisa*, “author de las comedias, y diversiones de Bolatines”.²²⁰ Per totes aquestes

²¹⁹ AGCM, sig. VI-966/31. Cal dir, que la quantitat està rectificada. La quantitat inicial plasmada al document era de duecentes lliures.

²²⁰ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas de 1783*, s.f..

representacions, l'Hospital anotà en els ingressos d'aquest any dues-centes lliures, un sou i dos diners, sense especificar les condicions que havia de complir l'autor. No obstant això, els comptes de l'any següent ens aclareixen un poc més els tipus de contractes que se solien fer amb les companyies. Per l'anotació del mes de juny de 1784 sabem que l'Hospital ingressava una quantitat fixa per cada dia de representació. Segons les condicions expressades en l'ingrés, la companyia de *volatines* valencians de Miquel Aguilar devia pagar quatre lliures i deu sous en concepte d'arrendament del local i deu sous per l'arrendament del bar, per cadascuna de les representacions, és a dir, que cada dia de representació la companyia devia pagar cinc lliures a l'Hospital. L'ingrés d'aquestes quantitats estava condicionada per l'assistència del públic. Com l'assistència a aquestes representacions fou escassa, la companyia d'Aguilar només pagà una part proporcional del total de l'entrada. L'Hospital ingressà, per les actuacions fetes entre el 30 de maig i el 6 de juny, setze lliures.²²¹

L'any còmic de 1786 tornaren les comèdies al teatre a partir del 16 d'abril. Dels ingressos anotats als llibres de comptes de l'Hospital deduïm que el pagament per la utilització del teatre es féu mitjançant funcions de benefici, ja que no hi ha anotada cap quantitat en concepte d'arrendament del local. Aquest any es realitzaren quatre funcions de benefici, per les quals l'establiment benèfic ingressà dues-centes setze lliures, catorze sous i nou diners.²²²

Els anys còmics de 1787 i 1788 l'arrendatari del teatre fou Josep Leal. Al llarg del primer any, les representacions es dividiren en dues temporades. La primera s'inicià el 8 d'abril de 1787 i finalitzà el 16 de juny del mateix any, amb un total de seixanta-nou representacions. La segona començà el 2 de novembre i concloué el 5 de febrer de 1788, darrer dia de carnestoltes. Segons Garcías,²²³ la quantitat que devia pagar Leal a l'Hospital en concepte d'arrendament era de tres-centes quaranta lliures i, una vegada finalitzat l'any quedaren sense pagar seixanta-una lliura, quinze sous i cinc diners. No obstant això, l'únic pagament que apareix anotat als comptes d'aquest any és el següent:

²²¹ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas de 1784*, s.f..

²²² ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1786, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell i Entradas del Hospital General en el año de 1787 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá y Martorell*, s.f..

²²³ GARCÍAS, Domingo: *Teatro y sociedad en la Mallorca del siglo XVIII*, pp. 235-236.

Noviembre de 1787

*A 13 dichos son entrada cien libras, cobradas de Josep Leal arrendador del Coliseo de las Casas de Comedias de 1787 y á cuenta de lo que debe satisfacer, y cobrar el Santo Hospital por el Arrendamiento de la Casa de Comedias, conforme la Contrata acordada con dicho Arrendador y los Señores Regidores del dicho Santo Hospital son.....100 L.*²²⁴

L'any següent els regidors de l'Hospital prorrogaren l'arrendament del teatre a Leal per la mateixa quantitat. Per les dades de què disposem, deduïm que l'any còmic no es desenvolupà amb normalitat. Leal només pagà a l'establiment benèfic cent dotze lliures de les tres-centes quaranta que s'havia compromès a pagar.²²⁵ Els deutes acumulats per Leal feren que els regidors denunciaren el cas al corregidor i a la Reial Audiència.

L'any còmic de 1789 es féu càrrec del teatre Nicolás García. Sembla, per la primera anotació que es troba als comptes d'aquest any,²²⁶ que l'arrendador devia pagar a l'Hospital quatre-centes lliures, és a dir, dues-centes per cadascuna de les dues temporades. No obstant això, pels problemes sorgits amb el corregidor, que s'oposava a les representacions pel dol de Carles III,²²⁷ l'empresari només pagà cent cinquanta lliures a l'Hospital,²²⁸ encara que a la darrerria de 1790 es troba aquesta altra anotació: "Dicho día [31 de setembre] son entrada: setenta y cinco libras, diez y seis sueldos, y quatro dineros cobradas por mano de Honofre Puigserver Hornero de Juan Bonnin Terreta por la tersia de 227 L. 9 s. contra de dicho Bonnin consignadas por Dª Rosa Ram de Viu V^a y Dn. Francisco su hijo, en pago de semejantes esta deviendo el Santo Hospital, Nicolas Garcias por el ultimo arrendamiento de la Casa de Comedias. Son.....75 L. 16 s. 4 d."²²⁹

²²⁴ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1787 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá y Martorell, s.f..*

²²⁵ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1788, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores, y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f..*

²²⁶ L'anotació és la següent:

"A 27 dichos [maig] son entrada 50 L. cobradas de Nicolas Garcia arrendador de la Casa de Comedias á cuenta de las 200 L. vencidas por la conduccion de dicha Casa por los correspondiente á la primera y presente temporada son.....50 L."

(ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1789 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá y Martorell, s.f..*)

²²⁷ Vegeu GARCÍAS, Domingo: *op. cit.*, p. 237-241.

²²⁸ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1789 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá y Martorell, s.f..*

²²⁹ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1790; siendo Regidores Dn. Antonio Togores, y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f..*

Com hem comentat abans, de 1789 a 1796 el teatre restà tancat i, per tant, no produí cap mena d'ingrés per a l'Hospital. L'any 1797 el teatre s'arrendà a Roque Inglés. La quantitat total de l'arrendament ascendí a quatre-centes lliures, la mateixa quantitat que s'havia estipulat vuit anys abans per Nicolás García. El fiador de Inglés, Francesc Capó, satisféu puntualment els pagaments corresponents a les dues temporades, encara que Inglés hagués estat separat i substituït per Vicente Navarro i Joan Pau Sastre, com a empresari de la companyia, a la darrera del mes de juny d'aquest any.²³⁰ A banda d'aquests ingressos, aquest any s'augmentà el preu de les llotges a favor de l'Hospital i es cobraren els lloguers diaris de les quatre llotges noves que s'acabaven de construir al teatre, la qual cosa suposà uns ingressos addicionals de dues-centes vuitanta-cinc lliures.²³¹

L'any 1798 els regidors de l'Hospital prorrogaren l'arrendament del teatre a favor de Joan Pau Sastre. L'any còmic es dividí, com venia sent habitual, en dues temporades. La primera s'inicià el 8 d'abril i finalitzà el 31 de juliol. La segona començà l'1 d'octubre i finalitzà el 5 de febrer de 1799. Per l'anotació feta pel racional de l'Hospital, amb data del 31 de desembre, referent als ingressos provinents del teatre, sabem que la quantitat estipulada per l'arrendament del local per tot l'any còmic fou la meitat que la de l'any anterior, és a dir, dues-centes lliures per les dues temporades. El 19 de maig, Joan Pau Sastre, pagà vint-i-nou lliures i dotze sous, “á cuenta de las 100 L. de alquiler de la casa de comedias correspondientes á esta temporada”. La resta del capital, fins a completar les dues-centes lliures, fou anotat com a ingrés per l'Hospital el 31 de desembre d'aquest any. Com l'any anterior, també s'ingressà el producte provinent de l'augment del preu de les llotges i el lloguer diari de les quatre llotges novament construïdes,²³² que ascendí a quatre-centes noranta-una lliura, nous sous i vuit diners.²³³

²³⁰ Vegeu GARCÍAS, Domingo: *op. cit.*, p. 251.

²³¹ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1797, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rossiñol, y Desclapes i Entradas del Hospital General en el año de 1798; siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rossiñol, s.f.*

²³² Suposem que l'augment del preu de les llotges i el cobrament del lloguer diari de les quatre llotges que s'acabaven de construir tenia com a principal objectiu sufragar les despeses produïdes per la reforma del teatre que es dugué terme aquests anys. Per més detalls, vegeu el capítol dedicat a les reformes i treballs de condicionament.

²³³ ARM. Fons Hospitals, sig, H-184. *Entradas del Hospital General en el año de 1798; siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rossiñol i Entradas del Hospital General del año 1799: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rossiñol y Desclapes, s.f.*

A partir de 1799 desapareixen dels comptes de l'Hospital els ingressos efectuats fins al moment de l'augment dels preus de les llotges i del lloguer diari de les quatre llotges, sense que s'especifiqui el motiu pel qual es deixen d'anotar, i es torna a cobrar una quantitat fixa per cadascuna de les temporades de l'any còmic. Durant els anys còmics de 1799 i 1800, els empresaris Joan Pau Sastre i Juan Soriano pagaren a l'Hospital quatre-centes lliures per cadascun d'ells,²³⁴ la mateixa quantitat que l'empresari Roque Inglés havia desemborsat per l'arrendament de l'any 1797.

L'any 1801 el teatre fou arrendat a l'empresari i actor Joaquín Sabater, que devia pagar dues-centes lliures per tot l'any còmic, és a dir, cent lliures per cadascuna de les dues temporades. La primera temporada de representacions la inicià una companyia de *volatines*, que actuà del 5 d'abril fins al 3 de maig. Per aquest motiu l'Hospital reintegrà a l'empresari vuitanta lliures de les cent que devia desemborsar per la primera temporada, segons el conveni al que havien arribat les dues parts per la cessió del local a la companyia de *volatines*. D'aquesta manera, entre Joaquín Sabater i Benet Font, cobrador principal de la companyia còmica, només pagaren a l'Hospital cent vint lliures per l'arrendament del coliseu. D'altra banda, l'Hospital ingressà tres-centes trenta-una lliures per les representacions de la companyia de *volatines*, quantitat que corresponia a la quinta part del producte total de les representacions,²³⁵ és a dir, de l'entrada, abonaments de llotges i cadires i arrendament de la "Botellería".²³⁶

Fins aquest any, hem vist com el preu de l'arrendament havia augmentat progressivament, llevat de l'any 1798, en què, curiosament, s'estipulà la mateixa quantitat que l'any que ens ocupa. Malauradament, al llarg de la nostra investigació no hem pogut esbrinar quin fou el motiu pel qual els regidors rebaixaren les pretensions econòmiques de l'establiment.

La quantitat per l'arrendament del coliseu, pactada per Joaquín Sabater amb els regidors de l'Hospital, es mantingué sense cap variació, almenys, fins l'any 1805. També es mantingué, durant aquests anys, la part proporcional que l'Hospital

²³⁴ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año 1799: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rosiñol y Desclapes i Entradas del Hospital General del año 1800 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rosiñol y Desclapez, s.f.*

²³⁵ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año 1801 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza, y Dn. Francisco Rosiñol y Desclapez, s.f.*

²³⁶ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año 1806. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado, y Don Francisco Berard, s.f.*

ingressava per les funcions de *volatines*. Així, durant la quaresma de 1802 –del 7 de març al 20 d’abril– actuà al coliseu la companyia de *volatines* de Juan Senclis. L’Hospital ingressà dues-centes seixanta-vuit lliures, nou sous i set diners, corresponents a la quinta part del producte de les representacions i del benefici que oferí la companyia a favor de l’establiment.²³⁷ Per l’any còmic de 1802, els regidors tornaren a arrendar el teatre a Joan Pau Sastre, que segons les anotacions econòmiques dels llibres de l’establiment, pagà cent trenta-vuit lliures i nou sous “por 180 representaciones que se han hecho en las dos temporadas á proporcion de las 200 L. que se pagavan de alquiler de dicho Coliseo respecto de 260 representaciones”.²³⁸

L’any següent, 1803, els regidors de l’Hospital prorrogaren l’arrendament del coliseu a favor de Joan Pau Sastre, que tornà a pagar dues-centes lliures per tot l’any còmic.²³⁹ Una vegada finalitzat l’any, l’Hospital tornà a arrendar el teatre a Joan Pau Sastre per l’any còmic de 1804. El cobrador principal de la companyia i fiador de Sastre, Joan Ros, satisféu en desembre les cent lliures corresponents a la primera temporada d’aquest any, que finalitzà a la darrera del mes de juliol.²⁴⁰ Durant la segona temporada sorgiren els problemes. En el mes de setembre se suspengueren les representacions per unes rogatives públiques. Sembla que aquest fou el motiu pel qual Ros no pagà la totalitat de les cent lliures corresponents a la segona temporada. Al resum de comptes de 1805 es troben les següents anotacions:

Dicho dia [31 març] son entrada # veinte y ocho libras, cinco sueldos, y seis dineros, cobradas de Juan Ros Empresario de la Casa de Comedias, de numero de 85 L. 15 s. 6 d., que con recibos de Palcos, y un Vale contra Dn. Francisco Armengol, há entregado á cuenta de las 100 L. de alquiler de dicha Casa de Comedias de este ultima temporada, que fenecio el ultimo dia de Carnaval, son.....28 L. 5 s. 6 d.

Dicho dia [30 novembre] son entrada # veinte, y quatro libras, un sueldo, y ocho dineros, cobradas de Dn. Francisco Armengol, á cuenta de 57 L. cedió al Hospital Juan Rós. á cuenta de la anua merced del alquiler de la

²³⁷ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año 1802. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme de Oleza, y Dn. Francisco Rosiñol, y Desclapez, s.f.*

²³⁸ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año 1803, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ygnacio de Oleza y dn. Francisco Rosiñol y Desclapez, s.f.*

²³⁹ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año 1803, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ygnacio de Oleza y dn. Francisco Rosiñol y Desclapez i Entradas del Hospital General del año de 1804: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Zaganada y el Marques del Reguer, s.f.*

²⁴⁰ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1804: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Zaganada y el Marques del Reguer, s.f.*

*Casa de Comedias, que feneció el ultimo dia de Carnaval de este año,
son.....24 L. 1 s.²⁴¹*

Aprofitarem la inserció d'aquestes anotacions per a comentar que, malgrat la precària economia de les companyies còmiques, els regidors de l'Hospital, defensant els interessos econòmics de l'establiment públic, intentaven per tots els mitjans possibles, que fossin de justícia, cobrar les quantitats estipulades als contractes d'arrendament del teatre. Davant les dificultats que tenien els empresaris per a fer front als pagaments, els regidors, en ocasions, proposaven que l'empresari lliurés a l'Hospital un cert nombre de rebuts d'abonaments equivalent a la quantitat que devia perquè aquest els cobrés.²⁴² Sens dubte, els regidors sabien que resultava més fàcil i ràpid cobrar els rebuts dels abonaments que intentar cobrar les quantitats en concepte d'arrendament d'un empresari declarat en fallida.

L'any 1805, els regidors de l'Hospital tornaren a arrendar el teatre a Joan Pau Sastre. A diferència de l'any anterior, Sastre no presentà cap fiador de l'empresa. Les dificultats econòmiques impediren que Sastre finalitzés la primera temporada al front de la companyia, que fou dissolta el 5 de juny. Per aquest motiu, l'autor només pagà a l'Hospital en concepte d'arrendament vuitanta-cinc lliures, disset sous i vuit diners, "por el tiempo que corrió por su cuenta la empresa de Comedias".²⁴³ Després de la fallida de Sastre, la Junta de Teatres nomenà com a nou empresari a Jaume Frontera. Segons les anotacions dels llibres de comptes de l'Hospital, el fiador de Frontera fou Nicolás García, el qual ja havia estat empresari del coliseu l'any 1789. García fou l'encarregat de satisfer a l'Hospital les cent lliures corresponents a la segona temporada de representacions d'aquest any còmic.²⁴⁴

Els problemes econòmics de la companyia anterior feren que l'any còmic de 1806 no aparegués cap emprenedor que es fes càrrec de l'empresa teatral durant la primera temporada. Aquesta circumstància fou aprofitada per les companyies de *volutines*. La companyia de Josep Vilallave, àlies *Picolín* o *Picolini*, realitzà vuit

²⁴¹ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1805 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosñol Zaganada y el Marques del Reguer, s.f.*

²⁴² AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 177.

²⁴³ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1805 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosñol Zaganada y el Marques del Reguer, s.f.*

²⁴⁴ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1806. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado, y Don Francisco Berard, s.f.*

funcions en el mes de maig i la companyia de Frascara oferí quinze funcions en el mes d'agost. D'aquestes actuacions, l'Hospital ingressà, com era habitual, la quinta part del producte que s'havia tret de les entrades, els abonaments de les llotges i les cadires i el lloguer de la *Botelleria*. En total, l'establiment ingressà cent trenta-tres lliures i tres sous. A més, la companyia de Frascara realitzà una funció de benefici a favor de l'Hospital, per la qual l'establiment ingressà vint-i-set lliures, cinc sous i vuit diners.²⁴⁵

Durant la segona temporada d'aquest any còmic es féu càrrec de l'empresa Josep Ramis. Per l'anotació del racional, efectuada el 24 de desembre de 1807, quasi un any després de l'acabament de l'any còmic, Ramis pagà a l'Hospital una quantitat fixa per cadascuna de les representacions que realitzà la companyia. Així, des del mes de setembre de 1806 fins al darrer dia de carnestoltes de 1807, la companyia oferí al públic cent cinquanta representacions, per les que l'empresari pagà cent dotze lliures i deu sous, a raó de quinze sous per cadascuna d'elles. Una vegada finalitzat l'any còmic, durant la quaresma, actuà al teatre una companyia de *volatines*, que realitzà cinc funcions, per les quals l'Hospital ingressà vint-i-set lliures i deu diners. Com en els anys anteriors, suposem que aquesta quantitat correspongué a la quinta part del producte total de les representacions, que li tocava cobrar a l'Hospital.²⁴⁶

Després de l'actuació de la companyia de *volatines* en el mes de març de 1807, el teatre restà tancat fins al mes d'agost d'aquest any. Per a completar l'any còmic, l'Hospital arrendà el teatre a Manuel Campuzano. Segons les condicions d'arrendament comunicades per Miquel Bonet, notari racional de l'Hospital, a la Junta de Teatres, en un escrit datat el 3 d'agost, Campuzano devia pagar a l'establiment deu rals per cada representació, és a dir, quinze sous per funció, la mateixa quantitat que s'havia estipulat en l'any còmic anterior. A més, a fi d'assegurar el pagament l'empresari presentà com a fiador a Antoni Portell.²⁴⁷ Els problemes econòmics i els enfrontaments entre els còmics i l'empresari culminaren amb la separació de Campuzano de la companyia. Segons els regidors de l'Hospital, durant els mesos d'agost, setembre i octubre, la companyia oferí trenta representacions,²⁴⁸ encara que al final Miquel Bauçà, cobrador de la casa de comèdies, pagà vint-i-cinc lliures i deu sous, quantitat corresponent, segons l'ingrés, a

²⁴⁵ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1806. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado, y Don Francisco Berard, s.f.*

²⁴⁶ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1807, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado, y Dn. Geronimo de Aleman, s.f.*

²⁴⁷ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 171.

²⁴⁸ *Ibíd.*, doc. núm. 177.

vint-i-vuit representacions, “22 del tiempo de verano y seis de la presente temporada”.²⁴⁹ Malgrat això, la quantitat no correspon al nombre de representacions que s’especifiquen, encara que ignorem si es produí una variació en la quantitat que inicialment l’empresari havia de pagar per cada representació.

Separat Campuzano de l’empresa, la companyia elegí com a autor a Joan Pau Sastre, que intentà reconduir la situació de la companyia. Es reprengueren les representacions, però, al poc temps tornaren les dificultats econòmiques, dissolent-se la companyia al principi del mes de gener de 1808. Com que la companyia havia representat al teatre i no havia pagat cap quantitat a l’Hospital, els regidors acceptaren que la companyia oferís una funció “en recompensa del alquiler que devia satisfacer la compañía comica, que por sus quiebras, no há podido verificarlo, y se concedió dicho beneficio en su lugar”. Per aquesta funció, l’Hospital ingressà, el 29 de febrer de 1808, quaranta-nou lliures i deu sous.²⁵⁰

Després d’aquests fets, el teatre romangué tancat fins l’any còmic de 1811. Aquest any, els regidors de l’Hospital arrendaren el coliseu a Francisco Vallés. Segons els llibres de comptes, l’empresari devia pagar a l’establiment benèfic quinze sous per cada representació. L’1 de maig s’iniciaren les representacions i un mes més després l’empresari fou apartat de la companyia pels enfrontaments amb els còmics. Malgrat això, la companyia complí amb la contracta d’arrendament i satisféu les quantitats estipulades.

*Taula de les quantitats satisfetes a l’Hospital per la companyia còmica de 1811.*²⁵¹

Data	Període	Nom. rep.	Quant. x repr.	Total
30.06.1811	1 de maig a 30 de juny 1811	59	15 sous	44 L. 5 s.
31.07.1811	Juliol	22	15 sous	16 L. 10 s.
31.08.1811	Agost	23	15 sous	17 L. 5 s.
30.09.1811	Setembre	30	15 sous	22 L. 10 s.
31.10.1811	Octubre	31	15 sous	23 L. 5 s.
30.11.1811	Novembre	23	15 sous	17 L. 5 s.

²⁴⁹ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1808 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f.*. L’ingrés fou efectuat el 31 de gener de 1808.

²⁵⁰ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1808 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f.*

²⁵¹ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1811, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza i Entradas del Hospital General del año de 1812 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f.*

31.12.1811	Desembre	30	15 sous	22 L. 10 s.
20.02.1812	1 de gener a 1 febrer 1812	42	15 sous	31 L. 10 s.
TOTAL REPRES.		260	TOTAL	195 L.

Durant els anys còmics de 1812, 1813, 1814, 1815 i 1816 els regidors de l'Hospital arrendaren el coliseu a Felipe Pallarés. Segons un extracte dels contractes signats entre Pallarés i els regidors de l'Hospital, inserit a les actes municipals,²⁵² l'empresari signà quatre contractes. El 17 d'agost de 1811, aprofitant que l'anterior empresari havia estat apartat de la companyia còmica, Pallarés signà el primer contracte d'arrendament, mitjançant el qual es comprometia a pagar a l'Hospital un duro –una lliura i deu sous– per cadascuna de les representacions que realitzés la companyia durant l'any còmic de 1812. És a dir, que la quantitat per cada funció s'havia doblat respecte a l'any anterior. Des de l'inici de la primera temporada de l'any 1812 fins al 31 de desembre del mateix any, la companyia còmica de Pallarés realitzà dues-centes cinquanta-dues funcions, per les quals l'Hospital ingressà tres-centes setanta vuit lliures, és a dir, dos-cents cinquanta-dos duros.²⁵³

Durant la segona temporada, el 17 d'octubre de 1812, l'empresari signà un altre contracte d'arrendament. En aquesta ocasió Pallarés es comprometia a arrendar el teatre per quatre anys, des del diumenge de Pasqua de 1813 fins al darrer dia de carnestoltes de 1816, pagant trenta rals de billó per cada funció. El preu d'arrendament fou modificat posteriorment amb la signatura d'un altre contracte el 14 d'abril de 1813, només quatre dies abans del començament de les funcions. Segons l'escriptura, signada pels regidors de l'Hospital, Josep Despuig i Joan Alcover, l'empresari devia pagar en concepte d'arrendament cinquanta rals de billó per cada representació. Les dificultats econòmiques sofertes per la companyia durant els anys 1813 i 1814 afectaren als ingressos prevists pels regidors de l'Hospital. Segons els llibres de comptes de l'establiment, durant tot el 1813 i bona part de 1814 l'Hospital no ingressà cap quantitat en concepte d'arrendament del teatre.

Amb el retorn a l'antic sistema municipal, restaurat per la Reial Cèdula de 30 de juliol de 1814, canviaren els regidors de l'Hospital. Aquests tornaren a negociar amb Felipe Pallarés les condicions d'arrendament durant el mes de setembre d'aquest any.

²⁵² AMP. Fons Pons, lligall 115, acta del 10 de febrer, s.f..

²⁵³ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1812 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f..*

La mala situació econòmica de la companyia còmica, amb notables pèrdues, obligaren a la Junta de Teatres a intercedir per l'empresari davant els regidors.²⁵⁴ Finalment, el 29 de setembre, l'empresari signà, amb el marquès del Reguer i Marià Conrado, regidors de l'Hospital, el nou contracte d'arrendament, mitjançant el qual, es comprometia a pagar vint rals per funció. Amb aquesta darrera variació, el preu d'arrendament tornà a situar-se al mateix nivell de l'any 1812. A més, l'Hospital acceptà que l'empresari pagués només cent vint lliures per l'arrendament vençut de les representacions realitzades des de l'inici de l'any còmic fins al mes de setembre. Amb tot, Felipe Pallarés pagà a l'Hospital les següents quantitats per les funcions realitzades des del mes d'octubre de 1814 fins a la fi de l'any còmic:

*Taula de les quantitats satisfetes per Felipe Pallarés a l'Hospital per les representacions realitzades entre els mesos d'octubre de 1814 i febrer de 1815.*²⁵⁵

Data	Període	Nom. rep.	Quant. x repr.	Total
31.10.1814	11 octubre a 31 octubre	20	1 duro (1 L. 10 s.)	30 L. 00 s.
30.11.1814	Novembre	29	1 duro (1 L. 10 s.)	43 L. 10 s.
31.12.1814	Desembre	29	1 duro (1 L. 10 s.)	43 L. 10 s.
31.01.1815	Gener 1815	30	1 duro (1 L. 10 s.)	45 L. 00 s.
28.02.1815	Febrer 1815	7	1 duro (1 L. 10 s.)	10 L. 10 s.
	TOTAL REPRES.	115	TOTAL	172 L. 10 s.

A banda d'aquests pagaments, Pallarés satisféu a l'Hospital les cent vint lliures en concepte d'arrendament de la primera temporada de l'any còmic. Segons els llibres de comptes, els regidors havien fixat el termini de dos mesos perquè l'empresari pagués aquesta quantitat. Els pagaments es realitzaren el 31 d'octubre i el 20 de desembre i Pallarés desemborsà quaranta-cinc duros –seixanta-set lliures i deu sous– en cadascun d'ells.²⁵⁶

Pallarés no complí el darrer any de la contracta que havia signat amb els regidors de l'Hospital. En el seu lloc l'Ajuntament es féu càrrec de l'empresa i aquest comissionà als regidors de l'establiment benèfic perquè gestionessin l'empresa teatral.

²⁵⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 254 r.-255 r.

²⁵⁵ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1814...*[Agost 1814] *sigue la cuenta á cargo de los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado Regidores Perpetuos del Muy Ilustre Ayuntamiento y como tales del Hospital General i Entradas del Hospital General del año 1815. siendo Regidores los Ilustres Señores Marques del Reguer, y Dn. Mariano Conrado, s.f..*

²⁵⁶ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1814...*[Agost 1814] *sigue la cuenta á cargo de los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado Regidores Perpetuos del Muy Ilustre Ayuntamiento y como tales del Hospital General, s.f..*

Per aquesta raó durant aquest any còmic l'Hospital no ingressà cap quantitat en concepte d'arrendament del teatre.

Durant els dos anys còmics següents, els de 1816 i 1817, els empresaris que es feren càrrec de l'empresa teatral s'aprofitaren de les circumstàncies especials que s'havien donat l'any anterior pel que fa a l'arrendament del coliseu. Tant Josep Ramis, l'any 1816, com Miquel Porcel i Bernardo Ramos, empresaris del darrer any còmic que estudiem, no inseriren al plec de condicions presentat a la Junta de Teatres l'obligació de satisfer alguna quantitat en concepte d'arrendament del coliseu. Més explícits foren els darrers, ja que el punt sisè del seu plec de condicions s'especificava: "La Casa Teatro se nos devera franquear libre y si sera de cargo de la Compañia el hacer dos beneficios para el Santo Hospital libres de la Compañia y solo tendran que pagar los gastos diarios."²⁵⁷

D'aquesta manera, l'Hospital només ingressà en aquests tres darrers anys de representacions l'escàs producte que donaven les funcions de benefici que realitzaren les companyies a favor de l'establiment i el producte de les rifes que es dugueren a terme el darrer any. En realitat uns mínims ingressos si tenim en compte la finalitat per la qual l'Hospital havia construït el teatre.

Els sous dels còmics

La jerarquitització de llocs de feina dins la companyia funcionava tant en el repartiment dels papers com en els sous. Les parts principals, aquelles que tenien una major responsabilitat –els millors actors, per dir-ho d'alguna manera–, eren els que percebien els sous més elevats. Segons Cotarelo y Mori, els sous que gaudien els còmics eren de dues classes: *partido* i *ración*. El primer era constant durant tot l'any còmic i el segon només el cobraven els dies que treballaven.²⁵⁸ A més a més, també podien percebre algunes gratificacions que rebien durant el Nadal, el Corpus i al final de l'any còmic, durant la temporada de carnestoltes. Les quantitats s'establien als respectius contractes, signats entre l'autor, o l'empresari, i els mateixos còmics durant la quaresma, i devien començar a percebre-les des del començament de l'any còmic,

²⁵⁷ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 295 r.-295 v.

²⁵⁸ Aquest tipus de remuneració, la percepció dels dos conceptes, solia ser freqüent en les companyies que presentaven un ampli elenc, ja que no tots els còmics treballaven tots els dies. D'aquesta manera el còmic que més treballava obtenia més ingressos.

després de cada representació. Quant als diners que devien percebre, el mateix Cotarelo ens revela les quantitats que solien cobrar els actors i actrius que actuaven als teatres madrilenys. Aquestes quantitats pecuniàries eren les següents: “El *partido* de una primera *dama* y un primer *galán* era de 30 reales diarios. La segunda y tercera, el segundo *galán*, el primer *gracioso* y el primer *barba*, tenían 24. La cuarta dama, los *sobresalientes* de *galán* y *dama*, el tercer *galán*, el segundo *barba* y el segundo *gracioso*, 20. las demás mujeres 18 y los hombres 17. La *ración* era de ocho reales para los de 30, seis para los de 24 y 20, cinco para los de 18 y cuatro para los de 17; pero estas cifras sufrieron alteraciones frecuentes, pues para estimular á tal ó cual cómico las aumentaban, aunque no mucho, los Comisarios. Los demás empleados del teatro no tenían *ración*, y de *partido* gozaban 30 reales el compositor, 20 el primer *apunte*, 16 el segundo, 12 el cobrador, 10 el guardarropa, etc...”²⁵⁹

A Palma, la situació econòmica dels actors era força diferent als de la capital. Totes les companyies còmiques que actuaren al coliseu de Palma durant els anys que estudiem foren companyies formades, segons l’argot teatral, *a partido*, és a dir, que només devien percebre la quantitat corresponent a aquest concepte. Malgrat això, els escassos contractes que s’han conservat ens aporten informació sobre dues formes de pagament dels sous dels còmics en aquest tipus de companyies. Als contractes d’alguns dels actors que actuaren al coliseu de Palma l’any còmic de 1805, només s’especificava una quantitat fixa per cada dia de representació, és a dir, el *partido*. Suposem que aquesta pràctica venia donada pel curt elenc de les companyies. Com que el nombre d’actors era el mínim, tota la companyia treballava cada dia, per tant, no feia falta fer cap diferenciació econòmica entre els actors que treballaven i els que no durant una funció, tal com ocorria a les companyies que presentaven un llarg elenc. Malgrat això, el sou, el *partido*, que cobraven els actors de Palma no diferia molt del que cobraven els actors madrilenys. La taula que inserim a continuació ens serveix per poder observar les diferències més significatives, i com, fins i tot, els sous, per aquest concepte, eren més elevats a Palma.

²⁵⁹ COTARELO, Emilio: *Isidoro Máiquez y el teatro de su tiempo*, p. 22.

Taula comparativa del “partido” cobrat pels actors a Palma i a Madrid²⁶⁰

Càrrec	Actor a Palma	Partido/Palma	Partido/Madrid
1a dama	Rosalía Velasco	36 rs.	30 rs.
Dama de música / Graciosa de cantat	Francisca Pérez	34 rs.	?
Substituta de versos	Joaquina Ibáñez	20 rs.	20 rs.
5a dama	María Gómez	20 rs.	18 rs.
Supernumerària	María Josefa Velasco	19 rs.	18 rs.
1r Galant	Joaquín Sabater	30 rs.	30 rs.
Galant de música/ 4t galant	Juan Canedo	30 rs.	?
2n Galant	Bruno Rodríguez	26 rs.	24 rs.
1r Barba	Bautista Rubio	26 rs.	24 rs.
2n Barba	Luis García	8 rs.	20 rs.
1r Graciós	José Pérez	20 rs.	24 rs.
2n Graciós	José Escrich	14 rs.	20 rs.
Bolero	Juan Rodríguez	16 rs.	?
Músic de companyia/ 1r apuntador	Miguel Muñoz	24 rs.	?
2n apuntador	Pedro Granados	10 rs.	16 rs.
Cobrador	Carlos Vallhonesta	4 rs.	12 rs.

D'altra banda, als contractes dels actors que actuaren al nostre coliseu l'any 1817, s'especificaven les dues quantitats de què parla Cotarelo al seu estudi, és a dir, el *partido* i la *ración*. L'única diferència que existia era que els actors de Palma només percebien la *ración* i la meitat del *partido* per cada dia de representació. Segons els contractes d'aquest any els sous reals per cada funció dels còmics que actuaren al coliseu de Palma foren els següents:

Sous dels còmics que actuaren al coliseu de Palma l'any 1817²⁶¹

Nom	Obligacions	Sou pactat / Rals		Sou real / Rals		Total/ Rs.
		Partido	Ración	Partido	Ración	
Manuela Carvajal	4a dama	20	16	10	16	26
María Lisasuain	Supernumerària	20	8	10	8	18
Vicenta Guitarte	Substituta		16		16	16
Bruno Carbajo	Galant de música	24	18	12	18	30

²⁶⁰ Per a la confecció d'aquesta taula hem emprat les dades que ens proporciona Cotarelo, exposades al llarg del capítol, i les dades que apareixen reflectides als contractes dels actors que actuaren a Palma l'any còmic de 1805. Cal advertir al lector, que la taula no és del tot fiable, ja que es deurien tenir en compte les funcions que desenvolupaven cadascun dels components de les companyies madrilenyes. A més, cal tenir en compte que els actors madrilenys percebien també la *ración*, per la qual cosa és normal que el *partido* dels actors palmesans sigui, en alguns casos, més elevat que el d'aquells.

²⁶¹ Per a la confecció d'aquesta taula hem emprat les dades econòmiques que apareixen als contractes d'aquest còmics i que citem a la nota anterior.

Francisco Rivas	2n galant/Bolero	20	14	10	14	24
Mariano Aparici	3r galant	20	8	10	8	18
José Moreno	5e Galant	18	3	9	3	12
Antonio Domínguez	2n graciós	20	9	10	9	19
Ángel Dávila	2n barba	20	8	10	8	18
Joaquín Martínez	1r apuntador	21	16	10 ½	16	26 ½

A banda d'aquestes dades econòmiques, els contractes també solien recollir el nombre de funcions que devia realitzar l'actor al llarg de l'any còmic. En aquest sentit, cal apuntar que el nombre de funcions que una companyia devia realitzar al llarg de l'any còmic estava estipulat en dues-centes seixanta i així es reflectia als contractes. La Junta de Teatres devia vetllar, any rere any, pel compliment d'aquests contractes, tant per part de l'autor com per la de l'actor, tal com s'especificava als paràgrafs de la Reial Instrucció de 1801. Recordem que les Juntes locals devien obligar a l'empresari a presentar les fiances necessàries per a poder complir els contractes signats amb els actors. D'altra banda, en cas de no haver-hi empresari, l'autor de la companyia només devia presentar, a satisfacció de les respectives Juntes, una fiança que cobrís l'arrendament del teatre. En aquest darrer supòsit, la instrucció deixava ben clar que els actors de la companyia estaven disposats a treballar pel repartiment proporcional del rendiment que poguessin produir les funcions, si aquest no bastés per a abonar-los el diari estipulat al contracte.

La relació contractual entre els actors i els empresaris només es podia rompre en cas d'incompliment per alguna de les dues parts i amb el vistiplau de la Junta de Teatres. En aquest sentit, es nota una certa evolució en els contractes en comprovar com a mesura que avançaren els anys s'hi incorporaren noves clàusules que regulaven, en certa manera, la marxa de l'any còmic. Així, mentre que als contractes dels anys còmics anteriors a la Guerra del Francès no s'inclouïa cap clàusula d'aquest tipus i els actors devien suportar el tancament del teatre com a conseqüència d'alguns esdeveniments extraordinaris, en alguns contractes de 1817 ja apareix la següent clàusula: "Suspendiendose los Efectos de esta Escritura unicamente en los casos fortuitos de muerte de Rey, Incendio de Teatro y Rogativas publicas."²⁶² D'aquesta manera, els còmics s'asseguraven poder anar a treballar a un altre teatre en aquests casos, que implicaven el tancament del coliseu per un llarg període.

²⁶² AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 350 r.

Com veurem al llarg dels següents capítols, al teatre de Palma escassejaren els bons empresaris i el públic, per la qual cosa l'estat econòmic de les companyies fou precari, fins i tot, insuficient pel manteniment vital dels actors. Amb l'absència d'un empresari que fiancés els diaris de la companyia, la percepció dels sous estava condicionada, en gran manera, per l'assistència del públic a les funcions. Sembla, a la vista de les reiterades instàncies dels autors, queixant-se de l'absència de públic, que aquesta fou la raó principal de les dificultats econòmiques dels actors, així com també, de la fallida d'algun que altre autor durant els primers anys del segle XIX. La situació no fou diferent durant la Guerra del Francès i en els anys posteriors. Durant aquesta segona etapa d'activitat teatral, les arques públiques tingueren que suplir, en més d'una ocasió, l'escassetat d'ingressos de les companyies que actuaren al coliseu de Palma, a fi d'evitar que la ciutat es quedés sense la principal diversió del poble.

Una vegada més hem de recórrer als escassos contractes teatrals d'aquesta època, a fi d'esbrinar alguna que altra pràctica habitual a l'hora de percebre els còmics els seus sous. Atès que la quaresma era un període d'inactivitat teatral i la majoria dels còmics no gaudien d'una situació econòmica folgada, l'autor solia avançar, a cadascun dels que formaven la seva companyia, una part del total dels seus contractes, una espècie de préstec sense interessos, perquè poguessin sustentar-se, viatjar i establir-se a la ciutat on devien representar. Per la seva part, els còmics es comprometien a desplaçar-se a la ciutat on devien representar i restituir a l'autor la quantitat que havien rebut a l'hora de signar els contractes. En aquests casos, la devolució dels diners se solia efectuar al llarg de l'any còmic, a cada representació. L'autor descomptava de la quantitat que devia percebre el còmic per cadascuna de les funcions, és a dir, el diari, la quantitat que resultava de dividir la quantitat prestada pel nombre de representacions que s'havien de efectuar durant tot l'any còmic. D'aquesta manera el còmic no estava obligat a tornar grans quantitats de diners i quan finalitzava l'any còmic havia saldat el deute amb l'autor. Aquesta pràctica era coneguda en l'argot teatral com tornar els diners a l'estil còmic.

Les funcions de benefici a favor dels actors

Habitualment, els còmics complementaven la seva economia particular amb les funcions de benefici que ofería la companyia. Aquestes funcions eren acordades entre els actors i els empresaris i recollides als contractes particulars de cadascun d'ells. Per la

seva importància dins la companyia solien tenir preferència, alhora de la concessió d'aquestes funcions, els actors principals, és a dir, els actors sobre els quals es fonamentava la companyia i els que més aportaven al conjunt, per representar quasi a diari. Aquestes funcions de benefici, igual que les que oferia la companyia al llarg de l'any còmic a favor de l'Hospital, de la confraria de Nostra Senyora de la Novena i de la Mesa censora madrilenya, eren considerades extraordinàries i no comptaven per al còmput total de les dues-centes seixanta funcions que devia realitzar la companyia al llarg de l'any còmic.

En aquestes funcions solien participar tots els actors de la companyia i l'actor beneficiat es feia càrrec de les despeses ocasionades per la representació –enlluminat, música i d'altres–, a més de pagar a la resta de còmics els seus diaris. Una vegada descomptades totes les despeses i els diaris, del producte de les entrades d'aquella funció, l'actor beneficiat es quedava íntegrament la resta dels diners, sense que l'empresari obtingués benefici. Amb la clara intenció de captar el major nombre d'espectadors, els actors beneficiats solien escollir per a la funció obres noves, que encara no s'havien representat, o que ja havien obtingut el favor del públic, acompanyades d'una bona *tonadilla*, un ball general i un divertit sainet. Per a l'ocasió, a banda del pertinent anunci en la premsa, l'actor solia fer imprimir el que s'anomenava “las papeletas de convite”, és a dir, els programes de mà, que es repartien per la ciutat. A més del programa de la funció, les paperetes de convidat solien exaltar el favor que havia rebut l'actor beneficiat per part del públic al llarg de l'any còmic i expressaven l'agraïment anticipat per la seva assistència a la funció del benefici. Fins i tot, algunes d'elles finalitzaven amb la inclusió d'alguna estrofa apel·lant a la benevolència del públic i a l'agraïment de l'actor, com l'acròstic que inserim a continuació, imprès amb motiu de la funció de benefici de María Francisca Fuentes, ballarina principal de la companyia que actuà al coliseu de Palma l'any còmic de 1811.

Logre pues el ansia mia
Afectuosa y postrada
Bondades que de ti fia,
O ciudad la mas amada,
La corta ofrenda que envia
En ti halle gracia apiadada;
Recíbela benigna, no severa,
Atendiendo lo pide la Bolera.²⁶³

²⁶³ *Diario de Palma*, 8 de febrer de 1812.

Les contribucions econòmiques de les companyies còmiques.

A Espanya una gran part dels teatres que continuaven la seva activitat al principi del segle XIX es trobaven lligats, d'una manera o una altra, a algun establiment benèfic. Els Hospitals de les principals ciutats solien sufragar una bona part de les seves despeses amb les entrades dels espectacles teatrals.²⁶⁴ Aquest lligam entre representacions i establiments benèfics feia que els còmics es veren obligats, en certa manera, a realitzar alguna que altra aportació econòmica que contribuís a sanejar la seva economia.

A banda d'aquestes aportacions econòmiques “desinteressades”, els còmics també estaven obligats a contribuir, durant l'any còmic, en el sosteniment econòmic del seu gremi –la confraria de Nostra Senyora de la Novena–, amb les aportacions anuals que tot seguit explicarem. A més, des de l'any 1801, amb l'entrada en vigor de la Reial Instrucció, totes les companyies estables del Regne devien realitzar anualment un benefici a favor de la *Mesa Censoria*, amb l'objectiu de mitigar les grans despeses d'aquell òrgan.

La realització de totes aquestes funcions de benefici suposava un esforç organitzatiu, administratiu i econòmic considerable per a les companyies còmiques. Com veurem tot seguit, fins a l'inici de la Guerra del Francès, totes les companyies que actuaren al coliseu de Palma realitzaren les contribucions econòmiques establertes. Aquesta situació canvià radicalment amb la represa de les representacions, l'any 1811, després de tres anys de silenci teatral. La Junta de Teatres de Palma, en la reunió feta el 20 d'abril d'aquell any, tractà l'assumpte de les contribucions de les companyies a la Mesa Censora i a la confraria de Nostra Senyora de la Novena i acordà que “no se les exija gasto alguno”.²⁶⁵ D'aquesta manera, les úniques funcions de benefici que es realitzaren a partir d'aquest any foren les destinades als propis actors i a l'Hospital.

²⁶⁴ En alguns casos, a fi de mantenir aquests ingressos, les autoritats locals tingueren que intervenir. A Madrid, a mitjan segle XVII, l'Ajuntament assumí la gestió dels teatres garantint uns ingressos fixos als hospitals, pal·liant d'aquesta manera els perjudicis ocasionats pels vaivens de la freqüentació del públic.

²⁶⁵ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 204 r.

Les funcions de benefici a favor de l'Hospital.

Al capítol dedicat a l'organització i l'administració teatral hem vist, d'una manera més àmplia, com la construcció del coliseu de Palma fou iniciativa d'un dels regidors de l'Hospital General, i que l'edifici fou propietat en tot moment d'aquest establiment benèfic. La seva gestió fou compartida entre l'Ajuntament i els regidors de l'Hospital. Com a únic propietari, l'Hospital arrendava l'edifici a l'autor de la companyia o a un empresari, que havia de satisfer les quantitats estipulades en l'escriptura al llarg de l'any còmic. Habitualment, aquests contractes recollien el compromís del màxim responsable de la companyia còmica de realitzar una sèrie de funcions de benefici a favor de l'Hospital. Al llarg d'un any còmic normal, sense incidències remarcables, solien realitzar-se dues funcions de benefici: la primera durant la temporada inicial i la segona cap al final de l'any còmic. Les dates en què s'havien de realitzar eren fixades pels regidors de l'Hospital, amb el vistiplau de la Junta de Teatres local. En elles solia participar la totalitat de la companyia i, amb la intenció d'obtenir un major benefici, se solia representar alguna òpera, ball, comèdia musical o heroica que garantís l'assistència del públic. Els components de la companyia assumien aquestes funcions com una aportació voluntària i benèfica a l'Hospital, encara que solien rebre una compensació econòmica, una espècie de gratificació, pel treball realitzat a les funcions.

Igual que a les funcions de benefici dels actors, els regidors de l'Hospital feien imprimir el programa complet de la funció –les anomenades “papeletas de combite”– que es repartia per tota la ciutat, a fi de reunir la major quantitat de públic possible. Als programes, els regidors apel·laven a la caritat els ciutadans, amb frases com la següent: “Y como el fin de dicha funcion es el invertir todo su producto en la curacion, cuidado, y esmero de los pobres enfermos que acuden á este Santo Hospital, esperan dichos Señores Regidores que este benigno Público se esmerará con su piedad y munificencia en contribuir con lo que fuere de su agrado para un intento tan loable y piadoso.”²⁶⁶ Al mateix temps es fixaven en llocs estratègics els cartells anunciadors de la funció. La gent solia acudir al teatre moguda, a banda de col·laborar en una obra benèfica tan important, per una funció atractiva i variada, que normalment servia per a posar en

²⁶⁶ AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre. Programa de la funció de benefici realitzada el 6 de febrer de 1806.

escena una obra espectacular, amb molta tramoia, o alguna òpera, que havia obtingut el beneplàcit del públic o que encara no s'havia estrenat durant la temporada.

Una vegada realitzada la funció, el responsable econòmic de la companyia – dipositari, cobrador, empresari o autor– era l'encarregat de satisfer, dels diners recaptats en concepte d'entrades, la corresponent gratificació a les persones que havien col·laborat –còmics, músics i d'altres– i pagar les despeses ocasionades per la representació –vestuari, tramoia, programes, enllumenat, escriure la música i d'altres–. La quantitat restant era lliurada al notari racional de l'Hospital sense que l'empresari o autor de la companyia obtingués cap benefici.

Finalment, a fi de tenir una idea dels ingressos que produïen aquestes funcions de benefici i les despeses que generaven, inclourem, a la següent taula, les quantitats que l'Hospital ingressà per aquest concepte durant els anys còmics que estudiem.

*Funcions de benefici a favor de l'Hospital General de Palma realitzades per les companyies còmiques que actuaren al teatre de Palma (1786-1816).*²⁶⁷

Any	Data ²⁶⁸ Benef./Ingr.	Obra	Total Funció	Despeses	Benefici Hospital
1786	04.06.1786	El rosario perseguido	133 L. 8 d.	51 L. 4 s. 3 d. ²⁶⁹	81 L. 16 s. 5 d.
	28.08.1786	Duelos de amor y lealtad	68 L. 15 s.	21 L. 1 s. 2 d. ²⁷⁰	47 L. 14 s. 2 d.
	19.12.1786	Apeles y Campaste	60 L. 12 s. 4 d.	20 L. 12 s. ²⁷¹	40 L.

²⁶⁷ Per a la confecció d'aquesta taula hem emprat les dades que apareixen reflectides als llibres de comptes de l'Hospital General de Palma dipositats a l'ARM, Fons Hospitals, Hospital General, sig. H-184.

²⁶⁸ Les dates en negreta corresponen a les dates d'ingrés dels diners i la resta a la de realització del benefici. Quant a les dates assenyalades amb un * corresponen als beneficis realitzats per a satisfer l'import del cadiratge nou del teatre (1805) i una altra en compensació per l'arrendament que havia deixat de pagar la companyia (1808).

²⁶⁹ Despeses: “por gratificacion de los Representates 12 L. = al copiadador de la comedia 1 L. 4 s. = á nueve Músicos: 2 L. 14 s. = Por azeite: 2 L. 6 s. 3 d. = Por velas 2 L. = Por quinze canas, y quatro palmos anascote para los Habitos de Frayles, y bueltas de dos vestidos de soldados: 21 L. 6 s. = Por alfileres, clavos y fajar los carteles 6 s. = Para cozer los Abitos 2 L. 10 s. = Por utensilios, y asistencia de varios Hombres para las tramoyas, 2 L. 14 s. = Y 4 L. 4 s. por una caxa nueva” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1786, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f.*).

²⁷⁰ Despeses: “15 L. por el importe de azeite, velas para el teatro, Musica, trabajadores, y demas = 16 pesetas en plata pos gratificacion á los Representantes = 12 s. por el que compuso la Musica = 5 s. 2 d. por entoldar, clavos y alfileres = y 8 s. por dos velas para las dos tablas de los Señores Regidores del Santo Hospital” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1786, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f.*).

²⁷¹ Despeses: “quinze libras por el importe del azeite, Musica, Cera y trabajadores = 16 pesetas en plata por gratificacion á los Representantes = 12 s. por el que compuso la Musica; y 4 s. por dos velas para las dos tablas de los Señores Regidores” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General*

	09.02.1787	El desertor francés	65 L. 15 s.	20 L. 10 s. 10 d. ²⁷²	45 L. 4 s. 2 d.
1787	18.06.1787	La ilustre fregona	93 L. 2 s. 11 d.	6 L. 9 s. ²⁷³	
	04.12.1787	El villano del Danubio	58 L. 13 s.	7 L. 1 s. 6 d. ²⁷⁴	
	26.01.1788	Dar tiempo al tiempo	38 L. 9 s.	6 L. ²⁷⁵	32 L. 9 s.
1788	23.06.1788	Apeles y Campaste	77 L. 6 s.	11 L. 2 s. ²⁷⁶	66 L. 3 s. 4 d.
1789	28.06.1789	¿?	40 L. 6 s.	17 s. ²⁷⁷	39 L. 9 s.
1797	14.05.1797	El dómine Lucas	300 L. 11 s. 8 d.	33 L. 5 s. 2 d. ²⁷⁸	267 L. 6 s. 6 d.
	11.02.1798	Duelos de amor y lealtad	186 L. 17 s. 9 d.	32 L. 10 s. 4 d. ²⁷⁹	154 L. 7 s. 5 d.
1798	29.04.1798	Apeles y Campaste	208 L. 4 s.	28 L. 12 s. 8 d. ²⁸⁰	179 L. 11 s. 4 d.
	03.02.1799	¿?	243 L. 7 s. 4 d.	37 L. 17 s. 6 d. ²⁸¹	205 L. 9 s. 10 d.
1799	02.06.1799	¿?	226 L.	41 L. 12 s. ²⁸²	184 L. 8 s.
	12.01.1800	¿?	195 L. 5 s. 10 d.	36 L. ²⁸³	159 L. 5 s. 10 d.

en el año 1786, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f.).

²⁷² Despeses: “quinze libras por el importe de azeite, Musica, travajadores, y demas = quatro libras diez sueldos por gratificacion á los Representantes = treze sueldos y dos dineros por dos velas, para las dos tablas de los Señores Regidores, y un sueldo, y ocho dineros para alfileres, y clavos para entoldar la Casa de Comedias” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1787 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f.*).

²⁷³ Despeses: “para la tropa 6 s. = por cerilla 3 s. y por gratificacion á los Comicos 6 L.” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1787 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f.*).

²⁷⁴ Despeses: “6 L. por los Representantes = 6 s. á la Tropa = 6 s. para fixar Carteles = 6 s. para alquiler de un Cavallo, y 3 s. 6 d. por clavos alfileres é hilo” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1787 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f.*).

²⁷⁵ Despeses: “6 L. hayan servido por gratificacion de los Representantes” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1788, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores, y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f.*).

²⁷⁶ Despeses: “se hayan pagado por varias costas de clavos, agujas, Musica et alias” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1788, siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores, y Salas, y Dn. Antonio Ferrá, y Martorell, s.f.*).

²⁷⁷ Despeses: “por valor de dos velas y quatro pedasos de velas todo de cera, y un sueldo de filera” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1789 siendo Regidores los Muy Ilustres Señores Dn. Antonio Togores y Salas, y Dn. Antonio Ferrá y Martorell, s.f.*).

²⁷⁸ Despeses: “gratificaciones á los Comicos, Musicos, tropa, asistentes al teatro, alumbrado, y otros gastos menudos” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1797, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Olesa, y Dn. Francisco Rossiñoll y Desclapes, s.f.*).

²⁷⁹ Despeses: “gratificaciones á los Comicos, Mucica, Iluminacion, Tropa, y otros gastos menudos” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1798 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Olesa, y Dn. Francisco Rossiñoll, s.f.*).

²⁸⁰ Despeses: “gratificacion á los Comicos, Mucica, Iluminacion, y otros gastos menudos” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1798 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Olesa, y Dn. Francisco Rossiñoll, s.f.*).

²⁸¹ Despeses: “gratificacion á los Comicos, Musica y otros Gastos menudos inclusas 4 L. 10 s. para imprimir los papeles para convidar” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1799: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rosiñol y Desclapez, s.f.*).

²⁸² Despeses: “gratificacion al Impresario, tropa, carteles, imprimir los Papeles para convidar y otra menudencias” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1799: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rosiñol y Desclapez, s.f.*).

1800	02.06.1800	¿?	185 L. 16 s. 8 d.	36 L. 5 s. 8 d. ²⁸⁴	149 L. 11 s.
	02.02.1801	¿?	140 L. 7 s. 4 d.	36 L. 16 s. ²⁸⁵	103 L. 11 s. 4 d.
1801	13.06.1801	¿?	101 L. 7 s. 4 d.	33 L. 17 s. 4 d. ²⁸⁶	67 L. 10 s.
	24.02.1802	¿?	84 L. 19 s. 4 d.	31 L. 11 s. ²⁸⁷	52 L. 8 s. 4 d.
1802	28.10.1802	¿?	126 L. 2 s.	11 L. 19 s. ²⁸⁸	114 L. 3 s.
	16.02.1803	¿?	77 L. 14 s. 6 d.	10 L. 19 s. ²⁸⁹	66 L. 15 s. 6 d.
1803	15.05.1803	¿?	151 L. 13 s. 8 d.	11 L. 5 s. ²⁹⁰	139 L. 17 s. 2 d.
	20.01.1804	¿?	156 L. 14 s. 3 d.	11 L. 6 s. 2 d. ²⁹¹	145 L. 8 s. 1 d.
1804	15.05.1804	¿?	147 L. 8 s. 6 d.	3 L. 3 s. ²⁹²	144 L. 5 s. 6 d.
	19.02.1805	¿?	73 L. 2 s. 10 d.	3 L. 2 s. ²⁹³	70 L. 10 d.
1805	19.05.1805*	¿?	118 L. 18 s.	20 L. 10 s. ²⁹⁴	98 L. 8 s.
	07.07.1805*	¿?	92 L. 4 s.	15 L. 14 s. ²⁹⁵	76 L. 10 s.
	06.01.1806	¿?	154 L. 12 s. 9 d.	25 L. 19 s. ²⁹⁶	128 L. 13 s. 9 d.

²⁸³ Despeses: “por la gratificacion que ha dado al Empresario, y lo demas por gasto de la tropa, carteles, cera et alias” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1800 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rosiñol y Desclapez*, s.f.).

²⁸⁴ Despeses: “por gratificacion al Empresario, tropa, carteles, papel, y cera para las mesas de cobrar” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1800 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza y Dn. Francisco Rosiñol y Desclapez*, s.f.).

²⁸⁵ Despeses: “gratificacion que se ha dado al Empresario, y lo demas por gastos de carteles, cera et alias” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1801 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza, y Dn. Francisco Rosiñol y Desclapez*, s.f.).

²⁸⁶ Despeses: “gratificacion al empresario, y lo demas por gasto de carteles, cera, et alias” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1801 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme Ignacio de Oleza, y Dn. Francisco Rosiñol y Desclapez*, s.f.).

²⁸⁷ Despeses: “gratificacion dada al empresario al tenor de lo acordado, y lo demas por gasto de Carteles, cera, et alias” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1802. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme de Oleza, y Dn. Francisco Rosiñol, y Desclapez*, s.f.).

²⁸⁸ Despeses: “los gastos de carteles, y gratificacion á los comicos al tenor de lo combenido” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1802. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme de Oleza, y Dn. Francisco Rosiñol, y Desclapez*, s.f.).

²⁸⁹ Despeses: “gratificaciones a los Comicos, cera, trabajos de repartir los papeles para convidar, Carteles, et alias” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1803, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme de Oleza, y Dn. Francisco Rosiñol, y Desclapez*, s.f.).

²⁹⁰ Despeses: “por gratificacion á los Comicos, Cera, carteles, y trabajo de repertir las papeletas para convidar” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1803, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme de Oleza, y Dn. Francisco Rosiñol, y Desclapez*, s.f.).

²⁹¹ Despeses: “por gratificacion á los Comicos, cera y para repartir las papeletas para convidar” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1804: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Zagrana, y el Marques del Reguer*, s.f.).

²⁹² Despeses: “gastos de repartir las papeletas para convidar, poner los Carteles, cera para las Mesas para cobrar, y otras menudencias” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1804: siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Zagrana, y el Marques del Reguer*, s.f.).

²⁹³ Despeses: “por valor de velas, y gratificacion al que há repartido las papeletas para el combite” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1805 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol Zagrana y el Marques del Reguer*, s.f.).

²⁹⁴ Despeses: “gratificacion al Impresario, cera, repartir las papeletas de combite, y otros gastos menudos” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1805 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol Zagrana y el Marques del Reguer*, s.f.).

²⁹⁵ Despeses: “gratificacion del Empresario, cera, trabajo de repartir las papeletas de combite” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1805 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol Zagrana y el Marques del Reguer*, s.f.).

²⁹⁶ Despeses: “24 L. entregadas al Empresario al tenor de lo acordado, en la contrata: 1 L. 4 s. á Joaquin Fuster, por el trabajo de repartir las papeletas de combite; y 15 s. por algunos gastos menudos que se han ofrecido” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1806. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado, y Don Francisco Berard*, s.f.).

	06.02.1806	¿?	75 L. 18 s. 2 d.	25 L. 11 s. 6 d. ²⁹⁷	50 L. 6 s. 8 d.
1806	17.10.1806	¿?	262 L. 7 s. 2 d.	64 L. 13 s. 9 d. ²⁹⁸	197 L. 13 s. 5 d.
	18.01.1807	¿?	117 L. 14 s. 4 d.	40 L. 18 s. ²⁹⁹	76 L. 16 s. 4 d.
1807	03.01.1808	¿?	97 L. 7 s. 4 d.	38 L. 7 s. ³⁰⁰	59 L. 4 d.
	29.02.1808*	¿?	49 L. 10 s.	16 L. 1 s. ³⁰¹	33 L. 9 s.
1811	26.05.1811	¿?	275 L. 10 s. 2 d.	28 L. 17 s. 6 d. ³⁰²	246 L. 12 s. 8 d.
	31.12.1811	¿?	262 L. 12 s.	29 L. 8 d. ³⁰³	233 L. 11 s.
1812	21.06.1812	¿?	255 L. 14 s. 5 d.	29 L. 10 s. ³⁰⁴	225 L. 14 s. 5 d.
	24.08.1812 ³⁰⁵	¿?			54 L.
	31.12.1812	¿?	238 L. 2 s. 5 d.	31 L. 5 s. ³⁰⁶	206 L. 17 s. 5 d.

²⁹⁷ Despeses: “25 L. al Empresario, y lo demas por diferentes gastos, de repartir las papeletas” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1806. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado, y Don Francisco Berard, s.f..*).

²⁹⁸ Despeses: “36 L. al Empresario por la gratificacion del diario de los Comicos, Musica, y alumbrado, al tenor de lo acordado en la contrata # Nueve libras á los Bolatines Frascaras que hán dado en dicha Comedia, un Bayle # Quatro libras diez y seis sueldos, por diez y seis [comaces], para dicho Bayle # Dos libras y cinco sueldos, por pintar los Carteles # Diez y ocho sueldos para repartir las papeletas de combite # Doce sueldos por el alquiler de un Cavallo # Nueve libras, y seis dineros, por el valor del regalo, y lo demas por clavos, papel, y otras menudencias, que se hay ofrecido para el citado Bayle” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1806. siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado, y Don Francisco Berard, s.f..*).

²⁹⁹ Despeses: “36 L. pagadas al Impresario, por la gratificacion acordada segun contrata, y lo demas, por el valor de velas, repartir las papeletas, pintar los Carteles, y otros gastos menudos” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1807, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Mariano Conrado, y Dn. Geronimo de Aleman, s.f..*).

³⁰⁰ Despeses: “37 L. al Impresario, por gratificacion, al tenor de la contrata # 18 s. por el trabajo de repartir las papeletas # 1 L. 3 s. por cera, y # 6 s. por pintar los Carteles” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1808 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f..*).

³⁰¹ Despeses: “gastos de scriver dicha Comedia, Carteles, Musica, alumbrado, y gastos de guarda ropa” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1808 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f..*).

³⁰² Despeses: “15 L. para refrezco de los comicos en lugar de las gratificaciones de estilo = 4 L. 11 s. 6 d. por los gastos para la composicion de disponer el teatro, con las decoraciones, y trabajos de Carpinteros # 7 L. 4 s. para imprimir 400 papeletas para combidar, y rabajo de repartirlas, y 2 L. 2 s. por el importe de las Cera de las dos mesas de cobrar” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1811, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f..*).

³⁰³ Despeses: “14 L. por el importe del refrezco, que se ha dado á toda la Compañia, y empleados en el teatro = 3 L. 18 s. 8 d. por pintar los Carteles = 4 L. 10 s. para fixarlos, repartir las papeletas para combite, y porte de algunos utensilios = 1 L. 4 s. por la cera para la mesa de cobrar, y 5 L. por la impresion de 400 papeletas” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año de 1811, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f..*).

³⁰⁴ Despeses: “15 L. por el importe del refresco dado á la Compañia Comica = 10 L. 16 s. por los compases y musica marcial = 1 L. 18 s. por cera y leñas, y 1 L. 16 s. entregadas por gratificacion á Josef Piña por el trabajo de buscar varios utensilios” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1812 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f..*).

³⁰⁵ Aquest benefici correspon al terç líquid de la funció que la companyia còmica realitzà “en obsequio de la publicacion de la gloriosa Constitucion de la Nacion española en alivio de los pobres de este Hospital, de la Casa de Misericordia, y de los pobres de la Carcel” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1812 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f..*).

³⁰⁶ Despeses: “15 L. por gratificacion á la Compañia Comica: 13 L. 4 s. por varios gastos hechos en el teatro comparsas y pinturas de carteles, y lo demas por gastos menudos de cera para la mesa, leña para alumbrar la calle, y gratificacion á Joseph Piña, que ha cuidado de los utensilios de dicha comedia” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General en el año 1812 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f..*).

1813	20.06.1813	¿?	218 L. 4 s.	26 L. 17 s. 8 d. ³⁰⁷	191 L. 4 s. 4 d.
	31.12.1813	¿?	215 L. 13 s.	42 L. 6 s. ³⁰⁸	173 L. 7 s.
1814	26.12.1814	¿?	244 L. 9 s. 6 d.	31 L. 2 s. 6 d. ³⁰⁹	213 L. 5 s.
	20.01.1815	¿?	188 L. 18 s. 3 d.	39 L. 17 s. ³¹⁰	149 L. 1 s. 3 d.
1815	14.05.1815	¿?	201 L. 7 s. 4 d.	64 L. 6 d. ³¹¹	137 L. 6 s. 10 d.
	26.12.1815	¿?		72 L. 19 s. 6 d. ³¹²	127 L. 19 s. 8 d.
	18.02.1816	¿?		³¹³	48 L. 18 s. 6 d.
1816	14.07.1816	¿?		³¹⁴	21 L. 10 s. 2 d.
	02.09.1816	¿?		³¹⁵	20 L. 5 s.

Les contribucions a la confraria de Nostra Senyora de la Novena

La confraria del gremi de representants es constituí l'any 1631 i a ella devien pertànyer obligatòriament tots els actors i actrius que exercien o havien exercit el seu

³⁰⁷ Despeses: “gratificacion á los Comicos quinze libras = por los derechos de escribir la comedia saynete carteles y ponerlos 8 L. 18 s. 2 d.; y lo demas por velas para las mesas y otros gastos menudos” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General del año 1813 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Josef Despuig y Dn. Juan Alcover*, s.f.).

³⁰⁸ Despeses: “22 L. 10 s. por gratificacion á la Musica por la opera de dicha comedia = 15 L. á la compañía comica = 2 L. 2 s. por el importe de los carteles y lo demas por diferentes gastos de sera y utensilios” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General del año 1813 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Josef Despuig y Dn. Juan Alcover*, s.f.).

³⁰⁹ Despeses: “dos libras ocho sueldos por velas para las mesas, una libra dos sueldos para pintar y fixar los carteles, dos libras dos sueldos y seis dineros para repartir las papeletas, y veinte y cinco libras diez sueldos para gratificacion á los comicos y lo demas por diferentes gastos menudos” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General del año de 1814 siendo Regidores Constitucionales los Señores Dn. Josef Despuig y Dn. Juan Paretó de Vidal*. [A partir d'agost] *Sigue la cuenta á cargo de los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado Regidores Perpetuos del Muy Ilustre Ayuntamiento y como tales del Hospital*, s.f.).

³¹⁰ Despeses: “24 L. para la gratificacion á los Comicos y lo demas para pintar los carteles, cera, repartir las papeletas de convite y otros gastos menudos” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General del año 1815. siendo Regidores los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado*, s.f.).

³¹¹ Despeses: “24 L. por gratificacion á los Comicos, y lo demas por gastos de musica, alumbrado, tramoista, asistentes del treato, importwe de papeletas de convite, Repartidor de ellas, pintar los carteles y otros gastos extraordinarios que se hayan ofrecido para dicha Comedia” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General del año 1815. siendo Regidores los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado*, s.f.).

³¹² Despeses: “24 L. por gratificacion á los Comicos = 10 L. por idem al que prestó los papeles de la musica de la opera de la comedia = 23 L. 5 s. por los gastos echos por el tramuista = por los del Pintor; por el guarda ropa y por los de la Musica del Bayle = 3 L. 12 s. por el aumento de Musicos = 5 L. 6 d. por el alumbrado = 1 L. 4 s. por el diario de tramoista = 1 L. 1 s. por las asistencias del Treato = 15 s. por el diario del Guardarropa = 6 L. 9 s. por el diario de la orquesta y 1 L. 13 s. por los empleados Joaquin Aguiló, Gabriel Piña y Josef Piña según cuentas presentadas á los Señores Regidores” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General del año 1815. siendo Regidores los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado*, s.f.).

³¹³ Despeses: “diario á la Compañia comica, Musica, alumbrado y demas gastos” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General del año 1816 siendo Regidores los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado*, s.f.).

³¹⁴ Despeses: “al tenor de lo estipulado en el contrato de arriendo del Coliseo con dicho Ramis” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General del año 1816 siendo Regidores los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado*, s.f.).

³¹⁵ Despeses: “á los cómicos, Musica, alumbrado y demas al tenor de lo estipulado en la contrata con el Empresario Josef Ramis” (ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, *Entradas del Hospital General del año 1816 siendo Regidores los Ilustres Señores Marques del Reguer y Dn. Mariano Conrado*, s.f.).

ofici en tot el Regne. Amb la constitució, fou elegida per patrona dels comedians la Verge, sota el títol de “Milagrosa Imagen de Nuestra Señora de la Novena”,³¹⁶ i per seu l’església de Sant Sebastià de Madrid.³¹⁷ Es tractava d’una corporació que tenia com a objectius primordials: la protecció dels confreres, la seva supervivència econòmica, sobretot, en èpoques de penúria, recaptar diners i ajudes per a la seva vellesa i assegurar-los un enterrament cristià digne. La confraria estava dirigida per representants de l’Estat, de l’Església i del propi gremi. Formaven el capítol: un protector únic i perpetu, que era “uno de los Señores del Consejo Real y Supremo de Castilla, el que fuere y estuviere nombrado y señalado para la censura ordinaria y aprobación de las Comedias que en esta Corte se representen y Administrador del Gobierno de sus Teatros”; un assistent, que era el rector de l’església de Sant Sebastià; uns majordoms, que podien ser autors o actors; uns diputats, un per cadascuna de les companyies oficials; un lletrat o assistent jurídic; un tresorer; un comptador; un secretari i un infermer, que assistia als actors i els convencia a l’hora de la mort de testar a favor de la confraria.

A les seves constitucions, aprovades definitivament l’any 1634, s’estipulaven els ingressos que devien produir les companyies a la confraria. Subirà ho resumeix d’aquesta manera:

De todo lo que ganaren las diversas compañías radicadas en suelo español era obligatorio satisfacer la cantidad de un cuarto por cada diez reales, “que vale cuatro maravedís de la moneda de Castilla, y viene a ser un cuarto por cada ochenta y cinco reales”, en concepto de limosna y contribución para la Cofradía, sin que ni hombre ni mujer pudieran excusarse de satisfacer esta limosna. Los Autores darán de contribución ordinaria un real cada vez que representen tanto en esta Corte como en cualesquiera otras poblaciones españolas, sin que se tengan en cuenta la mucha o poca entrada ni los muchos o pocos ingresos. Las funciones particulares no estaban sujetas a satisfacer la limosna. Cuando pagara el Autor los salarios, descontaría aquellas limosnas; a tal fin “sacarán primero de todo el montón lo que fuere y montare la limosna al dicho

³¹⁶ SUBIRÁ, José: *El gremio de Representantes españoles y la cofradía de nuestra Señora de la Novena*, p. 43.

³¹⁷ A les constitucions de la confraria s’estipulava que l’església de Sant Sebastià de Madrid donaria un terreny i sepultures perquè els actors madrilenys construïren una capella. Aquesta norma fou secundada pels actors d’altres ciutats i al llarg del segle XVII s’instauraren nombroses capelles a tota Espanya. En aquest sentit, Palma no fou una excepció, com ho demostrà l’escriptor Eusebi Pascual en publicar un document, amb data del 3 de setembre de 1686, pel qual la comunitat del Convent del Carme de Palma concedia i donava perpètuament una capella per als còmics (PASCUAL, Eusebio: “Nuestra Señora de la Novena; para una crónica del antiguo corral de Palma”, p. 271-272). Com veurem al llarg del capítol, els còmics que treballaren a Palma encara mantenien aquesta capella.

*respecto de un cuarto de cada diez reales, medio de cada cinco o un real de cada ochenta y cinco, o como mejor de acomoden, de suerte que ni suba ni baje de la dicha cantidad”. También se dedicarán a la Cofradía las cantidades que por penas o multas se descuenten a quienes falten a los ensayos.*³¹⁸

Com era d’esperar, aquestes aportacions canviaren i s’augmentaren segons les necessitats de la confraria. De la documentació conservada a Palma, inferim que les companyies còmiques que actuaren al nostre coliseu contribuïren any rere any, malgrat les dificultats econòmiques que degueren suportar, amb les aportacions que tenien estipulades. Així, durant l’any còmic, les companyies havien de realitzar dues funcions de benefici a favor del gremi; una de destinada al “Culto de Nuestra Señora de la Novena” i l’altra a l’”Enfermeria Hospital de esta efigie”.³¹⁹ A més, segons les constitucions del gremi, l’autor devia pagar una quantitat fixa cada vegada que la companyia representés. Ja hem vist que l’any 1634 aquesta quantitat era d’un ral per funció. Amb el pas dels anys, aquesta aportació s’incrementà, situant-se en els sis rals per funció al principi del segle XIX. Del conjunt d’aquestes aportacions eren descomptades, abans d’enviar el producte a la tresoreria de la confraria, les despeses que produïa el manteniment de la capella que els actors mantenien al Convent del Carme de Palma, les despeses de les misses celebrades en dita capella i els enterraments dels actors i gent del teatre que moria a Palma. Amb tot, les aportacions econòmiques a la confraria de Nostra Senyora de la Novena, fetes per les companyies que actuaren a Palma en el període 1801-1806, foren les següents:

*Aportacions econòmiques a la confraria de Nostra Senyora de la Novena (1801-1806)*³²⁰

Any còmic	Concepte	Quantia ingrés (rals / morbs.)	Quantia despesa (rals / morbs.)	Total³²¹ (rals / morbs.)
1801 ³²²	“Partidos en la temporada de Verano, é invierno á favor de la Virgen”	981 rs. 31 mrs.		1632 rs. 31 mrs.

³¹⁸ SUBIRÁ, José: *El gremio...*, p. 46-47.

³¹⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 21.

³²⁰ Per a la confecció d’aquesta taula hem emprat les dades que apareixen reflectides als expedients de la Junta de Teatres de Palma, dipositats a l’AMP, Fons Pons, lligall 199.

³²¹ Cal aclarir que aquesta no era la quantitat real que la Junta de Teatres de Palma enviava cap a Madrid. De l’import total la Junta palmesana descomptava les despeses de la lletra de canvi, que era un tant per cent de la quantitat total.

³²² AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 11.

	“Misa, y Hospital en idm.”	1118 rs.		
	“Funcion executada en 29. septiembre [1801] deducidos gastos, incluso el abono”	172 rs.		
	“Idm. en 20. Febrero” ³²³	58 rs.		
	“Por Misas, y azeite”		576 rs.	
	“Por los Abitos del difunto Vicente Daroca Comico”		121 rs.	
1802 ³²⁴	“Beneficio executado el dia 8 de Enero [1803] para gastos de la Secretaria de Direccion de Teatros” ³²⁵	201 rs.		485 rs.
	“Por el dia 4 de febrero [1803] para el mismo objeto”	120 rs.		
	“De las 180 representaciones que la empresa ha podido executar en el año comico anterior se han retenido 6 rs. vn. por cada una”	1080 rs.		
	“Por las Misas que se han celebrado y Aceite que se ha gastado para la Lampara de Nuestra Señora de la Novena”		792 rs.	
	“sufragio del difunto Juan Aparici”		124 rs.	
1803 ³²⁶	Funció “1ª...En 27. Junio [1803] deducidos gastos	160 rs.		952 rs.
	Funció “2ª...En 28 Enero [1804] Idm.”	162 rs.		
	“Por razon de los 6 rs. deducidos gastos por Misa y Lampara” ³²⁷	630 rs.		
1804 ³²⁸	“En 250 representaciones á 6 rs.”	1500 rs.		927 rs.
	“De las dos comedias deducidos gastos”	560 rs.		
	“De misas selebradas en la capilla de Nuestra Señora de la Nobena y el aseite de la lampara segun recibo del cura de la parroquia [Sant Miquel]”		1133 rs.	
1805 ³²⁹	“Por las dos comedias de obra pia”	320 rs.		1470 rs.

³²³ Encara que segons les resolucions de la Junta, aquest benefici estava destinat a la Reial Junta de Direcció de Teatres (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 2.), creiem que finalment fou destinat a la confraria, ja que aquest any ja s’havia realitzat –el 21 de gener de 1802– la funció destinada a aquella Junta.

³²⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 42.

³²⁵ Suposem que es tracta d’un error d’anotació de Benet Font, cobrador de la companyia, ja que aquest any la funció destinada a la Reial Junta de Teatres es verificà el 3 de novembre de 1802 (Vegeu la taula següent).

³²⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 67.

³²⁷ Per l’acta de la reunió de la Junta, celebrada el 27 de juny de 1803, sabem que el producte que havien rendit les representacions de la primera temporada d’aquest any còmic ascendia a quatre-cents seixanta-vuit rals. D’aquesta quantitat es descomptaren dos-cents vuitanta-dos rals “por caridad de misas, y aceyte de la Lampara de Nuestra Señora conforme recibo de este dia firmado por D. Francisco Valentin de la Parroquia de San Miguel”, quedant cent vuitanta-sis rals de producte net (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 49.).

³²⁸ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 104.

³²⁹ *Ibidem*, doc. núm. 192.

	“Por las 257 representaciones á 6 rs. cada una”	1542 rs.		
	“Se rebaja por el recibo de San Miguel”		392 rs.	
1806 ³³⁰	“de las obras pias del ejercicio comico”			739 rs.

Les funcions de benefici a favor de la Junta de Teatres de Madrid

De la documentació econòmica conservada entre els expedients de la Junta de Teatres de Palma inferim que les companyies còmiques que actuaren al nostre coliseu col·laboraren any rere any en el sosteniment econòmic de la Junta de Teatres madrilenya. Malgrat que a la Reial Instrucció de 1801 no es fes referència a aquesta qüestió, la Reial Junta de Teatres del Regne, a la circular, amb data del 24 de juny de 1801, en la qual comunicava el nou reglament, obligava que a cada teatre es realitzés una funció de benefici destinada a sufragar, junt amb les ajudes del govern, les elevades despeses de la seva secretaria. Així ho reconeixia, Juan de Estrada, a la carta datada el 3 de febrer de 1802, dirigida al corregidor de Palma.³³¹ Aquest fou el punt de partida de la realització d'aquestes funcions. A continuació inserim les quantitats que per aquest concepte es remeteren cap a Madrid en el període 1801-1805.

*Relació de les quantitats econòmiques que produïren els beneficis destinats a les despeses de la Reial Junta de Teatres del Regne (1801-1805).*³³²

Any còmic	Concepte	Total ³³³ (rals / morabatins)
1801 ³³⁴	“Idm. [funció] executada en 21. Enero [1802], para Mesa Sensoria incluso el abono”	224 rs. 17 mrs.
1802 ³³⁵	Funció realitzada el 3 de novembre de 1802 ³³⁶	254 rs. 27 mrs.

³³⁰ Ibídem, docs. núms. 164 i 165.

³³¹ Ibídem, doc. núm. 4.

³³² Per a la confecció d'aquesta taula hem emprat les dades que apareixen reflectides als expedients de la Junta de Teatres de Palma, dipositats a l'AMP, Fons Pons, lligall 199.

³³³ Com en el cas de les contribucions a la confraria de Nostra Senyora de la Novena, aquesta no era la quantitat real que la Junta de Teatres de Palma enviava cap a Madrid. De l'import total, la Junta palmesana descomptava les despeses de la lletra de canvi, que era un tant per cent de la quantitat total.

³³⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 11.

No hem pogut esbrinar per quina raó aquest any es feren dues funcions de benefici per a la Reial Junta de Teatres. Sembla que fou un malentès entre la companyia i la Junta de Teatres de Palma.

³³⁵ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 32.

³³⁶ A la nota detallada del producte, lliurada per l'autor de la companyia a la Junta de Teatres de Palma, s'especifiquen els ingressos i les despeses de la funcions. Entre les despeses figuren els quaranta rals que cobraren els músics de l'orquestra aquella nit (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 32).

1803 ³³⁷	Funció realitzada el 25 de novembre de 1803	300 rs.
1804		¿?
1805 ³³⁸	“Por la Comedia Censoria”	300 rs.

Tant les funcions de benefici a favor de la Junta madrilenya com les destinades a la confraria de Nostra Senyora de la Novena deixaren de realitzar-se quan la Junta palmesana decidí, l’any 1811, no exigir a les companyies la seva realització.

Primeres passes cap a la contemplació dels drets d’autor

Amb l’entrada en vigor de la Reial Instrucció de 1801, es posà en marxa un ambiciós projecte, mitjançant el qual es pretenia recompensar la tasca creativa de l’autor dramàtic. Recordem que als darrers paràgrafs de la instrucció s’especificava:

Con arreglo al Plan General de reforma, y para promover la aplicacion, y proporcionar la recompensa á los Autores que escriban con acierto piezas de comedia, ó tragedias que precidida la aprobacion correspondiente, merescan representarse en el teatro, se descontará en todos los del Reyno, á beneficio del Autor, el tres por ciento del producto que rindiese toda pieza nueva, en quantas veces se represente por termino de diez años; y el Presidente de la Junta particular retendrá dicho inporte, avisando á la Junta general, para que esta disponga su entrega al Autor de la Pieza. Para que las Juntas particulares tengan noticias de las Piezas nuevas que despues de la aprobacion del Plan General de reforma, son acreedoras á dicha recompensa, se las dirigirá por la secretaria de la Junta General una noticia individual de sus titulos, y Autores.

Estando concedido á la Junta General de reforma de teatros, el privilegio exclusivo de la Inpresion de las Piezas de que se compone la coleccion intitulada teatro nuevo español,³³⁹ las Juntas particulares zelaran el que por ninguna otra Persona, ni cuerpo, se impriman, ni reimpriman dichas piasas, juntas ni separadas avisando á la Junta General qualquiera contrabencion que aberiguen.³⁴⁰

³³⁷ AMP. Fons Pons, lligall 199, docs. núms. 60, 61, 61 bis i 63.

³³⁸ Ibídem, doc. núm. 192.

³³⁹ El subratllat és nostre. Entre els anys 1800 i 1801 es publicaren sis volums pertanyents a la col·lecció *Teatro Nuevo Español*, que contenen les següents obres:

Vol. I.-*Gambela y Suni-Ada; Cecilia y Dorsán; Pablo y Virginia; El abate l’Epée.*

Vol. II. *El Avaro; La reconciliación o los dos hermanos; La Acelina; El preso o parecido; Agamenón.*

Vol III. *La orgullosa; El amor y la intriga; El chismoso; El solterón y la criada.*

Vol IV. *El Duque de Viseo; El espectro del castillo; La Fulgencia; Clementina y Desormes; Los amantes generosos.*

Vol. V. *La virtud en la indigencia; Ali-Bek; La ópera cómica; Catalina; Un loco hace ciento; El califa de Bagdad.*

Vol. VI. *El conde de Olsbach; La prueba caprichosa; Adolfo y Clara; El padre de familia; La mujer celosa.*

³⁴⁰ AMP. Fons Pons, lligall 858/7.

Aquests paràgrafs venien a concretar tot el que s'havia exposat al *Plan de Reformas de Teatros*, ideat pel censor Santos Díez i aprovat per Reial Ordre el 21 de novembre de 1799.³⁴¹ La mesura era, sens dubte, un principi de reconeixement i de

³⁴¹ Al capítol titulat *Gratificación á los poetas dramáticos*, es feia una crítica del sistema de gratificació econòmica que funcionava als teatres fins al moment i es justificava la implantació del nou sistema. El capítol deia el següent:

“El modo con que hoy se gratifica por los Teatros á los poetas, ni es honroso, ni es liberal, ni es equitativo y justo. No es honroso porque desdice de un verdadero literato el presentarse personalmente á alargar la mano derecha, exercitada en asuntos mas nobles, para recibir cierta cantidad de maravedises. No es liberal porque la cantidad mas excesiva que está asignada por una pieza dramática es 25 doblones, de los que tienen que expender alguna parte entre los ciertos pedendientes del Teatro, que tienen sus propinas. No es justo ni equitativo porque la misma cantidad percibe el poeta que compone un drama regular que el que escribe un drama monstruoso; la misma percibe el poeta cuya obra fué silbada el segundo día, que el poeta cuya obra logra muchos días de duracion y de aplauso. A esto se llega la diferencia de clases dramáticas no inventadas por Aristóteles y demas sabios maestros del Arte, sino por alguna cabeza soñadora o perpetuamente delirante. Esto es, distinguen las Compañías Cómicas dos especies de comedias; unas que llaman de invierno (que llaman tambien de teatro y son las mas monstruosas) se pagan á 25 doblones; y las de verano (que no llaman ellos de teatro y son por lo comun mas regulares) se pagan á 12 doblones; lo qual quiere decir que los teatros de la Capital de toda la Monarquía, concurridos de los mas respetables espectadores de la Nacion, estiman en mas y dan mayor premio á un poeta rudo, ignorante y desatinado que á un poeta habil, juicioso é incapaz de tomar la pluma para ensuciar el papel con las horrruras del Parnaso. ¿Y es posible que esto se vea, se mormure, se ridiculice y con todo eso se tolere?

El modo, pues, de gratificar á los poetas, segun el mérito de sus composiciones, ó conforme á los intereses que rinda su representacion, será el asignarles un tanto por ciento del producto de las entradas, con lo cual se logra que el poeta quede remunerado con proporcion á la mayor ó menor utilidad que se hubiere sacado de su obra. De manera que si la representacion de ella dura ocho días, tendrá mas premio que la que dure dos; y la que fuere gritada o reclamada por el publico no logrará premio ni gratificacion alguna. Y de este modo se consigue premiar á los poetas con honor, liberalidad, equidad y justicia, siendo el mismo concurso de epectadores el juez que distribuye lo premios, ya que es el que los paga con su contribucion á la entrada. Y es un modo de juzgar y de premiar en que no caben intrigas, pues solo consiste en concurrir ó dejar de concurrir al Teatro. Y es de advertir que la cantidad de tanto por ciento se ha de sacar de toda la masa de entradas, sin excepcion de partidas destinadas á obras pias, pues todos los interesados en los productos de la pieza dramática deben contribuir en una masa comun á la justa gratificacion del ingenio que ha trabajado en utilidad de todos.

Y por quanto al premio destinado á los poetas no debe consistir en un interes árido y esteril, sino en que sirva de estímulo para otros y de avivarles el deseo del honor y la celebridad que merecen por sus escritos, soy de parecer que á todo compositor dramático se le conserve por diez años el derecho y propiedad de sus obras en quanto á su uso en los Teatros, de suerte que todas quantas veces se repitan en la escena perciban el tanto por ciento del producto de entradas, y que tengan el mismo derecho de exigir estos intereses en los demas Teatros fijos del Reyno, donde no deberan representarse, durante el espacio de diez años, sin permiso del poeta compositor. Este deberá ceder á los Teatros el derecho de imprimir sus dramas y venderlos para su utilidad de los mismos Teatros, que por mano del mismo Censor (á cuyo cargo debe pertenecer) se esmeraran en hacer buenas impresiones y formar poco á poco un numero de volúmenes que merezcan titularse “Teatro Español”, con el juicio crítico de cada pieza dramática y otras notas ó advertencias que pareciesen oportunas al Censor, quien para este fin oiria á los Autores con quienes iria de acuerdo.

Y como pueda acontecer que algunos Poetas, mas codiciosos de fama que de dinero, regalen sus obras á los Teatros, en ese caso se exigirá la contribución del tanto por ciento, asi en los Teatros de la Corte, como en los de fuera de ella donde se reciten, con el fin de hacer un fondo de sus productos para costear los trajes griegos, romanos, turcos y otros extraordinarios para los Actores, Actrices y otros que salgan en las comparsas, no teniendo los Actores la dura y casi inoportable carga de costear estos trajes, sino solamente los ordinarios y comunes que se usan en las representaciones de los usos y costumbres de España y demas Naciones europeas cuyos trajes ordinarios son muy semejantes.”

A més, el pla contemplava l'establiment de guardons, com “un premio anual en cada uno de los Teatros para el Poeta que mejor desempeñare el asunto que se propusiere en la composicion de una

regulació dels drets de l'autor i de la propietat intel·lectual. Era la primera vegada que es tenia en compte als autors i als traductors de les nombroses obres que s'estrenaren en aquesta època. Malauradament l'intent fracassà als pocs anys.³⁴²

No tardà a arribar a la Junta de Teatres de Palma la llista amb les obres que mereixien el premi del tres per cent del producte de les entrades. Entre l'abundant documentació de la Junta hem localitzat un document sense data,³⁴³ que conté els títols i els autors i traductors de les obres que eren creditors dels premis i el percentatge que corresponia a cadascuna d'elles. El contingut de la llista és el següent:

Noticia de las piezas nuevas que despues de la Aprobacion del Plan general de reforma de teatros, son acreedoras al premio del 3. ó 2. p% dirigida por la secretaria de la Direccion General de ellos á las Juntas Particulares para que verifiquen la recaudacion, y remision de dichos interesados, y celen que ninguna persona las imprima.

<i>Gombela y Suni-Ada</i>	<i>D. Francisco del Plano</i>	3 p%
<i>Cecilia y Dorsan</i>	<i>D. Vicente Rodriguez de Arellano</i>	3 p%
<i>Pablo y Virginia</i>	<i>D. Juan Francisco Pastor</i>	3 p%
<i>El Abate L'Epeé</i>	<i>D. Juan de Estrada</i>	3 p%
<i>El Avaro</i>	<i>D. Damaso de Isuzquiza</i>	3 p%
<i>La Reconciliacion</i>	<i>D. Vicente Rodriguez de Arellano</i>	3 p%
<i>La Acelina</i>	<i>D. Eugenio Tapia</i>	3 p%
<i>El Preso</i>	<i>D. Eugenio Tapia</i>	2 p%
<i>Agamenon</i>	<i>D. Eugenio Tapia</i>	3 p%
<i>La Orgulloza</i>	<i>D. Francisco del Plano</i>	3 p%
<i>El Amor, y la Intriga</i>		3 p%
<i>El Chismoso</i>	<i>D. Francisco Meseguer</i>	3 p%
<i>El Solteron</i>	<i>D. Tomas Gracia Suelto</i>	3 p%
<i>El Duque de Viseo</i>	<i>D. Manuel Josep de Quintana</i>	3 p%
<i>La Fulgencia</i>	<i>D. Vicente Rodriguez de Arellano</i>	3 p%
<i>Clementina y Desormes</i>	<i>D. Vicente Rodriguez de Arellano</i>	3 p%

tragedia ó comedia; y visto el juicio y graduacion que de estas piezas hicieren el Director y el Censor, pasará á adjudicar el premio, que consistirá en una medalla de oro con algun emblema alusivo al Teatro y al mérito poético y en un tanto por ciento de las entradas, cuando se represente, para la pieza que obtuviere el primer lugar; otra medalla de oro más pequeña y el tanto por ciento al que mereciese el acésit, y otra de plata y el tanto por ciento premiado en tercer lugar. Los Poetas laureados seran tres anualmente en cada Teatro. La primera obra habrá de representarse en los dias del Rey; la segunda en los dias de la Reyna, y la tercera en los dias del Principe Nuestros Señores.” (IMHB. Arxiu Artís, caixa 45, manuscrit *Tres segles de teatre barceloní*, p. 1213-1218. Citat a SUERO, Maria Teresa: *El teatre representat a Barcelona 1800-1830*, p. 24-25.)

³⁴² Recordem que la primera llei que declarava el dret de propietat dels autors i els traductors d'obres literàries fou promulgada el 10 de juny de 1847. Era la Llei de Propietat Literària, per la qual s'establien les regles oportunes per a la protecció dels texts. Posteriorment, amb l'aprovació de la Llei de Propietat Intel·lectual, el 10 de gener de 1879, s'incorporà per primera vegada la música a aquesta protecció oficial.

³⁴³ Ja hem comentat abans, que, segons Maria Teresa Suero Roca, el document data de l'onze de novembre de 1801 (SUERO, Maria Teresa: *op. cit.*, p. 25).

<i>Lo Amantes Generosos</i>	D. G.F.R.....	3 p%
<i>La Virtud en la Indigencia</i>	D. Juan de Estrada	3 p%
<i>Ali-bek</i>	D. Maria Rosa de Galvez.....	3 p%
<i>La Opera Comica</i>	D. Vicente Rodriguez de Arellano	3 p%
<i>La Bella Labrador</i>	D. Maria Rosa de Galvez.....	3 p%
<i>Un Loco hace Ciento</i>	D ^a Maria Rosa de Galvez.....	2 p%
<i>El Califa de Bagdad</i>	D. Eugenio Tapia.....	2 p%
<i>La prueba caprichosa</i>	D. Francisco de Paula Naranjo.....	3 p%
<i>La casa de venta</i>	D. Eugenio Tapia.....	2 p%
<i>El viajante desconocido</i>	D. Jose Maria Carmenero	3 p%
<i>El Marcelino</i>	D. Eugenio Tapia.....	2 p%
<i>El Feliz Reconocimiento</i>	D. N... Moscoso.....	3 p%
<i>El Padre de Familia</i>	D. Juan de Estrada	3 p% ³⁴⁴

Alguna modificació es degué produir a darrera hora, abans de l'enviament de la llista a les juntes particulars, ja que a la instrucció es parlava d'un percentatge general del tres per cent i al llistat observem que algunes obres es beneficiaren d'un dos per cent i altres d'un tres per cent. Sembla que aquesta diferència vingué donada per l'extensió de les obres. Les obres amb un acte percebien el primer percentatge i la resta el segon. D'altra banda, cal destacar, des del punt de vista musical, la presència al llistat de les obres *El preso*, *La ópera cómica* i *El califa de Bagdad*, traduccions castellanés de comèdies musicals i òperes còmiques franceses, de les quals ens ocuparem més endavant en tractar el repertori musical.

Segons Suero Roca,³⁴⁵ la mesura fracassà per l'oposició de les autoritats teatrals, que no estaven disposades a augmentar les seves despeses, encara que a Barcelona, després de presentar-se alguns memorials, per a eximir al teatre de la ciutat del pagament dels percentatges, sembla que acabaren pagant. Pel que fa a Palma, no es produí cap reacció contrària al nou "impost" i any rere any, des de l'entrada en vigor de la instrucció s'enviaren cap a Madrid els productes que rendia cadascuna de les obres contingudes en l'únic llistat que arribà a Palma.³⁴⁶ Sens dubte, el que més perdia amb aquesta nova despesa era l'autor de la companyia, o empresari, encara que afectava indirectament als còmics i a l'Hospital, ja que el pagament dels diaris i de l'arrendament depenia de l'estat econòmic de l'empresari. Com ja hem vist abans, la recaptació dels

³⁴⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 20.

³⁴⁵ SUERO, Maria Teresa: *op. cit.*, pp. 26-27.

³⁴⁶ Suposem que aquest fou l'únic llistat que la Mesa Censora envià a les Juntes particulars, ja que no n'hem localitzat cap altre i tampoc Maria Teresa Suero parla d'altres llistats semblants. D'altra banda, si s'haguessin enviat altres llistats, a les relacions d'obres amb premi que passava l'autor a la Junta de Teatres de Palma apareixerien altres títols a banda dels continguts en la llista que publiquem.

productes per aquest concepte es gestionava des de la secretaria de la Reial Junta de Madrid. Cadascuna de les juntes provincials li enviava els diners que aquesta devia fer arribar als autors.

A la següent taula reflectim les quantitats que per aquest concepte envià la Junta de Teatres de Palma a la Junta madrilenya, des de l'entrada en vigor de la Reial Instrucció de 1801 fins l'any còmic de 1806.

Any	Data representació	Obra	Recaptació Rs.	%	Premi Rs. mvs.	Total ³⁴⁷ Rs. mvs.
1801 ³⁴⁸		<i>El Chismoso</i>		3	14 14	109 20
		<i>El Chismoso</i>		3	19 9	
		<i>La Orgullosa</i>		3	9 8	
		<i>La ópera cómica</i>		2	17 20	
		<i>La ópera cómica</i>		2	6 10	
		<i>El abate l'Epée</i>		3	11 21	
		<i>El abate l'Epée</i>		3	16 23	
		<i>El abate l'Epée</i>		3	14 22	
1802 ³⁴⁹	22.08.1802	<i>Cecilia y Dorsán</i>	712	3	21 12	63 23
	27.08.1802	<i>La Reconciliación</i>	187	3	5 20	
	03.11.1802	<i>El abate L'Epée</i>	296	3	8 30	
	09.12.1802	<i>Clementina y Desormes</i>	378	3	11 4	
	20.01.1803	<i>Clementina y Desormes</i>	197	3	5 30	
	24.01.1803	<i>El abate L'Epée</i>	166	3	4 33	
	30.01.1803	<i>El amor y la intriga</i>	196	3	5 30	
1803 ³⁵⁰		<i>La virtud en la indigencia</i>	60	3		20 16
		<i>Cecilia y Dorsán</i>	103	3		
		<i>Cecilia y Dorsán</i>	279	3		
		<i>Los amantes generosos</i>	119	3		
		<i>Cecilia y Dorsán</i>	120	3		
1804 ³⁵¹						17 00
1805 ³⁵²						23 00

Com es pot observar, el rendiment de les obres fou menor a mesura que avancem en el temps i, per tant, les quantitats dels premis. També els noms de les comèdies són sempre els mateixos, és a dir, els que es trobaven inclosos al llistat que publiquem. Aquestes observacions ens confirmen l'existència d'un sol llistat.

³⁴⁷ Com en els casos anteriors, aquesta no era la quantitat real que la Junta de Teatres de Palma enviava cap a Madrid. De l'import total, la Junta palmesana descomptava les despeses de la lletra de canvi, que era un tant per cent de la quantitat total.

³⁴⁸ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 11.

³⁴⁹ *Ibidem*, doc. núm. 42.

³⁵⁰ *Ibidem*, doc. núm. 63.

³⁵¹ *Ibidem*, doc. núm. 105.

³⁵² *Ibidem*, doc. núm. 192.

Probablement, la Mesa Censora madrilenya, seguint les pautes marcades en el pla de Santos Díez, publicà aquest llistat amb la intenció d'anar ampliant-lo amb el temps. Les circumstàncies adverses a la Mesa durant l'any 1802 i la seva posterior abolició, en febrer de 1803, dificultaren la implantació definitiva d'aquest ambiciós projecte.

VICISSITUDS DE LES COMPANYIES CÒMIQUES A PALMA ENTRE ELS ANYS 1800-1807

Després de vuit anys de silenci teatral, el coliseu de Palma repregué la seva activitat el 1797. Durant els anys que restaven del segle XVIII, les companyies pogueren subsistir sense gaires dificultats, però, amb el canvi de segle, la situació econòmica de les companyies còmiques començà a empitjorar notablement. L'absència de públic, a causa de la crisi econòmica que es vivia al país, i la falta de suport per part dels regidors de l'Ajuntament de Palma, que junt amb el clergat es mostraren contraris a l'activitat teatral, foren els motius principals de les dificultats a les quals tingueren que fer front les companyies al llarg d'aquest període.

Les males relacions existents entre els estaments de poder local propiciaren la falta de suport a les companyies còmiques que actuaren a Palma. L'enfrontament propicià l'aparició de dos punts de vista ben diferenciats respecte a les representacions teatrals i el seu paper dins la societat palmesana. D'una banda, el capità general i el corregidor –amb potestat directa sobre l'activitat teatral–, que defenien el manteniment del teatre com una diversió popular necessària a fi de mitigar el descontent popular i les possibles insurreccions. De l'altra, alguns dels regidors del consistori de Palma, administrador de l'Hospital, propietari del coliseu, i el clergat. Els regidors no tenien potestat directa sobre l'activitat teatral, ja que, com a part administrativa, només podien concedir el permís a l'empresari per a obrir o tancar el teatre. Aquesta situació no agradava als regidors, acostumats a controlar i protagonitzar qualsevol esdeveniment que tingués lloc a la ciutat. Per la seva part, el clergat, apel·lant a la immoralitat de les obres que es representaven, s'havia mostrat en tot moment contrari a la diversió pública que ofería el teatre, per distreure als ciutadans d'altres activitats més beneficioses per a l'esperit i l'ànima.

Aquesta situació insostenible, començà a canviar arran de la creació a Palma, l'any 1802, de la Junta de Teatres, presidida pel corregidor, i formada per un regidor i

un diputat del comú, dels que integraven el consistori de Palma, un doctor en drets, que actuava com a censor de la Junta, i un secretari. A partir d'aquest moment, per aquell òrgan devien passar tots els assumptes relacionats amb el teatre i, veritablement, d'ell obtingueren el suport que trobaven a faltar les companyies còmiques. Des de la seva creació, la Junta de Teatres de Palma esdevingué un òrgan vital pel manteniment de les representacions teatrals al coliseu de Palma. Però, sens dubte, el més beneficiat, des del punt de vista administratiu, fou el corregidor, que consolidà la potestat que ja tenia i trobà bons aliats en els regidors i diputats que formaren part d'ella. En poques ocasions aquests dissentiren de les opinions de la màxima autoritat local sobre la matèria.

Malgrat això, les companyies còmiques que actuaren al nostre coliseu al llarg d'aquesta primera etapa, tingueren que suportar els tancaments esporàdics del teatre com a conseqüència d'alguns esdeveniments públics extraordinaris. Entre aquests esdeveniments, cal destacar les rogatives públiques que se celebraven a Palma quan es produïa algun desastre, hi havia alguna epidèmia o, simplement, un risc imminent de contagi. Al principi del segle XIX encara existia el costum d'atribuir les epidèmies i els desastres naturals a la còlera divina. Per aquesta raó, una vegada finalitzades les rogatives secretes³⁵³ i constatada la persistència del perill, s'organitzaven novenes i processons generals a la Catedral i a les altres parròquies i convents de la ciutat, a fi de purificar l'ànima dels ciutadans. Com veurem més endavant, a aquestes rogatives públiques estaven obligats a assistir-hi, a més de les autoritats civils i eclesiàstiques, pràcticament tots els ciutadans. Com que les representacions teatrals eren considerades contràries a la moral i, en part, causants del mal que amenaçava la ciutat, els regidors de l'Ajuntament, d'acord amb les recomanacions que rebia del capítol catedralici, decidien tancar les portes del teatre i suspendre les representacions durant el temps que duressin les rogatives públiques, amb la qual cosa els còmics deixaven de cobrar els seus diaris i es posava en perill la seva subsistència.

Abans d'analitzar i estudiar a fons les vicissituds per les quals passaren les companyies còmiques espanyoles que actuaren al coliseu de Palma, convé destacar de manera notable, dins l'activitat teatral d'aquest període, la figura de Joan Pau Sastre. Aquest fuster i tramoista, fou empresari del nostre teatre la majoria dels anys que abraça

³⁵³ Les rogatives secretes eren aquelles novenes i processons que tenien lloc dins les esglésies, en les quals només podien participar els membres de la clerecia. Aquestes rogatives se celebraven abans de les rogatives públiques, que només se celebraven quan el risc o el desastre encara persistia.

aquesta primera etapa. Gràcies als esforços, organitzatius i administratius, realitzats per aquest personatge, sempre amb el suport del capità general i el corregidor, els ciutadans de Palma d'aquella època pogueren gaudir de les representacions teatrals, malgrat les dificultats econòmiques que patiren tant l'empresa i com els còmics.

Els anys còmics de 1800 i 1801. Primeres dificultats econòmiques

Poques són les dades directes que ens han arribat sobre l'activitat teatral a Palma durant els dos primers anys còmics d'aquest segle. Malgrat això, podem deduir una intensa activitat, segons es desprèn dels rebuts conservats al Fons Desbrull, dipositat a l'Arxiu Municipal de Palma, que justifiquen el lloguer de la llotja número 33 del coliseu de Palma al llarg de les temporades que es dugueren a terme durant aquesta primera etapa.³⁵⁴

Al llarg de l'any còmic de 1800 es realitzaren tres temporades. La primera s'inicià el diumenge de Pasqua de Resurrecció –el 13 d'abril– i finalitzà el 30 de juny. La segona, l'anomenada temporada d'estiu, es dugué a terme entre els mesos de juliol, agost i setembre, amb un total de quaranta-vuit representacions. La darrera temporada d'aquest any s'inicià el dia 4 d'octubre i es perllongà fins al darrer dia de carnestoltes de l'any següent. Segons els rebuts corresponents a aquest any còmic, Josep Desbrull abonà, a Miguel Soriano i Joan Pau Sastre,³⁵⁵ setze pesos per la primera i la tercera temporades i vuit pesos per la temporada d'estiu.³⁵⁶ D'aquests preus podem deduir que al llarg de la primera i la tercera temporada es representaven al teatre el doble de funcions que durant la temporada d'estiu, és a dir, quaranta-vuit a la temporada d'estiu i noranta-sis funcions a cadascuna de les altres dues temporades.

Pel que fa als actors, aquest any no es publicà el cartell anunciador amb els noms dels actors que devien representar al coliseu de Palma. Malgrat això, gràcies al cartell anunciador de la companyia còmica que devia representar al teatre de València el 1801,³⁵⁷ sabem el nom de quatre dels seus integrants. Aquests eren: María Valdés, María del Carmen Cambiazo, Ramón Angelina i Manuel Requexo. D'aquests quatre,

³⁵⁴ AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre.

³⁵⁵ Cal recordar que l'empresari d'aquest any, segons els llibres de comptes de l'Hospital, fou Juan Soriano. Consulteu aquesta dada al capítol titulat "Despeses generades per l'arrendament del teatre".

³⁵⁶ AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre.

³⁵⁷ *Diario de Valencia*, 4 d'abril de 1801.

Ramón Angelina i María Valdés –María del Carmen Valdés– ja duïen alguns anys treballant al teatre de Palma. Angelina havia actuat l'any 1797, com a primer graciós de la companyia de Roque Inglés, i l'any còmic següent, el de 1798, com a segon galant de la companyia de Joan Pau Sastre. Per la seva part, María del Carmen Valdés arribà a Palma l'any 1798 procedent de Barcelona, per a actuar com a setena dama de la companyia de Sastre.

L'únic fet remarcable d'aquest any còmic fou l'aturada obligatòria de representacions que es produí durant el mes de novembre amb motiu de les rogatives públiques que es dugueren a terme a les parròquies de Palma, com a conseqüència de l'epidèmia de pesta que patien Cadis, Sevilla i altres poblacions d'Andalusia. El 24 de setembre de 1800, Juan Ignacio de Ayestarán, *secretario de la cámara*, comunicà al capítol de la Catedral de Palma una Reial Ordre per la qual es manava que a totes les esglésies del regne es fessin rogatives secretes perquè “con la mayor confianza y los mas eficaces ruegos se recurra al Todopoderoso para que use de su divina misericordia, conteniendo y exterminando la enfermedad que es causa de tanta afliccion”.³⁵⁸ Malgrat aquestes pregàries, la malaltia continuà avançant i uns dies després el capità general emeté un edicte pel qual s'establí un cordó de sanitat a tota l'illa per a evitar que l'epidèmia, “que está causando los mas sensibles y horrorosos extragos en Andalusia, Baltimore, Berberia, y tambien rezelos provables de que se haya comunicado á la Esquadra Inglesa”,³⁵⁹ arribés a l'illa. Davant l'amenaça seriosa de contagi, el 26 de novembre una diputació de la ciutat, formada pels regidors Antoni de Pueyo i Pere Ramon Villalonga, demanà al capítol catedralici que es fessin rogatives públiques perquè el Totpoderós, per mitjà del patró Sant Sebastià, preservés del contagi a la ciutat, “con la suposicion de que con este objeto, cesarian las diversiones del teatro”. El capítol catedralici accedí a la petició que els regidors havien fet en nom de la ciutat i acordà les rogatives públiques.³⁶⁰ L'endemà, l'Ajuntament, reunit en sessió extraordinària, decretà

³⁵⁸ ACM. Actes capitulars, sig. 1669, f. 177 r., acta del 7 d'octubre de 1800.

³⁵⁹ *Ibidem*, f. 184 r., acta del 16 de novembre de 1800.

³⁶⁰ *Ibidem*, ff. 186 r.-187 r., acta del 26 de novembre de 1800. El capítol de la catedral acordà, a més dels oficis ordinaris, “que el día 28 del que rige se cantase en esta Santa Iglesia una Misa solemne de Rogativa al Glorioso Patron de esta Ciudad San Sebastian expuesta su Reliquia en el Altar Mayor: Que el dia siguiente se cantase otra Misa solemne de Rogativa a la Imaculada Concepcion de la Señora patente en el mismo Altar la Reliquia de la Leche, ..., tocandose en dichos dias los officios Divinos a las nueve de la mañana: Que el dia 30 inmediato se hiciera Procesion General con asistencia de ambos clerics secular y regular, y de los gremios los que vistiesen con vestido talar, con que acostumbran acompañar a la Santa Figura de la Sangre de Jesuchristo en la Procesion del Jueves Santo llevando cada uno su Christo; cuya Procesionse dirigiese por la calle den Morey, de San Miguel, baxando por la de los Olmos al Hospital

que “con motivo de la rogativa pública que se ha de empezar mañana deve cesar toda diversion publica”.³⁶¹ No sabem amb certesa quants dies restà tancat el teatre, encara que suposem que foren pocs, ja que aquesta era una de les poques diversions que s’oferia al públic de Palma i, a més, si els còmics no treballaven tampoc cobraven els seus diaris, agreujant-se de manera notable la seva precària economia i posant-se en perill la diversió.

L’any còmic de 1801 no diferí, quant al nombre de temporades, de l’anterior. Al llarg d’aquest any els empresaris, Joaquim Sabater i Joan Pau Sastre, també programaren tres temporades. La primera començà, com era preceptiu, el diumenge de Pasqua d’aquest any, és a dir, el 5 d’abril, i finalitzà el 30 de juny. Al llarg d’aquesta temporada actuaren al teatre, segons els llibres de comptes de l’Hospital, una companyia de *volatines*, que actuà del 5 d’abril al 3 de maig, i la companyia còmica. La temporada d’estiu es dugué a terme entre el 19 de juliol i el 3 d’octubre, amb un total de quaranta-cinc representacions. La darrera temporada s’inicià l’1 d’octubre i es perllongà fins al 2 de març de 1802, darrer dia de carnestoltes. Josep Desbrull pagà, als empresaris, setze pesos per la primera i tercera temporades respectivament i set pesos i mig per la temporada d’estiu.³⁶²

Igual que l’anterior, aquest any còmic tampoc es publicà el cartell anunciador amb els noms dels actors que devien representar al coliseu de Palma. Una vegada més hem de recórrer als llistats d’altres teatres per a poder esbrinar el nom d’alguns d’ells. El cartell anunciador de la companyia que devia actuar al teatre valencià l’any còmic de 1802,³⁶³ anuncià com a procedent de Mallorca, la dama Tomasa Gastelo. Aquest és l’únic nom que hem pogut esbrinar dels actors que actuaren al nostre coliseu aquest any. Malgrat això, suposem que alguns dels actors que formaven la companyia de 1802 ja hi

General llevando la Reliquia del Glorioso San Sebastian, paraque Dios por su intercesion nos preserve de los males de la Peste, y que dicho dia 30 se tocasen Vesperas á la una y media: Que concluida la Novena de la Purisima Concepcion, que tambien se podia considerar de Rogativa, por ser Patrona de España, el lunes de su festividad, se empezase una Novena á Nuestro Glorioso Patron San Sebastian, rezandose las Letanias Mayores, las que devian empezarse en el Coro por el Clero de esta Santa Iglesia, y dirigirse con procesion á la Capilla de San Sebastian: Que inmediatamente de llegar el Clero á dicha Capilla se celebrase en la misma, una misa privada, por uno de los Señores Capitulares por turno, ..., concluiendose con el rezo de nueve Padres Nuestros, Ave Marias y Gloria Patris, y con las Antifonas, Versiculos y Oraciones de San Sebastian y de la Concepcion: Que concluida dicha Novena en la Catedral se empezase otra con el mismo objeto en la Parroquial Iglesia de Santa Eulalia y seguidamente en las demas Parroquias y Conventos de Religiosos, y Monasterios de Religiosas de esta Capital”.

³⁶¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2126/2, f. 406 v., acta del 27 de novembre de 1800.

³⁶² AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre.

³⁶³ *Diario de Valencia*, 24 d’abril de 1802.

actuaren durant l'any còmic de 1801 i, fins i tot, de 1800, ja que, com podrem comprovar al llarg d'aquest treball, les companyies còmiques variaven molt poc d'un any a un l'altre.

Durant aquest any còmic es produí una aturada de les representacions entre el final de la primera temporada, el 30 de juny, i l'inici de la temporada d'estiu, el 19 de juliol. Aquesta fou motivada per les dificultats econòmiques en què es trobava l'empresari Joaquim Sabater com a conseqüència de l'absència de públic a les representacions. El 24 de juny de 1801, l'Ajuntament es reuní amb la intenció de tractar el tema i escoltar l'exposició i la proposició que en nom del capità general féu el corregidor. Uns dies abans, els còmics, després d'uns dies sense cobrar, acudiren al capità general perquè aquest els exonerés de les obligacions que tenien amb l'empresari.³⁶⁴ Per la seva part, l'empresari comunicà la seva intenció de posar fi a l'empresa, després d'haver posat en pràctica tots els mitjans per a poder mantenir-la. El corregidor, en nom del capità, apel·là a la necessitat que tenia una ciutat com Palma d'aquesta diversió, “como preservativa de muchos males”. Finalment, proposà que del producte dels primers balls de màscares, que s'havien de celebrar aquest any durant la temporada de carnestoltes, s'invertissin cent doblons per a poder salvar l'empresa. D'aquesta manera s'evitaria un notable perjudici als abonats, a l'Hospital General i “muchos desordenes en la continuación de esta inocente diversión”.³⁶⁵

A la sessió s'aportà còpia de la Reial Ordre de 6 de setembre de 1800, comunicada a l'Ajuntament pel president de cabals comuns, Tomás Sáez de Parayuelo, amb ofici del 20 del mateix mes, relativa a l'aplicació del producte dels balls de màscares celebrats durant l'any 1799 i els que en endavant poguessin produir aquestes diversions.³⁶⁶ Després de llegir-la, els regidors donaren la seva opinió sobre la qüestió

³⁶⁴ GARAU, Jaime L.: “Anales de Mallorca, por D. José Desbrull (1800-1833)”, dins *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, volum XI (1905-1907), maig de 1906, p. 256, maig de 1906. Recollit per LLABRÉS, Juan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*, vol I, p. 9.

³⁶⁵ AMP. Actes municipals, sig. AH-2127/1, ff. 154 v.-155 r., acta del 24 de juny de 1801.

³⁶⁶ A fi d'explicar la presència d'aquesta Reial Ordre i entendre els arguments exposats pels regidors a la votació, ens resulta obligat fer un retrocés cronològic fins al 10 de febrer de 1800. Aquest dia el capità general, amb despatx dirigit a l'Ajuntament, comunicava el contingut de la Reial Ordre de 22 de gener per la qual el Rei, vist l'exposat pel capità general amb escrit del 7 de desembre de 1799 sobre la necessitat i utilitat d'establir l'enllumenat a Palma, concedia el permís per a celebrar vuit balls de màscares, el producte dels quals seria destinat a cobrir les primeres despeses per a l'establiment d'aquesta utilitat pública (AMP. Actes municipals, sig. AH-2126/2, ff. 35 r.-35 v., acta del 10 de febrer de 1800). En el mes de març el capità general comunicà a l'Ajuntament la seva intenció d'ingressar els beneficis dels balls en la Taula Numulària. L'Ajuntament respongué “que S. E. haga el deposito segun le parezca” (AMP. Actes municipals, sig. AH-2126/2, ff. 80 v.-81 r., acta de l'11 de març de 1800). Al mes següent

plantejada pel capità general. El regidor Jordi Fortuny exposà: “Que respeto de haver destinado el Consejo el producto de los ocho Bayles de Mascara que se permitieron en el año de 1799 y el rendimiento que en los años sucesivos pueda producir igual diversion, aunque quisiera acceder á la proposicion del Sr. Corregidor, y á la insinuación del Exmo. Sr. Capitan General. De la qual procede no se considera con facultades para variar á estos caudales el destino que les dio el mismo Supremo Consejo sin el previo permiso del mismo Tribunal; por lo que es su voto se le pida á este mediante la competente representación.” De la mateixa opinió foren el regidors Pere Gual, Marià Cererols, Jaume Pizà, el marquès del Reguer i el diputat del comú Gabriel Estada. En semblants termes s’expressaren el regidor Josep Sanglada de Togores, el marquès de Villafranca i el diputat del comú Josep Ripio, que opinaven que no es consideraven amb facultats per a poder variar el destí d’aquest producte. A diferència de Fortuny, aquests opinaven que no s’havia d’acudir al Tribunal. Més contundent en la seva negativa fou el marquès de la Bastida que digué: “Que la ciudad no ha tenido intervencion alguna en que se haya introducido en esta Ciudad la diversion del Teatro; Que por lo mismo no le incumbe remediar los perjuicios que acaso puedan sentir los abonados por no observar el Impresario la contrata que celebró sobre ello, sin embargo que el mismo hecho de no poder subsistir la compañía comica por la muy poca gente que acude al teatro, prueba que tal diversion no es del gusto del Pays: Que el medio que ha propuesto el Caballero Corregidor paraque continue esta diversion tiene dos inconvenientes uno que los cien doblones que se desea aplique el Ayuntamiento del producto de los Bayles de Mascara que se hagan en el año inmediato estan destinados por autoridad del Consejo a remplazar los Caudales Comunes de lo que han adelantado para el cupo de Palma; y por lo mismo quiere separar de si toda responsabilidad en caudal de propio que pudiese resultar por alterar el destino que aquel superior tribunal le ha dado. El otro inconveniente es, que si accediese la Ciudad á el destino del enunciado arbitrio en los terminos propuestos, se verificaria el que la ciudad hacia gestiones directas paraque huviese diversion de Bayles de Mascara en esta Ciudad, contra lo que

es comunicà a l’Ajuntament que el producte del balls ascendia a dinou mil dos-cents tretze reials amb nou morabatins de billó (AMP. Actes municipals, sig. AH-2126/2, f.134 r., acta del 8 d’abril de 1800). Finalment, el 28 de juliol l’Ajuntament envià un escrit al Rei en el qual exposava que els beneficis dels balls, que es trobaven en diposit, no bastaven per a cobrir les despeses de l’enllumenat, per la qual cosa demanaven permís perquè aquest producte, i els que es poguessin produir en anys successius per aquesta diversió, servís de reintegrament al fons dels diners que avancessin els cabals públics per a la contribució extraordinària amb que devia col·laborar Mallorca a l’Estat (AMP. Fons Pons, lligall 1613, 28 de juliol de 1800). Com a conseqüència de la precedent exposició, el rei expedí la Reial Ordre de 6 de setembre amb la qual es concedia el permís necessari.

expuso y acordó el día siete de enero ultimo: Que estas consideraciones no le permiten convenir en la proposicion cabeza este Ayuntamiento lo que desearia poder executar para dar en ello un testimonio de sus respetos y atencion al Exmo. Sr. Capitan General como lo practicará en quanto penda de su arbitrio.” A aquesta opinió s’adheriren els regidors Jaume Ignasi d’Olesa, Francesc Rossinyol, al qual li semblava que el país es trobava cansat de la diversió de comèdies, Antoni Ignasi Rossinyol, Pere Orlandis, el diputat del comú Arnau Saguer i el síndic forense Joan Aloy.

Davant la negativa dels regidors de l’Ajuntament a variar el destí del producte dels vuit balls de màscares, a fi d’alleujar les dificultats econòmiques de la companyia còmica, el corregidor insistí i proposà que si el capità general decidís fer més de vuit balls en un mateix any es podria destinar el producte dels que excedissin dels vuit primers a l’auxili de l’empresa còmica. Els regidors continuaren dins la mateixa línia negativa en les seves votacions. Els regidors Jordi Fortuny, Pere Gual, Jaume Pizà, el marquès del Reguer i el diputat del comú Gabriel Estada foren de l’opinió que s’havia d’elevat consulta al Consell o al Reial Acord. El Marquès de la Bastida opinà que, en cas que es fessin més balls, el seu benefici devia tenir la mateixa destinació que el benefici dels vuit primers. De la mateixa opinió foren els regidors Jaume Ignasi d’Olesa, Francesc Rossinyol, Antoni Ignasi Rossinyol, Pere Orlandis, Antoni Ferrà, el diputat del comú Arnau Saguer i el síndic forense Joan Aloy. Els regidors Josep Sanglada de Togores, el marquès de Villafranca i el diputat del comú Josep Ripio opinaren que “si hay necesidad de acudir al Consejo paraque se hagan Bayles de Mascara, y se entiende por las palabras *igual diversión* de la orden de aquel Tribunal de 6 de Septiembre de 1799 que está limitada al mismo numero que en el primer año esto es, á ocho, no podran hacerse mas Bayles sin impetrar la gracia del mismo Consejo: sino se ha de dar á aquellas palabras el expresado sentido tambien se habrá de acudir paraque excedan de dicho numero, y se destine el producto de los nuevos Bayles al objeto que propone el Sr. Corregidor: Y como la Ciudad no solicitó la gracia de que huviese Bayles de Mascara en Palma, según comprende el que vota nada tiene que hacer en este caso el Ayuntamiento paraque se aumente el numero de aquellos con el objeto indicado”.

El corregidor comunicà al capità general la decisió de l’Ajuntament de no poder ajudar econòmicament a la companyia còmica. Aquest, decidí obrir una subscripció

voluntària, amb la qual aconseguí la mateixa quantitat que havia sol·licitat a l'Ajuntament, solucionant momentàniament els problemes econòmics de l'empresa.³⁶⁷

Les dificultats econòmiques es tornaren a repetir a la darrerria de l'any còmic. El 15 de febrer de 1802 l'empresari, Joan Pau Sastre, i els individus que formaven la companyia còmica presentaren un memorial a la Junta de Teatres de Palma, que havia acabat de constituir-se uns dies abans, en el qual exposaven que per falta de públic a les representacions feia cinc dies que no podien cobrar el seu diari i per aquesta raó es trobaven en la misèria. Per a resoldre la situació proposaven cobrar el crèdit que la companyia tenia sobre algunes llotges del teatre, que ascendia a uns tres-cents pesos, i prendre alguna quantitat de diners, a mode de préstec, dels interessos de les representacions i beneficis que s'havien de girar cap a Madrid durant la quaresma. La Junta acordà que del dipòsit dels interessos de Madrid, que estava en poder de Benet Font, cobrador del teatre, es pagués a la companyia l'abonament diari de set duros de plata per espai de sis dies, i els cinc dies que se'ls estaven devent. Així mateix, que l'empresari intentés cobrar, durant aquests sis dies, els diners de les llotges que els devien i els diposités en poder del cobrador.³⁶⁸

Transcorregut el termini dels sis dies, el 22 de febrer Joan Pau Sastre presentà un memorial en el qual exposava que havia intentat cobrar els diners que s'estaven devent de les llotges, seients de platea i entrades, però que els individus que ho devien³⁶⁹ no havien pagat. La Junta resolgué que el secretari avisés als morosos perquè en el termini de vint-i-quatre hores abonessin els diners que devien, ja que en cas contrari s'iniciaria un procés ordinari contra ells.³⁷⁰

Però, sembla que els problemes econòmics no cessaren. El 28 de febrer, el regidor Josep Quint Safortesa, un dels vocals de la Junta de Teatres, exposà a la resta de membres, que, “con motivo de ser esta Isla de poco transito”, la companyia còmica es trobava en una situació precària. Per a solucionar la situació, el regidor proposà que la

³⁶⁷ GARAU, Jaime L.: “Anales de Mallorca, por D. José Desbrull (1800-1833)”, dins *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, volum XI (1905-1907), p. 256, maig de 1906. Recollit per LLABRÉS, Juan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*, vol. I, p. 9.

³⁶⁸ AMP. Fons Pons, lligall 199, docs. núms. 2, 3 i 5.

³⁶⁹ Segons la llista presentada per Joan Pau Sastre els morosos eren: Miguel Serra y Benasar (377 rs. 28 ms.), Rafael Roselló y Quintana (302 rs. 8 ms.), Marquesa Poyo (302 rs. 8 ms.), Jacinto Madrazo (181 rs. 12 ms.) i Sebastián Carbonell (181 rs. 12 ms.), en concepte de llotges; Pablo Labugion (100 rs.), per seient de platea; i Juan Roselló y Quintana (173 rs.) i Sebastián Carbonell (133 rs.), per entrades (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 7.).

³⁷⁰ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 5, 6 i 7.

Junta enviés una representació al rei, demanant-li el permís necessari per a poder rifar dues joies en ajuda de costes de la companyia, i, al mateix temps, demanar-li que augmentés el nombre de balls de màscara que ja havia concedit a la ciutat –vuit– fins a tretze, aplicant el producte d'aquest cinc a favor d'aquelles despeses. A fi de facilitar la resposta afirmativa del monarca, també proposà que s'enviés una altra representació al president de la Reial Junta de Direcció de Teatres del Regne, “para que tenga á bien, inclinar el Real Animo, á que tenga efecto la solicitud”.³⁷¹ La Junta, conscient de la carestia econòmica que patien els còmics i l'estat miserable en què es trobaven, acordà dur a terme les propostes del regidor. Malauradament, no s'ha conservat més documentació oficial al respecte. Malgrat això, sembla que els problemes econòmics de la companyia se solucionaren, ja que Joan Pau Sastre tornà a sol·licitar a l'Ajuntament el permís per a obrir de nou el teatre després de la quaresma.

L'any còmic de 1802

El 16 de febrer de 1802, mentre la Junta de Teatres intentava solucionar els problemes econòmics de la companyia còmica, l'Ajuntament debatí sobre la conveniència d'obrir el teatre, resolent que quan es presentés algun empresari o alguna persona que volgués prendre pel seu compte l'empresa s'acordaria el més convenient.³⁷² Durant la quaresma –del 7 de març al 20 d'abril– actuà al teatre la companyia de *volatines* de Juan Senclis.³⁷³ Mentrestant, en la reunió de l'Ajuntament del 30 de març s'estudià el memorial presentat per Joan Pau Sastre pel qual sol·licitava permís per a poder traslladar-se a la península a fi d'ajustar la companyia còmica. L'Ajuntament ajornà la seva decisió per a la següent reunió.³⁷⁴ En efecte, l'1 d'abril, després d'escoltar l'aclariment fet pel regidor Josep Quint Safortesa, vocal de la Junta de Teatres, respecte que el corregidor només havia fet arribar el memorial de Joan Pau Sastre a l'Ajuntament perquè aquest estudiés la conveniència d'obrir o no el teatre, tal com ho manava la Reial Instrucció de 1801, el consistori decidí obrir el teatre per considerar-lo útil per al públic.³⁷⁵

³⁷¹ *Ibídem*, doc. núm. 8.

³⁷² AMP. Actes municipals, sig. AH-2127/2, f. 51 v., acta del 16 de febrer de 1802.

³⁷³ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1802, siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Jayme de Oleza, y Dn. Francisco Rosiñol, y Desclapez, s.f.* Confirmades aquestes actuacions pel rebut que es conserva a l'arxiu municipal (AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57. Teatre.).

³⁷⁴ AMP. Actes municipals, sig. AH-2127/2, f. 84 v., acta del 30 de març de 1802.

³⁷⁵ *Ibídem*, f. 86 r., acta de l'1 d'abril de 1802.

Alguns problemes degueren sorgir, ja que no fou fins al 19 d'agost quan Joan Pau Sastre presentà el memorial a la Junta. A l'escrit, l'empresari aclaria que no havia pogut reunir la companyia fins aleshores, per la qual cosa encara no havia demanat el títol d'autor corresponent a la Reial Junta de Direcció de Teatre de Madrid. Malgrat això, Sastre estava disposat a demanar-lo en el primer correu que partís de Palma i demanà a la Junta de Teatres que li permetés obrir el teatre, fixar els cartells per a recollir els abonaments de les llotges i els seients de platea i començar a treballar el diumenge següent.³⁷⁶ La Junta acordà concedir-li el permís. També imposà que les representacions devien començar a tres quarts de vuit, variant l'empresari l'hora de començament segons s'escurcés el dia, fixà el preu de l'entrada en "doce quartos de esta moneda" i obligà que el referit Joan Pau Sastre tingués que acreditar haver sol·licitat el títol d'autor de comèdies en el següent correu. Així mateix, respecte que no hi havia empresari legalment constituït, la Junta encarregà al secretari que manifestés als còmics "si en el caso de que las entradas, abonos y demas productos del Teatro no bastasen á satisfacer los diarios en que vienen ajustados, se acomodaran á repartir por partes lo que se sacase y no dexaran de dar diversión al Publico". Finalment nomenà dipositari del teatre a Benet Font, que ja ho havia estat l'any anterior.³⁷⁷ La relació de còmics, presentada per Joan Pau Sastre, que actuaren durant aquest any còmic al teatre de Palma, fou la següent:

Damas

1^a *La Sra. Rosalia Belasco*
 2^a *Sra. Joaquina Ibañez*
 3^a *Francisca Perez* *Canta*
 4 *Josefa Belasco* *Idm.*
 5^a *Maria Gomez* *Idm. y Bolera*
 6^a *Catalina Geruvich* *Idm.*
Supernumeraria: Maria Estruch

Galanes

1° *Vicente Navarro*
 2° *Bruno Rodriguez*
 3° *Miguel Muñoz* *Canta*
 4° *Juan Canedo* *Idm. y Galan de musica*
 5° *Tomas Barrasa* *Bolero*

³⁷⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 16.

³⁷⁷ *Ibidem*, doc núm. 17.

Barbas

1º.....*Juaquin Baumela*

2º.....*Ramon Torres*

Graciosos

1º.....*Josep Escriche*

2º.....*Josep Bitria*..... *Canta*

Apuntadores

1º.....*Pedro Granados*

2º.....*Olaguer Carbonell*

Musico de compañía

D. Miguel Jayme

Pintor

*Francisco Ballester*³⁷⁸

Els còmics manifestaren la seva conformitat a repartir-se per parts l'import de les recaptacions si aquestes no resultaven suficients per a satisfer els diaris establerts als seus contractes.³⁷⁹ Una vegada solucionades aquestes qüestions prèvies la primera temporada d'aquest any còmic s'inicià el diumenge 22 d'agost.³⁸⁰

Com no disposem dels elencs dels dos anys anteriors no podem saber amb certesa els canvis que es produïren aquest any a la companyia. Com ja hem apuntat abans, suposem que alguns dels còmics que representaren aquest any ja es trobaven a Palma l'any anterior. Altres, ja havien actuat feia alguns anys. Oleguer Carbonell, que aquest any ocupava l'encàrrec de segon apuntador, havia actuat l'any 1798 en qualitat de setè galant de la companyia d'Inglés i suposem que des d'aquell any no es mogué de Palma. Per la seva part, Vicente Navarro havia ocupat l'encàrrec de primer galant l'any 1797 i, fins i tot, després de la substitució de l'empresari Inglés, es féu càrrec, junt amb Joan Pau Sastre, de l'empresa teatral d'aquell any. Com veurem al següent capítol, després de representar als teatres de Reus i Tarragona, aquest any tornava a Palma. Pel

³⁷⁸ *Ibíd*em, doc. núm. 18.

³⁷⁹ *Ibíd*em, doc. núm. 19.

³⁸⁰ AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre.

que fa al músic de la companyia, Miquel Jaume, suposem que aquest ocupà el càrrec des de l'any 1798.³⁸¹

L'empresonament de Vicente Navarro, primer galant de la companyia

La temporada transcorregué sense cap contratemps, fins que el 25 d'octubre el corregidor féu present a la Junta de Teatres que havia rebut una ordre del governador del Consell perquè es detingués Vicente Navarro, primer galant de la companyia còmica, li embargués tots els seus béns, i l'enviés cap a Madrid a la primera ocasió que tingués, amb tots els seus béns.³⁸² La Junta es donà per assabentada de l'ordre i el corregidor l'executà, tancant el galant a la presó. Al cap de dos dies, el 27 d'octubre, s'enviaren a la Junta de Teatres dos memorials sobre aquest assumpte. El primer de Josep Trias, síndic personer del públic, en el qual exposava que li havia arribat la notícia que s'intentava embarcar al primer galant de la companyia, Vicente Navarro, per motius que ignorava. Havent-se queixat el públic per aquest assumpte, no tant sols per deixar-lo sense la diversió del teatre, ja que aquell era una de les quatre parts principals de la companyia, sinó també perquè s'havien desemborsat importants quantitats de diners en abonaments, amb la convicció que havia de representar el mateix Navarro, Trias formalitzava protesta contra qui correspongués.³⁸³ El segon memorial que es presentà fou del propi Vicente Navarro. En ell, el galant exposava que des del dia 25 es trobava pres i tenia embargats tots els seus mobles, vestits i papers, per ordre del governador –el corregidor– de Palma, segons ordre rebuda del governador del Consell, tal vegada, mal informat i influenciat per Pau Cerdà, arrendatari de la Casa de Comèdies de la ciutat de Reus.

Per la representació de Navarro, sembla que aquest mateix any ell i la seva companyia còmica es trobaven representant, amb moltes dificultats econòmiques, a la vila de Reus. Arribada la temporada d'estiu, la companyia demanà a l'empresari Cerdà que els socorregués econòmicament, ja que en cas contrari aquesta es dissoldria per no poder subsistir. Cerdà amenaçà als còmics amb l'enviament de requisitòries per als que abandonessin les seves obligacions. Ajustats els comptes amb l'empresari Cerdà, dels quals resultaven quatre mil rals a favor de Navarro, aquest abandonà la vila de Reus, es

³⁸¹ Aquell any, 1798, compartí el càrrec amb Joan Carrió.

³⁸² AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 26.

³⁸³ *Ibidem*, doc. núm. 22.

traslladà a Tarragona, i amb el passaport expedit pel governador d'aquella ciutat es traslladà a Palma. Arribat a aquesta ciutat dirigí, per conducte del governador de Palma, una representació al *bayle* de Reus en la qual acreditava, amb diversos documents, tot el que havia ocorregut, així com també els danys i perjudicis que dit Cerdà li havia ocasionat. D'aquestes gestions, el governador de Palma encara no l'havia informat, i tot i que li havia insinuat que havia rebut resposta no la hi havia comunicat per a poder defensar-se. Finalment, al seu memorial, Navarro suplicava a la Junta que l'excarceressin sota fiança, amb la finalitat de poder continuar treballant i seguir amb el públic, fins que pogués informar al governador del Consell, tal com ho havia fet Cerdà, enviant-li els documents justificatius de les seves accions, per a la seva defensa.³⁸⁴

El corregidor, Joan de Villalonga, sense convocar la Junta de Teatres, decretà un “no ha lugar” rotund al memorial presentat pel síndic presoner i a la petició d'excarceració de Navarro. Quant als documents que insinuà Navarro al seu memorial, els quals es trobaven dins l'expedient que tenia el corregidor en el seu poder, aquest decretà que se li lliurarien les còpies pertinents sempre que l'interessat les demanés.³⁸⁵

Els decrets donats pel corregidor no degueren caure bé a la resta de membres de la Junta de Teatres, perquè l'endemà, el 28 d'octubre, anaren el regidor Josep Quint Safortesa, vocal de la Junta de Teatres, i el seu secretari al Palau Reial, a fi d'informar al capità general de la Reial Instrucció del 1801 i de tot el que havia succeït fins al moment en l'assumpte del galant, sobretot, dels decrets que precipitadament havia donat el corregidor a les dues peticions enviades a la Junta. El capità general ordenà al secretari que, de la seva part, li digués al corregidor “que para decretar aquellos memoriales devia haverse asesorado con su Asesor nato el Alcalde Mayor: Y que si se los queria pasar, podria suspender el embarco del Fulano, é informar al Sr. governador del Consejo diciendole que tenia asegurada la Persona del Fulano y sus bienes, que por haver acudido este con un Pedimento pidiendo ser ohido, paraque no quedase indefenso, lo havia pasado al Asesor, y por la brevedad del tiempo no lo havia despachado; que luego que lo despache se lo avisará ó remitirá el Fulano; sin embargo aguarda sus ordenes etc...”. El corregidor contestà al secretari no poder suspendre l'embarcament ni deixar de complir l'ordre del governador del Consell, ja que havia comunicat per correu totes les gestions que havia dut a terme. A més, agregà que si l'alcalde major, Marià

³⁸⁴ *Ibíd.*, doc. núm. 23.

³⁸⁵ *Ibíd.*

Vilellas de Mola, ho volia fer com a jutge, li passaria tots els papers, suposant-se estar malalt, i que fos l'alcalde el que suspengués l'embarcament. Coneguda la contestació, el capità general tornà a enviar al secretari de la Junta a casa del corregidor perquè li comunicés que "havia premeditado muy poco el asunto, pues ordenes del Rey se havian suspendido dos y tres vezes hasta haverse informado á Su Magestad de lo que haya sobre el particular; Y asi que bien podia informar lo que hay en el asunto, como es que la temporada se acava el dia 21 de [Septiembre] [deu dir Novembre]; que este hombre tiene contrahido una obligacion con el Publico, que este tiene pagado sus abonos, y que el Sindico Personero en voz del mismo Publico clama y otros particulares; Y en fin que si no suspende el embarco, y alguno acude á el, sabra informar a Governador del Consejo de la tropelia que ha hecho dicho Señor Governador". El corregidor tornà la mateixa resposta que havia donat al primer encàrrec. Després d'aquestes anades i vingudes del secretari, el corregidor s'entrevistà amb el capità general al Palau Reial. Suposem que el capità general arribà a algun tipus d'acord amb el corregidor, ja que aquest ordenà el secretari que passés a l'alcalde major a comunicar-li que si volia prendre coneixement sobre el particular, passés per casa del corregidor i aquest li lliuraria els papers, "que lo havia de providenciar como corregidor, pues que este se daria por malo", tal com ho havia proposat abans el mateix corregidor. L'alcalde major s'apartà de l'assumpte i contestà, a la proposició feta pel secretari en nom del corregidor, que "sentia no poderse meter ya en el asunto, pues como el Sr. Governador por si solo havia tomado las providencias que resultan de autos, no era regular, que ahora, se metiese el Sr. Alcalde en el asunto".³⁸⁶

El 29 d'octubre, el regidor Josep Quint Safortesa reuní la Junta a fi d'aclarir si el corregidor tenia potestat de decretar ell tot sol sobre les peticions que havien dirigit a la Junta el primer galant, Vicente Navarro, i el síndic personer, amb data del 27 d'octubre. El corregidor, en la seva defensa, exposà "que la orden del Excelentísimo Señor Governador del Consejo no vino dirigida como Presidente de la Junta, sino como Justicia, que en su vista le dí el mas exacto cumplimiento y que si los dos pedimentos que se me presentaron, y de que hace merito el Cavallero Regidor los provehi diciendo no ha lugar y para ello no convoque Junta de Teatros fue por hallarlo ocioso, ya porque la Junta no puede entender en nada contencioso, como porque aun quando huviera sido de opinion contraria, siempre el corregidor huviera llevado á efecto aquella superior

³⁸⁶ *Ibíd.*, doc. núm. 24.

determinacion. Pero que no obstante, si al Sr. Asesor que se halla presente le parece deven ventilarse en Junta los dos pedimentos referidos, respeto de que el secretario los tiene en su poder, se presenten, lehan, y sobre ello se determine”. L’assessor contestà que si la resolució del president de la Junta fou que es complimentés l’ordre del governador del Consell, no tenia inconvenient en què devia fer-ho el corregidor, president de la Junta. El mateix regidor Safortesa preguntà si el corregidor, abans de retenir al galant, devia haver donat part a la Junta. El corregidor contestà que de cap manera tenia obligació de suspendre l’execució de l’ordre fins a donar part a la Junta. L’única obligació era la de comunicar a la Junta el contingut de l’ordre, i que amb el compliment d’aquesta la companyia es quedava sense galant, tal com ho havia practicat el dia 25 d’octubre. Després d’haver discutit l’assumpte, la Junta de Teatres acordà que les peticions que anessin dirigides a la Junta seria aquesta la que decretaria el més convenient, i que el corregidor només podria decretar sobre memorials que anessin dirigits a la seva persona.³⁸⁷

El mateix dia 27 d’octubre, el síndic havia enviat a la Junta un memorial en el qual feia present el decret donat pel corregidor al memorial presentat aquest mateix dia i suplicava que la Junta se servís donar les providències corresponents perquè l’escrit es tingués present a una nova reunió de la Junta. L’escrit arribà a mans del corregidor, que el dia 29, tal com s’havia acordat, féu convocar la Junta i aquesta decretà “por no corresponder este asunto a la Junta acuda á donde toca”.³⁸⁸

Malauradament no sabem amb certesa com finalitzà l’assumpte. El fet que en la reunió de la Junta del 13 de novembre el corregidor comunicés que aquesta primera temporada estava a punt de finalitzar, ens fa pensar que el galant no fou embarcat cap a la península, i que les representacions continuaren.

Acabament de l’any còmic

Durant el mes de novembre l’activitat burocràtica de la Junta no disminuï degut, en part, a la preparació de la segona temporada d’aquest any, que devia començar el 21 de novembre i finalitzar el 22 de febrer de 1803. en la reunió de la Junta de Teatres del 13 de novembre, el corregidor exposà que la primera temporada d’aquest any estava a

³⁸⁷ *Ibíd.*

³⁸⁸ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 25.

punt de finalitzar, i que era hora que es fixessin els cartells a fi de recollir els abonaments de les llotges i els seients de platea per a la següent. També manifestà que la Junta, en virtut de les facultats que li havia atorgat el nou reglament, concedia l'ús de les llotges i els seients de platea per a la temporada que devia començar als qui els havien gaudit durant l'anterior. Les exposicions del corregidor foren aprovades per la Junta. A la mateixa reunió es tingué present haver-se de nomenar un dipositari perquè retingués en el seu poder el producte de la funció de benefici que s'havia de realitzar a favor de la congregació de Nostra Senyora de la Novena. La Junta acordà que aquest producte es diposités, de moment, en mans del censor.³⁸⁹

El 14 de novembre, Joan Pau Sastre comunicà a la Junta de Teatres la mort, a les quatre del matí d'aquest mateix dia, de Juan Aparicio, segon apuntador de la companyia que havia representat l'any anterior al teatre, suplicant que la Junta passés les ordres oportunes perquè es fessin els sufragis pertinents, tal com ho prevenia la Instrucció del nou reglament de teatres. L'endemà, la Junta acordà fer els sufragis d'estil, i que es presentés el rebut d'haver-se celebrat.³⁹⁰

Al cap de tres dies, el 18 de novembre,³⁹¹ la Junta es tornà a reunir. En aquesta ocasió, acordà, a petició de l'empresari Sastre, la inserció als cartells d'avís al públic d'una nota en la qual es recordava als propietaris de seients de platea³⁹² l'obligació de tancar-les en clau i comunicar els seus noms a l'empresa, ja que en cas contrari l'empresari podria llogar-les. A més, resolgué que el dipositari del teatre, Benet Font, fos l'encarregat de recollir els abonaments de les llotges i els seients de platea i de satisfer als còmics els seus diaris, ja que l'empresari no havia presentat les fiances pertinents per a la seguretat dels abonaments.³⁹³ Amb aquestes disposicions, sembla que la temporada transcorregué sense cap altre contratemps digne de menció.

L'any còmic de 1803

A la reunió celebrada el dimarts 22 de febrer de 1803, l'Ajuntament llegí el memorial presentat per Joan Pau Sastre, empresari de la companyia còmica, en el qual

³⁸⁹ *Ibíd.*, doc. núm. 35.

³⁹⁰ *Ibíd.*, doc. núm. 27 i 28.

³⁹¹ *Ibíd.*, doc. núm. 31.

³⁹² Parlarem d'aquesta modalitat d'abonament més endavant, quan tractem el capítol dedicat al públic.

³⁹³ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 29.

manifestava que havia acudit als regidors del Sant Hospital, administradors del teatre, amb la intenció de formalitzar el contracte per a l'arrendament del coliseu per aquest any còmic i aquests li havien contestat que no el podien formalitzar sense el permís de l'Ajuntament, per la qual cosa demanava el permís del consistori. L'Ajuntament acordà que els regidors del Sant Hospital ajustessin el teatre de la manera que més els convingués.³⁹⁴ Formalitzat el contracte, el 4 d'abril, el corregidor informà l'Ajuntament que l'empresari desitjava començar les representacions el dia de Pasqua de Resurrecció, el 10 d'abril, i aquest acordà obrir el teatre perquè poguessin començar les representacions aquell dia.³⁹⁵ L'endemà, la Junta de Teatres, vist que l'empresari havia obtingut el permís de l'Ajuntament per a obrir el teatre, acceptà l'oferiment de Joan Pau Sastre per a fer-se càrrec del teatre durant la temporada que devia començar el diumenge de Pasqua, amb les mateixes condicions que havien regit la temporada anterior, i acordà que es fixessin els cartells corresponents. Així mateix, acordà que per les llotges, seients de platea i cadires es paguessin els mateixos preus que a les temporades anteriors, és a dir, vint-i-cinc pesos per una llotja de primera fila, vint per una de segona fila i dotze per una de tercera fila. El preu de l'entrada es fixà en dotze quarts, "como la temporada anterior".³⁹⁶

A diferència de l'any anterior, aquest any es tornaren a programar tres temporades. Pel que fa als còmics que representaren aquesta temporada al teatre de Palma, en tota la documentació que hem revisat no hem trobat cap llistat que ens reveli els seus noms. L'única referència que hem localitzat són les frases inserides a l'esberrany de l'acta de la Junta de Teatres de 5 d'abril, de la qual ja hem parlat abans, que diuen: "Ha hecho presente Juan Pablo Sastre Impresario de la compañía comica, vide el Memorial que tiene el Sr. Governador; Cuya compañía se ofrece a representar en esta temporada..."³⁹⁷ Per la seva part, Domingo Garcías, al seu treball sobre el teatre a Palma d'aquesta època, afirma que foren els mateixos que havien representat l'any anterior.³⁹⁸ Amb tot, nosaltres creiem que no es pot afirmar d'una manera contundent que fossin els mateixos còmics, ja que, com hem dit, les companyies solien variar lleugerament d'un any a un altre.

³⁹⁴ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/1, f. 28 r., acta del 22 de febrer de 1803.

³⁹⁵ *Ibidem*, f. 57 v., acta del 4 d'abril de 1803.

³⁹⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 46.

³⁹⁷ *Ibidem*.

³⁹⁸ GARCÍAS, Domingo: *El teatro en Palma (1800-1808)*, p. 36.

Segons el rebut conservat al Fons Desbrull de l'Arxiu Municipal de Palma, la primera temporada d'aquest any còmic devia finalitzar, com era habitual, el 30 de juny. Malgrat això, les representacions finalitzaren un poc abans d'aquesta data. El 27 de juny, Joan Pau Sastre comunicà a la Junta de Teatres que la primera temporada havia finalitzat, i que el cobrador i dipositari de la companyia Benet Font havia renunciat al càrrec, per la qual cosa presentava davant la Junta a Joan Ros, fill, el qual, després d'haver-se-li recordat les obligacions del càrrec, fou aprovat per la Junta. El mateix Ros, que es trobava present en la reunió, acceptà immediatament el càrrec.

El 19 de novembre, una vegada iniciada la darrera temporada d'aquest any, la Junta debatí sobre la conveniència de fixar un horari per a tot l'any còmic, pel qual es regirien els següents anys.³⁹⁹ Amb aquest motiu es tingueren presents les temporades en què s'havien de representar les comèdies i s'escoltaren les peticions que formulà l'empresari en aquest sentit. Malauradament, ni l'esborrany de l'acta d'aquesta reunió ni un certificat expedit pel secretari de la Junta, amb data del 16 de desembre d'aquest any, ens aporten l'horari acordat, encara que tot sembla indicar que l'horari establert fou el següent:⁴⁰⁰

Abril	a les 7
Maig	a les 7 ½
Juny fins al 15 de juliol	a les 8
Del 16 de juliol fins al final d'agost	a les 7 ½
Setembre fins al 15 d'octubre	a les 7
Del 16 d'octubre fins al final de novembre	a les 6 ½
Desembre i gener	a les 6
La resta	a les 6 1/2

La temporada avançà sense cap contratemps digne de menció fins que en el mes de desembre de 1803 es tornà a repetir el tancament del teatre per unes rogatives públiques, tal com succeí en novembre de 1800. L'1 de desembre una diputació de la ciutat, formada pels regidors Antonio de Pueyo i Miguel Alemany, exposà al capítol de la catedral de Palma que “estando amenazada la Isla de la contagiosa enfermedad que

³⁹⁹ Recordem que el 19 d'agost de 1802 la Junta havia delegat en l'empresari la potestat de variar les hores de començament de les comèdies.

⁴⁰⁰ A la documentació que es conserva només hi ha un petit document, escrit per les dues cares, amb dos horaris diferents. El fet que a la mateixa cara apareguin escrits la data en què se celebrà la reunió de la Junta, 19 de novembre, i el nom dels membres de la Junta que hi assistiren –Governador, Reguer, Fluxà– ens fa pensar que fou aquest l'horari que finalment s'acordà, encara que seria arriscat fer qualsevol afirmació al respecte.

esta causando las mas horrorosos estragos en la Ciudad de Malaga, por la facilidad con que se puede introducir en ella por la codicia de los contraventores á las sabias disposiciones del Gobierno, havia parecido al M. I. Ayuntamiento, que era preciso recurrir al Todo Poderoso, para que por intercesion de Nuestro Glorioso Patron San Sebastian, se digne preservarnos de este azote” i demanà que es fessin rogatives públiques. El capítol accedí a la petició de l’Ajuntament i acordà que es dugueren a terme les rogatives públiques pertinents,⁴⁰¹ i que el secretari capitular ho comunicés a l’Ajuntament informant que el capítol desitjava que mentre duressin les rogatives cessessin les diversions del teatre.⁴⁰² L’endemà es reuní l’Ajuntament a fi de discutir sobre l’assumpte, tenint-se en compte que amb les actuals circumstàncies devien tancar el teatre, i acordà que es reunís la Junta de Teatres perquè tractés l’assumpte, i que es procedís de la mateixa manera que es procedí l’any 1800.⁴⁰³ L’endemà, la Junta de Teatres acordà tancar el coliseu el diumenge dia 4.⁴⁰⁴ Les rogatives públiques, misses i processons, seguiren el seu procés fins al dia 9 en què devia començar la novena de Sant Sebastià. Un dia abans, l’Ajuntament discutí sobre si s’havien de continuar les comèdies o si, en canvi, s’havia de tancar el teatre en temps de la novena. En aquesta ocasió, els regidors decidiren, per unanimitat, que continués l’activitat teatral.⁴⁰⁵

Sense cap contratemps més, el 4 de febrer de 1804, darrer dia de carnestoltes, finalitzà la darrera temporada d’aquest l’any còmic.

L’any còmic de 1804

En la reunió celebrada el dissabte 4 de febrer, el corregidor, president de la Junta de Teatres, comunicà a l’Ajuntament que l’empresari del teatre estava disposat a emprendre viatge a fi de reunir una companyia còmica per a continuar la diversió de comèdies al teatre d’aquesta ciutat, i que desitjaria saber si el consistori tenia inconvenient en què s’obrís de nou el teatre. Els regidors acordaren no tenir

⁴⁰¹ El capítol de la catedral ja havia acordat amb anterioritat, el 9 de novembre, que es fessin rogatives secretes per aquest motiu (ACM. Actes capitulars, sig. 1670, f. 234 r., acta del 9 de novembre de 1803)

⁴⁰² ACM. Actes capitulars, sig. 1670, ff. 237 v.-239 r., acta de l’1 de desembre de 1803. Pel que fa a les rogatives que s’havien de celebrar, el capítol de la catedral acordà les mateixes misses, processons i novenes que havia acordat el 26 de novembre de 1800.

⁴⁰³ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/1, ff. 294 v.-295 r., acta del 2 de desembre de 1803.

⁴⁰⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 58.

⁴⁰⁵ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/1, ff. 299 r.-299 v., acta del 8 de desembre de 1803.

inconvenient en obrir el teatre i “por consiguiete puede el Impresario continuar su viaje á dicho fin”.⁴⁰⁶

L'empresari realitzà el viatge i les contractacions dels còmics que devien representar durant aquest any còmic. El 27 de març, cinc dies abans del començament de la temporada, la Junta de Teatres cridà a Joan Pau Sastre per a preguntar-li si disposava de les fiances necessàries a fi d'assegurar els sous dels còmics i els interessos i beneficis de les representacions que s'havien d'enviar a Madrid, els destinats a la confraria de Nostra Senyora de la Novena i els de la Junta General de Teatres. Aquest respongué que només tenia per fiador al dipositari de la companyia, Joan Ros, el qual només disposava de les cases on vivia, valorades en 1.500 lliures, i posava com a condició que seria fiador de Sastre sempre i quan ell fos el cobrador del teatre. Els membres de la Junta, veient que l'empresari no presentava altre fiador i les fiances presentades no bastaven, cridaren als còmics perquè manifestessin si “caso de faltar el diario que se les estava asignado y evacuados los Bienes del fiador, lo que al parecer era muy remoto de verificarse: Se ofrecían a dar diversión al publico el resto de lo que estava contratado trabajando á partido según produxese aquel teatro”. Els còmics acceptaren les condicions exposades. Finalment, la Junta acordà que Joan Pau Sastre presentés al secretari la llista dels còmics que formaven la companyia i el dels abonaments de llotges i seients de platea.⁴⁰⁷ Segons la llista presentada per l'empresari, els còmics que actuaren al teatre de Palma aquest any foren:

Damas

1^a.....Sra.Rosalia Velasco
2^a.....Sra.Manuela Calbillo
3^a.....Sra.Josefa Calbillo
Im. de cantadoMaria del Carmen Espinosa
4^a.....Sra.Maria Gomes
Sobre Salienta.....Joaquina Ibañes

Galanes

1°.....Sor.Juan Fuentes
2°.....Bruno Rodrigues
3°.....Josef Espinosa
Galan de musica y 4°.....Juan Canedo
5°.....Luis Garcia
6° y bolero.....Tomas Barraza

⁴⁰⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/2, ff. 40 r.-40 v., acta del 4 de febrer de 1804.

⁴⁰⁷ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 66.

Barba*Bautista Rubio*

Graciosos

1º.....*Josep Peres*

2º.....*Jocef Escrich*

Apuntes

1º.....*Miguel Muños*

2º.....*Pedro Granados*

Musico y primer biolin

Dn. Carlos Expuntoni

Bailarin.....*Esteban Carobini*

Autor.....*Juan Pablo Sastre*

Guardarropa.....*Carlos Ballonesta*.⁴⁰⁸

Sembla que la llista era provisional, ja que l'11 d'abril Sastre tornà a presentar-ne un altre amb algunes noves incorporacions. En aquest nou llistat s'incorporaren els noms de Francisca Pérez, que ocupava l'encàrrec de dama de música, i Joaquín Sabater, que compartia el lloc de primer galant junt amb Juan Fuentes. A més, desapareixia del cartell el ballarí Esteban Carobini.⁴⁰⁹

El 31 de març, l'empresari Joan Pau Sastre remeté un memorial a la Junta en el qual exposava que havia millorat la companyia, incorporant-hi còmics que havien vingut de fora de Mallorca, i que el diari que devia pagar ascendia a trenta duros, per la qual cosa demanava permís per a poder fixar el preu de l'entrada diària al teatre en mitja pesseta –dos rals de billó– “á lo menos para los tres dias de Pasqua”. A més, agregava que si la Junta, passats aquests tres dies, considerava que s'havia de baixar el preu, podria baixar-se, però, reservant-se l'empresari el dret de poder acudir “contra á donde corresponda”.⁴¹⁰ La Junta accedí a la petició de l'empresari i fixà el preu de l'entrada en dos rals de billó. Així mateix, acordà que per a l'horari de començament de les comèdies es tingués en compte l'acord que ja havia adoptat la Junta.⁴¹¹ Com era

⁴⁰⁸ *Ibíd*em, doc. núm. 67.

⁴⁰⁹ *Ibíd*em, doc. núm. 80.

⁴¹⁰ *Ibíd*em, doc. núm. 71.

⁴¹¹ *Ibíd*em, doc. núm. 69. Supposem que l'acord al qual fa referència el document és el que va prendre la Junta de Teatres el 19 de novembre de 1803.

preceptiu, l'endemà de l'acord, l'1 d'abril de 1804, diumenge de Pasqua, començaren les representacions.

Vertaderament, com especifica l'autor al seu memorial, la companyia s'havia renovat força durant aquest dos darrers anys. Com no disposem de l'elenc de l'any 1803, suposem que totes les noves incorporacions no es feren efectives aquest any, sinó que fou gradual entre els dos anys, 1803 i 1804. Respecte a l'any 1802 encara continuaven a la companyia: Rosalía Velasco, María Gómez, Francisca Pérez, Joaquina Ibáñez, Bruno Rodríguez, Juan Canedo, Tomás Barrasa, José Escrich, Miguel Muñoz i Pedro Granados. Entre els anys còmics de 1803 i 1804 s'incorporaren a la companyia: les germanes Calvillo, Manuela i Josefa; María del Carmen Espinosa i José Espinosa, que havien actuat l'any anterior al teatre de València, on havien arribat procedents de Granada;⁴¹² Joaquín Sabater, que ja havia actuat com a primer galant i havia estat empresari l'any 1801; Juan Fuentes; Luis García; Bautista Rubio; José Pérez; Carlos Vallhonestà, i el músic de la companyia, Carlos Espontoni, que havia estat segon violí de l'orquestra del teatre de la Santa Creu de Barcelona l'any 1798.

Les rogatives públiques. Un conflicte d'interessos entre el Reial Acord i l'Ajuntament que afectà al teatre

A la reunió de l'Ajuntament celebrada el 24 de setembre es llegí una Reial Ordre expedida el 12 del mateix mes en la qual es demanava que es fessin rogatives públiques per les malalties que afligien la nació, i que durant la celebració d'aquestes cessessin totes les diversions públiques.⁴¹³ Assabentat l'Ajuntament del contingut de la Reial Ordre, nomenà una diputació formada pels regidors Jaume Pizà i Marià Pujol, perquè la comunicessin al capítol de la catedral i demanessin en nom del consistori les preceptives rogatives públiques. Aquest mateix dia els dos regidors es reuniren amb el capítol catedralici. El degà del capítol els informà que també havien rebut la Reial Ordre, i que la resolució que acordessin sobre les rogatives seria comunicada a l'Ajuntament pel secretari del capítol. Com que a la reunió del capítol catedralici hi acudiren pocs membres, aquest ajornà la seva resolució fins l'endemà.

⁴¹² *Diario de Valencia*, 5 d'abril de 1803.

⁴¹³ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/2, ff. 269 r.-269 v., acta del 24 de setembre de 1804.

Mentrestant, el mateix dia 24 a la tarda, l'Ajuntament es tornà a reunir, amb caràcter d'urgència, per a tractar sobre un acte que havia fet públic el Reial Acord. El corregidor transmeté als regidors l'acte, en el qual el tribunal comunicava al corregidor que per la seva part havia acordat que les rogatives tindrien lloc els dies 25, 26 i 27, que l'Ajuntament no les executés aquells dies i que, durant aquell temps, cessessin les diversions públiques.⁴¹⁴

La resolució del Reial Acord constituïa una greu ingerència en les competències de l'Ajuntament, o, millor dit, en el costum, establert des de temps immemorial, pel qual el consistori solia demanar al capítol catedralici la celebració de rogatives públiques i aquest acordava la data de començament i les misses, processons i novenes que s'havien de realitzar.⁴¹⁵ L'Ajuntament acordà remetre al capità general, Juan Miguel de Vives, president de la Reial Audiència, una còpia de la Reial Ordre i un escrit en el qual exposava les diligències practicades des que es tingué notícia de l'Ordre fins aquell moment, perquè es pronunciés sobre l'assumpte. A la mateixa reunió s'informà que la Junta de Sanitat havia pres la decisió d'instaurar el mateix cordó de sanitat que s'havia establert l'any 1800, ja que l'epidèmia s'havia estès a Alacant i constituïa un greu perill.

El 25 de setembre, el capítol de la Catedral, aliè a la polèmica suscitada entre l'Ajuntament i el Reial Acord, acordà les preceptives rogatives públiques que havien demanat els regidors i li les comunicà.⁴¹⁶

⁴¹⁴ *Ibídem*, ff. 272 r.-272 v., acta del 24 de setembre de 1804.

⁴¹⁵ El capítol de la Catedral de Mallorca reconegué aquesta pràctica l'any 1770 en un escrit dirigit al Bisbe de Mallorca, Francisco Garrido de la Vega, que havia comunicat al capítol una Reial Ordre expedida el 21 d'agost d'aquest any. A l'escrit, el capítol explica que "las Rogativas solemnes, y generales se hán siempre practicado por solicitud de el Magistrado Secular, y sin que este las haya pedido no se hán hecho, sino quando las há encargado Su Magestad al Cabildo con carta particular". Pel que fa a la Reial Ordre de 21 d'agost de 1770, aquesta fou motivada per les diferències hagudes entre el capítol de la Catedral de Sevilla i el Magistrat Reial secular d'aquella ciutat per la celebració d'unes rogatives secretes i solemnes per a obtenir el benefici de la pluja. En ella el Reial Consell establia les normes generals que s'havien d'observar a tot el Regne a l'hora de demanar la celebració de rogatives. S'establia que els capítols catedralicis poguessin acordar celebrar rogatives secretes per qualsevol calamitat que amenacés el Regne, avisant als Magistrats i Ajuntaments seculars. Per a les rogatives més solemnes, encara que se celebressin dins el temple, es deixava la potestat de demanar-les al govern secular, concurrent l'estat eclesiàstic amb elles. En el cas que aquestes rogatives arribessin a ser processonals per la ciutat se suspendrien les diversions públiques mentre se celebressin (ACM. Actes capitulars, sig. 1659, ff. 141 v.-142 v., acta del 26 de setembre de 1770).

⁴¹⁶ En aquesta ocasió el capítol acordà "que mañana dia 26 del que rige se cantase en esta Santa Iglesia para el indicado objeto una Misa solemne patente el Santísimo Sacramento: Que el dia 27 inmediato se cantase otra Misa solemne de Rogativa a la Inmaculada Concepcion de la Señora expuesta en el Altar Mayor la Reliquia de la Leche: Que el dia 28 se cantase otra Misa Solemne de Rogativa al Glorioso Patron de esta Ciudad San Sebastian, patente en el mismo Altar su Reliquia...: Que el Domingo

Al cap de tres dies, el 28 de setembre, el regidor Antoni Ignasi de Pueyo informà l'Ajuntament que tenia notícia que l'Acord havia determinat informar a la superioritat de tot el que havia succeït amb l'assumpte de les rogatives. L'Ajuntament acordà remetre amb caràcter d'urgència, en el primer correu que surtis de l'illa, una representació al rei, manifestant-li el greuge que havia sofert la ciutat per l'acte dictat pel Reial Acord el 24 de setembre, adjuntant-hi còpies tant de l'acte com de l'escrit que havia enviat al capità general.⁴¹⁷

Mentre el consistori i el Reial Acord discutien sobre la potestat de demanar i ordenar les rogatives públiques i aquestes es desenvolupaven amb tota normalitat, el teatre restà tancat, amb les consegüents pèrdues econòmiques per a l'empresari i els còmics. Però, aquesta no fou l'única diversió que es clausurà, ja que el corregidor havia estès l'ordre de tancament a les cases públiques de jocs. Al principi d'octubre, passat un temps prudencial des de l'inici de les rogatives, el corregidor i el capità general acudiren al Reial Acord a fi que aquest alcés el tancament de les diversions públiques que havia ordenat el 24 de setembre. Al mateix temps la companyia còmica demanà al corregidor que s'obrís el teatre. L'11 d'octubre, el Reial Acord, vistes les peticions del corregidor i del capità general, acordà alçar la prohibició de les diversions públiques i ordenà que el corregidor disposés l'obertura del teatre a partir del dia següent. L'Ajuntament es reuní l'endemà, amb caràcter d'urgència, a fi d'assabentar-se de l'acte i discutir l'assumpte. en la reunió, el corregidor comunicà l'acte als regidors i es tingueren presents la Reial

inmediato dia 30 del mismo, se hiciera Procesion General con asistencia de ambos cleros Secular y Regular, y de los Gremios, los que se vistieren con el vestido talar, con que acostumbran acompañar á la Santa Figura de la Sangre de Jesuchristo en la procesion del Jueves Santo, llevando cada uno su Santo Cristo; cuya procesion se dirigiese por la calle den Morey, y entrase en las Iglesias de Santa Eulalia, de San Miguel, de Santa Margarita baxando por la calle dels Holms, al Hospital General llevando la Reliquia del Glorioso San Sebastian para que Dios por su intercesion nos preserve de las enfermedades contagiosas, y libre al Reyno de las calamidades que lo afligen, pasando tambien dicha Procesion al baxar del Hospital General por la Iglesia de Religiosas de Santa Magdalena...: Que el martes dia 2 de octubre se empezase una Novena á nuestro Glorioso Patron San Sebastian rezandose la Letanias Mayores, las que devian empezar en el Coro, por el Clero de esta Santa Iglesia, y dirigirse con Procesion á la capilla de San Sebastian: Que inmediatamente de llegar el clero á dicha capilla, se clebrase en ella una Misa privada por uno de los Señores Capitulares por turno de mayor á menor, concluyendose con el rezo de nueve Padres Nuestros, Ave Marias y Gloria Patris, y con las Antifonas, Versiculos y Oraciones de San Sebastian y de la Concepcion: Que concluida dicha Novena en la Catedral, se empezase otra con el mismo objeto en la Parroquial Iglesia de Santa Eulalia cantandose el dia antes de empezarla una Misa solemne expuesto el Santisimo Sacramento, y seguidamente del mismo modo en las demas Parroquias y Conventos de Religiosos y Monasterios de Religiosas de esta Capital de mayor a menor. Y que el dia que concluiría dicha Novena en la Catedral se hiciese en el Altar Mayor, predicandose inmediatamente, un sermon moral para excitar al Pueblo á la devocion y reforma de sus vicios medio el mas seguro para impetrar del Altisimo el mas pronto remedio” (ACM. Actes capitulars, sig. 1670, ff. 301 r.-301 v., acta del 25 de setembre de 1804).

⁴¹⁷ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/2, f. 276 r., acta del 28 de setembre de 1804.

Ordre de 21 d'agost de 1770, que donava la potestat de demanar les rogatives públiques al consistori; el Reial Reglament de Teatres –la Reial Instrucció de 1801–, per la qual es donava als Ajuntaments la potestat d'obrir o tancar els teatres, així com també de suspendre les representacions per algun motiu en particular; i la Reial Ordre de 12 de setembre, per la qual es manava que es fessin les rogatives públiques que ens ocupen. Discutit l'assumpte i revisada tota la documentació, l'Ajuntament acordà que “se acuda al Real Acuerdo pidiendolo extraordinario para el dia de mañana, paraque se sirva suspender los efectos del auto en que se manda la habertura del teatro por los motivos, y fundamentos que se han tenido presentes, y de que va entendido el Abogado, haciendo merito de que es peculiar al Ayuntamiento facultad de habrir, ó cerrar el teatro. Y que igualmente del auto, y recurso se pase un tanto al Cabildo Eclesiastico para su inteligencia, y que se sirva contribuir por su parte á las piadosas, y cristianas intenciones del M. I. Ayuntamiento”.⁴¹⁸

El síndic anual de l'Ajuntament, Jaume Simó, preparà una instància ben documentada dirigida al Reial Acord. En ella, l'advocat, feia referència a les potestats que tenia l'Ajuntament en matèria de teatres i rogatives en virtut de les Reials Ordres abans esmentades i agregava que “finalmente consideró el Ayuntamiento que faltaria á su obligacion, si tacita, ó expresamente lo consintiere aun presindiendo de su facultad privativa para ello, pues cree muy propio el abstener al Pueblo de diversiones profanas, mientras se le ocupa en oraciones, y estimula á penitencias unico medio de desarmar el brazo de la Divina justicia en la calamidad que amenaza. Finalmente debe la Ciudad recordar que á los Ayuntamientos compete de muy antiguo la facultad de tener cerrados los teatros, y que ya el de Granada en el año de 1778 en medio de las calamidades de continuos temblores de tierra, y enfervorizado por la divina palabra del Misionero Apostolico Fr. Diego de Cadis, hizo voto y lo cumplio, cerrando las diversiones teatrales que no tuvo en 10 años”. Finalment, el síndic demanava al Reial Acord que suspengués els efectes de l'acte de l'11 d'octubre.⁴¹⁹

El 13 d'octubre, el Reial Acord ratificà la seva decisió i recordà al corregidor que devia obrir el teatre segons se li havia manat el dia 11. Al cap de dos dies, el capítol de la Catedral es reuní a fi de tractar l'assumpte, ja que l'Ajuntament li havia enviat, tal com ho havia acordat el dia 12, tota la documentació al respecte. El capítol catedralici,

⁴¹⁸ *Ibíd.*, ff. 287 r.-288 v., acta del 12 d'octubre de 1804.

⁴¹⁹ ACM. Actes capitulars, sig. 1670, ff. 307 r.-308 r., acta del 15 d'octubre de 1804.

vistes les cristianes intencions de l'Ajuntament, acordà recolzar-lo en la seva postura i s'oferí a cooperar amb el consistori en tot aquest assumpte.⁴²⁰

El 16 d'octubre, els regidors de l'Ajuntament es reuniren a fi d'analitzar l'acte emès pel Reial Acord i les mostres de recolzament per part del capítol de la Catedral i acordaren enviar una comunicació al monarca, manifestant-li el greuge que per part del Reial Acord havia sofert la Ciutat en tot aquest assumpte. A més, acordà que es passés còpia de l'acte i de la resolució al capítol de la catedral.⁴²¹

Per la seva part, el capítol de la Catedral comissionà, el 17 d'octubre, a quatre membres del capítol perquè duguessin a terme totes les gestions que es consideressin oportunes en ajuda de l'Ajuntament.⁴²² Els quatre comissionats decidiren comunicar-li al Bisbe de la Diòcesi, Bernat Nadal, tot el que havia ocorregut i demanar-li la seva intercessió.⁴²³ El Bisbe, resident a Sóller, contestà al capítol en una missiva datada el 28 d'octubre, el contingut de la qual era el següent:

Acábo de recibir el atento Ofício de V.I., del 26 de este mes; en el qual, por haber el muy Ilustre Ayuntamiento de esa capital exitado á V.I. á que le acompañe en representar al Soberáno, la infraccion que irróga á la Real Orden de 12 de septiembre ultimo, el auto del Real Acuerdo de 11 del corriente, me propone V.I. que, si en vista de la justa y cristiana solicitud de la ciudad, tubiese yo á bien suplicar, en donde corresponda, que, no solo durante las actuales Rogativas, sino tambien todo el tiempo de las ocurrentes calamidades, y aun perpetuamente estubiese cerrado el teatro de Mallorca, está V.I. pronto a coadyuvar esta solicitud.

Las comedias, Ilustrisimo Señor, en estos, y en todos tiempos, son de si detestables. Deséo, y por esto, con V.I., ver cerrado, y aún demolido á perpetuidad el teatro de Mallorca. Del mismo modo piensan los Gobiernos Catolicos; pero no se persuáden á que sea anticristiano el permiso que dan para los espectaculos teatrales, con el objeto de precaver mayores males. Por esta sola razon el Pontifice Sumo sufre en el centro del Cristianismo, en la ciudad de Roma, abominables, impios, execrables lupanares públicos. El Real Acuerdo de esa capital, compuesto de varones respetables por su virtud, prudencia, sabiduria y exemplár obediencia á las ordenes del Rey, suponiendo, por una parte, haberse ya concluido, el dia 11 de este mes, las Rogativas legalmente publicas; tendria, por otra, para mandar en dicho dia, que se alzase la prohibicion de los festejos publicos, gravisimas causas, que debia y debe tal vez callár, en cuyo conflicto se hallan con frecuencia las personas constituidas en Mándó. Una de ellas seria, sin duda, oponér este mal a otro mayor; el qual, y los demás motivos que habrán impulsado

⁴²⁰ *Ibidem*, ff. 309 r.-309 v., acta del 15 d'octubre de 1804.

⁴²¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2128/2, ff. 291 r.-291 v., acta del 16 d'octubre de 1804.

⁴²² ACM. Actes capitulars, sig. 1670, ff. 312 r.-312 v., acta del 17 d'octubre de 1804.

⁴²³ *Ibidem*, f. 313 v., acta del 30 d'octubre de 1804.

el citado Auto, si se produxesen en publico, libertarian ciertamente de toda nota de censura al Real Acuerdo de quien a dimanado.

*Estas consideraciones, aunque solo levemente indicadas, me convencen de que seria infructuoso, impolitico, desacertado, é imprudente qualquier recurso que, ó solo, ó con V.I. hiciese yo, quejandome de la enunciada providencia del Real Acuerdo. Contentemonos con llorar entre el vestibulo y el Altár, los males que no podemos remediar; y clamémos incesantemente al Altisimo que nos perdóne, y se apiáde de su Pueblo.*⁴²⁴

Amb la negativa del Bisbe d'ajudar al capítol de la Catedral, l'Ajuntament es quedà sol en la seva representació al Rei i tal com era d'esperar, aquest aprovà, per Reial Ordre donada a Madrid el 22 de desembre de 1806 i comunicada a la Reial Audiència de Mallorca el 18 de gener de 1807, la conducta que havia observat el Reial Acord en l'assumpte i advertí al consistori "que si por la Real Instruccion de teatros tienen facultades de admitir ó reuzar las Compañias Comicas, no es paraque abuze admitiendo ó negando caprichosamente y sin consideracion á la conveniencia publica, ni alas miras del Gobierno en este punto, ni mucho menos para suprimir á su antojo una diversion establecida, y perjudicar con la misma arvitrariedad á los intereses de los comicos que no tienen otro medio de subsistir que el ejercicio de su arte, suspendido el qual quedan reducidos á la ultima miseria".⁴²⁵

L'any còmic de 1805

El 26 de febrer de 1805, darrer dimarts de carnestoltes, la Junta de Teatres inicià els preparatius per al començament de l'any còmic. A la sessió de l'Ajuntament d'aquest dia, el corregidor, president de la Junta, comunicà "que hay quien solicita ser Empresario para la temporada que viene", i que abans de fer cap gestió al respecte desitjava saber si el consistori tenia algun motiu en contra. Els regidors acordaren que no tenien res en contra, amb la qual cosa la Junta podia continuar les negociacions.⁴²⁶

Un any més, l'empresari fou Joan Pau Sastre. Durant la quaresma, aquest realitzà les contractacions dels còmics que devien formar la companyia. Segons la llista presentada per l'empresari en la reunió de la Junta de Teatres celebrada el 9 d'abril, la companyia la formaven els següents còmics:

⁴²⁴ Ibídem, ff. 314 r.-314 v., acta del 30 d'octubre de 1804.

⁴²⁵ AMP. Actes municipals, sig. AH-2130/2, ff. 34 r.-34 v., acta del 30 de gener de 1807.

⁴²⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2129/1, f. 89 r., acta del 26 de febrer de 1805.

Damas

- 1^a.....*Rosalia Velasco*
2^a.....*Manuela Calvillo*
3^a.....*Josefa Calvillo*
4^a.....*Juana Lostal*.....*De Valencia*
5^a.....*Maria Gomez*

Sobresalientas

Joaquina Ibañez
Josefa Velasco

Dama de Música, y Graciosa de cantado

Maria Martinez.....*Mujer de Suarez*.....*De Valencia*

Galanes

- 1°.....*Joaquin Sabater*
2°.....*Bruno Rodriguez*
3°.....*Camilo Cabañas*.....*De Valencia*
4°.....*Juan Canedo*
5°.....*Manuel Tarrida*

Barbas

- 1°.....*Bautista Rubio*
2°.....*Luis Garcia*

Graciosos

- 1°.....*Josep Perez*
2°.....*Josep Escrich*

Apuntadores

- 1°.....*Miguel Muñoz*
2°.....*Pedro Granados*

Tramoyista

Francisco Bretao

Bolero

Baltasar Andreu.....*De Valencia*

Musico de la Compañia

Miguel Muñoz

Palma 9 de Abril de 1805.

*Juan Pablo Sastre [rúb.]*⁴²⁷

⁴²⁷ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 116.

La majoria dels còmics havien treballat l'any anterior al teatre de Palma. Segons la llista, abandonaven la companyia les actrius María del Carmen Espinosa, tercera dama, i la dama de música, Francisca Pérez, i s'havien d'incorporar Juana Lostal, quarta dama procedent de València, Josefa Velasco –germana de la primera dama, que ja havia actuat al coliseu l'any 1802–, com a substituïda, i María Martínez, dama de música, també procedent de València. Quant a les parts masculines, els canvis foren més significatius. Abandonaven la companyia un dels primers galants, Juan Fuentes, el tercer galant, José Espinosa, i el bolero, Tomás Barrasa, que havia signat contracte per a representar i ballar al teatre de la Santa Creu de Barcelona.⁴²⁸ Luis García, que l'any anterior havia ocupat el lloc de quint galant, passava a representar els papers de segon barba. Malgrat tots aquests canvis i abandons només es contemplava la incorporació dels actors Camilo Cabañas, tercer galant, Baltasar Andreu, bolero, tots dos procedents de València, i de Manuel Tarrida, quint galant.

Gràcies als contractes que es conserven a Palma, sabem els noms dels músics que formaren l'orquestra. Aquest any foren contractats per a treballar sota les ordres de Miguel Muñoz, músic de la companyia, els següents músics:

1er. Violin..... Miguel Muñoz [rub.]
2º violin. Geronimo Tarboriech [rub.]
Id. Calixto Guadam [rub.]
1er. Oboe..... Soré de Borbon (Honorato Sauret) [rub.]
2º Oboe..... Martin Garcia [rub.]
Clarinete para los 1os. violines. Vicente Ramon [rub.]
Clarinete para los 2os. Violines..... Pedro Salier [rub.]
1ª trompa. Joaquin Ripoll [rub.]
2ª..... Ilario Colmenares [rub.]
Bajo Benito Ramon [rub.]
Fagot. Juan Otero [rub.]⁴²⁹

Algun problema degué sorgir amb els actors que havien de venir de València. Ni la quarta dama, Juana Lostal, ni la dama de música, María Martínez, ni el tercer galant, Camilo Cabañas, vingueren de València. L'únic que arribà de la capital del Túria fou el bolero, Baltasar Andreu. En lloc d'aquells foren contractats, un any més, José Espinosa,

⁴²⁸ Suplement del *Diario de Barcelona*, de 4 d'abril de 1805 i *Diario de Valencia*, 14 d'abril de 1805. El cartell anunciador d'aquest any també contemplava la incorporació a la companyia de Barcelona de la bolera Josefa Calvillo. Malgrat això, la bolera continuà treballant a Palma, juntament amb la seva germana.

⁴²⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 120.

com a tercer galant, i Francisca Pérez, com a dama de música, gràcies a la intercessió del capità general, que negocià amb els còmics les seves condicions particulars.⁴³⁰

A la mateixa reunió del dia 9 d'abril, la Junta cità als còmics perquè expressessin si es conformaven a treballar a *partido* en cas de verificar-se que l'empresari, per algun contratemps, no els pogués pagar el diari que tenien assignat als seus contractes, respecte de no haver presentat cap fiador. Tots els còmics, a excepció de Bautista Rubio,⁴³¹ barba de la companyia, respongueren que estaven disposats a treballar amb aquestes condicions. Malgrat això, la Junta obligà a Joan Pau Sastre a nomenar un cobrador, encarregat de recaptar els fons dels abonaments de llotges, seients de platea i entrades, perquè en cas de fallida no quedés desatès el coliseu. Aquest presentà a Miquel Pons, fill de Gabriel i de Catalina Umbert, sastre d'ofici, qui, informat de les dificultats, acceptà ser el fiador de les quantitats dels abonaments, sempre que fos ell o una persona de la seva confiança el que recaptés dits abonaments, presentant com a avals "sus bienes muebles y raices que tiene". Finalment la Junta acceptà Miquel Pons com a fiador sota les condicions que s'havien expressat, i acordà que el secretari de la Junta signés tots els rebuts, a fi de donar una major formalitat i legalitat, i que l'empresari comunicés a la Junta els abonaments que es verificuessin setmanalment.⁴³²

El 10 d'abril, la Junta fixà cartells anunciant al públic el nom del nou dipositari encarregat de recollir els diners dels abonaments.⁴³³ Amb les condicions de treball aclarides, els preus dels abonaments i les entrades fixats i els horaris establerts, el 14 d'abril, diumenge de Pasqua, començà la primera temporada d'aquest any.

Nous problemes econòmics i dissolució de la companyia

Al mes escàs de l'inici de les representacions començaren de nou els problemes econòmics per a l'empresari i els còmics. El 29 de maig es reuní la Junta amb l'empresari i els còmics a fi d'intentar resoldre els problemes. Uns dies abans els còmics s'havien queixat al corregidor, ja que l'empresari no els satisfecia els diaris que tenien assignats als seus contractes. El corregidor, pel seu compte, davant la impossibilitat de

⁴³⁰ *Ibíd.*, doc. núm. 190.

⁴³¹ *Ibíd.*

⁴³² AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 115.

⁴³³ *Ibíd.*, doc. núm. 137.

poder celebrar una reunió amb la Junta, per trobar-se fora de Palma els vocals Ramon Villalonga i Miquel Fluxà,⁴³⁴ disposà que el dipositari del teatre, Miquel Pons, contactés, en nom d'ell, amb el sergent major del regiment d'Hússars amb la súplica que li avancés la quantitat de diners necessària, que junt al producte de les entrades d'aquell dia, completés el diari que devien cobrar els còmics, i que una vegada finalitzada la comèdia s'abonés el diari complet a cadascun dels còmics. en la reunió, el corregidor exposà els fets i la solució momentània que havia donat. Després, la Junta preguntà a l'empresari si podia seguir satisfent els diaris als còmics i aquest respongué que no, ja que aquests eren molt superiors a la quantitat que veritablement podia desemborsar. Una vegada escoltat l'empresari, la majoria dels còmics manifestaren que s'havia de considerar a l'empresari fallit i per aquesta raó devia quedar dissolta la companyia, sense cap obligació amb l'empresari, i, a més, se'ls devia donar llibertat total per a poder anar a treballar on volguessin. Els únics còmics que es manifestaren disposats a treballar sota les condicions que s'acordessin foren la substituïda Joaquina Ibáñez, el tramoïsta Francisco Bretao i el bolero Baltasar Andreu. Una vegada escoltades les dues parts, la Junta acordà elevar l'assumpte a l'assessor de la Junta, l'alcalde major Marià Vilellas de Mola, perquè aquest dictaminés "en rigurosa justícia".⁴³⁵

Al cap de dos dies, el 31 de maig, l'assessor dictaminà " no ser á lugar la referida queja ni solicitud de dicha compañía comica; si que debe continuar su representación a Partido, dejándole livre y desempeñado el teatro, con sola la obligación de pagar el arriendo de las casas; y no conformándose con esta providencia, debe la Junta del Teatro, precizarla con todo rigor de derecho a que cumpla como prometido tiene". Per a arribar a aquesta conclusió, l'assessor exposà al seu informe que Sastre havia estat acceptat per la companyia, malgrat no haver presentat les fiances obligatòries, i que la majoria dels còmics havien acceptat treballar pel producte de les funcions, en el cas que aquest no fos suficient per cobrir els diaris estipulats als seus contractes.⁴³⁶

Vist l'informe i el dictamen, la Junta acordà que es complís tot el que l'assessor havia dit. L'endemà, l'1 de juny, Nadal Cirer Mora, escrivà, en nom del secretari de la

⁴³⁴ *Ibíd*em, doc. núm. 119.

⁴³⁵ *Ibíd*em, doc. núm. 117.

⁴³⁶ *Ibíd*em, doc. núm. 189.

Junta, i el corregidor es reuniren al coliseu amb els còmics a fi de comunicar-los la resolució. Aquell matí només comparegueren el primer galant, el segon barba, el primer apuntador, el tramoista, el bolero, el tercer galant, l'empresari, la segona i la quinta dama, les dos substitutes, la dama de música, i Josefa Calvillo, que, per estar malalta, havia donat totes les seves facultats al primer galant mitjançant una nota.⁴³⁷ La resta de còmics –el segon galant, el primer i segon graciós, el quart galant, el segon apuntador i el quint galant– havien abandonat la companyia sense donar avís a la Junta de Teatres. Una vegada comunicada la resolució de la Junta, els còmics “expresaron tenerlo por entendido, y notificado”.⁴³⁸ Aleshores, el corregidor els exhortà al compliment de les respectives obligacions i contractes, manifestant-los els perjudicis que en cas contrari resultarien tant al públic com a ells mateixos. A més, continuà exposant: “Que ellos mismos, y desde aquel momento para nada tenian que reconocer a Juan Pablo Sastre; remover los comisionados para las entradas y boletines [dels abonaments] y poner los que fuesen de su confianza; que la obligacion de la Junta, era unicamente para en el caso presente dexarles desempeñado el Teatro, que para esto habria existentes de diez a onze mil reales cuya cantidad quedaba a disposicion de ellos para darles en cada dia de representacion la parte que correspondiese hasta el dia catorce del mes entrante, en que se concluia la primera temporada, con cuyo caudal, y las entradas, podian muy bien subsistir hasta dicho dia; y quando con los referidos diez á onze mil reales resultase no quedar la casa [teatre] desempeñada, estaba Su Señoria [el corregidor] con los demas de la Junta obligados á reintegrar lo restante.” Finalitzada la intervenció del corregidor, prengué la paraula Joaquín Sabater, primer galant de la companyia, el qual manifestà als seus companys la necessitat que tenien de complir amb el que se'ls havia ofert, és a dir, treballar *a partido*. Tots els còmics acceptaren, excepte Josep Espinosa, tercer galant, i Francisca Pérez, primera dama de música, al·legant que fou el capità general el que els havia contractat i no els havia imposat aquesta obligació.⁴³⁹ Després d'una breu discussió sobre l'assumpte amb el corregidor, que els insinuà que els podria obligar a treballar, aquests també acceptaren. Tot seguit els còmics procediren a nomenar un autor de la companyia, tal com ho havia proposat el corregidor, i, per pluralitat de vots, fou nomenat el primer galant, Joaquín Sabater. A aquesta votació s'agregà Josefa Calvillo, “la que con anticipacion, y por hallarse enferma se allanó á todo lo que haria

⁴³⁷ *Ibíd.*, doc. núm. 118.

⁴³⁸ *Ibíd.*, doc. núm. 189.

⁴³⁹ L'endemà, 2 de juny, el corregidor corroborà aquesta circumstància amb el capità general (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 190.).

su hermana Manuela”. També es trobava malalt el primer barba, Bautista Rubio, i “habiendosele mandado diera su voto para autor”, aquest contestà que ell no s’havia compromès a treballar a *partido*, per la qual cosa no tenia obligació de votar per aquest nou acord. La resposta de Rubio fou acceptada pel corregidor, ja que el barba fou l’únic que no acceptà treballar a *partido* durant la reunió del dia 9 d’abril. Com faltaven moltes de les parts de la companyia, per haver-se escapat, no podia realitzar-se la funció que s’havia anunciat per a aquella nit, per la qual cosa el primer i tercer galant i el primer apuntador començaren a revisar algunes obres a fi d’elegir la que es podia representar aquella nit. Una vegada determinada l’obra, el corregidor i l’escrivà es retiraren, deixant als còmics que assagessin l’obra.⁴⁴⁰

La postura del corregidor era lògica si tenim en compte el que havia ocorregut el dia anterior. La nit del 31 de maig, el corregidor cridà a la llotja de l’Ajuntament al primer galant, Joaquín Sabater, a fi de saber quina era la comèdia que la companyia havia decidit representar la nit de l’1 de juny. Sabater contestà que per a elegir-la era necessària la presència de la primera dama, Rosalía Velasco. Presentada aquesta a la llotja i preguntada pel corregidor sobre l’obra que s’havia de representar, aquesta respongué, “á presencia del referido Alcalde Mayor, de Dn. Ramon de Villalonga Caballero Regidor, y Vocal de la Junta de Teatros, del Oficial de Guardia, y otras personas”, que cap, “sin que todas las recombenciones, y persuaciones que le hizieron... bastasen á combencerla”. Aleshores el corregidor ordenà el seu empresonament.⁴⁴¹

Però, tornant als fets del dia primer de juny, aquella nit, prop de les set i mitja, Joan Pau Sastre envià un escrit al corregidor comunicant-li que encara no havien aparegut pel teatre el primer galant i alguns dels còmics que devien representar, que segons havia esbrinat no es trobaven a la Ciutat, per la qual cosa no es podia oferir la funció que s’havia anunciat. Suposem que la funció d’aquella nit no es realitzà, ja que l’endemà el corregidor ordenà que “se proceda desde luego á la averiguacion, y paradero del Primer Galan, y demas comicos que hayan fugado, procediendo a su captura, para tomar las Providencias que haya lugar”.⁴⁴²

El 3 de juny es presentà el corregidor a la presó a fi de prendre declaració a Rosalía Velasco, empresonada des del dia 31 de maig. Després del jurament, la jove

⁴⁴⁰ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 190.

⁴⁴¹ *Ibídem*.

⁴⁴² *Ibídem*.

Velasco –tenia vint-i-un anys d’edat– declarà que era cert que la nit del 31 de maig s’havia negat a treballar, però que ho havia fet obligada per la resta de còmics de la companyia, “y principalmente por el primer Galan quien la aseguró por medio de su hermana Pepa de que le tirasen un tiro siempre que le biesen trabajar”. A més, explicà que alguns còmics –sobretot, Sabater– li havien dit que ella podia ser perfectament el cap visible d’aquella protesta, ja que, com era dona, no li podrien fer el mateix mal que a un home. Finalment, Velasco manifestà la seva intenció de respectar i complir tot el que fos de justícia.⁴⁴³ Després d’escoltar l’oferiment fet per l’actriu, el corregidor decidí posar-la en llibertat. Aleshores, la primera dama manifestà al corregidor “que uno de los principales motores, y que mas han sublevado los comicos de la compañía ha sido Juan Canedo, quien propuso á la que expone, á su cuñado Bruno Rodríguez, y a presencia de Francisca Pérez, de Pepa Lieso muger de Canedo, y de Rosa Velasco, que lo mejor y unico medio que habia era el embarcarse dicho Canedo, con Bruno, pues como partes principales, faltando ellos tendrian disculpa los demas para no trabajar, pero que esto lo habia de hacer Bruno sin que lo supiera absolutamente su muger ni nadie pues lo impediria. Que la fuga se la proporcionaria el oficial de Marina Dn. Josep Segovia, quien les daria Boleta como Marineros, a lo que dijo Bruno, pues yo hasta gorro tengo por lo que y temerosa de que su hermana Rosa quede abandonada con dos hijos el mayor de tres años, por los influjos de Canedo, espera tome Su Señoria aquellas Providencias que su prudencia dicte”.⁴⁴⁴

Com l’assumpte no prenia un bon camí, el capità general decidí intercedir en favor de la companyia còmica. El 4 de juny els còmics es reuniren amb ell i acordaren les condicions amb les quals la companyia s’obligava a continuar les representacions. Aquestes condicions foren les següents:

1a. Que Joan Pau Sastre tornés les escriptures als còmics per haver-se declarat fallit el 29 de maig.

2a. Que la Junta de Teatres declarés lliures als còmics una vegada finalitzada la primera temporada d’aquest any.

3a. Que la Junta concedís tres dies de termini perquè la companyia ajustés els comptes de la totalitat de l’abonament

⁴⁴³ *Ibíd.*

⁴⁴⁴ *Ibíd.*

4a. Que si, una vegada ajustats els comptes, resultés algun desfalc per a poder completar el diari corresponent a l'abonament la Junta devia suplir-lo diàriament segons havia ofert.

5a. Que abans de començar a treballar, la companyia devia estar satisfeta per la Junta dels sis abonaments corresponents als sis diaris retardats, ja que aquests diners devien estar en poder del dipositari.

6a. Que en cas que els còmics no arribessin a un acord per a treballar sota les condicions més favorables a la companyia, la Junta devia concedir-los la llibertat, ja que sense l'acord la resta de la companyia no podria representar. En aquest cas, la Junta també devia pagar els sis abonaments corresponents als sis diaris retardats.

7a. Que abans d'ajustar els comptes se li comunicés a la companyia el nombre de representacions que quedaven per a finalitzar aquesta primera temporada.⁴⁴⁵

El mateix dia, l'esposa del capità general sol·licità del corregidor "el perdon de los comicos culpados con la seguridad de que arrepentidos estaban promptos á hacer todo lo que en justicia correspondiese".⁴⁴⁶ Davant aquesta petició, el corregidor convocà la Junta per l'endemà.⁴⁴⁷ en la reunió, el mateix corregidor informà sobre totes les diligències que havia practicat al respecte i posteriorment es cridaren als còmics que encara formaven part de la companyia, és a dir, Joaquín Sabater, Bruno Rodríguez, José Pérez, Juan Canedo, José Escrich, Manuel Tarrida, Miguel Muñoz, Luis García, Juan Rodríguez, Francisco Bretao, María Gómez, Joaquina Ibáñez, Rosalía Velasco i Francisca Pérez. Es presentaren tots els nomenats, excepte les dues darreres, que per estar malaltes, enviaren sengles escrits dirigits al corregidor, demanant-li que se'ls pagués els diners que se'ls devien, i que se'ls donés llicència per a poder anar a treballar a un altre lloc.⁴⁴⁸ La Junta preguntà als presents si tenien alguna cosa que exposar i Joaquín Sabater, en nom de tota la companyia, presentà les condicions que havien acordat el dia anterior en presència del capità general. Una vegada llegides les

⁴⁴⁵ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 142.

⁴⁴⁶ *Ibidem*, doc. núm. 119.

⁴⁴⁷ *Ibidem*, doc. núm. 143.

⁴⁴⁸ Rosalía Velasco, en el seu escrit exposava que es trobava malalta, a punt de sagnar-la, i que una vegada fallit l'empresari, creia que el més just era que se li pagués el que se li devia i se li donés llicència (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 144.). Per la seva part, Francisca Pérez exposava que es trobava malalta i que ella no s'havia obligat a treballar *por partidos*, ni molt menys, rebaixant els seus diaris, per la qual cosa, havent fallit l'empresari, demanava el mateix que l'anterior (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 145.).

condicions, i després d'haver expressat els còmics que, faltant el primer barba, Bautista Rubio, el tercer galant, José Espinosa, la primera dama de cantat, Francisca Pérez, i el segon graciós, José Escrich, els quals no estaven disposats a treballar *a partido*, no podien continuar les representacions, la Junta acordà concedir-los la llibertat, tal com s'expressava en la sisena condició del plec presentat pels còmics. Quant als sis diaris que se'ls devien, la Junta decidí que “se les dexan salvos sus derechos para repetir contra el autor Juan Pablo Sastre con arreglo al dictamen del Sr. Alcalde Mayor asesor de la Junta del dia 31 de Mayo ultimo: sin embargo siempre que por el examen de cuentas (en el caso que quieran hacerlo) resulten caudales á que tuviesen legitimo derecho los comicos se les mandara entregar inmediatamente”.⁴⁴⁹

Nomenament de Jaume Frontera com a nou empresari del teatre. Continuen les dificultats econòmiques

Dissolta la companyia, el 8 de juny, només tres dies després, la Junta es reuní a fi d'estudiar el memorial,⁴⁵⁰ presentat per Jaume Frontera, amb la proposta de fer-se càrrec de la companyia. Com a empresari, Frontera presentà la contracta que havien signat ell i el seu fiador, Nicolás García,⁴⁵¹ amb els còmics i l'autor anterior, Joan Pau Sastre, i un llistat amb els diaris que corresponien a cadascun d'ells. Els termes i les condicions de la contracta, un tant innovadora, eren els següents:

El citado Frontera se obliga en primer lugar á satisfacer en cada noche de los dias en que haya Representacion en lo restante del presente año comico los diarios pactados y que se señalana por menor en dicha adjunta Lista á los respectivos Individuos que comprende, y para que estos con la esperanza de maior premio se animen á travajar con mas puntualidad, y exactitud se obliga tambien, y en segundo lugar á llevar cuenta, y razon formal de lo que produzcan todas las ganancias del Teatro, como asi mismo de los gastos ordinarios y extraordinarios que se executen ú ocasionen en él con motivo de las funciones que se dieren, y esto con la intervencion del Individuo de la citada Compañia que al efecto se elija por la misma, y el tanto liquido que resultare sobrante, ó de ganancia al fin de dicho año comico despues de deducirse el importe á que ascienden los expresados gastos, y diarios, se obliga por fin á repartirlo entre los enunciados Individuos de la Compañia con proporcion á lo que les corresponda segun sus respectivos diarios, sin otra excepcion que la de tres mil reales de vellon de que se reserva disponer á su libertad, y unica, y precisamente para poder gratificar con ellos al sugeto, ó sugetos que le auxiliien, ó

⁴⁴⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 119.

⁴⁵⁰ *Ibidem*, doc. núm. 140.

⁴⁵¹ Recordem que Nicolás García ja havia estat empresari del coliseu durant l'any còmic de 1789.

contribuyan al mejor desempeño de la Empresa, entendiendose todo con los pactos y condiciones que siguen—

1a.....Que ha de entregarsele desde luego todo el dinero existente en deposito que pertenezca á la Empresa, é igualmente todas las noticias, y documentos necesarios para que pueda cobrar, percibir, y hacer suyas qualquiera cantidades que se devan á la misma por razon de Palcos, Lunetas, ó Abonos de entradas que todavia no se huvieren satisfecho á la Empresa antigua ó disuelta por lo respectivo á la actual primera temporada.

2a.....Que el citado Sastre á demas de las llaves del Teatro que tenga á su cuidado ha de entregarle tambien todos los Enseres, ó Alajas pertenecientes al mismo que estuvieren á su disposicion, y el expresado Frontera verificada esta entrega quedará responsable al Hospital de esta Ciudad, ó á quien corresponda de lo que reciva, pero no de otra cosa alguna de que acaso se huviere hecho cargo anteriormente el enunciado Sastre.

3a.....Que por lo respectivo á la actual temporada que parece debe terminarse en el 14, ó 15 de Julio proximo se conviene dicho Frontera en aprobar, y dar por bien executados los tratos, ó contratos que tenga hechos el referido Sastre en quanto á los Abonos de Palcos, Lunetas, ó Entradas, sin querer que en ello se haga la menor novedad; pero por lo respectivo á las siguientes temporadas del Verano, é Invierno se reserva la facultad de variar los precios de las Entradas previo el consentimiento del Gobierno en quanto fuere necesario, como asi mismo la de poderse ajustar libremente con las Personas que quieran abonarse por meses, ó de otro modo, haciendo con ellas los tratos, y convenios particulares que estime mas beneficiosos á la Empresa.

4a.....Que ha de ser del cargo, y cuidado de dicho Frontera el poner, y ajustar los Cobradores, y qualquiera otro empleado que sea de estilo, ó sea necesario en qualquiera dia, ó Funcion para que el Teatro, y el Publico se hallen mejor servidos.

5a.....Que dichos Individuos de la Compañia han de quedar obligados a cumplir exacta, y puntualmente lo que les corresponda, y quanto tienen estipulado en las particulares escrituras que contrageron con dicho Sastre ó con la anterior Empresa que se ha disuelto, y en que se subrroga dicho Frontera, cuyas escrituras se dan aquí por repetidas, ó renovadas como si se pusieran a la letra, y han de pasarse al conocimiento del mismo Frontera siempre que lo pida para su gobierno.

6a y ultima.....Que sus referidas obligaciones, ó esta Contrata han de cesar, y quedar sin valor alguno desde el momento en que por razon de Peste, Invasion de enemigos, ó por una igual desgracia, ó con otro motivo semejante fuere preciso el cerrarlo ó lo mandare el Gobierno, de modo que ya no pueda abrirse en lo que reste del presente año comico.⁴⁵²

La principal novetat de la contracta fou el fet de poder-la desfer en cas de tancament del teatre. Sens dubte, els còmics i els mateixos empresaris estaven cansats que els diferents estaments de la ciutat juguessin amb el seu mitjà de vida, obrint i

⁴⁵² AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 191.

tancant el coliseu al seu capritx, per rogatives o altres circumstàncies que no els afectessin directament. Quant als diaris que devien percebre els còmics, sensiblement inferiors als que s'havien estipulat al principi de l'any còmic, eren els següents:

<i>Rs. vn.</i>	
<i>Dama [Rosalia Velasco]</i> ⁴⁵³	29
<i>Segunda [Manuela Calvillo]</i>	24
<i>Bolera [Josefa Calvillo?]</i>	21
<i>Paca [Francisca Pérez]</i>	28
<i>Mariquita [María Gómez]</i>	14
<i>Joaquina [Joaquina Ibáñez]</i>	14
<i>Galan [Joaquín Sabater]</i>	20
<i>Segundo [Bruno Rodríguez]</i>	21
<i>Tercero [José Espinosa]</i>	16
<i>Quarto [Juan Canedo]</i>	20
<i>Barba [Bautista Rubio]</i>	18
<i>Gracioso [José Pérez]</i>	16
<i>Escrich [José Escrich]</i>	13
<i>Miguel [Miguel Muñoz]</i>	15 / 19 ⁴⁵⁴
<i>Granados [Pedro Granados]</i>	7
<i>Manuel [Manuel Tarrida]</i>	6
<i>Curro [Francisco Breao]</i>	5
<i>Bibi [Jaume Bibi]</i>	7
<i>Juan Pau [Joan Pau Sastre]</i>	16
<i>Panfilo [Luis García?]</i>	4
<i>Catalan [Carlos Vallhonestá?]</i>	4
<i>Alumbrado</i>	38
<i>Musica</i>	50
<i>Hermana de la Dama [Josefa Velasco]</i>	9
<i>Escrito</i>	10
<i>Capilla</i> ⁴⁵⁵	6 ⁴⁵⁶

Segons la llista, els actors d'aquesta segona etapa eren els mateixos que havien començat les representacions d'aquest any. L'única novetat era Jaume Bibi, de qui ignorem el seu encàrrec, ja que en tota la documentació que es conserva d'aquest any no s'especifica el lloc que ocupava dins la companyia.

⁴⁵³ Els noms inclosos entre claudàtors són els dels còmics als quals suposem que es fa referència al document original.

⁴⁵⁴ Als dos escrits que hem fusionat per a oferir aquesta taula, Miguel Muñoz apareix amb dues quantitats diferents. Al document núm. 139, la quantitat consignada és de 15 rals, mentre que al document núm. 141, és de 19 rals.

⁴⁵⁵ Aquesta era la quantitat destinada a la confraria de Nostra Senyora de la Novena en cada funció, com ja hem explicat a un altre capítol d'aquest treball.

⁴⁵⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, docs. núms. 139 i 141.

La Junta donà el vistiplau a la contracta, que fou ratificada en tots els seus termes per cadascun dels membres de la companyia.⁴⁵⁷ Amb tots els requisits complerts, la temporada començà el 19 de juliol⁴⁵⁸ i continuà endavant, encara que els problemes econòmics no se solucionaren. El 6 d'agost els còmics, Rosalía Velasco, Francisca Pérez, Josefa Velasco i Miguel Muñoz, dirigiren al capità general un escrit en el qual exposaven que per les circumstàncies que havien afectat a la companyia havien contret alguns deutes i demanaven que se'ls paguessin els sis diaris que se'ls devia.⁴⁵⁹

L'endemà el capità general traslladà l'escrit al corregidor, president de la Junta de Teatres. El 12 d'agost, el corregidor, en vista de les pèrdues econòmiques que sofria el nou empresari i els diners que havien resultat sobrants dels comptes de l'anterior empresa, superiors al muntant dels diaris que es devien, ordenà a l'escrivà, Joan Vicenç Rosselló que es reunís amb la companyia per a comunicar-li l'anterior memorial i "les advierta que el que tenga pretensiones á los diarios, se suscriba a dicho memorial, y el que no se dé por renunciado".⁴⁶⁰ L'escrivà es reuní amb els còmics, a excepció del barba Bautista Rubio, que es trobava malalt. Només s'adheriren al memorial els còmics José Pérez, Juan Canedo, i Bautista Rubio, que ho féu el dia 17 d'aquest mes, després de curar la seva malaltia. Amb aquestes adhesions, el total dels diaris que es reclamaven ascendia a nou-cents cinquanta-quatre rals, distribuïts de la següent manera: a Rosalia Velasco, cent noranta-cinc rals; a Francisca Pérez, cent vuitanta-tres rals; a Josefa Velasco, setanta-un rals; a José Pérez, cent sis rals; a Miguel Muñoz, cent quaranta-quatre rals; a Juan Canedo, cent trenta-nou rals; i al barba, Bautista Rubio, cent setze rals.

El 6 de setembre, la Junta acordà pagar els diaris als còmics que els havien sol·licitat, "con arreglo a la resolucion de 5 Junio ultimo"⁴⁶¹. Recordem que en aquesta reunió la companyia havia presentat un plec de condicions per a continuar treballant, i que una d'aquestes condicions era la satisfacció dels sis diaris que els devia l'empresari Joan Pau Sastre.

⁴⁵⁷ *Ibíd.*, doc. núm. 138.

⁴⁵⁸ AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre.

⁴⁵⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 150.

⁴⁶⁰ *Ibíd.*, doc. núm. 151.

⁴⁶¹ *Ibíd.*, doc. núm. 149.

Acabament de l'any còmic

Una vegada resoltes les economies particulars dels còmics, les representacions continuaren sense cap interrupció. en la reunió de la Junta de Teatres, celebrada el 31 d'octubre, es tingué present la petició de l'empresari per a poder fixar els cartells corresponents a la darrera temporada d'aquest any còmic, amb l'objectiu de recollir els abonaments de les llotges, els seients de platea i les entrades. La Junta donà el seu vist i plau i redactà el cartell d'avís al públic.⁴⁶² La darrera temporada d'aquest any es desenvolupà, sense cap contratemps digne de menció, des del 3 de novembre fins al 18 de febrer de 1806.

L'any còmic de 1806

Les temporades regides per l'empresari Jaume Frontera no degueren finalitzar satisfactòriament, des del punt de vista econòmic, tal com ho reconegué el corregidor davant l'escrivà Joan Vicenç Rosselló, el 12 d'agost de 1805, en parlar dels diaris que es devien als còmics. Amb tota probabilitat, fou aquesta la raó per la qual, una vegada finalitzada la darrera temporada de l'any còmic de 1805, no hi hagué cap individu que volgués prendre al seu càrrec el teatre i formar una companyia. A més, els fets ocorreguts l'any anterior dificultaren la contractació de nous còmics que substituïssin als que no volgueren continuar format part de la companyia i retardaren l'inici de l'any còmic.

Tal com era preceptiu, durant la quaresma s'ajustaren els comptes amb la Junta General de Teatres de Madrid, enviant-se cap a la capital els diners que resultaren de les representacions de benefici destinades a la secretaria de dita Junta i a la confraria de Nostra Senyora de la Novena. No fou fins al mes de juliol quan es tornà a parlar d'obrir el teatre. Mentrestant, durant el mes de maig actuà al teatre la companyia de *volatines* de José Vilallave, àlies Picolín o Picolini, que oferí un total de vuit funcions.

A la reunió de l'Ajuntament, celebrada l'11 de juliol, el regidor del Sant Hospital, Marià Conrado, manifestà que tenia notícia que hi havia una persona interessada en constituir-se en empresari d'una companyia còmica per a la ciutat, i que l'Hospital estava molt interessat en què s'obrís el teatre, la qual cosa "parece hacerlo

⁴⁶² *Ibíd.*, doc. núm. 153.

presente á V.S. paraque se sirva resolver si tiene por conbeniente dicha abertura como lo previene la orden”.⁴⁶³ L’Ajuntament ajornà la seva decisió fins una propera reunió, celebrada el 15 de juliol, en la qual es llegí el memorial, amb data del 12 de juliol, presentat per Josep Ramis. En ell, Ramis exposava: “Que ha pensado en formar una Compañia Cómica para el Coliseo de esta Capital bajo las condiciones contenidas en el plan que presentará a la Junta de Teatros obtenida la licencia necesaria, y como para verificar este empresa es preciso que V.S. se sirva acordar la abertura del teatro y concederle la expresada licencia, por tanto = A V.S. M.I. Suplica se sirva resolver la abertura de dicho teatro y concederle la correspondiente licencia, y para ello expedir las providencias combenientes al referido fin.”⁴⁶⁴ Els nou regidors presents en la reunió acordaren, per unanimitat, obrir el teatre.

Al cap de dos dies, el 17 de juliol, es reuní la Junta de Teatres a fi d’estudiar l’escrit amb les condicions exposades per Ramis per a formar la companyia. La Junta introduí alguna variació en el pla, ja que acordà que l’empresari el tornés a redactar, “con la sola variación que se nota al margen de dicho Memorial”,⁴⁶⁵ ja que es tornaria a tractar a la següent reunió. Malauradament, a la documentació que es conserva al respecte, no es troba el pla presentat per Josep Ramis, tan sols l’acta del 26 de juliol en la qual la Junta de Teatres donà el vistiplau al pla.⁴⁶⁶ Malgrat això, l’empresari d’aquest any fou Josep Ramis, segons es desprèn dels rebuts, signats per ell mateix, corresponents a les cent cinquanta representacions que realitzà la companyia en aquesta temporada.⁴⁶⁷ Probablement, l’empresari contactés, una vegada concedit el permís, amb Joan Pau Sastre, persona amb una llarga experiència com a autor de companyies, per a encarregar-li la formació de la companyia, ja que fou aquest darrer el que presentà la documentació necessària per a començar les representacions. El 5 de setembre, la Junta de Teatres es reuní a fi d’estudiar dita documentació. Sastre havia presentat els llistats dels abonaments de les llotges⁴⁶⁸ i dels còmics que componien la companyia. Segons la documentació, l’elenc d’aquest any fou el següent:

⁴⁶³ AMP. Actes municipals, sig. AH-2130/1, ff. 194 r.-194 v., acta de l’11 de juliol de 1806.

⁴⁶⁴ *Ibidem*, ff. 197 r.-198 r., acta del 15 de juliol de 1806.

⁴⁶⁵ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 201.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, doc. núm. 203.

⁴⁶⁷ AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre.

⁴⁶⁸ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 197.

Damas

Maria Jocefa Fraustaquio

Manuela Calbillo

Jocefa Calbillo

Carmen Mora

Joaquina Ibañez

Jocefa Garcia

Francisca Peres

Rafaela Alcalde

Galanes

Manuel Soriano

Antonio Fraustaquio

Bruno Carbajo

Manuel Tarrida

Barba: Jocef Espinosa

Gracioso: Jocef Fraustaquio

Apunta } Francisco Rufete
dores } Simon Beson

Tramoyista: Juan Pablo Sastre

Mucico: D. Jocef Balldemosa⁴⁶⁹

Guardarropa: Pedro Beson.⁴⁷⁰

La Junta preguntà a Sastre si el nombre dels còmics era suficient per a garantir “la diversión al Publico según corresponde” i aquest respongué afirmativament, amb la qual cosa la Junta es donà per assabentada del pla⁴⁷¹ i uns dies després començaren les representacions d’aquesta darrera temporada. Cal dir que durant el mes d’agost, mentre Joan Pau Sastre realitzava les gestions per a contractar als còmics, al nostre teatre actuà la companyia de *volatines* de Frascara, que realitzà quinze funcions.⁴⁷²

L’abandonament de gran part dels còmics que havien actuat l’any anterior féu que la companyia d’aquest any es presentés força renovada. Continuaren formant part de la companyia les germanes Calvillo, Joaquina Ibañez, Francisca Pérez, Manuel Tarrida i José Espinosa. Malgrat no estar nomenats al llistat, suposem que el bolero, Baltasar Andreu, i Luis García també continuaren aquest any. Decidiren abandonar la

⁴⁶⁹ Suposem que es tracta d’un error de l’empresari, ja que en aquesta època no hi ha cap altre músic que emprés l’àlies Valldemossa més que Andreu Pavia.

⁴⁷⁰ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 196.

⁴⁷¹ *Ibidem*, doc. núm. 195.

⁴⁷² AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre.

companyia: les germanes Velasco –Rosalía i Josefa–, María Gómez, Bruno Rodríguez – que havia estat contractat per a formar part de la companyia que actuava al teatre de València–,⁴⁷³ Miguel Muñoz, José Escrich, Pedro Granados, Joaquín Sabater, Bautista Rubio, José Pérez, Francisco Bretao i el galant de música, Juan Canedo, que havia estat contractat com a galant de música del teatre de la Santa Creu de Barcelona.⁴⁷⁴ Com a substituïts d'aquests còmics, l'empresari i tramoista, Joan Pau Sastre, contractà a la família Fraustaquio –Antonio, José⁴⁷⁵ i María Josefa–, María del Carmen Mora, Josefa García, Rafaela Alcalde, Manuel Soriano, Bruno Carbajo, Francisco Rufete, Simón Besón, Pedro Besón i Andreu Pavia, àlies Valldemossa.

L'any còmic de 1807

Sembla que la companyia de Joan Pau Sastre i la gestió de Josep Ramis finalitzaren, com era preceptiu, el darrer dimarts de carnestoltes de 1807. Durant la quaresma s'ajustaren els comptes amb la Junta Central de Teatres i el coliseu de Palma restà tancat fins al mes d'agost, en què s'inicià l'única temporada d'aquest any còmic.⁴⁷⁶

Les gestions per a l'obertura del teatre no s'iniciaren fins al mes de juliol, quan l'Ajuntament estudià el memorial d'un nou empresari. Concretament, a la sessió del consistori de Palma celebrada el 21 de juliol es llegí el memorial, amb data del dia anterior, presentat per Manuel Campuzano⁴⁷⁷ en el qual exposava que ja havia formalitzat el contracte d'arrendament del teatre amb els regidors de l'Hospital i demanava el permís per a poder obrir el coliseu. L'Ajuntament acordà que “no se le ofrece reparo en que se abra dicho teatro siempre que las piezas que se trabajen no sean opuestas á la sana moral y buenas costumbres”.⁴⁷⁸

Amb el permís de l'Ajuntament, Manuel Campuzano negocià amb el capità general les condicions contractuals amb les quals s'obligava com a empresari fins al final de l'any còmic. El capità adreçà a Campuzano a la Junta de Teatres a fi d'obtenir

⁴⁷³ *Diario de Valencia*, 6 d'abril de 1806.

⁴⁷⁴ *Diario de Barcelona*, 7 d'abril de 1806.

⁴⁷⁵ José Fraustaquio havia treballat l'any 1797 al coliseu de València ocupant els encàrrecs de segon apuntador i pintor. Segons el cartell que anunciava la companyia d'aquell teatre, Fraustaquio havia treballat amb anterioritat al teatre de Múrcia (*Diario de Valencia*, 12 d'abril de 1797).

⁴⁷⁶ AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre.

⁴⁷⁷ L'única notícia que coneguem sobre aquest actor, és que l'any 1802 actuà al teatre de València en qualitat de primer actor de caràcter serio. Segons el cartell anunciador de la companyia d'aquell teatre, Campuzano procedia del teatre de Cartagena (*Diario de Valencia*, 24 d'abril de 1802).

⁴⁷⁸ AMP. Actes municipals, sig. AH-2130/2, ff. 201 r.-201 v., acta del 21 de juliol de 1807.

el permís per a iniciar les representacions. Uns dies després, el 28 de juliol, l'empresari dirigí un escrit a la Junta en el qual comunicava que les representacions començarien el dia 4 d'agost; s'ampliaria la companyia amb actors que ja s'havien ajustat procedents de Barcelona; des de l'inici de les representacions fins mitjan de setembre, només s'oferirien funcions els dies de festa i dues entre setmana; i, finalment, els abonaments es farien per representacions, pagant-se per cadascuna "lo que corresponda á prorrata según el año anterior", sense estar incloses les dues entrades abonades per llotja, com s'havia fet fins aquell moment.⁴⁷⁹

Junt amb l'anterior escrit, Campuzano presentà el cartell d'avís al públic⁴⁸⁰ per a recollir els abonaments de les llotges i seients de platea i l'elenc de la companyia, que era el següent:

Actrices

La Sra. Josefa Fraustaquio *Baila Interinamente*
La Sra. Manuela Calvillo
Ha de venir *La Sra. Maria Fernandez* *Graciosa de versos.*
La Sra. Antonia Lucini *Canta.*
La Sra. Manuela Valters..... *Bolera*
La Sra. Maria Gomez *Canta y Baila.*

Actores

El Sr. Manuel Campuzano.....
Han de venir { *El Sr. Antonio Rafo*..... *Canta.*
 { *El Sr. Antonio Vidal*..... *Canta.*
 { *El Sr. Bruno Carbajo*..... *Canta y baila interinamente.*

Caracter anciano

Ha de venir *El Sr. Bartolome Esteve*.....
 El Sr. Luis Garcia.....

Caracter jocoso.

Ha de venir *El Sr. Joseph Robreño* *Canta*
 El Sr. Antonio Fraustaquio.....
 El Sr. Manuel Tarrida
Supernumerarios *El Sr. Baltasar Andreu* *Bolero.*
 El Sr. Josep Castillo
 El Sr. Juan Pelaez..... *Canta.*

⁴⁷⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 166.

⁴⁸⁰ Ibídem, doc. núm. 168.

*Apuntadores.....El Sr. Josep Fraustaquio Gracioso interino y canta.
El Sr. Antonio Ortega.....*

Tramoyista.....El Sr. Juan Pablo Sastre.....

*Musico de Compañía
y Director de orquesta.....Dn. Andres Valldemosa.....*

Palma 28 de Julio de 1807⁴⁸¹

Segons el mateix empresari, els còmics que encara no havien arribat a Palma ja es trobaven ajustats, a l'espera d'obrir el teatre, i procedien de Barcelona i València.⁴⁸² Malgrat això, algun problema degué sorgir, ja que molts dels actors que s'anunciaven al cartell com a actors contractats no vingueren al coliseu de Palma. Segons la documentació que hem estudiat, aquest any continuaren formant part de la companyia, respecte a l'any anterior, les actrius: Josefa Fraustaquio, Manuela Calvillo, Josefa García i María del Carmen Mora. Només s'hi incorporaren María Fernández i Antonia Lucini. Pel que fa als actors, continuaren: Bruno Carbajo, Luis García, José Espinosa, Antonio Fraustaquio, Manuel Tarrida, José Fraustaquio, Joan Pau Sastre, Baltasar Andreu i Andreu Pavia. Els nous actors d'aquest any foren, a més de Manuel Campuzano, José Raffo, Vicente Valdés, Nicolás Antonio Moreno i Juan Zafrané, que ja havia representat al teatre de la Santa Creu de Barcelona durant els anys 1804 i 1805. Sens dubte, l'absència més significativa fou la del primer graciós, el gran Josep Robrenyo. El seu lloc fou ocupat per José Fraustaquio, com ell mateix ho reconeixeria uns mesos després en un escrit dirigit a la Junta de Teatres.⁴⁸³

La Junta es reuní l'endemà, 29 de juliol,⁴⁸⁴ estudià la documentació presentada per Campuzano i acordà concedir-li el permís, amb la condició de presentar les fiances necessàries per a cobrir l'import de l'arrendament del teatre i de l'abonament de les quinze primeres representacions, sempre que l'empresari volgués cobrar-les

⁴⁸¹ *Ibídem*, doc. núm. 167.

⁴⁸² *Ibídem*, doc. núm. 169.

⁴⁸³ Al seu escrit, Fraustaquio deia, respecte a Robrenyo, el següent:

“Habiendole llamado el Exmo. Sr. Capitan General en el proximo pasado año paraque supliese de apuntador y en el interim de gracioso mientras venia otro de Barcelona condescendio á ello no obstante los perjuicios que le acarrea el solo objeto de dar gusto á S.E.

Como no vino aquel gracioso ha tenido siempre que suplir el Exponente, y no solo esto sino que otorgó escritura de orden de esta Ilustre Junta...” (El subratllat és nostre).

(AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 187.).

⁴⁸⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 166.

anticipadament, tal com ho havia expressat a la documentació presentada.⁴⁸⁵ Així mateix, la Junta li ordenà que presentés la contracta d'arrendament del teatre que havia formalitzat amb els regidors de l'Hospital.

Amb el permís concedit, Campuzano confeccionà els nous cartells d'avís al públic a fi de recollir els abonaments de les llotges i dels seients de platea. Els cartells foren fixats en els llocs habituals de Palma el 2 d'agost i anunciaven l'inici de les representacions el 6 d'agost, realitzant-les tots els dies i dues entre setmana, fins al dia 4 d'octubre, en què començaria la temporada d'hivern, oferint-se funcions cada dia. Per la seva banda, els abonats devien avançar l'import de les quinze primeres funcions.⁴⁸⁶

L'endemà, el 3 d'agost, l'alcalde major i president de la Junta de Teatres, Marià Vilellas, ordenà retirar els cartells d'obertura del teatre i recollida d'abonaments que Campuzano havia fixat per tota la ciutat. El motiu d'aquesta mesura fou, segons el mateix president, que l'empresari no havia complit les condicions imposades per la Junta el 29 de juliol, per la qual cosa encara no disposava del vistiplau definitiu de la Junta.⁴⁸⁷

Aquest mateix dia, el notari del Sant Hospital, Miquel Bonet, amb tota probabilitat a requeriment de l'empresari, dirigí una nota al secretari de l'Ajuntament, secretari de la Junta de Teatres, en la qual s'expressaven algunes de les condicions del contracte que havien signat els regidors de l'Hospital i Campuzano. Segons el contracte, l'empresari devia satisfer a l'Hospital deu rals de billó per cadascuna de les representacions realitzades i devia millorar i augmentar la companyia. De la nota, cal destacar, la presència d'un fiador per a les quantitats que l'empresari devia pagar a l'Hospital.⁴⁸⁸ Però, per a la Junta, la presentació de l'anterior nota no fou suficient. El fiador, Antoni Portell, només s'obligava a pagar, en cas de fallida de l'empresari, la part que li tocava a l'Hospital, és a dir, sols complia una de les dues condicions que havia imposat la Junta. Encara quedava pendent el finançament de l'abonament de les quinze primeres representacions que Campuzano volia cobrar anticipadament, per la qual cosa la Junta, en sessió celebrada el 4 d'agost, ratificà l'acord pres el 29 de juliol.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ Segons els rebuts conservats al Fons Desbrull, els abonats a les llotges pagaven per anticipat cada quinze representacions (AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57, Teatre.).

⁴⁸⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 174.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, doc. núm. 166.

⁴⁸⁸ *Ibidem*, doc. núm. 171.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, doc. num. 170.

Coneguda la decisió, Campuzano dirigí un escrit a la Junta en el qual, després d'argumentar la impossibilitat de presentar fiances per als abonaments, demanava el permís per a poder fixar una altra vegada els cartells de recollida d'abonaments. A l'escrit, l'empresari argumentà que l'article catorzè de la Instrucció no assenyalava l'obligatorietat de presentar fiances per les representacions, sols per l'estipendi que devia pagar pel teatre, i que cap companyia formada *a partidos* mai havia donat semblants fiances.⁴⁹⁰ Manuel Campuzano convencé a la Junta amb les raons esgrimides i aquesta, en sessió celebrada el 5 d'agost, li concedí els permisos necessaris, eximint-lo de presentar les fiances per als abonaments.⁴⁹¹ D'aquesta manera, amb tots els requisits complets, començaren les representacions d'aquest any còmic.

Entre el mes d'agost i el 13 d'octubre la companyia representà, tal com anunciava l'empresari al cartell d'avís, tots els dies de festa i dues funcions entre setmana. En total foren trenta les representacions que es realitzaren dins la temporada d'estiu que els abonats a les llotges, seients de platea i entrades pagaren per avançat cada quinze representacions, segons es desprèn dels rebuts que es conserven a l'Arxiu Municipal de Palma, referents a les quantitats que Josep Desbrull pagà en aquesta temporada a Manuel Campuzano per l'abonament de la llotja número 33.⁴⁹²

Finalitzada la temporada d'estiu, el 9 d'octubre, Manuel Campuzano envià un escrit a la Junta de Teatres,⁴⁹³ en el qual demanava el permís necessari per a poder fixar els cartells anunciadors per a l'inici de la darrera temporada d'aquest any, la temporada d'hivern. Aquesta devia començar el 13 d'octubre amb les mateixes condicions que la temporada d'estiu, és a dir, que els abonats paguessin per avançat cada quinze representacions.⁴⁹⁴ La Junta concedí el permís amb la condició que Campuzano presentés, dins els dos mesos següents, el títol d'autor expedit per la Junta de Madrid.⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ *Ibíd.*, doc. núm. 173.

⁴⁹¹ *Ibíd.*, doc. núm. 172.

⁴⁹² AMP. Fons Desbrull, carpeta núm. 57. Teatre.

⁴⁹³ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 183.

⁴⁹⁴ *Ibíd.*, doc. núm. 182.

⁴⁹⁵ *Ibíd.*, doc. núm. 183.

Desavinences entre l'autor i els còmics. Joan Pau Sastre substitueix Campuzano com a autor de la companyia. Acabament de l'any còmic

Malgrat l'aparent bon funcionament de la companyia durant la temporada d'estiu, no tardaren a aparèixer importants desavinences entre l'autor i els còmics. El 17 d'octubre, quatre dies després d'iniciar-se la temporada d'hivern, els còmics –Luis Garcia, Maria Pepa Fraustaquio, Manuela Calbillo, Nicolas Antonio Moreno, Juan Zafrane, Manuel Tarrida, “Josep Fraustaquio por Josefa Garcia”, Antonio Fraustaquio, Josep Fraustaquio, Baltasar Andreu, “por la Sra. Maria Fernandez, Vicente Valdés”, Vicente Valdés, Juan Pablo Sastre, Bruno Carbajo, “Por Maria del Carmen Mora Baltasar Andreu” i Jose Raffo⁴⁹⁶ enviaven a la Junta de Teatres un escrit en el qual exposaven i denunciaven, entre altres qüestions, les necessitats econòmiques que patien, com a conseqüència de la malversació dels cabals de la companyia per part de l'autor, i el tracte vexatori que rebien d'aquest, tant al teatre com fora d'ell.⁴⁹⁷ Segons l'escrit, durant els primers dies de representacions, els còmics havien demostrat davant el capità general la malversació dels productes de les comèdies per part de l'autor, i que aquell l'havia privat del maneig dels interessos de la companyia. Amb la intenció de recuperar el seu lloc dins la companyia, l'autor presentà un informe davant el capità general, uns dies abans del començament de la temporada d'hivern, en el qual es queixava de la inobediència i la falta d'interès dels còmics. El document, reproduït en la seva totalitat pels abundants detalls que aporta, encara que d'una manera molt parcial, deia el següent:

Muy Ilustre Señor

Manuel Campuzano Autor encargado y primer Actor de la compañía comica de esta, segun lo que se le ha prevenido por V.S. Muy Ilustre procede a el informe, cuyo tenor es como sigue.

La que ocupa la parte de primera Dama está sin escritura, y en caso de otorgarsela, deberá obligarse en ella a ocupar dicha parte, como tambien a sainetear, y contribuir por su parte a el buen éxito de las funciones; aplicando en los ensayos la atencion debida, y no estando (como lo hace) distraida, logrando por este medio que otros lo esten, y aun burlandose de la formalidad a que no está acostumbrada, como ninguno de su familia, resultando de aquí el enfado de los espectadores, desazones entre ella, y los que aman el buen modo y aplicacion, y lo que es mas y peor la ruina de los intereses de la compañía, pues la tal Actriz descuidada a la sombra de que no necesita (como ella misma dice, quando es corregida) el estipendio que

⁴⁹⁶ A la relació hem conservat les signatures originals del document.

⁴⁹⁷ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 178.

la produce el ejercicio comico, no se sujeta a lo justo, desentendiendose de su primitiva obligacion.

La segunda Dama es una muger que no se desentiende de su obligacion, que está con bastante formalidad en los ensayos, y conserva en todas sus producciones una compostura, que se opone diametralmente a la primera; Tampoco tiene hecha escritura en la qual se le deverá señalar la obligacion de suplir por la primera, pues asi está establecido en toda compañía por partidos, y en esta con mas motivo en la presente ocasion, por ser una Actriz estimada del Publico, y que agrada tanto ó mas que la primera en su representacion.

La que ocupa la parte de Graciosa tiene hecha escritura, pero con unas obligaciones que de ninguna manera puede desempeñar, pues una de las clausulas de la referida escritura a que la comprometio el comisionado en Barcelona y a que ella adhirió por ser nueva en el ejercicio comico, es la de ser sobresaliente absoluta sobre el ya dicho cargo de Graciosa, y como esto sea tan dificil de executar por la referida, es indispensable dexarla con sola la obligacion de Graciosa, ó bien con la de sobresaliente; deviendo ella (si se verifica esta ultima obligacion) acordar con el Galan un numero de comedias que se repartan, y estudien por los Actores á prevencion para poder suplir en un caso necesario, y si esta no quedase de sobresaliente, verifique la segunda dama la misma prevencion para suplir por la primera. La contenida en este capitulo tiene dadas pruebas hasta ahora de su aplicación, y contribuye en quanto puede al buen éxito de las funciones; tomando en el ensayo con el mayor cuidado las lecciones que el Galan la señala.

La 4ª Dama tiene contraida escritura por un diario de diez y seis reales con la obligacion de cantar dos dias a la semana, por haverse opuesto ella y su marido a seguir la compañía por partidos; y haviendo sido tan necesarios uno, como otro para poder trabajar se le dio parte a el Excelentissimo Señor Capitan General proponiendole Juan Pablo Sastre y el primer Actor que ellos darian el diario a la contenida en este y a su marido, encantandose ellos de sus respectivos partidos, como asi se ha verificado hasta el dia, pero presentandose la estrecha situacion de no haver mas muger de cantado, y siendo preciso al menos que haya quatro tonadillas en cada semana pide la interesada por el trabajo de dos dias mas de cantado dos pesetas diarias sobre los diez y seis reales que tiene escriturados: esta es una proposicion, (que no carece de fundamento, por que es muy del derecho que aumentandose el trabajo, y siendola costoso por dos extremos, quales son la penalidad de cantar, y la compra de tonadillas (que es de su cargo) como tambien el pagar a el Maestro Musico que se las enseñe) que segun mi parecer no debe despreciarse por la compañía, y en caso de que esta no asienta a darla las dos pesetas que demanda, la debera consignar lo menos seis reales: Pone tambien de su parte la posible aplicacion en los papeles que se la reparten aunque en los ensayos no deja de interrumpir siguiendo la escuela de la primera.

La Italiana, que ha venido con obligacion de cantar quatro dias en la semana, por razon de haber contraido su escritura de primera Dama de Musica, no puede cumplir dicha obligacion por dos razones; la primera, por carecer de suficiente caudal de piezas musicas, y la segunda, y de mas consecuencia, por desagradar al Publico en tanto extremo que el dia que se

ofrece que ha de cantar manifiesta el publico su desazon y se advierte, que quando va a verificarse desamparan los Expectadores el Teatro y aun reconviene al primer Actor; asi como la contenida en el parrafo anterior merece subida en su diario la que lo es en este debe contentarse con que se la deje partido de veinte, que viene a ser rabajarla la tercera parte de lo que se la consigné por las obligaciones que no ha cumplido, ni cumple, ni puede cumplir: en quanto a asistir a la mesa de musica lo verifica con exactitud, y en la conducta que manifiesta no es reprehensible.

5ª Dama. No tiene verificada escritura, pero tampoco es necesaria, pues a demas de tener la nulidad de ser una muger deforme por su naturaleza pues es coja, y balbuciente, se advierte cada vez que se presenta en la escena una alteracion incomoda en el Publico en tanto extremo que no la dejan hablar, é interrumpen por este motibo la propia y verdadera ilacion de la representacion y desazona a el comico que con ella se halla en la escena de forma que se ha verificado repetidas veces padecer los demas los desaires justos que el publico la hace; esta muger fue admitida en consideracion al poderoso influjo que interpuso el Gracioso, su hijo y su hija la Dama, familia con quien la referida ha estado asociada y en un mismo domicilio muchos años hace una veces siendo de criada, otras de compañera, y ultimamente por estos respetos y por que se temia que ni el Gracioso ni la Dama (personas precisas para formar la compañia) asintiesen a trabajar si la compañia no hacia el sacrificio de admitir a esta impotente Actriz, verificó la misma compañia su admision, pero a la presente aun quando no se verifique su escritura nada interesa, antes bien contribuye a la satisfaccion del Publico separandole, un objeto que tanto le incomoda, y a los intereses de la compañia: en quanto a ser intriganta, y desaveniente basta decir que es socia de la Dama.

José Rafo: Tiene otorgada escritura de segundo galan, pero advirtiendose que ha tenido la fatalidad de desagradar en esta parte, se le han repartido por el primer Actor varios papeles de caracter anciano que desempeña a satisfaccion, como tambien canta con aprobacion del Publico, y se sujeta en todo a la direccion del primero, guardando la mayor modestia y compostura en los ensayos y aplicandose con la mayor eficacia á quanto se le manda; y asi parece justo se le revalide dicha escritura con el partido ya señalado asi por repartimiento como por suplemento lo que le reparta el primero.

José Espinosa. Marido de la referida 4ª Dama se ajustó por diario en los terminos ya indicados por diario de catorce reales con la obligacion, que en su escritura consta, de 3er. Galan, y por no haber entonces primer Barba ofrecio, lo que ha cumplido exactamente que fue executar los papeles de caracter anciano que se le repartieran hasta la venida del Barba que se esperaba, y por el que se escribio dos veces, pero habiendo transcurrido el dilatado tiempo de dos meses, y no habiendose verificado la venida del citado primer Barba, há hecho presente y repite, que para un trabajo tan improbo como es el que debe hacer desde el dia 14 del presente hasta el Miercoles de Ceniza proximo venidero de comedia por dia no puede obligarse por el estipendio que disfruta por solo 3er. galan, y si la compañia le há de obligar por no haber otro y estar bien admitido del Publico a tomar los papeles de Barba que le reparta el primero ha de ser en la inteligencia de que la misma compañia en cuya utilidad resulta el trabajo

de este Actor le ha de pagar (aunque con mucha equidad) el supercrece de seis reales diarios: este individuo es tan preciso que sin él estaríamos a el extremo de tener que pagar las representaciones, por lo que, como tambien por que (segun mi sentir) pide con justicia y ahorra a la compañía el partido que se deveria dar á el primer Barba que se traxera, el prestamo, y el viage, quedando siempre en la exposicion que agradase, o no al Publico, como se verificó el año proximo pasado con el que traxeron por intrigas de esta naturleza, en cuya virtud soy de parecer que se debe compeler a la compañía a la admision de este individuo en los terminos que pide: Su conducta es irrepreensible enquanto se advierte asi en ensayos, como en representaciones.

4º Galan Bruno Carbajo: Se comprometio con toda la compañía a hacer quanto pudiese asi en el cantado, como en los versos, y habiendo llegado ocasiones en que se le has repartido segundo galanes se ha excusado y no debe hacerlo respecto que no son diarios, y asi se le debe revalidar escritura en que se le obligue á la absoluta de hacer quanto se le reparta en obsequio del Publico, y de la compañía: es algo bullicioso pero no es perjudicial.

Manuel Tarrida: Ocupa una parte subalterna y tiene otrogada escritura, pero nada interesa por su ridiculez de persona, como por su falta de principios, y disposicion para la parte que ocupa, y asi por sola conmisericordia se le podra sostener en la compañía, pero apercebido de que mantenga el justo respeto, y obediencia a lo que por el primer Actor se le mande.

El Volero tiene otorgada escritura de tal; pero no lo executa por faltarle pareja; pero este individuo debe sugetarse a executar los papeles que se le repartan en la clase de parte subalterna inferior, y no haciendolo, haber por de ningun valor su escritura despues de que pague el prestamo, y separarlo de la compañía, pues ademas de su poca suficiencia para lo que se ha obligado, es intrigante, y sigue la parcialidad que desazona é incomoda en los ensayos a los que no asiste por otras ocupaciones que nada interesan, y son extrañas de su obligacion, como es, el irse á pintar con el Gracioso, y dexar por esto su primitiva obligacion.

Luis Garcia: Ocupa la parte de segundo Barba, y admite los papeles que se le reparten, aunque los desempeña con poco gusto del Publico por su desidia asi en el vestir, como en aprender los papeles, y para la enmienda de estos clasicos defectos deverá sufrir un apercebimiento del Magistrado: tiene escritura.

Gracioso 1º. No tiene escritura y se hace preciso la verifique, bajo los terminos de executar el papel que señala su parte, y los de caracter, que se le repartan para el mejor exito de las funciones; deviendo ser su partido a estilo comico de veinte y quatro reales con apercebimiento de que se abstenga de alarmar partidos, y seducir comprando dictámenes de los infelices, a los que quiere que adhieran al suyo por sus fines particulares tan perniciosos al comun del Publico, como a los intereses de la Compañía, pues este individuo con su hija, su hijo, y la citada coja, volero, y algun otro son el [fomu] de tantas desavenencias como han ocurrido, y ocurririan si no se cortase de raiz este mal principio.

Gracioso 2º Antonio Fraustaquio: no tiene escritura, ni es necesario, pues si es odioso al Publico aun mas perjudicial es a la compañía por carecer de

merito para su parte, y ser tan disoluto, atrevido, é insolente, que en toda ocasion que se presenta en el ensayo da motibo a el escarnio, y exposicion con los comicos, pues aun su miemo Padre no se ha podido librar de ser insultado de el con verguenza de los expectadores.

Apuntador 1º: es nuebo, no tiene escritura pero debe realizarla y hasta aora se há portado como hombre de bien, y con aplicacion.

Escribiente y Apuntador 2º: Tiene escritura, pero está agraviado en sus intereses, por lo que se le debe oir por el Magistrado, y que este determine, llamando para ello al primer Actor (si lo tiene por conveniente).

Tramoyista: No tiene escritura, deverá hacerla por el partido de veinte, y prevenirsele que no use de sus siniestras ideas para sus fines particulares, ni se reuna con el referido Gracioso 1º y su familia para sacrificar a los infelices: este sugeto es Juan Pau, conocido ya en esta Ciudad por sugeto de poca fé.

Este informe es en obsequio de la verdad quanto se puede, mirando piadosamente a sus contenidos, y para que el Muy Ilustre Señor Presidente de la Junta de Teatros proceda al preciso remedio de tan extremos males como van expresados, y para que siga en el debido orden la representacion comica y el publico sea servido y no defraudado como tambien para que el Magistrado no padezca tantas incomodidades como le ofrecerian las actuales fatales circunstancias en que se halla la compañía.⁴⁹⁸

Segons Campuzano, la majoria dels còmics que formaven la companyia no eren de la categoria que es mereixia el públic de Palma. Els únics que, segons l'opinió de l'autor, devien continuar en la companyia eren la segona i la tercera –la graciosa–dames; el segon galant, José Rafo, realitzant papers de caràcter ancià, és a dir, de barba; el tercer galant, José Espinosa; i el primer apuntador, de nova incorporació. Però les recomanacions de Campuzano no finalitzaren en aquest punt. Junt amb l'anterior informe, l'autor presentà un altre document en el qual es recollien un total de quatre capítols que els còmics devien complir a fi d'assegurar l'èxit de les funcions i fer desaparèixer les desavinences entre els mateixos actors. Aquests capítols eren:

1º. Realizara cada Actor, y Actriz su respectiva escritura con todas las obligaciones a que se sugete, y el contingente que deba percevir.

2º. No se deberan excusar los Actores de recibir los papeles que les reparta el primero para el mejor exito de las funciones, pues de este modo se logrará hacer la verdad de la representacion, y no se desfiguraran la piezas comicas, como sucede regularmente por no querer los Actores sugetarse a salir de la parte que señaladamente ocupan, a pesar de estar prevenido este capitulo por el Sor. Juez Protector de Teatros de España, resultando de esto desazones, y aun atrebimientos, que exponen a una continua discordia, é incomodidades al Magistrado.

⁴⁹⁸ *Ibíd*em, docs. núms. 179 i 180.

3º. En las compañías por empresa rige un metodo que no en las que están (como esta) por partido, por lo que todos los Individuos de ella deben contribuir con su trabajo, y esmero a el logro de la publica satisfaccion, y aumento de los intereses, que les resultará de su mayor, ó menor aplicación respectivamente, por lo que el Magistrado, mirando esto como el mas interesante principio para la subsistencia de los comicos, puede por si solo mandar lo que juzgase mas oportuno para su conservacion.

4º y ultimo. Según lo prevenido novisimamente por el Oficio (que acompaña este escrito) por el Ilmo. Señor Marques de Fuerte Hjar Juez Protector Subdelegado de Teatros, en quanto al buen orden interior y honesto regimen que deben observar los comicos asi en la escena, como fuera de ella, el Magistrado Presidente de esta Ilma. Junta de Teatros tomará las providencias mas ó menos fuertes según el desorden que se advierta, y de él que se dara queja por el primer Actor, no pudiendo este desentenderse de hacerlo, pues de lo contrario sufrirá él la pena que deberá recaer sobre los infractores de tan arreglada providencia.⁴⁹⁹

Per la seva banda, els còmics replicaven en el seu escrit que a l'informe, que havia servit a l'autor per a recuperar les seves funcions plenes, faltava ell, ja que, com havia quedat demostrat en les darreres funcions, era incapaç de dirigir una companyia còmica. Finalment, els còmics demanaven a la Junta que separés l'autor de la companyia, sobretot, del maneig dels productes, i que se'ls presentés l'informe de l'autor.⁵⁰⁰

El 20 d'octubre es reuní la Junta de Teatres i l'assessor a fi d'estudiar l'assumpte i intentar solucionar les desavinences entre els còmics. Després de llegir amb atenció els anteriors escrits, acordà citar per al dia 22 d'octubre, a les deu i mitja del matí a casa del president, a totes les parts implicades en l'assumpte.⁵⁰¹ No obstant això, els problemes econòmics de Campuzano no finalitzaven amb les acusacions que els còmics de la companyia havien airejat a l'escrit. Aquest mateix dia, el 20 d'octubre, els regidors de l'Hospital, Marià Conrado i Jeroni d'Alemanya, enviaren un escrit a la Junta de Teatres en el qual exposaven que després d'haver practicat diverses diligències no havien aconseguit cobrar de l'autor l'import del lloguer vençut del teatre, és a dir, els tres-cents rals que devia satisfer l'autor per les trenta primeres representacions que s'havien realitzat entre els mesos d'agost i setembre. A fi d'assegurar el cobrament d'aquesta quantitat i la que devia satisfer l'autor fins al darrer dia de carnestoltes, els regidors de l'Hospital proposaren a la Junta que l'autor lliurés al notari racional de l'Hospital,

⁴⁹⁹ Ibídem, doc. núm. 181.

⁵⁰⁰ Ibídem, doc. núm. 178.

⁵⁰¹ Ibídem, docs. núms. 158 i 176.

encarregat de l'economia de l'establiment, els rebuts d'abonaments de llotges corresponents al total d'aquesta quantitat.⁵⁰² La Junta resolgué concedir a l'autor un termini de tres dies perquè satisfés el deute i si aquest, una vegada esgotat dit termini, no hagués efectuat el pagament es procediria de la manera que ho havien exposat els regidors de l'Hospital.⁵⁰³

El 22 d'octubre, tal com s'havia ordenat, els còmics comparegueren davant la Junta de Teatres. Durant la seva compareixença, expressaren la seva situació i les condicions amb les quals estaven disposats a continuar treballant. Segons l'esborrany de la reunió que confeccionà el secretari de la Junta, la segona dama estava disposada a continuar treballant, encara que només podia complir una de les dues parts –substituta i graciosa– que tenia assignades. La quarta dama expressà que estava disposada a continuar amb les mateixes condicions, però, que per augmentar-li dos dies de cantat a la setmana, volia que el seu diari fos de vuit rals. La italiana exposà que no podia continuar complint amb els quatre dies de cantat que li obligava l'escriptura i demanà que se li disminuïssin els dies de cantat o que se li pagués la seva tornada a Barcelona. El tercer galant expressà que si tenia que continuar interpretant els papers de barba se li augmentés el seu diari en sis rals. El quart galant preferia separar-se de la companyia encara que, en cas d'arribar a un acord, estava disposat a complir els encàrrecs de quart galant de representat i primer de música, que fins aquell moment havia complit. El primer graciós i el segon apuntador demanaren un augment del seu diari. La resta dels còmics manifestaren la seva disposició a continuar l'empresa.

A més, sembla que la Junta havia decidit separar definitivament a Manuel Campuzano de la companyia, ja que també donaren la seva opinió sobre qui dels còmics reunia les condicions més idònies per a fer-se càrrec de la companyia. L'elegit fou, una vegada més, Joan Pau Sastre, que, a proposta de la majoria dels còmics, fou comissionat per la Junta de Teatres perquè intentés resoldre les desavinences i modificar les condicions de treball a les quals estaven obligats els còmics pels contractes que havien signat amb Campuzano.⁵⁰⁴ Amb aquesta finalitat es redactaren de nou les escriptures i es recolliren les exigències i obligacions de cadascun d'ells. El 24 d'octubre, Joan Pau Sastre presentà davant la Junta de Teatres els contractes signats per tots els còmics, a

⁵⁰² *Ibíd.*, doc. núm. 177.

⁵⁰³ *Ibíd.*, doc. núm. 177.

⁵⁰⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 158. Manuel Campuzano continuà formant part de la companyia com a actor, tal com veurem després.

excepció de Manuela Calvillo, segona dama, José Rafo, Bruno Carbajo i José Espinosa, que per diverses raons econòmiques no volgueren signar-les. Els quatre còmics foren cridats perquè expressessin les seves reivindicacions i intentaren arreglar aquesta situació. Després d'escoltar les reivindicacions de la segona dama, la Junta acordà augmentar de vint-i-quatre a vint-i-sis rals el seu diari. José Rafo expressà no voler convenir-se sense que se li assegurés cada dia la mitja part. En els mateixos termes que Rafo s'expressà Bruno Carbajo, que no volgué signar l'escriptura malgrat assegurar-li el gràcies la mitja part diària José Espinosa exposà tenir signada una escriptura amb Campuzano, la qual presentà, i després de llegida, la Junta reconegué "ser materia de justicia", per la qual cosa se li tornà i acordà que Espinosa podia acudir a la justícia ordinària. Quant a continuar treballant, Espinosa declarà no voler signar una nova escriptura si no se li assegurava el seu diari. Després de ser escoltats, els quatre còmics s'acomiadaren, quedant només Joan Pau Sastre. Aleshores l'empresari i els membres de la Junta discutiren llargament sobre l'assumpte, acordant que l'empresari i el president de la Junta intentessin ajudar a Espinosa en les seves reivindicacions. Finalment, Joan Pau Sastre exposà que havia intentat pagar al notari racional de l'Hospital una certa quantitat pel temps que ostentava el càrrec d'autor de la companyia, i que aquest no havia volgut agafar els diners. La Junta acordà intercedir davant el racional i els regidors de l'Hospital perquè aquest admetessin "lo que les entregue Pau de tiempo que lo maneja".⁵⁰⁵

Sembla que la situació es compongué i continuaren les representacions amb una certa normalitat. El 14 de desembre la segona dama, Manuela Calvillo, i el galant de música, Bruno Carbajo, presentaren a la Junta de Teatres un escrit demanant una funció de benefici per cadascun d'ells. A la petició, els dos còmics reconeixien la precària situació en què es trobaven per no haver treballat durant uns mesos de l'any.⁵⁰⁶

Però les dificultats econòmiques afectaven a tots per igual. El 16 de desembre, la companyia al complet presentà un memorial en el qual, després d'exposar les seves carències econòmiques, demanaven l'ajut econòmic de la Junta de Teatres, necessari per a poder continuar treballant.⁵⁰⁷ Al cap de dos dies, el 18 de desembre, foren María

⁵⁰⁵ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 175.

⁵⁰⁶ *Ibidem*, doc. núm. 159.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, doc. núm. 160.

Fernández, graciosa de la companyia, i Manuel Tarrida, els que demanaven a la Junta de Teatres una funció de benefici a fi de solucionar momentàniament la seva economia.⁵⁰⁸

A les peticions d'auxili econòmic, s'agregaren la petició de Luis García, en la qual demanava poder separar-se voluntàriament de la companyia i partir cap a València, la seva pàtria, i les exigències del notari racional del Sant Hospital, respecte al compliment del contracte d'arrendament del teatre. Segons l'escriptura, la companyia devia realitzar, un diumenge qualsevol, una funció de benefici destinada a l'Hospital i els regidors protectors de l'establiment havien expressat el desig que aquesta funció tingués lloc el dia de Nadal. D'altra banda, el notari racional també comunicà que el fiador de l'autor, Antoni Portell, s'havia apoderat dels diners de quatre dies de comèdies i no volia satisfer a l'Hospital el que li pertanyia segons el contracte.⁵⁰⁹

Davant l'afluència de peticions, la Junta de Teatres es reuní el 18 de desembre amb la intenció de solucionar aquest cúmul de circumstàncies adverses per a la companyia. Durant la sessió s'estudià l'escrit presentat per la companyia, en el qual es demanava una rifa, la petició de Luis García i la representació que féu el notari racional del Sant Hospital. Pel que fa a la petició de la companyia, la Junta ajornà la seva decisió per a una propera reunió, ja que en la reunió no hi era present el president.⁵¹⁰ Quant a la petició realitzada per Luis García, la Junta de Teatres acceptà la seva separació voluntària de la companyia. La decisió fou fàcil. Els còmics i l'autor havien donat el vistiplau a la decisió de García en sengles escrits datats el 17 de desembre,⁵¹¹ autoritzant a la Junta perquè se li pogués expedir el passaport. Les peticions del notari racional també foren ateses en part. Respecte a la petició dels regidors protectors del Sant Hospital de celebrar la funció de benefici el dia de Nadal, la Junta contestà que per a aquest dia ja estava previst que es realitzés el benefici de José Espinosa, que l'havia demanat amb antelació, per la qual cosa instà als regidors perquè elegissin un altre diumenge per a celebrar el seu benefici. Quant al fiador Antoni Portell, la Junta l'instà a pagar a l'Hospital les quantitats que devia en el termini de dos dies.⁵¹²

⁵⁰⁸ *Ibíd.*, docs. núms. 156 i 157.

⁵⁰⁹ *Ibíd.*, doc. núm. 158.

⁵¹⁰ Al document s'especifiquen els assistents a la reunió, que foren: "Presidente interino, Villalonga, Loranca, Asesor" (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 158.).

⁵¹¹ AMP. Fons Pons, lligall 199, docs. núms. 161 i 162.

⁵¹² *Ibíd.*, doc. núm. 158.

Malgrat la bona disposició de la Junta de Teatres els problemes econòmics no s'acabaren de solucionar. L'1 de gener de 1808, Joan Pau Sastre, després d'haver intentat resoldre la situació, presentà la seva renúncia al càrrec d'autor.⁵¹³ L'endemà, 2 de gener, la Junta de Teatres es reuní i acordà que el president s'entrevistés amb el capità general i li manifestés en nom de la mateixa “que no obstante de haver meditado sobre los medios de favorecer y sostener esta compañía de teatros no encontraba otro que el de exitar a algunos pudientes y aficionados a la representacion á que contribuyesen con alguna cantidad moderada para su aguante, cuyo importe se repartiase a los Individuos de la misma compañía con conocimiento de la Junta, cuya subscripcion circulase á nombre de S. E. por el sugeto que tubiese a bien comisionar”.⁵¹⁴ És a dir, la Junta estava proposant al capità general la mateixa solució econòmica que aquest ja havia posat en pràctica uns anys abans. Recordem que l'any 1801 el capità general, davant la negativa de l'Ajuntament d'ajudar econòmicament a la companyia còmica que actuava a Palma, decidí obrir una subscripció voluntària, solucionant momentàniament els problemes econòmics de la companyia.

Mentre es desenvolupava la reunió de la Junta, el president s'entrevistà amb el capità general i li exposà el que s'havia acordat. Aquest es mostrà d'acord amb la proposta i manifestà que ell seria el primer en subscriure's. A més, ordenà que “se haga entender esto mismo al Autor de la Compañía Juan Pablo Sastre con prevencion de que disponga representaciones para otros 15 dias que deveran empezar previamente en el que concluya la actual quinzena practicando a este efecto las diligencias correspondientes”.⁵¹⁵ El president comunicà a la resta de membres de la Junta la decisió del capità general. Després, aquesta acordà concedir un benefici a tots els còmics que ho havien sol·licitat en la reunió celebrada el 18 de desembre darrer, sota l'obligació de repartir amb la resta dels seus companys la mitja part i despeses, i l'obligació, tal com era costum, d'avisar a la Junta per a l'elecció del dia en què es tingués que realitzar el benefici. Abans de finalitzar la sessió, els membres de la Junta acordaren que el secretari esbrinés quines cases particulars de la ciutat realitzaven diversions, i que aquest, amb encàrrec del president de la Junta de Teatres, persuadís als organitzadors perquè les suspenguessin. Amb aquesta mesura, dràstica i proteccionista, es pretenia

⁵¹³ *Ibidem*, doc. núm. 184.

⁵¹⁴ *Ibidem*, doc. núm. 185.

⁵¹⁵ *Ibidem*.

augmentar el nombre d'espectadors, ja que, segons la Junta, la gent que acudia a aquestes diversions particulars deixava d'anar al teatre.⁵¹⁶

Joan Pau Sastre transmeté als còmics les mesures preses a fi de pal·liar les carències econòmiques que patien. El 3 de gener, l'autor presentà a la Junta de Teatres un escrit amb el resultat de les seves gestions. Tots els còmics, a excepció dels dos graciosos, que digueren que respondrien a la Junta mitjançant un memorial suplicatori, es mostraren disposats a continuar les funcions sempre que se'ls assegurés la mitja part. A més, els còmics, cansats d'aquesta situació, decidiren no treballar fins tenir assegurat tot el que havien manifestat a l'autor.⁵¹⁷

La postura presa pels còmics no agradà ni a la Junta de Teatres ni al capità general, que, immediatament, disposà que els còmics abandonessin l'illa en el termini de tres dies. Així es desprèn de l'escrit presentat pel graciós de la companyia, José Fraustaquio, a la Junta de Teatres el 4 de gener, en el qual, després d'exposar les circumstàncies per les havia format part de la companyia còmica d'aquest any,⁵¹⁸ demanava la suspensió de la pena que li havia estat imposada. Entre els motius esgrimits per a la suspensió figurava l'activitat de pintor que es trobava realitzant a Palma.⁵¹⁹

Malgrat tot, sembla que l'expulsió dels còmics no arribà a complir-se i finalment abandonaren l'illa voluntàriament, això sí, després de realitzar una funció de benefici a favor de l'Hospital, “en recompensa del alquiler que devia satisfacer la Compañía comica, que por sus quiebras, no há podido verificarlo, y se concedió dicho beneficio en su lugar”.⁵²⁰ D'aquesta manera finalitzà l'any còmic de 1807. Després de la funció, sembla que tots els còmics sortiren de l'illa, excepte José Fraustaquio i la seva família que s'establiren definitivament a Palma. Dues dades avalen aquesta hipòtesi. Durant la

⁵¹⁶ *Ibíd.*

⁵¹⁷ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 186.

⁵¹⁸ Segons Fraustaquio, una vegada finalitzat l'any còmic de 1806 començà a treballar pintor, “lo que le rendia bastantemente pera la precisa subsistencia de su crecida familia de siete personas”. No obstant això, per a l'any còmic de 1807, el capità general el tornà a cridar perquè suplís d'apuntador i de graciós mentre venia un altre de Barcelona. Finalment, veient la provisionalitat de l'encàrrec, acceptà, però, el graciós de Barcelona no vingué i, d'aquesta manera, Fraustaquio treballà tot l'any (AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 187.).

⁵¹⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 187.

⁵²⁰ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1808 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f.*

Per aquesta funció de benefici l'Hospital ingressà, el 29 de febrer de 1808, després de descomptar les despeses habituals, trenta-tres lliures i nou sous.

sessió celebrada a l'Ajuntament el 24 d'abril de 1808 es tingué present un escrit de Luis Carbonero, secretari de la Reial Junta de Direcció General de Teatres, mitjançant el qual es comunicava l'ordre de multar a Joan Pau Sastre, tal vegada, per no haver realitzat la funció de benefici destinada a aquella Junta. L'Ajuntament tan sols decidí acusar rebut de la comunicació. Suposem que si el consistori hagués tingut constància que Joan Pau Sastre es trobava a Palma sens dubte hagués posat en marxa els mecanismes per fer complir l'ordre de Carbonero.⁵²¹ Pel que fa a la família Fraustaquio, José continuà exercint com a mestre de pintura a la ciutat, sent contractat com a pintor durant les festes de publicació i jura de la constitució que se celebraren a Palma l'any 1812,⁵²² i María Josefa continuà formant part de les companyies còmiques que actuaren al coliseu de Palma durant els anys còmics de 1811, 1812 i 1813.

L'ACTIVITAT TEATRAL A PALMA DURANT LA GUERRA DEL FRANCÈS I ELS ANYS POSTERIORS

La Guerra del Francès empitjorà la situació de les companyies còmiques espanyoles que actuaven als teatres nacionals. L'inici del conflicte bèl·lic féu que molts teatres tanquessin les seves portes i, per tant, gran part dels còmics es quedessin sense el sou que sustentava les seves famílies.

A Palma, el tancament del coliseu féu revifar l'oposició del clergat, que històricament s'havia mostrat contrari a les representacions teatrals. Amb la guerra en ple desenvolupament i l'activitat teatral interrompuda, l'Església intentà per tots els mitjans que es prohibissin definitivament les representacions teatrals i les altres diversions que tenien lloc a la ciutat. A aquesta postura s'uní el consistori de Palma que en nombroses ocasions, amb l'excusa de la guerra i els moments que es vivien, decidí no obrir el teatre. D'altra banda, l'ocupació de gran part del territori peninsular per les tropes de Napoleó, féu que arribessin a les Illes Balears un gran nombre de refugiats, entre els quals figuraven alguns dels còmics que havien treballat als teatres de les ciutats de la costa mediterrània. L'espectacular increment de població fou determinant alhora de decidir les autoritats palmesanes la reobertura del coliseu, que es produí l'1 de maig de 1811. Durant els tres primers anys el teatre rendí gràcies a la presència dels refugiats, que havien reactivat l'economia mallorquina amb l'establiment de nombrosos negocis.

⁵²¹ AMP. Actes municipals, sig. 2131/1, f. 108 r., acta del 24 d'abril de 1808.

⁵²² AMP. Actes municipals, sig. 2133/1, ff. 96 r.-96 v., acta del 15 de desembre de 1812.

La situació de benestar feia que molts dels ciutadans es divertissin amb les funcions que s'oferien al coliseu i, per tant, els còmics podien subsistir dignament. La situació canvià amb el retorn dels refugiats a les seves terres d'origen, durant els anys 1813 i 1814, i la radicalització dels enfrontaments verbals entre els servils i els liberals, que arribaren, l'any 1813, a l'enfrontament físic. A partir de 1814, l'empresa teatral només produí pèrdues.⁵²³ Els escassos ingressos produïts aquest any, degut a la manca de públic, feren que l'empresari, Felipe Pallarés, abandonés l'empresa, malgrat tenir signat amb els regidors de l'Hospital un any més de contracte. Durant els anys següents, les arques públiques donaren suport econòmic a les companyies, però, malauradament, aquest no bastà i finalment l'any 1817, es tornaren a tancar les portes del coliseu.

Com veurem tot seguit, els regidors de l'Ajuntament, seguint les recomanacions del capità general, acabaren donant suport a les representacions durant aquest període. Els primers moments d'oposició es veren superats amb el canvi de sistema del període constitucional, i a partir d'aquell moment el consistori, presidit per un nou corregidor, intentà mantenir l'empresa teatral amb diners de les arques públiques, com hem apuntat abans. Fins al punt de fer-se càrrec de la gestió de l'empresa, comissionant als dos regidors de l'Hospital perquè la gestionessin durant l'any còmic de 1815. Malauradament, la postura autoritària presa pel corregidor envers la qüestió teatral durant els anys posteriors feren que el consistori, la pròpia Junta de Teatres, de la qual era el president, i, fins i tot, el regent de l'Audiència arribessin a desqualificar-lo i a demanar el seu relleu.

Oposició del clergat a l'obertura del teatre

Des del mes de gener de 1808 el nostre teatre romania tancat. Tal com apunta Garcías,⁵²⁴ els esdeveniments ocorreguts amb la darrera companyia còmica, que finalitzaren amb l'expulsió dels còmics de l'illa, dificultaren el començament d'un nou

⁵²³ Al "Plan que demuestra el estado de la Casa hospital general de esta ciudad...", presentat pels regidors marquès del Reguer i Marià Conrado, es recullen, entre altres dades, les quantitats recaptades per l'establiment benèfic per les representacions realitzades durant el quinquenni 1811-1815. Segons el document, el producte que rendí la casa de les comèdies fou:

1811.....	616 Lliures 17 sous 10 diners
1812.....	896 Lliures 1 sou 10 diners
1813.....	964 Lliures 7 sous 10 diners
1814.....	465 Lliures 5 sous
1815.....	469 Lliures 17 sous

Sens dubte, aquestes quantitats demostren el que hem exposat (ARM, sig. AH-884/17).

⁵²⁴ GARCÍAS, Domingo: *El teatro en Palma (1800-1810)*, p. 59.

any còmic al coliseu de Palma, ja que, com hem vist al llarg dels capítols precedents, les companyies que hi actuaven solien variar molt poc d'un any a un altre. El fet de no haver quedat cap còmic a Palma suposava un gran esforç econòmic per part del nou empresari –o autor– a l'hora de contractar tota una companyia completa de fora de l'illa. A les despeses ordinàries de l'empresa –pagament de l'arrendament del teatre i d'altres– s'afegien les extraordinàries, és a dir, pagar els desplaçaments dels còmics des de la ciutat on havien actuat fins a Palma i avançar els diners necessaris per a poder mantenir-se cadascun dels actors durant la quaresma. D'altra banda, l'inici de la Guerra del Francès aclaparà en un primer moment l'atenció de les autoritats illenques, deixant de banda les diversions i representacions teatrals.

Com veurem tot seguit, la represa de les representacions, d'una manera continuada, no es produí fins al primer de maig de 1811. Al llarg d'aquests tres anys de silenci teatral es produïren alguns intents de reobrir el coliseu, encara que cap d'ells quallà. Segons Manuel Larraz,⁵²⁵ un dels principals motius pels quals no s'aconseguí obrir el teatre en aquests anys fou l'oposició del clergat i dels servils, oposats a les reformes i, per tant, a la propagació de les noves idees. Els liberals, que es trobaven en minoria i necessitaven popularitzar les seves idees, pensaren molt prompte en la utilització política del teatre a fi d'orientar i dirigir l'opinió pública. La lluita entre els dos bàndols, els obscurantistes i els partidaris de la reforma i la llibertat, fou aferrissada, tant als diaris de l'època com a les Corts.

A Palma, la principal oposició fou exercida pel clergat –sobretot pel capítol de la catedral–, que des de la fi del segle XVIII s'havia mostrat clarament contrari al teatre, continuant amb l'obscurantisme que propugnava. A fi d'aconseguir l'objectiu, els opositors empraren la premsa i el púlpit per a censurar l'actitud de les Corts i condemnar als catòlics que presenciaven aquests espectacles profans. Com a botó de mostra, un article d'opinió, publicat al *Diario de Mallorca*,⁵²⁶ atribuïa la invasió francesa a un càstig diví, com a conseqüència dels excessos i desordres instaurats en la

⁵²⁵ Per a tenir una visió més àmplia sobre l'oposició del clergat i els servils a les funcions teatrals consulteu els treballs de Larraz que aportem a la bibliografia.

⁵²⁶ De tendència liberal moderada, segons Antoni Moliner (MOLINER, Antoni: *La Guerra del Francès a Mallorca (1808-1814)*, p. 30).

societat mallorquina. Entre els nombrosos defectes figurava el teatre, qualificat per l'autor com una “escuela publica de la impureza”.⁵²⁷

Però, sens dubte, la prova més clara d'aquesta oposició a l'espectacle teatral la trobem a la representació que el capítol de la catedral de Palma dirigí el 12 de febrer de 1810 a la Suprema Junta Central, “sobre lo que convendria reformarse en las sabias disposiciones, que se espera dara la Nacion en las Cortes Generales, que van a celebrarse en este año”.⁵²⁸ L'escrit, signat pel canonge degà, Onofre Barceló, i el canonge Joan Barceló, en representació de tots els canonges capitulars, fou una iniciativa pròpia del capítol catedralici,⁵²⁹ com a conseqüència de la convocatòria de Corts de l'1 de gener d'aquest any. En l'informe, el capítol demanava l'establiment d'una veritable i sàvia Constitució recolzada en les lleis fonamentals de la Monarquia, la reforma del clergat i la convocatòria d'un concili eclesiàstic, la desvinculació de les terres que no es podien vendre tant de l'Església com dels ajuntaments, la llibertat de comerç i l'augment del nombre de propietaris mitjançant l'emfiteusi.⁵³⁰ Per al capítol, les lleis promulgades per les Corts devien respectar els costums, però, només els bons costums, basats en una bona moral, deixant de banda els defectes de la societat, entre els quals figuraven les diversions públiques, de les que opinava el següent:

Mas de que serviran las leyes sin el apoyo de las costumbres? Quid leges sine moribus vanae proficiunt? decia Horacio. Los hombres son los que han de observar las leyes. Luego deben estar preparados por una buena moral. Esta en lo publico corre á cargo del Gobierno, en lo particular al de los Ministros del Evangelio. Queden pues abolidas y olvidadas en pueblos Christianos esas diversiones gentilicas que tanto afean la razon. Si los teatros, los bayles, y las fieras podian parecer tolerables en unas gentes, que, ni aun los mas instruidos llegaron á tener ideas claras de la virtud: ahora, despues que el divino sol de Justicia nos alumbró hasta en los puntos mas delicados, y sublimes de la verdadera filosofia, que color podrá pretextarse para que en un Estado, que tanto se precia de christiano, se disimulen, y aun autorizen pasatiempos tan infames, y tan diametralmente opuestos á la invariable doctrina de Jesu Christo? Son acaso los Gentiles, ó este divino Salvador los maestros de nuestras costumbres? No, no son

⁵²⁷ *Diario de Mallorca*, 9 de novembre de 1808. Citat per LARRAZ, Manuel: “El teatre a la Ciutat de Mallorca durant la Guerra del Francès (1811-1914)”, p. 48.

⁵²⁸ ACM. Actes capitulars, sig. 1672, f. 221 v., acta del 8 de gener de 1810.

⁵²⁹ Per a l'elaboració de l'informe no es demanà opinió, com en altres ocasions, al bisbe de la diòcesi, Bernat Nadal. Sens dubte, les relacions entre el bisbe i el capítol eren cordials, encara que en ocasions havien tingut diferents punts de vista, degut a la mentalitat avançada i liberal del bisbe. Recordem que el bisbe no havia recolzat la postura del capítol catedralici quan es produí l'obertura del teatre en plenes rogatives públiques de l'any 1804.

⁵³⁰ Contracte d'arrendament de les terres a llarg termini.

*nuestros maestros aquellos ciegos adoradores de los astros y de las plantas, y aun de los mismos vicios. Nuestro unico Maestro es el mismo Dios humanado, como él mismo lo atestigua en el Evangelio. De ningun modo pues debe un gobierno christiano consentir escuelas de torpeza y de crueldad. Que otra cosa se ve en los teatros que millares y millares de imagenes de las mas vivas y peligrosas passiones? que es el bayle sino el ultimo desenfreno de la licencia y disolucion mas detestable? y que presenta á los ojos del ignorante y ocioso expectador una lucha de toros y de hombres todavia mas brutos é irracionales que los mismos toros sino un remedo infernal de la rabia y del furor, de la ira y de la venganza, del susto y de la desesperacion? A esto baxó del cielo aquel purisimo y mansisimo Salvador? No ciertamente. Vino á purgar por medio de innumerables trabajos, exhortaciones, y exemplos, la miserable tierra oprimida, segun la bella expresion del Crisostomo, con crímenes y pecados, cimentando su celestial reforma sobre las bases de la honestidad y de la mansedumbre; y esto respira quanto hizo y quanto predicó, y esto mismo deben respirar tambien todas las leyes y reglamentos de policia. No son esos males necesarios de que pueda prescindir el Gobierno á fin de evitar otros mayores. No se evitan, antes se ocasionan, porque las costumbres publicas, una vez rotos los diques de una santa severidad, se precipitan imperiosamente esparciendo por todas partes el estrago y la corrupcion. Son como el fuego que no se apagará, ó el cancer que cundirá siempre mientras haya materia en que cebarse, hasta extinguir enteramente todo espiritu de vida que anime y vigorize los cuerpos.*⁵³¹

Arribats a aquest punt, cal esbrinar per quin motiu el capítol de la catedral de Palma, que fins al moment només havia pogut oposar-se a les representacions teatrals en temps de rogatives, demanava l'eradicació del teatre de la societat mallorquina. En paraules de Larraz,⁵³² la principal raó d'aquesta oposició tan violenta fou la por que tenia el clergat de veure sorgir un equivalent laic de les esglésies, capaç d'arribar un dia a igualar-se amb el que fins al moment havia estat l'arma absoluta de la propaganda: el púlpit. Sens dubte, els estaments eclesiàstics veien perillar la seva hegemonia propagandística per a continuar sotmetent al poble a un continu obscurantisme.

Mallorca refugi d'actors

L'inici de la Guerra del Francès suposà per a Mallorca un increment considerable de la seva població. Així com uns anys abans ho havien fet una part del clergat, la noblesa i militars francesos, fugint dels efectes de la Revolució, a partir de l'inici del conflicte bèl·lic començà a arribar un nombrós contingent de refugiats a l'illa

⁵³¹ ACM. Actes capitulars, sig. 1672, ff. 226 r.-227 r., acta del 22 de gener de 1810.

⁵³² LARRAZ, Manuel: "Teatro y política en el Cádiz de las Cortes", p. 574.

de la calma. Per als refugiats, Mallorca oferia seguretat i aïllament, característiques que satisfien àmpliament les seves aspiracions. Com ha demostrat Lluís Roura,⁵³³ la primera onada important de refugiats es produí a partir de l'1 de març de 1808, arran de l'ocupació de la ciutat de Barcelona per les tropes franceses, encara que les emigracions més significatives de la ciutat comtal no es produïren fins a l'abandonament de Villel, el 10 de juliol de 1808, i del bisbe Pau de Sitjar, el 30 de juliol de 1808, és a dir, després d'un obert enfrontament entre els francesos i el poble revoltat. A mesura que els francesos avançaven i prenien les places més significatives –recordem que el domini francès fou un domini de les ciutats i dels corredors d'enllaços– s'anava produint l'arribada de refugiats. La caiguda de Tarragona en mans dels francesos provocà l'arribada d'una altra allau important de refugiats, ja que a la capital del Tarragonès es trobaven els refugiats de les comarques dels voltants i de Barcelona. Finalment, amb la caiguda de València, el 8 de gener de 1812, es cloïa l'etapa més propícia a les emigracions des de les costes del llevant, frenant l'arribada de refugiats a Mallorca.

Durant tot aquest període arribaren a Mallorca representants de la noblesa, del clergat, dels propietaris i dels comerciants de les zones ocupades pels francesos. Eren, sobretot, gent que disposava dels recursos econòmics suficients, per la qual cosa els illencs, circumstancialment, aprofitaren l'avinentsa i llogaren, a preus elevats, habitacions als emigrats, que aixecaren de bell nou els seus negocis, fàbriques i magatzems als llocs que els havien acollit. Entre els nombrosos refugiats també figuraven alguns actors, que, com la resta de ciutadans, buscaven la seguretat personal i un lloc on poder desenvolupar el seu treball. La falta d'un registre concret sobre el nombre i, sobretot, els noms dels refugiats que arribaren durant aquests anys a Mallorca dificulta la localització d'aquests còmics. Malgrat tot, disposem de dades suficients per a corroborar la seva presència a l'illa.

Com veurem tot seguit, l'Ajuntament concedí per primera vegada el permís per a obrir el teatre en febrer de 1809. Una vegada coneguda la notícia, tan favorable pels actors, començaren a arribar a Palma les primeres peticions d'autors de companyies que encara es trobaven representant als teatres de l'Espanya lliure. Aquest és el cas de Felipe Bueno⁵³⁴ que des de Cartagena, Saragossa i Maó envià, any rere any, un escrit en el qual demanava els permisos necessaris per a obrir el teatre i poder representar amb la

⁵³³ ROURA, Lluís: *L'antic règim a Mallorca: Abast de la commoció dels anys 1808-1814*, pp. 123-175.

⁵³⁴ El vertader nom d'aquest actor era Felipe Manuel Rico (AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 217 r.).

seva companyia. La insistència de l'autor corrobora, d'alguna manera, la seguretat que oferiria Palma pels actors.

D'altra banda, ja hem vist com la majoria dels teatres nacionals tancaren les seves portes amb l'inici de la guerra. A Barcelona es tancà el teatre el 5 d'agost de 1808. Després de la quaresma, havia agafat l'empresa l'italià Domingo Botti, però les companyies italianes, de ball i òpera, i l'orquestra foren obligades, per reial ordre executiva, a desplaçar-se a Madrid a fi de festejar la visita de Napoleó,⁵³⁵ que finalment no es produí, per la qual cosa quedà únicament a Barcelona la companyia còmica espanyola incompleta. Com no s'arribà a publicar la llista dels seus components no coneixem la seva identitat. La companyia començà les representacions el 17 d'abril i anà defensant-se fins al dia 5 d'agost, en què l'empresari anuncià que no hi hauria funció per accidents imprevistos. Segons Suero Roca,⁵³⁶ els imprevistos foren la sobtada fugida d'alguns actors i actrius, i el fracàs d'unes representacions presenciades per una escassa concurrència, propiciada, tal vegada, pels continus enfrontaments amb les forces ocupants.

Gràcies a l'escrit presentat el 10 de març de 1811 pel toscà Evangelista Fiorelli al consistori de Palma, sabem que alguns dels actors que fugiren de Barcelona es trobaven a Palma. El mateix Fiorelli, mestre de ball i "Director de Casa de Comedias", reconeixia ser un "emigrado de la Ciudad de Barcelona", i s'oferia a portar al coliseu de Palma una "Compañia Comica Española de los mejores papeles que estaban en la Compañia de Barcelona todos Emigrados".⁵³⁷ No sabem quins eren els actors que oferiria Fiorelli, malgrat això, podem suposar que entre els actors emigrats figuraven, com no, la seva dona, Luigia Celini Fiorelli, que a partir de 1804 figurava al teatre de Barcelona, tant en la companyia italiana de ball com en la companyia espanyola per als balls nacionals,⁵³⁸ i el gran Dionisio Ibáñez, que formà part de les companyies espanyoles del teatre de la Santa Creu des de finals del segle XVIII i que, des de la reobertura del coliseu l'any 1811, començà a interpretar les parts de barba al nostre teatre. Finalment, l'Ajuntament decidí aquest any concedir els permisos a l'empresari Francisco Vallés. La decisió del consistori no desanimà a Fiorelli, que uns dies després publicava una nota

⁵³⁵ *Diario de Barcelona*, 17 d'abril de 1808.

⁵³⁶ SUERO, Maria Teresa: *El teatre representat a Barcelona de 1800 a 1830*, p. 232.

⁵³⁷ AMP. Actes municipals, sig. AH-2132/2, ff. 109 v.-110 r., acta del 19 de març de 1811.

⁵³⁸ Evangelista Fiorelli i la seva dona Luigia Celini Fiorelli, havien arribat a Barcelona, procedents de Madrid, l'any 1800, per a formar part de la companyia de ball que actuava al teatre de la Santa Creu (*Cit. en SUERO, Maria Teresa: op. cit.*, p. 229.)

a les pàgines del *Diario de Mallorca* en la qual anunciava l'obertura d'una escola de ball de saló i de teatre.⁵³⁹

A València finalitzà l'any còmic de 1808, com era preceptiu, el darrer dia de carnestoltes de 1809, i ja no es tornà a reprendre l'activitat teatral fins l'any 1812. Des de l'any còmic de 1805, Felipe Pallarés era l'empresari del teatre d'aquella ciutat. Suposem que amb la primera ofensiva dels francesos contra la ciutat, en febrer de 1810, l'empresari viatjà, junt amb un bon nombre de ciutadans, cap a les illes, ja que en el mes d'agost de 1811, una vegada separat l'empresari Francisco Vallés de la companyia que actuava a Palma, Pallarés demanà al consistori els permisos necessaris per a fer-se càrrec de l'empresa teatral a partir de l'any 1812. No era normal que un autor o un empresari demanés amb tanta antelació l'empresa teatral, ja que aquest tràmit se solia fer una vegada finalitzat l'any còmic. La rapidesa amb la qual Pallarés va demanar els permisos ens fa pensar que en aquest moment ja es trobava a Palma.

Finalment, entre juny de 1812 i desembre de 1813, l'ofensiva de les forces aliades –Espanya, Anglaterra i Portugal– donà un tomb definitiu a la guerra i es comencen a recuperar les places que havien estat ocupades per l'exèrcit francès. A mesura que es recuperaren les ciutats, els refugiats que es trobaven a Mallorca començaren el retorn cap als seus llocs d'origen. En paraules de Roura,⁵⁴⁰ el període de retorn a la Península dels refugiats es prolongà durant tot el 1813 i bona part de 1814. El retorn fou evident a partir de la recuperació de les ciutats mediterrànies, d'on havien sortit la majoria dels refugiats que arribaren a Mallorca. El retorn dels refugiats suposà la fi d'un període de bonança econòmica, ja que la població autòctona no fou capaç de continuar la tasca emprendora que aquells havien començat a l'illa. Suposem que a mesura que es recobrà la normalitat, els còmics refugiats començaren a desplaçar-se cap a la Península, on l'oferta i la demanda teatral era més forta i els sous més elevats.

Intents per a reobrir el teatre de Palma durant el conflicte bèl·lic

El primer intent de reobrir les portes del teatre es produí en el mes de febrer de 1809, un any després del seu tancament en gener de 1808. en la reunió de l'Ajuntament, celebrada el dia 3 d'aquest mes, es tingué present el memorial presentat per Manuel

⁵³⁹ *Diario de Mallorca*, 21 de març de 1811.

⁵⁴⁰ ROURA, Lluís: *op. cit.*, p. 161.

Ximeno i els seus companys, pel qual sol·licitaven del consistori el permís per a obrir el teatre “al objeto de representar alguna figura para la diversion del publico, y beneficio del Santo Hospital”.⁵⁴¹ Després de llegir-lo, els regidors emeteren el seu vot sobre la conveniència de la petició. El regidor degà, Marià Conrado, expressà que s’havia de donar el permís per a obrir el teatre per trobar-ho convenient, però només pel temps que restava de carnestoltes i “precediendo las formalidades de estilo”. El regidor Ramon Villalonga, un dels vocals de la Junta de Teatres, puntualitzà que abans d’obrir el teatre la companyia de Ximeno devia entendre’s amb els regidors de l’Hospital i la Junta, tal com ho prevenien les lleis i el reglament de teatres. De la mateixa opinió foren la resta de regidors.⁵⁴² Així, doncs, l’Ajuntament donà, per unanimitat de vots, el vistiplau a la petició de Ximeno.

Per l’acord pres pel consistori, suposem que els regidors eren conscients de l’important paper que podien desenvolupar les funcions en uns moments tan difícils. Els ciutadans, preocupats pels esdeveniments que es produïen a la península, necessitaven alguna que altra diversió. D’altra banda, el creixement de la població, amb l’arribada de refugiats a Mallorca com a conseqüència de la Guerra del Francès, feia recomanable oferir al públic alguna diversió a fi d’evitar que els ociosos empraren el seu temps en provocar aldarulls. Pareix que les funcions de la companyia de Ximeno no es dugueren a terme, ja que al llibre de comptes de l’Hospital referents a l’any 1809 no apareix cap anotació que ens indiqui el contrari.⁵⁴³

Dos mesos després, arribà a l’Ajuntament la primera petició d’una companyia còmica després de la desfeta de l’any anterior. El memorial fou presentat per Juan López, comissionat de Felipe Bueno, autor de la companyia que es trobava representant a Cartagena, i en ell es demanava el permís del consistori per a poder treballar aquella companyia a la ciutat de Palma durant l’any còmic de 1809, “dando lo correspondiente al Santo Hospital en alivio de los Pobres enfermos”. La petició fou discutida al llarg de la sessió celebrada el 5 d’abril i en aquesta ocasió el consistori, “atendiendo a las actuales circunstancias”, desestimà la petició.⁵⁴⁴ Resulta significatiu aquest canvi d’opinió del consistori respecte a les representacions quan només dos mesos abans les

⁵⁴¹ Per l’escrit de Ximeno suposem que es tractava d’una companyia d’equilibristes, com les que solien actuar durant la quaresma.

⁵⁴² AMP. Actes municipals, sig. AH-2131/2, ff. 29 v.-30 r., acta del 3 de febrer de 1809.

⁵⁴³ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184, s.f..

⁵⁴⁴ AMP. Actes municipals, sig. AH-2131/2, ff. 73 v.-74 r., acta del 5 d’abril de 1809.

havia aprovat. D'altra banda, la contestació tan categòrica i l'absència de votació prèvia a la resolució ens fa pensar que la decisió fou presa per una sola persona. Sense cap dubte, el nou Corregidor de Palma, el mariscal de camp Nazario Reding, que acabava de ser nomenat i presidia per primera vegada l'Ajuntament, influí en la decisió final. Un any més el teatre romangué tancat.

L'absència de la diversió teatral fou suplida per la ciutadania amb altres tipus de diversions més estacionals. Els balls de màscares havien estat presents cada temporada de carnestoltes des del començament de segle. Carles IV havia concedit a la ciutat de Palma la gràcia de celebrar balls de màscares durant vuit anys amb l'objectiu de destinar els beneficis obtinguts a dotar la ciutat de l'enllumenat públic. L'any 1809, amb el conflicte, els balls de màscares organitzats per l'Ajuntament deixaren de celebrar-se. Malgrat això, suposem que no es deixaren de celebrar balls a Palma durant la temporada de carnestoltes. Així es desprèn de l'acord pres pel capítol de la catedral de Palma el 9 de febrer de 1810. Al llarg de la reunió, el canonge Joan Ferrà exposà “que era bastante notoria á S.S. los desordenes que se cometian en los Bayles nocturnos, que no dexavan de ser frequentes en este tiempo de Carnaval sin embargo de las calamidades que nos oprimian; y por lo mismo le parecia que el Cabildo podia acudir al Gobierno para los prohibiese”. El capítol comissionà dos capitulars perquè exposessin l'assumpte al governador, “o a quien correspondia”, perquè es donessin les providències més serioses sobre el particular.⁵⁴⁵ Curiosament, l'endemà l'Ajuntament disposà, per unanimitat de vots, que es fes un ball a la plaça de Cort, d'acord amb el que manava una Reial Instrucció.⁵⁴⁶

El 21 de maig de 1810, Felipe Bueno, ara graciós del teatre de Saragossa, tornà a presentar una altra petició per a obrir el teatre de Palma. Al memorial, dirigit al corregidor de la ciutat, Bueno exposava que havia reunit alguns actors procedents de les companyies de la Cort, Reales Sitios, “y otras capitales invadidas por los enemigos” i, amb la intenció de distreure i instruir als ciutadans i als ociosos, s'oferia a representar al teatre de Palma. Finalment, demanava la corresponent llicència per a formar la

⁵⁴⁵ ACM. Actes capitulars, sig. 1672, f. 239 v., acta del 9 de febrer de 1810.

⁵⁴⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2132/1, ff. 53 v.-54 r., acta del 10 de febrer de 1810. Malauradament no hem pogut localitzar la Reial Instrucció a la que es fa referència en l'acta de la sessió.

companyia i, a canvi, s'obligava a contribuir tots els mesos, “á mas de la obligacion”, amb una funció lliure de despeses a favor de la causa comú.⁵⁴⁷

El mateix dia de la seva presentació, el corregidor comunicà el contingut del memorial als regidors de l'Ajuntament i aquests decidiren citar per a un proper capítol d'abastaments, a fi de prendre una decisió.⁵⁴⁸ Al cap de quatre dies, el 25 de maig, es tornà a discutir sobre la conveniència de reobrir el teatre. Una vegada llegida la proposta de Felipe Bueno, el síndic personer, Jaume Salvà, exposà, abans de realitzar-se la votació, “que atendidas las circunstancias, y estado infeliz en que nos hallamos, e igualmente á las rogativas publicas que cada dia se estan haciendo para alcanzar del todo Poderoso la Victoria completa de nuestros Enemigos,⁵⁴⁹ y tambien sabiendo de positivo que todas las Personas con un poco de religion tomarían á mal que este Muy Ilustre Ayuntamiento permitiese el Teatro de Comedias, por eso suplica á V.S. Muy Ilustre se sirva atender á estas razones, y no permitir el que se celebren tales funciones en esta Isla”.⁵⁵⁰ Aleshores, els regidors efectuaren la votació i per unanimitat es tornà a negar l'obertura del teatre a Felipe Bueno, amb la promesa de tenir-lo present “á la primera ocasion que el Muy Ilustre Ayuntamiento lo tenga á bien”. D'aquesta manera es continuava negant la *diversión de comedias* al públic de Palma.

L'any còmic de 1811

Malgrat les repetides negatives que obtingueren els empresaris durant els primers anys de la guerra, el públic de Palma no tingué que esperar gaire per a poder gaudir una altra vegada de la diversió teatral. El 17 de març de 1811, el capità general,

⁵⁴⁷ AMP. Actes municipals, sig. AH-2132/1, acta del 25 de maig de 1810.

⁵⁴⁸ Ibídem, ff. 155 r.-155 v., acta del 21 de maig de 1810.

⁵⁴⁹ Des del diumenge 4 de febrer de 1810 es feien rogatives “por las calamidades de la Guerra” a les esglésies de Palma. El 31 de gener, el capítol de la catedral acordà iniciar les rogatives secretes el dia 4 de febrer i que en els dies successius es realitzessin a les altres parròquies i esglésies de religiosos i religioses (ACM. Actes capitulars, sig. 1672, ff. 237 r.-237 v., acta del 31 de gener de 1810.). En el capítol del 3 d'abril, es tingué present la Reial Ordre, expedida a Cadis el 27 de febrer de 1810, per la qual es demanava que es fessin “á la mayor brevedad tres dias de rogativas públicas, y las demas que estime secretas á los clericos secular y regular, á efectos de que concurriendo con sus eficaces devotos y fervorosos ruegos á tan altos é importantes objetos, se vean igualmente cumplidos los incesantes desvelos con que sin perdonar medio ni fatiga, suspira por el lleno de sus sagradas obligaciones, cifradas únicamente en la mas pronta restauracion de la Patria y su mayor prosperidad” (ACM. Actes capitulars, sig. 1672, ff. 267 r.-267 v., acta del 3 d'abril de 1810). Després de consultar amb el bisbe, el capítol acordà, el 5 d'abril, que es fessin els tres dies de rogatives públiques a la catedral els dies 8, 9 i 10, i una vegada finalitzats es fessin, per torn, a les altres parròquies i esglésies de Palma (ACM. Actes capitulars, sig. 1672, ff. 272 v.-273 r., acta del 5 d'abril de 1810).

⁵⁵⁰ AMP. Actes municipals, sig. AH-2132/1, ff. 158 v.-159 r., acta del 25 de maig de 1810.

Gregorio García de la Cuesta, remeté, una nota a l'Ajuntament en la qual recomanava l'obertura del teatre. Els arguments que esgrimí a la missiva, a fi d'aconseguir el beneplàcit de l'Ajuntament, foren el considerable augment de la població i la necessitat d'una diversió pública que ocupés els ànims i disminuís l'ociositat, al mateix temps que proporcionés la subsistència a algunes famílies. Finalment, el capità recomanava als regidors els dos memorials que adjuntava a la missiva, en els quals sengles empresaris sol·licitaven l'empresa de comèdies.⁵⁵¹

Veritablement, com insinua el capità general i ja hem comentat al llarg d'aquest treball, la població de l'illa havia augmentat d'una manera considerable des de l'inici del conflicte bèl·lic. D'altra banda, amb motiu de l'organització de la divisió Whittingham, s'havia concentrat a Palma un gran nombre d'oficials espanyols i anglesos. Sens dubte, els dos factors exposats pel capità general foren determinants perquè l'Ajuntament decidís obrir les portes del teatre

Com hem dit, junt amb la seva comunicació, el capità general remeté els dos memorials que se li havien presentat una setmana abans sol·licitant l'empresa del teatre. en la reunió de l'Ajuntament, celebrada el 19 de març, es llegiren, juntament amb la carta del capità general, els dos memorials. El primer, signat per Evangelista Fiorelli, “de nacion Toscano Maestro de Bayle y Director de Casa de Comedias y ultimamente Emigrado de la Ciudad de Barcelona”, que ofería “traer á esta [ciutat] una Compañia Comica Española de los mejores papeles que estaban en la Compañia de Barcelona todos Emigrados, con la obligacion de dar las siguientes funciones: Comedia moderna, Tonadillas, Boleros, Saynetes, y entre temporada una diversion de Bayle” i suplicava “se digne concederle la gracia de poder abrir el Teatro con la misma condicione que otros anteriormente tubieron, á fin de poder trabaxar para mantener sus obligaciones pues siendo todos emigrados y habiendo perdido todos sus pocos bienes que tenian y no teniendo otro Oficio que el antedicho, de lo que quedaré en un todo agradecido”.⁵⁵²

Al segon memorial, Josep Piña, en nom de Felipe Bueno, autor de la companyia còmica que actuava a Maó, recordava al capità general que el seu representat ja havia presentat un altre memorial l'any anterior, i que havia rebut per resposta que se'l tindria present en primer lloc per a una altra ocasió. A l'escrit, Felipe Bueno tornava a oferir

⁵⁵¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2132/2, ff. 109 r.-109 v., acta del 19 de març de 1811.

⁵⁵² *Ibíd*em, ff. 109 v.-110 r.

una “brillante” companyia i la realització d’una funció de benefici mensual destinada a la causa comú. Abans de passar a la votació, els regidors llegiren un altre memorial de Piña, amb data 18 de març, en el qual sol·licitava el permís de l’Ajuntament per a obrir el teatre, oferint el benefici d’una funció mensual.⁵⁵³

Després de reflexionar sobre els memorials presentats i l’acord que havia pres el consistori el 25 de maig de l’any anterior, els regidors emeteren el seu vot. El regidor degà expressà que abans de prendre qualsevol decisió s’havia d’esbrinar quins teatres estaven oberts. De la mateixa opinió foren el marquès del Reguer, Josep Quint Safortesa –que agregà que s’havia de citar pel dia següent a la tarda per a resoldre definitivament l’assumpte–, Marià Conrado, Marià Pujol, i els diputats del comú, Antoni Ballester i Pau Oms. Les opinions dels regidors, Antoni Net, Francesc Berard i Jeroni d’Alemany, i el diputat del comú, Gaietà González, foren favorables a l’obertura del teatre, apel·lant a les raons exposades pel capità general. L’únic regidor que es manifestà contrari a l’obertura del teatre fou Francesc Rossinyol. Segons la seva opinió, encara persistien els mateixos motius pels quals l’Ajuntament havia decidit no obrir el teatre, per la qual cosa continuava negant-se a obrir el teatre. Tot seguit es féu entrar a la sala capitular a l’empresari Francisco Vallés,⁵⁵⁴ que es trobava de pas per Palma, i el regidor degà li preguntà, en nom del consistori, si tenia notícies sobre l’obertura d’algun teatre a la Península l’any anterior. Vallés contestà que “no le consta que huviese Coliseo abierto mas que en Gibraltar, si bien ha ohido decir que en Cadiz estubo abierto cosa de cinco meses, despues le mandaron cerrar; y posteriormente ha ohido decir que se habia abierto, y que en Mahon tambien estubo abierto algun tiempo”. Abans de concloure la reunió, el síndic personer, contrari a l’obertura del teatre, féu la següent reflexió: “Supuesto que la resolucion acordada por pluralidad no es decision final del asunto, y que tanto de la discucion prolixa que se ha tenido sobre él como de los votos que se han dado con alguna discrepancia no se descubren los graves inconvenientes que podrian ser obice á la recomendacion del Señor Capitan General unicamente en lo que se ha tocado en relacion á las buenas costumbres cuyo inconveniente sin duda es superable; Pide y suplica al Ayuntamiento que se sirva deferir omnimodamente á la citada recomendacion, pero acordando á un mismo tiempo quantas providencias quepan en su

⁵⁵³ *Ibíd.*, ff. 110 r.-110 v.

⁵⁵⁴ L’única notícia que hem pogut esbrinar sobre Vallés és que l’any 1805 actuà al teatre de Cadis, formant part de la companyia de Josep Fedriani i Luis Navarro (*Diario Mercantil de Cadis*, 15 d’abril de 1805).

autoridad asi inmediata como mediatamente, á fin de que se reformen varios abusos observados hasta aqui y se logren los apreciables y saludables fines á que está instituido el Teatro, en lo que cree el Personero que se hará un gran bien á la Sociedad y ningun prejuicio á la sana moral.” Malgrat això, el corregidor aprovà el vot favorable a l’obertura emès pel regidor degà, amb les reflexions fetes pel regidor Ramon Villalonga.⁵⁵⁵

Les actes municipals no deixen clar quin empresari fou l’elegit per a reprendre les representacions còmiques al coliseu de Palma. Per la insistència de les seves peticions, semblava obvi que l’empresari havia de ser Felipe Bueno. Cal recordar que l’Ajuntament li havia assegurat que es tindrien en compte les seves peticions, de manera preferent, quan es decidís obrir el teatre. Malgrat això, l’elegit fou Francisco Vallés. El mateix Felipe Bueno ens aclareix l’assumpte en un memorial presentat davant la Junta de Teatres, una vegada iniciades les representacions teatrals. Al seu escrit, l’actor exposava com, després d’haver treballat durant nou anys als teatres de los Reales Sitios i des de feia set als teatres de València i Saragossa i Madrid, sota les ordres de Gregorio de la Cuesta, havia estat cridat pel governador de Maó, Luis de Villaba, per a formar la companyia còmica d’aquella ciutat quan es trobava a Cartagena. Durant cinc mesos treballà a Maó i, una vegada finalitzat l’any còmic, tingué que cedir l’autoria a Francisco Vallés per haver-li faltat els diners que li havien promès. En el seu trasllat a València per a contractar les parts que feien falta a la companyia de Maó, Vallés recalà involuntàriament en Palma, on conegué a Josep Fraustaquio i Josep Piña, que, segons Bueno, encara era el seu comissionat. D’aquesta manera, Vallés fou nomenat autor de la companyia que devia actuar al coliseu de Palma.⁵⁵⁶ De l’exposició de Bueno deduïm que el comissionat Josep Piña deixà de defensar els seus interessos i recolzà la proposta de Vallés davant la Junta de Teatres, la qual cosa, amb la intervenció de Josep Fraustaquio, pintor, antic còmic i vell conegut de la Junta de Teatres, fou determinant per a l’elecció de Francisco Vallés com a empresari del teatre de Palma.

Com hem comentat abans, la Junta de Teatres es reuní el 20 d’abril, a fi de començar els preparatius de l’any còmic de 1811. En aquesta reunió es tingué present la llista de còmics que formaven la companyia que, segons Francisco Vallés, devia actuar al nostre teatre. La Junta decidí tornar-lo a revisar en una pròxima reunió. A més,

⁵⁵⁵ AMP. Actes municipals, sig. AH-2132/2, ff. 110 v.-112 r., acta del 19 de març de 1811.

⁵⁵⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 217 r.

acordà eximir a la companyia còmica del pagament de les contribucions a la Mesa madrilenya i a la confraria de Nostra Senyora de la Novena, i que els abonaments de les llotges se satisfessin, inicialment, per dos mesos, i que després, els abonats, avancessin l'import de mes en mes.⁵⁵⁷

Al cap d'una setmana, el 27 d'abril, es tornà a reunir la Junta per a revisar de nou l'elenc presentat per Francisco Vallés. Com al llistat hi figuraven alguns còmics com absents de la ciutat, els membres de la Junta preguntaren a l'empresari si amb els còmics que es trobaven a Palma podrien començar les representacions. Vallés contestà afirmativament. Aleshores, com l'empresari no havia presentat un fiador per l'empresa, la Junta preguntà als còmics presents (Josefa Fraustaquio, Damiana Ridaura, Clara Pelegrí, María Gómez, María Francisca Fuentes, Francisco Bocolo, Francisco Chiner y Ruiz, Manuel Samper, Felipe Blanco, Ignacio Gimeno, Vicente Baset i Juan Soler) si acceptaven repartir-se proporcionalment –"repartir por partes"– el producte que rendissin les funcions si aquest resultava insuficient per a satisfer els seus diaris. Els còmics acceptaren i, a més, es comprometeren a abonar "á los que estan en Mahón veinte representaciones por el tiempo que tardan á venir de las en que ellos trabajarán, y no mas, repartiendo con ellos lo que corresponda de estas veinte representaciones en que no hayan intervenido".⁵⁵⁸ Finalment, la Junta acordà comunicar al públic l'elenc i les condicions amb les quals s'havia de sostenir l'empresa. A més, ordenà que Benito Font, que ja havia exercit de cobrador principal, manifestés als propietaris de les llotges –als que les havien ocupat el darrer any còmic– el resultat de la reunió, que esbrinés si estaven disposats a continuar abonats, i que l'endemà comunicés a la Junta el resultat de les seves gestions.⁵⁵⁹

Segons el cartell aprovat per la Junta, l'elenc presentat per Vallés era el següent:

Actrices

<i>Ausente en Valencia</i> <i>Barbara Fort</i>	<i>1^a</i>
<i>Idm en Mahon</i> <i>Manuela Grandoti</i>	<i>2^a</i>
<i>Presente</i> <i>Josefa Fraustagio</i> <i>Sobresalienta</i>	<i>3^a</i>
<i>Idm</i> <i>Francisca Fuentes</i> <i>Bolera</i>	

Cantado

<i>Idm</i> <i>Damiana Ridaura</i>	<i>1^a</i>
---	----------------------

⁵⁵⁷ *Ibíd*em, f. 204 r.

⁵⁵⁸ *Ibíd*em, f. 209 r.

⁵⁵⁹ *Ibíd*em, ff. 204 r.-204 v.

<i>Idm</i>	<i>Clara Peregrí</i>	2 ^a
<i>Idm</i>	<i>Maria Gomez</i>	3 ^a

Actores.

<i>En Mahon</i>	<i>Juan Sanchez</i>	1 ^o	
<i>Presente</i>	<i>Manuel Sampér</i>	2 ^o	
<i>En Mahon</i>	<i>Francisco Ortiz</i>	3 ^o	
<i>Idm</i>	<i>Juan Lopez</i>	<i>Canta</i>	4 ^o
<i>Presente</i>	<i>Vicente Baset</i>	<i>Supernumerario</i>	5 ^o
<i>Idm</i>	<i>Ignacio Ximeno</i>	<i>Bayla</i>	6 ^o

Barbas

<i>Idm</i>	<i>Francisco Ruiz</i>	1 ^o
<i>En Alicante</i>	<i>Vicente Alfonso</i>	2 ^o
<i>En Mahon</i>	<i>Baltazar Lozano</i>	3 ^o

Graciosos

<i>Idm</i>	<i>Felipe Bueno</i>	<i>Canta</i>	1 ^o	
<i>Presente</i>	<i>Felipe Blanco</i>	<i>figuron</i>	<i>Canta</i>	2 ^o

Apuntadores

<i>Presente</i>	<i>Francisco Valles</i>	<i>Bufo</i>	1 ^o
<i>En Mahon</i>	<i>Francisco Bueno</i>	<i>1er. Bolero</i>	2 ^o

Presente..... *Juan Soler. Director de bayles*

Musicos de Compañia

<i>Idm</i>	<i>D. Andrez Pavia</i>	1 ^o
<i>Idm</i>	<i>D. Francisco Bocolo</i>	1 ^o de bayles

Maquinista

Mahón

Felipe Bueno ⁵⁶⁰

Vallés presentà una companyia totalment renovada, respecte als anys còmics de l'anterior etapa. Malgrat això, encara trobem actors i personal que ja havien actuat i treballat al coliseu de Palma, com ara, María Josefa Fraustaquio, María Gómez, el barba, Francisco Ruiz, i el músic de la companyia, Andreu Pavia. María Josefa Fraustaquio havia actuat durant els anys còmics de 1806 i 1807. María Gómez formà part de les companyies dels anys còmics de 1802, 1803, 1804 i 1805. El barba, Francisco Ruiz, ja havia actuat al teatre de Palma els anys 1797 i 1798. Per la seva part, Andreu Pavia ja havia exercit com a músic de la companyia els anys 1806 i 1807. La resta d'actors eren desconeguts pel públic de Palma. Una bona part d'ells –Manuela Sánchez Grandoti, Juan Sánchez, Francisco Ortiz, Juan López, Baltasar Lozano, Felipe

⁵⁶⁰ *Ibidem*, ff. 206 r.-207 r.

Bueno i el seu fill, Francisco Bueno– provenien, com especifica el cartell, del teatre de Maó, on havien actuat l'any anterior sota l'autoria del mateix Felipe Bueno. La resta – María Francisca Fuentes, Damiana Ridaura, Clara Pelegrí, Manuel Samper, Vicente Baset, Ignacio Ximeno, Felipe Blanco, el director de balls, Juan Soler, i el primer de balls, Francisco Bocolo– ja es trobaven a Palma. D'entre tots aquests actors nous, cal destacar la presència de la primera dama, Bárbara Fort, i dels dos graciosos, Felipe Bueno i Felipe Blanco, que havien actuat anteriorment als teatres de València i Madrid. Amb posterioritat a l'aprovació de l'elenc, per part de la Junta, s'agregà com a primer actor a la companyia de Vallés l'actor Francisco Chiner y Ruiz, que havia format part de la companyia espanyola que havia actuat al teatre de la Santa Creu de Barcelona des de l'any 1804 i com a barba el gran Dionisio Ibáñez, que havia actuat a Barcelona des dels darrers anys del segle XVIII.⁵⁶¹ El 3 de febrer de 1812, a la funció de benefici de Vicente Alfonso i amb l'any còmic pràcticament acabat, es presentà per segona vegada davant el públic de Palma l'actriu María del Carmen Mora,⁵⁶² que ja havia treballat a Palma els anys còmics de 1806 i 1807.

Amb tot, l'1 de maig, tal com anunciava el cartell d'avís al públic, s'obriren les portes del teatre i es reprengueren les funcions teatrals a Palma, després de més de tres anys de silenci teatral.

El 13 de maig la Junta de Teatres donava plens poders a Francisco Vallés perquè, en benefici de l'espectacle i del públic, fos només ell, i no altra persona de la companyia, el que repartís els papers de les comèdies entre els còmics, segons les característiques de cadascun.⁵⁶³ Suposem que la ratificació en el càrrec d'autor de la companyia de Francisco Vallés fou deguda a la ingerència i les protestes d'algun còmic, en desacord amb les assignacions de papers per part de Vallés. Malauradament, la bona voluntat de la Junta es va veure truncada pel despotisme i el mal comportament de l'empresari amb els còmics.

A la darrereria del mes de maig, arribaren a mans de la Junta dos memorials en els quals es posava de manifest el mal comportament de l'autor. Al primer, amb data del 27 de maig, Felipe Bueno, després d'exposar els fets pels quals havia perdut l'autoria de la companyia que dirigia a Maó i les males arts que empraren Vallés, Piña i Fraustaquiu

⁵⁶¹ *Diario de Palma*, 12 d'octubre de 1811.

⁵⁶² *Diario de Mallorca*, 3 de febrer de 1812.

⁵⁶³ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 211 r.

per a impedir que fos nomenat autor de la companyia còmica de Palma, es queixava del tracte que rebien els sacrificats còmics per part de l'autor.⁵⁶⁴ Com a exemple del comportament de l'autor, Bueno, relata el succés ocorregut amb el seu fill, Francisco, durant la funció del dia 25 de maig. Aquella nit, pel descuit del primer violí no es pogué interpretar la *tonadilla* anunciada. Per a suplir la falta, Vallés volgué que Francisco Bueno i la seva parella ballessin. Aquests no es negaren, encara que abans de sortir a l'escenari demanaren a l'autor que, com a cap de la companyia, sortís a disculpar la falta i anunciar el canvi per a evitar que patiren algun “desaire” per part del públic. Segons Bueno, “tan justisima reflexion solo fue contestada usando de su prepotencia el dicho Autor, de su altanería, despotismo, y en fin haciendose conocer por un hombre sin principios y sin crianza, con ir a quejarse, diciendo que el volero no quería salir á baylar (pero reservando el porque) con este estado sigue sus malos, y falsos informes, hasta que consiguió arrollar á mi hijo, hasta quererle llevar el mismo, haciendo de Ministro, á la Carcel inocentemente, pues si el se resistia á ir á la Carcel, era solo porque quería avisar á sus Padres de su prision, motivado de pasar por su propia Casa”.⁵⁶⁵ Després de la minuciosa exposició, Bueno suplicava que, si es demostrava que Vallés era l'únic culpable de tots els disturbis, desavinences i deficiències que es produïen dins la companyia, aquest fos privat de l'autoria.⁵⁶⁶

A l'altre escrit,⁵⁶⁷ els còmics de la companyia –Francisco Ortiz, Maria Pepa Fraustaquio, Francisco Chiner y Ruiz, Francisco Bueno, Felipe Blanco, María Gómez, Juan López, Juan Sánchez, Manuela Sánchez y Grandoti, Manuel Samper, Felipe Bueno, María Francisca Fuentes, Josep Fraustaquio, Francisco Bocolo, Juan Soler, Clara Pelegrí i Damiana Ridaura– es queixaven, tal com ho havia fet Bueno a títol personal, del tracte autoritari, despòtic, i els insults que tenien que suportar de Francisco Vallés. Però, sobretot, es queixaven de l'apropiació indeguda dels ingressos de la companyia per part de l'autor. Els còmics adjuntaven a l'escrit una declaració d'Antonio Segura, amb data del 24 de maig, en la qual es detallaven totes les males intencions de Vallés. Al seu escrit, tota una declaració de principis d'honestedat, Segura declarava que havia vingut a Palma des de Maó contractat per a actuar de segon barba. Una vegada arribat a Palma, l'autor li oferí guanyar alguns diners oferint-li el càrrec de

⁵⁶⁴ *Ibíd.*, f. 217 v.

⁵⁶⁵ *Ibíd.*, f. 218 r.

⁵⁶⁶ *Ibíd.*, ff. 218 r.-218 v.

⁵⁶⁷ *Ibíd.*, ff. 213 r.-213 v.

cobrador principal. Però, l'ofertament de l'autor tenia una segona part. Com que la dona de l'autor era l'encarregada de recollir les paperetes –les entrades i abonaments– i l'autor tenia els jocs i les marques amb les quals s'havien de segellar, aquests li donarien un nombre addicional d'entrades, superior al nombre de seients. El producte d'aquestes entrades se'l repartirien entre els tres. Segura es negà emparant-se en l'escriptura signada amb la companyia. Aleshores, l'autor intentà separar-lo de la companyia còmica i, temorós que arribés a publicar la seva maldat, utilitzà tots els mitjans possibles per a desacreditar la seva opinió. Malgrat tot, Segura no podia assegurar que aquesta pràctica es dugués a terme, encara que, segons ell, l'autor li havia confessat que hi havia un altre individu de la seva confiança que havia acceptat l'ofertament.⁵⁶⁸ Amb aquestes proves, els còmics demanaven a la Junta de Teatres que, una vegada provades totes les traïcions, es castigues l'autor, apartant-lo de l'autoria i privant-lo de tot coneixement i maneig, directe i indirecte, i, encara que sortís indemne, es nomenés un interventor fidel, legal i incorruptible que s'encarregues de tot, ja que la companyia havia perdut totalment la confiança amb Vallés.

El 29 de maig es reuní la Junta amb la intenció de calmar els ànims i arribar a un acord satisfactori per a les dues parts. Després de llegir les dues instàncies i la declaració d'Antonio Segura, els membres de la Junta cridaren a Francisco Vallés, Felipe Bueno, Antonio Segura i alguns còmics perquè hi compareguessin. Bueno i Segura ratificaren les acusacions que havien presentat i la Junta preguntà a la companyia si volia nomenar un interventor que realitzés el cobrament i la recepció de les targetes. Els còmics respongueren afirmativament i recalcaren que no volien a la dona de Vallés com a encarregada de recollir els diners. Per la seva part, l'autor insistí que havia de ser la seva dona la que estigués a la porta del teatre i els còmics contestaren que podia estar simplement com a zeladora, sense poder cobrar ni recollir les targetes. La Junta resolgué que la companyia nomenés un individu de la seva confiança per al cobrament dels interessos de la companyia, i que la dona de Vallés pogués, sense cap impediment, supervisar i legitimar les operacions d'aquest individu. D'altra banda previngué a l'autor de la bona harmonia i tractament que devia guardar amb els còmics, i a aquests de la subordinació que li devien tenir, advertint “que en caso de quexa acudan al Señor Corregidor”. Finalment, respecte a la instància sobre robatori, acordà “que el que quiera seguirla lo solicite ante el mismo Señor Corregidor; Y en el

⁵⁶⁸ *Ibíd.*, ff. 214 r.-216 r.

interim que el Antonio Segura Querellante se mantenga arrestado en esta Ciudad y que no pueda ausentarse sin conocimiento del Señor Corregidor”.⁵⁶⁹

Sembla que les coses continuaren igual. Uns dies després, el 12 de juny Vallés s'enfrontà amb el públic que assistia a la representació. Segons l'autor, durant la representació, mentre la dama de música cantava la *tonadilla*, algun espectador llançà una taronja. Com a cap de la companyia, l'autor donà part a l'alcalde major, que presidia el teatre, i amb el seu permís, sortí a fer una súplica al públic, “con el fin de evitar se segundase igual hecho, de cuyo desacato podia originarse un desorden ú alvoro de Partidarios y con este motivo, cerrarse el coliseo privando las representaciones”.⁵⁷⁰ En principi la súplica fou ben admesa, però, poc després, una part del públic la graduà d'insult i demanà el seu empresonament, i que fos apartat de l'autoria. Francisco Vallés fou empresonat durant set dies. Mentrestant, el dia 14 de juny la companyia fou reunida a la casa de Josep Quint Safortesa, vocal de la Junta de Teatres, per a veure quina solució li donaven a l'assumpte. Amb l'antuència del vocal de la Junta es deliberà la separació de Vallés de la companyia per considerar-la convenient a la completa satisfacció del públic agreujat i a l'assossec de la mateixa companyia, que ja s'havia queixat de la conducta de l'autor. El vocal de la junta ordenà que perquè la separació fos efectiva se li tenia que pagar a l'autor tot el que se li devia i a més se li tenia que assignar un diari durant l'any còmic per a la seva subsistència. La companyia li assignà un diari de dotze rals. A més, els còmics nomenaren a Francisco Chiner, Manuel Samper i Felipe Blanco com a representants de la companyia i comissionaren a Blanco perquè ajustés els comptes amb Vallés. L'operació es verificà a la presó, amb la presència de quatre companys de Blanco i el secretari de la Junta de Teatres. Finalment els comptes quedaren liquidats, “con protexta de algunas partidas que se allaron falsas probadas por tal con testigos a los que el Valles solo rebatió con palabras mas no con documentos de recibos que son los que aseguran la legalidad del que administra intereses”.⁵⁷¹ D'aquesta manera Francisco Vallés quedà definitivament apartat de la companyia còmica.

El comportament de Francisco Vallés i l'enfrontament amb el públic i els còmics no passaren inadvertits. La premsa local de l'època recollí a les seves pàgines

⁵⁶⁹ *Ibíd*em, ff. 212 r.-212 v.

⁵⁷⁰ *Ibíd*em, f. 221 r.

⁵⁷¹ *Ibíd*em, f. 222 v.

l'escàndol. A un article d'opinió, signat per *El hombre sensible*, es donaven tot tipus de detalls sobre el que havia passat en aquell mes de juny, això sí, es contava com una simple anècdota i s'ometia el nom de la capital on havien ocorregut els fets. L'escrit, sota el títol *Rasgo de generosidad de una compañía de cómicos*, deia el següent:

En una ciudad, capital, de una de las Islas de Europa, cuyo nombre es el símbolo de la virtud y acompaña al del triunfo; existía una compañía de cómicos, que fue formada por un autor de baxos principios, é insolente; lleno de orgullo y de soberbia, se insolentó varias veces con el dócil y generoso público, que guardando el respeto debido á las autoridades (tanto civiles como militares que presidian el teatro) sufrieron sus denuestos; pero al fin viendose ultimamente insultado de nuevo con dicterios y no pudiendo sufrir mas su insolencia, aquel publico antes tan dócil y lleno de benignidad, se revistió de un furor honroso y pidió su prision (la que fue concedida) junto con la destitucion de su autoridad y empresa; librando de este modo á una gente tan infeliz como generosa del despotismo y esclavitud en que estaban baxo el dominio de un hombre duro y cruel que los tiranizaba y engañaba, hasta en los intereses que pertenecian á esta infeliz gente. La compañía de cómicos viendo á su autor en una prision y destituido ya de todo medio para poder subsistir olvidando generosamente la tiranía, orgullo, despotismo y mal tratamiento, que habia usado con ellos le asignaron 12 reales diarios mientras ellos existiesen en aquella ciudad; mas este hombre lleno aun de soberbia y de ingratitud, despreció una oferta tan llena de generosidad y desinteres accion digna de merecer algun lugar en los corazones sensibles; y alguna consideracion en el benéfico y benigno público.⁵⁷²

La falta d'un autor que organitzés i repartís amb criteri els papers de les comèdies afectà a la qualitat dels espectacles. Així es desprèn de l'escrit, amb data del 16 d'agost, en el qual la Junta de Teatres, “á cuyo cargo está el gobierno de la Compañía Comica de esta Ciudad”, probablement assessorada per un coneixedor del món teatral,⁵⁷³ comunicava als còmics els canvis que s'havien de realitzar quant a

⁵⁷² *Diario de Mallorca*, 22 de juny de 1811. Els fets també foren recollits, quasi un segle després, per Miquel dels Sants Oliver:

“Poco después de abierta la temporada de 1811, riñeron los cómicos con Vallés, autor de la compañía. Era, según testimonio de los agraviados, de bajos principios lleno de orgullo y soberbia; se insolentó varias veces con el dócil y generoso público;... insultado éste de nuevo con dicterios y no pudiendo sufrir más su insolencia, se revistió de un furor horroroso y pidió su prisión que le fue concedida por la presidencia. Metiéronle en la cárcel y allá se estuvo no sé cuanto tiempo. Los cómicos, viendo a su autor en una prisión, olvidando su trato despótico, le asignaron 12 reales diarios mientras estuviese en Palma; “más este hombre, lleno de soberbia y de ingratitud”, despreció la oferta. Así lo dice un comunicado, suscrito por *El sensible* –según la moda de los pseudónimos de antaño.” (OLIVER, Miquel dels Sants: *Mallorca durante la primera revolución*, p. 421).

⁵⁷³ Com veurem més endavant, en tractar l'any còmic de 1812, uns dies abans Felipe Pallarés, empresari que havia estat a València durant els anys 1805, 1806, 1807 i 1808, havia presentat a l'Ajuntament la

l'exercici d'algunes parts, "sin gravamen en los intereses diarios de cada uno". Aquest canvis eren:

*Que Juan Sanchez, Barba en la actualidad, pase a desempeñar la parte de Segundo Galán durante la enfermedad del efectivo, y la que dexa de primer Barba la reemplaze Vicente Alfonso: Que la Señora Josefa Fraustagio ocupe la parte de 2ª Dama, y la Señora Manuela Gradoti quede de una Sobresaliente Supernumeraria: Que la parte de Graciosa y papeles de caracter correspondientes á su sexso, entre á desempeñarlos la Señora Maria Melendez que deberá admitirse en la Compañia por exigirlo asi el Publico: Que durante se halle desempeñando el Señor Juan Sanchez la parte de 2º Galán sean repartidos los segundos Barbas de poca consideracion entre los Actores menos cargados de estudio alternativamente, y los que sean de empeño ó caracteristicos sean actuados por los Graciosos segun el Galán halle por conbeniente.*⁵⁷⁴

La reforma i l'admissió de la nova actriu, María Meléndez o Menéndez –apareix escrit de les dues maneres–, havia de ser efectiva, segons l'ordre signada pels membres de la Junta, a partir de l'1 de setembre de 1811, "sin admitir escusa ni apelacion alguna por combenir asi al mejor servicio del Publico". El 2 de setembre, el *Diario de Mallorca*, en l'anunci de la funció, especificava l'actuació de l'actriu d'aquesta manera: "Hoy se representa la comedia titulada: *La buena criada*, la Sra. Menendez hará el principal papel."⁵⁷⁵ Però, aquests no foren els únics canvis dins l'estructura de la companyia. Per la petició presentada, en el mes de desembre, per Bàrbara Fort, Francisco Chiner i Felipe Blanco, en la qual suplicaven la concessió d'una funció de benefici per a cadascun d'ells, sabem que Blanco, havia estat contractat com a segon graciós i que, a petició del públic, començà a representar de primer graciós, arribant a representar com a primer absolut.⁵⁷⁶

D'altra banda, Francisco Vallés, que havia estat el més perjudicat per les seves pròpies accions, no renuncià en cap moment a ser reintegrat en la companyia i a cobrar els diners, que segons ell, encara li devien els còmics. En un escrit, dirigit a la Junta de Teatres, Vallés, després de relatar els fets ocorreguts en el mes de juny, exposava que mentre es trobava a la presó, els còmics li havien retingut, sense tenir ordre de la Junta, els interessos corresponents als encàrrecs d'apuntador i agent, deixant-li únicament els

sol·licitud per a fer-se càrrec de l'empresa teatral per a l'any següent. Suposem que fou ell l'assessor de la Junta en aquest assumpte.

⁵⁷⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 219 r.-219 v.

⁵⁷⁵ *Diario de Mallorca*, 12 de setembre de 1811.

⁵⁷⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 225 r.-225 v.

dotze rals contractats i corresponents als interessos expedits en la formació de la companyia. Segons el propi Vallés, una vegada posat en llibertat, havia intentat per tots els mitjans recuperar els interessos que se li devien, i per aquesta raó demanava a la Junta que se le abonessin els diaris corresponents a la part d'apuntador, retinguts per la companyia des del 12 de juny sense la seva ordre, i que fos admès en aquest encàrrec fins al darrer dia de carnestoltes, que era el finiment dels contractes còmics, ja que aquest encàrrec no tenia res a veure amb l'autoria.⁵⁷⁷

El 20 de novembre, la Junta acordà que la companyia informés al respecte. Aquesta, per mitjà del seu agent, Felipe Blanco presentà, el 4 de gener de 1812, un informe en el qual exposava que la companyia s'havia de desentendre de qualsevol petició o recurs, que en contra seva, presentés Vallés, ja que tot el que aquell pretenia era ofuscar i confondre la veritat alterant l'assossec amb poc o cap respecte a l'il·lustre tribunal del qual depenia la companyia. Els còmics recordaven que la separació s'havia produït amb el consentiment de Josep Quint Safortesa, vocal de la Junta, perquè la companyia no tenia potestat per a poder apartar-lo de l'autoria. Després de relatar de nou els fets que havien ocorregut des de l'empresonament de Vallés i exposar que s'havien ajustat els comptes de la companyia, i que l'autor havia cobrat puntualment els dotze rals que se li havien assignat, la companyia suplicava a la Junta que "inponga al Vallés un perpetuo silencio a fin de que no vuelba á incomodar la atencion del Magistrado [el corregidor] con solicitudes injustas".⁵⁷⁸ Finalment, el 18 de gener de 1812, la Junta ratificà l'acord pres el 14 de juny, és a dir, la separació de l'autor de la companyia, i recomanà a Vallés que acudís allà o corresponia per a reclamar els interessos que sol·licitava.⁵⁷⁹ Amb Vallés separat definitivament de la companyia que ell havia reunit finalitzà aquest any còmic, com era preceptiu, el darrer dia de carnestoltes de 1812.

Malgrat tot el que havia succeït al llarg de l'any còmic, l'afluència de públic a les funcions teatrals era molt bona, degut, sobretot, a l'increment de la població de Palma. Hi havia dies que el públic omplia de gom a gom el coliseu. Així ho reconeixia *El amigo de la humanidad* a les pàgines del *Diario de Mallorca* en comentar l'assistència de públic a tres funcions en què la companyia representà l'òpera *La*

⁵⁷⁷ *Ibíd.*, ff. 221 v.-222 r.

⁵⁷⁸ *Ibíd.*, ff. 221 r.-223 r.

⁵⁷⁹ *Ibíd.*, f. 227 r.

Isabela: “He estado en el teatro los tres días que ha durado la ópera de la Isabela, en que los actores se han esmerado en agradar al público. En todos fué grande el concurso, pero en el primero y el tercero fué tal que muchas personas no hallaron ni lunetas ni palcos para verla...”⁵⁸⁰

Funcions ofertes i obres representades per la companyia

Gràcies a les cartelleres publicades pels nombrosos periòdics que es publicaren a Palma arran de la promulgació del Decret de llibertat d'impremta, per les Corts Generals i Extraordinàries reunides a Cadis, el 10 de novembre de 1810, podem saber com es conformaven les diferents funcions i quines foren els obres que representà la companyia al llarg de l'any còmic.

- 21.VI.1811** *Un loco hace cientos* (Comèdia en un acte) [de María Rosa Gálvez] = *Adolfo y Clara* (“opereta en un acto”) [de Benoît-Joseph Marsollier i música de Nicolas-Marie Dalayrac, trad. per Eugenio de Tapia] = *El salto de los espejos* (ball general) = A les 8. (*Diario de Mallorca*, p. 684).
- 22.VI.1811** *La mateixa funció d'ahir*. A les 8. (*Diario de Mallorca*, p. 692).
- 23.VI.1811** *La mateixa funció d'ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 696).
- 25.VI.1811** *Lo cierto por lo dudoso* (Comedia), [de Lope de Vega, ref. por Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 704).
- 27.VI.1811** *La Andromaca chica* (peça en un acte) = *El Esplin* (peça en un acte) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 712).
- 28.VI.1811** *La fuerza del natural* (Comèdia de graciós en tres jornades) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet.
- 29.VI.1811** *El aguador de París* (Drama en prosa en tres actes) [de J. N. Bouilly, trad. per Antonio Marqués y Espejo i música de Luigi Cherubini] = *Tonadilla* a 4 titulada *La buelta del soldado* = Ball Bolero = *El hombre sensato* (Sainet) [de Ramón de la Cruz?].
- 10.VII.1811** *El domine de Lucas* (Comèdia “de figurón” en tres jornades) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* a tres = “el minué de la corte” = “la Gabota” = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 764).
- 11.VII.1811** *El principe más constante de Portugal* (Comèdia en tres jornades) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Sainet = Ball Fandango. (*Diario de Mallorca*, p. 768).
- 12.VII.1811** *Los falsos hombres de bien* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball Bolero = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 772).
- 14.VII.1811** *El criado de dos amos* (Comèdia en tres actes) [de Carlo Goldoni, trad. per José Concha] = “y todo lo demás de ayer”. (*Diario de Mallorca*, p. 780).

⁵⁸⁰ *Diario de Mallorca*, 16 d'agost de 1811.

- 16.VII.1811** *El desdén con el desdén* (Comèdia en tres jornades) [d'Agustín Moreto Cabaña], “en la que saldrá la dama ya buena” = *Tonadilla* = Sainet = Ball Minuet. (*Diario de Mallorca*, p. 790).
- 17.VII.1811** *El aviso a los casados* (Comèdia) [de Francisco de Rojas Zorrilla, ref. per Encisco Castrillón] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 794).
- 18.VII.1811** *La mateixa funció* = Ball “Afandangando”. (*Diario de Mallorca*, p. 798).
- 20.VII.1811** *El general prisionero de guerra* (Comèdia nova) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* a tres = Ball Bolero = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 806).
- 22.VII.1811** *Reynar despues de morir* (Tragèdia en dues jornades) [de Luis Vélez de Guevara] = *Tonadilla* = Ball anglès a duo = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 814).
- 25.VII.1811** *La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 826).⁵⁸¹
- 26.VII.1811** *Los exteriores engañosos* (Comèdia en tres actes) [de L. de Boissy, trad. per Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Sainet = Ball “afandangado”. (*Diario de Mallorca*, p. 830).
- 28.VII.1811** *La moza de cántaro* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Cádido María Trigueros] = *Tonadilla* = Ball Bolero = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 838).
- 29.VII.1811** *El delinqüente honrado* (Comèdia en cinc actes) [de Gaspar Melchor de Jovellanos] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 842).
- 07.VIII.1811** *Dar la vida por su dama* (Comèdia) [de Juan de Matos Frago?] = “seguirá un primoroso concierto de violin que tocará D. José Comella natural de Mahón” = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 868).
- 09.VIII.1811** *La Isabela* (Òpera “joco-seria”) [de Luciano Francisco Comella i música de Blas de Laserna] = *Los tres huespedes burlados* (Sainet). (*Diario de Mallorca*, p. 886).
- 14.VIII.1811** *Sueños hay que lecciones son, ó efectos del desengaño* (gran Comèdia de teatre) [de Calderón de la Barca, ref. per Manuel Andrés Igual], “adornada de varias decoraciones y transmutaciones nuevas” = *Tonadilla* a 3 = Ball Boleras = *Las locuras mas graciosas por un engaño creido* (Sainet) [de Sebastián Vázquez] = Entrada a 3 rs. vn.. (*Diario de Mallorca*, p. 900).
- 15.VIII.1811** *La mateixa funció.* (*Diario de Mallorca*, p. 906).
- 18.VIII.1811** *La mateixa gran comèdia d'ahir?* = (*Diario de Mallorca*, p. 920).
- 21.VIII.1811** *La madre hipócrita* (Comèdia en tres actes) [de Juan Ignacio González del Castillo] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 932).
- 24.VIII.1811** *El castigo de la miseria* (Comèdia) [de Juan Claudio de la Hoz y Mota] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 938).
(El *Diario de Palma* anuncia també ball).
- 25.VIII.1811** *La mateixa comèdia d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 942).
- 28.VIII.1811** *El maestro de Alexandro* (Comèdia) [de Fernando de Zárate Castronovo] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 954).
- 29.VIII.1811** *Necedades de Bernardo del Carpio y gran Conde de Saldaña* (Comèdia) [d'Álvaro Cubillo de Aragón] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 958).
- 30.VIII.1811** *La mas constante muger* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 962).
- 31.VIII.1811** *El viejo y la niña* (Comèdia en tres actes) [de Leandro Fernández de Moratín] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 976).

⁵⁸¹ No sabem a quina funció fa referència.

- 02.IX.1811** *La buena criada* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. i ver. per Fermín del Rey), “la Sra. Menendez hará el principal papel” = *Tonadilla*. (*Diario de Mallorca*, p. 984).
- 04.IX.1811** *El Cid Campeador y noble Martín Pelaez* (Tragèdia en cinc actes) [de Pierre Corneille, trad. i ref. per Tomás García Suelto] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 992).
- 06.IX.1811** *Caprichos de amor y zelos* (Comèdia “de figurón”) [de Fermín del Rey] = *tonadilla* = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 4).
- 07.IX.1811** *La casualidad contra el cuidado* (Comèdia) [de Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = *La casa de vecindad de Cádiz* (Sainet). (*Diario de Palma*, p. 8).
- 08.IX.1811** *La mateixa funció d’ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 1008).
- 09.IX.1811** *Los amantes celosos o caprichos de amor y zelos* (Comèdia “de figurón”) [de Fermín Del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 16).
(El *Diario de Mallorca* no anuncia el ball, p. 1013)
- 10.IX.1811** *La novia colérica* (peça nova) [de Ch. Étienne, trad. per Luciano Francisco Comella] = l’òpera *El preso ó parecido* [d’A.-V. Duval, trad. per E. de Tapia i música de Domenico della Maria] = “se bailará el terceto de la *fanática*”. (*Diario de Mallorca*, p. 1016).
- 10.IX.1811** *La compañía Comica que sirve el de esta M. N. y L. Ciudad, ha dispuesto para hoy la siguiente función: se dará principio con una obertura concertada de Pleyel, á la que seguirá una famosa é instructiva pieza nueva en un acto, titulada la Novia colérica: concluida se abrirá la escena manifestándose una gran decoración nueva de salon cerrada, y romperá la orquesta la acreditada sinfonía de la opera en un acto nominada el Preso ó el Parecido que á continuación se ejecutará: finalizada se baylará por fin de fiesta un delicado terceto nombrado la Fanática por la pintura ó la Estatua, el que será precedido de la gran sinfonía oriental. La casa estará adornada é iluminada en obsequio de los dias de la Excelentísima Señora Capitana generala. La entrada á tres reales de vellon. A las siete y media.* (*Diario de Palma*, p. 20).
- 11.IX.1811** *La mateixa funció d’ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 1024).
- 12.IX.1811** *La mateixa funció d’ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 1028).
- 13.IX.1811** *El picarillo en España* (Comèdia) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1032).
- 14.IX.1811** *La restauración de España por el infante Don Pelayo, ó el alba y el sol* (Comèdia) [de Luis Vélez de Guevara] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 36).
(El *Diario de Mallorca* no anuncia ball, p. 1046).
- 15.IX.1811** *La mateixa funció d’ahir*. (*Diario de Palma*, p. 40).
(El *Diario de Mallorca* no anuncia funció)
- 16.IX.1811** *El prisionero de guerra* (Comèdia) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1044).
- 17.IX.1811** *El parecido en la corte* (Comèdia en tres jornadas) [d’Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 4104).
- 18.IX.1811** *La esposa amable* (Comèdia en un acte) [de Ramón de la Cruz], “con un buen saynete” = *Tonadilla* = *Seneca y Paulina* (Tragèdia en un acte) [de Luciano Francisco Comella] = Ball (Minuet de la corte ó la Gabota) = Sainet *la segunda parte del Fanfarron*. (*Diario de Palma*, p.52).

- 18.IX.1811** Hoy se representa la comedia en un acto titulada: *la esposa amable* con un buen saynete: seguirá la tragedia en un acto *Seneca y Paulina* dando fin con un primoroso saynete, y el bayle minue. (*Diario de Mallorca*, p. 1052).
- 19.IX.1811** *El hombre agradecido* (Comèdia costumista en tres actes) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1056).
- 19.IX.1811** *El duque de Pentiebre* (Drama en 5 actes) [de M.-J. Chénier, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 56).
- 20.IX.1811** *La Florentina* (Peça en 1 act.) [de Ramón de la Cruz] = *Tonadilla* = *Armida y Reinaldo* (Melodrama)- 1ª part [de Vicente Rodríguez de Arellano] = Sainet, “saliendo el galán y la dama”. (*Diario de Mallorca*, p. 1060).
- 21.IX.1811** *La reconciliación ó los dos hermanos* (Comèdia) [d’August von Kotzebue, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball anglès a duo = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1064).
- 22.IX.1811** La mateixa funció d’ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 1068).
- 23.IX.1811** *El hijo reconocido* (peça en dos actes) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = *Armida y Reinaldo* (Melodrama)- 2ª part [de Vicente Rodríguez de Arellano] = Sainet. A les 7 ½. (*Diario de Palma*, p. 72).
- 24.IX.1811** *La Misanropía* (Drama en cinc actes) [d’August von Kotzebue, trad. per Dionisio Solís] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1076).
- 25.IX.1811** *La presumida y la hermosa* (Comèdia de graciós) [de Fernando de Zárate Castronovo] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1080).
- 26.IX.1811** *La Raquel* [de Vicente García de la Huerta] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 84).
- 27.IX.1811** *Elías y Acab* (Comèdia de teatre) [de Calderón de la Barca?], “adornada de suntuosas decoraciones nuevas” = “concluida se cantará una famosa tonadilla á 5 nominada *La tia burlada*” = “se baylará el *Purrus*” = *Los músicos y danzantes* (Sainet) [de Ramón de la Cruz]. (*Diario de Mallorca*, p. 1088).
- 27.IX.1811** Hoy á las 7 en punto se representa la gran comedia de teatro, histórica, titulada *Elías y Acab*, adornada de suntuosas decoraciones nuevas, dos lluvias naturales de agua y de fuego, y exornada con brillantes coros de música: concluida se cantará una famosa tonadilla á cinco nominada la *Tia burlada*: finalizada se baylará un primoroso padedú nombrado el *Parrus*; y se dará fin con el gracioso saynete de música titulado *Músicos y Danzantes*. La entrada á 3 rs. vn. (*Diario de Palma*, p. 88).
- 28.IX.1811** La mateixa comèdia d’ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 1092).
- 29.IX.1811** La mateixa comèdia d’ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 1096).
- 30.IX.1811** La mateixa funció d’ahir, “dándola fin”. (*Diario de Palma*, p. 100).
- 30.IX.1811** *El vano humillado* (Comèdia en cinc actes) [de Ph. N. Destouches, trad. per Antonio Valladares de Sotomayor o Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1100).
- 01.X.1811** *La Jacoba* (Comèdia en quatre actes) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball bolero = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 104).
- 02.X.1811** *El fénix de los criados ó Maria Teresa de Austria* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 696).
- 03.X.1811** *El enemigo de las mugeres* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. per Ramón de la Cruz o per J. López de Sedano] = *Tonadilla* = Sainet = “se baylara el minué de la corte, y la Goleta”. (*Diario de Mallorca*, p. 1104).
- 04.X.1811** *La Fulgencia* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1108).

- 05.X.1811** *Para averiguar verdades, el tiempo es el mejor testigo, ó el hijo de quatro padres* (Comèdia “de figurón” en tres jornadas) [de Luis Moncín] = *Tonadilla* = *Ball Bolero* = *La boda de los Gitanos en Cádiz* (Sainet). (*Diario de Palma*, p. 120).
- 06.X.1811** *La mateixa comèdia d’ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 1116).
- 07.X.1811** *Alejandro en la India* (Comèdia) [de Pietro Metastasio, adaptada per Antonio Saviñón] = *Tonadilla* = *Ball* = *Sainet*. (*Diario de Mallorca*, p. 1121).
- 08.X.1811** *El hombre agradecido* (Comèdia costumista en tres actes) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = *Ball* = *Sainet*. (*Diario de Mallorca*, p. 1124).
- 09.X.1811** *El divorcio por amor* (Comèdia) [d’August von Kotzebue, trad. per Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = *Ball anglès a duo* = *Sainet*. (*Diario de Mallorca*, p. 1128).
- 10.X.1811** *Sancho Ortiz de las Roelas* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Cándido María Trigueros] = *Tonadilla* = “*Minuet afandangado*” (*Ball*) = *Sainet*. (*Diario de Palma*, p. 140).
(El *Diario de Mallorca* anuncia “*bayle afandangado*”, p. 1132).
- 11.X.1811** *Cleopatra* (“pieza en un acto o escena trágica unipersonal”) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = *El negro sensible* (Melodrama en un acte) [de Luciano Francisco Comella] = *Ball* = *Sainet*. (*Diario de Mallorca*, p. 1136).
- 11.X.1811** Hoy la compañía cómica representará la funcion siguiente: se dará principio con una pieza heroica en un acto, titulada: *Marco Antonio y Cleopatra*, intermediará una primorosa tonadilla á la que seguirá otra pieza tambien en un acto nominada el *Negro sensible*, adornada con su musica: se baylará el bolero; y se concluirá con un divertido saynete. (*Diario de Palma*, p. 144).
- 12.X.1811** *El Abate del Pé* [El abate de l’Epée](Comèdia en cinc actes) [de J. N. Bouilly, trad. per Juan de Estrada] “en la que saldrá por primera vez á representar el dicho Abate el señor Dionisio Ibáñez (de Barcelona)” = *Tonadilla* = *Ball* = *Sainet*. (*Diario de Palma*, p. 148).
- 13.X.1811** *La mateixa funció d’ahir.* (*Diario de Palma*, p. 152).
(El *Diario de Mallorca* no anuncia funció, p. 1144).
- 14.X.1811** Hoy día 14 la compañía cómica representará el famoso drama heroico en tres actos titulado: *Federico II en Glatz ó la Humanidad*, adornado de su correspondiente teatro y música militar: concluido se cantará una jocosa tonadilla á cinco nueva, titulada, *Los majos y currutacos*: finalizada se baylará un nuevo terceto nombrado *El maestro de Varzan burlado*: se dará fin con un divertido saynete nombrado el *Tio Nayde*. Estará el teatro adornado é iluminado en obsequio del cumpleaños de nuestro amado Monarca el Señor DON FERNANDO VII que Dios guarde. La entrada á tres reales. A las siete en punto. (*Diario de Palma*, p. 156).
- 14.X.1811** Hoy la compañía comica en celebridad del cumpleaños de de Fernando VII, representa la comedia titulada: *Federico II en Glatz ó la Humanidad* [de Luciano Francisco Comella], concluida se cantará una jocosa tonadilla á cinco titulada: *Los macos y currutacos*; finalizando con un divertido saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 1148).
- 20.X.1811** *El contrato matrimonial ó Guerra abierta* (Comèdia) [de Dumaniant, trad. per Enciso Castrillón] = *Tonadilla a 3* = *Ball Bolero* = *El fin del pavo* (Sainet). A les 7.
(*Diario de Palma*, p. 180).
- 21.X.1811** *El sabio en su retiro y Villano en su rincón, Juan Labrador* (Comèdia) [de Juan de Matos Frago] = *Tonadilla* = *Ball* = *Sainet*. (*Diario de Palma*, p. 184).

- 22.X.1811** *El escultor y el ciego* (Comèdia en quatre actes) [de C. Fedirici, trad. per Domingo Botti] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1180).
- 23.X.1811** *La dama labradora* (peça en dos actes) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = *La familia indigente* (Comèdia en un acte) [de Carlo Goldoni, trad. per Luis Moncín] = Bolero = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 192).
- 24.X.1811** *Dexar lo cierto por lo dudoso* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* a 5 titulada *La buelta del arriero* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1188).
- 25.X.1811** Hoy se executará una grande y escogida función de música y versso: se principiará con el Melodrama trágico en un acto, *La Semiramis* [de Gaspar Zavala y Zamora, adaptació de *Sémiramis* de Voltaire?]; concluido seguirá la jocosa opereta, *El letrado engañado y gitanilla fingida por amor*; despues se baylará la alemanda de *Grupos*, dándose fin con el saynete *los zapatos*. (*Diario de Mallorca*, p. 1192).
- 25.X.1811** Hoy á las siete la compañía cómica que tiene el honor de servir el teatro de esta ciudad executará una grande y escogida funcion de música y versos en la forma siguiente: se dará principio con el melodrama trágico en un acto titulado: *La Semiramis*, adornado de todo su majestuoso aparato de teatro, sequito y música marcial: *el Letrado engañado y fingida Gitanilla por amor*: finalizada se baylará la alemanda de *Grupos*; dándose fin con el nuevo y gracioso saynete nominado *Los zapatos*.
La entrada á tres reales vellon. (*Diario de Palma*, p. 204).
- 26.X.1811** La mateixa comèdia d'ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 1196).
- 27.X.1811** La mateixa comèdia d'ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 1200).
- 28.X.1811** La mateixa funció d'ahir. (*Diario de Palma*, p. 216).
- 28.X.1811** *El padre preocupado* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball Bolero = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1204).
- 29.X.1811** *El buen Médico y enfermo por amor* (Comèdia en tres actes) [de Carlo Goldoni, trad. per José Concha o Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball Bolero = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1208).
- 30.X.1811** *La casualidad contra el cuidado* (Comèdia) [de Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball Bolero = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1212).
- 31.X.1811** *La viuda generosa* (Comèdia) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball Bolero = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1216).
- 02.XI.1811** *Carlos V sobre Túnez* (Comèdia) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Ball Bolero = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 240).
- 03.XI.1811** La mateixa funció. (*Diario de Palma*, p. 244).
- 03.XI.1811** *El Cid campeador y noble Martín Peláez* (Tragèdia en cinc actes) [de Pierre Corneille, trad. per T. García Suelto] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1228).
- 04.XI.1811** *El calderero de San Germán* (Comèdia en tres actes) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 7. (*Diario de Palma*, p. 248).
- 05.XI.1811** *El Esplín* (Comèdia en un acte) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *El indolente* (Comèdia en dos actes) = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1236).
- 05.XI.1811** Hoy la compañía comica representa la comedia titulada: *El esplín* en un acto: á esta seguirá otra en dos actos titulada: *El Indolente Poltrón*, concluida cantarán una primorosa tonadilla y se dará fin con un gracioso saynete. (*Diario de Palma*, p. 252).

- 06.XI.1811** *La Isabela* (Òpera en dos actes) [de Luciano Francisco Comella], “precedida de una primorosa sinfonía” = “se concluirá con el terceto titulado *la fanática por el bayle, ó la estatua fingida*”. (*Diario de Mallorca*, p. 1240).
- 07.XI.1811** *La mateixa funció d’ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 1244).
- 08.XI.1811** *El divino Nazareno Sansón* (Gran comèdia històrica) [de Juan Pérez de Montalbán] “adornada con primorosas decoraciones nuevas” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. Entrada 3 rs. (*Diario de Palma*, p. 272).
- 09.XI.1811** *La mateixa comèdia d’ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 1254).
- 10.XI.1811** *La mateixa comèdia d’ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 1256).
- 11.XI.1811** *La viuda sutil, ó las quatro naciones* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. per A. Estrada o por J. Concha] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1260).
- 12.XI.1811** *El amor constante, o la Olandesa* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball Fandango = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1264).
- 13.XI.1811** *El confidente casual* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball anglès a duo = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1368).
- 14.XI.1811** *El Àvaro* (Comèdia “de figurón”) [de Molière, trad. per Dámaso de Isusquiza] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 6 en punt. (*Diario de Palma*, p. 300).
- 15.XI.1811** *La mateixa comèdia d’ahir però amb uns altres intermedis*. (*Diario de Mallorca*, p. 1276).
- 16.XI.1811** *El fiscal de su delito, Juez sordo y testigo ciego* (Comèdia nova en cinc actes) = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1280).
- 17.XI.1811** *La mateixa comèdia d’ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 1284).
- 18.XI.1811** *El mayor monstruo de los zelos y Tetarca de Jerusalén* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 320). (El *Diario de Mallorca* no anuncia el ball, p. 1292).
- 19.XI.1811** *Pedro el grande Czar de Moscovia* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1296).
- 20.XI.1811** *El aviso a los casados* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1296).
- 21.XI.1811** *Propio es, de hombres de honor pensar mal y hablar peor, ó el Hablador* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. per J. Vallés] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1304).
- 22.XI.1811** *Hoy se representa la comedia titulada: La buena esposa*, [de Luciano Francisco Comella], despues una opera en un acto titulada *La casa en venta*, [de A.-V. Duval, trad. por F. Enciso Castrillón, i música de Nicolas Marie Dalayrac], con excelente música; el saynete nuevo de la tercera parte *del fanfarron*, dando fin con un terceto de bayle. (*Diario de Mallorca*, p. 1308).
- 23.XI.1811** *La mateixa funció d’ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 1312).
- 24.XI.1811** *La mateixa funció d’ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 1312).
- 25.XI.1811** *El solterón y la criada* (Comèdia) [de Collin d’Harleville, trad. per T. García Suelto] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 352). (El *Diario de Mallorca* no anuncia ball, p. 1320).
- 26.XI.1811** *El virrey de Nápoles Duque de Osuna* (Comèdia) [de Monroy y Silva] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1424).
- 27.XI.1811** *La buena nuera* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1328).

- 28.XI.1811** *El feliz encuentro [La familia indigente]* (Comèdia en un acte) [de Carlo Goldoni, trad. per Luis Moncín] = *La escuela de las mugeres* (peça en dos actes) [de Molière] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 364).
(*El Diario de Mallorca* anuncia ball, p. 1332).
- 29.XI.1811** *El bruto de Babilonia y lago de los leones* (Comèdia) [de Cáncer, Matos i Moreto] = *Tonadilla* = *Los músicos y danzantes* (Sainet) [de Ramón de la Cruz]. (*Diario de Mallorca*, p. 1336).
- 30.XI.1811** *El Bruto de Babilonia y lago de los Leones* = *Tonadilla* = Padedú del Parrufo = *Los tres novios imperfectos* (Sainet). (*Diario de Palma*, p. 372).
- 30.XI.1811** *La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 1340).
- 01.XII.1811** *La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 1344).
- 02.XII.1811** *Antes que te cases mira lo que haces o examen de maridos* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1348).
- 03.XII.1811** *La Isabela* (òpera en dos actes) [de Luciano Francisco Comella] = Ball "minué de la corte" = *Los músicos y danzantes* (Sainet) [de Ramón de la Cruz]. (*Diario de Mallorca*, p. 1353).
- 04.XII.1811** *El abate lepée* (Comèdia) [de J. N. Bouilly, trad. per Juan de Estrada] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1556).
- 06.XII.1811** *Engañar á una muger no puede ser* (Comèdia de graciós) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1364).
- 07.XII.1811** *El alcalde de sí mismo* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1368).
- 08.XII.1811** *Hoy se representa la comedia de Calderon titulada: El alcalde de sí mismo*, con tonadilla bayle y saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 1376).
- 09.XII.1811** *El atolondrado* (Comèdia o peça en 1 act.) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *El Matrimonio por razón de estado* (Comèdia en 2 act.) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1382).
- 10.XII.1811** *No hay peor sordo que el que no quiere oír* (Comèdia) [de Tirso de Molina] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1386).
- 11.XII.1811** *La reconciliación* (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1390).
- 12.XII.1811** *El buen juez contra su sangre y premio de la humanidad* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1394).
- 13.XII.1811** *El café de Cádiz* (Comèdia nova) [de Juan del Castillo] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1394).
- 14.XII.1811** *El job de las mugeres y tirano de Ungria* (Comèdia) [de Juan de Matos Fragozo?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1504).
- 15.XII.1811** *No hay peor sordo que el que no quiere oír* (Comèdia) [de Tirso de Molina] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1408).
- 16.XII.1811** *El abate L'Epée [L'abate l'Epee]* (Drama) [de J.N. Bouilly, trad. per Juan de Estrada] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1408).
- 17.XII.1811** *Los falsos hombres de bien* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1416).
- 18.XII.1811** *El asturiano en Madrid* (Comèdia) [de Luis Moncín] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1420).
- 19.XII.1811** *La moza de cántaro* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Trigueros] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1424).

- 20.XII.1811** *El prisionero de guerra* (Comèdia) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1428).
- 21.XII.1811** *La escuela de la amistad, ó filósofo enamorado* (Comèdia “de figurón”) [de Pablo Forner] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1432).
- 22.XII.1811** *La mateixa funció d’ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 1456).
- 23.XII.1811** *El mayor palmer* (Comèdia nova) [de Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1440).
- 24.XII.1811** *El criado de dos amos* (Comèdia de graciós) [de Carlo Goldoni, trad. per José Concha] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1444).
- 25.XII.1811** *Por esposo y trono a un tiempo: Mágico de Serván y tirano de Astracán* (comedia), [de Antonio Valladares de Sotomayor] = *Tonadilla* = Bolero = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 480).
- 26.XII.1811** *Por esposo y trono a un tiempo: Mágico de Serván y tirano de Astracán* (Comèdia) [d’Antonio Valladares de Sotomayor], “adornadas sus decoraciones y trasmutaciones” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1452).
- 27.XII.1811** *La mateixa funció d’ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 1456).
- 28.XII.1811** *La mateixa funció d’ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 1460).
- 29.XII.1811** *La mateixa comèdia d’ahir, amb una altra tonadilla ball i sainet.* (*Diario de Mallorca*, p. 1474).
- 30.XII.1811** *La mateixa comèdia d’ahir, amb tonadilla, ball i sainet.* (*Diario de Mallorca*, p. 1478).
- 31.XII.1811** *Hoy se representará por la compañía cómica la funcion siguiente: dará principio una escogida obertura, á la qual seguirá la comedia en tres actos titulada: Las minas de Polonia, con todo su teatro y comparsa: la primorosa tonadilla el cortejo burlado: el gracioso saynete de teatro el dichoso desengaño; dará fin con el divertido bayle del engaño feliz ó salto del pozo. La entrada será para los pobres del santo hospital; y se espera la mayor concurrencia para tan caritativo como piadoso fin.* (*Diario de Palma*, p. 504).
- 01.I.1812** *Obertura = Las minas de Polonia* (Comèdia en 3 act.) [d’August von Kotzebue] “con todo su teatro y comparsa” = *Tonadilla el cortejo burlado* = *El dichoso desengaño* (Sainet de teatre) = *El engaño feliz ó salto del pozo* (ball). (*Diario de Palma*, p. 4).
- 02.I.1812** *El principe tonto* (Comèdia de graciós) [de F. Leiva] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 8).
- 02.I.1812** *La mateixa funció d’ahir.* (*Diario de Palma*, p. 8).
- 03.I.1812** *La reconciliación ó los dos hermanos* (Comèdia) [d’August von Kotzebue, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 12).
- 04.I.1812** *El sueño generoso* (Comèdia o peça en un acte) [de Félix Enciso Castrillón] = *Adolfo y Clara* (Òpera en un act.) [de Benoît-Joseph Marsollier i música de Nicolas Marie Dalayrac] = Ball Fandango = *La estatua fingida* (Sainet). (*Diario de Mallorca*, p. 16).
- 05.I.1812** *El domine Lucas* (Comèdia “de figurón”) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 20).
- 05.I.1812** *La mateixa funció d’ahir.* (*Diario de Palma*, p. 20).
- 06.I.1812** *Las cárceles de Lamberg y heroyco Rey de Polonia* (Comèdia) [de Carlos Igual] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 24).
- 07.I.1812** *Las cárceles de Lamberg y heroico rey de Polonia* (Comèdia) [de Carlos Igual] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 28).

- 08.I.1812** *La moscovita sensible* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 32).
- 09.I.1812** *La Matilde ó niños espósitos* (Comèdia nova en cinc act.) [de López Estremera?] = Ball Alemanda = Tonadilla a quatre *La venida del soldado = El tribunal del buen gusto* (Sainet) = Ball Bolero. A les 6 ½. Entrada 3 rs.. A benefici de la primera dama. (*Diario de Palma*, p. 36).
- 10.I.1812** *La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 40).
- 11.I.1812** *La muger de dos maridos* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 44).
- 12.I.1812** *Elías y Jacob [Elías y Acab]* (Comèdia) [de Calderón de la Barca?] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 48).
- 13.I.1812** *Mudanzas de la fortuna y firmeza del amor* (Comèdia), [de Cristóbal Monroy Silva] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 52).
- 14.I.1812** *La viuda generosa* (Comèdia) [de Fermín del Rey] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 56).
- 15.I.1812** *La presumida y la hermosa* (Comèdia) [de Fernando de Zárate Castronovo] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 60).
- 16.I.1812** Hoy se representará la funcion siguiente: se darà principio con una comedia en 3 actos, nunca representada en este teatro, tiutlada: *El Carpintero de Libonia, y Caballero de la Lituania* [traducció de *Le Menuisier de Livonie* d'Alexandre Duval] : concluida, se cantarà una primorosa tonadilla, á tres, nominada *Los cómicos nuevos*, y á continuación se baylará un padedú Arlequin nuevo, titulado: *La burla contra Burla*, y dará fin con el acreditado y divertido saynete *El Alcalde Proyectista* [de Luciano Comella], cantando en el mismo la Dama de música una cabatina Italiana, y se baylará el bolero. La entrada á 3 rs vn. A las 6 y media. (*Diario de Mallorca*, p. 60).
- 16.I.1812** Hoy se representa por la compañía cómica la comedia en tres actos nueva en este teatro titulada: *el Carpintero de Libonia y Caballero de la Lituania* [traducció de *Le Menuisier de Livonie* d'Alexandre Duval]: seguirá la tonadilla los *Cómicos nuevos*, el padedú arlequin *Burla contra Burla*, y el saynete *el Alcalde proyectista*. A las 6 ½. Entrada 3 rs.. A benefici del primer galant. (*Diario de Palma*, p. 64).
- 17.I.1812** *La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 68).
- 18.I.1812** *La conquista de la Guayana por los Portugueses* (Comèdia) = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 72).
- 19.I.1812** *El Divino Nazareno Sansón* (Gran comèdia històrica) [de Juan Pérez de Montalbán] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 76).
- 20.I.1812** *Un montañés sabe bien donde el zapato le aprieta* (Comèdia "de figurón") [de Luis Moncín] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 80).
- 21.I.1812** *El Maestro de Alexandro* (Comèdia) [de Fernando de Zárate Castronovo] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 84).
- 22.I.1812** *El divorcio por amor* (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. per Félix Enciso Castrillón] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 88).
- 23.I.1812** Hoy se representa á beneficio de Felipe Blanco, Actor de carácter jocosos la funcion siguiente: Se dará principio con un gracioso Drama en un acto titulado: *Al freir será reír, y al trocar será el llorar* [d'Igual]: á este seguirá precedida de una brillante sinfonia, la divertida Opereta bufa nombrada *El Licenciado Farfulla*, [de Ramón de la Cruz]; la que ademas de los graciosos tiempos de música nacional que la caracteriza, será adornada con otros de la bella italiana, y un nuevo final de que carecia; concluida se baylará el bolero, dándose fin con un

- nuevo saynete nominado *El Maestro de la Tuna*. A las 6 y media. La entrada á 3 reales. (*Diario de Mallorca*, p. 92).
- 24.I.1812**_La mateixa funció d'ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 96).
- 25.I.1812**_La fiel *Pastorcilla* y tirano del castillo (Comèdia) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 100).
- 26.I.1812**_El bruto de Babilonia (Comèdia) [de Cáncer, Matos i Moreto] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 104).
- 27.I.1812**_Hoy se representa á beneficio de Damiana Ridaura, primera actriz de cantado, la funcion siguiente.
Se dará principio con una primorosa pieza en un acto, nueva en este teatro, titulada: *El secreto* [de F.-B. Hoffman, trad. por Félix Enciso Castrillón i música de Jean Pierre Solié]: á continuacion la interesada cantará una excelente *Aria Italiana*: á esta seguirá otra primorosa pieza en un acto, tambien nueva, titulada : *El marido de cuatro mugeres*, en la que desempeñará la parte de galan Manuel Samper, ya restablecido de su enfermedad: concluida se cantará por la misma Dama de música y el dicho un *Duo*, siendo la primera vez que este tiene el honor de presentarse á cantar ante este público: se baylará *el minué con boleras*: se cantará aquella divertida tonadilla, nominada *El zorongo*, que cantará el Sr. Felipe Blanco y la Dama de música, y se continuará con el famoso saynete *del Alcalde toreador*. A las 6 y media. La entrada á tres reales. (*Diario de Mallorca*, p. 108).
- 28.I.1812**_La mateixa funció d'ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 112).
- 29.I.1812**_El Ayo de su hijo (Comèdia o peça en 2 act.) [de Luciano Francisco Comella] = *La Florentina* (peça en 1 act.) [de Ramón de la Cruz] = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 116).
- 30.I.1812**_Donde hay Agravios no hay zelos, y Amo criado (Comèdia de graciós) [de Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 120).
(El *Diario de Palma* no anuncia tonadilla, p. 120).
- 31.I.1812**_Hoy se representará una sinfonia del señor Haydn: en seguida la comedia en 3 actos *La Elvira ó el sombrero que habla*: se cantará la tonadilla, *El uno paga y el otro se lleva la alhaja*: se concluirá con el saynete *El teatro por dentro*, y se baylará el bayle *los dos viejos burlados y salto de los espejos*. (*Diario de Mallorca*, p. 124).
- 31.I.1812**_Hoy se representará por la compañía cómica la funcion siguiente: dará principio una primorosa sinfonía de Hayden: después la comedia nueva en tres actos titulada: *la Elvira ó el sombrero que habla*: seguirá la tonadilla á tres *el uno paga y el otro se lleva la alhaja*: á continuación el saynete nuevo *el Teatro por dentro*; finalizando la funcion con el bayle general *los viejos burlados y salto de los Espejos*. A las 6 ½. A beneficio de Juan Sánchez, segundo actor de carácter serio. (*Diario de Palma*, p. 124).
- 01.II.1812**_El convidado de piedra (Comèdia) [d'Antonio de Zamora] = *Tonadilla* = bolero = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 128).
(El *Diario de Mallorca* no anuncia ball, p. 128).
- 02.II.1812**_La mateixa funció d'ahir. (*Diario de Palma*, p. 132).
(El *Diario de Mallorca* no anuncia ball, p. 132)
- 03.II.1812**_Hoy se representa, á beneficio de Vicente Alfonso, primer Actor de carácter anciano, la funcion siguiente: Se dará principio con la celebrada comedia en 3 actos *Hados y lados, hacen dichosos y desdichados, ó parecido de Rusia* [de Calderón de la Barca]: á esta seguirá la tonadilla del *Campanelo*, que cantarán

los Señores Pascual Boix y Felipe Blanco, con la señora María del Carmen Mora; cuya Actriz tendrá el honor de presentarse en este teatro, no habiendo cantado todavía en el curso de este año, la que pondrá su mayor esmero en el desempeño de ella, confiada en que público tan benigno disimulará sus defectos: concluida ésta, se baylará *El minué alemandado* á tres: y dará fin en la escena el nuevo saynete *Los liciados fingidos*. A las 6 y media. La entrada á 3 rs. vn. (*Diario de Mallorca*, p. 136).

03.II.1812_Hoy se representará por la compañía comica la comedia en tres actos titulada: *hados y lados hacen dichosos y desdichados, o parecido de Rusia*: tonadilla el *Campanelo*: se baylará el *Minué alemandado*; y dará fin el saynete nuevo *los liciados fingidos*. A las seis y media. La entrada á tres rs. Vn. á beneficio de Vicente Alfonso, primer actor de carácter anciano. (*Diario de Palma*, p. 136).

04.II.1812_La mateixa comèdia d'ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 140).

05.II.1812_*El Ávaro* (Comèdia) [de Molière, trad. per Dámaso de Isusquiza] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 134).

06.II.1812_*Las lágrimas de una viuda no se deben creer jamás* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella?] = *Tonadilla del Marido indiscreto* = *El Mágico sacristán, y chasco de los cesteros* (Sainete) [de Sebastián Vázquez]. (*Diario de Mallorca*, p. 138).

06.II.1812_Aviso Teatral.

Niso, que es actor del teatro
de esta noble, y leal ciudad,
para el seis del mes presente
ñeque destinado está
su Beneficio, promete
una funcion presentar
que será como sigue.

La orquesta principiará
con una gran *Sinfonía*:
á esta, luego seguirá
el drama nuevo en tres actos
que por titulo tendrá:
Las Lagrimas de una Viuda
No se deben creer jamas:
concluida la comedia
la Ridaura cantará,
acompañada de Blanco,
y otro compañero mas
aquella tonadilla
muy acreditada ya,
que es; *el Marido indiscreto*
y después se baylará
el bayle tan celebrado,
una vez visto no mas,
del *salto del Pozo*: y luego
la funcion concluirá
con el alegre saynete
de el *Maxico Sacristán*,

y *Chasco de los Cesteros*.

Si es que consigue agradar
dicho conjunto de piezas;
al Actor nmo quiere mas,
pues en ello recompensa
sus trabajos, y su afan.

Se olvidaba de advertir
el que la entrada será
á tres reales de vellon,
y que se principiará
á las seis y media en punto
No hay que advertir nada mas.
Y pues que todo queda ya advertido
concurra á verlo Pueblo tan lucido.

(*Diario de Palma*, p. 148)

07.II.1812_La mateixa funció d'ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 142).

08.II.1812_Hoy se representa la comedia de figurón en 3 actos *La mas ilustre fregona* [de José de Cañizares]: á esta seguirá una *Polaca*, y la tonadilla á duo *La sollitaria*: seguirá el bayle del *Pintor engañado ó el matrimonio por Magia*, dando fin con el saynete nuevo *Los soldados de bandera*, y *Cómicos en la Sierra*. (*Diario de Mallorca*, p. 146).

08.II.1812_Maria Francisca Fuentes, primera baylarina del teatro de esta ciudad, penetrada del mas debido agradecimiento á las muchas honras que siempre ha recibido de tan benignos espectadores, tributa hoy en su obsequio, la funcion siguiente.

Se dará principio, después de una gran Sinfonía, con la celebre comedia de figuron en tres actos: *la mas ilustre Fregona*, nueva en este teatro y desempeñada por el Sr. Blanco: concluida servirá la interesada con una *Polaca á solo*: seguirá la divertida tonadilla á duo la *Solitaria*, cantada por la Sra. Ridaura y dicho Sr. Blanco: á continuación se executará un gracioso bayle titulado: *El primer engaño ó el Matrimonio por magia*; finalizando con el saynete tambien nuevo *los Soldados de bandera* y *Cómicos en la sierra*, en el que baylará por primera vez la referida la *Guaracha* acompañándose con la guitarra.

Logre pues el ansia mia
Afectuosa y postrada
Bondades que de ti fia,
O ciudad la mas amada,
La corta ofrenda que envia
En ti halle gracia apiadada;
Recíbela benigna, no severa,
Atendiendo lo pide la Bolera.

La entrada á 3 rs. vn. = A las seis y media.

(*Diario de Palma*, p. 156).

09.II.1812_El triunfo de Judith (Comèdia) [de Tassis y Villaroel], “con todo su teatro y los mismos intermedios de ayer”. (*Diario de Mallorca*, p. 140).

09.II.1812_La matiexa funció d'ahir. (*Diario de Palma*, p. 160).

10.II.1812_El triunfo del Ave María (Comèdia) [de Rosete] = *Tonadilla* = Ball (bolero) = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 164).

11.II.1812_Hoy se representará á las 4 de la tarde la comedia *del Desdén con el desdén* [de Agustín Moreto y Cabaña], continuará una primorosa tonadilla, se baylará el fandango y finalizará con el saynete de la *Estera*: y á las 7 se representará la ópera *La Isabela* [de Luciano Francisco Comella], se concluirá con el bayle general *La boda por Magia*. (*Diario de Mallorca*, p. 158).

L'any còmic de 1812

Com hem comentat abans, els preparatius per a aquest any còmic començaren el 9 d'agost de 1811. en la reunió de l'Ajuntament, celebrada aquest dia, fou llegit un memorial de Felipe Pallarés, en el qual demanava que se li concedís l'empresa del teatre de la ciutat per a l'any còmic de 1812. Pallarés, que probablement es trobava refugiat a Palma pels esdeveniments del conflicte bèl·lic, aprofità la separació de l'autor de la companyia i el desgrat del públic amb les funcions, degut a la manca de criteri a l'hora de repartir les parts entre els còmics, per a sol·licitar l'empresa. Sens dubte, era una bona oportunitat per a poder tornar a l'activitat teatral per a l'empresari. L'Ajuntament, segurament sabedor dels problemes que hi havia a la companyia, accedí a la sol·licitud, "de común acuerdo".⁵⁸²

Amb aquesta premissa, la Junta de Teatres es reuní el 23 de març de 1812 per a tractar sobre l'obertura del teatre per a aquest any còmic. A la reunió assistí Felipe Pallarés, nou empresari del teatre, i una vegada examinat el pla que havia presentat, aquest fou aprovat i manat imprimir.⁵⁸³ Segons el pla, les representacions començarien el 29 de març, diumenge de pasqua, i la companyia estava formada pels següents còmics:

Actrius:

- 1a Bárbara Fort*
- 2a María Martínez*
- 3a María Menéndez (Graciosa)*
- 4a Francisca García*
- 5a Clara Pelegrí*
- 6a Manuela Grandoti*
- 7a María Francisca Fuentes (Bolera)*
- 8a Josefa García (supernumeraria)*
- 9a Juana Corona (substituta –sobresalienta–)*

⁵⁸² AMP. Actes municipals, sig. AH-2132/2, f. 205 r., acta del 9 d'agost de 1811.

⁵⁸³ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 227 r.

Actors de caràcter seriós:

1r Manuel Julián García
2n Francisco Chiner
3r Juan Sánchez
4t Pascual Boix
5t Juan López
6è Vicente Baset
7è Antonio Segura
8è Andrés Mateu (substitut)

Caràcter ancià:

Dionisio Ibáñez
Vicente Alfonso

Caràcter jocós:

1r Felipe Blanco
2n Pedro Ferrer
3r Juan Castillo (Substitut)

Apuntadors:

1r. Juan Blas Torres
2n Francisco Bueno

Companyia de cantat:

1a Juana Palomera
2a Francisca García
3a Juana Corona
4ª Clara Pelegrí

1r Pascual Boix
2n Juan López
3r Manuel Julián García

1r buf. Felipe Blanco
2n buf. Juan Castillo
3r buf. Pedro Ferrer

Músics de companyia:

Andreu Pavia
Francisco Bocolo

Maquinista:

Felipe Bueno

Guarda-roba:

Vicente Baset

Cobrador principal:
*Ignacio Jimeno*⁵⁸⁴

Segons el cartell, Pallarés presentà una companyia ampliada i renovada respecte a la de l'any anterior. Pel que fa a les parts femenines, continuaren en la companyia Bàrbara Fort, primera actriu, Manuela Grandoti, María Francisca Fuentes i Clara Pelegrí. L'abandonaren Josefa Fraustaquio, Damiana Ridaura, primera actriu de cantat, i María Gómez, i s'incorporaren María Martínez, Francisca García, Josefa García, Juana Corona⁵⁸⁵ i Juana Palomera, primera actriu de cantat. Dels actors de caràcter serio, continuaren Francisco Chiner i Ruiz, Juan Sánchez, Juan López, Vicente Baset, que compartia l'encàrrec de sisè actor amb les tasques de guarda-roba, i Ignacio Jimeno, que passà a ocupar l'encàrrec de cobrador principal. S'incorporaren a la companyia el primer actor, Manuel Julián García, Pascual Boix, primer actor de cantat, Antonio Segura, el denunciant de l'any anterior, i Andrés Mateu, i l'abandonaren Manuel Samper i Francisco Ortiz. Quant als barbes continuà Vicente Alfonso, l'abandonaren Francisco Ruiz i Baltasar Lozano, i s'incorporà el gran Dionisio Ibáñez, que ja havia actuat l'any anterior. Dels graciosos només continuà Felipe Blanco i s'incorporaren Pedro Ferrer i Juan Castillo. El càrrec de primer apuntador, que ocupava l'any anterior Francisco Vallés, fou ocupat per Juan Blas Torres. També abandonà la companyia Juan Soler, director de balls. Però, sens dubte, la incorporació més significativa es produí durant l'inici de la segona temporada d'aquest any còmic. El 3 de novembre, el *Diario de Palma* anuncià la primera aparició, ara sí, davant el públic de Palma del graciós Josep Robrenyo,⁵⁸⁶ autor de diversos sainets i peces de propaganda política de tendència liberal, escrits durant el trienni liberal i la primera guerra carlina. Malauradament no

⁵⁸⁴ GARCÍAS, Domingo: *El teatro en Mallorca en los albores del romanticismo (1808-1824)*, p. 57-59.

⁵⁸⁵ Dubtem de l'actuació d'aquesta actriu a Palma aquest any perquè a l'elenc de l'any 1813 figura com a absent.

⁵⁸⁶ *Diario de Palma*, 3 de novembre de 1812, p. 260.

Respecte a la vinguda d'aquest gran actor i cantant català a Palma, ja hem comentat uns capítols abans que, malgrat estar anunciat a l'elenc de l'any 1807, Robrenyo no arribà a venir. Aleshores, cal fer alguns aclariments respecte a les inexactituds aparegudes als treballs publicats sobre el teatre a Palma en aquesta època. Larraz (LARRAZ, Manuel: "El teatre a la Ciutat de Mallorca durant la Guerra del Francès (1811-1914)", p. 53), recull la incorporació de Robrenyo a la companyia de Pallarés l'any 1812, encara que equivoca el nom del diari que fa l'anunci, canviant-lo pel *Diario de Mallorca*. Aquesta equivocació fou recollida per Garcías (GARCÍAS, Domingo: *El teatro en Mallorca en los albores del romanticismo (1808-1824)*, p. 68), que, d'alguna manera, corrobora que el *Diario de Mallorca* del 3 de novembre no anunciava la vinguda de Robrenyo, encara que no descarta que l'actor català actués al coliseu palmès a aquelles dates. Malgrat això, Garcías continuà afirmant, de la mateixa manera que ho havia fet al seu anterior estudi (GARCÍAS, Domingo: *El teatro en Palma (1800-1810)*, p. 52), que Robrenyo havia format part de la companyia de Manuel Campuzano, l'any 1807.

sabem el motiu pel qual l'actor català vingué a Palma⁵⁸⁷ i quant de temps romangué al nostre coliseu, encara que suposem que finalitzà la temporada. A banda de Robrenyo, cal destacar, aquest any, les incorporacions de Juana Palomera, primera dama de cantat, que amb anterioritat havia actuat als teatres d'Alacant, Cadis i la Cruz de Madrid; Manuel Julián García, que ja havia treballat sota l'autoria de Pallarés al teatre de València els anys còmics de 1805 i 1806; Pascual Boix, que havia format part de la companyia de los Reales Sitios, l'any 1800, i València, els anys 1801 i 1802; Andrés Mateu, que, procedent del teatre de Cartagena, treballà a València també sota l'autoria de Pallarés els anys 1806, 1807 i 1808; l'apuntador Juan Blas Torres, que, igual que alguns dels seus companys, ja havia treballat sota les ordres de Pallarés a València, concretament els anys 1805, 1806, 1807 i 1808; el graciós Pedro Ferrer, que havia treballat als teatres d'Alacant, Cadis i el Príncep de Madrid; i el gran Dionisio Ibáñez, que des de la darrerria del segle XVIII havia format part de les companyies còmiques espanyoles que actuaren al teatre de la Santa Creu de Barcelona. A banda d'aquestes incorporacions, el *Diario de Mallorca* també anuncià la presentació de “la Sra. Quintana”, que no hem pogut esbrinar qui era.⁵⁸⁸

Com estava previst, les funcions començaren el 29 de març. Per a la inauguració de la temporada la companyia decidí representar la comèdia *En llegando a querer, la mas firme es la muger*, de Cañizares, que començà a les set i mitja de la tarda. De la documentació de la Junta de Teatres i la cartellera anunciada pels diaris, deduïm que les representacions es desenvoluparen amb tota normalitat, sense cap contratemps digne de menció, almenys, fins al mes de desembre.

El 30 de maig de 1812, la Junta es reuní per a tractar la sol·licitud de la Junta Superior Provincial de Govern, comunicada en ofici del 26 del mateix mes, d'augmentar en una quarta part les entrades, llotges i seients del teatre, i que el producte resultant de l'augment es destinés a la beneficència pública.⁵⁸⁹ Sens dubte, la mesura proposada per la Junta Superior Provincial posava en perill no tan sols les representacions sinó també els ingressos del propi Hospital. Augmentar els preus significava una menor aflluència de públic a les representacions, amb la qual cosa els

⁵⁸⁷ Cap la possibilitat que vingués a visitar a algun familiar que es trobés refugiat a la ciutat –segons el *Diario de Mallorca* del 2 de febrer de 1811, a la rambla de Palma, junt al convent de Santa Magdalena, vivia un fuster anomenat Eudaldo Robreño– o, com havia ocorregut amb Dionisio Ibáñez, amb la recrudescència dels combats decidís viatjar a terra lliure.

⁵⁸⁸ *Diario de Mallorca*, 16 d'abril de 1812.

⁵⁸⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 228 r.

ingressos de la companyia disminuïrien, posant en perill la seva subsistència. De la mateixa manera, si desapareixia la companyia, no hi hauria representacions i, per tant, l'Hospital deixaria d'ingressar el producte de l'arrendament del teatre i de les funcions de benefici que es poguessin realitzar a favor de l'establiment. A la reunió assistí l'empresari que, tot d'una, s'adonà del perill que comportava la mesura i optà per comprometre's a realitzar dos funcions de benefici mensuals, a partir del mes de juny, "en los dias [Al marge: no festivos] que parezca á la Junta de Direccion de Teatros y aplicar todo su producto de entrada, y abono á favor de la beneficencia publica de lo que solamente deberá desmontarse el gasto preciso que se ocasione á excepcion del diario de los comicos, pues estos deberán cederlo á favor de la misma beneficencia publica".⁵⁹⁰ A més, la Junta de Teatres acordà augmentar en un ral el preu de l'entrada d'aquests dies.⁵⁹¹ L'endemà, el 31 de maig, la Junta de Teatres enviava un ofici al president i als vocals de la Junta Superior Provincial en què els comunicava els acords que havia pres.⁵⁹² Per l'escrit que, Marià Conrado, vocal de la Junta de Teatres, envià a la Junta Superior Provincial, amb data del 15 de juny, sabem que la primera funció de benefici es realitzà el 13 de juny, i que la quantitat del producte net ascendí a mil cent quinze rals, retinguts pel mateix Conrado a disposició de la Junta Superior Provincial.⁵⁹³

Les funcions de benefici es realitzaren fins al mes d'octubre sense cap variació, és a dir, dues cada mes, fins que el 10 de novembre, Felipe Pallarés sol·licità a Antoni Desbrull, cap polític de Mallorca, la reducció de les funcions de benefici a una per mes. Fins la data de l'escrit, la companyia havia realitzat deu funcions de benefici sense percebre els còmics cap emolument en aquests dies. El motiu de la petició fou, segons l'empresari, la disminució dels ingressos de la companyia, com a conseqüència de la sortida de l'illa d'una bona part del contingent militar⁵⁹⁴ i del retorn de refugiats a les seves terres d'origen, "á causa de las buenas noticias de la Peninsula".⁵⁹⁵ Sembla que el cap polític no contestà a l'empresari, ja que al cap de nou dies tornà a sol·licitar el mateix.⁵⁹⁶ Finalment, el 24 de novembre, Antoni Desbrull decretà que la petició de

⁵⁹⁰ *Ibidem*, f. 229 r.

⁵⁹¹ *Ibidem*, f. 228 r.

⁵⁹² *Ibidem*, ff. 230 r.-230 v.

⁵⁹³ *Ibidem*, f. 231 r.

⁵⁹⁴ Segons Llabrés, el 25 de juliol començaren a sortir de Mallorca la Divisió Mallorquina, organitzada a Palma sota les ordres del general anglès Wittingham, formada per més de nou mil soldats, pertanyents a nombrosos regiments (LLABRÉS, Juan: *Noticias históricas de Mallorca*, Vol. I, p.p 361-363.).

⁵⁹⁵ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 235 r.

⁵⁹⁶ *Ibidem*, f. 236 r.

Pallarés fos estudiada per la Junta de Teatres, i que aquesta intentés arranjar l'assumpte amb justícia, comunicant a la Junta Superior Provincial la seva resolució.⁵⁹⁷ Malauradament no sabem com finalitzà l'assumpte. Entre l'abundant documentació de la Junta de Teatres no es troba cap altre escrit que faci referència a aquesta qüestió.

Al motiu esgrimit per l'empresari, per a deixar de banda les funcions de beneficis, podríem agregar-ne un altre encara més important, que afectà plenament a la societat mallorquina. La divisió política interna, que havia començat abans de l'inici de la Guerra del Francès –l'enfrontament entre liberals i absolutistes–, continuà amb més força a partir de l'aprovació de la Constitució de 1812. A poc a poc, els enfrontaments ideològics s'agrejaren i és molt probable que per la difícil situació social que es vivia a la ciutat deixaren d'anar al teatre una bona part dels espectadors, perjudicant econòmicament a la companyia. Curiosament, l'incipient premsa local, més preocupada per l'enfrontament dialèctic dels dos bàndols que pels esdeveniments teatrals, deixà de publicar diàriament la cartellera a partir del mes de novembre de 1812, recollint de manera esporàdica algunes de les representacions que s'oferiren fins a l'acabament de l'any còmic. Amb tot, no sabem com finalitzà l'any la companyia, encara que, per les dades econòmiques reflectides als llibres de comptes de l'Hospital, deduïm que la companyia representà quasi diàriament. Segons aquestes dades, des de l'inici de l'any còmic, el 29 de març, fins al 31 de desembre de 1812 la companyia oferí dues-centes cinquanta-dues representacions, apropant-se a les dues-centes seixanta funcions que, com a mínim, devien representar les companyies al llarg d'un any còmic normal.⁵⁹⁸

Funcions ofertes i obres representades per la companyia

Al llarg de l'any còmic de 1812, la companyia còmica de Felipe Pallarés representà les obres següents:

29.III.1812_Si una vez llega á querer, la mas firme es la muger (Comèdia) [de José de Cañizares] = Tonadilla = Ball Bolero = Sainet. A les 7 ½. (*Diario de Palma*, p. 380).

30.III.1812_El amante honrado [de Gaspar Zavala y Zamora] = tonadilla = Ball = Sainet. A les 7 ½. (*Diario de Palma*, p. 384).

31.III.1812_Sancho Ortiz de las Roelas (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Trigueros]= Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 368).

⁵⁹⁷ *Ibíd.*, f. 236 r.

⁵⁹⁸ ARM. Fons Hospitals, sig. H-184. *Entradas del Hospital General del año de 1812 siendo Regidores los Ilustres Señores Dn. Francisco Rosiñol, y Dn. Josef Quint Zaforteza, s.f.*

- 01.IV.1812** *La mas heroyca piedad mas noblemente pagada y Elector de Saxonía* (Comedia) [de Luis Moncín] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 372).
- 02.IV.1812** *El perro del hortelano* (Comèdia) [de Lope de Vega] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 376).
- 03.IV.1812** *El distraído* (Comèdia) [de Regnard, trad. per Félix Enciso Castrillón] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 380).
- 04.IV.1812** *Los comerciantes de Lisboa* (Comedia) = tonadilla = bayle = saynete. (*Diario de Palma*, p. 404).
- 05.IV.1812** *Los comerciantes de Lisboa* (Comèdia) = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 388).
- 06.IV.1812** *De fuera vendrá quien de casa nos echará o la tia y la sobrina* (Comèdia) [d' Agustín Moreto Cabaña] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 392).
- 07.IV.1812** *Del rey abajo ninguno, Garcia del Castañar* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 396).
- 08.IV.1812** *La piedad de un hijo, vence la impiedad de un padre, y real Cura de Artaxerxes* (Comèdia) [d' Antonio Bazo] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 400).
- 09.IV.1812** *El Chismoso* (Comèdia) [de F. Meseguer] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 404).
- 10.IV.1812** *El negro sensible* (Peça en un acte) [de Luciano Francisco Comella] = *El medico a palos* (Comèdia) [de Molière, trad. per Leandro Fernández Moratín] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 408).
- 11.IV.1812** *El Oteló Moro de Venecia* (Tragèdia en 5 actes) [de W. Shakespeare, trad. al francès per J.-F. Ducis, i del francès al castellà per Teodoro de la Calle], “adornado de todo su teatro” = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 440).
- 12.IV.1812** *El Oteló Moro de Venecia* (Tragèdia en 5 actes) [de W. Shakespeare, trad. al francès per J.-F. Ducis, i del francès al castellà per Teodoro de la Calle], “adornado de todo su teatro” = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 416).
- 13.IV.1812** *Las armas de la hermosura* (Comèdia) [de Calderon de la Barca] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, sense p.).
- 14.IV.1812** *El sol de España en su oriente y Toledano Moyses* (Comèdia) [de Fermín Laviano?] = Tonadilla = Ball = Sainet. A las 7 ½ en punto. (*Diario de Palma*, p. 456).
- 15.IV.1812** *La Justina* (Comèdia moderna en 3 act.), [de Gaspar Zavala y Zamora] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 460).
- 16.IV.1812** *Una travesura* en la que representará el papel de gracioso por primera vez al Sr. Pedro Ferrer y Baza, y la Sra. Quintana: Palomera hará de dama, y concluirá con tonadilla bayle y saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 427).
- 17.IV.1812** *La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 436).
- 21.IV.1812** *La Isabela* (Òpera en dos actes) [de Luciano Francisco Comella] = Ball (Bolero) = Saynete. (*Diario de Palma*, p. 488).
- 22.IV.1812** *La Isabela* (Òpera en dos actes) [de Luciano Francisco Comella] = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 460).
- 23.IV.1812** *Las juventudes de Enrique quinto* (Comèdia), [d' Alexandre Duval, trad. del francès] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 468).

- 24.IV.1812** *El perro del hortelano* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 462).
- 25.IV.1812** *El regañón* (Comèdia jocosa) [de José Ibáñez] = *Tonadilla* = Sainet = Ball *Estatua fingida*. (*Diario de Palma*, p. 504).
- 25.IV.1812** Hoy se representa la comedia titulada: *Jocosa*, con tonadilla, bayle y saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 474).
- 26.IV.1812** *La mateixa funció d'ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 478).
- 27.IV.1812** *Dar la vida por su Dama* (Comèdia) [de Juan de Matos Frago?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 482).
- 28.IV.1812** *El amor de madre no hay afecto que le iguale, Andromaca y Pirro* (Comèdia) [de Pedro de Silva] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 486).
- 29.IV.1812** *La Isabela* (Òpera en dos actes) [de Luciano Francisco Comella] = *Manolo* (Sainet) [de Ramón de la Cruz] = *La estatua fingida* (Ball). (*Diario de Mallorca*, p. 490).
- 29.IV.1812** *El vano humillado* (Comèdia) [de Ph. N. Destouches, trad. per Antonio Valladares de Sotomayor o Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainete. (*Diario de Palma*, p. 520).
- 01.V.1812** *El vano humillado* (Comèdia) [de Ph. N. Destouches, trad. per Antonio Valladares de Sotomayor o Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainete. (*Diario de Mallorca*, p. 498).
- 02.V.1812** *El sí de las niñas* (Comèdia) [de Leandro Fernández de Moratín] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 502).
- 03.V.1812** *El sí de las niñas* (Comèdia) [de Leandro Fernández de Moratín] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 506).
(El *Diario de Palma* no anuncia funció).
- 04.V.1812** *Trampa adelante* (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 510).
- 05.V.1812** *La Lavandera de Napoles* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 514).
- 06.V.1812** *La mas constante muger* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán] = *Tonadilla* = Baile = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 514).
- 07.V.1812** *La restauración de España por el infante D. Pelayo ó el Alba y el Sol* (Comèdia) [de Luis Vélez de Guevara] = *Tonadilla* = Baile = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 522).
- 07.V.1812** *El alba de las Asturias y el sol de Vizcaya* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 552).
- 08.V.1812** Se empezará en un acto titulada: *España encadenada y libre por el valor de sus hijos* [de Gaspar Zavala y Zamora]: a esta seguirá la ópera en otro acto nominada: *La gitanilla por amor*; concluida se ejecutará el saynete de *Venir por lana, y volver sin pelo*, y se concluirá con bayle y saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 526).
- 08.V.1812** Comedia: *España encadenada por la perfidia francesa, y libertad por el valor de sus hijos y nobles aliados*: á esta seguirá la ópera *La Gitanilla por amor*, continuando con el terceto nominado *la boda por magia*; dando fin con el acertado saynete análogo á las actuales circunstancias de *venir por lana y volver sin pelo*. (*Diario de Palma*, p. 556).
- 09.V.1812** *La lavandera de Napoles* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 514).

- 10.V.1812_*La esclava del negro ponto* (Comèdia) [de Bruno Solo de Zaldívar?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 534).
- 11.V.1812_*La buena casada* (Comèdia) [de Fermín Laviano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 592).
- 12.V.1812_*Casarse por vengarse* (Comèdia) [de Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 542).
- 13.V.1812_*El imperio de las costumbres y viuda de un malabar* (Comèdia) [de Lemierre, trad. per Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 550).
- 14.V.1812_*Los exteriores engañosos* (Comèdia) [de L. de Boissy, trad. per Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 554).
- 15.V.1812_*El Ávaro* (Comèdia) [de Molière, trad. per Dámaso de Isusquiza] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 558).
- 16.V.1812_Hoy se representará la comedia titulada: *El mas feliz cautiverio y sueños de José* [de Antonio Mira de Amescua], concluida esta se baylará el minué de la corte, y la ópera: *La posaderita y manchego burlado*. (*Diario de Mallorca*, p. 562).
- 16.V.1812_Comedia en 3 actos: *El más feliz cautiverio y los sueños de Joseph*, adornada de su correspondiente teatro con tres decoraciones nuevas; baylará la Gavota; y dará fin una opera en un acto titulada *la Posaderita y Manchego burlado*. A las 8 en punto. (*Diario de Palma*, p. 592).
- 17.V.1812_*La mateixa funció d'ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 566).
- 18.V.1812_*La mateixa funció d'ahir*. (*Diario de Palma*, p. 600).
- 18.V.1812_*No hay peor sordo que el que no quiere oir* (Comèdia) [de Tirso de Molina] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 570).
- 19.V.1812_*La familia á la moda* (Comèdia) [de María Rosa Gálvez] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 574).
- 20.V.1812_*El opresor de su familia* (Comèdia) [d'A.-V. Duval, trad. per Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 578).
- 21.V.1812_*El parecido en la corte* (Comèdia de graciós) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 578).
- 22.V.1812_*El primer descubridor de América Cristóbal Colon* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 586).
- 23.V.1812_*La reconciliación* (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 590).
- 23.V.1812_*El portento sin segundo y enemigo castigado* (Comèdia) = *Tonadilla*. (*Diario de Palma*, p. 620).
- 24.V.1812_*El Cid Campeador y noble Martín Pelayo* (Comèdia) [de Pierre Corneille, trad. per T. García Suelto] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 594).
- 25.V.1812_*El carpintero de Livonia* (Comèdia en tres actes) [traducció de *Le Menuisier de Livonie* d'Alexandre Duval] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 598).
- 26.V.1812_*La novia colérica y el cómico retirado* (Comèdia) [de Ch. Étienne, trad. per Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 602).
- 27.V.1812_*La fuerza del natural* (Comèdia de graciós) [de Moreto i Cáncer] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 606).

- 29.V.1812_*Dexar lo cierto por lo dudoso* (Comèdia), [de Lope de Vega, ref. per Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 614).
- 30.V.1812_Hoy se representa la comedia titulada: *Lo que puede la aprensión* [d'Agustín Moreto Cabaña], seguirá *el padedu, el quinteto y los amigos generosos*, con tonadilla, bayle y saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 618).
- 30.V.1812_Hoy se representa la comedia titulada: *Lo que pueda la aprehension*, el padedú de la Serrana Astuta, el quinteto los Amigos generosos y saynete. El coliseo estará iluminado. (*Diario de Palma*, p. 648).
- 31.V.1812_*La mateixa funció d'ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 622).
- 01.VI.1812_*El hombre convencido a la razón y la muger prudente* (Comèdia) [de Carlo Goldoni] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 626).
- 02.VI.1812_*Los amantes de Teruel* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 630).
- 03.VI.1812_*El hijo reconocido* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = *El secreto* (peça) [de F.-B. Hoffman, trad. per Félix Enciso Castrillón i música de Jean Pierre Solié] = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 634).
- 04.VI.1812_*El principe perseguido y tirano de Moscovia* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 638).
(El *Diario de Palma* no anuncia ball, p. 672).
- 05.VI.1812_*El dómine Lucas* (Comèdia “de figurón”) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 642).
(El *Diario de Palma* no anuncia ball, p. 676).
- 06.VI.1812_*Las visperas sicilianas* (Comèdia) [de Delavigne, ref. por Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 640).
- 06.VI.1812_*La visperas sicilianas* (Comèdia) “en la que bailaran la alemanda de grupos = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 680).
- 07.VI.1812_*La mateixa funció d'ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 654).
- 08.VI.1812_*Armida y Reinaldos* (Drama)- 1ª y 2ª parte [de V. Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 658).
- 09.VI.1812_*El pueblo feliz* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 662).
- 10.VI.1812_*El aviso a los casados* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 666).
- 11.VI.1812_Hoy se representará la pieza titulada: *El quadro de la humanidad*; seguirá á esta la opera en un acto nominada: *Adolfo y Clara* [de Benoît-Joseph Marsollier i música de Nicolas Marie Dalayrac]; se baylará el bolero alemandado, y se concluirá con un divertido saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 670).
- 12.VI.1812_*La mateixa funció d'ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 674).
- 13.VI.1812_*Dido abandonado, y ruina de Cartago* (Comèdia) [de Pietro Metastasio] = Sainet. “El producto será en beneficio de la indigencia pública”. (*Diario de Mallorca*, p. 678).
- 14.VI.1812_*La mateixa comèdia d'ahir*. (*Diario de Mallorca*, p. 682).
- 15.VI.1812_*A secreto agravio, secreta venganza* (Comèdia en tres actes) [de Calderón de la Barca] . A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 4).
(El *Diario de Mallorca* anuncia, a més, *tonadilla*, ball i sainet, p. 682).
- 16.VI.1812_*El buen juez no tiene patria, y villano del Danubio* (Comèdia en tres actes) [d'Hoz y Mota] = *Tonadilla* = Ball = Sainet = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 8).

- 17.VI.1812** *Hados y lados hacen dichosos y desdichados o el parecido de Rusia* (Comèdia) [de Calderon de la Barca] = *Tonadilla* = *El Mundo por su provecho* (Sainet) [de Luis Moncín]. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 12).
(*El Diario de Mallorca* també anuncia ball, p. 684).
- 18.VI.1812** *Las esclavas amazonas* (Comèdia en tres actes) [de M. Rosa Gálvez] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 688).
- 19.VI.1812** *El amante generoso* (Comèdia) de [Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 692).
- 20.VI.1812** *La reparación de un delito* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 696).
- 21.VI.1812** *El embarque del Marques de la Romana y su egercito, en las costas de Dinamarca* (peça) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Los enemigos generosos* (peça patriòtica). Ball Quintet – Una polaca = *Los músicos y danzantes* (Sainet) [de Ramón de la Cruz] = A las 8. (Benefici del Sant Hospital). (*Aurora patròtica mallorquina*, p. 32).
- 21.VI.1812** *La heroyca fuga del Marques de la Romana con su exercito del Norte para defender su patria* [*Embarco de las tropas del Norte al mando del Marqués de la Romana y desembarco de ellas en España*] [de Vicente Rodríguez de Arellano]. Scena que se representa en este dia acompañada del famoso quinteto *los enemigos generosos*, y baylando una polaca la Sra Fuentes, se acabará con el saynete de *Musicos y danzantes* [de Ramón de la Cruz] = lo que produzca esta funcion se destina, para socorrer la indigencia del crecido número de enfermos del santo Hospital: el publico movido de la miseria de estos pobres, concurrirá para que su limosna alivie algun tanto su pobreza. (*Diario de Mallorca*, p. 696).
- 21.VI.1812** *El ejército español que fue al norte al mando del Excmo. Sr. Marques de la Romana, nadie ignora que á pesar de estar rodeado de enemigos, pudo (protegido por nuestros generosos aliados los ingleses) embarcarse en Dinamarca, y venir á España á defender su patria. Esta scena es la que se representa hoy domingo en el teatro de esta ciudad; y para que sea mas completa la función se cantará el quinteto de *los enemigos generosos*, y se baylará una polaca por la señora Francisca Fuentes; dando fin el divertido saynete de músicos y danzantes. A las ocho.*
El producto de esta funcion está destinado á beneficio de los pobres enfermos del santo hospital, y atendiendo al crecido número que hay en él, y á los cortos medios con que pueden ser socorridos, se implora la clemencia de tan caritativo público, para que movido de compasion se dignen concurrir á dicha función, á fin de llenar un objeto tan recomendable. (*Diario de Palma*, p. 748).
- 22.VI.1812** *La mateixa funció del dia anterior.* (*Diario de Mallorca*, p. 704).
- 23.VI.1812** *El matrimonio secreto* (òpera en dos actes) [de Domenico Cimarosa, trad. per Luciano Francisco Comella] = Ball general pantomímic titulat *Los locos* = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 39).
- 23.VI.1812** *El matrimonio secreto* (ópera en dos actos) “obra del célebre Chimarro”, *Los locos* (bayle general pantomimico y jocoso) = A les 8. (*Diario de Mallorca*, p. 708).
- 24.VI.1812** *El matrimonio secreto* (òpera en dos actes) [de Domenico Cimarosa, trad. per Luciano Francisco Comella] = Ball general pantomímic titulat *Los locos* = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 44).
- 25.VI.1812** *El matrimonio secreto* (ópera en dos actes) [de Domenico Cimarosa, trad. per Luciano Francisco Comella] = Ball general pantomímic titulat *Los locos* = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 48).

- 26.VI.1812** *El matrimonio secreto* (òpera en dos actes) [de Domenico Cimarosa, trad. per Luciano Francisco Comella] = Ball general pantomímic titulat *Los locos* = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 52).
- 27.VI.1812** *El católico Recaredo* (Comèdia en tres actes) [d'Antonio Valladares de Sotomayor] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. "Beneficio de la indigencia Pública de esta ciudad". (*Diario de Mallorca*, p. 724).
- 28.VI.1812** *El heroe de Somosierra, alias el Empecinado* (Comèdia patriòtica) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 728).
- 28.VI.1812** *La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Palma*, p. 776).
- 29.VI.1812** *La buena criada* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. per Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 63).
- 30.VI.1812** *El matrimonio secreto* (òpera) [de Domenico Cimarosa, trad. per Luciano Francisco Comella] = Ball general pantomímic titulat *Los locos*. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 68).
- 30.VI.1812** Hoy se representa la comedia titulada: *la ópera del matrimonio secreto*, con tonadilla, bayle y saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 736).
- 01.VII.1812** *Caprichos de amor y zelos* (Comèdia jocosa) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 72).
- 02.VII.1812** *El duque de Pentiebre* (Comèdia en cinc actes) [de Chénier] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 75).
- 03.VII.1812** *La Misanropía* (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. per Dionisio Solís] = *Tonadilla* = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 78).
- 04.VII.1812** *El Esquileo* (peça jocosa en un acte) = *Hercules y Deyanira* (drama en un acte) [de Luciano Francisco Comella] = Fandango = *La gitanilla fingida* (òpera nacional). (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 84).
- 04.VII.1812** Hoy se representa la pieza en un acto titulada: *Esquileo* (pieza jocosa), á esta seguirá otra pieza nominada : *Hercules y Deyanira* : concluida se baylara el fandango y se dará fin con la opera de la Gitanilla. (*Diario de Mallorca*, p. 744).
- 04.VII.1812** Hoy se representa la funcion siguiente: dará principio una pitipieza jocosa en un acto titulada *el esquileo*: á esta seguirá otra pieza heroica nominada *Hercules y Deyanira*, adorna de todo su teatro: concluida se baylará el Fandango; y se dará fin con la opera nacional la *Gitanilla fingida*. (*Diario de Palma*, p. 800).
- 05.VII.1812** *Aviso*: Entre los varios trozos de música que se cantarán en el concierto de esta noche, será una un himno patriótico marcial. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 88).
- 05.VII.1812** *La misma funcion de ayer.* (*Diario de Mallorca*, p. 749).
- 06.VII.1812** *José segundo en Salbourg* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 760).
- 07.VII.1812** *Andrómaca y Pirro* (Peça heroica en un acte) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = *La dama sutil* (Comèdia en dos actes) [de Luciano Francisco Comella] = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 96).
- 08.VII.1812** *La Elvira ó el sombrero que habla* (Comèdia en tres actes) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 768).
- 09.VII.1812** *Jose segundo en Salsbourg* ("nueva en este teatro") = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 104).
- 10.VII.1812** *El cautiverio aparente y zeloso D. Lesmes* (Comèdia "de figurón") [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 776). (*Aurora Patriótica Mallorquina* no anuncia ball, p. 108).

- 11.VII.1812_*El mayor contrario amigo y diablo predicador* (Comèdia) [de Luis de Belmonte Bermúdez] = *Tonadilla* = Bolero alemandado = Sainet. “Su productó á favor de la indigencia Pública”. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 112).
- 12.VII.1812_*José II, en Salsburg* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 116).
- 12.VII.1812_*El mayor contrario amigo y Diablo predicador* = *Tonadilla* = “bolero alemandado” = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 836).
- 13.VII.1812_*El confidente casual* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 120).
- 14.VII.1812_*El desdén con el desdén* (Comèdia) [d’Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 124).
- 15.VII.1812_*El triunfo del amor y la amistad, Jenual y Faustina* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 128).
- 16.VII. 1812_*Las esposas vengadas* (en un acte) [de J. M. Sedaine] = *El marinerito ó matrimonio casual* (òpera) [de Ch.-A.-G. Pigault de L’Épinoi i música de Pierre Gaveaux] = *Los taberneros* (Sainet) = A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 132). (*Diario de Mallorca* també anuncia ball, p. 802).
- 17.VII.1812_*La mateixa funció del dia anterior.* (*Diario de Mallorca*, p. 806).
- 18.VII.1812_*Los encantos de Medea* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = “baile general de los espejos” = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 144).
- 19.VII.1812_*La mateixa funció del dia anterior.* (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 148).
- 20.VII.1812_*Rendirse a la obligación* (Comèdia) [de Diego i José Figueroa] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 152).
- 21.VII.1812_*Reynar después de morir* (Tragèdia) [de Luis Vélez de Guevara] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 156).
- 22.VII.1812_*Los peligros de la corte* (Comèdia) [de Collin d’Halerville] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 160).
- 23.VII.1812_*La moza de cántaro* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Trigueros] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 164).
- 25.VII.1812_*Pedro Bayalarde ó el magico de Salerno* (Comèdia de màgia) – 1ª part, [de Juan Salvó y Vela] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 938).
- 26.VII.1812_*La mateixa funció del dia anterior.* (*Diario de Mallorca*, 942).
- 27.VII.1812_*La mateixa funció d’ahir.* (*Diario de Palma*, p. 900).
- 28.VII.1812_*El aguador de París* (Comèdia) [de J. N. Bouilly, trad. per Antonio Marqués y Espejo i música de Luigi Cherubini] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 184).
- 28.VII.1812_*Hoy se representa la comedia titulada: El aguador de Paris; concluida tocará un concierto el profesor D. Enrique Gonzalez, y se dará fin con divertido y gracioso saynete.* (*Diario de Mallorca*, p. 850).
- 29.VII.1812_*La inocencia defendida* (Comèdia) [de José Concha?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 188).
- 30.VII.1812_*Cesilia y Dorsán* (Comèdia) [de Joseph-Benoît Marsollier, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 192).

- 01.VIII.1812**_El Maxico de Salerno Pedro Vayalarde segunda parte (Comèdia en 3 actes) [de Juan Salvó y Vela], “con todo su teatro” = Tonadilla = Sainet. “El producto a beneficio de la indigencia pública”. (*Diario de Palma*, p. 920).
- 01.VIII.1812**_Pedro Bayalarde ó el mágico de Salerno (Comèdia en 3 actes), 2ª parte = Tonadilla = Ball = El soldado fanfarrón (Sainet). “Su producto para la indigencia pública”. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 200).
- 02.VIII.1812**_La 2ª parte del Maxico de Salerno (Comèdia) = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 870).
(*El Diario de Palma* no anuncia ball, p. 924).
- 02.VIII.1812**_La mateixa funció d’ahir. A les 8 (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p.204).
- 03.VIII.1812**_La sencillez ó cambial [umbral] del matrimonio (Comèdia) = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 208).
- 05.VIII.1812**_Las lágrimas de una viuda (Comèdia en 3 actes) [de Luciano Francisco Comella?] = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 216).
- 06.VIII.1812**_El montañés sabe bien donde le aprieta el zapato (Comèdia “de figurón”) [de Luis Moncín] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 224).
- 08.VIII.1812**_Hoy se representa la ópera en dos actos titulada: *El matrimonio secreto* [de Domenico Cimarosa, trad. per Luciano Francisco Comella]: y la pantomima de *la bola del Arlequin*. (*Diario de Mallorca*, p. 894).
- 08.VIII.1812**_Hoy se representa la comedia de figurón: *El matrimonio secreto*, y la pantomima de la boda de Arlequín. (*Diario de Palma*, p. 948).
- 08.VIII.1812**_El matrimonio secreto (òpera) = la pantomima de *la boda de Arlequín*. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 232).
- 09.VIII.1812**_La mateixa funció d’ahir. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 236).
- 10.VIII.1812**_El soltero y la criada (Comèdia) [de Collin d’Harleville, trad. per T. García Suelto] = *La bola de Arlequín* (Pantomima).(*Diario de Mallorca*, p. 902).
- 10.VIII.1812**_El solteron y su criada (Comèdia) [de Collin d’Harleville, trad. per T. García Suelto] = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 240).
- 12.VIII.1812**_Pedro el Grande (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 248).
- 13.VIII.1812**_Hoy se representa la ópera en dos actos titulada: *El Matrimonio secreto* [de Domenico Cimarosa, trad. por Luciano Francisco Comella]; á continuación se cantará una canciones patrióticas, con bayle y saynete. (*Diario de Mallorca*, 914).
(*Aurora Patriótica Mallorquina* anuncia la funció a les 8 i “se cantarán unas coplas patrióticas”).
- 13.VIII.1812**_Hoy se representa la comedia titulada : *El matrimonio secreto* [de Domenico Cimarosa, trad. por Luciano Francisco Comella], bayle y saynete, con iluminación. (*Diario de Palma*, p. 968).
- 14.VIII.1812**_La mateixa funció d’ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 918).
- 15.VIII.1812**_El falso Nuncio de Portugal (Comèdia) [de José de Cañizares] = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 260).
- 16.VIII.1812**_La Isabela (òpera en dos actes) [de Luciano Francisco Comella] = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 264).
- 17.VIII.1812**_La madre hipócrita (Comèdia) [de González del Castillo] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 930).

- 17.VIII.1812_Hoy se representa la opera [error] titulada: *La madre ipocrita*, tonadilla, bayle y saynete. (*Diario de Palma*, p. 984).
- 17.VIII.1812_*La madre ipocrita* (Comèdia) [de González del Castillo] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 268).
- 18.VIII.1812_*El prisionero de guerra* (Comèdia) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 272).
- 19.VIII.1812_*El marido avergonzado de serlo* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 276).
- 21.VIII.1812_*La presumida y la hermosa* (Comèdia de graciós) [de Fernando de Zárate Castronovo] = *Tonadilla* = Ball = Sainete. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 284).
- 23.VIII.1812_Hoy se representa un drama titulado: *El Pelayo restaurador de España* [tragèdia en 5 actes, de Manuel Josef Quintana]; concluida, se baylará el bolero alemandado; y dará fin á la funcion la ópera en un acto del *Marinerito* [*El marinerito ó matrimonio casual*] (òpera) [de Ch.-A.-G. Pigault de L'Épinoi i música de Pierre Gaveaux]; y en celebridad de la publicación de nuestra sábia Constitución, estará el coliseo magnificamente iluminado. El producto de la entrada será á favor de los pobres de la cárcel, hospicio y hospital. (*Diario de Mallorca*, p. 952).
- 24.VIII.1812_La mateixa funció d'ahir. Comença a les 7. (*Diario de Mallorca*, p. 956).
- 25.VIII.1812_La mateixa funció d'ahir. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 300).
- 26.VIII.1812_Hoy se representará la ópera del *El matrimonio secreto* [de Domenico Cimarosa, trad. per Luciano Francisco Comella], bayle, y una pequeña pieza alegórica acabada de componer en obsequio de la plausible y deseada noticia de haber entrado los exércitos aliados al mando del Excmo. Sr. Duque de Ciudad-Rodrigo en Madrid, por lo que estará el coliseo magnificamente iluminado. A las 8. (*Diario de Mallorca*, p. 965).
- 27.VIII.1812_La mateixa funció d'ahir sense il·luminació. (*Diario de Mallorca*, p. 968).
- 27.VIII.1812_*El matrimonio secreto* (òpera) = Baile = una pequeña pieza alegorica, en obsequio de haber entrado lord Wellington en Madrid. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 308).
- 28.VIII.1812_*Don Gil de las calzas verdes* (Comèdia nova) [de Tirso de Molina] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 8. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 312).
- 29.VIII.1812_La misma función de ayer. (*Diario de Mallorca*, p. 976).
- 30.VIII.1812_Hoy se representa la funcion siguiente. Dará principio la pieza en un acto titulada: *Al freir será el reir* [d'Igual]; concluida se baylará, y continuará otra pieza nueva, análoga á las circunstancias del dia, nominada: *El dia feliz de España y exterminio del tirano* [de Gaspar Zavala y Zamora], adornada con su correspondiente teatro, y coplas patrióticas tambien nuevas: á esta seguirá una primorosa tonadilla, y dará fin una pequeña y divertida pieza titulada: *¿Qué es constitucion?* (fi de festa) [d'Agustín Juan] Estará el coliseo iluminado. (*Diario de Mallorca*, p. 980).
- 31.VIII.1812_La mateixa funció d'ahir, sense il·luminació. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 328).
- 01.IX.1812_*Las preocupaciones de los nobles de provincia, el escultor y el ciego* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. “El producto á favor de la indigencia pública”. (*Diario de Mallorca*, p. 988).

- 04.IX.1812** *El sabio en su retiro y villano en su rincon Juan Labrador* (Comedia), [de Juan de Matos Fragoso] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 348).
- 05.IX.1812** Dará principio una pieza en un acto titulada el *Esplín* [de Vicente Rodríguez de Arellano], concluida se baylará: á continuacion se efectuará otra pieza, tambien en un acto, nueva patriótica, nombrada *La reconquista de Bilbao por las armas españolas*; á esta seguirá una primorosa tonadilla, y dará fin un saynete nuevo análogo á las circunstancias del dia, cuyo título es *el pueblo libre y alcalde fugitivo*. (*Diario de Palma*, p. 1060).
- 06.IX.1812** Dará principio una pieza en un acto titulada: *El Esplín* [de Vicente Rodríguez de Arellano]; concluida se baylará, á continuacion se excutará otra pieza nueva nominada: *La reconquista de Bilbao por las tropas españolas*, á estas seguirá una buena tonadilla, y dará fin con un saynete, compuesto por el Gracioso de esta compañía. (*Diario de Mallorca*, p. 1008).
- 06.IX.1812** La mateixa funció d'ahir. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 352).
- 07.IX.1812** *La Athalia* (òpera) = *La estatua* (ball) = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 356).
- 07.IX.1812** Hoy se representa la opera nueva sería en dos actos, titulada: *la Athalia*, con el bayle de la Estatua y saynete. (*Diario de Palma*, p. 8).
- 08.IX.1812** La mateixa funció d'ahir. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 360).
- 09.IX.1812** La mateixa funció d'ahir. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 364).
- 10.IX.1812** *El picarillo en España* (Comèdia) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Sainet.
- 10.IX.1812** *El picarillo en España* (Comèdia) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 368).
- 11.IX.1812** *El viejo y la niña* (Comèdia) [de Leandro Fernández de Moratín] = *Tonadilla* = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 372).
- 12.IX.1812** *No puede ser guardar una muger* (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 376).
- 14.IX.1812** *El emperador Alberto ó la Adelina 1ª parte* (Comèdia) [d'Antonio Valladares de Sotomayor] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1048).
- 15.IX.1812** *El emperador Alberto ó la Adelina 2ª parte* (Comèdia) [d'Antonio Valladares de Sotomayor] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1052).
- 16.IX.1812** *La Raquel* (Tragèdia) [de Vicente García de la Huerta] = *Tonadilla* = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 392).
- 17.IX.1812** Comedia en 2 actos *El casamentero*; la operita de *La posaderita*, y el bayle nuevo *El chasqueado*. (*Diario de Mallorca*, p. 1060).
- 17.IX.1812** *El Casamentero* (Comèdia en 2 actes) = *La Posaderita* (òpera) = *El francés chasqueado* (ball). (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 396).
- 17.IX.1812** Hoy se representa la comedia nueva en dos actos titulada: *El casamentero* [de Alonso de Castillo Solórzano] : la opera de la *Posaderita*; y el bayle nuevo del *Frances Chasqueado*. (*Diario de Palma*, p. 48)
- 18.IX.1812** La mateixa funció d'ahir. (*Diario de Mallorca*, p. 1064).
- 19.IX.1812** *El amor más combativo y crueldades de Nerón* (Tragèdia) [de José Concha] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. “El producto es para la indigencia pública”. A les 7 ½. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 404).
- 20.IX.1812** La mateixa funció d'ahir. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 408).

- 21.IX.1812** *El maestro de Alexandro* (Comèdia) [de Fernando de Zárate Castronovo] = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 7 ½. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 412).
- 22.IX.1812** *La viuda generosa* (Comèdia) [de Fermín del Rey] = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 7 ½. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 416).
- 23.IX.1812** *El conde de Saldaña y hechos de Bernardo del Carpio* (Comèdia) [d'Álvaro Cubillo de Aragón] = Tonadilla = Sainet. A les 7 ½.. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 420).
- 24.IX.1812** *Alexandro en la India* (Comedia), [sobre una òpera de Metastasio, adaptada por Antonio Saviñón.] = Tonadilla = Sainet. A les 7 ½. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 424).
- 25.IX.1812** *El delincuente honrado* (Comèdia) [de Gaspar Melchor de Jovellanos] = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 7 ½. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 428).
- 26.IX.1812** *El celoso por fuerza* (Comèdia en un acte) [de Pablo de Olavide?] = *El reloj de madera* (òpera en un acte) = Ball = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 432).
- 27.IX.1812** *La mateixa funció d'ahir.* (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 436).
- 28.IX.1812** *El reconciliador* (Comèdia) [de Demoustier, trad. per Félix Enciso Castrillón] = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 7 ½. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 440).
- 29.IX.1812** *La Comedia titulada: Quitar de España con honra el feudo de cien doncellas* [de Lope de Vega]; concluida se baylará, y dará fin con la òpera *El relox de madera.* (*Diario de Mallorca*, p. 1108).
- 30.IX.1812** *La más ilustre fregona* (Comèdia “de figurón”) [de José de Cañizares] = Tonadilla = Sainet. (*Aurora Patriótica Mallorquina*, p. 448).
- 01.X.1812** *El divorcio por amor* (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. per Félix Enciso Castrillón] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1126).
- 02.X.1812** *El enemigo de las mugeres* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. per J. López de Sedano] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 112).
- 03.X.1812** *El asombro de Jérez o Juana la Rabicortona* (Comèdia) [de José de Cañizares], adornada con todo su teatro = Tonadilla = Ball = Sainet. “A beneficio de la indigencia pública”. (*Diario de Mallorca*, p. 1142).
- 04.X.1812** *La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 1136).
- 05.X.1812** *La mateixa funció d'ahir, “variando la tonadilla y el saynete”.* (*Diario de Mallorca*, p. 1150).
- 06.X.1812** *Hoy se representa la pieza en un acto: El secreto* [de F.-B. Hoffman, trad. por Félix Enciso Castrillón i música de Jean Pierre Solié]: la òpera en un acte: *El preso, ó el parecido* [de A.-V. Duval, trad. por E. de Tapia i música de Domenico della Maria], bayle y saynete. (*Diario de Palma*, p. 128).
- 08.X.1812** *El principe perseguido y tirano de Moscovia* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1163).
- 09.X.1812** *El regañón* (Comèdia jocosa) [de José Ibáñez] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1166).
- 11.X.1812** *Hoy se representa por la compañía cómica la comedia nueva titulada: la tres sultanas* [de Ch.-S. Favart, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano] en la que cantará una brillante aria la señora Juana Palomera, y para finalizar baylarán un terceto asiatico, con una famosa tonadilla y un divertido saynete. (*Diario de Palma*, p. 156).
- 12.X.1812** *Antes que te cases mira lo que haces o examen de maridos* (Comèdia) [de Lope de Vega] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1178).

- 13.X.1812_*La muger de dos maridos* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1182).
- 14.X.1812_Hoy se representa la comedia nueva en dos actos titulada: *Fernando VII preso en el castillo de Valencey* [de Juan José Aparicio?]: la opera del *Marinerito* [*El marinerito ó matrimonio casual* (ópera)], [de Ch.-A.-G. Pigault de L'Épinoi i música de Pierre Gaveaux], bayle *el maestro de bayle en la campiña*; y en celebridad del cumpleaños de nuestro augusto monarca estará el coliseo iluminado. (*Diario de Palma*, p. 172).
- 15.X.1812_*La moscovita sensible* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1180).
- 17.X.1812_*El anillo de Giges y Mágico rey de Lidia 1ª parte* (Comèdia) [de José de Cañizares] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1188).
- 18.X.1812_*La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 1192).
- 20.X.1812_*Yo me entiendo y Dios me entiende* (Comèdia) [de José de Cañizares] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 196).
- 21.X.1812_*El duque de Osuna virrey de Napoles* (Comèdia) = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 200).
- 23.X.1812_*Donde hay agravios no hay celos* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1212).
- 24.X.1812_*Los pardos de Aragón y conquista Mequinenza* (Comèdia) [de Fermín Laviano] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1216).
- 25.X.1812_*La casualidad contra el cuidado o los bigotes del moro* (Comèdia) [d'Enciso Castrillón] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1220).
- 26.X.1812_Hoy se representa la comedia titulada: *Las esposas vengadas* (en un acto), [de J. M. Sedaine], seguirá la del *Medico á palos* (Comedia) [de Molière, trad. per Leandro Fernández Moratín], con tonadilla y saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 1224).
- 02.XI.1812_*El maestro de la escuela* (Comèdia “de figurón”) = Tonadilla = Ball = *El hombre sensato* (Sainet) [de Ramón de la Cruz?]. (*Diario de Palma*, p. 256).
- 03.XI.1812_*El principe tonto* (Comèdia) = *El payo de centinela* (Sainet). (*Diario de Mallorca*, p. 1256).
- 03.XI.1812_Hoy se representa la comedia titulada: *El principe tonto*, con tonadilla y saynete. Se presentará por primera vez á hacer de Gracioso Joseph Robreño. (*Diario de Palma*, p. 260).
- 07.XI.1812_*El mayor encanto, amor y mágica* (Comèdia) [de Calderón de la Barca?] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1272).
- 08.XI.1812_*La mateixa funció d'ahir.* (*Diario de Mallorca*, p. 1276).
- 09.XI.1812_*El sí de las niñas* (Comèdia) [de Leandro Fernández de Moratín] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1280).
- 19.XI.1812_*El amor constante ó la holandesa* (Comèdia) [de Zavala y Zamora] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1322).
- 20.XI.1812_*La mogigata* (Comèdia) [de Leandro Fernández de Moratín] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1326).
- 23.XI.1812_*El café* (Comèdia) [de Leandro Fernández Moratín] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1328).
- 24.XI.1812_*El amor constante, o la holandesa* (Comèdia) [de Zavala y Zamora] = Tonadilla = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 1342).
- 29.XI.1812_Hoy á las quatro de la tarde, en la calle de la Ambicion, plazuela de la Codicia, casa llamada (vulgo) del Duende, se representará por una companyia de

inficionados la comedia *Darlo todo y no dar nada*. Su entrada á tres *doblers*; seguirán por algunos días; y el producto será para establecer una fàbrica de papel de estraza. (*Diario de Palma*, p. 368).

30.XI.1812_Hoy la compaña de inficionados representará la comedia *Cada qual á su negocio*. (*Diario de Palma*, p. 371).

30.XI.1812_Hoy se representa por la compaña cómica la comedia *El pintor fingido* [de Vicente Rodríguez de Arellano], se tocará una sinfonia nueva, se cantaran dos arias, se tocarán unas variaciones obligadas de piano-forte, y saynete. A las seis y media. (*Diario de Palma*, p. 372).

01.XII.1812_Hoy la compaña de inficionados representará la comedia *No hay mal que por bien no venga* [de Juan Ruiz de Alarcón, ref. per Zavala y Zamora]. (*Diario de Palma*, p. 376).

02.XII.1812_Hoy la compaña de inficionados representará la comedia *La fuerza del natural*. (*Diario de Palma*, p. 379).

03.XII.1812_La compaña de inficionados por último, representa hoy la comedia *No hay plazo que no se cumpla ni deuda que no se pague*. (*Diario de Palma*, p. 384).

31.XII.1812_Hoy se executará en el teatro de esta ciudad á beneficio de los pobres enfermos de este hospital general la funcion siguiente:

Dará principio una comedia nunca representada en este dicho teatro, cuyo titulo es: *Las aventuras del Conde Telequi y molino de Queven*; adornada de su correspondiente teatro y comparsas: conluida esta, se cantará la tonadilla del *Desengaño feliz*, por las señoras Juana Palomera, y Francisca Garcia, y los señores Pasqual Boix, y Juan Lopez. Seguirá el divertido saynete de *los 3 novios imperfectos, sordo, tuerto, y tartamudo* [de Sebastián Vázquez], y dará fin un terceto que baylarán la Sra. Francisca Fuentes, y los Sres. Francisco Bueno y Pedro Ferrer tit. *La estatua fingida*. (*Diario de Mallorca*, p. 1459-1460).

21.I.1813_Hoy á las 6 ½ , á beneficio de la Sra. Maria Menéndez, graciosa, se executará la funcion siguiente: dará principio un drama nuevo en un acto nominado *la Prueba feliz*: seguirá la acreditada y divertida pieza en otro acto titulada : *el Califa de Bagdad ó sea el Bondocaní*, adornada de varias piezas de música, brillante orquesta y correspondiente aparato: conluida se baylará el fandango y dará fin un gracioso saynete tambien nuevo titulado: *el dia de toros en Cádiz*. La entrada á tres reales de vellon. (*Diario de Palma*, p. 580).

05.II.1813_Maria Francisca Fuentes, baylarina del teatro de esta muy ilustre ciudad, ofrece para hoy viernes, en obsequio de este respetable publico, la funcion siguiente: dará principio la comedia en tres actos nominada: *el primero que llega ó las seis horas*: seguirá despues una brillante sinfonia á toda orquesta, el bayle pantomimico: *la hija guardada*: á continuacion la Sra. Juana Palomera cantará una aria á coros; y terminará la diversion el acreditado saynete titulado; *el hombre á la moda y currutacos chasqueados*, en el que se baylarán las *boleras manchegas* á quatro, y desempeñará uno de sus papeles la interesada. A tres rs. vn. A las seis y media. (*Diario de Palma*, p. 640).

L'any còmic de 1813

El 12 d'abril de 1813, la Junta de Teatres llegí el contracte que havia signat l'Hospital amb l'empresari Felipe Pallarés.⁵⁹⁹ Un dia després, el 13 d'abril, l'Ajuntament revalidà el permís d'obertura del teatre a Felipe Pallarés, que ja li havia estat renovat el 7 de setembre de 1812 per l'anterior consistori.⁶⁰⁰ Amb aquests dos requisits complits, la Junta decidí penjar els cartells d'avís al públic en els quals figuraven les condicions dels abonaments, els preus i el següent elenc:

ACTRICES.

	<i>Bárbara Fort</i>	1 ^a
A ⁶⁰¹	<i>Juana Corona</i>	2 ^a
	<i>María Menéndez</i>	<i>Graciosa</i>
A	<i>N.</i>	4 ^a
	<i>Clara Pelegrí</i>	5 ^a
	<i>María Mora</i>	6 ^a
	<i>Vicenta Bocio</i>	7 ^a
	<i>Josefa Fraustaquio</i>	<i>Sobresaliente</i>

ACTORES DE CARACTER SERIO.

	<i>Francisco Chiner</i>	1 ^o
A	<i>Florentin Hernandez</i>	2 ^o
	<i>Francisco Ortiz</i>	3 ^o
	<i>Pasqual Boix</i>	4 ^o
	<i>Vicente Baset</i>	5 ^o
	<i>Antonio Segura</i>	6 ^o
A	<i>Tomas Barrasa</i>	7 ^o
	<i>Andres Mateu</i>	<i>Sobresaliente</i>

CARACTER ANCIANO.

	<i>Dionisio Ibañez</i> ..	<i>Característico</i>
	<i>Vicente Alfonso</i>	

CARACTER JOCOSO.

	<i>Felipe Blanco</i>	
A	<i>Juan Castillo</i>	
	<i>Pedro Ferrer</i>	

⁵⁹⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 238 r.

⁶⁰⁰ AMP. Actes municipals, sig. AH-2133/2, ff. 215 r.-215 v., acta del 13 d'abril de 1813. Cal recordar que el 31 d'octubre de 1812, uns dies després de la renovació del permís a Felipe Pallarés, es constituí la primera corporació constitucional a Palma i per aquesta raó l'empresari tornà a demanar el permís.

⁶⁰¹ La "A" col·locada a l'esquerra del nom indica que l'individu es troba absent de la ciutat.

MAQUINISTA.

A *Pedro Martinez*.....

GUARDARROPA.

Vicente Baset

COMPañIA DE CANTADO.

Juana Palomera 1^a

A *N* 2^a

A *Juana Corona* 3^a

Clara Pelegrí 4^a

Maria Mora 5^a

Vicenta Bocio 6^a

TENORES.

A *Florentin Hernandez* } *ambos iguales*
Pasqual Boix } *en todo*

BUFOS.

Felipe Blanco 1°

A *Juan Castillo* } *iguales*
y Pedro Ferrer } *en todo*

BOLEROS.

A *Raymunda Gonzalez* } *iguales*
y Francisca Fuentes } *en todo*

A *Tomas Barrasa*

APUNTADORES.

Juan Blas Torres 1°

A *Juan Bautista Calvo* 2°

MUSICO DE COMPañIA.

D. Andres Pavia

COBRADOR PRINCIPAL.

*Ignacio Ximeno*⁶⁰²

Aquell any continuaren formant part de la companyia les actrius Bàrbara Fort, María Francisca Fuentes, Clara Pelegrí, Maria Menéndez i Juana Palomera, mentre que l'abandonaren Manuela Grandoti, María Martínez, Francisca García i Josefa García. Per a substituir-les, Pallarés contractà a María del Carmen Mora i María Josefa Fraustaquio, que ja havien treballat al nostre coliseu, a Raymunda González, que havia treballat a València sota les seves ordres els anys 1806, 1807 i 1808, i a Vicenta Bocio. Pel que fa a les parts masculines, continuaren els actors Francisco Chiner, que ocupà la plaça de

⁶⁰² AMP. Fons Pons, lligall 199, s.f..

primer actor, Vicente Baset, Antonio Segura, Andrés Mateu, Dionisio Ibáñez, Vicente Alfonso, Felipe Blanco, Juan Castillo, Pedro Ferrer i el primer apuntador Juan Blas Torres. Deixaren de treballar a Palma el primer actor, Manuel Julián García, Juan Sánchez, Juan López, Felipe Bueno i Francisco Bueno. Per a suplir-los foren contractats Florentín Hernández, Francisco Ortiz, que ja havia treballat a Palma l'any 1811, i el tramoista Pedro Martínez i el segon apuntador Juan Bautista Calvo, que l'any anterior havien treballat a València. Sembla que quan es féu públic l'elenc encara no estaven clars alguns ajusts. Florentín Hernández no vingué aquest any, ja que a l'elenc de l'any següent figurava com absent. El seu lloc fou ocupat per Mariano Segarra,⁶⁰³ actor i cantant que havia actuat als teatres de Barcelona i València.⁶⁰⁴ Altres actors que no vingueren, malgrat estar anunciats, foren Tomás Barrasa, que continuà treballant al teatre de València, i Pascual Boix fou reemplaçat per Antonio Valleverde, que havia treballat molts anys a València.⁶⁰⁵

De la cartellera publicada per la premsa local i la documentació de la Junta de Teatres inferim que l'any còmic es desenvolupà amb relativa normalitat. L'únic assumpte digne de menció fou la petició que realitzà Pallarés el 6 de novembre de 1813. En ella, l'empresari demanà a la Junta poder augmentar el preu de l'entrada dels dies de benefici, ja que aquestes funcions eren millors i més treballades que les diàries, i que amb els ingressos de les entrades que produïen les funcions diàries quasi no podien subsistir.⁶⁰⁶ Veritablement, com ja hem pogut comprovar uns capítols abans, els nuls ingressos de l'Hospital en concepte d'arrendament del coliseu denoten un any fatal per a l'economia de la companyia còmica de Pallarés. Malauradament, no es conserva la resolució que adoptà la Junta respecte a aquest assumpte, però, suposem, vists els motius exposats per l'empresari, que la Junta accedí a l'augment de l'entrada, com ho havia fet en altres ocasions semblants.

Sembla que les representacions es desenvoluparen amb normalitat, ja que el 9 de febrer de 1814, just abans de finalitzar aquest any còmic, l'empresari envià una nota i un memorial a Pere Miquel Palou, secretari de la Junta de Teatres. A la nota, Pallarés comunicava al secretari que no li podia lliurar l'escrit en persona per estar malalt i li

⁶⁰³ Segons l'elenc publicat aquest mateix any al *Diario de Valencia*, Mariano Segarra, procedent de Saragossa, devia actuar al teatre d'aquella ciutat (*Diario de Valencia*, 20 d'abril de 1813).

⁶⁰⁴ *Diario de Palma*, 18 de novembre de 1813. Al *Diario Político y Mercantil de Palma* del 8 de febrer de 1814, s'anuncià la funció de benefici d'aquest actor.

⁶⁰⁵ *Diario de Mallorca*, 11 de maig de 1813.

⁶⁰⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 246 r.

encomanava que donés curs al memorial el més aviat possible. En dit memorial, Pallarés exposava que tenia diverses parts ajustades per a la companyia de l'any còmic vinent i havia enviat sis-cents duros a Cadis, Sevilla i Màlaga. Però, per a poder acabar d'ajustar les parts que li faltaven a la companyia era necessari que un individu de la seva confiança estigués a València abans del carnestoltes –abans que la majoria dels còmics anessin a Madrid a cercar ajust–. Per aquesta raó, Pallarés demanava que se li concedís la llicència al primer apuntador, Juan Blas Torres, ja que a la companyia encara quedaven Juan Bautista Calvo, segon apuntador, i Francisco Bueno, que podien suplir la falta del primer. A més, l'autor recomanava, per a evitar que algun còmic entorpís les seves diligències, que la Junta ordenés els canvis proposats.⁶⁰⁷ Com era d'esperar, l'endemà, 10 de febrer, la Junta concedí el permís a Juan Blas Torres perquè pogués passar a la Península per a finalitzar les noves contractacions i emeté l'ordre oportuna perquè el segon apuntador de la companyia, Juan Bautista Calvo, suplís la falta del primer apuntador i Francisco Bueno ocupés l'encàrrec de segon apuntador.⁶⁰⁸

Funcions ofertes i obres representades per la companyia

Aquell any, a la premsa palmesana només es publicaren les cartelleres següents:

- 20.IV.1813** *El mejor alcalde el Rey* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 426).
- 21.IV.1813** *El desdén con el desdén* (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 430).
- 22.IV.1813** *La Misanropía y arrepentimiento* (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. per Dionisio Solís] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 432).
- 23.IV.1813** *El sabio en su retiro y villano en su rincón Juan Labrador* (Comèdia) [de Juan de Matos Fragoso] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 436).
- 24.IV.1813** *El lindo don Diego* (Comèdia “de figurón”) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 440).
- 26.IV.1813** *El enemigo de las mugeres* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. per J. López de Sedano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 448).
- 27.IV.1813** *Todo es locura y amor, y diablo son las mugeres* (Comèdia) [de Diego Figueroa?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 452).
- 28.IV.1813** *Lo cierto por lo dudoso* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 456).
- 29.IV.1813** *El perro del hortelano* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 660).
- 30.IV.1813** *Casa con dos puertas mala es de guardar* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 462).

⁶⁰⁷ *Ibidem*, ff. 241 r.-241 v.

⁶⁰⁸ *Ibidem*, ff. 240 r. i 242 r.

- 01.V.1813**_Hoy se representará la opera en dos actos titulada: *La Atalía*, concluida se baylará el bolero por el Sr. Francisco Bueno y su discipula niña de doce años, y saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 466)
- 03.V.1813**_ *Tantas veo, tantas quiero* (Comèdia), [de Sebastián Avellaneda?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 474).
- 06.V.1813**_ *Un montañés sabe bien donde el zapato le aprieta* (Comèdia de figurón), [de Luis Moncín] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 486).
- 07.V.1813**_ *Fenix de los criados ó Maria Teresa de Austria* [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 490).
- 10.V.1813**_ *La Ines* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 025).
- 20.VI.1813**_ (Aparegut el 19) Mañana á beneficio de los pobres enfermos del Hospital general se executará la funcion siguiente: dará principio una famosa comedia nueva titulada: *Por un agravio un gran triunfo da á su patria un castellano*, seguirá una tonadilla, baylarán el bolero alemandado, y dará fin el saynete *las locuras mas graciosas* [de Sebastián Vázquez]. (*Diario de Palma*, p.1288).
- 24.VII.1813**_ *Las minas de Polonia* (Comèdia), [de August von Kotzebue] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A las 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 7).
- 25.VII.1813**_ La mateixa funció d'ahir. A les 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 12)
- 26.VII.1813**_ *Federico II, rey de Prusia* (Comèdia), [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p.16).
- 28.VII.1813**_ *La reconciliación ó los dos hermanos* (Comèdia), [d'August von Kotzebue, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 23).
- 31.VII.1813**_ *El mas feliz cautiverio y sueños de José* [d'Antonio Mira de Amescua], adornada con su correspondiente teatro, en el que habrá una decoracion nueva: luego cantará la señora Juana Palomera, se Baylará; y dará fin el acreditado saynete *Los tres novios imperfectos: sordo, mudo y tartamudo* (Sainet), [de Sebastián Vázquez]. A las 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 35).
- 01.VIII.1813**_ La mateixa funció d'ahir. A les 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 40).
- 07.VIII.1813**_ *Los amigos del día* (Comèdia en un acte), [de Luciano Francisco Comella]; “bayle; seguirá otra pieza en un acto *El día feliz de España y exterminio del tirano* (Comedia patriótica), [de Gaspar Zavala y Zamora], con su correspondiente teatro; coplas patrioticas; tonadilla ; saynete, *El chasco que pegaron a los franceses en Egea de los Caballeros.*” (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p.64).
- 08.VIII.1813**_ La mateixa funció d'ahir. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 65).
- 10.VIII.1813**_ *Las mocedades de Enrique quinto* (Comèdia), [d'Alexandre Duval, trad. del francés] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 76).
- 14.VIII.1813**_ *El negro más prodigioso* (Comèdia), [de Juan Bautista Diamante], “adornado con su correspondiente teatro” = *Tonadilla* = “bayle y dará fin un divertido saynete.” (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 92).
- 15.VIII.1813**_ La mateixa funció d'ahir. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 96).

- 17.VIII.1813** *Los comerciantes de Lisboa, Silvestre y Pascual* (Comèdia) = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 104).
- 18.VIII.1813** *La criada más sagaz* (Comèdia), [de Carlo Goldoni, trad. por Antonio Bazo] = Tonadilla = Ball = Sainet = A les 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 107).
- 21.VIII.1813** *Elías y Acab* (Comèdia), [de Calderón de la Barca?], “adornada con su correspondiente teatro, en el que habrá dos lluvias naturales, una de agua y otra de fuego” = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 124).
- 22.VIII.1813** *La mateixa funció d’ahir*. A les 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 128).
- 23.VIII.1813** *El filosofo enamorado* (Comèdia de “figurón”) = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 920).
- 24.VIII.1813** *La vida es sueño* (Comèdia), [de Calderón de la Barca] = Tonadilla = Ball = Sainet. A les 8. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 136).
- 26.VIII.1813** *Esta noche á beneficio de la señor JUANA PALOMERA* se dará la funcion siguiente: se principiará con una armoniosa sinfonia, á la que seguirá aquella acreditada opera titulada *El avaro*, concluyendo con el bayle de las *Quatro naciones*, en donde se demuestra la sutileza é ingenio de las españolas. La interesada espera merecer del generoso público la continuacion de los favores que constantemente le ha dispensado, pará lo que se esmerará en acreditarle tanto en el dia de hoy como en todo el tiempo que tenga el honor de servirle, su gratitud á los obsequios que ha recibido, apurando todos los esfuerzos para no desmerecer el buen concepto que mas la bondad de los respetables concurrentes que sus méritos particulares la han prodigado. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 144).
- 30.VIII.1813** *El médico de su honra* (Comèdia), [de Calderón de la Barca] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 160).
- 01.IX.1813** *El prisionero de guerra* (Comèdia), [de Fermín del Rey] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 167).
- 04.IX.1813** *La Atalía* (en dos actes) = “el padedu de *la aldeana astuta*” = “y un divertido saynete.” (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 180).
- 06.IX.1813** *El médico de su honra* (Comèdia), [de Calderón de la Barca] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 188).
- 07.IX.1813** *Bien vengas mal, si vienes solo* (Comèdia), [de Calderón de la Barca] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 192).
- 11.IX.1813** *Embarco de las tropas del Norte al mando del Marqués de la Romana y desembarco de ellas en España* (Comèdia), [de Vicente Rodríguez de Arellano] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 208).
- 12.IX.1813** *La mateixa funció d’ahir*. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 212).
- 13.IX.1813** *Las cuatro naciones* (Comèdia jocosa), [de Carlo Goldoni, trad. per Antonio Valladares de Sotomayor o José Concha] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 216).
- 14.IX.1813** *El amo criado* (Comèdia), [de Rojas Zorrilla] = Tonadilla = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 220).
- 15.IX.1813** *Quitar de España con honra el feudo de cien doncellas* (Comèdia), [de Lope de Vega] = Tonadilla = Sainete. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 223).

- 16.IX.1813** *La prueba feliz* (peça en un acte) = “seguirá la opereta titulada *Los dos presos*” = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 228).
- 17.IX.1813** *Lo que puede un empleo ó don Melitón* (Comèdia), [de Francisco Martínez de la Rosa] = Ball = *Entrada de Lord Wellington en Madrid* (peça en un acte) = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 232).
 “Nota: Dicha comedia de Don Melitón, se vende en la librería de Domingo, plaza de Cort.”
- 18.IX.1813** *El honor da entendimiento y el más bobo sabe más* (Comedia de figurón), [de José de Cañizares] = Ball = “y dará fin una opera jocosa en un acto titulada *El farfulla [El licenciado farfulla]* (ópera), [de Ramón de la Cruz]. A les 7 ½. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 236).
- 20.IX.1813** *Quitar de España con honra el feudo de cien doncellas* (Comèdia), [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 244).
- 21.IX.1813** *El opresor de su familia* (Comèdia), [d’Alexander Duval, trad. per Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 248).
- 22.IX.1813** *El galeote honrado* (Comèdia, nova en aquest teatre) [trad. del francès?] = *Tonadilla* = Zapateado = Sainet. A les 7 ½. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 251).
- 24.IX.1813** *La más heroica barcelonesa y mártir de Catalunya: Santa Eulalia* (Comèdia), “adornada de un costoso y primoroso teatro, en el que habrá cinco decoraciones nuevas y tres diferentes elevaciones, [d’Ignasi Plana] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 260).
- 06.X.1913** *Séneca y Paulina* (Tragèdia), [de Luciano Francisco Comella] = *El médico turco* (òpera en un acte), [de Gouffé y Villiers, música de N. Issouard, trad. per Félix Enciso Castrillón] = Ball = Sainet. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p.307).
- 14.X.1813** Hoy en obsequio del cumpleaños de nuestro augusto monarca *Fernando VII* la compañía comica representará una primorosa funcion que dará principio con una *Loa*, compuesta al intento, que concluirá con unas coplas patrióticas nuevas; seguirá una famosa comedia heroyca en tres actos titulada, *Clelia triunfante en Roma* [de Pietro Metastasio, trad. por José Ibarro]: concluida la señora Palomera cantará una primorosa *Aria*; se baylará el *Minuet de la corte ó Gabota*, y dará fin el divertido saynete de *El triunfo del interes*, adornado de su correspondiente musica. Estará el teatro iluminado. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 340).
- 02.XI.1813** *El convidado de piedra* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 232).
- 07.XI.1813** *El mudo de Arpenas o la Hija del Misterio* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = *El máxico sacristán, y chasco de los cesteros* (Sainet), [de Sebastián Vázquez]. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 436).
- 08.XI.1813** *Trampa adelante* (Comèdia), [d’Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 256).
- 10.XI.1813** *El zapatero de viejo, consolador de desesperados* (Comèdia, nova en aquest teatre) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. “Estará el coliseo iluminado.” (*Diario de Palma*, p. 258).

- 11.XI.1813**_Hoy representará la Compañía Comica de esta ciudad, la Comedia en cinco actos, titulada *La muger celosa* [de Deforges, trad. per Julián de Velasco], nunca representada en este teatro, seguirá la tonadilla titulada *La inocente Serranilla*, que cantará la Sra. Palomera y un aficionado madrileño, se baylará el bayle titulado, *Burla contra Burla* y dará fin con la pieza en un acto titulada, *El sermón sin fruto o el tio Pepe Botellas*, nueva tambien en este teatro= A beneficio de la Señora Bárbara Fort, primera actriz. (*Diario de Palma*, p. 268.).
- 13.XI.1813**_ *El bruto de Babilonia y profecías de Daniel* (Comèdia), [de Cáncer, Matos y Moreto] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 276).
- 15.XI.1813**_ *La buena criada* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. per Fermín del Rey]= *Tonadilla* = Ball = Sainet (*Diario de Palma*, p. 284).
- 16.XI.1813**_ *El carpintero de libonia* (Comèdia en tres actes) [traducció de *Le Menuisier de Livonie* d'Alexandre Duval] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 288).
- 17.XI.1813**_ *El marido avergonzado de serlo* (Comèdia), [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Sainet = zapateado. (*Diario de Palma*, p. 292).
- 18.XI.1813**_ Hoy representará la compañía comica de esta ciudad la comedia nueva nunca representada en este teatro titulada: *El hipócrita* o bien sea el *Tartuf*, de Molière, en cinco actos: concluida, el señor Mariano Segarra cantará una cabatina italiana de la opera *La Bizarria del amore ó Aristotile*, a continuación la señor Palomera y Francisco Chiner cantarán la acreditada tonadilla *El Presidario*; siguiendo el bolero alemandado, y dará fin el saynete ó pitipiesa; *El chismoso o muger desengañada* = A beneficio de Francisco Chiner. (*Diario de Palma*, p. 296).
- 19.XI.1813**_ La mateixa funció d'ahir. (*Diario de Palma*, p. 300).
- 21.XI.1813**_ *El Divino Nazareno Sansón* (Comèdia històrica), [de Juan Pérez de Montalbán] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 308).
- 24.XI.1813**_ *La dama sutil* (Comèdia en dos actes), [de Luciano Francisco Comella] = *El sueño generoso* (Comèdia en un acto), [de Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Palma*, p. 320).
- 25.XI.1813**_ Hoy representará la compañía comica de esta ciudad la funcion siguiente: Abrirá la escena una pieza jocosa nueva en un acto titulada: *Qui Pro Quo, ó la dichosa equivocacion* [traducció de *Le quiproquo ou le volage fixé* (1760) de Moustou, música de Philidor] á esta seguirá otra en dos actos tambien nueva *El triunfo mayor de España por el héroe Wellington en los campos de Vitoria*, [d'Antonio Valladares de Sotomayor?], exornada con su musica marcial y la posible comparsa y tren militar: una divertida tonadilla cantada por las señoras Juana Palomera y dicha Maria Menendez con los señores Valleverde, Boix y Blanco, continuará la diversion aumentandola el bayle nacional del fandango, y dandola fin con el graciosísimo saynete nuevo titulado: *El plebeyo o sea Mamauchi*, [de Ramón de la Cruz], con su correspondiente música, á beneficio de la señora Maria Menendez. (*Diario de Palma*, p. 324).
- 26.XI.1813**_ La mateixa funció d'ahir. (*Diario de Palma*, p. 328).
- 02.XII.1813**_ Hoy representará la compañía comica de esta ciudad, la funcion que dará principio con una joco seria comedia en cuatro actos, titulada: *El zeloso y la tonta* [d'Isusquiza], en el intermedio del segundo y tercer acto la brillante aria bufa italiana, *Signori dell' orchestra riveritti*, concluida la comedia, se cantará un serio duo italiano, nominado: *Scendi amor dalla tua reggia*, á este seguirá el

Zapateado, y concluirá con un nuevo fin de fiesta patriótico, cuyo título es *La ponchada* (A beneficio del señor Felipe Blanco).(*Diario de Palma*, p. 352).

12.XII.1813_La señoras actrices, animadas del mas vivo sentimiento de humanidad, representan á beneficio de la señora *María Fuentes*, bolera, la funcion siguiente: *El esquileo*, en un acto, *El hijo reconocido*, en dos, [de Luciano Francisco Comella]; la tonadilla de *Doña Toribia*, por las señoras Palomera y Bárbara Fort; *el zapateado*, y el saynete *El pleyto del pastor*. A las tres de la tarde, y á 3 rs. (*Diario Politico y Mercantil de Palma*, p. 580).

22.XII.1813_Andres Pavía, maestro de música de la compañía comica de esta ciudad, deseoso de manifestar al publico su gratitud por la favorable acogida que dispensó el año á la opera de la Nina; tiene la satisfaccion de ofrecerle para hoy (dia de su beneficio) otra justamente aplaudida y celebrada con los mayores elogios por todos los inteligentes y aficionados, que han disfrutado alguna vez la dicha de asistir á su execucion. La *Elisa ó el monte San Bernardo*, uno de los melodramas mas interesantes que pueden presentarse en el teatro; pues su música reúne todas las bellezas mas propias para encantar el espiritu de los expectadores y conmovier su corazon.- Antes de la ópera se representará una pequeña pieza en un acto, titulada, *El padre avariento* [de Luis Moncín], y se concluirá la funcion con el bayle de la *Coja fingida, ó sea la Burla amorosa*, nuevo en este teatro: á 3 rs. vn. y á las 7. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 620).

31.XII.1813_A beneficio de los pobres enfermos del santo hospital general, se representará hoy la siguiente funcion. *La esposa amable*, (en un acte), [de Ramón de la Cruz]; la sinfonia Oriental, y la acreditada opereta *El califa de Bagdad ó el Bondocaní*, con todo su teatro y orquesta, un Padedú nuevo asiático, y el divertido saynete de mágia *El castigo de la soberbia*. A las 7. (*Diario Político y Mercantil de Palma*, p. 656).

07.I.1814_A beneficio de *Maria Josefa Fraustaquio* sobresaliente de esta compañía se ejecutará la comedia nueva en tres actos, titulada *el Sitio de Cádiz por el ejército francés*, adornada de comparsas, musica militar, coplas patrioticas, y posible visualidad de teatro; se cantará una buena tonadilla, titulada *el triunfo del interes*; por la señora Palomera, Blanco y Valleverde; á esta seguirá el bayle general *de la Boda por magia*; y se dará fin con un divertido saynete. (*Diario Politico y Mercantil de Palma*, pàg 4).

21.I.1814_A beneficio de Vicenta Bocio, se representará la ópera en dos actos, *El matrimonio secreto* [de Domenico Cimarosa, trad. per Luciano Francisco Comella]; bayle *la vieja burlada* y el sainete *Los voluntarios Dragones*. (*Diario Politico y Mercantil de Palma*, pàg 4).

27.I.1814_A beneficio de Raymunda González, bolera, se representará hoy, *La señorita mal criada*, [de Tomás de Iriarte], comedia moderna en tres actos: tonadilla, *la solitaria*, por la interesada y el Sr. Valleverde: el divertido saynete de *Juanito y Rosita*, en el que hará la misma el papel de graciosa; terminando el bayle general, *el desembarco de los pirátas moros*. A las 7 . (*Diario Politico y Mercantil de Palma*, pàg 4).

04.II.1814_Hoy á beneficio de Antonio Valleverde, tenor del teatro de esta capital, se representará la funcion siguiente; *El amor constante, o Euridice y Orfeo* [de Zavala y Zamora], pieza en un acto; la ópera en idem, *Quien porfía mucho, alcanza* (opereta en prosa en un acto); el zapateado; y el diverido sainete, *La*

inocente Dorotea , [de González del Castillo] (*Diario Politico y Mercantil de Palma*, pàg 4).

08.II.1814_Hoy, á beneficio del señor Mariano Segarra, se representará la comedia nueva en tres actos, *La escuela de los maridos*, [de Molière]; a esta seguirá una Aria que cantará la señora Juana Palomera, un gracioso duo italiano por la dicha y el interesado, se baylará el Fandango, y dará fin el saynete de *Los viejos burlados* (Sainete), [de M.-A. Legrand, trad. per Ramón de la Cruz] (*Diario Politico y Mercantil de Palma*, pàg 4).

14.II.1814_A beneficio de Andres Mateo, sobresaliente, se representará hoy la siguiente funcion; el *Héroe por su patria o el grande Leonidas* , drama en cinco actos, nuevo, y que se representa por primera vez, muy acomodado á las circunstancias del dia, y muy propio para inspirar el animo de los ciudadanos amor á la Constitucion y á las leyes de su pais, ódio a toda especie de tirania; y en fin, los mas heroycos sentimientos de patriotismo. En el intermedio del tercero al quarto acto se cantarán una *canciones patrióticas* compuestas al intento, cuya letra se repartirá á la entrada del teatro para mayor comodidad de los expectadores. Concluida la pieza se cantará un hermosísimo *Quinteto*, al qual seguirá con la *sinfonia Oriental* un gracioso *Padedú asiático*, dándose fin con un divertido saynete nuevo en esta ciudad, titulado, *La maja resuelta y Marqués de Torre Gorda*. La funcion se ha dispuesto de esta manera, con el objeto de celebrar la apertura de las sesiones del congreso en la capital de la monarquia; y se iluminará el teatro a expensas de tres patriotas entusiastas por la Constitucion y la representacion nacional, que parte ello han obtenido el correspondiente permiso. Tantos motivos reunidos hacen esperar al interesado, que este benigno público le favorecerá con su asistencia. (*Diario Politico y Mercantil de Palma*, p. 4).

L'any còmic de 1814. Comencen les dificultats econòmiques

Sembla que les gestions realitzades per Juan Blas Torres a la Península obtingueren els seus fruits, ja que per a aquest any còmic Felipe Pallarés presentà una companyia força renovada. Segons el cartell d'avís al públic, publicat el 7 d'abril de 1814, l'elenc d'aquest any fou el següent:

ACTRICES.

<i>A</i> ⁶⁰⁹	<i>Maria Coleta Paz</i>	<i>1^a</i>
<i>A</i>	<i>Vicenta Serrano</i>	<i>2^a</i>
	<i>Maria Menendez</i>	<i>Graciosa</i>
	<i>Joaquina Garcia</i>	<i>4^a</i>
<i>A</i>	<i>Maria Hernandez</i>	<i>5^a</i>
	<i>Ana Torres</i>	<i>6^a</i>
<i>A</i>	<i>Antonia Hernandez</i>	<i>7^a</i>
	<i>Luisa Ibañez</i>	<i>8^a</i>
	<i>Vicenta Martines</i> .	<i>Sobresalienta</i>
	<i>Maria Luisaim</i> .	<i>Supernumeraria</i>

⁶⁰⁹ La "A" col·locada a l'esquerra del nom indica que l'individu es troba absent de la ciutat.

ACTORES DE CARACTER SERIO.

A	<i>Bruno Rodrigues</i>	<i>1º</i>
A	<i>Antonio Santos.....</i>	<i>2º</i>
A	<i>Florentin Hernandez.....</i>	<i>3º</i>
	<i>Francisco Rivas.....</i>	<i>4º</i>
	<i>Jose Casanova.....</i>	<i>5º</i>
	<i>Vicente Vidal</i>	<i>6º</i>
	<i>Josep Orgaz.....</i>	<i>Sobresaliente</i>

CARACTER ANCIANO.

	<i>Dionisio Ibañez ..</i>	<i>Característico</i>
A	<i>Josep Arenas</i>	

CARACTER JOCOSO.

A	<i>Francisco Valenruela.....</i>	<i>1º</i>
A	<i>Ignacio Hernandez</i>	<i>2º</i>

COMPAÑIA DE CANTADO.

	<i>Damiana Ridaura.....</i>	<i>1ª</i>
	<i>Joaquina Garcia.....</i>	<i>2ª</i>
	<i>Maria Dolores Hernandez</i>	<i>3ª</i>

TENORES.

	<i>Florentin Hernandez</i>	<i>1º</i>
	<i>Vicente Vidal</i>	<i>2º</i>

BUFOS.

	<i>Francisco Valenruela.....</i>	<i>1º</i>
	<i>Josep Casanova.....</i>	<i>2º</i>
	<i>Ignacio Hernandez</i>	<i>3º</i>

MUSICO.

	<i>Don Andres Pabia.....</i>	
--	------------------------------	--

BOLEROS.

	<i>Ana Torres.....</i>	
	<i>Antonia Hernandez.....</i>	
	<i>Francisco Rivas.....</i>	

APUNTADORES.

	<i>Juan Blas Torres</i>	<i>1º</i>
	<i>Vicente Norrac</i>	<i>2º</i>

MAQUINISTA.

	<i>Pedro Martines.....</i>	
	<i>Felipe Martines.....</i>	

GUARDARROPA.

	<i>Antonio Sevallos.....</i>	
--	------------------------------	--

Per a aquest any, Pallarés presentà una companyia còmica totalment renovada. Segons el memorial que acabem de veure, alguns dels nous actors venien de Sevilla Màlaga i Cadis. De les actrius que havien representat l'any anterior només continuà María Menéndez. Pel que fa als actors i altres empleats de la companyia, només continuaren Dionisio Ibáñez, l'apuntador Juan Blas Torres, el maquinista Pedro Martínez i el músic de la companyia Andreu Pavia. Aquesta renovació tan gran de la companyia fou deguda a la marxa d'una bona part dels còmics a Barcelona, on actuaren aquest any sota l'autoria de Felipe Blanco.⁶¹¹ D'entre els nous còmics, cal destacar el retorn a Palma de Damiana Ridaura, primera dama de cantat.

Com era preceptiu, les representacions començaren el diumenge de Pasqua, que aquest any fou el 10 d'abril, i la primera temporada transcorregué, segons la documentació de la Junta, sense cap contratemps. L'única faceta de l'empresa que no acabava de funcionar era l'econòmica. El retorn dels refugiats a les seves terres d'origen⁶¹² i, sobretot, el retorn al sistema de l'antic règim i la posterior persecució dels liberals per part dels servils feren que una bona part del públic deixés d'acudir al teatre, amb les consegüents penúries econòmiques per als comediant.

El 9 d'octubre, la Junta de Teatres estudià un memorial presentat per l'empresari, Felipe Pallarés, i la resta de components de la companyia còmica, en el qual exposaven l'adversa situació econòmica que patien, com a conseqüència de l'absència de públic a les representacions. Els membres de la Junta, després de llegir l'escrit i tenir en compte les recomanacions que havia fet el capità general sobre la utilitat de les representacions teatrals en les circumstàncies en què es trobava l'illa, acordaren que el preu de les llotges s'augmentés a raó "de un pezo duro" per cada trenta representacions. A més, recordava que la Junta havia facilitat que l'Hospital reduís de cinquanta a vint rals per funció la quantitat que devia pagar l'empresari en concepte d'arrendament del coliseu, i que l'Ajuntament acordés destinar a l'empresa teatral vint mil rals del producte dels balls públics que s'havien de celebrar –deu mil anticipats i la

⁶¹⁰ AMP. Fons Pons, lligall 199, s.f..

⁶¹¹ SUERO, Maria Teresa: *El teatre representata a Barcelona de 1800 a 1830*, p. 257.

⁶¹² El 29 d'abril de 1814, al *Diario de Mallorca* s'anuncià el començament d'una subscripció per a costejar l'embarcament i manutenció dels refugiats catalans que no disposaven de mitjans econòmics per a poder tornar als seus pobles d'origen.

resta quan se celebressin els balls—. En consideració a totes aquestes mesures i l'esforç econòmic que feien els abonats, l'Ajuntament i l'Hospital, la Junta ordenà que l'autor i la companyia continuessin treballant en les representacions “con el esmero que corresponde, pues de lo contrario seran severamente castigados”. Finalment, la Junta acordà que a partir d'aquest moment “se de parte de la pieza que se ha de executar, y del producto por menor que haya rendido la representacion anterior remitiendola al Cavallero Regidor Vocal Dn. Ramon de Villalonga”, i que el secretari lliurés una còpia de la resolució a l'autor i als còmics de la companyia per a la seva observança.⁶¹³

Per la cartellera publicada pels diaris, sembla que les mesures foren suficients per a mantenir la “diversion de comedias” un any més. L'arribada de diners a la companyia urgia i els terminis marcats per la Junta per al pagament dels vint mil rals no es compliren. Segons els rebuts signats per l'autor, la companyia ingressà els primers deu mil rals el 12 d'octubre, tres dies després de l'acord de la Junta. El següent pagament, de cinc mil rals, l'efectuà el secretari de la Junta el 10 de desembre i imposà com a condició, per a poder cobrar-los anticipadament, que l'autor no pogués demanar els restants cinc mil rals abans del sis de gener de 1815.⁶¹⁴

Els problemes s'agregaren quan l'any 1815 l'Ajuntament decidí no organitzar els balls de màscares que venien sent habituals durant el carnestoltes. El 9 de desembre de 1814, el capítol catedralici havia comunicat al consistori la intenció de celebrar una Missió del 29 de desembre de 1814 al 5 de gener de 1815 a la catedral, donant la comunió general el 6 de gener.⁶¹⁵ Per la seva part, els regidors del consistori decidiren assistir “al devoto exercicio de la Mision” el primer i el darrer dia, com a corporació, i els altres dies a títol particular.⁶¹⁶ El fet de celebrar-se la Missió aquests dies retardà els preparatius i l'inici de les festes de carnestoltes. El 10 de gener l'Ajuntament tractà l'assumpte de la celebració dels balls de màscares i, com era habitual, cadascun dels regidors donà la seva opinió al respecte. El regidor degà, Pere Gual, després de tenir en compte tot el que havia passat anteriorment amb els balls, les circumstàncies actuals, i que els balls que es poguessin celebrar no cobririen les despeses que provocarien, pel poc temps que restava de carnestoltes, fou de l'opinió de suspendre aquest any els balls. Respecte als vint mil rals que s'havien avançat del producte dels balls a la companyia

⁶¹³ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 254 r.-255 r.

⁶¹⁴ *Ibíd.*, f. 256 r.

⁶¹⁵ ACM. Actes capitulars, sig. 1674, ff. 55 r.-55 v., acta del 9 de desembre de 1814.

⁶¹⁶ *Ibíd.*, f. 56 r., acta del 13 de desembre de 1814.

còmica, digué que es paguessin dels balls de l'any següent amb interessos o d'un altre fons, però que de cap manera es carreguessin al públic. De la mateixa opinió foren la resta de regidors presents, amb algunes matisacions. El comte d'Aiamans agregà al vot del degà “que los SS. Comicionados Cererols y Villalonga deben llamar al Interesado en dicho empréstivo gratuito para zanjar con el las dificultades que pudiera haver de este retardo, entendiendose hasta la cantidad de 20.000 reales”. El regidor Ramon de Villalonga puntualitzà que els comissionats tinguessin la facultat de poder negociar amb qualsevol individu per a poder aconseguir els cinc mil rals que faltaven i el reintegrament dels restants quinze mil rals avançats.⁶¹⁷

El 13 de gener de 1815, els regidors Marià Prohens de Cererols i Ramon Villalonga, comissionats en aquest assumpte, manifestaren al consistori la impossibilitat de trobar els cinc mil rals que faltaven a la companyia per compliment dels vint mil rals que en qualitat de subsidi li assenyala l'Ajuntament com igualment les dificultats per a verificar el reintegrament dels quinze mil rals que ja s'havien entregat. Per a solucionar el problema els regidors proposaren que aquesta quantitat podria carregar-se a la talla que anava a publicar-se en qualitat de reintegrament dels balls de màscares de l'any vinent, “con motivo de no haberse podido verificar en el presente por las circunstancias que han mediado”. Finalment, la proposta dels dos regidors fou aprovada pel consistori.⁶¹⁸ No sabem si finalment els cinc mil rals es pagaren a la companyia. Les representacions continuaren amb normalitat i l'any còmic finalitzà, com era preceptiu, el 7 de febrer de 1815, darrer dia de carnestoltes.

Funcions ofertes i obres representades per la companyia

D'aquest any còmic hem pogut documentar les següents funcions que oferí la companyia:

10.IV.1814 _Por haber sido en quaresma quando llegó la agradable noticia de la entrada en España nuestro de muy amado monarca D. Fernando VII (que Dios guarde) no se le pudo tributar los júbilos de alegría por representacion en este teatro como era debido, pero se executará hoy Domingo de Pascua con una brillante iluminacion. Aunque no han llegado todos los buenos papeles de la compañía sin embargo los pocos que hay procurarán desempeñar la funcion siguiente: Dará principio con una sinfonia muy célebre, á esta seguirá la comedia en tres actos nominada: *Las tres sultanas* (Comèdia), [de Ch.-S. Favart, trad. per

⁶¹⁷ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, ff. 12 r.-13r., acta del 10 de gener de 1815.

⁶¹⁸ *Ibíd*em, ff. 14 r.-14 v., acta del 13 de gener de 1815.

Vicente Rodríguez de Arellano], en la que la Sra. Damiana Ridaura cantará una polaca y una ária nueva; luego cantará una coplas patrióticas nuevas dando fin con el bolero y un divertido saynete. (*Diario de Mallorca*, p. 410).

- 16.IV.1814**_ *La familia indigente* (Comèdia en un acte), [de Carlo Goldoni, trad. per Luis Moncín] = *El contrato anulado y viejos astutos* (Peça nova en dos actes) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario de Mallorca*, p. 434).
- 21.IV.1814**_ Hoy jueves representará la compañía cómica la funcion siguiente: Dará principio con la acreditada comedia sentimental *La Misantrópía y arrepentimiento* [de August von Kotzebue, trad. por Dionisio Solís]; en la que se presentará por primera vez en este teatro la señora Maria Coleta Paz á desempeñar su parte de dama, y el señor Florentin Hernandez la suya de tercero, el que como galán de música cantará una Tonadilla con la señora Ridaura: despues baylará el Bolero la señora Maria Gonzalez nueva tambien en este teatro, y dará fin con un divertido Saynete= A las 7 ½. (*Diario Politico y Mercantil de Palma*, p. 4).
- 27.IV.1814**_ Hoy á las 7 y media una Sinfonia; *La Fulgencia*, comedia en tres actos; un quarteto; *La cachucha*, bayle; un Coro patriótico alusivo á la Libertad de Europa; y saynete. El coliseo iluminado, y la entrada á 3 rs. (*Diario Politico y Mercantil de Palma*, p. 4).
- 01.XI.1814**_ No hi ha teatre. (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.XI.1814**_ Hoy no hay plaso que no se cumpla, ni deuda que no se pague; *El convidado de piedra* (Comèdia), “con todo su teatro”, [d’Antonio de Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 7 (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.XI.1814**_ *La dichosa equivocación* (ópera bufa en un acto, “piezecita jocoseria en un acto”), [de Moustou, música de Philidor] = *Adolfo y Clara, ó Los dos Presos* (“divertida opera en un acto”) [de Benoît-Joseph Marsollier, música de Dalayrac] = Ball = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.XI.1814**_ *El sabio en su retiro y villano en su rincon, Juan Labrador* (Comèdia), [de Juan de Matos Frago] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 6).
- 05.XI.1814**_ *La hija del misterio y mudo de Arpenas* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4)
- 06.XI.1814**_ La mateixa funció d’ahir (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.XI.1814**_ El *Diario Balear* no anuncia funció encara que si anuncia guardia de teatre. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.XI.1814**_ *El pintor fingido* (Comèdia), [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.XI.1814**_ *No hay peor sordo que el que no quiere oir* (Comèdia), [de Tirso de Molina] = *Tonadilla* = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.XI.1814**_ *La Isabela* (ópera en dos actos), [de Luciano Francisco Comella] = Ball = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.XI.1814**_ *La dama sutil* (Comèdia en dos actos), [de Luciano Francisco Comella] = *Los rechazos y el secreto* (Comèdia en un acto), [de Picard] = *Tonadilla*, Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).

- 12.XI.1814** *El bruto de Babilonia y profecías de Daniel* (Comèdia), “con todo su correspondiente teatro, transformaciones y elevaciones”, [de Cáncer, Matos y Moreto] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 7 (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.XI.1814** La mateixa funció d’ahir (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14.XI.1814** *El regañón* (Comèdia jocosa), [de José Ibáñez] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.XI.1814** *La casualidad contra el cuidado o los bigotes del moro* (Comèdia), [de Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.XI.1814** *El ayo de su hijo* (Comèdia en un acte), [de Luciano Francisco Comella] = *Ama de gobierno* (Comèdia en un acte) = Ball, polaca = Sainet (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.XI.1814** *La molesta labradora* (Peça en un acte) = *El billete y la espada* (ópera en un acte) “en la que cantarà por primera vez la hija de la Sra. Ridaura, unas coplas” = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 6).
- 18.XI.1814** La mateixa funció d’ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.XI.1814** *Por su Rey y por su dama o las máscaras de Amiens* (Comèdia), [de Francisco Bances Candamo] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.XI.1814** La mateixa funció d’ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 21.XI.1814** *El traydor contra su sangre y siete hijos de Lara* (Comèdia), [de Matos Frago] = *Tonadilla* = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.XI.1814** *El si de las niñas* (Comèdia), [de Leandro Fernández de Moratín] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.XI.1814** *El Oteló, ó moro de Venecia* (Tragèdia en cinc actes), “con su correspondiente teatro” [de W. Shakespeare, trad. al francès per J.-F. Ducis, i del francès al castellà per Teodoro de la Calle] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 24.XI.1814** La mateixa funció d’ahir (Guàrdia de teatre: Reg. Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.XI.1814** El *Diario Balear* no anuncia funció encara que si anuncia guardia (Guàrdia de teatre: Mallorca).
- 26.XI.1814** *La rosa de Alexandria* (Comèdia), [de Rosete] = “se cantarà un duo” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.XI.1814** La mateixa funció d’ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.XI.1814** *El desdén con el desdén* (Comèdia) [d’Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.XI.1814** *Caprichos de amor y celos* (Comèdia Jocosa) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).

- 30.XI.1814** *La conquista de Mallorca por el Rey D. Jaime de Aragón* (Comèdia) “con su correspondiente teatro” [de Bover Ramonell] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.XII.1814** *Por acrisolar su honor competidor, hijo y padre* (Comèdia) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.XII.1814** *Acrisola de Hungria* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.XII.1814** *Hay venganza que es clemencia* (Comèdia), [de Nicolás Martínez] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.XII.1814** *La ateixa funció d’ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 8).
- 05.XII.1814** *El Duque de Viseo* (Comèdia) [de Manuel Josef Quintana] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A las 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey). (*Diario Balear*, p. 4).
- 06.XII.1814** *La mateixa funció d’ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.XII.1814** *El Honor más combatido y crueldades de Nerón* (Tragedia) [de José Concha] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.XII.1814** *La mateixa funció d’ahir* (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.XII.1814** *El sordo en la posada* (Drama en dos actos) [de Desforgues, trad. per Félix Enciso Castrillón] = “un terceto” = “un duo” = “un quinteto” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.XII.1814** *El triunfo de Judit y muerte de Holofernes* (Comèdia, con todo su teatro) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.XII.1814** *La mateixa funció d’ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.XII.1814** *El valiente justiciero y rico hombre de Alcalá* (Comèdia) [d’Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey). (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.XII.1814** *El hombre agradecido* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Sainet. A les 7. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14.XII.1814** *Blanca y Motcasin* (Tragèdia en cinc actes) [de Arnault, trad. por Teodoro de La Calle], “con todo su teatro” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.XII.1814** *La mateixa funció d’ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.XII.1814** *La misma funcion de ayer, variando intermedios.* (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.XII.1814** *Los trabajos de Job* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.XII.1814** *La mateixa funció d’ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).

- 19.XII.1814** *Para vencer el amor, saber vencerle* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.XII.1814** *Blanca y Motcasin* (Tragèdia en cinc actes) [d'Arnault, trad. per Teodore de La Calle] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4)
- 21.XII.1814** *La misma función de ayer*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey). (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.XII.1814** *La misma función de ayer, variando intermedios*. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.XII.1814** *Las mocedades de Enrique V* (Comèdia) [de Duval] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca). (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.XII.1814** El *Diario Balear* no anuncia funció encara que si anuncia guardia (Guàrdia de teatre: Mallorca).
- 26.XII.1814** Los regidores protectores del Santo Hospital, han destinado hoy dia 26 del corriente para la función de la hermosa comedia titulada: *Sancho Ortiz de las Roelas* [de Lope de Vega, ref. per Trigueros], con saynete, tonadilla y bayle, cuyo producto es á beneficio de sus pobres enfermos, por cuyo motivo esperan dichos señores protectores la concurrencia de todas las almas sensibles á la padeciente humanidad, advirtiendose que en uno de los intermedios de dicha funcion, se rifaran dos cubiertos de plata y una bella cruz de filigrana y la entreda será al arbitrio de la caridad de cada uno = A las 6 ½. (Guardia Teatre: Reg. Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.XII.1814** En la comedia de ayer, que se verificó á beneficio del Santo Hospital, se recaudaron 3242 rs. y salio premiado el número 4588. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca). (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.XII.1814** *El tirano de Judea y bárbaro Ascalonita* (Comèdia) [de Ripio Fernández], “con todo su teatro, pastorela y venida de los tres Reyes” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.XII.1814** *La Selmira* (Comèdia en cinc actes) [de De Belloy, trad. por Pablo de Olavide] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) = A les 7 ½. (*Diario Balear*, p. 4).
- 30.XII.1814** *Los amantes de Teruel* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) = A les 7 ½. (*Diario Balear*, p. 4).
- 31.XII.1814** *Las esposas vengadas* (peça en un acte) [de J. M. Sedaine] = *La novia colérica* (peça nova) [de Ch. Étienne, trad. per Luciano Francisco Comella] = Ball = Sainet. A les 7 ½. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.I.1815** *Alexandro en la India*. (Comèdia) [de Pietro Metastasio, adaptada per Antonio Saviñón], “con todo su teatro” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.I.1815** *La moza de cántaro* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. por Trigueros] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.I.1815** *Por la puente, Juana* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4)

- 04.I.1815** *Lo cierto por lo dudoso* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 05.I.1815** *El Oteló ó moro de Venecia* (Tragèdia en cinc actes) [de W. Shakespeare, trad. al francès per J.-F. Ducis, i del francès al castellà per Teodoro de la Calle] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 06.I.1815** La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.I.1815** *La más heroica barcelonesa y mártir de Cataluña: Santa Eulalia* (Comèdia) “adornada de un costoso y primoroso teatro” [d'Ignasi Pla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.I.1815** Doble sessió:
 A les 4: *La más heroica barcelonesa y mártir de Cataluña: Santa Eulalia* (Comèdia) “adornada de un costoso y primoroso teatro” [d'Ignasi Pla].
 A les 7: *La esclava del negro ponto* (Comèdia) [de Bruno Solo de Zaldívar?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet.
 (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.I.1815** *La escuela de los maridos* (Comèdia) [de Molière] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.I.1815** *El duque de Pentiebre* (Comèdia en cinc actes) [de Chénier] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.I.1815** *Un loco hace cientos y el amor constante* (Comèdia en un acte), [de Maria Rosa Gálvez] = *Rudise y Orteo* (Comèdia en un acte) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.I.1815** La misma funcion de ayer. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.I.1815** *El vinatero de Madrid* (Comèdia) [d'Antonio Valladares de Sotomayor] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14.I.1815** *El bruto de Babilonia y profecias de Daniel* (Comèdia) [de Cáncer, Matos y Moreto] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.I.1815** Doble sessió:
 A les 4: *El bruto de Babilonia y profecias de Daniel* (Comèdia) [de Cáncer, Matos y Moreto] “con todo su teatro” = “cantado” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen)
 A les 7: *El tirano de Hungría y la inocencia triunfante* (Comèdia) [de José de Cañizares] “con todo su teatro” = “Cantado” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.I.1815** *El señorito mimado* (Comèdia) [de Tomás de Iriarte] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.I.1815** *El Desquite* (peça) = “concluida se bailará” = *El califa o sea el Bondocaní* (Òpera). (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4)
- 18.I.1815** La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.I.1815** *La escuela de los maridos* (Comèdia) [de Molière] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.I.1815** Los regidores protectores del Santo Hospital general, han destinado hoy para la funcion de la famosa comedia del célebre autor D. Pedro Calderón de la Barca titulada: *Afectos de odio y amor*, con el divertido saynete de *Músicos y*

danzantes [de Ramón de la Cruz], y su correspondiente tonadilla y baile, cuyo producto será á beneficio de los pobres enfermos. Esperan dichos señores la concurrencia de tan benigno y caritativo publico; advirtiéndole que en uno de los intermedios se rifará una primorosa cruz de oro y dos cubiertos de plata, repartiéndose billetes en la ventana inmediata á la puerta del coliseo desde las tres de la tarde, y la entrada será según la caridad de cada uno = A las seis y media. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).

21.I.1815_La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen). (*Diario Balear*, p. 4).

22.I.1815_Doble sessió:

A las 4 de la tarde se representará la comedia titulada: *El mágico catalán*, cantado, Baile y Sainete.

Y a las 7 de la noche la tragedia titulada: *El Duque de Viseo*, [de Manuel Josef Quintana], cantado, baile y sainete de *Musicos y danzantes*, [de Ramón de la Cruz].

(Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).

23.I.1815_ *Marica, la del puchero* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán] = Ària = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).

24.I.1815_ *Los gemelos* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).

25.I.1815_ *El molino de Kevens y aventuras de Tequeli* (Comèdia) [de Pexérécourt] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4)

26.I.1815_La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).

27.I.1815_ *Por acrisolar su honor competidor, hijo y padre* (Comèdia), [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).

28.I.1815_ *Las minas de Polonia* (Comèdia) [d'August von Kotzebue], “con todo su teatro” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey). (*Diario Balear*, p. 4).

29.I.1815_Doble sessió:

A les 4 de la tarda: *El asombro de Jérez o Juana la Rabicortona* (Comèdia) [de José de Cañizares] “con todo su teatro” = “Cantado” = Ball = Sainet.

A les 7 de la nit: La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).

30.I.1815_ *Palmis y Oronte* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora], “con todo su teatro” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).

31.I.1815_ *La gran Cenobia* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).

01.II.1815_ *Blanca y Motcasin* (Comèdia) [d'Arnault] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).

02.II.1815_Doble sessió:

A les 4: *El arca de Noe* (Comèdia) [de Cácer, Meneses y Rosete] = “Cantado” = Ball = Sainet.

A les 7: La mateixa funció d'ahir.

(Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).

- 03.II.1815** *Aviso a los casados* (Comèdia) [de Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.II.1815** *La Xayra* (Tragèdia) [de Voltaire, trad. por Vicente García de la Huerta] = “cantado” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Zey) (*Diario Balear*, p. 4).
- 05.II.1815** Doble sessió:
 A les 4: *No hay plazo que no cumpla ni deuda que no se pague, el convidado de piedra* (Comèdia) [d’Antonio de Zamora] = “cantado” = Ball = Sainet.
 A les 7: La mateixa funció d’ahir.
 (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 8).
- 06.II.1815** *El triunfo del Ave Maria* (Comèdia) [de Rosete] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Mallorca) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.II.1815** Doble sessió:
 A les 4: *Blanca y Motcasin* (Tragèdia) [d’Arnault] = *Tonadilla* = Ball = Sainet.
 A les 7: *El vinatero de Madrid* (Comèdia) [d’Antonio Valladares de Sotomayor] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).

L’any còmic de 1815. Els regidors de l’Hospital es fan càrrec de l’empresa teatral

L’escassetat d’ingressos i la retirada definitiva dels francesos de les zones ocupades provocaren que una bona part de la companyia decidís marxar de l’illa. Per la petició realitzada per Andreu Pavia, músic de la companyia, al capítol catedralici,⁶¹⁹ deduïm que en el mes de gener de 1815 alguns components de la companyia còmica ja havien estat contractats per a actuar al teatre de la Santa Creu de Barcelona.⁶²⁰ Entre els que havien decidit marxar de l’illa es trobava l’empresari Felipe Pallarés. El 10 de febrer es reuniren els regidors de l’Ajuntament amb caràcter extraordinari per a tractar l’assumpte de l’empresari. El regidor Ramon Villalonga, vocal de la Junta de Teatres, exposà “que S.E. el Capitan General le havia dicho manifestase en su nombre al Ayuntamiento lo util y aun necesario que era en el dia la continuacion de Comedia que al mismo tiempo tenia entendido que el actual Autor Felipe Pallarés tenia contrata hecha con el Ayuntamiento hasta el año 16. inclusive y por lo mismo esperaba que el Ayuntamiento procuraria hacer cumplir al Autor la Contrata estipulada y que podian contar con S.E. en permitir rifas ú otros arbitrios que adaptase la Ciudad hasta que hubiese resultas de la representacion que tiene acordada este Ayuntamiento”. en la reunió s’aportà un extracte dels contractes que havia signat l’empresari Pallarés amb els

⁶¹⁹ ACM. Quaderns i papers solts, sig. 16321, doc. núm. 45 i Actes municipals, sig. 1674, f. 64 v., acta del 23 de gener de 1815.

⁶²⁰ Concretament: Andreu Pavia, Dionisio Ibáñez, Damiana Ridaura, María Manéndez, María Coleta Paz i José Orgaz.

regidors de l'Hospital, segons el qual, el 17 d'octubre de 1812 Pallarés signà un contracte d'arrendament que finalitzava el darrer dia de carnestoltes de 1816 i aquest era ratificat pels que havia signat posteriorment amb data del 14 d'abril de 1813 i del 29 de setembre de 1814. Després d'haver-los llegit atentament, els regidors realitzaren la votació pertinent. El regidor Cererols manifestà que s'havia de fer complir a l'empresari el contracte que tenia signat i, en cas contrari, que s'acudís al corregidor perquè aquest l'obligués a complir el contracte. A més, exposà que s'havien de cercar tots els mitjans i arbitris que poguessin ajudar a Pallarés per a continuar l'empresa, "pero que de ninguna manera se cargue por Contribucion al Publico". De la mateixa opinió foren els regidors comte d'Aiamans, Pujol i Alemany i el diputat del comú Ardit. Per la seva part, Ramon de Villalonga agregà al vot de Cererols que si l'empresari volgués proposar altres mitjans econòmics se li admetrien sempre que fossin adaptables. Més dur fou el regidor Conrado, que, a més, demanava que no es deixés sortir de l'illa als còmics, fins i tot, dels que havien estat contractats. Finalment, el regidor Berard estigué a favor de concedir a l'empresari sis balls de màscares, en atenció a la poca assistència del públic al teatre.⁶²¹ Desconeixem el resultat de les gestions de l'Ajuntament, ja que ni a les actes de la Junta de Teatres ni a les de l'Ajuntament es torna a nomenar a Pallarés.

Amb tot, sembla que Pallarés es negà a complir l'any que li quedava de contracte, ja que el capità general, davant l'absència d'un empresari que volgués fer-se càrrec de l'empresa teatral, elaborà un pla en el qual suposava que l'Hospital podria prendre pel seu compte l'empresa de la companyia còmica. El capità general dirigí el seu pla al corregidor, que el presentà als regidors de l'Ajuntament el 13 de febrer de 1815. en la reunió, els regidors, després de llegir la proposta del capità general i haver conferenciat difusament sobre el particular, acordaren que es fixessin cartells manifestant al públic que l'emprenedor que volgués prendre pel seu compte l'empresa teatral devia acudir als regidors de l'Hospital a fi d'assabentar-se de les condicions i fer les seves propostes en el termini de vint-i-quatre hores.⁶²²

L'endemà es tornà a reunir el consistori i els regidors de l'Hospital manifestaren que no s'havia presentat cap emprenedor que volgués fer-se càrrec de la companyia còmica de la ciutat. Una vegada assabentats els regidors del resultat del cartell d'avís, es féu la votació pertinent sobre el particular. El regidor degà, Pere Gual, manifestà que

⁶²¹ AMP. Fons Pons, lligall 115, s.f., acta del 10 de febrer.

⁶²² AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, ff. 32 r.-32 v., acta del 13 de febrer de 1815.

“respeto de haver expresado los Cavalleros Regidores del Santo Hospital General no haver parecido emprendedor para el Coliseo y habiendoles insinuado el Capitan General ayer noche que tenia gusto que la Ciudad encargase la empresa á los Regidores del Santo Hospital del Teatro para este año y que el protegeria en todo esta empresa, y que nunca vendria el caso de cargarse en las contribuciones publicas de tallas y utensilios; bajo este concepto no halla inconveniente en que dichos Señores Regidores se encarguen llevando la mayor economia y buscando los medios y arbitrios como son rifas bayles de mascara representaciones en la Plaza de Toros y que pidan el producto de las corridas de toros y si la Ciudad lograrse favorable la representacion que tiene pendiente sobre el tanto por quartin de vino para el alumbrado y hubiese sobrantes se apliquen tambien á dicho ramo si no estuviesen aplicados a otro. Con cuyas circunstancias conviene y si se hubiese de cargar al Publico por talla, utensilio ó contribuciones publicas ni particulares mias sin responsabilidad”. D’aquesta opinió foren els regidors marquès del Reguer, Pujol i Alemany, que agregà que els regidors de l’Hospital prendrien totes les mesures possibles perquè augmentés la presència del públic a les representacions, i el diputat del comú Ardit. El comte d’Aiamans també es conformà amb el vot del degà, excepte en l’assumpte de les corregudes de bous. A més, puntualitzà que no podia quedar sobrant del nou import del vi en el cas que aquest es concedís, ja que ja s’havia demanat la seva aplicació per als camins del corregiment, i que, una vegada aconseguits els arbitris fixos per a l’empresa, els regidors de l’Hospital devien proposar un nou cartell perquè l’Ajuntament l’aprovés. A aquest vot s’adheriren els diputats del comú Melià i Frontera. Els regidors Josep Cotoner i Antoni Net opinaren que, tenint en compte el pla presentat, l’absència d’empresari i la utilitat del teatre, els regidors de l’Hospital devien fer-se càrrec de l’empresa. En idèntics termes es manifestà el regidor Ramon de Villalonga, vocal de la Junta de Teatres, que exposà:

Que siendo conocida la grande utilidad de un Teatro bien establecido en una Provincia como la de Mallorca de tanta poblacion y guarnicion y constandole igualmente las gracias que han dado á S.E. los Gefes por haver dispuesto que se abonasen los Cuerpos, pues de resultas de ello havian tenido antes varias quexas de distraccion de sus Oficiales, no havia tenido ninguna desde que estan abonados; esta consideracion con la perdida que indispensablemente tendria el Hospital se cesase el Teatro y por otra parte siendo establecimientos de los Soberanos como utiles y muy protexidos como se desprende de la Orden de 1803,⁶²³ y demas posteriores en que S. M. establecio Juntas paraque fuesen arreglados dichos Teatros segun sus intenciones y con todo el decoro posible.

⁶²³ Suposem que es refereix a la Reial Instrucció de 1801.

Bajo estos principios me consta que los Regidores del Santo Hospital han procurado hacer con la Compañia cesante todo lo posible de su parte para que continuase dicha diversion pero habiendo sido infructuosas dichas diligencias el Ayuntamiento lo tuvo en consideracion ayer y mando poner cartel para ver si saldria emprendedor pero habiendo parte dichos Señores Comisionados de no haverse presentado ninguno es de parecer el que vota que se aprueve el plan presentado y sea por cuenta de este Ayuntamiento mientras no se presente emprendedor, interim comisione el Muy Ilustre Ayuntamiento á los Regidores del Santo Hospital arreglen Compañia con facultad de embiar comisionado para ajustar las partes que falten y siendo indispensables para verificarlo algun dinero adelantado, y habiendose ofrecido sugeto que lo adelanta, salga la Ciudad responsable de este dinero y propongan los Regidores del Hospital por escrito á este M. I. Ayuntamiento lo que calculan que pueda faltar sobre los datos positivos que constan en el mismo plan, y en su vista de ello haga el Ayuntamiento una representacion á la Superioridad para que se sirva aprobarlo por conducto del Capitan General como lo tiene ofrecido suplicandole á este mientras venga la aprovacion permita se executen los medios que propongan los Comisionados. De lo dicho resulta que jamás tendrá que acudirse á medios forzosos de tallas sino a otros voluntarios.

De la mateixa opinió fou el regidor Berard, que puntualitzà que “siempre que saliera algun Emprendedor puede tenerlo en consideracion este I. Ayuntamiento y siempre que conosca haya utilidad en darlo por empresa se execute asi, sin perjuicio de que lo tome aora el Hospital”.⁶²⁴

D’aquesta manera, l’Ajuntament es féu càrrec de l’empresa i n’encarregà la cura dels comissionats regidors del Sant Hospital General, amb facultats àmplies per a fer tot el que entenguessin convenient en benefici de dit establiment, sense que hi pogués resultar cap perjudici en contra.

El 18 de febrer, els regidors de l’Hospital exposaren al consistori les gestions que havien dut a terme des que es feren càrrec de l’empresa. Junt amb l’exposició, presentaren una petició al rei perquè concedís quatre rifes anuals a favor de l’Hospital, a fi de poder sufragar les despeses del teatre. A més, demanaven el nomenament d’un secretari interventor que els ajudés a gestionar l’empresa teatral. El consistori aprovà el que havien fet els comissionats fins al moment i respecte a l’empleat, decidiren que el nomenessin els mateixos regidors de l’Hospital, posant com a condició indispensable, que fos una persona que no fes falta a l’Ajuntament.⁶²⁵

⁶²⁴ AMP. Fons Pons, lligall 115, s.f., acta del 14 de febrer.

⁶²⁵ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, ff. 36 r.-37 v., acta del 18 de febrer de 1815.

El mateix dia, Miquel Porcel, fuster de professió, presentava una proposta als regidors de l'Hospital per a fer-se càrrec de l'empresa durant aquest any còmic. Al seu escrit, Porcel proposava el següent:

Plan que propone Miguel Porsel á los senores Requiridores de el Santo Ospital afin de tomar la Enpresa de comedias de este treiato de Palma sienpre que se me conseda lo que en este va espresado que auiedo experimentado con onse años de auer asistido de carpintero en dicho treito sienpre he experimentado que los inpresarios ha tenido perdidas y por esto he repasado y calculado los muchos gastos que acareia una enpresa ja con diarios gastos extrordinarios como y tambien los viajes de comicos y aciendome cargo de las entradas abonos y arquiler de palcos veo que no puede salir la entrada con el gasto no arbitrando algunos medios á fin de poder sostener la diuersion por lo que propongo el que seme enpreste dineros por formar compañía que los Rejimientos que aia en esta deuan abonarse como estauan que igualmente lo enpleiados de las oficinas y que respecto que se experimenta que los palcos y sillas de vida muchas noches estan serados pido que seme abonen dos personas por palco y una por cada silla de vida atuirtiendo que deuere entregar treinta trarquetas almes por persona pudiendo acer uso de ellas el que bien acomode al dueno de palco ó luneta de vida á fin que se veia mas concurencia al treiato y tambien que se me de Permiso de poder sacar tres rifas publicas y que puedan vender las cedulas en lugares publicos que las diuersiones publicas como son bolatines bailarines operantes y otros no puedan trabajar en la ciuda cin intervencion mia por ser un perjuicio por la enpresa que los palcos deuan pagar como pagauan el ultimo carnaval y por ultimo que el Guierno seia en mi fauor, pues ja seue que cin el no me atreueria á tomar la enpresa y tambien que se practicen diligencias por quitar esta precaucion contra el treiato que sigiendo de esto modo de pensar deuerian cerar los treiatos siendo caso que permite nuestro soberano

en atencion alo qual ci se me consede lo espresado prometo á tomar la enpresa juntamente con Juan Pablo Sastre que tantos años á sido autor Impresario y tramoista de este treiato abligandonos á poner una compañía areglada al plan que tienen formado los Señores Comicionados comunicandome dicho plan y las disposiciones que uuiesen tomado como tambien las partes que esten ajustadas prometiendo de acer y cumplir con nuestro deuer con todo esmero y prometiendo afiansar con todos nuestros bienes la partida nos adelante y deboluerla antes de concluir el Año este es mi parecer y por tanto lo firmo en Palma 18 Febrero de 1815.

*Jo Miguel Porcel.*⁶²⁶

El 21 de febrer es reuní el consistori a fi d'estudiar la proposta de Porcel. Després de llegir-la, el regidor degà, Pere Gual, i el regidor Conrado opinaren que s'havia de tenir en compte la proposta, és a dir, que Porcel devia fer-se càrrec de l'empresa, i que s'havia de decidir com més prompte millor, ja que es corria el perill

⁶²⁶ AGCM, sig. X-389, s.f..

que Porcel retirés la seva oferta. Com l'emprenedor encara no havia presentat les fiances pertinents, la resta de regidors decidiren citar de nou per a la propera reunió.⁶²⁷ Mentrestant, els regidors de l'Hospital acabaren de concretar amb Miquel Porcel les condicions del contracte d'arrendament del teatre. L'endemà es tornà a reunir el consistori. Durant la reunió, es tornaren a llegir les condicions exposades per Porcel i la Reial Instrucció de març de 1801, i, tot seguit, els regidors decidiren que la proposta de Porcel fos estudiada per la Junta de Teatres, ja que era ella l'única que tenia potestat, segons la instrucció, sobre l'admissió d'empresari i, per tant, d'admetre-la o desestimar-la.⁶²⁸

L'acord entre Miquel Porcel i la Junta de Teatres no fou possible, ja que aquest no presentà un fiador per a l'empresa. Vint dies després, el 14 de març, els regidors de l'Hospital comunicaren al consistori la decisió de nomenar secretari interventor de l'empresa teatral a Pere Miquel Palou, oficial primer de la secretaria de l'Ajuntament i secretari de la Junta de Teatres, tal com s'havia acordat en la reunió del consistori del 18 de febrer. Els regidors aprovaren el nomenament per majoria.⁶²⁹

Durant la quaresma, els comissionats treballaren per a contractar els còmics que feien falta a la companyia per a poder començar les funcions. Finalment, l'11 d'abril, la Junta de Teatres penjà els cartells d'avís al públic, comunicant l'inici de l'any còmic, en els quals figurava el següent elenc:

Actrices

1^a. Maria de la Concepcion Velasco = 2^a Gerónima Llorente = 3^a Maria Albarez, graciosa = 4^a Bernardina Hernández. = 5^a. Maria Dolores Hernández = Supernumeraria, Maria Lisuasain = Felipa Herrera, supernumeraria de graciosa.

Actores

1°. Florentin Hernandez. = 2°. Bernardo Ramos. = 3°. Vicente Hernández = 4°. Francisco Rivas = Antonio Dominguez, sobresaliente.

Carácter anciano.

1°. Gerónimo La-Madrí = 2°. Juan Serra.

Carácter jocoso

1°. Antonio Moreno = 2°. Ignacio Hernandez.

Apuntadores

1°. Pedro Granados = 2° Antonio Melendez.

⁶²⁷ AMP. Fons Pons, lligall 115, s.f., acta del 21 de febrer.

⁶²⁸ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, ff. 39 r.-40 r., acta del 24 de febrer de 1815.

⁶²⁹ *Ibíd*em, ff. 60 r.-60 v., acta del 14 de març de 1815.

Musico de mesa

D. Miguel Jauma.

Guardaropa

Antonio

Tramoista

Miguel Porsel.

COMPañÍA DE CANTADO

Actrices

Maria Dolores Hernandez = Felipa Herrera.

Para coros

Gerónima Llorente = Maria Alvarez = Bernardina Hernandez.

Tenores

Florentin Hernandez = Antonio Dominguez.

Para coros

Antonio Melendez = Vicente Hernandez = Francisco Rivas

Para bayles

Gerónima Llorente = Bernardina Hernandez, iguales.

Maestro y director

Francisco Rivas = Antonio Melendez.⁶³⁰

El fet d'haver canviat d'empresaris afectà a la companyia. Dels actors que havien treballat l'any anterior només continuaren Florentín Hernández, Francisco de Paula Rivas i Ignacio Hernández. Tots els altres venien per primera vegada a Palma. Dins la companyia cal destacar la presència de l'apuntador Pedro Granados i del músic de la companyia Miquel Jaume –substituit d'Andreu Pavia–, que ja havien treballat al nostre coliseu.

Com estava previst, el 13 d'abril començaren les representacions d'aquest any còmic. D'acord amb el pla que s'havia aprovat, el 27 de maig, el regidor Marià Conrado, un dels regidors de l'Hospital, comunicà al consistori que tenia preparats els comptes de les primeres trenta representacions i les de la formació de la companyia perquè fossin examinats.⁶³¹ Els comptes, encara que deficitaris, foren examinats i aprovats definitivament pel consistori el 2 de juny.⁶³²

El 16 de juny, els regidors de l'Hospital manifestaren al consistori les pèrdues econòmiques de l'empresa i les dificultats que es presentaven per a mantenir-la. Al seu escrit, els regidors exposaven que malgrat la rifa mensual que se'ls havia concedit per part del capità general, l'empresa continuava acumulant pèrdues. Als trenta-vuit mil sis-

⁶³⁰ *Diario Balear*, 12 de abril de 1815.

⁶³¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, f. 119 v., acta del 27 de maig de 1815.

⁶³² *Ibíd.*, f. 122 v., acta del 2 de juny de 1815.

cents noranta-vuit rals que s'invertiren en la formació de la companyia, que fins aquell moment no s'havien pogut reembossar, s'agregaven els tres mil dos-cents vint-i-un rals que s'havien perdut a les representacions que s'havien realitzat fins al moment. Sens dubte, un dèficit important pel poc temps que havia transcorregut des de l'inici de l'any còmic. A més, el 9 de juny el Reial Acord emeté un edicte, mitjançant el qual es prohibien les rifes que havia concedit el capità general, privant els regidors dels escassos ingressos que aquestes proporcionaven. Per a poder minvar el dèficit de l'empresa, els regidors presentaren i defensaren un pla, format per l'autor de la companyia, en el qual els còmics sol·licitaven el permís per a poder sortir a *veranear* fora de l'illa. El consistori acordà citar a tots els regidors per al dimarts següent.⁶³³ El 20 de juny, el consistori acordà passar al síndic personer del públic tots els antecedents relatius a l'assumpte perquè aquest informés el consistori.⁶³⁴

Finalment, el 22 de juny, el consistori tornà a tractar l'assumpte. en la reunió es tingué present l'exposició dels regidors de l'Hospital, la sol·licitud de l'autor de la companyia, relativa al *veraneo*, l'informe del síndic personer, l'edicte del Reial Acord que prohibia les rifes i les actes de les reunions del consistori del 10, 14, 18, 21 i 22 de febrer. Després d'estudiar tota la documentació, els regidors acordaren que els regidors de l'Hospital devien reunir-se amb el capità general per a manifestar-li els compromisos en què es troben en el dia per a poder seguir amb l'empresa que la Ciutat havia posat al seu càrrec, i que junt amb ell acordessin els mitjans més oportuns perquè no cessés la diversió del teatre. Quant a l'assumpte del *veraneo* de la companyia, els regidors estigueren d'acord, però, amb totes les garanties perquè la companyia continués representant durant la temporada d'hivern. A més, decidiren comunicar tots els acords al capità general.⁶³⁵

El 24 de juny, només dos dies després de l'anterior acord del consistori, els regidors de l'Hospital manifestaven al consistori que no tenien diners ni per a pagar el diari dels còmics ni per a continuar amb l'empresa del teatre. A proposta del regidor Villalonga, l'Ajuntament acordà que, de moment, del fons d'abonaments dels regiments, que ascendia a uns set mil rals durant aquesta primera temporada, es paguessin sis-cents rals diaris als regidors protectors de l'Hospital a fi de poder

⁶³³ *Ibíd.*, f. 158 r.-159 r., acta del 16 de juny de 1815.

⁶³⁴ *Ibíd.*, f. 262 r., acta del 20 de juny de 1815.

⁶³⁵ AMP. Fons Pons, lligall 115, s.f., acta del 22 de juny.

mantenir la companyia. L'únic regidor que s'oposà a aquesta mesura fou Pere Orlandis que manifestà que s'havia d'acomiar la companyia.⁶³⁶

Els problemes econòmics de l'empresa no minvaren. Fins al moment, l'Ajuntament només havia donat solucions parcials i momentànies al greu problema econòmic i els pocs diners que hi destinava desapareixien ràpidament. El 6 de juliol es tornà a reunir el consistori per a intentar trobar alguna solució, ja que els diners del fons d'abonaments dels regiments s'havia esgotat. Després d'haver conferenciat difusament sobre l'assumpte, el consistori acordà que els regidors protectors de l'Hospital intentessin buscar, en nom de l'Ajuntament, els diners necessaris, fins i tot, "a interès", reemplaçant-lo en la temporada d'hivern o del fons dels balls de màscares, sol·licitant el corresponent permís. A més, per a evitar l'augment de les despeses durant l'estiu, decidiren que durant aquesta mitja temporada es reduïssin les representacions, realitzant funcions només els diumenges i dies de festa, finalitzant aquesta temporada el 15 de setembre, o el dia que correspongués fins a completar les dues-centes seixanta representacions corresponents a l'any còmic. Després d'aprovar la resolució, el regidor Marià Conrado manifestà que en vista de la resolució presa que s'acabava d'aprovar demanava a l'Ajuntament com a protector del Sant Hospital que se servís resoldre que s'havia de fer i practicar en el cas de resultar infructuoses les seves diligències i no trobar-se cabals. El regidor degà contestà que si no es trobessin diners devien consultar a l'advocat anual i a l'assessor si podien separar-se del contracte que havien signat amb els còmics respecte a no haver diners i una vegada verificat ho comunicessin a l'Ajuntament. De manera semblant opinà el regidor Villalonga, que digué "que quando los Regidores del Santo Hospital no encuentren la cantidad que cree ser corta para ocurrir quando mas á las 10. primeras representaciones den cuenta al Ayuntamiento". La resta de regidors foren de la mateixa opinió. Finalment, en la reunió es llegí un ofici del notari racional de l'Hospital relatiu al desemborsament de sis-centes lliures dels fons de l'establiment destinades a suplir els diaris dels còmics. El consistori acordà citar per a un altre dia amb el consentiment del síndic.⁶³⁷

Després de dur a terme les gestions oportunes, els regidors protectors de l'Hospital no trobaren els diners necessaris per a mantenir l'empresa. En canvi, si trobaren la fórmula i el fons que permetia a l'Ajuntament obtenir els diners que feien

⁶³⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, ff. 168 r.-168 v., acta del 24 de juny de 1815.

⁶³⁷ *Ibidem*, ff. 179 r.-180 v., acta del 6 de juliol de 1815.

falta. El 8 de juliol, mentre el consistori discutia la manera de reintegrar a l'Hospital les sis-centes lliures i els trenta-vuit mil sis-cents noranta-vuit rals que havia costat la formació de la companyia, els regidors protectors de l'Hospital anunciaren el seu pla. El consistori acordà citar per a la primera reunió, en la qual els protectors presentarien per escrit la seva proposta.⁶³⁸ Segons l'escrit presentat en la reunió del consistori de Palma de l'11 de juliol, el pla econòmic consistia en prorrogar, perquè finalitzava en el mes d'octubre, el dret d'introducció de bestiar, que havia implantat el desaparegut consistori constitucional en lloc de l'antiga *Sisa*. D'aquesta manera es podrien cobrir les despeses que originaria l'empresa fins a l'acabament de l'any còmic, a més de les quantitats que ja s'havien avançat. El consistori aprovà per unanimitat la proposta dels regidors de l'Hospital i decidí que fossin ells mateixos els que comunicuessin al capità general l'acord, "rogandole de nuevo se sirva apoyar las diligencias que practica este Cuerpo para sostener las Compañia Comica como asi lo espera".⁶³⁹

D'altra banda, aquests mateix dia, els còmics es queixaven de la seva precària situació econòmica. Descartat l'assumpte del *veraneo* i reduïdes al màxim les representacions que la companyia devia realitzar durant la temporada d'estiu, els diaris que cobraven no bastaven per a mantenir a les seves famílies. L'Ajuntament decidí passar a mans de la Junta de Teatres la petició de la companyia perquè, escoltant als comissionats, regidors de l'Hospital, aquesta pogués prendre alguna iniciativa per a intentar pal·liar la penosa situació dels còmics.⁶⁴⁰

El 17 de juliol es reuní la Junta de Teatres per a tractar l'assumpte dels còmics. A més, en la reunió, els regidors presentaren un escrit en el qual proposaven a la Junta una sèrie de mesures econòmiques a fi d'evitar nombrosos abusos que ocasionaven la major part de les pèrdues de l'empresa. Entre les mesures que proposaven figuraven l'augment del preu de les llotges i els seients de platea en deu rals, deixant-los al mateix preu que l'any anterior, i que a partir d'aquell moment no hi haguessin més abonaments d'entrada, a excepció dels cossos de la guarnició, que podien continuar gaudint d'aquest tipus d'entrada, en consideració que tampoc percebien puntualment les seves pagues. A més, els regiments només podien gaudir de quatre llotges –en lloc de les sis que fins

⁶³⁸ *Ibíd*em, ff. 181 v.-182 r., acta del 8 de juliol de 1815.

⁶³⁹ *Ibíd*em, ff. 184 r.-185 v., acta de l'11 de juliol de 1815.

⁶⁴⁰ *Ibíd*em, f. 185 v., acta de l'11 de juliol de 1815.

aquell moment gaudien– i les dones dels oficials devien pagar les seves entrades a fi d’evitar el greuge amb els militars solters i els paisans.⁶⁴¹

Després de llegir els memorials presentats per la companyia i els regidors i escoltar l’opinió dels regidors encarregats de l’empresa, els membres de la Junta decidiren que cada setmana s’oferiren dues funcions –el dimarts i el dijous–, a més dels diumenges, “debiendose adelantár ó atrasar aquellas siempre que haya fiesta en la semana”. Respecte a l’escrit dels regidors, la Junta no adoptà cap mesura, desestimant, de moment, les pretensions dels empresaris.⁶⁴²

Al principi del mes de setembre, a l’Ajuntament s’obrí el debat sobre la legalitat de prorrogar el dret d’introducció de bestiar, arribant-se a una conclusió positiva per a l’empresa.⁶⁴³ A més, el 25 d’aquest mes, la Junta de Teatres acordà, a petició dels regidors de l’Hospital, augmentar els preus dels abonaments de les llotges, seients de platea i d’entrada de particulars.⁶⁴⁴ Respecte d’aquests darrers, els regidors demanaven que l’augment fos força elevat, ja que, segons la seva opinió, era més convenient per a l’empresa que no existissin. Pel que fa als militars, aquests gaudirien, d’ara en endavant, d’abonaments personals, sense que fossin extensius a les seves esposes, ja que d’aquesta manera es deixava de discriminar als militars solters, que eren una majoria, i s’evitava que s’introduís al teatre un bon grapat de públic sense pagar. A més, al personal militar se li assignarien seients de platea en lloc de les sis llotges que ocupaven, deixant aquestes a favor de l’empresa. Finalment, s’augmentà l’entrada dels diumenges a tres rals, amb el compromís de rifar algun que altre objecte durant la temporada d’hivern, fins que es resolgués la petició que tenien feta al Rei sobre rifes. Com a la seva petició, els regidors demanaven que un membre de la Junta comunicés al capità general els acords que havia pres la Junta, aquesta comissionà al regidor vocal Ramon de Villalonga.⁶⁴⁵

D’altra banda, una vegada resolts els problemes de legalitat sobre el dret d’introducció de bestiar, el 20 d’octubre l’Ajuntament, a proposta del regidor Ramon de

⁶⁴¹ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 258 r.-259 r.

⁶⁴² *Ibíd.*, f. 257 r.

⁶⁴³ AMP. Fons Pons, lligall 115, s.f., actes del 5 i 9 de setembre de 1815.

⁶⁴⁴ Inexplicablement els preus dels abonaments d’entrada no sofriren cap augment, tal com ho demanaven els regidors de l’Hospital. Com veurem més endavant, per aquest abonament es continuaren pagant cinquanta rals, cada trenta representacions, el mateix preu que es venia pagant des de l’any còmic de 1811.

⁶⁴⁵ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 261 r.

Villalonga, nomenà una comissió, formada pels dos regidors protectors de l'Hospital i el síndic personer del públic a fi d'esbrinar les partides que s'havien de pagar del susdit dret, proposar a l'Ajuntament tot el que estimessin oportú per a cobrir els deutes que resultessin i informar de la conveniència de prorrogar un any més el dret.⁶⁴⁶

Abans hem vist com els regidors de l'Hospital estaven esperant la resolució d'una petició al Rei per a celebrar algunes rifes anuals per a poder mantenir el teatre. Suposem que aquesta petició havia estat cursada durant el mes de juny, quan el Reial Acord prohibí les rifes, ja que qualsevol tipus de rifa devia estar autoritzada expressament pel Rei. Doncs bé, respecte a aquesta petició, el 31 d'octubre, l'Ajuntament rebé una comunicació d'Agustí Caro, agent de negocis de la ciutat a la cort, en la qual remetia un despatx oficial amb data del 14 del mateix perquè la Reial Audiència de Mallorca informés sobre la representació dels regidors per a celebrar sis rifes anuals, amb l'únic objecte de poder mantenir la diversió teatral. L'Ajuntament decidí traslladar el despatx a l'Audiència.⁶⁴⁷ El 14 de desembre, a fi de tenir una informació més detallada, el Reial Acord, emeté un edicte, mitjançant el qual demanava a l'Ajuntament que informés sobre les pèrdues que havia tingut des que s'havia fet càrrec de l'empresa teatral i quin era el producte que s'havia tret de les dues rifes anuals des que les tenien concedides.⁶⁴⁸ Finalment, el 16 de gener de 1816 els regidors de l'Hospital informaren que les pèrdues acumulades durant l'any còmic ascendien a seixanta-nou mil sis-cents noranta rals, inclosos els trenta mil rals que s'havien invertit en la formació de la companyia, i que les dues rifes anuals aportaren un benefici de cinc-cents vint-i-nou lliures i setze sous, és a dir, set mil trenta-nou rals i divuit morabatins.⁶⁴⁹

Funcions ofertes i obres representades per la companyia

13.IV.1815 *La Fulgencia* (Comèdia), [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario Balear*, p. 8).

14.IV.1815 *Cecilia y Dorsan* (Comèdia) = “una polaca” = Ball = Sainet. (*Diario Balear*, p. 4).

15.IV.1815 *Caprichos de amor y celos* (Comèdia jocosa) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).

⁶⁴⁶ AMP. Fons Pons, lligall 115, s.f., acta del 20 d'octubre de 1815.

⁶⁴⁷ *Ibidem*, s.f., acta del 31 d'octubre de 1815.

⁶⁴⁸ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, f. 228 r., acta del 22 de desembre de 1815.

⁶⁴⁹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/2, f. 20 r., acta del 16 de gener de 1816.

- 16.IV.1815_** *El sí de las niñas* (Comèdia) [de Leandro Fernández de Moratín] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.IV.1815_** *El pintor fingido* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.IV.1815_** *El duque de Pentiebre* (Comèdia en cinco actos) [de Chénier] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.IV.1815_** *Abre el ojo* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.IV.1815_** La mateixa funció d'ahir. (*Diario Balear*, p. 4)
- 21.IV.1815_** *La muger de dos maridos* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.IV.1815_** *El mayor monstruo de los celos ó el Tetrarca de Jerusalén* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.IV.1815_** La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).
- 24.IV.1815_** *La moza de cántaro* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. por Trigueros] = *tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.IV.1815_** *El sabio en su retiro y villano en su rincon Juan Labrador* (Comèdia) [de Juan de Matos Frago] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 26.IV.1815_** *La dama sutil* (Comèdia en dos actos) [de Luciano Francisco Comella] y *el negro sensible* (Peça en un acte) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4)
- 27.IV.1815_** *La lavandera de Nápoles* (Comèdia) [de Pérez de Montalbán?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.IV.1815_** La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.IV.1815_** *El alba y el sol* (Comèdia) [de Vélez de Guevara] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4)
- 30.IV.1815_** La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 8).
- 01.V.1815_** *El sí de las niñas* (Comèdia), [de Leandro Fernández de Moratín] = *tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.V.1815_** *La Florentina* (Peça en un acte) [de Ramón de la Cruz] = *La dama sutil* (Comèdia en dos actes) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.V.1815_** *La Raquel* (Tragèdia) [de Vicente García de la Huerta] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.V.1815_** La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 8).
- 05.V.1815_** *Natalia y Carolina* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = “zapateado” = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).

- 06.V.1815_*El juicio de Salomón* (Comèdia) [de Caigniez] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wipmffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.V.1815_*La mateixa funció d'ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.V.1815_*El valiente justiciero y rico hombre de Alcalá* (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.V.1815_*El asturiano en Madrid* (Comèdia) [de Luis Moncín] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen.) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.V.1815_*El mejor alcalde el Rey* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.V.1815_*La mateixa funció d'ahir.* (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.V.1815_*Las esposas vengadas* (en un acte) [de J. M. Sedaine] = *La esposa amable* (pieza), [de Ramón de la Cruz] = “una aria italiana” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.V.1815_*Abre el ojo* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14.V.1815_*Los templarios* (Tragèdia) [de Raymouard] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena). “A favor de los pobres del hospital”. (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.V.1815_*La mateixa funció d'ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.V.1815_*La mateixa funció d'ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.V.1815_*A suegro irritado, nuera prudente* (Comèdia) [de Valladares de Sotomayor] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.V.1815_*La conquista de Valencia ó el Cid Campeador* (Comèdia) [de Tirso de Molina] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.V.1815_*La Inés ó el delirio paternal* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.V.1815_*Los encantos de Medea* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = *tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).
- 21.V.1815_*La mateixa funció d'ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.V.1815_*El hombre agradecido* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *tonadilla* = Ball = Sainet. (Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.V.1815_*El sabio en su retiro y villano en su rincon Juan Labrador* (Comèdia) [de Juan de Matos Fragoso] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).
- 24.V.1815_*El Diario Balear* no anuncia funció. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen)
- 25.V.1815_*Hoy no hay teatro.* (*Diario Balear*, p. 4).
- 26.V.1815_*El hijo reconocido* (pieza en dos actos) [de Luciano Francisco Comella] = *tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.V.1815_*Las visperas sicilianas* (Comèdia) [de Delavigne, ref. per Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Gaurdia de teatre: Cariñena) (*Diario Balear*, p. 4).

28.V.1815_La mateixa funció d'ahir (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen)
(*Diario Balear*, p. 4).

L'any còmic de 1816

El 22 de desembre de 1815, el president de l'Ajuntament, Juan Manuel Lubet, exposà: “Que hallandose por una parte comprometido con los Actores de la Compañia Comica de esta Ciudad, y por otra con los aspirantes que hacen solicitudes de fuera para venir á ella á fin de que no se les siga perjuicio a unos ni á otros tomandose para el efecto el tiempo correspondiente paraque los primeros no pierdan la ocasion de hacer oportunamente sus devidas gestiones para su colocacion, y los segundos sus preparaciones para venir á esta al tiempo conducente respecto á la incertidumbre de arreglar ambos extremos por mediar el mar y la penosa epoca del invierno; lo hace presente á este Muy Ilustre Ayuntamiento paraque en vista de todo, y de la necesidad absoluta que conoce por si, y le ha manifestado el Excelentissimo Señor Capitan General con el mayor encarecimiento paraque continuen, determine lo que sea de su agrado atendidas las consideraciones de ser una plaza de armas concurrida de bastante tropa, y aun extrangeros, y juntamente donde la Juventud puede Ilustrarse con aquellas piezas morales que se representen bien correctas.” El consistori acordà fixar als llocs acostumats un cartell en el qual s'obria el termini de sis dies, a partir del dia 27 de desembre, perquè els possibles interessats a fer-se càrrec de l'empresa fessin arribar les seves sol·licituds al secretari.⁶⁵⁰

Transcorreguts els sis dies, no aparegué cap emprenedor que volgués fer-se càrrec de l'empresa teatral. Amb tota seguretat, les greus mancances econòmiques que venien patint les companyies còmiques des de l'any còmic de 1813 feren desistir als pocs interessats en gestionar l'empresa. El 5 de gener de 1816, el consistori acordà tornar a fixar els cartells “por ultimo, y perentorio termino de seis dias”.⁶⁵¹

Malgrat la segona convocatòria, el desitjat emprenedor continuava sense aparèixer. En aquest estat, el 16 de gener el consistori tractà de nou l'assumpte. Després d'una llarga discussió, els regidors manifestaren les seves respectives opinions. El regidor degà opinà que l'empresa teatral devia continuar sempre que hi hagués fons per

⁶⁵⁰ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, ff. 227 r.-228 r. i foli solt, acta del 22 de desembre de 1815.

⁶⁵¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/2, f. 6 v., acta del 5 de gener de 1816.

poder mantenir-la. El regidor Marià Prohens de Cererols exposà que encara no havia sortit cap empresari que volgués fer-se càrrec de l'empresa, i que les pèrdues que es produïen i, encara, es produïrien fins a l'acabament de l'any còmic eren significatives. A més, recordà que no hi havia cabals destinats a sufragar aquestes pèrdues, i que l'Ajuntament no tenia facultat per a repartir-les entre el públic –probablement, amb un nou impost–. Malgrat això, es mostrà partidari de donar continuïtat a l'empresa, sempre que es trobés una solució. El marquès del Reguer, a més de repetir el que ja havien dit els anteriors regidors, exposà que des que els regidors de l'Hospital s'havien fet càrrec de l'empresa teatral s'havia observat una disminució en les almoines destinades als pobres malalts d'aquell establiment. Per aquesta raó es mostrà partidari que l'Ajuntament es desentengués de l'empresa, i que els regidors de l'Hospital formalitzessin els contractes pertinents sempre que aparegués algun empresari. S'adheriren a aquest parer els regidors Marià Conrado, Nicolau Dameto i els diputats Joaquim Roca i Joan Ferrà. El comte d'Aiamans manifestà la conveniència de continuar les representacions en aquells moments. Ara bé, com els dos punts que es discutien eren les pèrdues de l'empresa actual i la necessitat de fons o empresari per a l'any còmic vinent, proposà que una comissió estudiés l'assumpte i emetis un informe perquè l'Ajuntament pogués deliberar. De la mateixa opinió foren els regidors Ramon de Villalonga, Marià Pujol i Jeroni d'Alemanys, que especificà que la comissió devia estar formada per la Junta de Teatres i el síndic personer. Més taxatiu fou el regidor Josep Cotoner, que opinà que ni l'Ajuntament –el públic– ni l'Hospital devia prendre l'empresa. No obstant això, si els regidors de l'Hospital tinguessin algun emprenedor que volgués fer-se càrrec de l'empresa, aquests tenien total llibertat per a poder formalitzar els contractes en benefici de l'establiment.

Una vegada finalitzada la votació, el degà exposà que, millorant el seu vot inicial, també es conformava amb el vot del comte d'Aiamans i aclarí que en el seu vot no contemplava la possibilitat que l'Ajuntament i l'Hospital poguessin prendre l'empresa, mostrant-se a favor de formar una comissió. A continuació, el regidor Josep Cotoner expressà que “salvaba toda responsabilidad á si, y al Publico”. Davant la paritat de vots, el president es mostrà a favor del vot del comte. Finalment, els regidors acordaren que la comissió devia estar formada per la Junta de Teatres, els regidors de

l'Hospital, el síndic personer i el mateix comte d'Aiamans, i que dissenyés un pla per a l'empresa, exposant totes les millores que es poguessin introduir.⁶⁵²

Uns dies després, el 25 de gener, Josep Ramis, antic empresari del coliseu de Palma, manifestà al corregidor la intenció de prendre al seu càrrec l'empresa teatral. Segons el pla, que acompanyava a l'escrit de Ramis, les condicions que posava l'empresari eren les següents:

1º. Que las representaciones teatrales seran en numero de 260. contaderas desde el dia de Pasqua de Resurreccion de este año, hasta el ultimo dia de carnaval del siguiente de 1817. á saber 100. en la 1ª temporada, 60. en la de verano, y 100. en la del hivierno.

2º. Que las entradas diarias seran á razon de dos reales vellon por Persona, y en las Operas, Iluminacion, o de Teatro con sus decoraciones, podra aumentarla hasta 3 rs. von.

3º. Que los abonos, asi de lunetas como de entrada deveran ser á razon de doce quartos por representacion, pagaderos por meses adelantados, quedando al arbitrio del empresario poder a los indijentes, ó de cortas facultades, abonarlos á menor precio de 12 quartos por entrada.

4º. Que con el objeto de que seya mas mas la concurrencia, y quede el Publico mejor servido, se proponga a los Dueños que tengan luneta de vida, que ó bien se abonen por la entrada, ó bien cedan la llave por todo el año, y concluido se devolvera la misma, al que la haya cedido, en cuyo acto le entregara el empresario el quinto del producto que haya sacado de la misma luneta.

5º. Que los señores que en este año tienen Palco abonado, deveran seguir en dicho abono por todo el año venidero, pagando los de 1ª. clase 140 rs. von. cada mes, los de 2ª. clase 120 rs., los de 3ª. clase 90 rs., como igualmente deveran abonar la entrada de dos personas señaladas por sus propios nombres, pagando uno y otro por meses anticipados, cuyas mesadas se compondran de 30. representaciones cada una.

6º. Que los Regimientos de esta Guarnicion que estan abonados en este año, deveran abonarse por todo el siguiente, como igualmente los de su reemplaso en el caso de salir alguno de ellos para el continente, dichos cuerpos tendran sus asientos destinados, que consistiran en quatro filas de acientos á cada lado, y tres Palcos para las Señoras de dichos oficiales, dos en la 1ª. fila, y uno en la 4ª. Deviendo pagar por el abono de entrada, por el de dichos acientos, y Palcos, á saber el Regimiento de Zey 1262 reales vellon todos los meses, el de Vimphen 1114 rs. el segundo de Mallorca 876 rs. el de Cariñena 660 rs. el de Melicias 400 rs. y el de Artilleria 282 rs. que entre todos hace la suma de quatro mil quinientos noventa y sinco reales vellon, cuya cantidad deveran pagar puntualmente todos los meses entendiendose por mesada 30 representaciones.

7º. Que toda diversion Publica que se execute en esta Ciudad en todo el año, devera ceder el 5º. De su producto liquido, á favor del empresario.

⁶⁵² Ibídem, ff. 17 v.-20 r., acta del 16 de gener de 1816.

8°. *Que en todo el año podrá el Empresario hacer tres regalos al Publico, repartidos en las tres temporadas, e agradecimiento de su concurrencia, ó para estimularle á la misma, cada regalo consistirá en algunas alajas de oro, plata, perlas, ó pedreria, cuyas alajas las regalará cada vez, ó bien todas á una suerte, ó en distintas, del modo que acomodará al Empresario; haciendolas ver al Publico para su satisfacion, paseandolas con mucha anticipacion, por los puestos y parajes que convenga a la empresa, y sin poder ser impedido el empresario de dar los billetes de entrada para la comedia, para los dias que se á de verificar el regalo, cuyos dias deberá señalar el empresario, y los billetes de entrada deveran ser á dos precios, unos á dos reales, que estos podrán entrar antes de empezar la comedia, y los otros á seis quartos, que estos entraran despues de concluida la segunda jornada.*

9°. *Que el qualquier caso de no poderse verificar alguna de las antecedentes condiciones, por cuya flata resulte de necesidad menor producto en la entrada , abonos y demas que deva percibir el empresario, en este caso deberá la Junta proporcionar los arbitrios, y demas que tenga por mas oportuno, y produzca elefecto del reintegro que se propone, ademas de los que tiene propuesto para sostener el teatro.*

10. *Que la compañía deberá constar de diez y seis Personas de Teatro, sin poder obligar al empresario á mayor numero, cuyas 16 Personas son las siguientes.*

Dama 2ª. Graciosa 4ª con obligacion de Bolera.

Galan 2º. 3º. 4º. Con obligacion de Bolero.

Barba Gracioso 2º. Gracioso Dama y Galan de Musica

Apunte 2º. Apunte y Tramoista.

11. *El Empresario con proporcion a lo que produce este teatro, formará la Compañia de las referidas 16 Personas, baxo los ajustes mas beneficiosos, de los comicos residentes en esta, como igualmente pasando al continente, para traer los que falten.*

12. *Que siempre que el actual empresario concluido el año del teatro, quiera seguir por otro ó dos años mas baxo los antecedentes pactos y condiciones, no se le pueda impedir, antes bien deberá ser preferido á qualquier otro que proponga iguales ó distintas condiciones.*

13. *Que en todo tiempo deberá empesar la comedia despues de oraciones al obscurecer.*

14. *Que para evitar los abusos que se experimentan con los criados, á la entrada solo se permite que las señoras entren con un criado de llibrea, que el dicho deberá permanecer en el Palco, ó bien estar en la casuela de hombres, y no en otra parte que ocupe aciento de los que pagan sus entradas.*

15. *Que el empresario tenga facultad y poder para dar un beneficio á cada comico que tenga por conveniente, y dichos Beneficios deverán ser con bandeja a la puerta principal, cobrando el mismo beneficiado ó beneficiada, con la obligacion de que dicho beneficiados devcerán con anticipacion presentar su memorial a la Junta suplicando el permiso, el que deberá darseles por convenir al Empresario.*

16. *Que los comicos de la actual compañía tanto Actores como Actrises, que no estén ajustados para el año venidero, deverán salir de la Isla antes de empezar la 1ª. Temporada.*

17. Que respecto de que varios sugetos que desean sostener el teatro, los quales han entregado las cantidades que se consideran necesarias al suplicante nombrandolo por Director y Administrador de la Empresa, y respecto de que el objeto de los mismos, solo se dirige á que no se pierda esta diversion, y haun mismo tiempo porque la Ciudad no haya de sufrir perdidas con la misma empresa, se espera de la Junta pasará un Oficio al Real Consulado a fin de que con motivo que en dicha empresa siempre han sufrido perdidas como es muy notorio, no parece regular que al suplicante ni a los que han adelantado el dinero, intentasen hacerlos pagar por via de prestamo ó contribucion comerdial partida alguna, atendiendo de que seria en perjuicio del Publico, y esto unicamente bastaria para apartar a los empresarios, y perder enteramente esta tan importante diversion, que se ve en la presisa necesidad de buscar todos los arbitrios para sostenerla.

*18. Que respecto de que el Excelentísimo Señor Capitan General es el unico que puede proporcionar los abonos y demas de que se trata con referencia a la tropa de esta Guarnicion, a fin de que este Plan pueda tener el efecto que se desea por lo tocante á Militares, deverá pasarse A Su Excelencia para su aprovacion, ó para que lo protege en todo lo que dependa de su autoridad ó arbitrio, pues se espera de su buen Zelo de que no se denegará á este importante servicio Palma 25 Enero de 1816.*⁶⁵³

L'endemà, 26 de gener, es reuní l'Ajuntament per a discutir el pla que devia presentar la comissió nomenada pel consistori sobre la subsistència de la companyia còmica per a l'any còmic que devia començar. Abans de començar la discussió, el síndic personer manifestà que tenia entès que hi havia un emprenedor disposat a fer-se càrrec de l'empresa, i que només faltava que l'Ajuntament decidís continuar amb l'obertura del teatre. Finalment, el consistori acordà, com ja ho havia fet anteriorment, continuar amb la diversió de comèdies al teatre, i que l'emprenedor tractés amb la Junta de Teatres les condicions del pla. A més, durant la votació la majoria dels regidors manifestaren que eren contraris que l'Ajuntament o l'Hospital es fessin càrrec un altre any de l'empresa teatral.⁶⁵⁴

El 30 de gener, el corregidor interí, Juan Manuel Lubet, recentment incorporat a les reunions de l'Ajuntament i desconexedor de la realitat consistorial, exposà a la resta dels regidors, que en cas de no fructificar els tractes amb l'emprenedor que s'havia presentat, el consistori devia informar al capità general. Els regidors explicaren els antecedents sobre l'assumpte i, finalment, el corregidor retirà l'exposició.⁶⁵⁵

⁶⁵³ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 296 r.-299 r.

⁶⁵⁴ AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/2, ff. 37 v.-39 r., acta del 26 de gener de 1816.

⁶⁵⁵ *Ibidem*, f. 42 v., acta del 30 de gener de 1816.

El pla presentat per Josep Ramis fou aprovat per la Junta de Teatres el 10 de febrer, “en la parte que le toca”. Respecte als pactes que afectaven directament al personal militar, la Junta adreçà a l’empresari a tractar-los amb el capità general.⁶⁵⁶ Sembla que Ramis arribà a un acord amb el capità general, ja que el 26 d’abril, amb un petit retard respecte al que era habitual –aquest any el diumenge de Pasqua fou el 14 d’abril–, la Junta de Teatres decidí publicar l’anunci d’inici de l’any còmic. Segons el cartell, publicat en la premsa, l’elenc d’aquest any fou el següent:

Actrices.

Antonia Perales.
Gerónima Llorente.
Manuela Gonzalez.
Manuela Carvajal.
Maria Alvarez.
Maria Lisuasain.

Actores.

Florentin Hernandez.
Bernardo Ramos.
Vicente Hernandez.
Francisco Rivas.

Character Anciano.

Gerónimo La-Madri.
Antonio Dominguez.

Character Jocosos.

Francisco Valenzuela.
Mateo Sierra.

Apuntadores.

Joaquin Martinez.
José Moreno.

Músico de Compañía.

Don Juan Capó.

COMPAÑIA DE CANTADO.

Actrices.

Damiana Ridaura.
Manuela Carvajal.
Juana hija de la primera.

⁶⁵⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 299 r.

Tenores.

A.....N.....

Bufos.

Francisco Valenzuela.

Gerónimo La-Madri.

Antonio Domínguez.

Mateo Sierra.

Para bayles.

Francisco Rivas, maestro.

Gerónima Llorente.

Manuela Carvajal.

Tramoista.

Miguel Porcel.

Guardarropa.

Antonio Cevallos.⁶⁵⁷

Aquest any, malgrat el canvi d'empresari, bona part dels còmics que treballaren al nostre teatre durant l'any 1815 decidiren continuar amb l'empresa. Així, Gerónima Llorente, María Álvarez, María Lisuasain, Florentín Hernández, Bernardo Ramos, Vicente Hernández, Francisco de Paula Rivas, Antonio Domínguez, Gerónimo La-Madrí i Miquel Porcel decidiren renovar els seus contractes amb l'empresari Josep Ramis. En canvi, abandonaren la companyia la primera dama María de la Concepción Velasco, Bernardina Hernández, María Dolores Hernández, Felipa Herrera, Juan Serra, Antonio Moreno, Ignacio Hernández, Pedro Granados, Antonio Meléndez i el "músico de mesa", Miquel Jaume, que fou substituït per Joan Capó. Per a completar la companyia, l'empresari contractà a Antonia Perales, Manuela Carvajal, Manuela González, Damiana Ridaura –que retornava al nostre coliseu– i la seva filla Juana, Francisco Valenzuela –que ja havia treballat al coliseu de Palma–, Mateo Sierra, Joaquín Martínez –que havia treballat d'apuntador al teatre de València–, José Moreno i l'esmentat Joan Capó.

La companyia inicià les representacions el 28 d'abril i sembla que fins al mes de setembre es desenvoluparen amb relativa normalitat, encara que, com en anys anteriors, acumulant pèrdues. El 18 de setembre, Josep Ramis envià un escrit a la Junta de Teatres

⁶⁵⁷ *Diario Balear*, 27 d'abril de 1816.

en el qual posava de manifest les pèrdues acumulades des de l'inici de l'any còmic. Segons Ramis, l'inesperat incompliment del quart i sisè pactes del pla –els que feien referència a les *lunetas de vida* i a l'abonament dels regiments– havia suposat una pèrdua de trenta-dos mil quatre-cents vuitanta-un rals, com ho demostraven les relacions que presentava junt amb l'escrit. D'aquesta manera, l'empresa havia esgotat tots els fons i es trobava en la situació de no poder pagar als còmics. Amb aquestes circumstàncies acudia a la Junta perquè se li proporcionessin els arbitris que s'insinuaven al novè pacte del pla aprovat i, almenys, se li entreguessin cinc-cents duros per a poder continuar l'empresa. Finalment, Ramis recordava als membres de la Junta l'ajut econòmic –vint mil rals– que se li havia concedit a Pallarés uns anys abans.⁶⁵⁸

La Junta, després de llegir el pla i les relacions presentades per l'empresari, una amb les entrades i l'import dels abonaments des de l'inici de l'any còmic fins al 17 de setembre i una altra amb la quantitat a què ascendien els diaris dels còmics i altres despeses de l'empresa, declarà “no haver lugar á la solicitud de este dia, y en prueba de la consideracion de estos Individuos al interesado, se ordena proponga este á mayor abundamiento nuevos arbitrios que sean peculiares del concocimiento de la Junta en cuyo caso se le concederán segun haya lugar presindiendo de lo abultado de las cuentas que há presentado poco ó nada conformes al plan de su contrata”. Segons la resolució, la Junta havia fet tot el possible respecte als pactes quart i sisè, als que es referia l'empresari a la seva sol·licitud, i ja no disposava de més arbitris que els que ja havia concedit a l'empresa.⁶⁵⁹ Malgrat les dificultats econòmiques, l'any còmic finalitzà, com estava previst el 18 de febrer, darrer dia de carnestoltes de 1817.

Funcions ofertes i obres representades per la companyia

28.IV.1816 *El pintor fingido* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatro: Reg. De suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 3).

29.IV.1816 *El desdén con el desdén* (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatro: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).

30.IV.1816 *El amo criado* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatro: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).

⁶⁵⁸ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 263 r.-263 v.

⁶⁵⁹ *Ibíd.*, ff. 262 r.-262 v.

- 01.V.1816_** *Lo cierto por lo dudoso o muger firme* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.V.1816_** *Si una vez llega a querer, la más firme es la mujer* (Comèdia) [de José de Cañizares] = “el duo de la escola” = Ball Fandango = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.V.1816_** *La Florentina* [de Ramón de la Cruz] = *La dama sutil* (Comèdia en dos actes) [de Luciano Francisco Comella?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.V.1816_** *El sordo en la posada* (Drama en dos actes) [de Desforgues, trad. per Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 05.V.1816_** *El sordo en la posada* (Drama en dos actes) [de Desforgues, trad. per Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 06.V.1816_** *La lavandera de Nápoles* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.V.1816_** *La moza de cántaro* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Trigueros] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.V.1816_** *El picarillo en España* (Comèdia) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.V.1816_** *La Misanropía y arrepentimiento* (Comèdia) [d’August von Kotzebue, trad. por Dionisio Solís] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.V.1816_** *La muger de dos maridos* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.V.1816_** *La reconciliación ó los dos hermanos* (Comèdia) [d’August von Kotzebue, trad. por Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.V.1816_** *La reconciliación ó los dos hermanos* (Comèdia) [d’August von Kotzebue, trad. por Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.V.1816_** *La Fulgencia* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14.V.1816_** *No puede ser guardar una muger* (Comèdia) [d’Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.V.1816_** *La Mogigata* (Comèdia) [de Leandro Fernández de Moratín] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.V.1816_** *La esposa amable* (Comèdia) [de Ramón de la Cruz] = *El español y la francesa* (Comèdia) “nunca representada en este teatro” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.V.1816_** *Caprichos de amor y zelos* (Comèdia jocosa) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).

- 18.V.1816** *El hombre singular o Isabel Primera de Rusia* (Comèdia) [de Leonardo Argensola] = Ball = *Tonadilla* de *Los majos del Rumbo* = Sainet *Los dos hermanos*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.V.1816** *El hombre singular o Isabela Primera de Rusia* (Comèdia) [de Leonardo Argensola] = Ball = *Tonadilla* de *Los majos del Rumbo* = Sainet *Los dos hermanos*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 7).
- 20.V.1816** *El amante generoso* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 21.V.1816** *La Celmira* (Tragèdia en cinc actes) [de De Belloy, trad. per Pablo de Olavide] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.V.1816** *El prisionero de guerra* (Comèdia) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.V.1816** *El mejor alcalde el Rey* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 24.V.1816** *Casa con dos puertas mala es de guardar* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.V.1816** *El delirio paternal o la Inés* (Comèdia) “nunca representada en este teatro” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 26.V.1816** *El delirio paternal o la Inés* (Comèdia) “nunca representada en este teatro” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 27.V.1816** *El fénix de los criados ó Maria Teresa de Austria* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.V.1816** *El Desquite* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.V.1816** *La viuda generosa* (Comèdia) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 30.V.1816** *Federico II Rey de Prusia* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella], “con su adorno teatral” = *Tonadilla* = Ball = Sainet de *Los tres novios imperfectos: sordo, mudo y tartamudo* [de Sebastián Vázquez], “adornado de música”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 31.V.1816** *El secreto á voces* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.VI.1816** *El hijo de cuatro padres y de cuatro madres perdido* (Comèdia) [de Luis Moncín] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.VI.1816** *El hijo de cuatro padres y de cuatro madres perdido* (Comèdia) [de Luis Moncín] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 03.VI.1816** *Federico II Rey de Prusia* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella], “con todo su adorno teatral” = *Tonadilla* = Ball = Sainet de *Los tres novios imperfectos: sordo, mudo y tartamudo* [de Sebastián Vázquez], “adornado de música”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).

- 04.VI.1816** *El pintor fingido* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 05.VI.1816** *El calderero de San Germán* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 06.VI.1816** *La dama labradora* (Peça en dos actes) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.VI.1816** *La reconciliación ó los dos hermanos* (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. por Vicente Rodríguez de Arellano] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.VI.1816** *Los falsos hombres de bien* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.VI.1816** *Los falsos hombres de bien* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.VI.1816** *Casarse por vengarse* (Comèdia) [de Francsico Rojas Zorrilla] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 11.VI.1816** *El mayor monstruo de los celos y Tetrarca de Jerusalén* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.VI.1816** *El negro y la blanca* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.IV.1816** El *Diario Balear* no anuncia funció. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles)_Festivitat del Corpus Christi.
- 14.VI.1816** *El valiente justiciero y rico hombre de Alcalá* (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.VI.1816** *Los encantos de Medea* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.VI.1816** *Los encantos de Medea* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 7).
- 17.VI.1816** *La presumida con la hermosa* (Comèdia “de gracioso”) [de Fernando de Zárata Castronovo] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.VI.1816** *El médico supuesto* (Comèdia), [de Molière?] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.VI.1816** *El vinatero de Madrid* (Comèdia) [d'Antonio Valladares de Sotomayor] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.VI.1816** *Las esposas vengadas y el joven de sesenta años* (en un acte) [de J. M. Sedaine?] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 21.IV.1816** *El confidente casual* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).

- 22.VI.1816** *El escultor y el ciego* (Comèdia en quatre actes) [de C. Fedirici, trad. per Domingo Botti] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.VI.1816** *El escultor y el ciego* (Comèdia en quatre actes) [de C. Fedirici, trad. per Domingo Botti] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 24.VI.1816** *A suegro irritado, nuera prudente* (Comèdia) [d'Antonio Valladares de Sotomayor] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.VI.1816** *La presumida y la hermosa* (Comèdia “de gracioso”) [de Fernando de Zárata Castronovo] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 26.VI.1816** *Competidor, hijo y padre* (Comèdia) [de José de Cañizares] = Ball = *Tonadilla* = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.VI.1816** AVISO TEATRAL.

La empresa y compañía del Teatro de esta Capital, deseando complacer á un público que tantas pruebas les dá continuamente de su benignidad y tolerancia, han dispuesto para hoy jueves 27 del corriente una magnífica funcion en la forma siguiente:

Se dará principio por un excelente Saynete titulado: *El médico y los cautivos*. En seguida se tocará una buena Sinfonía. A su continuación se cantará la célebre Opera titulada: *El tio y la tia*, nueva en este Teatro, música de Don Estevan Cristiani, con todo su aparato y grande orquesta. Se baylará y terminará la función una primorosa pieza en un acto, titulada: *La inocente Dorotea*. Si se ven premiados los deseos de la empresa y compañía, que son unicamente complacer á tan benigno y respetable público, darán por recompensadas sus taréas, y tendrán un nuevo testimonio de la bondad de los espectadores.

Actores y actrices en la Opera: Dama de música, Carvajal y Perales. Galan de música, Valenzuela y Dominguez.

La entrada á 3 reales.

A las 7 ½.

Nota: Antonia Perales Dama de versos, representará en la ópera el papel de la vieja; y no siendo el cantado de su profesion espera de la atencion de los espectadores, le disimularán sus faltas, que pueden suplir los buenos deseos que tiene de complacer y agradar á un público tan respetable y benigno. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen). (*Diario Balear*, p. 4).

- 28.VI.1816** *La mateixa funció d'ahir*. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.VI.1816** *La mateixa funció d'ahir*. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 30.VI.1816** *A suegro irritado, nuera prudente* (Comèdia) [d'Antonio Valladares de Sotomayor] = *Tonadilla* = Sainet = Ball “las boleras jaleadas á 3”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.VII.1816** *La escuela de los maridos* (Comèdia) [de Molière] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.VII.1816** *Servir á buenos* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.VII.1816** *El sordo en la posada* (Drama en dos actes) [de Desforgues, trad. por Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).

- 04.VII.1816** *La lavandera de Nápoles* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán?] = *Tonadilla* = Sainet = Ball. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4). (*Diario Balear*, p. 4).
- 05.VII.1816** *Servir á buenos* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Sainet = Ball. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 06.VII.1816** *El Avaro* (Comèdia) [de Molière, trad. per Dámaso de Isusquiza] = *Tonadilla* = Sainet = Ball. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.VII.1816** *El Avaro* (Comèdia) [de Molière, trad. per Dámaso de Isusquiza] = *Tonadilla* = Sainet = Ball. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 08.VII.1816** *El divorcio por amor* (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. por Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Sainet = Ball. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.VII.1816** *El Esopo moderno o lo que pasa en la casa de un grande* (Comèdia) = *Tonadilla* = Sainet = Ball. (Guàrdia de teatre: Reg. de siuzos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.VII.1816** *Para vencer el amor, saber vencerle* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.VII.1816** *El aguador de París* (Comèdia) [de J.-N. Bouilly, música de L. Cherubini, trad. i adap. per Antonio Marqués y Espejo] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.VII.1816** *Las victimas del amor* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.VII.1816** *El sabio en su retiro y villano en su rincon Juan Labrador* (Comèdia) [de Juan de Matos Fragoso] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14.VII.1816** AVISO TEATRAL
- Los Regidores protectores del Santo Hospital General, que no pueden mirar sin dolor la triste situación y estado de indigencia en que se halla constituido un establecimientos el mas piadoso y caritativo, deseosos de cooperar su alivio, han dispuesto para hoy domingo á beneficio de los pobres enfermos de aquella casa la funcion siguiente.
- Se dará principio con la comedia titulada: *Los tres hermanos enamorados*, pieza moderna y nunca representada en este teatro; en seguida se cantará un famoso quinteto del célebre autor Chimerosa, en italiano: concluido se baylarán las *Boleras Jaleadas* á tres, concluyendo la función con el saynete gracioso, y nuevo titulado: *El sutil tramposo*.
- Como el producto de la función tiene un destino tan recomendable, no dudan los protectores ver realizados sus deseos por medio de la caridad de los que se dignen concurrir á ella = A las 8. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 15.VII.1816** *La mateixa funció d'ahir*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.VII.1816** *La mateixa funció d'ahir*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.VII.1816** *La novia colérica* (peça nova) [de Ch. Étienne, trad. per Luciano Francisco Comella] = *Un loco hace cientos* (Comèdia en un acte), [de Maria

- Rosa Gálvez] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.VII.1816**_ *El galeote honrado* (Comèdia) [trad. del francès?] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.VII.1816**_ *Casa con dos puertas mala es de guardar* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.VII.1816**_ *La perla de Inglaterra y peregrina de Hungría* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 21.VII.1816**_ *La perla de Inglaterra y peregrina de Hungría* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 22.VII.1816**_ *El Diario Balear* no anuncia funció (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4).
- 25.VII.1816**_ *Dar la vida por su dama* (Comèdia) [de Juan de Matos Frago] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.VII.1816**_ *El hombre de la Selva Negra* (Comèdia) [de Catiran de Boirie] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.VII.1816**_ *El hombre de la Selva Negra* (Comèdia) [de Catiran de Boirie] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 01.VIII.1816**_ *Los rechazos y el secreto* (Comèdia) [de Picard] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.VIII.1816**_ *Carlos V sobre Túnez* (Comèdia) [de José de Cañizares], “con su adorno de teatro” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.VIII.1816**_ *Carlos V sobre Túnez* (Comèdia) [de José de Cañizares], “con su adorno de teatro” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 07.VIII.1816**_ *La Isabela* (òpera) [de Luciano Francisco Comella] = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.VIII.1816**_ *La Isabela* (òpera) [de Luciano Francisco Comella] = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.VIII.1816**_ *Las doncellas amazonas* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.VIII.1816**_ *La mateixa funció d’ahir*. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 15.VIII.1816**_ *El celoso y la tonta* (Comèdia) [d’Isusquiza] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.VIII.1816**_ *Hay venganza que es clemencia* (Comèdia) [de Nicolás Martínez] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.VIII.1816**_ *Hay venganza que es clemencia* (Comèdia) [de Nicolás Martínez] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.VIII.1816**_ *Pablo y Virginia* (Comèdia) [d’E.-G.-F. Favières, trad. per Juan Francisco Pastor] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario Balear*, p. 4).

- 24.VIII.1816_** *El hombre de la Selva Negra* (Comèdia) [de Catiran de Boirie] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.VIII.1816_** *El hombre de la Selva Negra* (Comèdia) [de Catiran de Boirie] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 29.VIII.1816_** *El aviso á los casados* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.IX.1816_** *Las vivanderas ilustres* (Comèdia) [d'Antonio Valladares de Sotomayor] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 05.IX.1816_** *Marica, la del puchero* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guardia del teatro: Reg. De suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.IX.1816_** *El criado de dos amos* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. per José Concha] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.IX.1816_** *El criado de dos amos* (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. per José Concha] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 10.IX.1816_** *El Barón* (Comèdia) [de Leandro Fernández de Moratín] = *tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.IX.1816_** *El amante honrado* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.IX.1816_** *Las visperas sicilianas* (Comèdia) [de Delavigne, ref. per Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.IX.1816_** *El amigo honrado* (Comèdia) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14. IX.1816_** *El opresor de su familia* (Comèdia) [d'Alexander Duval, trad. per Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15. IX.1816_** *El opresor de su familia* (Comèdia) [d'Alexander Duval, trad. por Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 16.IX.1816_** *La Fulgencia* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.IX.1816_** *La niña de Gómez Arias* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.IX.1816_** *Servir á buenos* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.IX.1816_** *Servir a buenos* (Comèdia) [de Lope de Vega] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.IX.1816_** *El medico á palos* (Comèdia) [de Molière, trad. per Leandro Fernández Moratín] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).

- 21.IX.1816** *El delincuente honrado* (Comèdia) [de Gaspar Melchor de Jovellanos] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.IX.1816** *El fiscal de su delito, Juez sordo y testigo ciego* (Comèdia nova en cinc actes) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.IX.1816** *El fiscal de su delito, Juez sordo y testigo ciego* (Comèdia nova en cinc actes) = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 24.IX.1816** *Caprichos de amor y celos* (Comèdia jocosa) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 25.IX.1816** *El amo criado* (Comèdia) [de Francisco Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 26.IX.1816** *La Jacoba* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
Los numeros que han salido premiados los tres dias pasados son los siguientes: 5860 – 5774 – 4821.
- 27.IX.1816** *La Jacoba* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.IX.1816** *El triunfo del amor y la amistad, Jenwal y Faustina* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Gaurdia de teatro: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.IX.1816** *El triunfo del amor y la amistad, Jenwal y Faustina* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 30.IX.1816** *La viuda generosa* (Comèdia) [de Fermín del Rey] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.X.1816** *Las hidalgúas de una inglesa* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.X.1816** Hoy se representa la comedia titulada: *La familia indigente* (Comèdia en un acto), [de Carlo Goldoni, trad. por Luis Moncín]; en seguida se tocará la acreditada Sinfonia de la Opera, *la Italiana en Argel*. A su continuacion se cantará la célebre Opera en un acto nominada, *El licenciado farfulla* [de Ramón de la Cruz], bien conocida por su genial lenguaje y enredo gracioso de la fabula; haviendose añadido varias piezas de musica nuevas, que contribuyen al mejor adorno de esta pieza recomendable; todo con el correspondiente aparato y grande orquesta. Se baylará y terminará la funcion con el divertido Sainet, titulado: *Baronesa y zapateros, ó la soberbia castigada*. (Gaurdia de teatro: Reg. de Napoles). (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.X.1816** La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4)
- 04.X.1816** *Los exteriores engañosos* (Comèdia) [de L. de Boissy, trad. per Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 05.X.1816** *Pedro el grande Sar de Moscovia* (Comèdia), [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Gaurdia de teatro: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).

- 06.X.1816**_ *Pedro el grande Sar de Moscovia* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 07.X.1816**_ *El negro sensible* (pieza en un acto) [de Luciano Francisco Comella] = *El Esplin* (Comèdia en un acte), [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.X.1816**_ *Lo cierto por lo dudoso* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.X.1816**_ *Los acasos imprevistos en las montañas de Murcia o el incógnito generoso* (Comèdia) = *tonadilla la vieja burlada* = Ball *la estatua movable por amor* = Sainet *Los tres huespedes burlados*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.X.1816**_ La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.X.1816**_ *La novia colérica* (peça nova) [de Ch. Étienne, trad. por Luciano Francisco Comella] = *La dama sutil* (Comèdia en dos actes) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Gaurdia de teatro: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.X.1816**_ *El confidente casual* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.X.1816**_ *El confidente casual* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 14.X.1816**_ *La Isabela* (ópera en dos actos) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.X.1816**_ *El viejo y la niña* (Comèdia en tres actes) [de Leandro Fernández de Moratín] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.X.1816**_ *Los españoles en Chile* (Comèdia) [de González de Bustos] = Ball = Sainet. (Gaurdia de teatro: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.X.1816**_ *El Esplin* (Comèdia en un acto) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = *El hombre de bien* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.X.1816**_ *La Misanropía y arrepentimiento* (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. per Dionisio Solís] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.X.1816**_ *El reconciliador* (Comèdia) [de Demoustier, trad. por Félix Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.X.1816**_ La mateixa funció d'ahir. (Gaurdia de teatro: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 21.X.1816**_ *El parecido en la corte* (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.X.1816**_ *La victimas del amor* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.X.1816**_ Beneficio de Florentín Hernández, primer actor

Hoy se representará la comedia titulada: *Los tristes efectos que trae la suma condescendencia en los Maridos; ó sea Las segundas Nupcias*. Finalizada, se cantará el gracioso Quinteto de la opera: *La Dama Caprichosa*, en el que tendrá el honor la Sra. Gerónima Llorente, 2º actriz de este teatro, de presentarse por primera vez, en este ramo, confiada en que serán disimulados sus defectos, por ser un desempeño tan ageno de la clase que ocupa: á continuación se baylarán las *Jaleadas á duo* por el Sr. Rivas, y la referida Llorente: despues se cantará un duo por los Sres. Carvajo y La Madrid, de la opera nueva, *El fanático por la música*; dando fin á toda la funcion, el gracioso Saynete de *Inesilla, la de Pinto* [de Legrand i Biancolelli, trad. de Ramón de la Cruz]. (Guàrdia de teatro: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).

- 24.X.1816**_La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.X.1816**_El desdén con el desdén (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen i nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 26.X.1816**_La casualidad contra el cuidado o los bigotes del moro (Comèdia) [d'Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.X.1816**_La casualidad contra el cuidado o los bigotes del moro (Comèdia) [d'Enciso Castrillón] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 28.X.1816**_El dómine Lucas (Comèdia “de figurón”) [de José de Cañizares] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.X.1816**_La reconciliación ó los dos hermanos (Comèdia) [d'August von Kotzebue, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 30.X.1816**_Casarse por vengarse (Comèdia) [de Rojas Zorrilla] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 31.X.1816**_El triunfo del amor y la amistad, Jenwal y Faustina (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.XI.1816**_El *Diario Balear* no anuncia funció (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles).
- 02.XI.1816**_Triunfar por valor y la fe (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.XI.1816**_Triunfar solo por la fe (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 04.XI.1816**_Hoy se representará la comedia en 3 actos titulada: *La cueva de los bandidos*, terceto, bayle y saynete todo nuevo: En justo obsequio del dia estará el teatro iluminado.- Beneficio del gracioso. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4). (*Diario Balear*, p. 4).
- 05.XI.1816**_La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4)
- 06.XI.1816**_El pintor fingido (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano], “desempeñará la parte de gracioso un compañero que va de camino”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).

- 07.XI.1816_** *La muger de dos maridos* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.XI.1816_** *Natalia y Carolina* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.XI.1816_** *El fiscal de su delito, Juez sordo y testigo ciego* (Comèdia nova en cinc actes). (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.XI.1816_** *La mateixa funció d'ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 11.XI.1816_** *Si una vez llega a querer, la más firme es la mujer* (Comèdia) [de José de Cañizares]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.XI.1816_** *Alejandro en las Indias iluminado* (Comèdia). (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.XI.1816_** *Si una vez llega a querer, la más firme es la mujer* (Comèdia) [de José de Cañizares]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14.XI.1816_** *Por no poderse dar la comedia antes de imprimirse el Diario, si la hay se anunciará con los carteles públicos.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4). (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.XI.1816_** *La dama duende* (Comèdia) [de Calderón de la Barca]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.XI.1816_** *La casa tapiada* (Comèdia). (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.XI.1816_** *La mateixa funció d'ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 18.XI.1816_** *La Isabela* (ópera en dos actes) [de Luciano Francisco Comella]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.XI.1816_** *Se anunciará en los carteles públicos.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.XI.1816_** *El fénix de los criados ó Maria Teresa de Austria* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 21.XI.1816_** *El fénix de los criados ó Maria Teresa de Austria* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.XI.1816_** *El indolente poltrón* [de Francesconi]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.XI.1816_** *El amor y la intriga* (Comèdia) [d'Schiller]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 24.XI.1816_** *El amor y la intriga* (Comèdia) [d'Schiller]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 25.XI.1816_** *Se anunciará con los carteles: pues no se ha podido dar antes de imprimir el Diario.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 26.XI.1816_** *El fénix de los criados ó Maria Teresa de Austria* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.XI.1816_** *La escuela de los maridos* (Comèdia) [de Molière]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.XI.1816_** *El reconciliador* (Comèdia) [de Demoustier, trad. per Félix Enciso Castrillón]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.XI.1816_** *Guerra abierta* (Comèdia). (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).

- 30.XI.1816_** *El mayor palmer* (Comèdia nova) [de Félix Enciso Castrillón]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.XII.1816_** *El mayor palmer* (Comèdia nova) [de Félix Enciso Castrillón]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 02.XII.1816_** *El abate de l'Epee* (Comèdia) [de J.-N. Bouilly, trad. per Juan de Estrada]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.XII.1816_** *El abate de l'Epee* (Comèdia) [de J.-N. Bouilly, trad. per Juan de Estrada]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.XII.1816_** Se anunciará en los carteles públicos. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 05.XII.1816_** *El café* (Comèdia) [de Leandro Fernández de Moratín]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 06.XII.1816_** *El hombre convencido a la razón y la muger prudente* (Comèdia) [de Carlo Goldoni]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.XII.1816_** *Las lágrimas de una viuda no se deben creer jamás* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella?]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.XII.1816_** *Las lágrimas de una viuda no se deben creer jamás* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella?]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 09.XII.1816_** *El tío y la tía* (òpera), [d'Esteban Cristiani]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.XII.1816_** La mateixa funció d'ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.XII.1816_** *El bandolero honrado* (Comèdia) [d'Schiller]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.XII.1816_** *El bandolero honrado* (Comèdia) [d'Schiller]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.XII.1816_** *El Desquite* (Comèdia). (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14.XII.1816_** *Las cárceles de Lamberg y heroico rey de Polonia* (Comèdia) [de Carlos Igual]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.XII.1816_** *Las cárceles de Lamberg y heroico rey de Polonia* (Comèdia) [de Carlos Igual]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 16.XII.1816_** *El hijo expuesto al suplicio por dar vida a su madre o bien sea, Carlota y Federico* (Comèdia), “bayle las boleras jaleadas á tres” = Beneficio de la segunda actriz. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.XII.1816_** La misma función de ayer. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.XII.1816_** *Las segundas nupcias* (Comèdia). (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.XII.1816_** *Las segundas nupcias* (Comèdia). (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.XII.1816_** *El Diluvio* (Comèdia). (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 21.XII.1816_** *Blanca y Motcasin* (Comèdia) [d'Arnault]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).

- 22.XII.1816** *Blanca y Motcasin* (Comèdia) [d'Arnault]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.XII.1816** *Eduardo y Federica* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 24.XII.1816** Las actrices del teatro han dispuesto para hoy la funcion siguiente: *El atolondrado* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano]. Concluida se cantará la tonadilla de la *Venida del soldado* por la Sra. Ridaura, y las Sras. Llorente, Perales y Alvarez; á su continuación se baylará el bolero, que desempeñará pr primera vez la hija de la Señora Ridaura, y concluirá el divertido saynete de *La estera y el sacristán*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen). (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.XII.1816** *Numancia destruida* (Comèdia) [d'Ignacio López de Ayala]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 26.XII.1816** *Numancia destruida* (Comèdia) [d'Ignacio López de Ayala]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.XII.1816** *El abate de l'Epee* (Comèdia) [de J.-N. Bouilly, traducida por Juan de Estrada]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.XII.1816** *El abate de l'Epee* (Comèdia) [de J.-N. Bouilly, traducida por Juan de Estrada]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.XII.1816** Se anunciará en los carteles públicos. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 30.XII.1816** *El bandolero honrado* (Comèdia) [d'Schiller]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 31.XII.1816** Si lo hay se anunciara con los carteles públicos. (Guàrdia de teatre. Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.I.1817** *El ardid de una mujer cuando no quiere querer* (Comèdia). (Guàrdia de teatre: Reg. de Napoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.I.1817** La misma función de ayer. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.I.1817** *La casualidad con razón* (Comèdia). (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.I.1817** *Los falsos hombres de bien* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 05.I.1817** *Los falsos hombres de bien* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 06.I.1817** *Donde las dan las toman* (Comèdia) [de Carlo Goldoni]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.I.1817** *Donde las dan las toman* (Comèdia) [de Carlo Goldoni]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.I.1817** *El perfecto amigo* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.I.1817** *El opresor de su familia* (Comèdia) [d'Alexander Duval, trad. per Enciso Castrillón]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.I.1817** El *Diario Balear* no anuncia funció (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles).
- 11.I.1817** *Al deshonor heredado vence el honor adquirido* (Comèdia) [de Fermín Laviano]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.I.1817** *Al deshonor heredado vence el honor adquirido* (Comèdia) [de Fermín Laviano]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).

- 13.I.1817_ El *Diario Balear* no anuncia funció (Guàrdia de teatre: Reg. de Nàpoles).
- 14.I.1817_ Si lo hay, se anunciará con los carteles públicos. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.I.1817_ *Las visperas sicilianas* (Comèdia) [de Delavigne, ref. por Félix Enciso Castrillón]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 8).
- 16.I.1817_ *El mejor alcalde el Rey* (Comèdia) [de Lope de Vega]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nàpoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.I.1817_ *El gran virrey de Nápoles Duque de Osuna* (Comèdia) [de Monroy y Silva]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.I.1817_ La misma función de ayer. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.I.1817_ *El hombre de la Selva Negra* (Comèdia) [de Catiran de Boirie], con todo su teatro. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nàpoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 20.I.1817_ *La enterrada en vida* (Comèdia) [d'Eugenio de Tapia]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 21.I.1817_ La misma función de ayer. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.I.1817_ No hay teatro (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.II.1817_ Teatro: Mañana en las casas de la comedia se egecutará la divertida funcion siguiente: Dará principio con varios pasos de sombras chinescas, y en ella una figura baylará el bayle ingles. A continuacion la música dará un armonioso conciero á toda orquesta; concluido se le mostrarà varias piezas de fuegos Fricos, y dará fin con algunas vi tas de ombres clares = La entrada 12 quartos = Primera Luneta á idem. = Segunda á 6 quartos. Palcos principales a peseta = Segundo á 4 sueldos = terceo á dos. Se empezará a las 7.
Los senyores que han tenido abono de luneta esta ultima temporada y uieren seguir, acudiran á la casilla del despacho esta tarde y manyana todo el dia. (*Diario Balear*, p. 4).

L'any còmic de 1817. Enfrontaments entre les autoritats locals

El 9 de gener de 1817, la Junta es reuní a fi de començar les gestions per al començament de l'any còmic de 1817. En la reunió, el president, Juan Manuel Lubet, manifestà que el motiu de la reunió eren "los deseos que le animan para que sigan las diversiones teatrales en el año Comico venidero". Com es trobaven a l'època idònia per a poder millorar la companyia còmica, el president ho feia present a la resta de membres de la Junta perquè es prengués algun acord al respecte. La Junta acordà comunicar l'assumpte a l'Ajuntament, ja que era una de les atribucions del consistori, i que abans de comunicar-ho al consistori, el secretari ho fes saber a l'actual empresari, Josep Ramis, per si aquest volgués continuar un any més al front de l'empresa. El mateix dia,

el secretari féu saber la resolució a l'empresari, que expressà no voler continuar amb l'empresa del teatre per a l'any còmic següent.⁶⁶⁰

El 9 de febrer, el corregidor, Juan Manuel Lubet, dirigí un escrit al president del Suprem Consell de Castella demanant l'ajut econòmic necessari per a poder mantenir un any més la companyia còmica de la ciutat. En l'exposició de l'escrit, el llicenciat Lubet, a més de justificar el sosteniment del teatre per raons socials i polítiques, atacava de manera contundent a la societat mallorquina de l'època, titllant-la d'ociosa, escassament instruïda i poc emprenedora. En opinió de Lubet, “el genio de sus naturales, y escaza proporcion por estar aislados de noticias no les permiten se dediquen mayormente a la lectura, e instruccion particular, redundando de esto la faccion, o inclinacion al Juego, y demas distracciones subsecuentes”. Per aquesta raó –continua Lubet–, el capità general i el corregidor interí sempre havien mostrat una certa propensió particular en auxili de l'abolició d'aquests mals socials mitjançant el sosteniment del teatre. Finalment, Lubet demanava la protecció del teatre “concediendoles algunos arbitrios hasta la cantidad de quarenta mil reales al año que es lo que segun el computo prudencial falta para equilibrar los gastos con las entradas”. Per a aconseguir dita quantitat proposava que cada taverna, lloc de billars i fonda pagués un duro mensual “permitiendoseles en recompensa las tengan abiertas una ora mas de la señalada en los autos de buen gobierno”, i que per cada baralla que es vengués es pagués un sou.⁶⁶¹

El 20 de febrer, Miguel Porcel, fuster, i Bernardo Ramos, actor, presentaren un pla per a fer-se càrrec de l'empresa teatral. El pla constava de sis condicions indispensables per a poder formar una companyia “a partido” per al coliseu de Palma. Segons els emprenedors, les condicions que “no podran por ningun caso dejar de se cumplidas, pues faltando estas seria imposible poder subsistir sus individuos” eren les següents:

1ª.....Se nos deveran dar abonados veinte palcos de 1ª y 2ª fila = 6 Idm de tercera = Y quatro de la quarta á los mismos precios que han estado el año anterior quitandoles la carga de las dos entradas forzadas quedando á la voluntad de estos señores abonados el tomar las que tubiesen a bien.

2ª.....Se nos deveran proporcionar abonadas ciento y cincuenta lunetas é igualmente de entradas á los precios acostumbrados.

⁶⁶⁰ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 266 r.

⁶⁶¹ Ibídem, ff. 311 r.-312 r.

3ª.....Todos estos abonos deveran ser pagados todos los meses adelantados para que por este medio no pueda faltar por ningun caso sus partidos á los Actores.

4ª.....Se nos deveran dar para conducir la Compañia, sacar despacho, dar prestamos y demas gastos que son indispensables veinte mil reales vellon advirtiendole que de esta cantidad deveran ser pagados los viajes maritimos y lo restante sera con calidad de reintegro y sus ganancias. Vien entendido que si ajustadas cuentas resultase no haver podido los individuos sacar una subsistencia regular no se les podra hacer cargo de dicha cantidad y si darles advitrios para poder cubrirse ó indemnizarse.

5ª.....Se nos concederan siete rifas Generales por toda la isla.

6ª.....La Casa Teatro se nos devera franquear libre y si sera de cargo de la Compañia el hacer dos beneficios para el Santo Hospital libres de la Compañia y solo tendran que pagar los gastos diarios.⁶⁶²

Al cap de tres dies, el 23 de febrer, es reuní la Junta de Teatres a fi d'estudiar les condicions exposades pels empresaris. Després d'haver examinat cadascuna de les condicions que contenia el pla, la Junta l'aprovà, "pero con la precisa condicion de que mediante á que la Junta no maneja fondos, ni tiene arbitrios por si para realizarlos, no se constituye por tanto responsable al subsanamiento de intereses en ningun tiempo, y sí se obliga á protexer unicamente á la Compañia, tanto para que puedan tener efecto dichas condiciones como para la subsistencia de la empresa". En aquest sentit, el llicenciat Lubet manifestà que en el darrer correu havia enviat una representació al Rei, per mitjà del president del Suprem Consell de Castella, proposant alguns arbitris, com ara, el desistiment de part del sobrant del dret de mollatge i la imposició d'algun impost sobre les baralles, que no en tenien cap. De les manifestacions del corregidor interí inferim que l'anterior escrit dirigit al president del Consell de Castella, amb data del 9 de febrer, encara no havia obtingut cap resposta. Després d'escoltar tot el que la Junta havia acordat, Bernardo Ramos i Miquel Pocel, expressaren estar conformes, "en cuya virtud, y respecto á estar aprontados por D. Bartolome Valenti Forteza de este Comercio por conducto del Secretario de la Capitania General Dn. Jacobo Oliba en cuyo poder se hallan, veinte mil reales de vellon en oro, acordó que dandose ante todas cosas por los contratistas la competente fianza de abono de mancomune in solidum, y previas las renunciaciones correspondientes de fueros, y demas, de responder á las resultas de la planificacion y realizacion de su compañía, hasta el estado de ponerla en posesion de sus funciones, se les entregue por el espresado Oliba la dicha cantidad, con obligacion asimismo de devolverla los Empresarios bajo los terminos que contiene la condicion 4ª

⁶⁶²Ibídem, ff. 295 r.-295 v.

del enunciado plan, encargandoseles se esfuersen en quanto les sea posible á mejorar dicha compañía tanto por su propio interes, y subsistencia, como para agradar al publico á quien la Junta tiene empeño de atraerle para la permanencia de esta diversion que evita mayores males y fomenta la ilustracion”.⁶⁶³

L’endemà, Miquel Porcel i Bernardo Ramos firmaren, davant el notari Agustí Marcó, secretari segon de l’Ajuntament i de la Junta de Teatres, un acte mitjançant el qual es comprometien a realitzar l’empresa i la companyia còmica, verificant la seva planificació fins posar en execució les funcions teatrals. A més, prometien tornar els vint mil rals que els avançava el comerciant Bartomeu Valentí Forteza segons els terminis expressats a la quarta condició del pla. Per al seu compliment, els empresaris obligaven tots els seus béns, “muebles y raizes, havidos, y por haver, caudal, generos, y efectos de uno y otro contrahente, y Porcel especialmente, sus casas, Botiga y entresuelos dentro de ella, y altos, habitacion separada dentro de un Zaguan, situadas una y otra finca dentro de esta Ciudad, Parroquia de Santa Cruz, una de las quatro esquinas de la Calle de Apuntadors frente la del Notario Roselló y Cladera, y confinantes con Casas de los herederos de Dn. Christoval Gomila, y con otras de Jayme Arrom, cuyas casas obligadas, afirma valer de Capital unas dos mil y quinientas libras mallorquinas, y que solamente estan sujetas al gravamen de 21 libras de censo anual á razon de 3 p% á distintos perceptores, prometiendo no enagenarla, en todo, ni parte, en perjuicio de esta obligacion, que ahora solemnemente contrahe”.⁶⁶⁴ Com que Miquel Porcel no havia presentat cap document que acredités la propietat de les cases que obligava en l’acte, Lubet ordenà que els mestres Josep Frontera, picapedrer, i Miquel Verd, fuster, examinessin les cases. El mateix dia 24, els mestres informaren que les cases es trobaven en bon estat i confirmaven que el seu valor era de dues mil cinc-centes lliures mallorquines.⁶⁶⁵ D’altra banda, el secretari Rafel Manera informava de tot el que constava als llibres de la Reial oficina d’Hipoteques de Palma, referent a les possessions de Porcel i la seva esposa.⁶⁶⁶

Amb tots els tràmits complerts, el 4 d’abril la Junta de Teatres decidí publicar l’elenc de la companyia còmica d’aquest any, sota la direcció de Miquel Porcel i

⁶⁶³ *Ibíd*em, ff. 267 r.-268 r.

⁶⁶⁴ *Ibíd*em, ff. 278 r.-279 v.

⁶⁶⁵ *Ibíd*em, ff. 269 r.-270 r.

⁶⁶⁶ *Ibíd*em, f. 271 r.

Bernardo Ramos, i les condicions i els preus de l'any còmic. Segons el cartell d'avís al públic, publicat a les pàgines del *Diario Balear*, l'elenc d'aquest any fou el següent:

Director de escena el Señor Simon Sanchez.

*Donde representaron
el año pasado.*

ACTRICES
Antonia Perales Palma.
Maria Navarro..... Cartagena.
Maria Alvares Palma.
Manuela Carvajal..... Idem.
Maria Lisuasain..... Idem.
Rosa Pelufo..... Cartagena.
Sobresalienta.
Vicenta Guitarte..... Gerona.

ACTORES.
Simon Sanchez Alicante.
Bernardo Ramos Palma.
Mariano Aparici.
Francisco Ribas Palma.
José Moreno..... Idem.
Miguel Llorens..... Valencia.
Pedro Gonzales..... Palma.
Carácter anciano.
Juan de Dios Garcia..... Cartagena.
Angel Davila Gerona.
Caracter jocoso.
Ramon Plaza..... Cartagena.
Antonio Dominguez Palma.

Compañia de cantado.
Maria Salazar Cartagena.
Manuela Carvajal.
Antonia Perales.
Vicenta Guitarte.
Tenores.
Bruno Carbajo..... Palma
Antonio Dominguez.
Bufos.
Pedro Richi. Barcelona.
Ramon Plaza.

Compañia de bayle.
Manuela Margolles Valencia.
Manuela Carvajal.
Rosa Pelufo.
Maria Navarro.

Boleros.
Miguel Llorens. Director.
Francisco Ribas.

Apuntadores.
Joaquín Martínez.
Pedro González Ribera.
José Moreno.

Pintor y Guardaropas.
Antonio Seballos.

Tramoistas.
Miguel y Juan Porsel.

Musico de Compañía.
Don Andrés Pavia.⁶⁶⁷

Respecte a l'any còmic anterior, continuaven formant part de la companyia Antonia Perales, María Álvarez, Manuela Carvajal, María Lisuasain, Francisco de Paula Ribas, Antonio Ceballos, Bernardo Ramos, Antonio Domínguez, Mateo Sierra, José Moreno, Joaquín Martínez i Miquel Porcel. D'altra banda, l'abandonaren Florentín Hernández, Vicente Hernández, Gerónimo La-Madrí, Gerónima Llorente, Manuela González, Damiana Ridaura i la seva filla, Juana. Per a suplir aquestes baixes, els empresaris contractaren a María Navarro, Rosa Pelufo, Vicenta Guitarte, María Salazar, Manuela Margolles, Simón Sánchez, Mariano Aparici, Miguel Llorens, Pedro González, Juan de Dios García, Ángel Dávila, Ramón Plaza, Pedro Rizzi, Juan Porcel i Bruno Carbajo, que després d'alguns anys tornava al teatre de Palma.

Queixes dels còmics contra l'empresari. Dificultats econòmiques

El 6 d'abril començaren les representacions d'aquest any còmic i uns dies després sorgiren els primers problemes entre l'empresari i els còmics. El 20 d'abril, la Junta de Teatres es reuní a fi de tractar l'assumpte. A l'inici de la reunió, el president, Juan Manuel Lubet, exposà la queixa que la nit anterior havia rebut per part dels còmics, ja que no havien cobrat el diari corresponent a la nit del dia 18. El president, "después de varias persuaciones, y reconvenciones suaves y políticas con que logró aquietarlos", dictaminà les següents providències:

⁶⁶⁷ *Diario Balear*, 6 d'abril de 1817.

1ª.....*Que el Empresario Miguel Porcell se prevenga de fondos correspondientes para ir supliendo las faltas en las noches que no basten los ingresos, apercibido que en su defecto se procedera contra el á lo que haya lugar.*

2ª.....*Que interim no llega el dia seis de Mayo proximo en el que deveran empezarse á cobrar los Abonos de Palcos y Lunetas con cuyo ingreso tienen para suplir las faltas de mas de la mitad de cada mes segun la experiencia lo ha acreditado se paguen alternativamente, una noche si y otra no hasta donde alcance á los Comicos y gastos para que de este modo se repartan las cargas entre todos y sean las suertes iguales.*

3ª.....*Que no correspondiendo el producto que se dice sacarse á la numerosa y crecida concurrencia del Publico que se notan los mas de los dias, mucho mas haviendose hecho muy freqüentes los aumentos de entrada contra el Plan propuesto y acordado por la Junta á fin de remediar por todos los medios posibles estos abusos, y venir en conocimiento con verdad y exactitud de lo que realmente producen dichas funciones mandó S.S. se nombre interventor por parte del Gobierno con el diario de dos ó tres reales para cuyo efecto nombró provisionalmente á Josep Obrador Procurador de este Juzgado con la precisa obligacion bajo responsabilidad de estar en la ventanilla donde se reparten las papeletas antes de abrirse al publico, examinando antes todas cosas, y previo la razon firmada que tomara del Autor Cabeza de Compañia el total de boletines para despues tomar la razon de los que se han vendido, y de las que quedan sin vender pasando en acto continuo para su confrontacion al examen de las que haya en la Caxilla que esta sobre la Mesa de la entrada del Portal principal anotandolo todo con la devida claridad y expecificacion, y extencion por diarios.*

4ª.....*Que siendo sumamente notable y escandaloso que no le hubiesen dado de noche por vendida mas que catorce Lunetas quando estava el Patio todo lleno á fin de evitar semejantes abusos y que no se grave á la Compañia de manera alguna; mandó S.S. de que el acomodador Gabriel Piña no permita se sienten á la Luneta persona alguna menos que no le presente la correspondiente Tarqueta como es estilo en todos los Teatros pues en su defecto respondera de los intereses de las que se hallan ocupadas para lo qual mandara S.S. hacer la correspondiente reqisa.*

5ª.....*Que de cuenta de dicha Compañia se nombre una persona de su confianza paraque esté en la Puerta y no entren mas que los Abonados, cuidando esta de que dichos Abonados lleven un resguardo para no confundirse á no ser notoriamente conocidos, cuyos resguardos podran darse todos los meses recogiendo todos los Meses, y renovandose á los fines y principios de cada mes.*

6ª.....*Dispuso S.S. de que en el caso de que no bastasen todos los medios para la subsistencia de la Compañia se minore esta de los papeles menos necesarios y poco gratos á la benevolencia del Publico respecto á que se han excedido de las advertencias que hizo Su Señoria á los Empresarios, reduciendo los gastos de Compañia y demas á los seiscientos reales vellon que segun calculo produce el todo de las Entradas y Abonos, y proponiendo los medios de mejoras para poder sufragar dichos gastos ya con el aumento del abono de las entradas de los Palcos como estava el año proximo, si les combinere ó segun les paresca.*

7º.....Mandó S.S. de que á fin de que no lo comprometan como hasta aqui el Autor de la Compañia les dé en lo succesivo precisamente parte de todo lo que vaya ocurriendo con la devida reserva y anticipacion para poner como Juez Privativo el remedio competente bajo la pena de cinquenta libras de multa al que incurra en lo contrario, sin perjuicio de que S.S. elevara las noticias conducentes á S.E. como lo dicta la politica y respecto en los casos y circunstancias necesarias, y de darsele diariamente por el Autor parte de lo que vaya ocurriendo por la misma razon.

Després el president ordenà que a continuació de la resolució que devia prendre la Junta s’inserís testimoni literal de l’exposició que dirigí al president del Consell de Castella, amb data del 9 de febrer, i que es comunicués al capità general perquè aquest protestés davant la superioritat, ja que el Consell de Castella encara no havia contestat a aquella exposició. La Junta aprovà les providències donades pel president. Respecte a l’incompliment dels contractes per part de l’empresari, els membres de la Junta dictaminaren que “acudan á dicho Señor Presidente paraque como á Justicia y Juez Privativo les administre la que tengan”.⁶⁶⁸

El 29 d’abril, el secretari de la Junta de Teatres comunicà al capità general l’exposició que Lubet havia dirigit al Consell de Castella, tal com ho havia acordat la Junta nou dies abans, perquè aquest recorregués a la superioritat competent. D’altra banda, el mateix dia, els còmics iniciaven el procés judicial contra els empresaris davant la Cúria del Corregiment de Palma mitjançant un escrit preparat per l’advocat Joan Marià Togores.⁶⁶⁹ A l’escrit, Joaquín Martínez, “Apuntador y Autor interino de la Compañia comica de la presente Ciudad”, en nom propi i en el de tots els còmics de la companyia, manifestà que ell i els seus companys havien estat ajustats sota la precisa condició de percebre diàriament les quantitats estipulades als seus respectius contractes. No obstant això, els empresaris havien incomplert l’acord després de negar-se a pagar els diaris en les darreres funcions per falta de diners. A més a més, segons els còmics, les pèrdues ocasionades al llarg de les vint-i-tres funcions que s’havien ofert fins aquell moment feia previsible la desaparició de la companyia. Malgrat això, la companyia estava disposada a continuar treballant, però, sota aquelles circumstàncies resultava impossible. Per aquesta raó, proposaven que dins el termini de tres dies s’assegurés *el partido* que s’havia contractat, sota les formalitats i condicions necessàries i a plena

⁶⁶⁸ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 308 r.-310 v.

⁶⁶⁹ El procés formà un expedient que consta de quaranta-un folis. Aquest expedient es troba a l’AMP, Fons Pons, lligall 199, ff. 340 r.-381 v.

satisfacció de la mateixa companyia, o, en cas contrari, que es declaraessin nuls els contractes que s'havien signat i es donés la llibertat als actors per a poder ajustar-se amb uns altres autors. Finalment, la companyia advertia que, si no es resolvia l'assumpte, finalitzarien les representacions el 5 de maig.⁶⁷⁰ Com a prova del que havia exposat, Martínez presentà una còpia del contracte que havia signat amb els dos empresaris, en el qual s'especificava que per les seves obligacions devia cobrar la mitja part del *partido* – estipulat en 21 rals– i la ració completa –16 rals–.⁶⁷¹

Davant la petició dels còmics, el corregidor interí, Juan Manuel Lubet, ordenà, per a poder dictaminar amb més certesa, que s'adjuntés a la petició dels còmics una còpia del contracte signat pels empresaris, Miquel Porcel i Bernardo Ramos, mitjançant el qual es comprometien a fer-se càrrec de l'empresa. A més, una vegada realitzat l'anterior tràmit, ordenà que se li comunicés a Miquel Porcel tot el que havia succeït fins al moment en aquella cúria perquè aquest exposés les seves raons, “apercibido que en su defecto serán de su cargo, y riesgo las resultas”.⁶⁷² L'endemà, el 30 d'abril, el segon secretari de l'Ajuntament, Agustí Marcó, envià una còpia certificada de l'escriptura i una altra de l'acta de la reunió celebrada per la Junta de Teatres el dia 23 de febrer de 1817, tal com ho havia demanat Lubet.⁶⁷³ Aquest mateix dia, davant l'absència de Bernardo Ramos de l'illa, el corregidor emeté una ordre d'empresonament, dirigida al corregidor de València, perquè aquest intentés localitzar-lo, detenir-lo i enviar-lo a Palma. A l'escrit que acompanyava l'ordre s'especificava que Ramos, conegut amb el malnom de *Rodrigues*, era borni, i que l'ordre devia enviar-se a tot el districte i a la província.⁶⁷⁴

D'altra banda, l'1 de maig, Joaquín Martínez, autor interí de la companyia envià dos escrits a les autoritats palmesanes. Un, dirigit al llicenciat Lubet, en què li comunicava la decisió de la companyia de no seguir treballant. De l'exposició feta per Martínez, inferim que la nit anterior, tant l'autor com el corregidor havien decidit, amb la presència de l'intendent i després de treballar la companyia quatre dies sense percebre cap estipendi, demanar l'opinió als còmics sobre si continuaven les representacions fins al dia 5 de maig –data en la qual finalitzava el termini del primer abonament de la

⁶⁷⁰ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 342 r.-342 v.

⁶⁷¹ *Ibíd.*, f. 341 r.

⁶⁷² *Ibíd.*, f. 343 r.

⁶⁷³ *Ibíd.*, ff. 344 r.-346 r.

⁶⁷⁴ *Ibíd.*, ff. 371 r.-371 v.

temporada— o si, pel contrari, deixaven de treballar.⁶⁷⁵ A l'altre, dirigit al capità general, Martínez exposava com incomprensiblement el corregidor havia manat repartir l'entrada del dia anterior, que ascendí a cent setanta-tres rals i dotze morabatins, entre els músics i l'enllumenat del teatre, quan la companyia portava tres nits sense cobrar. Aquella mateixa nit, Martínez havia comunicat al corregidor que sota aquelles circumstàncies la companyia no podia continuar treballant. Finalment, l'autor comunicava al Marquès de Coupigny, que Lubet, després d'escoltar les raons exposades per la companyia i “de lo terminante de sus contratas”, havia donat el seu vistiplau perquè cessessin les representacions. Després de llegir l'escrit, el capità general decidí enviar-lo al corregidor “para las providencias que jusgue combenientes respecto al Publico”.⁶⁷⁶ El corregidor, després de llegir els dos oficis de Martínez, decidí, el mateix dia, agregar-los a l'expedient i manar que la companyia continués les representacions fins al dia 5 de maig, sota la pena de vint lliures de multa o deu dies de presó.⁶⁷⁷

El 2 de maig, Miquel Porcel exposà, mitjançant un escrit, els motius pels quals decidí deixar de pagar la mitja paga als còmics. La raó principal d'aquesta mesura era perquè havia esgotat els diners dels abonaments, els vint mil rals que se li van prestar i disset mil més que havia gastat en viatges i préstecs. Segons Porcel, “la segunda condicion de la contrata promete deverse proporcionar 150. abonados de entradas y lunetas á los precios acostumbrados que son 80 reales mensuales, lo que si se huviese verificado, hubiera dado 12000 al Mes, que seguramente hubiera puesto al Exponente en estado de seguir al menos hasta el regreso de Bernardo Ramos Principal Autor de la Compañia, y con esto, y empezando á dar mano para la Condicion quinta de poner en pie la primera rifa, la cosa tomava tono, y no hubiera sucedido lo que se experimenta”. A més, havent lliurat als còmics uns vint-i-tres mil rals en qualitat de préstec, segons la pràctica habitual, aquests devien deixar diàriament quatre rals, la qual cosa suposava unes vint-i-tres pessetes diàries que, sumades als dotze mil rals mensuals que es perdien per l'incompliment de la segona condició del contracte, la quantitat final s'aproparia als setze mil rals que feien falta per a continuar l'empresa. D'altra banda, Porcel exposà sentir-se enganyat per Ramos, ja que durant la signatura de la primera escriptura amb els còmics, aquest li preguntà què volia dir aquella mitja paga que s'havia de pagar diàriament. Segons Porcel, Ramos contestà que no volia dir res, perquè si hi havia

⁶⁷⁵ *Ibíd.*, f. 357 r.

⁶⁷⁶ *Ibíd.*, ff. 358 r.-358 v.

⁶⁷⁷ *Ibíd.*, ff. 359 r.-359 v.

diners es pagava i si no n'hi havia no. Finalment, Porcel renunciava a tota responsabilitat per no haver-se complert el contracte i demanava que se li exonerés de l'obligació de reintegrar els préstecs que havia rebut, ja que, segons l'empresari, el responsable era el que havia incomplert el contracte.⁶⁷⁸

Amb tot, els problemes no s'acabaven de solucionar, encara que el 5 de maig s'arribà a un principi d'acord econòmic entre Miquel Porcel i Joaquín Martínez, com a representant de la companyia còmica, per a continuar les representacions. Aquest dia comparegueren davant el corregidor Miquel Porcel i Joaquín Martínez manifestant que la nit anterior s'havia reunit la companyia, després d'escollar les recomanacions del corregidor, respecte als perjudicis que es podrien donar en cas de suspendre les funcions i havia acordat continuar les representacions. Per la seva part, Miquel Porcel s'oferí a deixar satisfeta la companyia dels endarreriments que havia sofert fins al dia 5 de maig. Però, abans, s'havia de dur a terme l'arreglament econòmic de la companyia que el corregidor tenia ordenat, i que l'autor interí i els comissionats de la companyia havien començat a elaborar. A més, Porcel s'obligà a suplir diàriament les despeses de la companyia i la resta del teatre, sota la condició de cobrar anticipadament, segons el contracte que tenia signat amb la Junta, tots els ingressos d'abonaments i la resta d'entrades, amb la intervenció de la companyia. A canvi, la companyia es comprometia a satisfer-li, en cas de pèrdues, els endarreriments que es produïren al final de la temporada. Finalment, l'acord fou rubricat per l'empresari, l'autor interí de la companyia i el corregidor.⁶⁷⁹

El 12 de maig, arribà l'ordre d'empresonament de Bernardo Ramos, emesa pel corregidor de Palma, al corregidor de València, Joaquín Dolz del Castellar, que ordenà que es complís l'esmentada ordre. Malauradament, Ramos no aparegué i el 26 de juny, el corregidor de València decidí tornar l'ordre al corregidor Lubet amb l'anotació de les diligències practicades en aquella ciutat per a poder capturar l'empresari.⁶⁸⁰

La de Ramos no fou l'única fugida de la companyia còmica. Les dificultats econòmiques a què s'enfrontava la companyia provocà que a mitjan mes de maig el quart galant, Francisco Ribas, i la quarta dama, Manuela Carvajal, abandonessin la companyia. El 14 de maig, Joaquín Martínez comunicà al corregidor Lubet la falta que

⁶⁷⁸ *Ibíd.*, ff. 347 r.-347 v.

⁶⁷⁹ *Ibíd.*, ff. 360 r.-360 v.

⁶⁸⁰ *Ibíd.*, ff. 371 v.-372 r.

feia Ribas a la companyia, ja que sense ell no es podia realitzar la funció que s'havia d'oferir al públic aquella nit. El corregidor ordenà que s'intentés localitzar al quart galant. Després d'algunes gestions realitzades per l'autor i l'alguatir Melcior Blat, Ribas continuà sense aparèixer. Aleshores, el corregidor exposà que aquest fet havia estat un greuge per a la seva autoritat i les consideracions que havien rebut del públic i ordenà que l'autor, auxiliat de l'alguatir i dos soldats de la "Patrulla de Capa", intentés localitzar als dos còmics, i que fossin arrestats durant tres dies "por via de correccion sin perjuicio de que salgan por las noches á trabajar en el teatro restituiendose a la carcel con las precauciones devidas sin perjuicio de otras providencias mas ayuvantes, y de reservarles sus derechos para ser ohidos en orden á sus reclamaciones en juicio verbal".⁶⁸¹

Al cap de tres dies, el 17 de maig, Joaquín Martínez, en nom de la companyia còmica, envià un escrit al corregidor en el qual li comunicava que, amb motiu de les immenses pèrdues que s'experimentaven al teatre, havia determinat passar amb la companyia còmica a realitzar les funcions teatrals a la plaça de bous, i que aquestes havien de començar el dia 18, per la qual cosa li suplicava la corresponent llicència.⁶⁸² Per l'escrit enviat pel corregidor Lubet al president del Suprem Consell de Castella, el 19 d'abril de 1817,⁶⁸³ ens assabentem que la companyia còmica havia estat contractada pel Ministre de la Reial Audiència, Juan José Negrete, per a realitzar funcions cada diumenge a la plaça de bous, des de la primavera fins a la tardor, a raó de dos-cents rals per cada representació.⁶⁸⁴ El mateix dia 17, el corregidor concedí el permís que demanava Martínez fins al mes de juliol perquè poguessin realitzar les funcions a la plaça de bous, però, sense descuidar les que s'havien de realitzar diàriament al teatre.⁶⁸⁵ Amb tot, la companyia començà les representacions teatrals a la plaça de bous sense cap contratemps.

El 24 de maig, el corregidor Lubet, a petició de la companyia còmica i de diversos interessats, decidí convocar la Junta de Teatres, amb motiu del retorn de

⁶⁸¹ *Ibíd.*, ff. 362 r.-362 v.

⁶⁸² *Ibíd.*, f. 364 r.

⁶⁸³ La representació del corregidor estava motivada perquè el Ministre Negrete pretenia presidir les funcions teatrals que es realitzessin a la plaça de bous "como Protector de la Real Carcel á cuyo objeto está destinado el producto de estas funciones para los Pobres reos, y reclusos en virtud de orden del Supremo Consejo de Castilla" (AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 272 r.-273 r.).

⁶⁸⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 272 r.-273 r.

⁶⁸⁵ *Ibíd.*, ff. 364 r.-364 v.

Bernardo Ramos. L'únic objectiu d'aquesta reunió era assegurar els interessos i els crèdits de tots els interessats mitjançant una intervenció formal sobre els ingressos que devien produir les funcions que s'havien de realitzar a la plaça de bous i al teatre.⁶⁸⁶ El mateix dia, a la tarda, es reuní tota la companyia còmica, però, els vocals de la Junta, el regidor Ramon Villalonga i el diputat del comú Joaquim Roca, no comparegueren. Malgrat això, el corregidor decidí continuar la reunió. En primer lloc, Bernardo Ramos preguntà a tots els còmics si estaven conformes amb el nou acord que havia fet Joaquín Martínez durant la seva absència i aquests contestaren afirmativament. Després, Francisco Ribas, que també havia aparegut, demanà que es complís tot el que li havien oferit els comissionats de la companyia. Sembla que el ballarí no estava conforme amb els dies de treball que se li havien assignat. Assabentats Miguel Llorens i la seva companya, Margolles, d'aquest oferiment decidiren que els quatre còmics –les dos parelles de ball, formades per Miguel Llorens, Francisco de Paula Ribas, Manuela Margolles i Rosa Pelufo– ballarien tres dies en una setmana i quatre a la següent. Com que la funció del dia estava a punt de començar, se suspengué la reunió i els còmics – Joaquín Martínez, Ramon Plaza, Simón Sánchez, Antonia Perales, Francisco de Paula Ribas, María Navarro, Juan de Dios García, Angel Dávila, Mariano Aparici, Antonio Domínguez, Pedro Rivera i Josep Moreno– rubricaren l'acord.⁶⁸⁷

L'endemà, 25 de maig, el corregidor, com no s'havia pogut realitzar la reunió de la Junta de Teatres que havia convocat per a la tarda del dia anterior, decidí comissionar el secretari de teatres perquè intervingués en la recaptació de cada nit, custodiant els sobrants que es generessin en una caixa de tres claus, les quals estarien en possessió del corregidor, com a president de la Junta, del secretari, provisionalment mentre la Junta de Teatres no acordés alguna altra cosa, i de l'autor o autors de la companyia. A més ordenà a aquests darrers que, dins el termini de quaranta dies i sota la pena de cent lliures de multa, devien presentar el corresponent despatx de la superioritat per a poder continuar les representacions.⁶⁸⁸

A la darrerria del mes de maig, l'escassetat d'ingressos de la companyia generaren un nou conflicte entre els seus integrants. El 30 de maig, el corregidor ordenà que els ingressos que es generessin a partir d'aquella nit es repartissin entre els còmics,

⁶⁸⁶ *Ibíd.*, f. 366 r.

⁶⁸⁷ *Ibíd.*, f. 365 r.

⁶⁸⁸ *Ibíd.*, ff. 367 r.-367 v.

sense atendre a cap despesa. La primera conseqüència d'aquesta mesura fou la negativa dels músics a continuar treballant. L'endemà, Bernardo Ramos, autor de la companyia, exposava al corregidor, mitjançant un escrit, que els primers músics de l'orquestra li havien manifestat que si no percebien els seus diaris no anirien a treballar més.⁶⁸⁹ Del compliment de la mesura anunciada pel corregidor i la negativa dels músics, inferim que els músics de l'orquestra no eren considerats part integrant de la companyia còmica. Suposem que aquesta situació es donava perquè la totalitat dels músics que treballaven al coliseu pertanyien a la capella de música de la catedral o alguna de les bandes o agrupacions musicals que acompanyaven als regiments que es trobaven de guarnició a la ciutat i, per tant, eren considerats com un servei contractat per la mateixa companyia. A més, el fet de tenir com a treball principal un altre diferent al del coliseu resultava pels músics una situació certament difícil dins la companyia quan aquesta patia l'escassetat d'ingressos, ja que ells, al contrari que els còmics, tenien la seva subsistència assegurada amb el seu treball habitual. Davant la postura lògica presa pels músics, el corregidor decretà, autoritàriament, que els músics devien continuar treballant, ja que ell mateix estava intentant reunir els diners necessaris per a sortir del compromís i pagar els endarreriments que es poguessin produir fins al dia de Sant Pere. Finalitzava el decret, recordant que al músic que no assistís a treballar sense causa justificada, se li faria responsable davant el públic amb la seva persona i béns.⁶⁹⁰

Després d'aquest incident amb els músics de l'orquestra, el 4 de juny es reuní la Junta de Teatres, amb la presència dels empresaris Miquel Porcel i Bernardo Ramos i el comerciant Bartomeu Valentí Forteza. En primer lloc, els membres de la Junta llegiren una sol·licitud de María Diestre,⁶⁹¹ primera actriu de cantat, en la qual exposava que havia arribat a Palma en el vaixell del patró Rafel Mulet, i que aquest li havia retingut l'equipatge fins que se li abonessin els nolis i la manutenció. La Junta, després d'escoltar el compromís dels empresaris de pagar aquestes despeses dels primers ingressos que tingués la companyia, acordà enviar un ofici suplicatori al comandant de marina perquè aquest facilités que el patró Rafel Mulet lliurés l'equipatge a l'actriu. Després, Miquel Porcel exposà que havia lliurat a Bernardo Ramos més d'onze mil rals en lletres dirigides a Cartagena perquè Ramos pogués donar préstecs als còmics per a

⁶⁸⁹ *Ibíd.*, f. 368 r.

⁶⁹⁰ *Ibíd.*, f. 369 r.

⁶⁹¹ Suposem que aquest era el nom vertader de María Salazar, anunciada al cartell d'avís al públic publicat a l'inici d'aquest any còmic.

poder ajustar-los. La Junta acordà que es procedís a l'ajustament dels comptes dins el termini de vuit dies. Tot seguit, Porcel continuà exposant que esperava el permís de la Junta per a vendre, en subhasta pública, l'habitatge que havia obligat al pagament dels vint mil rals que rebé prestats del secretari de la Capitania General, Jacobo de Oliba per a la formació de la companyia còmica. Una vegada escoltada l'opinió del comerciant Valentí, que donava el seu consentiment sempre que del valor de l'habitatge es dipositessin els citats vint mil rals en poder del secretari Oliba, la Junta acordà que el corregidor subhastés l'habitatge, i que la quantitat sobrant s'invertís en el pagament de les obligacions més precises. En cas de no sobrar res "se pondrá de acuerdo el Miguel Porsel con el citado Dn. Valentin Forteza para que le facilite los que sea necesario á fin de que la Compañia pueda continuar trabajando en el modo que haya lugar y corresponda". Finalment, la Junta tractà la sol·licitud verbal de la companyia còmica en la qual demanaven la seva llibertat per a poder passar a la península en atenció a les elevades pèrdues que experimentaven. La Junta acordà:

Mediante á que las perdidas que alegan son dimanadas por su mala administracion y manejo en una Compañia que por el mero hecho de estar por partido con arreglo al Plan propuesto á la Junta por los Autores Miguel Porsel y Bernardo Ramos, deben sufrirlas y repartirlas con los ingresos; se desestimó su pretencion, mucho mas quando varios Individuos de la Compañia se hallan requeridos ya ante el Señor Presidente sobre creditos de consideracion que se han obligado á abonar con el producto de sus diarios, y á mayor abundamiento dicho Señor Presidente se halla en descubierto de la falta de titulo, por lo que se hirá descontando su importe de un tanto equivalente de las funciones de la Plaza de Toros; y asi mismo una peseta de cada mil reales que hayan percibido de prestamo para los fines de su instituto: Por tanto sigan trabajando como hasta aqui y para proceder la Junta con la rectitud que le es característica, y dar las providencias que haya lugar en Justicia; presenten Porsel y Ramos en el termino de 8. dias precisos una Cuenta particular de lo que ha recibido cada Individuo de la Compañia en calidad de prestamo, percibido por diario ó ración tanto por el Teatro, como por la Plaza de Toros con expresion de lo que le corresponde por ración y medio diario segun su particular ajuste. Asi mismo se acordó que para evitar desarreglos que hasta aqui se há notado con los ingresos de los productos de la Plaza de Toros, se forme por Miguel Porsel un cajon con tres llaves para el viernes proximo bajo la pena de veinte y cinco libras de multa, el cual estará depositado en Casa del presente Secretario mediante á su notorio abono, y arraygo, donde se vayan introduciendo los productos de las funciones extraordinarias que se executen en dicha Plaza de Toros, presentando cuenta formal de los gastos que hayan ocurrido el dia anterior al Señor Presidente para que pueda disponer su Pago, que executará inmediatamente el presente Secretario previo el correspondiente bueno del Señor Presidente, quien como el Secretario tendrán dos llaves de dicho Caxón, y la otra el que nombre la

*Compañia. Y asimismo se acordó por la Junta que en caso de no poderse reducir á dinero prontamente la Casa de Miguel Porsel mandada sacar á publica subasta en este dia para satisfacer los legitimos alcances de gastos y demas, repitan contra los bienes de los Empresarios con quienes hayan contratado con arreglo á leyes en la forma que corresponda.*⁶⁹²

El 14 de juny arribà a les mans del regent de la Reial Audiència de Mallorca, Juan López de Vinuesa, l'ofici que, amb data del 22 de maig de 1817, envià Gonzalo Josep de Vilches, president del Suprem Consell de Castella, sobre la representació que el corregidor li havia enviat a principis d'any. Al seu ofici, Vilches demanava al regent que, una vegada escoltats l'Ajuntament i el mateix corregidor, informés sobre l'assumpte per a poder prendre alguna decisió. Recordem que a la seva representació el corregidor interí de Palma demanava la imposició d'un nou impost sobre tavernes, billars i fondes per a poder mantenir les representacions teatrals al coliseu de Palma. El regent decretà que fossin enviats els corresponents oficis, junt amb una còpia de la representació del corregidor, al regidor degà de l'Ajuntament, perquè aquest informés sobre l'assumpte sense la participació del corregidor, i al propi corregidor.⁶⁹³

Malgrat les mesures adoptades pel corregidor i la Junta, els deutes de la companyia còmica continuaren incrementant-se. A més a més, la intervenció dels ingressos de la companyia causà algun que altre problema amb els pagaments als proveïdors i al jutge protector de la presó. El mateix 14 de juny, Miquel Verd, encarregat de l'enllumenat del coliseu, envià un memorial a la Junta de Teatres, en el qual, després d'exposar que la companyia li devia deu mil vuit rals i el deplorable estat en què es trobava aquesta, demanava la cessió al seu favor de les rifes públiques que li havia concedit a Porcel per a poder recuperar alguns diners, "sin perjuicio de reintegrarle el remanente de los fondos que V.S. y los autores dispongan, como se lo tiene ofrecido dichos autores con recivo de 7 del pasado [maig] que acompaña intervenido por V.S., cuyas Rifas seran sin perjuicio de la entrada de la Casa de Comedias, en atencion que dichos autores no quieren usar de ellas por decir no convenirles respeto de no haver experimentado ganancias".⁶⁹⁴ L'endemà, la Junta acordà concedir-li el que demanava, sempre que els autors renunciessin a les rifes, i que

⁶⁹² AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 313 r.-315 r.

⁶⁹³ ARM. Fons Audiència, sig. AA CXV/28, s.f.. Segons l'expedient, els oficis foren enviats pel secretari de la Reial Audiència de Mallorca a l'Ajuntament i al corregidor el 16 i el 20 de juny respectivament.

⁶⁹⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 329 r.-329 v.

aquestes continuessin a nom de la companyia i amb els termes que fossin compatibles sense perjudici del servei públic.⁶⁹⁵

D'altra banda, el 17 de juny, el jutge protector de la presó, Juan José Negrete, dirigí un escrit a l'alcalde major, corregidor interí, exposant-li que la companyia li havia comunicat que no podia satisfer els deu duros que tenien acordats per cada funció realitzada a la plaça de bous per haver intervingut aquest tot el cabal de les entrades del diumenge anterior. Finalment, el jutge protector exhortava al corregidor perquè satisfés dita quantitat, "y en lo sucesivo abstengase de entrar en el conocimiento de los caudales que allí se recogen sin mi orden ni consentimiento como encargado que soy por el Real Acuerdo para el cuidado de las funciones y demas que en aquel sitio [la plaça de bous] se executen; Pues de lo contrario dare parte al Tribunal, á fin que dé las providencias conformes para contener semejantes procedimientos".⁶⁹⁶

El 18 de juny, Bernardo Ramos, autor de la companyia comunicà al corregidor que la funció d'aquella nit era la darrera i que, si en el termini de tres dies, no se satisfien els seus endarreriments, reclamaria els seus drets perquè els còmics quedessin lliures de les obligacions de Porcel i poder continuar pel seu compte.⁶⁹⁷ El corregidor resolgué citar a la Junta de Teatres per l'endemà a la tarda, i que la companyia continués treballant fins que la Junta decidís com resoldre l'assumpte.⁶⁹⁸ L'escrivà del corregiment, Antoni Tomàs, comunicà el mateix dia la resolució del corregidor a la companyia, però, aquesta continuà negant-se a treballar.⁶⁹⁹

L'endemà, 19 de juny, es reuní la Junta de Teatres a fi de solucionar el problema, que cada vegada era més complicat. En primer lloc, es tingué present un escrit de Miquel Porcel, relatiu a subrogar una altra finca en lloc de la que tenia obligada al comerciant Bartomeu Valentí pels vint mil rals que aquest havia prestat per a la formació de la companyia. Després d'escoltar a Valentí, que no s'oposà al canvi sempre que s'asseguessin els vint mil rals i els seus crèdits al sis per cent, la Junta, "que respecto á que está prohibido por derecho expresamente de que ningun Juez, ni Autoridad sea responsable á las fianzas de tercero, y con el fin de no separarse de

⁶⁹⁵ *Ibíd.*, ff. 330 r.-330 v.

⁶⁹⁶ *Ibíd.*, ff. 370 r.-370 v.

⁶⁹⁷ *Ibíd.*, f. 317 r.

⁶⁹⁸ *Ibíd.*, ff. 317 r.-317 v.

⁶⁹⁹ *Ibíd.*, ff. 321 r. i 322 r.

quanto le sea arbitrable en lo posible para el exito de la subrogacion de que se trata”, acordà “que ante todas cosas se haga saber á Miguel Porsel presente mañana veinte sin falta alguna la nueva fianza que ofrece con los titulos de adquisicion del verdadero dominio, pasando al aprecio de la finca ó fincas que se intentan subrogar los Maestros Mayores de la Ciudad y den razon luego de su valor para en su vista tomar la providencia que corresponda”. Respecte a l’escrit presentat per la companyia al corregidor i el decret que havia donat aquest, el vocal Villalonga expressà, en vista de la resolució anterior, que la companyia devia complir el decret del corregidor i continuar treballant, ja que amb l’alienació de la finca de Porcel es pagarien els endarreriments fins al dia de Sant Pere, i en el seu defecte, concedia el permís a la companyia per a poder treballar pel seu compte, com ho sol·licitaven, obligant-se a treballar fins al darrer dia de carnestoltes. De la mateixa opinió foren el diputat del comú, Joaquim Roca, i el corregidor.⁷⁰⁰

El 23 de juny, es tornà a reunir la Junta, ja que havien passat els tres dies que s’havien donat de termini perquè Porcel presentés totes les fiances acordades en l’anterior reunió, celebrada el dia 19 del mateix mes. Una vegada comprovat que Porcel no havia presentat cap tipus de documentació ni havia dit cap cosa al respecte, la Junta envià a l’alguatzir perquè el localitzés i el conduís davant la Junta. L’alguatzir no trobà a Porcel. Així doncs, “no pudiendo la Junta desentenderse por mas tiempo de los clamores del crecido numero de Individuos de dicha Compañia por estar tantos dias sin socorro, y en un Pais extraño, como asimismo de las reclamaciones de varios vecinos particulares de esta Ciudad á quienes son deudores los mas de dichos Individuos” la Junta declarà la fallida de l’empresari Porcel. A més a més, determinà que “continue trabajando la Compañia de su cuenta como se hán ofrecido, bajo la precision de principiari desde mañana 24. de los corrientes tanto en la Plaza de Toros, como en el Teatro, excepto no les acomode en quanto á lo primero, y completen las 260. representaciones de que se compone el año comico, previniendoseles á dichos Individuos de la Compañia en general y particularmente guarden entre si el debido orden, armonia, y quietud, á fin de no causar tantas molestias, y disgustos á la Junta, y mucho mas al Señor Presidente como han causado hasta aqui”. “Y finalmente se le reserva su derecho al referido Miguel Porsel para que si se considerase con él, acuda a usarlo ante el Señor Presidente como tribunal de justicia, ó donde corresponda en

⁷⁰⁰ *Ibíd.*, ff. 316 r.-316 v. i 318 r.

debida forma.” Així mateix, acordà que el corregidor lliurés una còpia de l’acta d’aquesta reunió al capità general perquè en prengué coneixement i perquè no concedís permís per a sortir de l’illa a cap còmic. El mateix dia, a les cinc de la tarda, el secretari comunicà als còmics la resolució de la Junta. La majoria d’ells decidiren complir el que s’havia acordat, excepte el galant i els dos primers boleros, Miguel Llorens i Manuela Margolles, que manifestaren que es conformaven sempre que el teatre produís per a poder subsistir.⁷⁰¹

Al cap d’una setmana, l’1 de juliol, els mateixos boleros enviaren un escrit al corregidor en el qual exposaven que l’autor, en nom de tots els còmics, signà l’obligació de representar comèdies fins al darrer dia de carnestoltes, sense el seu consentiment explícit, ja que ells dos havien matisat que acceptaven l’obligació sempre que els productes del teatre fossin suficients per a poder subsistir. Com que el producte que havien rendit les nou darreres funcions era molt curt, fins al punt de no cobrar en algunes representacions, demanaven que se’ls donés la plena llibertat per a poder traslladar-se a la península.⁷⁰² Al cap de dos dies, la resta de còmics de la companyia seguia el mateix camí que els boleros. El 3 de juliol, es reuní la companyia en junta presidida per l’autor Joaquín Martínez i autoritzada pel secretari Antonio Domínguez, segon graciós de la companyia, i acordaren demanar la corresponent llicència per a poder sortir de l’illa a treballar, “con motivo de no ganarse en este teatro, ni ahun para pagar el gasto del alumbrado á menos que por el Gobierno no se señalen fondos efectivos y prontos para poder de algun modo subsistir dicha compañía”. L’endemà, els còmics –Simón Sánchez, Juan de Dios García, Mariano Aparici y Cones, Ramón Antonio Plaza, Bernardo Rodríguez y Ramos, Francisco de Paula Rivas, José Moreno, Pedro Perales, Antonia Perales, María Angela Navarro, Rosa María Pelufo, María Colbanes,⁷⁰³ Vicenta Guitarte, Manuela Carvajal, María Lisasuain i María Diestre–, davant el notari Joaquim Perelló, atorgaven plens poders a Joaquín Martínez, Ángel Dávila i Antonio Domínguez, perquè en nom de la companyia poguessin ocupar-se “de los asuntos y negocios propios que dexan en este dicho Reyno”.⁷⁰⁴

⁷⁰¹ *Ibíd.*, ff. 318 v.-320 r.

⁷⁰² *Ibíd.*, ff. 302 r.-302 v.

⁷⁰³ Pot ser un error de transcripció del mateix notari i que es tracte de María Álvarez, que signa el document.

⁷⁰⁴ *Ibíd.*, ff. 303 r.-304 v.

Vertaderament, com insinuen els propis còmics, el producte que rendien les representacions no bastava per a cobrir les despeses. El 8 de juliol, Miquel Verd, encarregat de l'enllumenat del coliseu, dirigí un altre escrit al corregidor en el qual exposava que malgrat haver manat a Josep Piña, cobrador principal del coliseu, mitjançant un decret expedit l'1 de juliol, que li pagués diàriament les despeses de l'enllumenat, aquest no li havia pagat els dies 2 i 6, excusant-se en què el marquès del Reguer, Joan Antoni Fuster i Bartomeu Socies no volien satisfer els seus abonaments. Finalment, Verd demanava que Piña retingués dits abonaments per a satisfer-li les despeses i els diners que avancés de l'enllumenat durant el mes de juliol. El corregidor li ho concedí, advertint a Piña que no lliurés els diners procedents d'aquests abonaments sense la seva ordre, “para lo qual se le hase embargo formal desde aora en su caso y lugar apercivido que en su defecto lo pagara de si propio”.⁷⁰⁵

El 15 de juliol, els tres comissionats de la companyia còmica –Joaquín Martínez, Ángel Dávila i Antonio Domínguez– presentaren un escrit al corregidor en el qual es posava de manifest, una vegada més, la deplorable situació en què es trobava la companyia, la inutilitat els pocs arbitris que se li havien donat i, el que era més important, l'abandó del públic. A l'escrit, preparat pe l'advocat Rafel Mir, els còmics exposaven:

Que de resultas de haverse dado por quebrado el autor Miguel Porcell á solicitud de la Compañia, ya por haverles faltado á sus contratas, y ya porque tenia que trabajar por su cuenta movida, y deseosa de dar gusto y complacer asi á las Autoridades, como al respetable Publico, persuadida sin duda la Compañia, de que en caso necesario se la ayudaria con algunos arbitrios, á fin de que los pobres infelices de que se compone, pudiesen tener una mediana subsistencia però á visto frustradas sus esperansas, y ha experimentado en la continuacion de su trabajo que los cortos productos del teatro no les da de si el menor para su subsistencia y se han visto los mas dias precisados á trabajar sin estipendio alguno, por no sufragar los abonos, y entradas, para los precisos gastos: la Compañia ha hecho de su parte quanto ha podido, y sabido para continuar en sus representaciones, á este fin ha puesto funciones de musica, ya de bayles generales que no se havian visto nunca en este teatro, y ya comedias que merecen alguna aceptacion, y el mayor producto que ha dado la mejor de estas funciones no ha pasado de 300 Reales de Vellon el primer dia y el 2º no ha llegado á ciento; lo que manifiesta hasta la evidencia el estado de decadencia, y la ninguna esperansa de remedio que ofrece este teatro, al que ni ahun las mas de los pocos abonados, que van a desabonarse concluidas las 30 representaciones de este mes, concurren en el, ni menos las familias de mas

⁷⁰⁵ Ibídem, f. 305 r.

*distincion que vocean el dejar sus palcos en el siguiente Mes, se nota ya su falta de concurrencia en el dia, lo que comprueba que van á ponerlo en execucion, y verificado esto, no faltando ya poco ahora, va á quedarse el teatro con solo los Representantes, esto lo ven los pocos concurrentes que acisten al teatro, voceando publicamente y diciendo, esto está concluido, está perdido, y si no les ayuda, ó socorre con otros arbitrios, van á ser victimas de la miseria, y de la necesidad; porque el auxilio que se prometian de la plaza de los toros les ha salido igualmente frustado, y su ingreso no sufraga, á los crecidisimos y excesivos gastos que se originan en ella, precisos e indispensables; y sobre todo la sola consideracion de que la Compañia de musica por haversele faltado dos ó tres dias á su diario, no quiso concurrir en el teatro, quedandose este, sin orquesta con notable escandalo de todos los concurrentes, es mas que suficiente para dejar en libertad á los individuos de la compañia comica, que no tienen otro arbitrio para afiansar su subcistencia, y que á no poner un prompto y eficaz remedio van á ser victimas repiten de la indigencia, y necesidad, que ha llegado al extremo de hir á mendigar publicamente pidiendo limosna, y esto despues de haver sacrificado por su miseria las pocas ropas que tenian de su uso, y algunas de las indispensables para su servicio, y si se les hace continuar á la fuerza en las representaciones, se verán en pocos dias imposibilitados de presentarse en el teatro con la debida decencia; la imposibilidad de la subcistencia de este, por los motibos referidos, causa admiracion ciertamente el ver estas pobres familias reducida á tanta miseria, que fueron estrahidos dolosamente de su hogares, con engaño por no haverseles cumplido sus contratas, como varias vezes lo han hecho presente á esta Junta, ha llegado á tal extremo su necesidad que ademas de otros casos que podrian citarse, se verificó en la ultima funcion, que una Actriz á causa de un desmayo por no haver provado alimento alguno en todo aquel dia, no pudo seguir en la representacion, y tuvo que salir otra en su lugar, y á los mas de la Compañia sucederá lo mismo si se continuan las representaciones, á no ponerse un prompto, y eficaz remedio, contemplan igualmente frustado el de tentar en poner en execucion las funciones de tramoyas, porque ademas de estar experimentado en los años anteriores, que apenas no dan para cubrir los crecidos gastos que traen consigo, y que no puede adelantar la Compañia, por cuyo motibo, y el de no tener la misma en el dia tramoysta, se ve imposibilitada de poder ofrecer semejantes funciones...*⁷⁰⁶

Finalment, els còmics sol·licitaven que se'ls donés la llibertat que havien demanat en diverses ocasions o que se'ls proporcionessin els auxilis econòmics efectius mitjançant els quals podrien continuar la seva activitat. El corregidor decidí transmetre l'escrit a la Junta de Teatres perquè aquesta decidís el que s'havia de fer.⁷⁰⁷

⁷⁰⁶ *Ibíd*em, ff. 306 r.-307 v.

⁷⁰⁷ *Ibíd*em, ff. 307 r.-307 v.

Assabentat Miquel Verd, encarregat de l'enllumenat del coliseu, de la sol·licitud presentada per la companyia per a passar a la Península, presentà un escrit, amb data del 21 de juliol, al capità general en el qual argumentava els motius pels quals els còmics no podien abandonar l'illa. Segons Verd, els motius eren els següents:

Primeramente que en el tiempo de embarcarse los dos Autores, Miguel Porsel, y Bernardo Ramos con el fin de ajustar el resto de la Compañia pidieron al suplicante les buscase dinero para suplir algunos Prestamos que crehian les faltaria; y el exponente, adelantó á la Compañia seis mil reales en razon de dichos prestamos, y ademas suplió dos mil reales en el tiempo de Quaresma por hallarse la Compañia con la mayor necesidad. A la llegada de algunos comicos de Cartagena, suplió el suplicante igualmente el importe de su viage, y fletes, y demas, tiene suplidos 1800 reales de varias piezas de carpinteria que les ha construido, y 1120 reales del diario de alumbrado que no le ha satisfecho que en todo ascenderá a unos 12000 reales = El 2º es: Que queriendo la compañia buscar varios arbitrios para poder subsistir intentaron el hacer algunas representaciones por espacio de quatro meses los Domingos, y fiestas, en la Plaza de cuyo ajuste y contrata con el Señor Juez Negrete salio fiador el suplicante, prometiendole, que de cada funcion que se hiciese daria 200 reales á favor de los Pobres de la Carcel; y por hallarse con falta de dinero dicha Compañia pidieron al exponente les prestase cinquenta duros, que le debolverian á cien reales vellon por cada representacion, sin perjuicio de darle 30 reales diarios de la casa de Comedias por cuenta del otro dinero que tenia adelantado, firmandole una Escritura los dos Autores Joaquin Martinez y Miguel Porsel, la que fue intervenida por el Señor Presidente de la Junta de Teatros, y á la ora de esta no le han satisfecho mas que algunos diarios y cien reales por la plaza de toros...⁷⁰⁸

Miquel Verd, conscient de l'escassetat d'ingressos que hi havia pel poc producte que rendia el coliseu, desistia de recuperar tot el que se li devia, “pero si que le alcanzen las cuentas”, i demanava que dels abonaments se li senyalés el seu diari des del primer dia de la temporada d'hivern fins al darrer de carnestoltes a fi de quedar cobert durant aquell temps. A més a més, segons Verd, no hi havia cap raó per la qual, havent sacrificat molts diners a favor de la companyia, fos ell el més perjudicat, posant en perill la subsistència de la seva família. Finalment, suplicava al capità general que si la Junta concedia el permís a la companyia per a poder sortir de l'illa, aquest ho impedís i donés les providències més oportunes perquè li satisfessin tots els deutes. El capità general envià l'escrit a la Junta de Teatres.⁷⁰⁹

⁷⁰⁸ *Ibíd.*, ff. 333 r.-333v.

⁷⁰⁹ *Ibíd.*, f. 333v.

El 24 de juliol, es reuní la Junta de Teatres a fi d'intentar resoldre el problema. Després de llegir l'escrit presentat pels comissionats de la companyia i haver discutit l'assumpte, els membres de la Junta expressaren la seva opinió. El Regidor Ramon Villalonga, exposà que “cuando la Compañía solicitó que se diese á Porsel por quebrado segun estilo comico, esta presentó escrito á la Junta en nombre de todos por medio de Su Autor ante en Escribano Antonio Tomas obligandose á concluir las doscientas sesenta representaciones de que se compone el año comico, sin mas recursos que los que tenia concedidos su anterior Autor Porsel, á que condescendió la Junta, y cuya resolucion les fue comunicada en el mismo día por el presente Secretario, á que contestaron quedar enterados, y han seguido trabajando en los mismos terminos que anteriormente. Enterado el que vota de todos estos antecedentes, y de varias reclamaciones judiciales para que no se les permita la salida de la Isla en razon de sus crecidas deudas: es su voto el que sigan trabajando con el mayor esmero posible á fin de atraerse la benevolencia publica, á quien tienen disgustada por sus informalidades, dando para ello buenas funciones, y entablado un sistema de economia para repartir proporcionalmente el producto diario que rinda el teatro á fin de asegurar la subsistencia fisica, y alimento diario del Individuo”. De la mateixa opinió foren el diputat Roca i el corregidor, que agregó “que respeto á las solidas razones y fundamentos que motivan esta resolucion, no se buelva a admitir escrito alguno en lo sucesivo, ni reclamacion que impida lo mandado bajo la multa de cincuenta libras de irremisible exaccion al Escribano que la admitiere, ni se buelva á hablar mas del particular; pues tanto por los motivos dichos, como porque Su Señoria les previno en el año Comico pasado cuando se tratava de formacion para el presente de que no podrian subsistir sin el auxilio de 40 mil reales á lo menos y de reducir la Compañía á unos doce Individuos cuando mas; no habiendo hecho merito de lo uno, ni de lo otro antes si obrado segun sus antojos, no los cree acreedores, á la mas leve consideracion, y por tanto deben imputarse á si mismos principalmente los que estavan el año pasado; y hagaseles saber que sigan el veraneo en los terminos que acostumbran y ponganse testimonios fé facientes de la representacion arriba citada, y del Expediente obrado ante Su Señoria y presencia del Escribano Mayor del Corregimiento Dn. Antonio Tomas en orden á las advertencias y consejos dados por Su Señoria en cuanto á las perdidas que actualmente dicen experimentar para lo cual se le intimará lo correspondiente por el presente Secretario”.⁷¹⁰

⁷¹⁰ *Ibíd.*, ff. 331 r.-332 v.

Davant aquesta situació –amb els còmics malvivint pels pocs ingressos i els músics negant-se a tocar per no percebre els seus diaris–, el corregidor, intuïnt una imminent fugida de la companyia, envià, l'11 d'agost, un ofici a Rafel Bennàssar perquè aquest comunicés a tots els ajudants militars dels districtes de la província que impedissin l'embarcament de qualsevol còmic de la companyia que intentés sortir de l'illa, encara que fos amb el passaport concedit. Quant als músics, el mateix dia, el corregidor envià un ofici al provisor eclesiàstic preguntant-li si els músics gaudien del fur eclesiàstic, és a dir, si, en cas de cometre alguna falta, havien de ser jutjats pel tribunal eclesiàstic. El provisor eclesiàstic, Nicolau Salas, contestà que “los Musicos de esta Santa Iglesia por costumbre, y por repetidas declaraciones solemnes del Canciller de este Reyno de Mallorca, é Islas adyacentes, en consulta de Ministros Regios, gozan del Fuero Eclesiastico”, per la qual cosa el corregidor perdia la potestat de justícia sobre els músics.

La situació no millorava. El 14 d'agost fou publicat a les pàgines del *Diario de Mallorca*,⁷¹¹ un manifest, signat pel corregidor Lubet, amb data del 12 del mateix mes, en el qual feia pública la penosa situació en què es trobava la companyia, els motius pels quals s'havia arribat a aquella situació i, el que era més important pel corregidor, la justificació de les seves accions envers l'assumpte. El manifest, que ocupava bona part del diari, deia el següent:

NOTICIAS PARTICULARES DE PALMA

Manifiesto que hace al Público el Sr. Corregidor interino de esta Ciudad D. Juan Manuel Lubet en orden á los procedimientos de esta Junta de Teatros, y en particular de su Señoría como Juez Privativo de los individuos de esta Compañía Comica etc.

Haviendose presentado solicitando la empresa Miguel Pocel, y Bernardo Ramos con un plan de seis condiciones firmado, y extendido en papel del Real sello quarto mayor, en que se obligaron á formar Compañía por partidos, se celebró Junta el día veinte y tres de Febrero último del presente año, de cuyas resultas, examinados muy por menor todos sus particulares, se acordó unánimamente su aprobacion, pero con la precisa condicion á propuesta del referido Sr. Presidente, de que mediante á que la Junta no maneja fondos, no se constituia por tanto responsable a subsanamiento de intereses en tiempo alguno, y si se obligó solamente á proteger la Compañía en quanto estuviere de su arbitrio; y oido por los proponentes Miguel Porçel, y Bernardo Ramos se conformaron en un todo y pasaron á entregarse por acuerdo de la Junta, y de una orden de su Presidente de los veinte mil reales vellon por conducto del Secretario de esta Capitanía

⁷¹¹ *Diario de Mallorca*, 14 d'agost de 1817.

General D. Jacobo Oliba proporcionados por D. Valentin Forteza de este Comercio á esfuerzos de personas benignas de alto carácter, estimuladas de miras políticas, como el mismo Forteza tiene repetidas veces manifestado en las actas de la Junta. Formóse en efecto la Compañía compuesta de un duplo de número de individuos (cuyo merito se deja á la graduación del Público) contra lo expresamente prevenido por el referido Señor Presidente á los Autores al tiempo de su partida de esta Ciudad; y apenas se habia cumplido el primer mes, quando el Porçel comienza á faltar al cumplimiento de los Diarios, y demas obligaciones de su instituto. En esta inaccion se invierte igual tiempo, á cuyo vencimiento piden los Comicos de que Porçel les pague sus caidos, ó se dé en su defecto por quebrado á estilo Cómico. Se le conceden tres plazos consecutivos para que se provea de fondos, y pueda cumplir sus obligaciones, en cuya operacion se invirtió otro mes; y ultimamente viendose apurado pide la subsistucion de las casas que tiene dadas por fianza á la responsabilidad de los veinte mil reales vellon facilitados por el expresado Forteza baxo las condiciones y terminos únicamente aprobadas por la Junta; se le concede previa audiencia del interesado, y habiendo dexado ilusoria su pretencion, y frustadas las esperanzas, que la Junta se prometia por su benigno proceder, fue indispensable por último á solicitud de un pedimento presentado por el Autor en nombre de la Compañía resolverse en Junta celebrada el dia 23 de Junio de este presente año, se diese por quebrado á Miguel Porçel, respecto de no haber cumplido sus obligaciones, quedando á beneficio de los Actores una crecida suma de miles de reales que havian tomado de prestamo, segun práctica del arte, continuando trabajando la Compañía de su cuenta en los mismos términos como se ofrecieron en dicho escrito bajo la precisa condicion de principiar al dia siguiente, tanto en la plaza de Toros, como en el Teatro, hasta completar las doscientas sesenta representaciones, de qué se compone el año Comico; previniendoseles guardasen el debido orden, armonía, y quietud á fin de no disgustar al publico con sus impertinencias, y evitar los continuos compromisos y disgustos con que molestaban incesantemente á su Superior.

Para manifestar este hasta el grado de evidencia sus deseos en contribuir en quanto le es posible en beneficio y ayuda de los individuos de dicha Compañía Comica, hace el sacrificio de concederles el correspondiente permiso para que trabajese en la plaza de Toros; les prorroga por quarenta dias mas el termino para que presentasen el titulo sin cuyo requisito no debieron dar principio á la execucion de sus taréas: Les suspende la exaccion señalada en plazos para subvenir al pago de los derechos, y gastos con que deben contribuir en Madrid conforme á sus institutos: Les dispensa toda clase de derechos por varios expedientes causados por ellos directa ó indirectamente: Los excita á la eleccion de buenas piezas, á la economia de gastos, y numero de Actores innecesarios ó poco conducentes, y se resisten con tenacidad; teniendo que nombrarles interventor de oficio, á quien aburren por su mala correspondencia: Les socorre sus necesidades en quanto alcanzan sus proporciones sin predileccion de sexos ni personas; y finalmente les suple, y costea de su bolsillo quanto papel se ha invertido en el crecido número de expedientes, aumentados de resultas de los muchos créditos que algunos de ellos han contraido.

Por estos solidos principios y fundamentos no ha podido ni puede legalmente la Junta, ni si Presidente permitir salgan de la Isla sin satisfacer de algun modo las obligaciones que voluntariamente tienen contratado, porque de lo contrario seria embolver al gobierno en compromisos, y responsabilidades de que no puede, quiere, ni debe hacerse cargo, sacando un premio nada correspondiente, y muy cruel a las muchas fatigas que involuntariamente lleva ya sufridas, principalmente su Presidente, hasta el extremo de quererle hacer á este por dichos individuos el despreciable y ridiculo papel, para un Magistrado, de asociado en el gobierno, mecánico de sus operaciones.

Ahora bien! Que más se quiere exigir de este sin auxilios, ni quien le ayude con medios efectivos en lo mas minimo. No cabe mas; y queda demostrado completamente de que los principales motores y agentes de la compañía deben imputarse á su propio, y no quejarse de persona alguna, mucho mas quando á mas de lo dicho, se les previno en la temporada pasada por el Sr. Presidente todo lo que se les está sucediendo; pero si no obstante algunos de los afectos al Teatro, ó compasivos críticos (de que por desgracia no se carece) de la funesta suerte de los Actores quisiere abrir los diques de sus talentos, ó generosidad, propondrán medios ó descubrimientos para el alivio de los primeros á el Magistrado, quien está pronto á aceptarlos, y obrar por el mejor servicio del público en combinacion de las limitadas facultades que le rodean en desempeño de su Ministerio; cuyo objeto y sentimientos de humanidad son los únicos alicientes que han motivado este manifiesto para la inteligencia y satisfaccion de todos; Segun por menor resulta del expediente general á que me remito. Palma de Mallorca á 12 de Agosto de 1817. = Licenciado Don Juan Manuel Lubet.

Al cap de quatre dies, el 18 d'agost, el corregidor envià al president del Suprem Consell de Castella una còpia de l'anterior manifest i un ofici en el qual demanava alguna providència al respecte. Recordem que a principis d'any el corregidor ja havia demanat l'ajut del Consell, que a mitjan mes de juny arribà un ofici del president del Consell a la Reial Audiència de Mallorca demanant que aquesta informés sobre l'assumpte, i que en aquests moments l'Audiència encara no havia realitzat l'informe. Al seu escrit, el corregidor justificava el manifest, encara que puntualitzava que els còmics no eren dignes de compassió "á que no han querido tomar en tiempo oportuno mis consejos, fundados en la experiencia que tube en los dos años anteriores de quince y diez y seis, en que perdió por lo respectivo al primero este Ayuntamiento mas de quatro mil duros y tres mil el año pasado el Empresario José Ramis, como todo por menor resulta del Expediente general que me remito; y solo se han conducido por la golosina de los viente mil reales vellon proporcionados á esfuerzos de este Excelentísimo Señor Capitan General y Caballero Intendente aunque en realidad estimulados de varias miras

políticas con objeto á tener entretenida en algun modo la oficialidad, que es bastante crecida proporcionalmente en esta Plaza”. A més a més, el corregidor es queixava del regent que havia cridat l’atenció de l’impressor per haver publicat el manifest, per la qual cosa demanava al president del Consell “se sirva prevenir á este Señor Regente no me coarte las facultades que hasta aqui han tenido de tiempo inmemorial á esta parte los corregidores de esta Capital de poder dar á la imprenta sus providencias y resoluciones tanto en dicho ramo, como en lo Gubernativo, pues de lo contrario me es absolutamente imposible cumplir con mis deberes con la exactitud que hasta aqui he manifestado singularizandome entre mis antecesores”.⁷¹²

Vertaderament, la inserció del manifest a les pàgines del diari no agradà al regent, que féu comparèixer a l’impressor i li encarregà l’exacte compliment del que establien les Reials Ordres.⁷¹³ A més a més, sembla que féu recordar al regent que tenia pendent l’informe que li havia demanat el Suprem Consell de Castella sobre la primera representació del corregidor, ja que el 2 de setembre, el regent envià un ofici recordant a l’Ajuntament que encara no havia rebut la documentació que aquest devia aportar per a poder elaborar l’informe. El mateix dia, el regidor degà del consistori, Pere Gual, envià al regent l’opinió de l’Ajuntament sobre l’assumpte.⁷¹⁴ Una vegada lliurades les al·legacions fetes pel corregidor i l’Ajuntament, el regent ordenà, el 3 de setembre, l’elaboració de l’informe.⁷¹⁵

Mentre el regent elaborava el seu informe, el corregidor tornava a informar el jutge protector de Teatres del Regne sobre la situació de la companyia còmica. A l’escrit, datat el 5 de setembre de 1817, el corregidor reconeixia que la situació de la companyia és cada dia més crítica, fins al punt que els còmics havien venut la roba per a poder menjar i, alguns d’ells, demanaven almoina públicament. Segons el corregidor, la nova contribució que sembla s’havia implantat, junt amb les reduïdes facultats que tenia per a ajudar-los econòmicament, la negativa del capità general a continuar cercant diners, el poc anhel que manifestaven els còmics al seu treball i el crescut nombre de creditors que tenien els còmics li havien fet desistir definitivament de mantenir obert el teatre. Finalment, Lubet suplicava al jutge protector “tenga la bondad de decirme que se

⁷¹² ARM. Fons Audiència, sig. AA 835/40, ff. 1r.-2r.

⁷¹³ *Ibidem*, f. 7 r.

⁷¹⁴ ARM. Fons Audiència, sig. AA CXV/28, s.f.. Malauradament no hem pogut localitzar l’informe que realitzà el consistori palmesà.

⁷¹⁵ *Ibidem*.

ha de hacer con esta gente en tan apuradas circunstancias, y finalmente si podré darles su licencia para que vayan en busca de acomodo al continente caso de no haver otro arbitrio, pues no es justo cargue yo responsabilidades en un asunto que me ha causado tantas penalidades, y disgustos contra mi voluntad, y que no huviera tenido efecto, si me huviese hallado en un pais que no fuese aislado como este, y en que las Autoridades Superiores se hacen mas que en el continente”.⁷¹⁶

Per l'exposició de Lubet deduïm que la seva relació amb la resta d'autoritats palmesanes no era del tot cordial. Aquest extrem seria confirmat per l'informe que al cap d'uns dies envià el regent de la Reial Audiència de Mallorca al mateix president del Consell de Castella. El 9 de setembre, una vegada conclòs l'informe que el dia 3 havia ordenat confeccionar, el regent l'envià al duc de l'Infantat, president del Reial i Suprem Consell de Castella. En la seva exposició, el regent atacà durament el corregidor interí per tractar de mantenir a tota costa les representacions, posant en perill la vida dels còmics, que encara no havien fugit, i no sent conscient de la realitat de la ciutat. Finalment, el regent s'adherí a la petició de l'Ajuntament de destituir-lo del càrrec o almenys traslladar-lo a una altra ciutat. L'informe, ric en detalls i reflexions sobre el fet teatral a Palma, deia el següent:

El Regente de la Audiencia de Mallorca cumpliendo con lo mandado por V.E. en su superior orden de 22 de Mayo ultimo relativa á que informe los que haya, se me ofrezca, y parezca oyendo al Ayuntamiento de esta Ciudad, y al Corregidor interino de ella, sobre la exposicion que el mismo dirigió á V.E. proponiendo como una de las providencias de buen gobierno la continuacion en dicha Ciudad de una Compañia Comica; en vista de lo expuesto por el Ayuntamiento y por el Corregidor interino Dice que en quanto al asunto principal á que se dirige la representacion de aquel, á saber, que para sostener este teatro se cargue un nuevo impuesto de un sueldo en cada varaja y de un duro al mes de cada una de las tabernas, villares, y Fondas, consintiendo en recompensa que estas casas, estén abiertas una hora mas de las permitidas por las leyes, y autos de buen gobierno, que estos arvitrios son improcedentes é impoliticos, y aun contrarios al mismo fin que se pretende tener á la vista. Si los deseos del Corregidor interino son alejar de este Pueblo los vicios y la ociosidad, és la mayor inconseqüencia proponer para ello que las tabernas, fondas y villares estén abiertas una hora mas de lo regular.

Por el informe que en virtud de lo ordenado por V.E. le pedi, nada se há adelantado, antes bien embuelve la cosa en nueva confusion y contradicciones, y solo puede colegirse por resultado que las persuaciones y gestiones de otras personas le hán instigado á obrar contra su modo de

⁷¹⁶ AMP. Fons Pons, lligall 199, ff. 377 v.-378 v.

pensar, pues asi pretende demostrarlo por medio de las justificacion que por si mismo há recibido y acompaña con el n° 3,⁷¹⁷ la que á ningun otro fin puede conducir; y á mayor abundamiento lo expresa terminantemente en su informe. Mas aun quando los arbitrios que propone fuesen conciliables con el buen orden, todavia destinandose ál objeto de mantener la Compañia Comica, y á la verdad parece que con demasiado fundamento sobre lo que son bastante juiciosas las reflexiones que el Sindico Personero de esta Ciudad presenta en su Exposicion. ¿Y se conseguiria por eso que asistiese mas gente al teatro, y los buenos efectos que el teniente corregidor espera de esta asistencia? No hay motivo para creerlo, no será en efecto la idea de aquel, ó de los que le han instigado, el que sacado el fondo de los 40.000 reales por medios de aquellos arbitrios ó de qualesquiera otros, se concediese al Publico disfrutar de valde de aquella diversion; sino que para participar de ella pagaria el mismo precio que oy paga. ¿por que razon pues se cree que entonces concurrira mas gente al teatro, y que por ello se conseguirian las grandes ventajas? La cosa no variaria de aspecto, el Publico de esta Capital compuesto en su mayor parte de Artesanos que no tienen sobrantes para destinarlos á diversiones, y menos en el dia en que encuentran poca salida sus artefactos; y que por otra parte no poseen una grande aficion á las escenas teatrales especialmente las de representado, no tienen humor, ni gusto de emplear su dinero en la asistencia al teatro: Se há querido desconocer este caracter y situacion de los naturales, ó lo que és mas cierto conociendoló se há formado empeño en luchar contra ellos, y mantener á pesar de su resisitencia avierto el teatro.

En esta lucha era preciso que la victoria quedase por el Publico. Libres sus Individuos en asistir ó no al teatro ¿Pues como habia de imponerseles obligacion alguna en esta parte? Siguieron sus inclinaciones, y á los 15 dias de abierto el teatro, y aun antes yá no rendian sus entradas para los gastos precisos de una miserable subsistencia de los Actores. Redoblaron estos sus esfuerzos, en complacer al Publico para atraerle á la asistencia que les habia de proporcionar su sustento, pero nada bastó á vencerles y continuó cada dia disminuyendose la concurrencia de Espectadores.

El resultado fue la ruina de unos infelices que entraron en la empresa, la que les há trahido á quiebra. Los actores separados del Continente y sin otro recurso para vivir en lo restante del año comico, hicieron su ultimo esfuerzo, tomando á su cargo la Empresa á perdidas y ganancias, y permitiendoseles ademas que dieran al bulgo por las tardes algunos espectaculos en la Plaza de toros; pero ni aun con esto pudieron mejorar su situacion.

Biendo yá sin remedio la miseria y ambre que tan de cerca les amenazaba pretendieron se les dejase libres para volverse al continente, y no habiendoseles otorgado esto, alguno se fugó y los demas hán continuado fatigando diariamente por las calles, y casas á los vecinos, implorando su caridad, la que no hán dejado de encontrar en la generosidad de este Pueblo en medio de su poca aficion á verlos en las tablas: pero desde luego, se deja conocer quan contrario há debido ser este recurso al orden y decoro, y aun á las buenas costumbres puestas quando menos en un gran peligro en la practica de él, especialmente por algunas jobenes actrices.

⁷¹⁷ Junt amb l'informe no figura cap altre document, per la qual cosa suposem que hi havia altra documentació que l'acompanyava.

A pesar de tan decidida manifestacion de este Publico contra el teatro al menos en la forma en que oy se halla se continua el empeño de querer tenerlo abierto, y yá que por la naturaleza de la cosa no es dable obligar á los Individuos á que asistan se intenta imponer sobre el Publico una contribucion para su sostenimiento que solo podrá convenir al entretenimiento y diversion de los pocos que han manifestado su aficion, sin poderse conseguir por el ni remotamente alguna de las ventajas que figura el Teniente Corregidor en su representacion: Pues á mas de ser quando menos muy dudoso que el teatro sea capaz de producirlas en los que concurran á él, como aqui no és de esperar por los antecedentes yá manifestados una asistencia quando de los naturales carecerian aquellas de sugetos en quienes exercitarse.

En quanto al modo con que el Teniente Corregidor trata en su representacion á estos naturales son muy fundadas las quejas del Ayuntamiento y Sindico Personero. Puede asegurarse sin exageracion que no hay Provincia en el basto Imperio Español havitada por Personas de caracter mas sumiso y pacifico que el de estos naturales. Años enteros se pasan sin oirse una leve quimera en que se venga entre ellos á las manos, y si alguna vez ocurre algun lance en que tenga que interponer su oficio la Justicia la mediacion de un solo Alguacil ú otro Ministro, basta para hacer respetar aquella. Tan distante estan estos naturales de las ideas que quiere atribuirles el Teniente Corregidor, ni prueban lo contrario los documentos nos. 1º y 2º por que de las 47 causas que se dice haber formado casi todas hán de ser por faltas muy lebes, pues que poquisimas son las que hán pasado en consulta á la Sala. Y en orden al excesivo numero de casas de juego (de que la Sala ciertamente no tiene noticia) és muy reparable que el Alcalde Mayor que supone la tenia antes de hacer la representacion no tratase de su remedio hasta mucho despues de hecha aquella, dando por lo mismo á sospechar de las rectas miras de sus procedimientos en el asunto.

Ultimamente en quanto á la remocion del Teniente Corregidor de su empleo que piden el Ayuntamiento y Sindico Personero entiende el que informa que seria conveniente al buen gobierno de este Pueblo, y á la administracion de justicia. Son ciertos los muy repetidos apercebimientos, comminaciones, y multas que se le hán impuesto por esta Real Audiencia por graves faltas en su Oficio; y lo és tambien que hé tenido frecuentes quejas de su conducta, como tambien instancias vervales de un crecido numero de acrehedores á quienes trae engañados. Cuyos extremos no serian dificiles de justificar en terminos de justicia, ni dejarian de resultar meritos suficientes para su remocion: pero al menos contemplo util su traslacion á otro punto, pues en esta Ciudad hán llegado á hacerle objeto de las ablillas é irrision del Publico su conducta inconsecuente y poco decorosa y sus procedimientos, acciones y modales poco regulares: en cuyos terminos, aun quando sus luces y conocimientos fuesen mucho mayores de lo que son, yá no podrá desempeñar como corresponde su destino.

Me hé extendido sobre este punto aunque incidente del principal por su delicadeza, y gravedad, y por lo que acerca de él exponen y piden el Ayuntamiento y el Sindico Personero y por la misma razon remito original de todo lo obrado para que en su vista y con este mayor conocimiento resuelva V.E. lo que hallase ser mas acertado.

Dios etc. Palma 9 de Septiembre de 1817.

Juan Lopez de Vinuesa [rúb.]”⁷¹⁸

El 27 de setembre es reuní la Junta de Teatres. A la reunió acudiren tots els còmics que formaven la companyia manifestant que volien nomenar un responsable – “un Autor o Cabeza”, diu l’acta– que els governés i els dirigís. La Junta accedí a la petició de la companyia i de la votació resultà elegit Joaquín Martínez, primer apuntador de la companyia. La Junta aprovà el nomenament i seguidament Martínez anuncià que la companyia còmica, després de comprovar que no hi havia diners per poder-la sostenir, havia decidit no treballar.⁷¹⁹ Aleshores el president i el vocal Villalonga preguntaren com esmenarien als seus creditors. Martínez respongué que aquests resultarien més fàcilment correspostos i satisfets donant a la companyia els permisos necessaris per a poder passar a la península, realitzant, abans de sortir de l’illa, un rebut compromentent-se al pagament dels deutes. Quant al deute amb Bartomeu Valentí Forteza, la companyia no es feia responsable, ja que fou Miquel Porcel qui rebré els diners per mitjà del capità general. Una vegada assabentada la Junta, el vocal Ramon Villalonga manifestà que respecte a tractar-se d’assumptes no governatius, ja que provenien d’interessos i reclamacions, corresponia al corregidor, com a justícia de la ciutat, decidir que s’havia de fer. De la mateixa opinió fou el diputat del comú Joaquín Roca. Seguidament, el corregidor exposà que “respeto á que Su Señoria no hizo venir á los Comicos, antes por el contrario, por preveer con oportunidad, las resultas del dia, se le han ocasionado á Su Señoria muchos disgustos compromisos y desembolzos involuntarios sobre lo que tiene expuesto lo conducente al Excelentísimo Señor Presidente del Supremo Consejo de Castilla y Juez Protector de teatros del Reyno con testimonio integro de todo lo actuado, y que por otra parte no siendo asunto meramente judicial y si gubernativo, ó á lo menos miti fori por quanto á que se trata de la disolucion de la Compañia para lo cual necesitan los pasaportes que son privativos en esta Isla del Capitan General, no le es posible por tanto conformarse con los votos antecedentes mucho mas cuando tiene dada cuenta al Señor Gobernador del Consejo y Corregidor de Madrid de todo y espera la correspondiente decision”.⁷²⁰

⁷¹⁸ ARM. Reial Acord, sig. AA CXV/28, s.f..

⁷¹⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 325 r.

⁷²⁰ *Ibidem*, ff. 325 r.-326 r.

Amb el demolidor informe del regent, l'opinió de l'Ajuntament i la postura adoptada pels dos vocals de la Junta de Teatres, el corregidor es quedà sol davant la difícil situació. Per aquesta raó no resulta estrany que tres dies després, el 30 de setembre, Juan Manuel Lubet, "Alcalde Mayor por S. M. Corregidor interino de esta Capital y su termino, y como tal Presidente de la Junta de Teatros", decidís emetre el següent edicte:

En la Ciudad de Palma Capital del Reyno de Mallorca á treinta dias de Setiembre de mil ochocientos diez y siete. El Señor D. Juan Manuel Lubet Alcalde Mayor por S. M. Corregidor interino de esta Capital y su termino, y como tal Presidente de la Junta de Teatros, Dixo, debia mandar y mando se prevenga de que en tiempo alguno se le pueda hacer cargo á S.S. de la suspension de las funciones teatrales ni incidencias; se les haga saber á los comicos, continuen en los terminos mas adecuados á las disposiciones de la Junta, y circunstancias actuales de este vecindario combinando sus subsistencia con la concurrencia del publico, apercibidos de que, en su defecto, seran de su cuenta, cargo, y riesgo las resultas; y S.S, protesta todo, como igualmente quanto sea procedente del corregimiento por estar pidiendo su exoneracion en esta parte muchos meses hace, haciendose saber en estos terminos al autor de la compañía poniendose diligencia de dicha notificacion simple sin admitirse respuesta alguna respecto á que ya eta dicha en las Juntas y al Consejo quanto hay que decir. Asi lo mandó y firmo S. Señoria de que certifico.⁷²¹

Al principi del mes d'octubre arribà la contestació, en forma de Reial Ordre, del corregidor de Madrid, José Manuel de Arjona, jutge protector dels Teatres del Regne, a la representació que el corregidor Lubet li havia enviat el 5 de setembre. Malauradament, a l'expedient falta aquest document. Malgrat això, podem deduir, per les providències donades pel corregidor de Palma, que José Manuel de Arjona no tenia constància de l'activitat de la companyia al coliseu de Palma, ja que ni els empresaris ni l'autor elegit posteriorment li havien demanat el permís per a poder formar companyia per al coliseu de Palma. Junt amb la Reial Ordre, Arjona envià el nomenament de sotsdelegat del teatre de Palma al corregidor Lubet.

El 6 d'octubre, Juan Manuel Lubet dictaminà la dissolució momentània de la companyia, mentre aquesta no presentés la llicència per a la seva formació i la continuació de les representacions, quedant, per tant, sense poder treballar fins que pogués aconseguir-la, apercibent-los que en el seu defecte se'ls castigaria amb el major

⁷²¹ *Ibidem*, f. 327 r.

rigor com a desobedients de les ordres del Rei. A més, al seu acte, el corregidor Lubet exposava que el fet d'haver deixat representar a la companyia sense la corresponent llicència només havia estat un acte de benevolència per raó de la localitat de l'illa i la certa independència territorial que es vivia, sense perjudici d'obtenir la llicència oficial, complint els requisits indispensables. Al cap de dos dies, el secretari de la Junta i el corregidor comunicaren als còmics de la companyia –"Joaquin Martinez Autor = Simon Sanchez primer Galan = Bernardo Ramos 2°. Id = Antonio Dominguez 3°. = Francisco de Paula Ribas 4°. = Jose Moreno 5°. = Mariano Aparisi 6°. = Juan de Dios Garcia 1r. Barba = Angel Davila Id. 2°. =Ramon Plaza 1r. Gracioso = Pedro Gonzalez de Ribera 2°. apuntador =Bruno Carvajo Galan de musica = Antonia Perales 1ra. Dama = Maria Navarro 2ª. = Maria Alvarez, graciosa = Manuela Carvajal = Maria Lisasuain = Rosa Pelufo = Maria Diestra de musica = Manuela Margolles Bolera = Vicenta Guitarte sobresalienta"– el nomenament de sotsdelegat del teatre a nom del corregidor, signat per Arjona el 23 de setembre, i l'acte del corregidor. L'autor, Joaquín Martínez, expressà que no tenia la llicència prevista en la Reial Ordre del 17 de setembre ni els mitjans per a poder aconseguir-la. Aleshores, el corregidor comunicà que, conforme a la referida resolució, la companyia quedava dissolta i sense poder representar sota cap pretext.⁷²²

El 10 d'octubre, a petició dels mateixos còmics, la premsa local inserí a les seves pàgines el següent avís al públic:

*Se hace saber á todos los interesados que tengan cuentas con los individuos de esta Compañía cómica, y se consideren con derecho á reclamar sus intereses, lo verifiquen en audiencia verbal, y concurso de acreedores, que deberá verificarse el sabado 11 de los corrientes á las cinco de la tarde en casa del Sr. Alcalde mayor, como Corregidor interino: Lo que se hace saber, para que en tiempo alguno aleguen ignorancia, y á fin de conciliar la seguridad en lo posible, y según permiten las circunstancias, con la desgraciada suerte de los individuos de dicha Compañía. Palma 9 Octubre de 1817.*⁷²³

Per a completar els tràmits després de la dissolució de la companyia, el 18 d'octubre, l'autor presentà l'estat dels comptes de l'empresa en dos quadres resums. Al primer es feia menció de les quantitats del producte i les despeses de l'empresa des del

⁷²² *Ibíd*em, ff. 334 r.-337 v. i 328 r.-328 v.

⁷²³ *Diario Balear*, 10 d'octubre de 1817.

dia que començà la companyia a treballar –el 6 d’abril– fins al 23 de juny, en què es donà per fallit l’empresari Porcel. El resum dels comptes era el següent:

Productos de entradas, Palcos y Lunetas vendidas.....20.410 rs. vn.
Id. de abonos del 1º 2º y parte del 3º mes.....17.089 rs. vn.
Total producto37.499 rs. vn.

Gastos de Compañia, Alumbrado, Orquesta, Guardia, etc.....55.906 rs. vn.

Faltas experimentadas hasta el referido dia 23.18.507 rs. vn.

*Nota. Deve el Autor Miguel Porsel á la Compañia los 18.507 rs. vn. de faltas, en los que tiene parte la Orquesta, Alumbrado y demas operarios, á quienes como á los Actores no se les satisfizo sus respectivos sueldos.*⁷²⁴

A l’altre, es recollien les quantitats pels mateixos conceptes del període comprés entre el 24 de juny i el 20 de juliol, data en la qual la companyia deixà de representar al coliseu. Segons el quadre resum, l’estat comptable d’aquest període fou el següent:

Producto de entradas, Palcos y Lunetas1.754 rs. vn.
Id. del abono perteneciente a estos dias.....3.636 rs. vn.

Gastos de Musica, Alumbrado, etc......4.317 rs. vn.

Total de Productos reunidos de venta y abono5.390 rs. vn.

Total de sobras pagada la musica, alumbrado, etc......1.073 rs. vn.

Total que corresponde á la compañía por su media parte y racion en todos estos dias7.974 rs. vn.

*Nota = Los 1073 rs. vn. de sobras los ha percibido la Compañia, y de esta cantidad á la del total de sus cortos sueldos, restan 6.301 rs. vn. que devian percibir.*⁷²⁵

Malauradament, no sabem com finalitzà el concurs de creditors anunciat en la premsa local. Malgrat això, sembla que alguns d’ells no es conformaren amb els comptes presentats per l’autor de la companyia i decidiren reclamar les quantitats que els còmics els devien. Així es desprèn de sengles sol·licituds presentades a la darrerria del mes de novembre per Manuela Margolles, bolera de la companyia, i Antonia

⁷²⁴ AMP. Fons Pons, lligall 199, f. 180 r.

⁷²⁵ Ibídem, f. 179 r.

Perales, primera dama, en les quals demanaven al corregidor testimonis i certificacions de tot el que havia passat al llarg de l'any còmic i de les penúries econòmiques que havien tingut que suportar.⁷²⁶

D'aquesta manera finalitzà l'any còmic de 1817. Els fets ocorreguts aquest any i les males experiències dels anys anteriors feren que les autoritats optaren per tancar definitivament el coliseu.

Triomf de les autoritats locals davant el corregidor interí

Al llarg del capítol anterior hem vist com la relació del corregidor amb les altres autoritats locals no eren del tot cordials. Els enfrontaments i les diferències es feren paleses al llarg de l'any còmic i, sens dubte, tingueren un dels seus punts culminants a l'informe que el regent envià al Consell de Castella el 9 de setembre de 1817. Malgrat que l'activitat teatral havia cessat, l'activitat als despatxos de les autoritats palmesanes i madrilenyes al voltant del que havia succeït al coliseu de Palma encara continuà uns mesos més. El 10 de novembre, el secretari del Consell Suprem de Castella, Manuel Antonio de Santisteban, remeté al capità general una còpia del memorial que el tinent de corregidor, Juan Manuel Lubet, li havia enviat amb data del 18 d'agost de 1817. Recordem que al seu escrit el corregidor, després d'exposar la situació en la qual es trobava la companyia i relacionar totes les determinacions que ell havia pres al respecte, demanava al Consell de Castella alguna providència sobre l'assumpte. A més, es queixava de les actuacions del regent respecte als escrits que ell publicava als diaris locals. Juntament amb la còpia, el secretari, en nom del Consell demanava al capità general que en Reial Acord realitzés el pertinent informe perquè aquell òrgan pogués dictaminar més encertadament.⁷²⁷

L'1 de desembre, el setmaner, en nom del Reial Acord, posà l'assumpte en mans del fiscal. Aquest determinà, el 18 de desembre, que per a poder informar amb més coneixement s'havia de fer present el diari que inseria el manifest i l'expedient general, als quals es feia referència a l'escrit, que la Junta de Teatres i l'Ajuntament, sense l'assistència del corregidor, informessin sobre el particular i, finalment, respecte a la nota que incloïa l'escrit del corregidor, que aquest presentés còpia de la resposta que li

⁷²⁶ *Ibíd.*, ff. 338r.-339 v.

⁷²⁷ ARM. Fons Audiència, sig. AA 835/40, ff. 3 r.-3 v.

havia donat l'impressor, i que el regent informés sobre aquesta qüestió. El mateix dia, el Reial Acord ratificà la determinació del fiscal.⁷²⁸

El 23 de desembre, el secretari del Reial Acord comunicà a totes les parts implicades l'acte del fiscal perquè cadascuna informés sobre el que havia determinat el fiscal.⁷²⁹ El primer en contestar fou el regent, Juan López de Vinuesa, que informà que “habiendo notado algunos meses hace, que sin preceder los requisitos prevenidos por Reales Ordenes, se insertaban en el Diario de esta dicha Ciudad, ciertas notas ó papeles, hice comparecer al referido Impresor, y le encargué el exacto cumplimiento de lo establecido en aquellas; sin tener presente ninguna otra ocurrencia en que pueda apoyarse la queja del citado Alcalde Mayor”.⁷³⁰ A mitjan febrer, l'Ajuntament, la Junta de Teatres i el mateix corregidor encara no havien informat. Sembla que les autoritats palmesanes donaven per caducat l'assumpte, ja que la companyia havia estat dissolta i el teatre ja estava tancat.

El 17 de febrer, el Reial Acord determinà tornar-ho a recordar als que encara no havien informat, aquesta vegada, sota la pena de dues-centes lliures.⁷³¹ L'endemà la Junta de Teatres envià l'informe que demanava el Reial Acord. En ell, els vocals Ramon Villalonga, regidor, i Pau Piquer, diputat del comú, apuntaven com a únic responsable de la situació que s'havia produït amb la companyia còmica al corregidor Lubet. L'informe de la Junta deia el següent:

Que el manifiesto que dice dió al publico en el periodico, mas bien puede atribuirse á un efecto de su ligereza igual que el auto de policia publicado el dia 29. de Julio, que á la compacion que debia causarle el estado de indigencia de la Compañia á que la redujo la debilidad del Teniente Corregidor observada en no mandar que se cumpliesen las contratas administrando justicia.

La Junta presindiendo por un momento de los buenos ó malos consejos del Teniente Corregidor, entiende que los irregulares procedimientos en el delicado asunto de teatros retrayeron la concurrencia del Publico, y particularmente de la Nobleza, y de consiguiente quedó arruinada la Compañia.

El Expediente General á que se refiere el Teniente Corregidor és tan nuevo para esta Junta, como que no tiene la menor noticia de él; lo cierto és que en sus actas, no constan las quiebras que supone del Ayuntamiento, ni de Jose Ramis, siendo muy extraño el que diga que lo funda en la

⁷²⁸ Ibídem, ff. 4 r.-4 v.

⁷²⁹ Ibídem, ff. 4 v.-5 v.

⁷³⁰ Ibídem, f. 7 r.

⁷³¹ Ibídem, ff. 8 r.-9 r.

*experiencia, cuando llegó en esta Isla al concluir el año comico que estuvo á cargo del Ayuntamiento y haver entrado Ramis al siguiente con la empresa á su cargo y riego, sin necesidad de dar cuenta á nadie...*⁷³²

En idèntics termes es manifestà el consistori, que continuà atacant la forma d'actuar del corregidor. Al seu informe, l'Ajuntament exposà:

*Que no obra en su Secretaria el tal manifiesto [l'aparegut al diari] ni puede dar razon alguna de su contenido que no tiene presente haver visto: Que una vez acordada la apertura del teatro ya no suele esta corporacion entrar en los pormenores del mismo, que está a cargo de una Junta que preside dicho Teniente de Corregidor, y se compone ademas de un Regidor y un Diputado de su seno, y presindiendo por un momento del mdo como se ha portado el citado Teniente de Corregidor por lo respectivo al Gobierno del teatro, lo cierto es que hay mucha exageracion de su parte señaladamente en punto a perdidas siendo de creher que le habrá conducido á causar la atencion del Excelentissimo Señor Presidente del Supremo Consejo de Castilla el prurito de representar, y aparentar meditas tal vez imaginarias para formarse un merito en su carrera...*⁷³³

Per la seva part, Juan Manuel Lubet envià l'informe que li demanava el Reial Acord junt amb el diari en el qual s'inseria el seu manifest sobre la companyia còmica i una sèrie de certificacions extretes de l'expedient al qual es feia referència. Al seu escrit, el tinent de corregidor exposà:

Adjunto es el Periodico que V.E. me tiene ordenado le remita en orden á la representacion que se dice echa por mi sobre los Comicos, y juntamente el testimonio del Expediente instructivo, por el que se justifica plenissimamente la generosidad con que procedí en permitirles representasen en este teatro sin la correspondiente licencia del Corregidor de Madrid como Juez privativo en semejantes materias por la Real Instruccion y ultimas soberanas disposiciones, sin embargo de haverles advertido como á todos sus protectores desde el año diez y seis la perdida que ivan á experimentar con motivo de los conocimientos, que tenia por iguales motivos ocurridos en aquel año y en el anterior de quinze; como asi mismo las muchas limosnas que me he visto precisado á darles por su infeliz estado y con objeto de socorrerlos para que no incurriesen en otros males mas trascendentales en perjuicio del buen orden y tranquilidad Publica; poudiendole asegurar á V.E., que enre las estafas, beneficios, Palco y socorros forzosos, he desembolsado cerca de trescientas libras sin los muchos compromisos y resentimientos que me há originado contra mi voluntad, y previa la devida prehevicion, semejante clase de gentes; motivo porque no puedo apetercerlos, no obstante para que en tiempo alguno se me

⁷³² *Ibíd.*, ff. 11 r.-11 v.

⁷³³ *Ibíd.*, ff. 20 r.-20 v.

pueda arguhir de inconsecuente con respeto á mi Representacion sobre que se trata informar haora, no puedo menos de hacer presente á V.E., de que yá jamas me opondré á la continuacion de la diversion, antes bien la protexeré en quanto me sea posible; con tal de que se precavan, ó prevean igual acontecimientos para no exponer la ruina de esta clase de gente, ni incomodar al vecindario con los mendigos intrusos, de que arto hay en su seno, y precidiendo tambien la correspondiente licencia del Juez Protector de teatro; depositandose por lo que respecta al primer particular en la tabla numularia de quarenta á cinquenta mil reales en metalico, que es en lo que tengo graduada la Perdida de un año con otro en el trienio de la precidencia del teatro que llevo. Y en quanto al segundo extremo de que le remita á V.E. el Expediente General devo hacerle presente; de que este luego que se estinguio la Compañia y en virtud de la exoneracion que V.E. se dignó conecerle al Escrivano Mayor del Corregimiento Dn. Antonio Tomás, ante quien se actuava lo mandé unir al Expediente de Actas de Juntas, y como quiera que V.E. sabe muy bien de que tomado conocimiento por esta, y dependiendo tanto ella como yó del citado Juez Protector de Teatro con quien casualmente me estoy entendiendo sobre evacuacion de ciertos informes instructivos y justificativos que me há pedido; creo propio de mi deber en este apuro sin que sea visto faltar en lo mas minimo á lo mandado por V.E., hacerle presente con respecto y atencion debida a su concideracion de que se podrian consiliar todas las dificultades con la saca de testimonios de los particulares que tuviere a bien ordenar; y por lo tocante al ultimo, solo puedo decir que haviendo mandado se incertase en el diario un aviso mio al Publico, que no tengo presente haora sobre que materia se fixava, aunque si tengo una provabilidad de que era sobre la misma de Comedia, ó recaudacion y contestadome enseguida que el señor Regente se lo havia prohibidole dixeme lo pusiese por escrito; y en efecto asi lo hizo á continuacion del mismo impreso, el qual acompañé por incidencia á una representacion, que no tengo presente qual fue, pues que hace algun tiempo, que no me quedo con copia de lo que escrivo por falta de el y de operarios... ”⁷³⁴

Com hem dit abans, juntament amb l'escrit, el corregidor envià unes certificacions, entre les quals figuraven els testimonis de Bernat Gamundí, “Oficial comisionado por la Junta principal para recaudacion de esta Ciudad y su termino”, Joaquim Perelló, notari, i Antoni Tomàs, escrivà del jutjat del corregiment, confirmant que el corregidor “ha socorrido muchas veces á los Comicos sin distincion de sexos ni clases viendo Su Señoria su miseria, y clamores”; un altre testimoni d'Antoni Tomàs en el qual confirmava que “por los ruegos y varios cargos que hizo el Señor Alcalde Mayor á D^a. Margarita Torrandell, y á otros varios acrehedores de los individuos de la compañía comica que trabaxaron en el año pasado en la presente Ciudad, al tiempo que se estava conferenciando sobre que aquellos permitiesen á estos el pasar al continente,

⁷³⁴ *Ibíd*em, ff. 18 r.-19 v.

condesendieron los referidos acrehedores en que los citados Comicos, obligandose en pagar sus creditos de la tercera parte del producto de los diarios que lograsen, de cuyas resultas salieron por este medio de la indigencia y miseria en que se hallavan en esta Isla...”; i una certificació de Pere Palou, oficial primer de la Secretaria de l’Ajuntament i de la Junta de Teatres, en la qual es feia referència a la dissolució de la companyia.⁷³⁵

Com hem pogut comprovar pels tres informes, les diferències eren evidents entre les autoritats palmesanes. El 2 de març, es posà fi a les disputes entre les autoritats amb la suspensió del corregidor. Aquell dia, el Reial Acord comunicà a l’Ajuntament la suspensió i el desterrament de Mallorca de l’alcalde major, Juan Manuel Lubet, decretat pel Suprem Consell de Castella amb motiu d’un escàndol que aquest havia protagonitzat el 14 de setembre de 1817, durant les celebracions del part de la Reina.⁷³⁶

Malgrat això, el procés informatiu iniciat pel Reial Acord continuà endavant. El 9 d’abril, el fiscal, després d’examinar els informes, dictaminà que tant la Junta de Teatres com l’Ajuntament devien ampliar els seus informes. La primera perquè, segons l’exposició del corregidor, l’expedient a què es feia referència es trobava unit a les actes d’aquell òrgan. La Junta devia presentar nova informació sobre la unió de l’expedient i, en cas de ser certa, l’expedient. Quant al consistori, el fiscal demanà un informe sobre totes les quantitats de cabals públics que s’havien invertit per al sosteniment del teatre l’any 1815, ja que l’alcalde major, a la seva representació dirigida al Reial i Suprem Consell, amb data del 22 de novembre de 1817, assegurava que aquell any s’havia imposat una pesseta de drets d’entrada per cada cap de bestiar major i un ral o dos per cada cap menor, destinat a mantenir el teatre d’aquell any.⁷³⁷ El dictamen del fiscal fou ratificat pel Reial Acord i quatre dies després el secretari del tribunal envià sengles escrits als respectius secretaris demanant-los la informació a què es referia el fiscal.⁷³⁸

⁷³⁵ *Ibíd.*, ff. 14 r.-17 v.

⁷³⁶ Segons Llabrés, la caiguda en desgràcia del corregidor s’inicià arran de l’afusellament del general Lacy –5 de juliol de 1817–, amb motiu del qual, l’autoritat militar ordenà que es zelés amb reserva pels cafès i altres paratges de concurrència il·lustrada sobre els desafectes a aquell succés i que se cerqués a un militar company de la víctima reclamat pel Ministeri de la Guerra refugiat a l’illa. Sense resultat positiu aquestes gestions es titllà a Lubet de sospitós, la qual cosa unit a la seva deficient conducta privada, segons el testimoni de dos sacerdots, a haver-se excedit en la beguda a un convit en celebrat del part de la Reina, exigir 100 rals pel permís d’unes geleres portàtils, a pesar d’estar informat d’estar en ús pels seus antecessors, i tracte dur que feia objecte als seus subalterns, foren les causes bàsiques de la seva separació i processament (LLABRÉS, Juan: *op. cit.*, pp. 546-547).

⁷³⁷ ARM. Fons Audiència, sig. AA 835/40, ff. 22 r.-22 v.

⁷³⁸ *Ibíd.*, ff. 22 v.-24 r.

El 21 d'abril el secretari de la Junta, Pere Miquel Palou, envià al Reial Acord l'expedient, que segons ell, el tinent de corregidor diposità "en mi poder sin anuencia ni conocimiento de la Junta de Teatros que presidia".⁷³⁹ El 18 de maig, després que el Reial Acord li ho recordés, l'Ajuntament informà "que el Alcalde Mayor se equivocó en su representacion dirigida al Real Supremo Consejo con fecha de 22. de Noviembre del año proximo pasado... no se ha dado destino alguno, de aquellos productos [drets d'entrada], al sostenimiento del teatro...".⁷⁴⁰ Junt amb l'informe, el consistori envià la còpia d'un ofici que l'Ajuntament constitucional havia enviat, amb data del 16 de novembre de 1813, a la Diputació, la contestació d'aquesta, i l'edicte que el consistori constitucional emeté sobre el dret d'entrada de caps de bestiar, en els quals no es contemplava destinar cap quantitat de diners al teatre.⁷⁴¹ Evidentment, l'Ajuntament no exposà tota la veritat sobre l'assumpte, només la que li interessava. Recordem que durant el mes de juliol de 1815 els regidors de l'Hospital, comissionats per a fer-se càrrec de l'empresa teatral, proposaren al consistori prorrogar el dret d'introducció de bestiar, a fi de recuperar els diners que havien avançat per a la formació de la companyia, els que havien desemborsat per a pagar als còmics els seus diaris i les pèrdues que podria ocasionar l'empresa fins al final de l'any còmic, i que la proposta fou aprovada pel consistori.⁷⁴²

Finalment, el 6 de juliol, amb totes les informacions completades, el fiscal envià al Reial Acord tota la documentació perquè es confeccionés l'informe que havia demanat el Consell de Castella feia més de mig any.⁷⁴³ L'informe, elaborat pels ministres del Reial Acord i ratificat pel capità general, Marquès de Coupigny, donava continuïtat al que havia enviat el regent, Juan López de Vinuesa, el 9 de setembre de 1817, i deia el següent:

Cumpliendo esta Audiencia con el informe que V. A. se sirvió perderle por su orden d 10. Noviembre proximo sobre una Esposicion, que el Alcalde Mayor de esta Ciudad Dn. Juan Manuel Lubet hizo al Excelentissimo Señor Presidente del Consejo en 18 de Agosto del mismo año manifestando las disposiciones, que se habia visto precisado á tomar en beneficio de la Compañia Comica para salvár de la miseria a sus individuos, y quexandose de la disposicion del Regente de esta Audiencia a que se insertara en el

⁷³⁹ *Ibíd*em, f. 25 r.

⁷⁴⁰ *Ibíd*em, ff. 32 r.-32 v.

⁷⁴¹ *Ibíd*em, ff. 27 r.-31 r.

⁷⁴² AMP. Actes municipals, sig. AH-2135/1, ff. 184 r.-185 v., acta de l'11 de juliol de 1815.

⁷⁴³ ARM. Fons Audiència, sig. AA 835/40, ff. 33 r.-33 v.

Diario sus providencias; debe manifestar: Que por los informes del Ayuntamiento, y Junta de Teatros que se acompañan bajo los numeros 1º y 2º resulta, que quanto expuso este Alcalde Mayor fué texido de voluntarias suposiciones, pudiendo añadir el Acuerdo, que la mayor parte de los disgustos, que ocasionó este negocio, y sin duda la miseria de los infelices comicos tuvieron origen de los procedimientos irregulares del mismo Alcalde Mayor, á quien el publico despreciaba por esta causa; de ciertas condescendencias ajenas el caracter de un Magistrado, y de la mania de chocar con las Autoridades. Aqui tiene V.A. la causa verdadera, que desterró para muchos años los Comicos de la Isla, y el motivo porque el Alcalde Mayor obrava con una contradiccion tan manifiesta á sus intereses le hallará V.A. en la Consulta que en 5. de Diziembre del año proximo se vio precisada esta Audiencia á elevar á S.M. por la conducta de mismo Alcalde Mayor, y en cuya virtud V.A. á quien se pasó el Expediente acordó la formación de causa contra el mismo, la que en el dia se halla ya en plenario.

Por lo respectivo a la oposicion, que representó de este Regente, no há podido averiguarse el hecho de que trató el Alcalde Mayor, y este mismo juicio formará V.A. al leer el informe del Regente numero 3º. Y lo que sobre el particular contextó el Alcalde Mayor nº 4º.

Ha parecido al Acuerdo que en este mismo papel debe hablar de la otra representacion del Alcalde Mayor sobre que con fecha de 9 de Enero se sirvió pedirle informe, reducida á persuadir que era una personalidad quanto se obrava contra el en la Capitulacion, y paraque V.A. se persuada de la ligereza con que este desagaviado se conducia en todo, no tiene el Acuerdo mas que reproducir la consulta indicada que motivó la Real Orden de 16 de Febrero de este año para la formacion de Causa.

Seria abusar de la bondad del Consejo detenerse mas en puntos ya ventilados y juzgados por V.A.; y en quanto á las demas especies inconexas, que vierte el Alcalde Mayor quedan estas refutadas en el informe que con fecha de veinte y siete de Febrero proxio hizo al Consejo este Acuerdo por la misma Escribania de Santisteban sobre la que dió á V.A. este Alcalde Mayor por habersele mandado recoger un Bando de Policia por este Acuerdo.

Dios guarde á V.A. muchos años. Palma 1º de Agosto de 1818 = M. I. S. = D. Nicolas Campaner Sastre de la Geneta = Leonardo Oliver = Juan Jose Varela de Seijus = Rafael de Veleña = Dn. Juan Jose Negrete.⁷⁴⁴

Encara que d'una manera més subtil, tal vegada motivada per la suspensió del corregidor, els ministres del Reial Acord i el capità general continuaren culpant Juan Manuel Lubet de tot el que havia succeït aquell any amb els còmics. Malauradament, no sabem com finalitzà l'assumpte, encara que, com hem vist, Lubet ja estava pagant les conseqüències del seu comportament.

⁷⁴⁴ *Ibíd.*, ff. 34 r.-35 v.

Funcions ofertes i obres representades per la companyia

- 06.IV.1817** *Lo cierto por lo dudoso, ó la Muger firme* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. por Vicente Rodríguez de Arellano].(Guàrdia de teatre: Rgimiento de suïssos nº 4) (*Diario Balear, p. 3*).
- 07.IV.1817** *La mas heroica piedad mas noblemente pagada y Elector de Sajonia* (Comèdia, [de Luis Moncín]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear, p. 4*).
- 08.IV.1817** *El desdén con el desdén* (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = Se cantarà una aria bufa por el Sr. Pedro Richi.
NOTA. De orden superior se pondrà el producto todos los dias de la comedia.
El de anteayer primer dia de comedia 1035 reales vellon.
El de ayer 716 rs. y medio.
(Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear, p. 4*).
- 09.IV.1817** *No puede ser guardar una muger* (Comèdia) [d'Agustín Moreto Cabaña] = *Tonadilla* = Sainet = “boleras de la Matraca”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear, p. 4*).
Producto de la comedia de ayer noche 580 rs. vn.
- 10.IV.1817** *Casa con dos puertas mala es de guardar* (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = Se cantarà una aria bufa por el Sr. Rizzi. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear, p. 4*).
Producto de la comedia de ayer noche 290 rs. vn.
- 11.IV.1817** *La moza de cántaro* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. per Trigueros], “donde se presentará por 1ª vez la Sra. Vicenta Itarte sobresalienta” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear, p. 4*).
El producto de la comedia de ayer noche 271 rs. vn.
- 12.IV.1817** *El Otelo Moro de Venecia* (Tragèdia en cinc actes) [de W. Shakespeare, trad. al francès per J.-F. Ducis, i del francès al castellà per Teodoro de la Calle], “tragedia que ha merecido los mayores aplausos en todos los teatros, se cantarà una buena tonadilla, se baylarà un padedu, y se darà fin con el saynete”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear, p. 4*).
Producto de la comedia de ayer noche 270 rs. vn.
- 13.IV.1817** *La misma funcion de ayer.* (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear, p. 3*).
Producto de la comedia de ayer noche 432 rs. vn.
- 14.IV.1817** *Un montañés sabe bien donde el zapato le aprieta* (Comèdia “de figurón”) [de Luis Moncín] = “canta el Sr. Pedro Rizzi” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear, p. 4*).
Producto de la comedia de ayer 742 rs. vn.
- 15.IV.1817** *La comedia de mañana se anunciarà con los carteles públicos.* (Gaurdia de teatro: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear, p. 4*).
Producto de la comedia de ayer 210 rs. vn.
- 16.IV.1817** *Las Armidas* 1ª y 2ª parte exornadas con su correspondiente aparato teatral = un duo por la Sra. Carbajal y el Sr. Rizzi = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear, p. 4*).
Producto de la comedia de ayer 221 rs. vn.
- 17.IV.1817** *El ayo de su hijo* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *El negro sensible* (peça en un acte) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear, p. 4*).

- Producto de la comedia de ayer 130 rs. vn.
- 18.IV.1817**_ *El embustero engañado* (Comèdia) [de Luis Moncín], “nunca representada en este teatro” = “un duo” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- Producto de la comedia de ayer noche 120 rs. vn.
- 19.IV.1817**_ *Catalina II* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] “exornada con todo su aparato teatral de tropas, música y demas” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- Producto de la comedia de ayer 190 rs. vn.
- 20.IV.1817**_ *La mateixa funció d’ahir*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 7).
- Producto de la comedia de ayer 245 rs. vn.
- 21.IV.1817**_ *Cristóbal Colón* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella], “exornada con todo su teatro” = “cantará una aria el Sr. Rizzi” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.IV.1817**_ *El maestro de Alexandro* (Comèdia) [de Fernando de Zárata Castronovo]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.IV.1817**_ *El drama tragico en un acto titulado: Viriato* [de Luciano Francisco Comella?], adornado de todo su teatro. Se cantará cuatro famosas piezas de musica italiana, á saber: una polaca, una aria bufa, un terceto, y un quarteto nunca oydo en este teatro. Concluido se hara el primoroso baile titulado: los Quakaros. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 24.IV.1817**_ *La mateixa funció d’ahir*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.IV.1817**_ *La comedia se anunciará con los carteles públicos*. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 26.IV.1817**_ *La comedia de anunciará con los carteles*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.IV.1817**_ *Blanca y Montcasin, o Los venecianos* (Comèdia) [d’Arnault, trad. per Teodoro de la Calle]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 28.IV.1817**_ *La mas constante muger* (Comèdia) [de Juan Pérez de Montalbán]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.IV.1817**_ *El Diario Balear no anuncia funció*. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen).
- 30.IV.1817**_ *Cristina de Suecia* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = *Tonadilla* = Baile = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.V.1817**_ *La mateixa funció d’ahir*. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.V.1817**_ *La gran Cenobia* (Comèdia) [de Calderón de la Barca]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.V.1817**_ *La mateixa funció d’ahir*. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 3).
- 05.V.1817**_ *La Jacoba* (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 06.V.1817**_ *Sancho Ortiz de las Roelas* (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. por Trigueros]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).

- 07.V.1817**_A secreto agravio, secreta venganza (Comèdia) [de Calderón de la Barca], “se cantará y los boleros nuevos bailaran las boleras Alemandadas”. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.V.1817**_El conde de Saldaña y hechos de Bernardo del Carpio (Comèdia) [de Alvaro Cubillo de Aragón] = “se cantará una aria” = “se bailará dando fin con el saynete”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 09.V.1817**_El mayor monstruo de los celos y Tetrarca de Jerusalén (Comèdia) [de Calderón de la Barca]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.V.1817**_La gran tragedia del Pelayo restaurador de España (Tragèdia en cinc actes) [de Manuel Josef Quintana] (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.V.1817**_La mateixa funció d’chir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
- 12.V.1817**_ Reynar despues de morir ó Dª Inés de Castro (Tragèdia) [de Vélez de Guevara] = “la bolera pequeña executará un soliloquio intermediado de musica” = “se bailará y el sainete”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.V.1817**_Tener celos de sí mismo (Comèdia) [de Martí] = “se cantará una aria bufa” = Baile = Sainet. El teatro estará iluminado. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 14.V.1817**_Hados y lados hacen dichosos y desdichados o el parecido de Rusia (Comèdia) [de Calderon de la Barca], “exornada con todo su teatro, bailettes y demas correspondientes á lucimiento d ela escena: se bailará un padedu nuevo por la Sra. Margollés y el Sr. Llorens, y se dará fin con el saynete”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 15.V.1817**_La mateixa funció d’ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 16.V.1817**_Amor, honor y poder (Comèdia) [de Calderón de la Barca] = Baile = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 17.V.1817**_Hados y lados hacen dichosos y desdichados o el parecido de Rusia (Comèdia), [de Calderon de la Barca] = “se cantará una aria bufa” = “se bailará” = “dará fin el sainete”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.V.1817**_La mateixa funció d’ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 19.V.1817**_El hombre agradecido (Comèdia) [de Luciano Francisco Comella] = “se cantará un terceto” = “se bailará el bayle de los Quakaros”. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.V.1817**_Caprichos de amor y celos (Comèdia jocosa) [de Fermín del Rey]. Se advierte que hoy mañana y pasado mañana se sortean tres regalos al público, á saber en el dia de hoy una Cruz de oro; en el de mañana unos Cubiertos; y el otro dia una Pileta de plata: el sujeto que acuda entrará con el billete de la rifa, advirtiendole que dicho billete tiene accion á los tres regalos mas no para la entrada de la funcion, que este deberán tomarlo todos los dias, y teniendo la Compañía vivos los deseos de manifestar al público su verdadero reconocimiento á los muchos favores que tiene recibidos, proporciona á este gratis los palcos de la ultima fila para su mayor comodidad. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).

- 21.V.1817**_ *El hombre convencido a la razón y la muger prudente* (Comèdia) [de Carlo Goldoni] = Ball = Sainet. El número que salió ayer noche ha sido el 186.- El sugeto premiado acudirá en casa de Joaquin Martínez autor de la compañía, calle de la Riera número primero. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 22.V.1817**_ *La muger de dos maridos* (Comèdia) [de Vicente Rodríguez de Arellano] = Ball = Sainet. Se advierte que el número agraciado ayer noche, por los cubiertos, es el 112, por lo que el sugeto que presente dicho número acudirá á la rambla casa núm 1. Hoy ultimo dia de regalo se sorteará la pileta. (Guàrdia de teatre: Reg. de suixos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 23.V.1817**_ *El picarillo en España* (Comèdia) [de José de Cañizares] = “se cantará una aria bufa” = “se bailará” = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
Se advierte que el número premiado de anoche fue el 2039; y el regalo de los cubiertos tocó a D. Ramón Salas.
- 24.V.1817**_ *Las minas de Polonia* (Comèdia) [d’August von Kotzebue], “exornada con todo su teatro” = “se cantará” = “se bailará” = “el sainete”.
El Sr. Bernardo Ramos segundo actor, tendrá el honor de presentarse esta noche al teatro. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 25.V.1817**_ *La mateixa funció d’ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 3).
En la plaza de toros: *La conquista de Valencia o el Cid Campeador* (Comèdia) [de Tirso de Molina]
- 26.V.1817**_ *En la plaza de los toros: No puede ser guardar una muger* (Comèdia) [d’Agustín Moreto Cabaña].- *Per la nit: Triunfar sólo por la fe* (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 27.V.1817**_ *El Oteló Moro de Venecia* (Tragèdia en cinc actes) [de W. Shakespeare, trad. al francès per J.-F. Ducis, i del francès al castellà per Teodoro de la Calle] y en la plaza de los toros *El desdén con el desdén* (Comèdia) [d’Agustín Moreto Cabaña]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 28.V.1817**_ *El pintor fingido* (Comèdia), [de Vicente Rodríguez de Arellano]. (Guàrdia de teatre: Reg. De suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 29.V.1817**_ *El aviso a los casados* (Comèdia) [de Rojas Zorrilla]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 30.V.1817**_ *Euridice y Orfeo* [de Zavala y Zamora]. Estará la casa iluminada. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4). Dia del santo del Rey.
- 31.V.1817**_ *La mateixa funció d’ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.VI.1817**_ *La mateixa funció d’ahir.* (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 02.VI.1817**_ *Tantas veo, tantas quiero* (Comèdia), [de Sebastián Avellaneda] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.VI.1817**_ *La Florentina* [de Ramón de la Cruz] = *La dama sutil* (Comèdia en dos actes) [de Luciano Francisco Comella]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos nº 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 04.VI.1817**_ *El médico supuesto* (Comèdia ded gracioso) [de Molière?]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).

- 05.VI.1817**_E *Diario Balear* no anuncia funció (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles).
- 06.VI.1817**_El amante honrado (Comèdia) [de Gaspar Zavala y Zamora]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 07.VI.1817**_El vano humillado (Comèdia) [de Ph. N. Destouches, trad. per Antonio Valladares de Sotomayor o Félix Enciso Castrillón], “nueva en este teatro”. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen) (*Diario Balear*, p. 4).
- 08.VI.1816**_La mateixa funció d’ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 3).
- 09.VI.1817**_Andròmaca y Pirro (Peça heroica) [de Luciano Francisco Comella] = *La esposa amable* (Comèdia) [de Ramón de la Cruz] = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 10.VI.1817**_La lavandera de Nápoles (Comèdia) [de Pérez de Montalbán?]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 11.VI.1817**_El domine Lucas (Comèdia “de figurón”) [de José de Cañizares] = “una aria” = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 01.VII.1817**_Sancho Ortiz de las Roelas (Comèdia) [de Lope de Vega, ref. por Trigueros]. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos n° 4) (*Diario Balear*, p. 4).
- 02.VII.1817**_La posadera ó enemigo de las mujeres (Comèdia) [de Carlo Goldoni, trad. por J. López de Sedano]. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 03.VII.1817**_ El *Diario Balear* no anuncia funció. (Guàrdia de teatre: Reg. de suïssos de Wimpffen).
- 06.VII.1817**_En la plaza de los toros: *El médico supuesto* (Comèdia) [de Molière?] = Ball = el Sainet *Caldereros y vecindad*.
Nota: el que concurra á la función tendrá accion á un cubierto de plata que se sorteará. (*Diario Balear*, p. 3).
- 08.VII.1817**_En celebridad de los dias de nuestra augusta y amada Soberana se egecutará la funcion siguiente: se dará principio con la comedia en 3 actos titulada: *La terrible noche de un proscrito, ó Eduardo de Escocia* (Comèdia), [de August von Kotzebue], nueva en este teatro; se cantará una pieza de musica, seguirá el bayle general de la vieja burlada, y se concluirá con el famoso sainete del *alcalde proyectista* [de Luciano Francisco Comella], en el que se cantará otra pieza de música y se baylará el bolero.- El teatro estará iluminado. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 4).
- 12.VII.1817**_La terrible noche de un proscrito, ó Eduardo de Escocia (Comèdia) [d’August von Kotzebue] = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (*Diario Balear*, p. 4).
- 13.VII.1817**_La mateixa funció d’ahir. (Guàrdia de teatre: Reg. de Nápoles) (*Diario Balear*, p. 7).
- 17.VII.1817**_Dido abandonada y ruina de Cartago (Peça heroica) [de Pietro Metastasio, trad. per Vicente Rodríguez de Arellano]. (*Diario Balear*, p. 4).
- 18.VII.1817**_ El *Diario Balear* no anuncia funció (Guàrdia de teatre: Regiment de suïssos n° 4).
- 19.VII.1817**_Los furores de Orestes (Tragèdia) “nueva en este teatro” = *Tonadilla* = Ball = Sainet. (Guàrdia de teatre: Regiment de suïssos n° 4). (*Diario Balear*, p. 4).
- 20.VII.1817**_En el coliseo á la noche, la misma función de ayer. (Guàrdia de teatre: Regiment de suïssos de Wimpffen). (*Diario Balear*, p. 3).
A la plaza de los toros esta tarde. *El más valiente andaluz y guapo Francisco Esteban*, con todos sus intermedios.

Qualitat dels cantants i els músics segons la premsa local

Durant la Guerra del Francès, Mallorca conegué una gran proliferació de periòdics. La promulgació del Decret de llibertat d'impremta, per les Corts Generals i Extraordinàries reunides a Cadis, el 10 de novembre de 1810, i l'arribada a l'illa, entre el nombrós contingent d'immigrants, de coneguts editors, com els catalans Antoni Brusi –editor i propietari del *Diario de Barcelona*– i Agustí Roca i el valencià Miquel Domingo, juntament amb destacats activistes absolutistes i liberals, propiciaren l'aparició de nombrosos periòdics. Segons Roura,⁷⁴⁵ durant els anys que durà el conflicte bèl·lic foren editats a Mallorca divuit periòdics, en els quals s'informava el públic de l'evolució del conflicte, dels debats a les Corts, dels decrets promulgats a Cadis i, com no, de la principal diversió del públic de Palma: el teatre.

Pràcticament des de la represa de l'activitat teatral, l'any 1811, després del tancament de 1808, els periòdics palmesans recolliren a les seves pàgines algunes crítiques sobre els diversos aspectes de l'espectacle i la cartellera diària. De tota l'incipient premsa, el *Diario de Mallorca* fou el primer en començar a difondre les notícies teatrals. El 21 de juny, quasi dos mesos després de l'inici de l'any còmic de 1811 –recordem que aquell any començaren les representacions l'1 de maig–, el diari anunciava la funció que s'havia de representar aquella nit. A partir d'aquesta data, el diari començà a informar diàriament de les funcions que la companyia anunciava i a reproduir, esporàdicament, les notícies i crítiques teatrals que alguns espectadors feien arribar a la seva redacció.

Com ja hem vist, el dia 22 de juny de 1811 el *Diario de Mallorca* inseria a les seves pàgines l'article *Rasgo de generosidad de una compañía de cómicos*, signat per *El hombre sensible*, en el qual es relataven els fets que havien ocorregut durant aquell mes al nostre teatre.⁷⁴⁶ Al cap de dos dies, el mateix diari recollia la crítica que *El melomano* feia sobre la interpretació que els còmics i els músics havien fet de l'òpera *Adolfo y Clara* durant la funció del dia 21 de juny. Al seu escrit, *El melomano* dedicà un paràgraf a cadascun dels còmics que hi intervingueren, exaltant les virtuts i els defectes, començant per les parts principals. Respecte a Damiana Ridaura, dama de música de la companyia, que interpretà el paper de Clara, destacà la facilitat del cant i, ahora,

⁷⁴⁵ ROURA, Lluís: *op. cit.*, pp. 362-369.

⁷⁴⁶ *Diario de Mallorca*, 22 de juny de 1811.

l'escassetat de veu i la falta d'expressió, dient: "Es cierto que su voz de V. es muy entonada y flexible, que pasa V. con la mayor suavidad de un punto á otro, y que á esto se agrega una execusion fácil y segura; pero si alguna mayor expresion animase su canto, no seria tan sensible la poca voz con que naturaleza la ha dotado, y con el gesto y el arte suplirá mucho su falta." Del galant de música, Juan López, que interpretà el paper d'Adolf de Rumberg, deia: "Yo no se porque V. no se exersita en pronunciar para hablar claro antes de salir á cantar: V. inspira las palabras en lugar de respirarlas. Si á V. se le entendiera, y no variase con tanta frecuencia de postura sin tomar casi nunca la que le conviene, se le pudiera á V. oír; pero mientras siga con esos resoplidos, y esa inquietud de ardilla, sin saber á donde llevar manos, pocos aplausos hay que esperar." Més mal parat resultà Felipe Bueno, amb qui s'acarnissa l'autor de la crítica, destacant la seva veu desafinada i les exageracions gracioses en la interpretació del paper de Gaspar, l'alcaid de la presó. De Bueno, *el melomano* escrigué:

El abito no hace el monge como dice el refran. V. peca por caricato hasta el exceso. ¿A que viene la descomunal barriga, y la impropia alabarda, chuso, ó lanza con que en lugar de bastón adornó V. el papel de alcayde que representaba?

Est modus in rebus &c. quiere decir poco mas ó menos que tambien las barrigas, las alabardas y los rabos tienen un término, pasado el qual choca el mismo ridículo.

En punto á cantar, no hablemos de esto, porque está visto que no le llama Dios por este camino. Sin oído no se entona, y sin entonar no se canta; pero si se hace padecer al auditorio. Procure V. saber bien su papel y no apelar con tan excesiva frecuencia á las fastidiosas muletillas de hombre...de vaya... y otras añadiduras que pone de su cosecha y nada agracian. A la vista tiene V. quien sin reirse ni buscar aplausos mirando al público, le divierte con su naturalidad, y con los gestos propios del papel que representa.

Els músics tampoc no eren del gust del crític. Sobre l'orquestra, deia: "Por Dios menos bulla y en vez de sofocar la voz del que canta moderen Vdes. la fuerza de su brazo y de sus pulmones, el que acompaña es esclavo del que canta y si la voz no triunfa se perdió todo el efecto. Sin el primer violín de la capilla D. Miguel Sancho cuya parte ninguno de los del teatro puede suplir será imposible oír con gusto obligado alguno de dicho instrumento. Sobre todo señores: doclidad [docilitat] sugesion y muchos ensayos executados con cuydado y silencio harán que la orquesta sea lo que debe y no se convierta en algazara desconcertada." L'únic intèrpret que meresqué l'aprovació d'*El melomano*, fou Felipe Blanco, malgrat que la interpretació que realitzà del paper de

Limbourg no fos de les millors que havia realitzat l'actor. De Blanco, el crític destacà i elogià totes les seves facetes, dient: "Es justo elogiar á V. en lo pillo en lo jocoso y aun á veces en los serio. Su voz de V. es entonada y no desagradable, pero anoche no hizo V. el papel como otras veces. Bien veo que V. devia hacer el alcayde y no el gobernador, y que la culpa de esto es de quien sin entenderlo los reparte. Pero espero que en lo sucesivo consultarán Vdes. con mas tino para gustar al público que no concurrirá á asistir sofocarse para no divertirse." D'altra banda, la parella de ball –els boleros–, Francisco Bueno i Francisca Fuentes, que actuaren en aquella funció també reberen els elogis del crític, als quals dedicà, a tall de nota les paraules següents: "Aunque nada entiendo de bayle, no puedo menos de hacer honorable mension de la finura con que á mi gusto bayla la bolera. Superala el bolero en egecucion y ligereza, pero la gracia con que la Paquita contrasta los movimientos de su cabeza brazos y cuerpo; son para mi sin comparacions superiores al cabriolar con maestría. Sigue pareja agradable baylando como hasta aquí, y me atrevo a asegurarte un aplauso mas sostenido y duradero que el que la inconstancia de los hombres suele tributar á los que trabajan para divertirles".⁷⁴⁷

El 13 d'agost de 1811, uns dies després d'haver-se interpretat durant tres funcions seguides l'òpera *La Isabela*, al *Diario de Mallorca* apareixia un article d'opinió titulat *Aviso á los Cómicos por un apasionado que desea sus aumentos y lucimiento*, en el qual el crític del diari elogiava el gran talent musical del músic de la companyia, Andreu Pavia, i recomanava als responsables de la companyia que "dexen al arbitrio y conocimiento del maestro de mesa D. Andres Pavía,⁷⁴⁸ (que con tanto acierto ha dirigido la orquesta en la ópera de la Isabela) el repartimiento de los papeles según mas convengan al carácter, voz, y capacidad de cada uno". Després de recomanar a la dama de cantat, Damiana Ridaura, i al segon galant de música, que empresin les seves veus per a cantar música italiana, el crític encomià el talent musical i d'actor de Felipe Blanco. Sobre ell, escriu:

Que el Sr. Blanco (honor á su talento cómico) uniendo su voz de bajo á los dos citados, cante con ellos algun terceto bufo ó serio, pues en qualquiera carácter será aplaudido, mientras siga como hasta aquí,

⁷⁴⁷ *Diario de Mallorca*, 24 de juny de 1811.

⁷⁴⁸ Com hem comentat, el responsable de repartir els papers era l'autor de la companyia. En aquesta època, l'autor Francisco Vallés havia estat apartat de la companyia. Pel comentari del crític, sembla que la Junta de Teatres, que regia la companyia, no realitzava un repartiment coherent dels papers a les obres musicals.

revistiéndose de su papel, trabajando con gusto y guardando al público el decoro que se merece. ¡O cómico natural y filosófico! Quién sino estos dos maestros te han podido enseñar aquella escala de tonos sentimentales con que supiste modular tu voz á los efectos de ternura paternal que sucesivamente ocupaban tu corazón! Pero los pormenores de tu mérito, me llevarian mas allá del objeto que me he propuesto, que no es otro que el de animar á todos á que sigan con gusto una carrera tan difícil como agradable.

Pel que fa als músics que acompanyaren als cantants en les tres funcions, el crític anotà: “Los músicos se han esmerado en el acompañamiento, su número en nada ha perjudicado al efecto de los cantores...”⁷⁴⁹ Finalitzava l’article amb un discret “unos y otros han completado la funcion”.⁷⁵⁰

Malgrat les crítiques rebudes d’*El melomano*, la primera dama de cantat, Damiana Ridaura fou una de les actrius més aplaudides d’aquell any. Quan el 1812 abandonà l’escena palmesana, el mateix diari la reclamava dient: “La Ridaura retirada por su gusto ó por otros motivos que ignoro, debiera ocupar el distinguido lugar que la corresponde, y entónces la parte de cantado seria desempeñada con primor y general aplauso del publico.” Recordem que aquell any Juana Palomera substituí la Ridaura. A la mateixa crítica, signada per *Alberto Pacífico*, es deia sobre la nova dama de cantat que el públic podria gaudir més de les seves actuacions, “si á las adocenadas tonadillas que hasta ahora ha cantado, sustituye otras de mejor gusto y mezcla en ellas algunas arias ó duos italianos.”⁷⁵¹ Aquesta opinió contrasta amb la del crític de l’*Aurora Patriótica Mallorquina –El Filarmonico–*, que en tot moment recolzà i elogià les actuacions de la nova cantant. L’11 de juny de 1812 es tornà ha interpretar al coliseu l’òpera *Adolfo y Clara*. En aquesta ocasió, el personatge principal femení fou interpretat per Juana Palomera i el crític de l’*Aurora* escrigué: “Con justicia lo fue [aplaudida] en la opera de *Adolfo y Clara* la señora Palomera, quien con su buen modo de cantar supo hacer que los espectadores de fino oido olvidasen por un momento que la musica era francesa, esto es, dura, inarmonica y de difícil egecucion. Esta actriz reune delicada voz hasta ciertos puntos, buen estilo, y soltura en las tablas, con lo qual puede desempeñar

⁷⁴⁹ Sembla que el crític estigués acostumat a escoltar una orquestra més nombrosa, com podria ser la de la catedral.

⁷⁵⁰ *Diario de Mallorca*, 13 d’agost de 1811.

⁷⁵¹ *Diario de Mallorca*, 15 d’abril de 1812.

felizmente quanto quiera, en el tono en que la ha favorecido la naturaleza. Ojalá emplee sus talentos en cantar musica italiana, y no en tonadillas de rancio y anticuado estilo.”⁷⁵²

De tots els periòdics apareguts a Palma durant aquests anys, fou l'*Aurora Patriótica Mallorquina*, de clara tendència liberal, el que manifestà un patriotisme musical exagerat, elogiant els esforços i les bones interpretacions dels cantants nacionals. Era tan gran l'interès per la qüestió musical que, fins i tot, en algunes ocasions s'intentava destacar la interpretació de cançons incloses a algunes de les comèdies representades. Aquest és el cas de la crítica de l'obra *El cuadro de la humanidad*,⁷⁵³ representada el mateix dia 11 de juny de 1812, junt amb l'òpera abans esmentada. Després d'elogiar la moralitat de la peça i titllar de pèssima la traducció, *El filarmonico* diu: “La cancion de Catinat, (recuerdo de nuestras antiguas folías) gustó por la sencillez y gracia con que la cantó la señora Garcia, que si trabaja mucho su voz, se afinará en las entonaciones y será aplaudida.”⁷⁵⁴

El 27 de juny de 1812, el mateix diari aplaudí la tasca interpretativa i musical dels actors que havien representat l'òpera *El matrimonio secreto*, de Cimarosa, durant els dies 23, 24, 25 i 26 d'aquell mes. Dins la crítica, es feia una menció especial de la tasca desenvolupada per Andreu Pavia, músic de la companyia, ensenyant els papers als actors i als músics. L'escrit, deia: “El talento musico del señor Pavia, se ha escedido á si mismo esta vez, y si á la constancia y aplicacion de los actores se debe una gran parte del buen exito de la opera; igual ó mayor debe tributarse, á la paciencia, maña y saber con que este digno profesor ha salido á cabo con tamaña enpresa, cuyo trabajo no puede ser apreciado justamente, si no por quien tenga algun conocimiento en la materia.”⁷⁵⁵

El 12 d'agost de 1812, *El filarmonico* tornà a donar la seva opinió sobre els cantants de la companyia. Una vegada més, la crítica tornava a ressaltar els avanços que

⁷⁵² *Aurora Patriótica Mallorquina*, 16 de juny de 1812.

⁷⁵³ Es tracta de l'obra *El cuadro*, comèdia en un acte, en prosa i impresa, que hem localitzat a la BN amb la sig. T-6972. Ambientada a les immediacions del París de mitjan segle XVIII, en ella apareix com un dels protagonistes principals el mariscal Catinat. En un moment de l'obra, Matilde, una de les protagonistes, canta una cançó al mariscal Catinat. Segons un manuscrit d'aquesta versió titulada *El Quadro*, drama en prosa en un acte, manuscrit, que hem localitzat a la biblioteca de l'Institut del Teatre de Barcelona, amb el número de registre 83.244. A l'onzena escena de l'obra apareix la següent anotació: “Se buelve a sentar, Matilde trae una lud, Luisa un Bandolin de viola, y Augusto un contralto de viola. Preludio de los instrumentos. Aire de Mr. Catinat. Air es aria”.

⁷⁵⁴ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 16 de juny de 1812.

⁷⁵⁵ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 27 de juny de 1812.

feien els actors i tornaven a predominar els elogis sobre les faltes. A més, el crític tornà a posar de manifest la superioritat de la música italiana sobre la música nacional i les preferències musicals del públic, que preferia la bona música “á otra cosa”.⁷⁵⁶ La crítica d’*El filarmonico* deia:

Los buenos ratos que dan al publico los actores de esta compañía que cantan, debidos parte á su aplicación y esmero, y parte á los desvelos del profesor que les enseña, son dignos de que se toleren algunas faltas a favor de las grandes dificultades de saben superar. Sin querer ofender á ninguno en particular, diremos que la señora Palomera cada dia añade nuevas gracias á su buena voz, arreglo y buen estilo, y que la señora Paca Garcia ha ganado tanto desde que está en esta ciudad, que si su fisonomía pudiera equivocarse, creerian que no es la misma que cantaba al principio: tanto se ha afirmado en las entonaciones, y tambien ha sabido aprovechar de las lecciones del señor Pavia. Puede, y creo la hará, adelantar todavia mas, solo con batir mucho su voz. Por lo que hace á espresion, nada hay que decir, pues no es lo que falta á dicha actriz.

El señor Blanco canta y representa sienpre bien, y solo deseariamos que el papel que hace en el matrimonio secreto, fuera algo mas caricato y en trage mas bufo. El segundo gracioso es el que mejor ha tomado su carácter, y en honor de la verdad, quien le oyga cantar tonadillas, no podrá persuadirse que en italiano sea tan superior á sí mismo. Tal es el encanto de la buena musica que transforma enteramente á los actores; y así la Palomera como los demas, cantan mejor las operas italianas que las tonadillas españolas.

*Creo que los aplausos continuados del público son la prueba mas cierta de que gusta de la buena musica con preferencia á otra cosa, y si este queda contento, el teatro concurrido, y aplaudidos los actores, ¿qué mas pueden desear? Animo, y aprender musica nueva. El Filarmonico.*⁷⁵⁷

Si a l’anterior crítica, es recomanava a Felipe Blanco⁷⁵⁸ que representés el seu paper d’una manera més còmica i emprés un vestit més buf, al cap de cinc dies i després

⁷⁵⁶ A la crítica s’intueix un canvi de gust per la proliferació de les idees modernes. Si durant els primers anys del segle es produeix el triomf de l’òpera còmica francesa, ara el gust canvia cap a l’òpera italiana.

⁷⁵⁷ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 12 d’agost de 1812.

⁷⁵⁸ Aquest Felipe Blanco és el mateix al qual Leandro Fernández de Moratín dedicà el següent sonet:

Para el retrato de Felipe Blanco gracioso del teatro de Barcelona

¿Me veis que serio estoy? Pues no os espante
la adusta gravedad de mi persona,
que adentro tengo el alma juguetona:
diverso de mi genio es mi semblante.

Prosa o verso me dicten elegante
los que suben al cerro de Helicon,
mis gracias aseguran su corona
cuando animo la sátira picante.

de representar-se una altra vegada la mateixa òpera, el crític de l'*Aurora* elogià l'afany de superació de l'actor dient:

Asi como nadie es mas presuntuoso que el ignorante, por el contrario el hombre de talento cede facilmente á las insinuaciones del que con la debida moderación le advierte algun descuido.

*El que haya leído la aurora del 12 y asistido el 13 al Matrimonio secreto, no necesita mas explicacion para comprender que el señor Blanco, á sus talentos comicos bien conocidos y estimados en esta ciudad, reúne el deseo de perfeccionarse en tan difícil arte, aprovechandose del aviso que se le dio sobre el carácter y trage de su papel. Esta docilidad aumenta en nuestro juicio y en el del publico su merito, y no podemos dejar de agradecersele. Aun sacrificando parte de nuestro gusto, deseáramos que no se hiziera trabajar tanto á este actor, que en comedias, operas, tonadillas y sainetes siempre ocupa un lugar distinguido, y carga con un peso superior al que puede resistir su delicada salud. Economicemos nuestros gustos, y no por gozar mucho en poco tiempo, sacrifiquemos despiadadamente á quien tantas consideraciones se merece.*⁷⁵⁹

El punt culminant de la continua lloança a la qual foren sotmesos els cantants de la companyia còmica de l'any 1812, per part de l'*Aurora*, fou la crítica apareguda a les pàgines d'aquell diari després de la representació de l'òpera *Nina* de Paisiello.⁷⁶⁰ Sens dubte, es tractava d'un gran repte pels cantants i la companyia en general, ja que l'òpera, encara que era traduïda al castellà i no s'havien pogut aconseguir totes les peces musicals amb que comptava l'obra, era desconeguda pels intèrprets. En aquesta ocasió, el crític elogià sense contemplacions a la primera dama de música, Juana Palomera, la segona dama de cantat, Francisca García i, com no, al graciós Felipe Blanco, que realitzaren sengles interpretacions sublimes, tant en la part musical com en la declamada. Finalment el crític féu una menció especial d'Andreu Pavia, el músic de la companyia, vertader artífex de la representació, ja que, a més d'haver-se representat el dia del seu

Los que quieren gemir y dar suspiros,
y sus lágrimas compran con dinero,
lloren, oyendo heroicidades tristes;

Mas si queréis vosotros divertiros,
venid a mí, que el amargor severo
de la verdad os disimulo en chistes.

(FERNÁNDEZ DE MORATÍN, Leandro: *Poesías sueltas*. [En línia] [Ref. del 14 de maig de 2005]
Disponible en web:

<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01305064244915051199024/p0000004.htm#I_61>

⁷⁵⁹ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 17 d'agost de 1812.

⁷⁶⁰ Parlarem amb més deteniment d'aquesta òpera al capítol dedicat al repertori musical.

benefici, ell fou el que ensenyà als actors, en menys d'un mes, les onze peces musicals de l'obra i, fins i tot, segons el crític, composà la música d'algunes d'aquelles peces, que no s'havien pogut aconseguir. La crítica, que reproduïm íntegrament pels nombrosos detalls que ens proporciona, deia el següent:

Cada dia se hacen mas acreedores á la estimacion pública los actores de cantado de esta compañía, por los buenos ratos de música que con su constante aplicacion y trabajo le proporcionan. La Nina merece un lugar distinguido entre ellos, y su desempeño es digno de elogio, ya se atiende al corto tiempo en que la han aprendido, ya á su dificultad, ya por último á que ninguno de ellos conoce la música, y solo de oido aprenden lo que cantan. Como en el anuncio repartido con la Aurora del 20 de este mes, se dió una ligera idea de esta ópera, escusamos repetirla y manifestar de nuevo la dificultad del papel de Nina, que egecutó la señora Palomera con sencillez, gracia y sensibilidad. Esta actriz, no solo desempeñó felizmente su parte de cantado, si que tambien se escedió de mucho en el concepto que se la tenía en la de representado, conservando en toda la pieza el difícil carácter de una muchacha loca, pero sensible y enamorada, que eran las dos causas de su locura. La sencillez de su trage, la palidez de su rostro, y la patética parte que sostenia, todo interesaba en su favor, é inspiraba compasion y lástima. Animada unas veces, otras decaida y sienpre interesante, supo revestirse de su papel y enternecer al auditorio, en cuyos ojos asomaron varias veces involuntarias y tiernas lágrimas. La delicadísima cabatina, Quando mi bien aquí vendrá, el recitado lleno de valentía ¡Que fiero mal!, el final del primer acto en que tan bien supo espresar Paissiello con la música los efectos y sentimientos que alternativamente agitaban el alma de la enamorada Nina, la aria del segundo acto llena de fuego, espresion y folisofía, con la feliz repeticion de la palabra ¡ay amor! Que es como el punto céntrico de sus males y causa de sus tormentos, el duo ántes del final, en que próxima ya á reconocer a su adorado Lindoro y como dudando de su cierta ventura, pregunta sin cesar ¿si la amará? y por último el final, que aunque corto y obra de pocas horas, respira alegría, placer y conocimiento de la situacion; todo, todo ha contribuido sobre manera al lucimiento de la funcion; y á que los espectadores contentos de haberla visto, esperan con ansia que se repita.

Mas si tanto ha gustado la señora Palomera, no han contribuido poco al efecto la señora Garcia que cantó con bastante espresion su aria en el segundo acto, y el incomparable señor Blanco. Este actor, á quien favoreció naturaleza con un talento privilegiado, que desempeña todos los papeles con igual acierto, que desde el momento que sale á las tablas guarda sienpre la actitud y gesto que corresponde, que tiene en sus manos y sin que le cueste trabajo, el don singular de hacer reir sienpre que quiere, guardando enpero al público el respeto debido; este digo, revestido de carácter de un padre afligido, por ver el estado á que por su culpa se hala reducida su hija Nina, fué uno de los papeles que mas interesaron en toda la ópera y especialmente en el momento en que la sensible Nina le reconoce, y en que la señora Palomera supo encontrar el acento y el grito de ¡ay padre mio! tan tierno y sentido, qual convenia en aquel lance. Los demas actores

hiciéron lo que pudiéron, y son acreedores á la indulgencia de este público, para cuya diversion enprenden obras de tanta dificultad, y debe esperarse que en lo sucesivo perficionen lo comenzado.

Los músicos han aconpañado con delicadeza y union y de cada dia lo hacen mejor. ¿Pero quanto esmero y trabajo no habrá prestado D. Andrés Pavía para enseñar á los actores en ménos de un mes, una ópera, que consta de once piezas de música, unas originales de Paisiello, y otras conpuestas en esta ciudad por dicho señor Pavía y por... Mas una moderacion extraordinaria en su autor nos inpide tributarle un elogio tan mas debido á su mérito, quanto mas resistido por su modestia y deseo de ocultarse; bien distinto en esto de otros que hinchados de vanidad y presuncion, se creen superiores á los demas, siendo tal vez... Pero basta, y no se vuelva crítica lo que enpezó por elogio. Lo cierto es que sin este auxilio hubiera quedado incompleta la ópera, faltándole ciertas piezas de música, cuya mayor alabanza consiste en haberse escuchado con gusto al lado de las incomparables del maestro Paissiello.”⁷⁶¹

No tingueren tanta sort els cantants Pasqual Boix i Antonio Valleverde. El primer havia format part de la companyia còmica de l'any 1812 –el mateix any que foren elogiats Juana Palomera, Francisca García i Felipe Blanco per l'*Aurora*– i el segon el substituí l'any següent. Com hem pogut comprovar, la premsa no destacà en cap moment les interpretacions de Boix. Tal vegada, perquè, com afirmaria l'any següent un abonat del teatre, a les pàgines del *Diario de Mallorca*, “entre los galanes de música mas desgraciados para cantar en los teatros españoles, ocupa sin duda uno de los primeros el señor Pasqual Boix, pues carece en general y particular de todo, todo, todo quanto tiene conexión con lo bueno”. Tampoc era del seu grat Antonio Valleverde, de qui diu: “El señor Valleverde que ha venido á su reemplazo [de Boix], no es tan malo, pero le excede en mas poco: tiene el imperdonable defecto de apretar los dientes quando canta, juega la voz con frialdad, tiene mal accionar, y por último omito el hacer una analisis de todo en general, pues resultaria como llevo dicho, que quasi en nada excede al pasado.” Acabava el seu escrit, criticant les contractacions que havia realitzat l'autor en la part musical per a aquell any còmic i encoratjava el públic a no permetre-ho. F.A.B., així s'anomenava l'abonat en qüestió, deia: “¿Les parece á ustedes, señores amigos, y habonados como yo, de la fila, N. que nos divertiremos esta temporada oyendo cantar? Estoy seguro que no, y mas habiendo el autor dejado el ramo de la musica con sola una muger, pues las otras valen tanto como los tenores: creo nos será preciso pasar la primera noche en alguna tertulia, (aunque sea de viejas) antes de seguir castigando los oidos y el bolsillo siendo abonados de luneta. Si son ustedes de mi

⁷⁶¹ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 31 de desembre de 1812.

parecer busquemos á la mayor brevedad donde pasar la noche é interin se verifica callemos y tomemos lo que el autor quiera darnos buenamente, pues asi fue el año pasado. Quedaremos acordes esta noche á la hora de la representacion, é interin mandar á el inseparable tertuliano y amigo. F.A.B.”⁷⁶²

Al cap d’uns dies, un altre aficionat, també abonat del teatre, replicà defensant els dos cantants, basant-se en la poca qualitat dels cantats nacionals que actuaven a la resta de teatres i el poc preu que es pagava per l’entrada al teatre de Palma. La rèplica deia el següent:

*Sr. F.A.B. A poco dinero, pocos S. Antonios, decia un truan vendedor de santi barati: deberá V.tener presente que el teatro de Mallorca jamas ha tenido una compañía como la de este año, y que los galanes de musica, no son tan desgraciados como los supone baxo su firma en el diario 11 del corriente, pues atendidos á la escasez que hay, dudo que otro tenga dos tenores como los citados Boix y Valleverde: concedo no son unas habilidades, pero siendo iguales en mérito, ó aun mas inferiores que estos, los de Cádiz, y ganando en aquella ciudad un quaduplicado que en esta, soy de parecer pues el precio es mas baxo, no olvidemos lo del truan, a poco dinero etc. Amas que si V. no ha salido nunca de este pais, ó si por acaso es forastero y hace algun tiempo que permanece en él, no tendrá los oidos muy acostumbrados á oir habilidades de canto, pues que naturaleza ha escaseado las buenas voces en términos que no se oye una que valga medio maravedí: Si V. no me concede esta proposicion tan verdadera, me hará dudar de su sinceridad, y me complaceré en que encuentre quanto antes su deseada tertulia completamente concurrida de senectudes, pues mis amigos y abonados como yo siempre nos contentamos con lo que el autor quiere darnos; no perdemos de vista que en otros teatros tienen peores cómicos que cuesta mucho mas el abono y entrada, por lo que nos precisa dar gracias al autor; pues por poco dinero nos dá mucha diversion. De V. siempre el abonado de la otra fila.*⁷⁶³

A partir d’aquest moment, la premsa local, més preocupada pels enfrontaments polítics entre liberals i servils i el retorn dels refugiats a les seves terres d’origen que pels esdeveniments teatrals, deixà d’inserir crítiques teatrals. Per tant, desconeixem quina fou la qualitat dels galants i dames de música que actuaren al nostre coliseu des d’aquest any fins al seu tancament, l’any 1817.

⁷⁶² *Diario de Mallorca*, 11 de maig de 1813.

⁷⁶³ *Diario de Mallorca*, 15 de maig de 1813.

La circulació de còmics entre els teatres nacionals

Ja hem comentat a un altre capítol d'aquest treball, que els teatres nacionals més importants, amb més prestigi, eren els de la Cort. D'aquesta manera, resulta obvi que la majoria dels actors que treballaven als teatres de províncies volguessin accedir-hi per a millorar la seva reputació, encara que, en ocasions, resultés perjudicial per a la seva economia. Malgrat que els actors que representaven a la capital fossin uns dels millors pagats, a causa dels elevats preus d'aliments i lloguers que es pagaven a Madrid, el poder adquisitiu d'aquests era menor que el de qualsevol altre que treballés a un teatre de província. Per aquesta raó, alguns d'ells, que havien aconseguit representar als teatres madrilenys –o havien estat “detenidos de orden superior” per a representar a aquells teatres– i s'havien format una reputació, després optaven per treballar a Cadis, Barcelona, Sevilla, València, Saragossa o alguna altra ciutat on la carestia de la vida fos menor, la qual cosa oferia unes millors expectatives econòmiques per a ells i les seves famílies. D'altra banda, els autors intentaven, any rere any, millorar les seves companyies còmiques amb la incorporació de nous actors que substituïssin als que l'abandonaven per haver estat contractats per un altre autor o que, simplement, per decisió pròpia o de l'autor no continuaven treballant. Amb tot, any rere any, es produïa una intensa circulació de còmics entre els diversos teatres. Uns, intentat millorar la seva reputació, i, altres, cercant un millor sou que els permetés un millor manteniment d'ells i les seves famílies.

Al llarg de la nostra investigació hem pogut establir unes àrees d'influència de contractació entre les distintes categories de teatres.⁷⁶⁴ Així, a banda de les moltes excepcions que poden existir, hem pogut comprovar com, generalment, els actors que havien representat amb èxit als teatres que podríem considerar de segon ordre –Cartagena, Reus i d'altres, que no pertanyien a capital de província, però, que per les seves activitats eren nuclis econòmicament puixants–, accedien –o almenys ho intentaven– als teatres de primer ordre –Cadis, Barcelona, Sevilla, València, Saragossa i d'altres. Al mateix temps, els actors que no havien triomfat a aquests teatres tornaven

⁷⁶⁴ Aquesta faceta de l'espectacle teatral ha estat poc estudiada. De fet, a tota la bibliografia que hem consultat no hem trobat cap referència a aquest fet. Hem arribat a aquestes conclusions després d'analitzar amb deteniment els llistats de les companyies de Madrid, Cadis, València, Barcelona i Palma. En certa manera, podríem establir un paral·lelisme entre aquesta pràctica i la que duïen a terme els músics i els mestres de capella a les catedrals espanyoles, que també intentaven accedir –en aquest cas, mitjançant unes oposicions– als llocs millor pagats de les catedrals més importants.

als teatres secundaris. El mateix ocorria amb els teatres de primer ordre i els de Madrid, encara que aquí es deu tenir en compte l'observació econòmica que ja hem apuntat. A més, entre els teatres d'una mateixa categoria també hi havia una certa circulació d'actors que obeïa a simples raons de canvi i renovació de les companyies. D'aquesta manera, trobem actors que canvien de teatre, però no de categoria, és a dir, que al llarg de la seva vida professional només treballen als teatres importants o als teatres secundaris, depenent de la seva qualitat. Només als darrers anys de la seva vida artística, els actors que havien treballat als principals teatres i no havien arribat a ser autors, tornaven a treballar als teatres secundaris.

En totes aquestes circulacions, quasi sempre es tenia en compte l'aspecte econòmic dels desplaçaments, creant-se una àrea d'influència al voltant de cadascun dels teatres, és a dir, que bona part dels actors que accedien a aquests teatres provenien dels teatres del seu voltant. Així, en el cas de Palma, hem pogut constatar, com la majoria dels actors que treballaren al nostre coliseu provenien dels teatres situats a la costa mediterrània, és a dir, Màlaga, Cartagena, Múrcia, Alacant, València, Tortosa, Tarragona, Reus, Barcelona i Girona. Com ja hem comentat, les companyies còmiques que actuaren al nostre coliseu tingueren molts problemes econòmics. Els desplaçaments amb vaixell ja eren en si mateix una càrrega econòmica prou important per a l'empresari com per a tenir que agregar el cost del viatge en diligència des de qualsevol altre lloc de la Península als ports mediterranis per a poder accedir a les illes. Per aquesta raó, els empresaris generalment optaven per realitzar les contractacions als teatres més pròxims, que, en la majoria dels casos, coincidien amb les ciutats que tenien connexions marítimes amb Palma.

Totes les circumstàncies que acabem d'exposar, es poden observar amb més detall a les taules que inserim a continuació. En elles recollim, per ordre cronològic, els noms de tot el personal que formà part de les companyies còmiques espanyoles que representaren al coliseu de Palma al llarg del període que abraça aquest estudi, amb expressió dels teatres en els quals han treballat abans i després del seu pas per Palma. Per a l'elaboració d'aquestes taules hem emprat els cartells anunciadors de les companyies, que hem consultat al llarg de la nostra investigació, i les dades que aporten

Cotarelo, Zabala i Suero Roca als seus respectius treballs sobre els teatres de Madrid, València i Barcelona.⁷⁶⁵

Abreviatures utilitzades per a la confecció de les següents taules:

ALC – Alacant. ALH – Alcalá de Henares. BAD – Badajoz. BCN – Barcelona CAD – Cadis. CAR – Cartagena. GIR – Girona GRA – Granada MAD – Madrid. MAÓ – Maó. MCP – Madrid. Teatre de los Caños del Peral. MCR – Madrid. Teatre de la Cruz.	MPR – Madrid. Teatre del Príncipe MUR – Múrcia. PM – Palma de Mallorca. REU – Reus. RS – Teatre de los Reales Sitios. SAR – Saragossa. SEV – Sevilla. SEV – Sevilla. VLC – València VLL – Valladolid. → – Suposem la continuïtat d’aquest actor.
---	--

⁷⁶⁵ COTARELO y MORI, Emilio: *Isidoro Máiquez y el teatro de su tiempo*. Madrid: Imprenta José Perales y Martínez, 1902..

ZABALA, Arturo: *El teatro en la Valencia de finales del siglo XVIII*. Valencia, Institución Alfonso El Magnánimo, 1982.

SUERO, Maria Teresa: *El teatre representat a Barcelona de 1800 a 1830*. Barcelona, Diputació de Barcelona-Institut del Teatre, 1987-1997.

Relació d'actrius que actuaren al teatre de Palma (1797-1817).

NOM	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807
1. Victoria García	PM	PM									
2. Antonia Piñeiro	PM	PM									
3. M ^a del Carmen López	PM	PM								SAR	VLC
4. María Llunell	PM	PM									
5. Bernarda Palop	PM	PM									
6. María Serralde	PM										
7. Josefa Esprast	MUR	PM									
8. Josefa Valdés	BCN	PM									
9. M ^a del Carmen Valdés	BCN	PM		PM	VLC						
10. M ^a del Carmen Cambiazo				PM	VLC						
11. Tomasa Gastelo					PM	VLC		SEV	CAD		
12. Rosalía Velasco						PM	→	PM	PM		
13. Joaquina Ibáñez		MCP				PM	→	PM	PM	PM	
14. Francisca Pérez						PM	→	PM	PM	PM	
15. Josefa Velasco			TOR	VLC		PM			PM		
16. María Gómez						PM	→	PM	PM		
17. Catalina Geruvich						PM					
18. María Estruch						PM					
19. Manuela Calvillo								PM	PM	PM	PM
20. Josefa Calvillo		RS						PM	PM	PM	
21. M ^a del Carmen Espinosa						GRA	VLC	PM			
22. M ^a del Carmen Mora										PM	PM
23. M ^a Josefa Fraustaquio										PM	PM
24. María Fernández											PM
25. Antonia Lucini											PM
26. Josefa García											PM
27. Bárbara Fort									CAR	VLC	VLC
28. Manuela Sánchez Grandoti											
29. María Francisca Fuentes											
30. Damiana Ridaura											
31. Clara Pelegrí				BCN							VLC
32. María Martínez											
33. María Menéndez									VLC	VLC	VLC
34. Francisca García									BAD	VLC	
35. Josefa García											
36. Juana Corona											
37. Juana Palomera										ALC	CAD
38. Vicenta Bocio											
39. Raymunda González										VLL	VLC
40. María Coleta Paz			MCR	MCR		MCR	MCR				MCR
41. Vicenta Serrano											
42. Joaquina García											

	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820
1.-													
2.-													
3.-	VLC												
4.-													
5.-													
6.-													
7.-													
8.-													
9.-													
10.-													
11.-													
12.-													
13.-													
14.-													
15.-													
16.-				PM									
17.-													
18.-													
19.-													
20.-													
21.-													
22.-				PM		PM							
23.-				PM		PM		REU	BCN				
24.-													
25.-													
26.-													
27.-	VLC			PM	PM	PM	BCN	BCN		BCN			
28.-			MAÓ	PM	PM								
29.-				PM	PM	PM							
30.-				PM			PM	BCN	PM				
31.-	VLC			PM	PM	PM							
32.-					PM								
33.-	MPR			PM	PM	PM	PM	BCN	BCN	BCN			
34.-					PM								
35.-					PM								
36.-					PM	PM	VLC						
37.-	MCR				PM	PM	BCN	MPR					
38.-						PM							
39.-	VLC				VLC	PM	BCN	BCN	MCR				
40.-	MCR	MCR		MCR			PM	BCN					
41.-							PM						
42.-							PM						

NOM	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807
43. María Dolores Hernández											
44. Ana Torres											
45. Antonia Hernández											
46. Luisa Ibáñez											
47. Vicenta Martínez											
48. María Luisa Lisuasain											
49. María Concepción Velasco					CAR	VLC	VLC	SAR	VLC	VLC	
50. Gerónima Llorente											
51. María Álvarez											
52. Bernardina Hernández											
53. Felipa Herrera											
54. Antonia Perales											
55. Manuela González											
56. Manuela Carvajal											
57. Juana Ridaura											
58. María Navarro											
59. Rosa Pelufo											
60. Vicenta Guitarte	CAR	VLC							VLC		
61. María Salazar											
62. Manuela Margolles											

	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820
43.-							PM	PM					
44.-							PM						
45.-							PM						
46.-							PM						
47.-							PM						
48.-						VLC	PM	PM	PM	PM			
49.-								PM		BCN			
50.-								PM	PM	BCN			
51.-								PM	PM	PM			
52.-								PM					
53.-								PM					
54.-									PM	PM			
55.-									PM				
56.-									PM	PM			
57.-									PM				
58.-										PM			
59.-									CAR	PM			
60.-									GIR	PM			
61.-									CAR	PM			
62.-									VLC	PM			

*Relació d'actors i personal masculí que actuà i treballà al teatre de Palma
(1797-1817)*

NOM	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807
1. Vicente Navarro	PM				REU	PM					
2. Josep Especialí	PM										
3. Tomás García Muñoz	PM	PM									
4. Josep Rey	PM										
5. Juan Loarte	PM										
6. Francisco Ruiz	PM	PM									
7. Francisco Bolta	PM										
8. Francisco Daroca	PM										
9. Ramón Angelina	PM	PM		PM	VLC						
10. Josep Rodríguez	PM	PM									
11. Josep Bolta	PM										
12. Joan Pau Sastre	PM	PM	PM	PM	PM	PM	PM	PM	PM	PM	PM
13. Roque Inglés	PM										
14. Julián Meléndez	CAR	PM									
15. Josep Estoracio	BCN	PM									
16. Alfonso Esprast	MUR	PM									
17. Olaguer Carbonell	PM	PM				PM					
18. Antonio Fernández	ALH	PM									
19. Juan de Belarde	PM	PM									
20. Agustín España	MUR	PM									
21. Juan Aparicio	PM	PM									
22. Josep Vallplora als. Frisa	PM	PM									
23. Miquel Jaume		PM				PM					
24. Joan Carrió		PM									
25. Manuel Requexo				PM	VLC						
26. Bruno Rodríguez						PM	→	PM	PM	VLC	VLC
27. Miguel Muñoz						PM	→	PM	PM		
28. Juan Canedo						PM	→	PM	PM	BCN	BCN
29. Tomás Barrasa						PM	→	PM	BCN	BCN	
30. Joaquín Baumela						PM	VLC				
31. Ramón Torres						PM	→	PM*	VLC	VLC	
32. Josep Escrich						PM	→	PM	PM		
33. Josep Bitria						PM					
34. Pedro Granados						PM	→	PM	PM		
35. Francisco Ballester						PM					
36. Joaquín Sabater	MPR	MCR			PM			PM	PM		
37. Juan Fuente								PM			
38. José Espinosa						GRA	VLC	PM	PM	PM	PM
39. Luis García								PM	PM		PM
40. Bautista Rubio			TOR	VLC				PM	PM		
41. Josep Pérez								PM	PM		
42. Carlos Vallhonestà								PM			

* Al cartell publicat pel *Diario de Valencia* s'indica Mallorca com a lloc de la seva procedència (*Diario de Valencia*, 13 d'abril de 1805, p. 52-54).

	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820
1.-													
2.-													
3.-													
4.-													
5.-													
6.-				PM									
7.-													
8.-													
9.-													
10.-													
11.-													
12.-													
13.-													
14.-													
15.-													
16.-													
17.-													
18.-													
19.-													
20.-													
21.-													
22.-													
23.-								PM					
24.-													
25.-													
26.-	VLC						PM	VLC	BCN				
27.-													
28.-													
29.-					VLC	VLC	VLC	VLC					
30.-													
31.-													
32.-													
33.-													
34.-								PM		BCN			
35.-													
36.-													
37.-													
38.-													
39.-													
40.-													
41.-													
42.-													

NOM	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807
43. Carlos Spontoni								PM			
44. Manuel Tarrida									PM	PM	PM
45. Francisco Bretao									PM		
46. Baltasar Andreu								VLC	PM		PM
47. Manuel Soriano										PM	
48. Antonio Fraustaquio										PM	PM
49. Bruno Carbajo										PM	PM
50. Josep Fraustaquio	VLC*									PM	PM
51. Francisco Rufete										PM	
52. Simón Besón										PM	
53. Pedro Besón										PM	
54. Andreu Pavia										PM	PM
55. Manuel Campuzano					CAR	VLC					PM
56. José Rafo											PM
57. Nicolás Antonio Moreno											PM
58. Vicente Valdés											PM
59. Juan Zafrané								BCN	BCN		PM
60. Juan Sánchez											
61. Manuel Samper									RS		
62. Francisco Ortiz											
63. Juan López											
64. Vicente Baset											
65. Ignacio Ximeno											
66. Vicente Alfonso											
67. Baltasar Lozano											
68. Felipe Bueno	VLC**		MPR	RS	VLC	VLC	VLC	→	VLC		
69. Felipe Blanco								BAD	VLC	VLC	MAD
70. Francisco Vallés									CAD		
71. Francisco Bueno									VLC		
72. Juan Soler											
73. Francisco Bocolo											
74. Manuel Julián García									VLC	VLC	
75. Francisco Chiner Ruiz								BCN	BCN	BCN	BCN
76. Juan Sánchez											
77. Pascual Boix				RS	VLC	VLC					
78. Antonio Segura											
79. Andrés Mateu [Matheo]									CAR	VLC	VLC
80. Dionisio Ibáñez		BCN	BCN	BCN	BCN	BCN	BCN	BCN	BCN	BCN	BCN
81. Pedro Ferrer	RS	VLC								ALC	CAD
82. Juan Castillo											
83. Juan Blas Torres									VLC	VLC	VLC
84. Felipe Pallarés									VLC	VLC	VLC

* L'any anterior havia treballat a Múrcia.

** L'any anterior havia treballat a Valladolid.

	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820
43.-													
44.-													
45.-													
46.-													
47.-													
48.-													
49.-										PM			
50.-													
51.-													
52.-													
53.-													
54.-				PM	PM	PM	PM	BCN	BCN	PM			
55.-													
56.-													
57.-													
58.-													
59.-													
60.-			MAÓ	PM									
61.-				PM									
62.-			MAÓ	PM		PM							
63.-			MAÓ	PM	PM								
64.-				PM	PM	PM							
65.-				PM	PM	PM							
66.-			ALC	PM	PM	PM		SAR	BCN				
67.-			MAÓ	PM									
68.-			MAÓ	PM	PM					MPR			
69.-	VLC			PM	PM	PM	BCN	BCN	BCN	BCN			
70.-			MAÓ	PM									
71.-			MAÓ	PM	PM			BCN	MCR				
72.-				PM									
73.-				PM	PM								
74.-					PM		VLC						
75.-				PM	PM	PM	BCN	BCN	BCN	BCN			
76.-					PM								
77.-					PM	PM	VLC	VLC					
78.-					PM	PM							
79.-	VLC				PM	PM				BCN			
80.-	BCN			PM	PM	PM	PM	BCN	BCN	BCN			
81.-	MPR				PM	PM							
82.-					PM	PM	VLC	VLC					
83.-	VLC				PM	PM	PM						
84.-	VLC				PM	PM	PM		BCN				

NOM	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807
85. Josep Robrenyo											
86. Pedro Martínez				RS	VLC	VLC	VLC	→	VLC	VLC	VLC
87. Florentín Hernández											
88. Juan Bautista Calvo									VLC	VLC	VLC
89. Antonio Valleverde		CAD	MCR					CAR	VLC	VLC	VLC
90. Mariano Segarra								BCN	BCN	BCN	BCN
91. Antonio Santos											
92. Francisco de Paula Rivas											
93. José Casanova											
94. Vicente Vidal											
95. José Orgaz											
96. José Arenas											
97. Francisco Valenzuela							CAD			MAL	CAD
98. Ignacio Hernández											
99. Vicente Horrac											
100. Felipe Martínez											
101. Antonio Ceballos											
102. Vicente Torres											
103. Bernardo Ramos											
104. Vicente Hernández											
105. Gerónimo La-Madrí											
106. Juan Serra											
107. Antonio Moreno											
108. Antonio Meléndez											
109. Antonio Domínguez											
110. Mateo Sierra											
111. José Moreno											
112. Joaquín Martínez											
113. Joan Capó											
114. Simón Sánchez											
115. Mariano Aparici											
116. Miguel Llorens											
117. Pedro González											VLC
118. Juan de Dios García											
119. Ángel Dávila											
120. Ramón Plaza											
121. Pedro Richi [Rizzi]										BCN	BCN
122. Miquel Porcel											
123. Joan Porcel											

	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820
85.-					PM			BCN	BCN	BCN			
86.-	VLC				VLC	PM	PM	VLC					
87.-						PM	PM	PM	PM	BCN			
88.-	VLC				VLC	PM	VLC						
89.-	VLC				VLC	PM	BCN		CAD	MCR			
90.-	BCN					PM*							
91.-							PM						
92.-							PM	PM	PM	PM			
93.-					VLC	VLC	PM						
94.-							PM						
95.-					MAD	VLC	PM	BCN	BCN	BCN			
96.-							PM						
97.-							PM		PM				
98.-							PM	PM					
99.-							PM						
100.-							PM						
101.-							PM		PM	PM			
102.-							PM						
103.-								PM	PM	PM			
104.-								PM	PM				
105.-								PM	PM				
106.-								PM					
107.-								PM					
108.-								PM					
109.-								PM	PM	PM			
110.-									PM	PM			
111.-									PM	PM			
112.-					VLC	VLC			PM	PM			
113.-									PM				
114.-									ALC	PM			
115.-										PM			
116.-									VLC	PM			
117.-										PM			
118.-									CAR	PM			
119.-									GIR	PM			
120.-									CAR	PM			
121.-									BCN	PM			
122.-								PM	PM	PM			
123.-										PM			

* Aquest mateix any, el *Diario de Valencia* l'inclou a la llista de la companyia que havia d'actuar a València. Segons el cartell, Segarra venia d'actuar al teatre de Saragossa (*Diario de Valencia*, 20 d'abril de 1813).

Algunes notícies sobre els actors que actuaren al teatre de Palma

Ja hem comentat que els actors i cantants de les companyies còmiques que actuaren al nostre coliseu se solien desplaçar amb les seves respectives famílies. Al llarg de la nostra investigació hem localitzat algunes dades referents a la vida privada d'aquests individus.

Els llibres sacramentals custodiats a l'Arxiu Diocesà de Mallorca ens assabenten d'algunes dades personals d'alguns actors que actuaren a Palma. Així, per la inscripció del bateig de Manuel Rodríguez,⁷⁶⁶ fill de Bruno Rodríguez i Rosa Abril, sabem que l'actor, que arribà a Palma l'any 1802 i hi treballà els anys còmics de 1802 a 1805, era fill de Eulogio Rodríguez i Ignacia Mollol, naturals de Torrenueva "en la Mancha", on havia nascut Bruno. Estava casat amb Rosa Abril, natural de Còrdova, filla d'Antonio Abril, de Còrdova, i Bernardina Hinojosa, de Jerez de la Frontera. Manuel Rodríguez nasqué l'1 de març de 1803 i fou batejat l'endemà, essent els seus padrins Miguel Muñoz i Rosalia Abril.

Bruno Carbajo, que arribà a Palma l'any 1806, també tingué descendència a Palma. L'any 1807 nasqué Antonio María Carbajo, fill de Bruno, natural de Villa García del Campo "en Castilla La Vieja", i Simona Contel, natural de la vila navarresa de Lambier. Bruno Carbajo era fill de Mateo Carbajo i María Calvo. Simona era filla de Vicente i María Santa Juivarrea. Antonio María Carbajo nasqué el set de juny de 1807 i fou batejat el mateix dia, essent els seus padrins José Espinosa i María del Carmen Mora.⁷⁶⁷

Precisament fou aquest matrimoni, el format per José Espinosa i María de Carmen Mora, el que més descendència tingué a Palma. Tots dos arribaren al nostre teatre l'any 1804 procedents de València. El 9 de juny d'aquest mateix any, fou batejada María Espinosa, que havia nascut el dia anterior. Per la inscripció, sabem que José Espinosa era natural de Cadis i fill de Sebastián Espinosa i Anastasia González, naturals de Cadis. Per la seva part, María del Carmen Mora era natural de València i filla de Vicente Mora i María Ana Marín, naturals de València. Foren padrins Pedro

⁷⁶⁶ ADM. Llibre de baptismes de la parròquia de sant Nicolau, sig. I/49-B/13, f. 36 v.

⁷⁶⁷ ADM. Llibre de baptismes de la parròquia de sant Nicolau, sig. I/46-B/14, f. 20 v.

Felis Granados i Manuela Moreno.⁷⁶⁸ L'any següent nasqué un altre fill del matrimoni, anomenat Antonio. Aquest nasqué el 10 d'agost de 1805 i fou batejat dos dies després. Fou padrí Manuel Tarrida.⁷⁶⁹ El darrer naixement, del qual tenim constància, fou el de Bruna, que nasqué el 2 de març de 1807. Fou batejada el mateix dia i foren padrins Bruno Carbajo i Margarita Gelabert.⁷⁷⁰

D'altra banda, alguns dels actors que actuaren aquests anys al nostre coliseu havien nascut incidentalment a Palma. Aquest és el cas de l'actor Florentín Hernández, que actuà a Palma els anys còmics de 1814, 1815 i 1816 i posteriorment al teatre de la Santa Creu de Barcelona. Florentín Nicolás Hernández Fuentes havia nascut a Palma el 14 de març de 1788, fill d'Ignacio Hernández García i de Joaquina Fuentes García. Fou batejat a la parròquia de Sant Miquel i foren els seus padrins Nicolás García –empresari del coliseu de Palma durant uns anys– i Ana Parrota.⁷⁷¹

Una altra font d'informació són els padrons municipals de 1813 i 1815. Gràcies a ells ens assabentem d'on vivien els còmics que representaren aquells anys. Així, hem pogut localitzar els següents actors:

Diniosio Ibáñez (50 anys)– L'any 1813 vivia a la casa número 27 de l'illa 89, que pertanyia a la parròquia de Santa Eulàlia. Estava casat i tenia dos fills. Un d'ells, anomenat Miguel, tenia vuit anys. Suposem que l'altre era una filla, ja que els padrons només reflectien el nombre de dones que hi habitaven, que en aquest cas eren tres.

Vicente Alfonso (40 anys)– Solter. L'any 1813 vivia a la casa número 10 de l'illa 172, que pertanyia a la parròquia de Santa Eulàlia.

Mariano Segarra (34 anys)– Casat i amb dos fills; Alonso de 8 anys i Ángel de cinc. L'any 1813 vivia a la casa número 11 de l'illa 172, és a dir, era veí de Vicente Alfonso.

Ignacio Jiménez (40 anys)– Casat i amb dos fills. L'any 1813 vivia a la casa número 19 de l'illa 174, que pertanyia a la parròquia de Santa Eulàlia.

⁷⁶⁸ ADM. Llibre de baptismes de la parròquia de sant Nicolau, sig. I/49-B/13, f. 57 r.

⁷⁶⁹ *Ibidem*, f. 76 v.

⁷⁷⁰ ADM. Llibre de baptismes de la parròquia de sant Nicolau, sig. I/46-B/14, f. 15 v.

⁷⁷¹ ADM. Llibre de baptismes de la parròquia de sant Miquel, sig. I/48-B/20, f. 75 r.

Pedro Martínez – Casat i amb quatre fills. El major, Felipe, tenia 17 anys. L'any 1813 vivien a la casa número 7 de l'illa 175, que pertanyia a la parròquia de Santa Eulàlia.

Antonio⁷⁷² (30 anys)– Casat i sense fills. L'any 1813 vivia a la casa número 42 de l'illa 176, que pertanyia a la parròquia de Santa Eulàlia.

Raymunda González⁷⁷³ (19 anys)– Soltera. L'any 1813 vivia a la casa 26 de l'illa 103, que pertanyia a la parròquia de Sant Miquel.

Pedro Ferrer (35 anys)– Casat i amb fills. Un d'ells, anomenat Felipe, tenia cinc anys. La resta suposem que eren filles. L'any 1813 vivia a la casa número 12 de l'illa 136, que pertanyia a la parròquia de Sant Miquel.

Vicente Baset (30 anys)– Solter. L'any 1813 vivia a la casa número 1 de l'illa 131, que pertanyia a la parròquia de Sant Miquel.

Andrés Mateo (33 anys)– Casat i amb fills. Els fills s'anomenaven Bernardo, Narciso i Constantino i tenien nou, sis i quatre anys respectivament. A més, a la casa vivien dues dones. L'any 1813 vivien a la casa número 31 de l'illa 131, que pertanyia a la parròquia de Sant Miquel.

Florentín Hernández (36 anys)– Casat i amb un fill anomenat Ignacio, d'un any d'edat. L'any 1815 vivia a la casa número 10 de l'illa 130, que pertanyia a la parròquia de Sant Nicolau. Com hem dit abans, fill d'Ignacio Hernández i Joaquina Fuentes.

Ignacio Hernández (50 anys)– Casat i amb fills. El seu fill Vicente, de vint-i-dos anys d'edat era el tercer galant de la companyia còmica i vivia amb el seu pare. A més, a la casa hi vivien quatre dones. L'any 1815 vivia a la casa número 13 de l'illa 130, que pertanyia a la parròquia de Sant Nicolau.

Francisco Ribas (21 anys)– Casat i amb un fill anomenat Francisco, de cinc anys d'edat. L'any 1815 vivia a la casa número 28 de l'illa 178, que pertanyia a la parròquia de Sant Jaume.

⁷⁷² El padró no especifica el seu cognom.

⁷⁷³ Al padró de 1813 figura com Raymundo. Suposem que es tracta d'un error, ja que a l'elenc de la companyia d'aquest any figurava com a bolera Raymunda González.

LES REPRESENTACIONS TEATRALS DURANT EL TRIENNI CONSTITUCIONAL

Després de la desfeta de l'any còmic de 1817, el primer indici sobre les diversions públiques durant el segon període constitucional el tenim en un article comunicat publicat a la pensa a mitjan mes d'octubre de 1820 i dirigit al "Sr. Amigo de las diversiones públicas". En ell, es fa referència a la necessitat de trobar alguna diversió pública amb la qual passar les pesades nits de l'hivern: diversions públiques i honestes per a desviar la joventut i la vellesa dels vicis de l'ociositat. Però, també s'hi fa referència a l'oposició que podien exercir els sectors més afins l'Església. Malgrat això, l'autor confiava en el consistori, el qual resoldria la qüestió, esperant que es tinguessin en compte les seves recomanacions.⁷⁷⁴

Com veurem a continuació, en un primer moment la iniciativa teatral fou privada i no fou fins a la primavera de 1821 quan es donaren els permisos corresponents per a poder representar comèdies al coliseu, sempre amb una finalitat patriòtica, en aquest cas, la de recaptar fons per a poder vestir la Milícia Nacional. I és que les noves autoritats també eren conscients, igual que ho havien estat els seus avanpassats il·lustrats, del poder comunicador que tenia el teatre i la influència que es podia exercir en el poble des dels escenaris.

Funcions teatrals a les cases particulars

L'1 de setembre de 1820, els regidors de l'Ajuntament tingueren en compte la sol·licitud de Pere Josep Gelabert, mitjançant la qual suplicava el permís corresponent per a continuar la diversió de representar comèdies caseres, les quals havien estat suspeses amb motiu d'haver-se manifestat l'epidèmia de pesta als pobles acordonats. Sense prendre cap decisió sobre l'assumpte, acordaren que es tornés a reproduir la petició en una altra reunió.⁷⁷⁵

Aquesta és la primera referència que tenim de representacions teatrals durant el període constitucional. De l'escrit inferim que l'Ajuntament ja havia donat permisos per a poder representar obres teatrals a les cases particulars, no només a la de Pere Josep Gelabert, també a la de Gabriel Pujals, ja que tan sols uns dies més tard d'aquella

⁷⁷⁴ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 19 d'octubre de 1820.

⁷⁷⁵ AMP. Acte municipals, sig. AH-2137/3, f. 216 r.

reunió, en la que se celebrà el 15 d'aquell mateix mes, el consistori resolgué concedir el permís demanat als dos propietaris, amb l'única condició que les representacions es fessin sota la supervisió dels comissionats de policia i avisant la secretaria dels dies de funció.⁷⁷⁶ Malgrat ser període de relativa llibertat, calia controlar en tot moment les diversions i les funcions que s'oferien al públic.

Les primeres funcions a les respectives cases es realitzaren el diumenge 17 de setembre sense haver complit les condicions imposades pel consistori. Per aquesta raó, el 19 de setembre, els regidors acordaren cridar els propietaris i prevenir-los que sota la multa de deu lliures complissin amb el que havia resolt la corporació.⁷⁷⁷ Amb aquells requisits continuaren les funcions.

A la primeria del mes de desembre, la premsa local es feia ressò de les notícies aparegudes als diaris madrilenys i, sobretot, a la premsa catalana sobre fets ocorreguts a Madrid els dies 16 i 17 de setembre i les funcions teatrals que s'havien realitzat a la ciutat comtal amb motiu del manteniment del sistema constitucional davant els atacs absolutistes que sofria.⁷⁷⁸ Concretament, aquells dies es publicaren els versos i els himnes que els poetes catalans més significatius del moment havien escrit per a l'ocasió i l'himne patriòtic escrit per Martilo i Urbariso i musicat per Ramon Carnicer que començava amb el cor cantant la tornada següent:

*Libertad, libertad sacrosanta,
Nuestro numen tu siempre seràs:
Puedes vernos morir en tus ares,
Que gemir en cadenas jamás.*

En reproduir els versos recitats per Pedro Viñolas, María Teresa Samaniego, José Galindo i María Dolores Pinto a Barcelona,⁷⁷⁹ el *Diario Constiucional*, en la seva edició del 7 de desembre, feia el següent avís:

Estos mismos versos seran recitados en el teatro de aficionados del borme de Santa Clara en la función de mañana a la noche por este orden: los del Sr. Viñolas el Sr. MARTÍNEZ; los de la Sra Samaniego los Sres. VIDAL y

⁷⁷⁶ *Ibíd.*, f. 242 r.

⁷⁷⁷ *Ibíd.*, f. 243 r.

⁷⁷⁸ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 5 i 7 de desembre de 1820, i *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 4 de gener de 1821.

⁷⁷⁹ SUERO ROCA, Maria Teresa: *op. cit.*, vol. III, p. 163.

ANCKERMAN; los del Sr. Galindo el Sr. GELABERT; y los de la Sra. Pinto el Sr. PIQUER.

Algunas estrofas del Himno patriótico publicado en el diario del martes 5 serán cantadas por varios ciudadanos de la misma COMPAÑIA en dicha función.

La companyia continuà representant de manera estable en aquelles setmanes. En el mes de gener de 1821, el consistori, amb el desig de tributar els honors deguts a sant Sebastià, patró contra la pesta, resolgué que el dia de la seva festivitat no es permetés cap diversió pública ni particular i per aquest motiu no es va concedir aquell dia cap llicència per a balls ni altres divertiments. Malgrat la decisió consistorial, el dia de la festa la companyia realitzà una funció. Pocs dies després, en la sessió celebrada el 23 d'aquell mes, l'alcalde Antoni Oliver Nadal, exposà el que havia ocorregut i per a desgreuge del seu honor, proposà que es prohibissin les representacions durant el carnestoltes. L'endemà, després d'haver discutit llargament l'assumpte, els regidors nomenaren una comissió formada per Joan Peretó de Vidal i Joan Dameto Sureda, perquè s'informessin sobre els fets ocorreguts i trasl·ladessin l'informe al consistori.⁷⁸⁰

Al pocs dies, els comissionats informaren. Sembla que tot havia estat un malentès. A fi de callar els rumors que circulaven per la ciutat sobre aquell desgreuge, els dos alcaldes constitucionals, Ramon de Villalonga i Antoni Oliver, publicaren a les pàgines del *Diario* un breu anunci en el qual s'explicava que aquella funció s'havia realitzat sense el seu consentiment a causa d'una equivocació o mala intel·ligència, "lo que hacemos saber al público para su desengaño".⁷⁸¹

La companyia d'afeccionats passa a la Casa de les Comèdies

En la sessió consistorial celebrada el 24 de febrer de 1821, el president exposà que els comandants del batalló de la Milícia Nacional li havien manifestat els desitjos de traslladar la companyia d'afeccionats al coliseu, a fi de recaptar fons per a invertir en el vestuari i armament de la mencionada Milícia. Els regidors, desitjosos de premiar el cel patriòtic dels caps accedí a la sol·licitud, comissionà el regidor Bartomeu Socias

⁷⁸⁰ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 38 r. i 39 r.

⁷⁸¹ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 29 de gener de 1821.

perquè es realitzessin les reparacions necessàries al teatre i acordà que es comunicqués aquella decisió al cap polític mitjançant un ofici.⁷⁸²

En pocs dies, el teatre ja es trobava operatiu. Segons les actes municipals i la premsa, les funcions començaren el 27 de febrer. Aquell mateix dia el consistori i els caps de la milícia anunciaren l'inici i justificaven l'objectiu de la diversió de la manera següent:

Entre las causas que contribuyen a el atraso de la completa organización de la Milicia nacional local de esta capital debe contarse por la de no menos consideración, la imposibilidad de lograr se vistan y uniformen la mayor parte de los milicianos, efecto de la pobreza general en las clases que componen el mayor número de estos ciudadanos: El M. I. Ayuntamiento y los ciudadanos de la milicia conocieron cuan importante era poder vestir esta tropa nacional, más no se hallaban a sus alcances medios algunos para verificarlo, y sentían la cortedad de sus facultades, cuando una reunión de beneméritos jóvenes ciudadanos destruyendo necias preocupaciones se han presentado ofreciéndose a representar varias funciones en el teatro propio de la casa hospital, cuyo producto invierta al citado objeto de vestir los milicianos nacionales. El Ayuntamiento y los comandantes sumamente reconocidos a tan nobles sentimientos han admitido la generosa oferta de tan dignos patriotes, y hoy 27 se dará la primera función. De la concurrencia se espera la mayor compostura y urbanidad, como corresponde a una reunión de semejante objeto; y si faltare alguno indiscretamente al orden debido, que no es de esperar, será sacado del coliseo en el momento.

Por distintos medios todos conspiramos a un fin: el engrandecimiento a la excelsa gloria de nuestra amada patria.⁷⁸³

Així començaren les funcions una altra vegada al nostre teatre després de quasi quatre anys de silenci, la qual cosa provocà la venda i el desmantellament del teatre que la companyia havia utilitzat fins aquell moment. El 26 de juny d'aquell mateix any, s'anuncià la venda del teatre propi de la companyia d'afezionats de Montesión, tal conforme estava o tan sols la fusta.⁷⁸⁴

En aquesta primera funció, la companyia representà *El Pelayo restaurador de España*. Instants abans de l'inici de la representació, es presentà la tropa i milicians que havien de formar el piquet de guardia, acompanyada de la banda de música del Regiment de Saragossa, "mil vivas resonaron al momento". El coliseu estava ple de

⁷⁸² AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, f. 72 v.

⁷⁸³ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 27 de febrer de 1821.

⁷⁸⁴ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 26 de juny de 1821.

gom a gom. Durant la funció es cantà un himne fervorós a la naixent llibertad i una vegada finalitzada la funció, uns quants oficials i els actors sortiren a cantar la cèlebre cançó del *trágala*. El seu cor fou cantat per tot el públic, des de les llotges es vitorejava els cantors i l'entusiasme quasi no deixava escoltar la cançó: “todo era placer, todo alegría, todo libertad”.⁷⁸⁵

A la funció assistiren la banda de música del Regiment de Saragossa, els músics de la qual varen participar en la representació i cediren el seu estipendi a l'objecte de les funcions⁷⁸⁶ i els minyons del cor de la capella de música de la catedral. L'actitud patriòtica mostrada pels joves músics del Regiment de Saragossa contrastava amb la dels músics locals, els quals encara no havien participat en cap acte en favor de la milícia. En un article comunicat, *El miliciano agradecido*, recriminava els músics locals, que tenien, segons ell, més motius per a contribuir a l'augment dels fons de la milícia, que no haguessin participat i els convidava a imitar els companys militars si volien participar del mateix agraïment.⁷⁸⁷

Des d'aquella primera funció i fins a l'últim dia de carnestoltes d'aquell any, el 6 de març, es realitzaren cinc representacions. Al *Pelayo restaurador de España* li seguiren *La viuda de Padilla*, el 2 de març, *La novícia*, el 3 de març, y *Misantrópia y arrepentimiento*, el 5 de març. No sabem quina fou la cinquena obra representada, ja que la premsa no aporta cap referència més d'aquests dies. Junt a les obres, en ocasions es cantaven himnes. És el cas de la funció del dia 3, en la qual es tornaren a entonar les estrofes del *Trágala*. En la reunió celebrada al consistori el 7 de març, una vegada conclòs el període de carnestoltes, el regidor Socias exposà que s'estava formant el compte del producte que havien rendit les cinc funcions teatrals realitzades fins a la data, i esperava que la corporació, considerant que el producte havia d'aplicar-se al fons de la milícia nacional, acordés que la diversió continués en els diumenges de quaresma, excepte el de rams, durant les festes de Pasqua de Ressurrecció i mentre no hi hagués una companyia còmica. Davant la petició i vist el transfons patriòtic de les funcions, la majoria dels regidors acordaren que continuessin les funcions, que es donés part al cap polític per al seu coneixement i que es donessin les gràcies als actors afeccionats pel seu cel patriòtic. Dissentiren l'alcalde segon, i els regidors Arabí i Moyá, els quals opinaren

⁷⁸⁵ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 1 de març de 1821.

⁷⁸⁶ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma* i *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 3 de març de 1821.

⁷⁸⁷ *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 4 de març de 1821.

que s'havia de citar capítol per a resoldre sobre l'assumpte i el regidor Vidal, el qual es conformava amb l'acord sempre que les funcions comencessin el dia de sant Josep. Aquell mateix dia, la companyia representà *El pintor fingido* i el dia 11 *Jenwal y Faustina*.⁷⁸⁸

El 10 de març Socias informà al consistori que les funcions havien donat un benefici de quatre-centes cinquanta-cinc lliures, tretze sous i onze diners, els quals estaven en poder d'Antoni Coll, del comerç, a l'espera que el recaptador de la milícia acceptés el càrrec. Com que l'endemà hi havia prevista una altra funció, els regidors nomenaren una comissió per al govern econòmic polític del teatre, formada per Ramon de Villalonga, alcalde primer, Bartomeu Socias, Joan Sorà, Francesc Terrasa i el síndic Francesc Massanet, seguint els comandants del batalló de la milícia nacional en la part d'interessos del dit teatre.⁷⁸⁹

Oposició del Cap Polític a la continuació de les funcions teatrals durant la quaresma

Ja hem comentat abans que el dia 11 de març la companyia representà l'obra *Jenwal y Faustina*. Aquesta fou l'última de les funcions que oferí la companyia d'afezionats. Aquell mateix dia, en la reunió consistorial, el president manifestà haver rebut un ofici del cap superior polític, Guillem Ignaci de Montis, amb data del dia anterior, constestació del que li havien passat, en el qual deia haver-li paregut molt estrany que sense el seu permís l'Ajuntament hagués accedit a la continuació de les representacions. Aquesta novetat de representar en temps quaresmal, entenia que al menys se li hagués pogut consultar i no comunicar-li-la i prevenia que el consistori suspengués la resolució i les que a partir d'aquell moment prengués sobre l'assumpte sense comptar amb el permís de l'autoritat superior de la província. Després de discutir l'assumpte i consultar les instruccions i ordres que regien els teatres, s'acordà contestar al cap polític que l'Ajuntament estava autoritzat pels reglaments per a resoldre si es tancaven o s'obrien els teatres segons la seva conveniència i permetre que la companyia continués les representacions. Malgrat això, respectant ara l'autoritat superior de la província disposaren que se suspenguessin les funcions.⁷⁹⁰ Per aquesta raó, el 13 de

⁷⁸⁸ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, f. 84 r., i *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 4, 6, 8 i 11 de març de 1821.

⁷⁸⁹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, f. 86 r.

⁷⁹⁰ *Ibidem*, f. 89 v.-90 r. i Fons Pons, lligall 858/VII, ff. 2 r. i 3 r.

març, el consistori no concedí el permís per a treballar al teatre i a la plaça de toros que havia sol·licitat Marcos Serrano, director de la companyia espanyola de volatins.⁷⁹¹

A fi d'assegurar el que havia afirmat en l'escrit dirigit al cap superior polític, l'Ajuntament nomenà, en la sessió del 13 de març, una comissió formada pel regidors Sorà i Massanet perquè examinessin les ordres, reglaments i instruccions custodiades a la secretaria relatives a teatres i informessin la corporació sobre si estava en l'àmbit de les seves atribucions concedir o negar el permís per a representar. Tres dies més tard, la comissió presentà el seu informe: segons les instruccions de 2 de març de 1801 i Reial Ordre de 1812, era privatiu de l'Ajuntament disposar l'obertura del teatre, en conseqüència, tenint en compte que la Reial Ordre del 4 d'octubre de 1820 només feia referència a que sols en cas de queixa contra el cap polític o la diputació provincial i d'haver desatès la reclamació del greuge, podien els Ajuntaments dirigir-se immediatament al Govern, el cap polític havia coartat les seves facultats indegudament i per aquesta raó convenia demanar els motius pels quals prengué aquella postura i una vegada sabuts prendre les decisions convenients d'acord amb les atribucions que competien a l'Ajuntament. Basant-se en l'informe, l'endemà el consistori envià el corresponent ofici al cap polític.⁷⁹²

La decisió del consistori de suspendre les funcions patriòtiques arribà de seguida al públic, el qual, aliè a la pol·lèmica institucional, començava a qüestionar-se quins interessos ocults hi havia en prohibir les funcions i permetre altres diversions, referint-se concretament a la acadèmies filharmòniques que havien començat en el mes de gener i encara continuaven: "Sr. Editor del Correo vaya un preguntilla suelta: ¿cual objeto es mejor el de las Academias filarmónicas, o el de las Comedias? ¿que diversión es mas moral? Lo digo por que las primeras se permiten para..... y las otras se prohiben para que la Milicia Nacional no se vista, si Vd. me responde pasará mas tranquila la quaresma".⁷⁹³

Pocs dies després, el 20 de març, el cap superior polític respongué a l'Ajuntament exposant els motius següents:

⁷⁹¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, f. 94 r.

⁷⁹² *Ibidem*, ff. 94 r., 95 r. i 98 r.-98 v., i Fons Pons, lligall 858/VII, ff. 4 r. i 5 r.-5 v.

⁷⁹³ *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 12 de març de 1821.

*La antigua y respetable costumbre de suspenderse en cuaresma las representaciones de teatro, así en las Cortes como en los demás pueblos de España, debía a mi ver ser suficiente motivo para que V.S. no hubiese tomado sin mi conocimiento aquella determinación. Precipitar los pasos de la Ilustración es violentar el curso de la naturaleza, y no pocas veces produce un efecto contrario. Encargado por el Gobierno de la observancia de la Constitución, a mi particularmente está cometido juzgar del efecto favorable o contrario que pueda producir en la opinión pública conceder o prohibir esta o aquella diversión en tal o cual tiempo. Por lo dicho verá V.S. que la Orden de la Regencia de 11 de diciembre de 1812 no es aplicable en este caso.*⁷⁹⁴

L'escrit passà a la comissió, la qual continuava opinant que era privatiu de l'Ajuntament el obrir o tancar el teatre. Una altra cosa molt distinta era que el cap polític, una vegada iniciada l'activitat, per motius justificats pogués suspendre les funcions, tal com havia ocorregut. També, en aquest cas era aplicable l'Ordre de la Regència de 1812, "pues sean cuales fueren las miras políticas que obliguen a V.S. a prohibir una diversión, no debe esto obstar para que este Cuerpo sin annuencia de autoridad alguna delibere por si, en uso de las facultades que le estan concedidas, dejando como es justo a V.S. la de suspender los efectos de las disposiciones que hubiere tomado si le pareciere conveniente".⁷⁹⁵

El cap polític no contestà l'ofici que amb data del 24 de març li havia enviat l'Ajuntament i d'aquesta manera les funcions continuaren suspeses durant la quaresma.

La companyia espanyola de volatins de Marcos Serrano al teatre

El 30 de març, els regidors de l'Ajuntament tingueren en compte la sol·licitud que havia presentat Maros Serrano, director de la companyia espanyola de volatins, en la qual manifestava les perjudicis que li causava no poder treballar –recordem que el 13 d'aquell mateix mes, l'Ajuntament li havia denegat el permís-, després d'haver sofert excessives despeses en el seu viatge, i aquella circumstància l'havia deixat en estat de la major indignència. Després de la pertinent discussió, el consistori inicialment li concedí el permís per a treballar al teatre els diumenges de quaresma a excepció del de rams, pagant allò que corresponia a l'Hospital, i que els síndics passessin ofici al cap polític manifestant-li que l'Ajuntament esperava contestació al que li havia passat amb data del

⁷⁹⁴ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 101 r.-101 v. i Fons Pons, lligall 858/VII, ff. 6 r.-6 v.

⁷⁹⁵ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, f. 106 v.. acta del 24 de març de 1821, i Fons Pons, lligall 858/VII, ff. 7 r.-8 v.

24 per a resoldre la sol·licitud. Dissentiren d'aquesta resolució els alcaldes i el regidor Vidal, que opinaren que no s'havia de donar el permís. Finalment s'encarregà a la comissió de teatres que entengués en tot allò relatiu a les funcions de volatins.

L'endemà el regidor Sorà, un dels comissionats de l'Hospital, manifestà que havia acordat amb el director de la companyia de volatins, que del total del producte que rendissin les entrades i abonaments en cada funció al teatre, deduïdes les despeses, havia de deixar la quarta part a favor de l'establiment. La mateixa contrata era extensiva a la plaça de toros quan treballés en ella, la qual cosa fou aprovada pel consistori.⁷⁹⁶

El fet que les funcions teatrals continuessin suspeses i que ara es donés permís als volatins per a poder donar funcions al teatre no fou acceptada per una part del públic, la qual cosa provocà l'aparició d'alguns escrits a la premsa local. El 3 d'abril, després d'assistir a la primera funció, *El diablo predicador*, criticava les funcions de teatre, qualificant-les de sosses, en favor de les de volatins i conclouïa dient que més valia l'agilitat del cos que la correcció de costums que s'aprenia en les comèdies, amb clara referència a la utilització del teatre en favor del sistema.⁷⁹⁷ Aquell article comunicat no trigà massa a ser contestat. Tan sols dos dies més tard, a les pàgines del mateix periòdic s'inseria un altre en defensa dels actors afeccionats.

Quando la compañía de Aficionados al teatro trató de dar algunas piezas al Público, solo se propono como objeto principal estimular el amor, a la Patria, a la Libertad naciente, y un entusiasmo decidido por el sagrado código capaz de hacernos felices: así es, que al efecto eligió aquellas piezas que más podías contribuir a tan laudable fin: más luego que los Comandantes de la Milicia Nacional les manifestaron que el fruto de estos representantes podía tener un doble interés a favor de la misma, se prestaron con placer a sus deseos y no dudaron un momento de su ejecución. Vieron con el mayor agrado coronadas sus intenciones en las cinco representaciones que se dieron en el teatro al Público.

Los aficionados al teatro enteramente decididos a contribuir en cuanto les fuese posible a propagar la ilustración y el particular interés d ela milicia nacional vivían con este dulce placer, y solo procuraban redoblar sus esfuerzos para agradar con utilidad. Persuadidos con este motivo que la quaresma no sería un obstáculo para continuar en sus funciones por mil razones que omito expresar y que solo la más grosera preocupación podía impugnar fixaron su cartel el primer domingo de quaresma. ¡Mas quien los creyera! Los carteles que anunciaban la función se quitaron, y en su lugar se colocaron otros prohibiéndola de orden superior.

⁷⁹⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 116 v-117 r. i 118 v.

⁷⁹⁷ *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 3 d'abril de 1821.

Los Aficionados no pudiendo, ni debiendo resistir como buenos ciudadanos a las autoridades legítimamente constituidas, se lamentaban en silencio al ver obstaculizados sus proyectos liberales; pero su dolor creció al considerar ocupado el teatro en tiempo santo por una Compañía de volatines, volatines!... que después de prestar en sus funciones solo un pasatiempo sino perjudicial, nada útil, embolsan un dinero que podía muy bien servir para vestir la Milicia Nacional.

En tan tristes circunstancias, Señor articulista, dándole ante todas cosas las gracias por la confianza que manifiesta con los aficionados al teatro por su patriotismo y adhesión al sistema Constitucional que seguramente jamás le saldrá vana la pregunta: ¿si después del bochorno que han sufrido los Aficionados quando llegase el caso que los mismos Comandantes de la Milicia Nacional correspondiendo a la imitación que les hacen en su artículo, les suplicasen continuar en sus escénicas tareas, que deberían hacer? = El sacristan de Apolo.⁷⁹⁸

Aquella pregunta fou ràpidament contestada amb un rotund “Amados ciudadanos, la patria os necessita, y vosotros no podéis dexar de corresponder con ternura a los amantes llamamientos de esta dulce Madre”, amb el qual s’iniciava l’article que A.M.C. dedicà als joves afeccionats còmics. Dies més tard, el mateix autor confiava en què les funcions teatrals havien de continuar després de la quaresma i que l’Ajuntament donaria el permís necessari perquè el dia de Pasqua ja hi hagués comèdia.⁷⁹⁹

Tot això, malgrat que la companyia de Marcos Serrano s’esforçava per oferir al públic funcions patriòtiques. Un bon exemple és la que va oferir el 5 d’abril, la qual finalitzà amb una pantomima titulada *El triunfo de los liberales contra los enemigos de la Constitución*.⁸⁰⁰

Les comèdies tornen a la Casa de les Comèdies: vicissituds de la companyia, control de les funcions i públic

En la sessió municipal celebrada el 12 d’abril de 1821, el regidor Socias exposà que Joan Cotoner, en nom de la resta de caps del batalló de milícia nacional, li havia manifestat que esperava que la corporació permetria que la companyia d’afeccionats al teatre treballés durant les pròximes pasqües a benefici del vestuari de la tropa. Enterat el consistori acordà citar per a la primera reunió. Dos dies més tard, el consistori acordà,

⁷⁹⁸ *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 5 d’abril de 1821.

⁷⁹⁹ *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 6 d’abril de 1821, i *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 14 d’abril de 1821.

⁸⁰⁰ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 5 d’abril de 1821.

per la majoria de vots, que la companyia podia representar al teatre. Seguidament, el president exposà que tenia notícia que la companyia volia la gestió de deu o dotze llotges i volia saber si havia de cedir en les pretensions dels comedians. El regidors acordaren passar l'assumpte a la comissió de teatre i havent pres en consideració la necessitat d'intervenir dos vocals de la corporació en la recaptació dels fons, es nomenaren els regidors Socias i Sorà.⁸⁰¹

Quatre dies més tard la comissió presentà l'informe. Els comissionats no només consideraven la companyia amb dret de gestionar les deu llotges pel treball desinteressat que desenvolupaven, sinó que també féu algunes propostes referents a les llotges i seients de platea. Com el nombre de llotges disponibles era menor que les famílies que volien assistir a les funcions i en les anteriors hi hagueren moltes famílies que no pogueren accedir a les funcions, els comissionats proposaven abonar dues terceres parts de les llotges per deu funcions per sorteig i deixar l'altra tercera part per al lloguer diari. El mateix es faria amb els seients de platea. Respecte als preus de les llotges fixà els següents: els de primera i segona fila, excepte els números 7, 8, 9 i 10, a vuit rals per representació, aquests quatre més els de tercera fila a sis rals, i els de la quarta fila a quatre rals, per representació.⁸⁰²

En vista de l'informe, el consistori acordà que es recollissin les claus de les llotges; que es facilitessin deu llotges a la companyia, quatre de primera i segona fila i els sis restants de tercera i quarta fila, per meitat de cadascuna; que se sortegessin la resta a la casa consistorial a les dotze del matí del dia anterior de la funció, a excepció de la llotja de presidència, la del capità general i el que es reservà per al comte d'Aiamans per cedir la casa a l'Hospital; que les obres que representés la companyia fossin amb el coneixement de la Junta de Teatres; que del producte líquid de cada funció es reservés la quinta part reservada a invertir en condicionaments i reparacions de l'edifici; que els seients de platea s'adjudiquessin de la mateixa manera que les llotges, excepte aquelles que foren adquirides per vida i la que era propietat del comte d'Aiamans, i que s'observés el mateix ordre del teatre, amb la plaça de toros.⁸⁰³

L'adjudicació de les llotges i seients de platea i el sistema de sorteig foren una altra vegada motiu de discrepàcia entre el cap polític i l'Ajuntament. El 21 d'abril, el

⁸⁰¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 132 v. i 135 r.-135 v. i Fons Pons, lligall 858/VI, f. 1 r.

⁸⁰² AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 2 r.-2 v.

⁸⁰³ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 138 v.-139 r. i Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 2 v.-3 r.

consistori publicà l'anunci de les comèdies a la premsa local. Després d'explicar els acords que s'havien pres en aquella sessió del 18 d'abril, anunciava el sorteig per a les dotze del migdia d'aquell 21 d'abril. Igualment s'avisava el públic que a partir de l'endemà la companyia de volatins passaria a treballar a la plaça de toros.⁸⁰⁴ En la sessió celebrada al consistori aquell mateix dia, es tingué present la queixa que havia presentat el cap polític per no haver-li reservat una llotja d'igual manera que se li havia reservat al capità general. Els regidors, tenint en compte les ordres de la Regència de 15 de gener i 1 de març de 1814, acordaren contestar-li, esperant que graduaria de fundada la determinació de l'Ajuntament. A la petició de la companyia de canviar les deu llotges que se li havien adjudicat per deu llotges de tercera fila, el consistori no accedí a la sol·licitud. Així mateix acordà que el producte que havien rendit les anteriors funcions es destinés al vestuari dels tambors del batalló de milícia nacional. Finalment, l'Ajuntament prengué en consideració que per a major comoditat del públic convindria habilitar per a entrar al teatre la porta per on acostumava a entrar el capità general a la seva llotja, posant en ella un cobrador, i igualment acordà que es posés la divisió en mig de la mencionada llotja perquè es veiés que n'eren dues.⁸⁰⁵

En la contestació que es dirigí al cap polític, el consistori defensava el sistema del sorteig perquè era l'única forma de garantir que tots els ciutadans poguessin accedir en igualtat de condicions a les llotges i seients de platea. També recordava el contingut de les ordres donades per la Regència, el qual no podia variar el consistori.⁸⁰⁶ L'assumpte, com veurem més endavant en tractar les llotges d'ordre que hi havia al nostre teatre, fou finiquitat pel rei, el qual manà que l'Ajuntament guardés al cap polític la mateixa consideració que observava amb el capità general.⁸⁰⁷

Mentre als despatxos s'airejaven les diferències, l'activitat teatral continuava. El 27 d'abril, els regidors acordaren augmentar una llotja les destinades a la companyia, és a dir, passaven de deu a onze llotges.⁸⁰⁸ Pocs dies més tard, el 2 de maig, el consistori, amb l'objectiu d'evitar l'abús que suposava que molts individus es presentaven al sorteig de les llotges amb un bon grapat de suposats noms perquè així tenien més

⁸⁰⁴ *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma* i *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 21 d'abril de 1821.

⁸⁰⁵ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 142 r.-142 v., 143 v. i 144 v. i Fons Pons, lligall 858/6, ff. 3 r.-4 r. i 7 r.

⁸⁰⁶ AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 8 r.-8 v.

⁸⁰⁷ *Ibidem*, ff. 31 r.-32 r.

⁸⁰⁸ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 149 v. i 150 v.

possibilitats de sortir agraciats, acordà que a partir d'aquell moment tots aquells individus que volguessin tenir opció a les llotges s'haurien de subscriure en una llista, ja que sense aquest requisit no entrarien en el sorteig. Les hores assenyalades per a poder-se inscriure eren des de les nou fins a les dotze hores, a l'antic saló de la casa consistorial.⁸⁰⁹

El 9 de maig, la companyia anuncià la realització d'una funció de benefici a favor "de la famosa mallorquinita", la qual s'havia de celebrar el dijous 10. Les llotges i els seients de platea serien repartits per la beneficiada.⁸¹⁰

Sembla que l'activitat al nostre teatre havia arribat a altres indrets i despertà l'interés d'alguna que altra companyia professional. L'11 de maig, el consistori acordà passar a la Junta de Teatres la llista de la companyia còmica que havia presentat el regidor Sorà per si es pogués negociar la seva vinguda a Palma per a representar. Pocs dies més tard, el 16 de maig, la comissió presentà l'informe. En ell, es defensa la companyia d'aficionats i la tasca que realitzaven. Els comissionats consideraven que "atendiendo el numeroso concurso que asiste a las representaciones de la companyia de aficionados, tal que nunca se había visto en épocas anteriores, ni es de esperar mejores entradas de una de profesión". Com la companyia tenia la intenció de continuar i contribuir així a la consecució del recomanable objecte al qual es dirigia aquell passatemp, i l'Ajuntament no trauria majors avantatges si permetia que una altra companyia replacés aquella, ja que encara que aquesta treballés diàriament, com sempre s'havia fet, no era factible que concorregués molta gent. Per tot això, consideraven els comissionats que l'Ajuntament no estava en posició d'admetre proposicions sobre l'assumpte. A més a més, el fet de rebre i discutir propostes suposaria un desgrege, tant pel batalló de la milícia com pel propis aficionats. Aquell mateix dia, el consistori aprovà l'informe i d'aquella manera descartà la possibilitat de realitzar representacions amb una companyia professional.⁸¹¹

El 29 de maig, la companyia dirigí un escrit al consistori en el qual es relacionaven alguns motius de queixa sobre l'administració i agençament del teatre. En primer lloc lamentaven que molts individus entraven al teatre sense pagar i posaven com a prova que en les últimes funcions s'havien vist al teatre més de vuit-centes

⁸⁰⁹ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 2 de maig de 1821.

⁸¹⁰ *Ibñidem*, 9 de maig de 1821.

⁸¹¹ AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 16 r.-17 v. i Actes municipals, sig. AH-2138, f. 160 v.

persones i a la taquilla només se n'havien comptabilitzat sis-centes. Els còmics assenyalaven com a culpables els porters, els quals, a canvi d'una petita gratificació, deixaven passar la gent. A fi de solucionar aquell problema suggerien que fossin els oficials de la milícia, els quals s'havien presentat voluntaris, els que s'encarreguessin del cobrament i control de l'entrada al coliseu. La segona queixa estava relacionada amb les llotges que tenia assignades la companyia. Els ocupants estaven contínuament mobilitzats degut al sistema de sorteig implantat, la qual cosa comportava que els titulars canviessin constantment de lloc amb el consabut robatori de les cadires derivat dels propis desplaçaments. A fi d'evitar-ho, proposaven que la companyia tingués assignades les seves llotges de forma estable, al marge del sorteig general, la qual cosa comportaria un mòdic avantatge per als molts sacrificis i tants beneficis per al públic. Finalitzaven l'escrit amenaçant amb abandonar el teatre en cas de no ser ateses aquestes dues pretensions. “Que se diria de un Ayuntamiento que por una negativa despreciaba privase a un público de 40.000 almas de diversión, de ilustración y de moralidad; a un establecimiento piadoso como el Hospital de un fondo importante; que dirian los Padres de la Libertad. El cuadro de la humanidad afligida jamas será indiferente a los que piensan con elevación”.⁸¹²

D'entrada, el consistori recriminà l'actitud i el to amenaçador utilitzat pels còmics en el seu escrit i recordà que l'Ajuntament acordaria amb la Junta de Teatres les reformes que entengués convenients per a corregir els abusos que ara es denunciaven.⁸¹³

En la sessió del 3 de juny, el president manifestà que el dia anterior es presentaren en la seva casa José Torres i Pedro Ramírez, comissionats per la companyia d'afeccionats, amb la intenció de reunir la Junta de Teatres per a dur a terme la reforma anunciada aquell 29 de maig i així poder continuar les representacions. El consistori passà l'assumpte a la mencionada junta, perquè escoltant a la companyia o als seus representants formés un pla sota el qual poguessin continuar les representacions.⁸¹⁴

El 5 de juny es reuní la junta de teatres amb els representants dels còmics i una vegada escoltades les parts, acceptà les dues sol·licituds dels còmics: cedí a la companyia les llotges fixes que demanava, excloses del sorteig, i encarregà als oficials de la milícia el control i venda de les entrades. El consistori, una vegada llegit

⁸¹² AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 19 r.-21 v.

⁸¹³ AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 21 v.-22 r. i Actes capitulars, sig. AH-2138, ff. 186 r.-187 r.

⁸¹⁴ AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 191 r.-191 v.

l'informe, acordà tornar-lo a la comissió perquè assenyalés quines havien de ser aquelles onze llotges fixes i preparés el sorteig de les llotges restants per vuit representacions; que aquelles llotges que no es rematessin es lloguessin diàriament al mateix preu que s'havia posat fins aquell moment; que les tres primeres files de seients de platea fossin tractades d'igual manera que les llotges; que les representacions comencessin a les set i mitja de la tarda en punt, i que els oficials de la milícia s'encarreguessin del cobrament, tal com sol·licitava la companyia, sense perjudici que la comissió nomenés un individu de la seva satisfacció per a la mecànica. Les llotges adjudicades per la comissió a la companyia de manera estable i fixa foren les número 37 a 47, ambdues incloses.⁸¹⁵

Pocs dies més tard, el 7 de juny, la comissió de teatres presentà al consistori una instrucció provisional per a les representacions:

1r.- Hi hauria dos oficials de la milícia a la taquilla del teatre per al cobrament; altres dos a la porta del mateix per a recollir les entrades; y un a la del vestuari, amb la intel·ligència que els afeccionats havien de donar diàriament notícia als comissionats de la Junta de teatres del que produís la funció.

2n.-Abans de repartir els papers per a estudiar la comèdia que intentessin representar, havien de donar avís d'ella a la comissió d'instrucció pública, i amb un dia d'antelació al d'execució al cap superior polític i al president de la junta de teatres.

3r.- Hi haurien dos empleats per a cuidar de recollir les claus de les llotges que es lloguessin diàriament i les dels restants sortejats una vegada finalitzada la temporada, i per tota la mecànica que s'oferís. Els mencionats empleats serien Josep i Gabriel Piña, amb el salari de sis rals de billó cada un per cada funció.

El consistori aprovà la instrucció l'endemà i passà ofici del seu contingut al comandant de la milícia convidant els oficials perquè prestessin les tasques que se'ls havia assignat.⁸¹⁶

⁸¹⁵ AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 23 r.-24 v. i Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 196 r.-196 v.

⁸¹⁶ AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 25 r.-25 v. i Actes municipals, sig. AH-2138, f. 204 v., acta del 8 de juny de 1821.

Respecte al sorteig per a l'adjudicació de les llotges i els seients de platea, l'Ajuntament féu saber al públic les noves condicions aprovades mitjançant l'avís següent:

No pudiendo mirar con indiferencia este ayuntamiento el abuso que se seguía del sistema anteriormente adoptado, de sortear los palcos por cada representación teatral que se egecutaba, en perjuicio muchas veces del objeto que estas tienen, han acordado, oido el parecer de la comisión del ramo, que aquellos (á excepción de los señalados a la compañía de aficionados; el de propiedad, presidencia y capitán general) se subasten mañana 8 del corriente a las once de ella, en estas casas consistoriales por ocho representaciones igualmente que las tres primeras filas de lunetas, con exclusión de las vitalicias: en el concepto que así éstas como aquellos se rematarán al más beneficioso postor toda vez que la puja llegue o exceda al precio establecido de unos y otros; y en caso contrario se arrendarán por cada día de función en la ventanilla del teatro; lo mismo que se egecutará con las restantes filas de lunetas que no se subastan; en la inteligencia que aquellos, a cuyo favor se rematare deberán entregar el tanto a que ascendiere la puja dentro del termino preciso de 24 horas, pues de no, habrán perdido su derecho y se procederá al arriendo del palco o luneta, según lo que fuere, del mismo modo que los demás de que se ha hecho mención. Y últimamente, siempre que por un imprevisto incidente no se ejecutasen las ocho representaciones anunciadas, se reintegrará el alcance a los respectivos interesados. Lo que de orden de dicho Ilustre Ayuntamiento se avisa al público para su conocimiento. Palma 7 de Junio de 1821.⁸¹⁷

L'endemà, el consistori aclaria que en cas de presentar-se dos o més persones per a una mateixa llotja o seient de platea dels que havien quedat sense llogar, se sortejarien en l'acte, en la mateixa taquilla del teatre.⁸¹⁸

La nòmina dels oficials del batalló de la milícia nacional local que s'oferiren voluntaris per a dur a terme el cobrament i control al teatre fou la següent:

1a companyia: Antoni Coll (capità), Josep Estades i Andreu Castelló (tinents) i Miquel Torres i Sancho i Francesc Font (sotstinents).

2a companyia: Marià Valentín Forteza (capità), Marià Lapuente i Miquel Valls, absent, (tinents) i Miquel Melià i Josep Piña, absent, (sotstinents).

⁸¹⁷ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 8 de juny de 1821.

⁸¹⁸ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 9 de juny de 1821.

3a companyia: Joan Coll (capità), Nicolau Piquer i Josep Valls Frisa, absent, (tinents) i Bartomeu Cortès i Rafel Ignasi Forteza (sots-tinents).

4a companyia: Pau Josep Trias (capità), Joan Gómez i Antoni Nicolau Aguiló (tinents) i Sebastià Garcia i Francesc Aguiló (sotstinents).⁸¹⁹

Vertaderament, el control de l'assistència i del cobrament fou escrupolós a partir d'aquell moment i bona prova d'això foren els fets ocorreguts en la funció de l'11 de juny. En aquella, tres sergents del Regiment Provincial de Mallorca, sortiren del teatre en haver acabat el primer acte. A l'inici del segon acte als tres sergents se'n uní un altre, Francisco Álvarez, el qual accedí al teatre sense haver entregat la targeta que li acreditava poder entrar, ja que, segons ell, l'encarregat de l'entrada no li la havia demanat. Els fets produïren l'enfrontament entre els quatre sergents i els encarregats de la Milícia Nacional. Com a conseqüència, els quatre sergents foren arrestats per ordre del major de la plaça. Pocs dies més tard, Álvarez exculpà els companys perquè el responsable d'aquell malentès havia estat només ell. Malgrat això, la pol·lemica continuà a les pàgines dels periòdics perquè alguns demanaven igual càstig per als milicians.⁸²⁰

El 17 de juliol, el *Diario Constitucional* inserí a les seves pàgines un sonet i un article comunicat en el qual s'insinuava la mediocre gesticulació i el to dels actors. Amb aquell curt escrit, sense firma, no se volia deprimir el lloable objecte dels afeccionats, només es desitjava que aprofitessin en el seu art perquè el públic pogués agrair-los millor els seus patriòtics esforços.⁸²¹

Aquell mateix dia, dos representants de la companyia es presentaren en la reunió consistorial i en nom d'ella manifestaren que s'havien vist insultats per l'article comunicat que havia aparegut en la premsa i per aquesta raó havien decidit no donar més funcions. El consistori agrai l'esforç i el que havia contribuït el seu zel patriòtic i desinteressat en benefici del fons de la Milícia Nacional i manifestà al mateix temps els desitjos de la corporació perquè seguissin subministrant igual benefici.⁸²²

⁸¹⁹ AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 29 r.-29 v.

⁸²⁰ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 17 i 20 de juny de 1821.

⁸²¹ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 17 juliol de 1821.

⁸²² AMP. Actes municipals, sig. AH-2138, ff. 253 v.-254 r.

En medio de la penuria de caudales en que se halla el Ayuntamiento de Palma le hubiera sido inasequible organizar en lo mas mínimo la Milicia local sin los productos que les han subministrado las representacions teatrales de la companyia de aficionados. Con tan importante auxilio ha podido proveer a esta tropa cívica a mas de 150 fornituras y esperaba otros ingresos para atender a los demas renglones de su armamento y vestuario. Tanto las autoridades de esta capital, como los ciudadanos amantes de las nuevas Instituciones han visto con reconocimiento los sacrificios de la compañía de aficionados, y no han sabido encarecer bastantemente su patriotismo y generosa cooperación para poner en pie de servicio a los nuevos defensores de la Patria. En concepto del Ayuntamiento será en extremo sensible a todos los buenos el funesto incidente que ha motivado la resolución de la compañía de no continuar mas tiempo en sus representaciones. Obligada esta corporación a la oficiosidad de los aficionados, se abstendrá de rogarles sigan en su primer propósito, pues respeta la afeción que les ha causado el articulista que en el Diario de hoy ha pretendido disputarles su talento en la ejecución de las piezas dramáticas. Pero si debe ser despreciable toda crítica que únicamente manifiesta el juicio particular de uno solo sobre objetos de conocida utilidad general, y si los aficionados son sensibles al aprecio y gratitud de sus conciudadanos; habiendo recibido tantos testimonios públicos de aprobación, acaso pudieran menospreciar la mordacidad al articulista, que sin duda debiera haver reservado sus infundadas observaciones, respetando el patriótico y laudable objeto de la compañía. Sin embargo, mientras que el Ayuntamiento se condeule de perder el recurso con que le favorecían los aficionados se apresura a agradecerles expresivamente sus importantes servicios rogando a Vm. Lo participen así a todos sus compañeros para su satisfacción y desagravio.⁸²³

A partir d'aquell dia començaren a sortir tot un seguit d'articles a la premsa sobre els actors i el greuge que havien sofert, però, sobretot, intentant fer veure que tot havia estat una maniobra orquestrada des del bàndol absolutista, amb la finalitat d'acabar amb el teatre, tan útil per al foment de les idees constitucionals. En altres, es defensaven aquells als quals se li havia atribuït l'autoria aquell article i sonet.⁸²⁴

Siguen las salutations al profanador del Templo de Apolo

Si del Teatro el ingreso,
Há de vestir la Milicia,
Ya tí Servil, la malicia
Te trae rebuelto el seso
Trágala y róe el hueso
Adulador insolente;

⁸²³ AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 33 r.-34 v. i *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 21 de juliol de 1821.

⁸²⁴ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 18, 20, 21 i 22 juliol de 1821, i i *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 24 de juliol de 1821.

Y pues que atrevidamente
Al Soldado zaheriste
En tu dècima sin chiste
Aguanta el pujo, indecente.⁸²⁵

Pocs dies més tard, el 21 de juliol, foren els còmics Pedro Ramírez i José de Torres, aquells als quals anava dirigit l'escrit del consistori com a representants de la companyia, els que contestaren, agraint el recolzament rebut per part del consistori i reafirmant la seva decisió de suspendre les representacions teatrals.⁸²⁶

Amb aquella decisió i l'epidèmia de febrer groga que tingué lloc a Palma aquell estiu posaren el punt i final a les representacions teatrals al nostre coliseu durant el període constitucional.

Ingressos produïts per les funcions teatrals

A la darrerria del mes de maig corrien rumors sobre les elevades despeses que generaven les funcions teatrals –trenta duros per funció-, la qual cosa feia que disminuïssin els ingressos destinats a la Milícia Nacional. Com a conseqüència d'aquells comentaris sense cap fonament, a la primeria del mes de juny es publicaren a la premsa local els comptes de les dotze funcions que s'havien realitzat fins aquell moment. El primer en fer-ho fou Pedro Ramírez, com a encarregat de treure de la caixa els diners necessaris per a satisfer les despeses en cada funció. Com expressava el propi Ramírez, el seu desig era poder donar al públic tota la informació, un resultat total del productes de les funcions, despesa, i rest líquid en favor de l'Hospital, per la cinquena part, i fons de la Milícia Nacional, però, tant ell com els seus companys no sabien res més que el públic. Així, doncs, en la seva comunicació només donava còpia literal dels apunts que per curiositat havia guardat en cada funció, mitjançant els quals, el públic podia saber les despeses detallades, ocasionades en allò que només feia referència a les representacions, un inventari dels mobles nous que s'havien fet fer per a les representacions, el cost dels quals estaven inclosos en l'estat comptable que presentava. Malgrat no haver pres part en el pagament del vestuari que la companyia havia fet fer

⁸²⁵ *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 22 de juliol de 1821.

⁸²⁶ AMP. Fons Pons, lligall 858/VI, ff. 35 r.-36 r. i Actes capitulars, sig. AH-2138, f. 258 v., acta del 21 de juliol de 1821, i *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 21 de juliol de 1821.

per a la representació de la tragèdia de *Los templarios*, també posava una quantitat aproximada, “para que nada deje de incluirse del gasto interior”.

Els comptes presentats i publicats eren els següents:

Apuntes de los gastos ocurridos en lo interior del teatro, en las funciones dadas por la Sociedad de aficionados en beneficio del vestuario de la Milicia nacional local.

	Sumas parciales De las cuentas			Suma total		
	Lib.	Suel.	Din.	Lib.	Suel.	Din.
Días 22, 23 y 24 de Abril						
Cuerdas	6	12		31	19	6
Tramoyista	11	5				
Pintor	1	14	6			
Alumbrador	9	12				
Guardarropas	2	16				
Día 29 Abril y 2 de Mayo						
Comparsas	2	17		25	11	6
Alumbrador	11	2	6			
Guardarropas	2	9				
Tramoyista	9	3				
Día 3 de Mayo						
Tramoyista	2	14		5	13	8
Guardarropas		15				
Alumbrador	2	4	8			
Día 6 de Mayo						
Tramoyista	1	13		4	19	8
Alumbrador	2	14	8			
Guardarropas		12				
Día 13 de Mayo						
Tramoyista	16	1		31	15	9
Por copiar papeles	4	10				
Pintor	5	14				
Guardarropas	2	8	9			
Alumbrador	3	2				
Día 15 de Mayo						
Alumbrador	2	16	6	10	2	10
Tramoyista	3	18				
Guardarropas	3	8	4			
Día 20 de Mayo						
Guardarropas		15	6	10	19	3
Tramoyista	7	2	9			
Alumbrador	3	1				
Día 23 de Mayo						
Tramoyista	3	9		12	8	6
Pintor	1	11				
Alumbrador	6	5				
Guardarropas	1	3	6			
Día 27 de Mayo						
Tramoyista	10	7		14		
Alumbrador	2	16	10			

Guardarropas		16	2			
				147	10	8
Por la ropa de los vestidos de los Templarios				26		
				173	10	8

Repartit el total entre les dotze funcions sortia una mitja de catorze lliures, dos sous i dos diners per funció, lluny dels trenta duros que es deien els rumors. En aquella despesa s'inclouia l'import dels efectes següents, amb els quals s'havia millorat el teatre:

Un assortit de cordes, el cost de les quals estava reflectit en el primer compte.

Dues decoracions de saló, recompostes, que es trobaven inservibles.

Tres bastidors nous.

Sis sepulcres petits, y dos grans recomposts.

Una decoració de cementiri pintada de nou.

Altra negra recomposta.

Altra de senat nova.

Vuit vestits de templers nous.

Tres vestits a la francesa antiga per a les comparses, amb espases i llances, tot nou.

Dues portes, i un taüt pintat de nou.

Dues taules noves.

Una dotzena de cadires pintades, noves.

Quatre banquetes per als taulats.

Finalment, el responsable, feia menció a una porció de recomposicions de poca importància, però que en el seu conjunt eren considerables, pels jornals que havia estat precis pagar per dur-les a terme.⁸²⁷

A fi de donar la màxima transparència possible al públic, una vegada publicats els comptes de les despeses de cada funció, controlats per la pròpia companyia, arribà el torn a les anotacions d'ingressos i despeses que controlava els consistori. L'endemà de l'anterior publicació, el consistori, mitjançant un escrit confeccionat pel secretari Miquel Ignaci Manera, donà a conèixer les dades.

Noticia del cargo y data del importe de las 12 representaciones teatrales egecutadas desde el 22 de Abril último en que se dió principio por disposición del M. I. Ayuntamiento hasta el 27 de Mayo inclusive próximo pasado á saber:

CARGO

	Lib.	Suel.	Din.
Las 6 funciones de los días 22, 23, 24 y 29 de Abril, 2 y 3 de Mayo redituaron	510	8	6

⁸²⁷ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 2 de juny de 1821.

La de 6 de Mayo	79	9	
La del 13 idem.	84	11	
La del 15 idem.	62	6	6
La del 20 idem.	72	12	6
La del 23 idem.	72	6	6
La del 27 idem.	67		
Total.....	948	14	

DATA.

	Lib.	Suel.	Din.	Lib.	Suel.	Din.
Gasto dde la 6 primeras representacions	164	19	11			
Por la 5ª parte destinada a la recomposició del edificio corral de comèdies, deducido del total del producto el presente gasto	69	1	3	234	1	2
Id. de la del 6 Mayo	15	8	2			
5ª parte para el mismo objeto	12	16	2	28	4	4
Id. de la del 13	43	4	3			
5ª parte idem.	8	5	4	51	9	7
Id. de la del 15	21		8			
5ª parte idem.	8	5	2	29	5	10
Id. de la del 20.	21	7	9			
5ª parte idem.	10	4	11	31	12	8
Id. de la del 23.	24	9				
5ª parte idem.	9	11	6	34	8	6
Id. de la del 27.	25	8				
5ª parte idem.	8	6	4	33	14	4
Total.....				442	16	10

RESUMEN

	Lib.	Suel.	Din.
Total de la entrada	948	14	
Id. del gasto ocasionado incluso la 5ª parte destinada para la citada recomposició	442	16	10
Producto líquido de que se hizo el Depositario de dichos fondos	505	17	2

Finalment, el secretari municipal agregà una nota en la qual deia que totes les quantitats constaven en el llibre d'assentaments i rebuts originals que es trobaven a la secretaria de l'Ajuntament.⁸²⁸

Participació musical en les funcions teatrals de 1821

De la participació musical en aquelles representacions patriòtiques tenim poques mostres. Hem pogut comprovar en les despeses que acabem de relacionar que no n'hi ha cap destinada a la part musical, i si a comparses, guardarroba, il·luminació, pintor,

⁸²⁸ Ibídem, 3 de juny de 1821.

tramoista,... Els articles que ens parlen de les funcions només fan menció a les obres que es representaven, sempre relacionant-les amb els ideals del període. Només tenim constància de la participació de la banda de música del Regiment de Saragossa i dels minyons de la capella de música de la Catedral, dirigits per Miquel Sancho, en la primera de les funcions que s'hi oferiren, el 22 d'abril de 1821. Consta que el mateix dia de la representació, en la reunió que tingué lloc a la Catedral, el canonge protector de la capella de música comunicà al capítol que el director de la capella, Miquel Sancho, li havia demanat el permís perquè els minyons del cor poguessin assistir a la comèdia, la qual cosa feia present perquè prenguéssim alguna resolució. Sobre l'assumpte el capítol acordà que l'expressat director, amb la junta governativa de la pròpia capella, tenien la facultat necessària per a disposar de les funcions de fora de la catedral i per aquest motiu no necessitaven el permís.⁸²⁹ Suposem que la seva presència fou per a cantar l'himne fervorós a la naixent llibertat, tal vegada escrit per algun músic local o pel propi Sancho, o per a col·laborar com a comparsa en la tragèdia d'*El Pelayo*.

Com a reunions patriòtiques que eren, en les funcions se solien interpretar poesies i himnes a fi d'enardir l'esperit constitucionalista, lloar la llibertat i la Patria i menysprear el bàndol absolutista, els servils. Sabem que en almenys dues ocasions s'entonà a l'escenari del coliseu el cèlebre *Trágala*, sens dubte, un dels càntics provocadors més identitaris d'Espanya,⁸³⁰ encara que no descartem que se n'haguessin cantat d'altres.

En ocasions, a fi d'arrodonir la funció, la companyia agregava a la comèdia una peça menor. Com hem comentat en altres capítols, les companyies professionals solien programar junt amb les obres de gran format, a mode de punts de distenció i descans per al públic, una sèrie de peces curtes musicals i de ball. No tenim constància que la companyia d'aficionats tingués seccions de cant i ball i tampoc que els músics civils participessin formant orquestra per a realitzar els acompanyaments musicals. Malgrat això, sabem que en la funció de l'11 de juny, després del segon acte de la comèdia que representava, es cantà una tonadilla, probablement acompanyada al piano.⁸³¹

⁸²⁹ ACM. Actes capitulars, sig. 1676, f. 10 r., acta del 27 de febrer de 1821.

⁸³⁰ CORTÈS, Francesc, i ESTEVE, Josep-Joaquim: *Músicas en tiempos de guerra. Cancionero (1503-1939)*, p. 116

⁸³¹ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 17 de juny de 1821.

Els intents per a reobrir el teatre en 1822

El 26 de febrer de 1822, el comandant de la Milícia Nacional Voluntària, Baltasar Comellas, dirigí un escrit al consistori mitjançant el qual demanava el permís per a poder representar comèdies al teatre.

Varios ciudadanos deseosos de aumentar el fondo del Batallon de mi mando han resuelto hacer comedias caseras en el corral de esta ciudad asistiendo solo a las mismas los individuos que voluntariamente se han suscrito ha dicha empresa dexando a beneficio de los citados fondos todos los productos que rindan, deducidos los gastos de alumbrado y demás. Lo que pongo en noticia de V.S. a fin de que se sirva conceder el debido permiso y franquearme dicho corral en la inteligencia de que no tendrá ningun detrimento en el citado edificio.

La petició fou discutida en la sessió municipal celebrada el 28 d'aquell mateix mes, en la qual s'acordà comissionar el regidor Dameto perquè informés el cap superior polític sobre aquella petició, a fi que amb la seva opinió es pogués prendre alguna decisió. Dos dies més tard, en la reunió del 2 de març, Dameto comunicà als regidors que el Cap Polític havia manifestat no tenir cap inconvenient en les representacions. Aleshores, després d'una llarga discussió, per la majoria de vots es concedí el permís i l'edifici, mentre no es presentés cap companyia, reservant-se als abonats a les llotges i seients de platea la preferència que sempre havien gaudit i essent la subscripció general. Els regidors Morey, Estade, Piquer i Ballester opinaren que es concedís el permís mentre la subscripció fos general, les funcions a porta oberta i presidides per l'autoritat competent.

L'endemà, el comandant, donà les més expressives gràcies al consistori. En l'escrit, Comellas, expressava que ja s'havia acordat respectar les propietats de les llotges i seients de platea i que l'únic que havien demanat era que el consistori els facilités la llista i les claus. Quant a la igualtat en el repartiment, aquest no estava previst fer-lo a la taquilla: cadascun dels actors tenia un cert nombre, que el distribuïa al primer que es presentava, per subscripció i per només dues funcions, a fi de poder realitzar torns amb més generalitat. El propi comandant es comprometia en avisar el consistori un dia abans de cada funció per si aquest tenia el gust d'assistir i presidir-la.

A la reunió consistorial del 5 de març acudí el comandant de la milícia i manifestà que l'endemà, 6 de març, a les sis de la tarda començaria la funció teatral que havien disposat els afeccionats, per la qual cosa convidava la corporació, esperant la seva presidència. Una vegada retirat, els regidors llegiren l'escrit que havia enviat dos dies abans, i tenint en compte que la forma de distribució de les llotges i seients de platea no era conforme a les resolucions preses el dia 2 de març, després de discutir l'assumpte, es resolgué que es nomenava una comissió, formada pels regidors Barceló i Piquer, a fi d'entrevistar-se amb el comandant i tancar totes les dificultats que es poguessin oferir, i que no quedés menyspreat el consistori amb la resolució que havia pres. Dissentiren d'aquest acord els regidors Nadal, Dameto, Oliver i Trias, els quals eren de l'opinió que s'havia de deixar franca la casa de comèdies a disposició del comandant, el qual determinaria les condicions de les entrades.⁸³²

Sembla que les dificultats i les diferències que sorgiren foren salvables i les funcions es dugueren a terme. L'absència de notícies a la premsa local sobre l'assumpte i d'anuncis sobre les funcions ens podria fer pensar que, probablement, aquestes no es dugueren a terme només al coliseu, sinó també a un altre indret. Corroborà, en certa manera, la nostra hipòtesi el fet que tan sols uns dies més tard, el 9 de març, la premsa anunciés la venda del cadafal del teatre i efectes corresponents al teatre d'afeccionats de Montesión.⁸³³ Cal recordar que en el mes de juny de 1821, els periòdics ja havien anunciat la venda d'aquest teatre.⁸³⁴ Curiosament, un dels interessats en adquirir el teatre, probablement l'únic, fou Pere Josep Gelabert: "El que suscribe uno de los aficionados del teatre de Montesion desearía saber quien es el propietario de dicho teatro, para acudir a él con el fin de tratar de comprárselo respecto de haberlo anunciado de venta por medio del periódico correo del dia de ayer".⁸³⁵

Malgrat això, sabem, per un informe presentat per la comissió de diversions públiques en el mes d'octubre d'aquell mateix any, que les funcions es realitzaren fins al mes de juny, en el qual la calor provocà la seva suspensió, i es reprengueren aquell mateix mes d'octubre.⁸³⁶ Un anunci a la premsa local en febrer de 1823 ens fa pensar

⁸³² AMP. Actes municipals, sig. AH-2139, ff. 77 v., 80 r.-80 v., 85 v.-86 r. I 92 r.-92 v., actes del 26 i 28 de febrer i 2 i 5 de març de 1822, i Fons Pons, lligall 862/VII, f. 1 r.-5 r.

⁸³³ *Correo Constitucional, literario, político y mercantil de Palma*, 9 de març de 1822, i *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 12 de març de 1822.

⁸³⁴ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 26 de juny de 1821.

⁸³⁵ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 10 de març de 1822.

⁸³⁶ AMP. Fons Pons, lligall 862/VII, ff. 8 r.-8 v.

que les representacions de la companyia d'aficionats al teatre encara continuaven: "En vista de la indigencia que están sufriendo las casas de beneficencia, haber insinuado a la compañía de aficionados cuan laudable seria el dar una función a favor de dichas casas, ha resuelto esta, dar una hoy domingo a las 7 de la noche, y al objeto indicado."⁸³⁷

Suposem que l'acabament d'aquelles funcions patriòtiques es produí amb el canvi d'autoritats i el restabliment de l'absolutisme.

Primer intent d'introduir les representacions d'òpera en idioma italià a Mallorca: el pla d'empresa de Luigi Manrara

El 23 de maig de 1822, Luigi Manrara i Carolina Brizzi, professors de música italiana, sol·licitaven el permís del consistori palmès amb l'objectiu d'oferir al públic un concert de música a la casa de les comèdies el dia 28 de maig, i oferien a canvi el pagament del lloguer del teatre i tot el que fos necessari. Al dia següent, la petició fou llegida en la sessió municipal. Els regidors concediren el permís als dos italians i passaren l'assumpte a la Comissió de Diversions Públiques –a la Comissió de Teatres, especifica l'acta de la reunió– perquè aquesta pogués arreglar el repartiment de llotges i seients de platea i fixés la gratificació que havien de satisfer els músics.

Com que no quedava temps, el 25 de maig es reuniren els regidors Garau i Piquer, integrants de la mencionada comissió, amb el concertista Manrara i convingueren que el preu de les llotges de primera i segona fila havia de ser de dotze rals, que els de tercera fila havien de costar vuit rals i els de quarta fila sis, sense l'entrada corresponent que s'havia de pagar a part. El preu dels seients de platea, amb entrada es fixà en quatre rals i el de l'entrada a dos rals. Una vegada acordats els preus, i d'acord amb què aquesta era una funció extraordinària i puntual, es manà recollir totes les claus de les llotges amb la condició que una vegada realitzat el concert es tornarien les claus als seus posseïdors.

Malgrat les ordres, la tasca de recollida de les claus no fou gens fàcil, fins al punt que un dia abans de la realització del concert, en la sessió municipal celebrada el 27 de maig, el president manifestà que el públic no havia volgut lliurar les claus de les llotges, amb motiu d'al·legar preferència. És a dir, que aquells que havien ocupat i

⁸³⁷ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 23 de febrer de 1823.

ocupaven habitualment les llotges en les funcions de comèdies que es realitzaven al coliseu no volien perdre el seu dret de preferència, i volien continuar gaudint de les llotges tal i com ho havien realitzat fins aquells anys i no es mostraven disposats que altres ocupessin la seva llotja, encara que fos de manera puntual. D'altra banda, el consistori entenia que en tractar-se d'una diversió pública no havia d'existir aquesta preferència sinó que s'havia de donar les mateixes oportunitats d'ocupar una llotja a tot el públic per igual i per aquesta raó els regidors acordaren que “por los medios vigorosos que dicta la ley y su prudencia se sirva llevar a efecto la resolución de este Ilustre Cuerpo”.⁸³⁸

No sabem si finalment es recolliren les claus, però, tot apunta que fou una missió prou difícil, per no dir impossible, amb el poc temps que faltava per a la realització del concert. També ens sembla sospitosa la malaltia de dos dels participants en el concert el mateix dia de la celebració de l'acte que obligà a la seva suspensió. Així ho anunciava la premsa local: “AVISOS. El concierto de música italiana que se había de dar hoy se suspende por enfermedad de dos de los aficionados que debían cantar”.⁸³⁹

Mentre al consistori es tractava l'assumpte del concert, el 24 de maig, el propi Luigi Manrara presentava al cap superior polític de la província un pla per a l'establiment d'una empresa d'òpera italiana al teatre de Palma. El pla contenia set articles, que estipulaven el següent:

Art. 1º. Los administradores del Hospital cederán al empresario el Teatro con todos sus enseres muebles etc. para las temporadas próximas de otoño y Carnaval por el precio equitativo que se establezca, pero con la condición que el empresario queda por único propietario de él para la representación de operas, Comedias, bailes y cualquier otra diversión pública que pueda convenirle.

2º. El Empresario se obliga a franquear gratis a la Compañía de aficionados el Teatro uno a la semana, con tal que no sea festivo ni de aquellos en que pueda perjudicarse a dicha empresa italiana.

3º. Se concede a beneficio del Hospital una representación deducidos todos los gastos diarios.

4º. Se asegura a la empresa un abono en los términos que manifiesta la nota que a continuación se expresa, que se pagará por bimestres anticipados.

5º. Se concederá a la empresa de la Compañía Italiana el que pueda dar exclusivamente bailes de mascara bien sea en el Teatro o en la Lonja, en la

⁸³⁸ AMP. Fons Pons, lligall 862/VIII, s.f., i Actes municipals, sig. AH-2139, ff. 201 v. i 203 r., actes del 24 i 27 de maig de 1822.

⁸³⁹ *Diario constitucional, político y mercantil de Palma*, 28 de maig de 1822.

inteligencia que del líquido producto cederá una tercera parte a los establecimientos de Beneficencia.

6°. La Empresa por su parte se obliga a dar en cada un mes doce representaciones de operas italianas, las que no podrán ser menos de seis de las mas escogidas y ejecutadas por una Compañía de profesores Italianos de merito de las que representan en las Ciudades de Italia comparables con esta de Palma.

7°. Se cederá un beneficio a cada una de las primeras partes de la compañía con tal que no sea ni en día de fiesta ni en el de la 1ª representación de opera nueva y en dicho día quedará suspendido el abono.

En una nota redactada a continuació, l'empresari calculava els guanys que podria obtenir en cadascuna de les funcions que pretenia realitzar:

	dobles	rals
27 llotges a 15 rals	20	5
22 llotges a 11 rals	12	2
11 llotges a 5 rals	2	15
184 seients de platea a 3 rals	27	12
150 seients de platea a 2 rals	15	12
Total	77	14
Rebaixats 41 seients de platea de propietat particular	6	3
Abonament a favor de l'empresa per cada funció	71	11

El cap superior polític presentà el pla a l'Ajuntament de Palma en la sessió celebrada el 4 de juny. Després de manifestar la necessitat que hi havia respecte a una diversió pública per a la distracció del públic, “y más en las épocas en que nos hallamos”, recomanà el projecte i indicà que passés a la Comissió de Diversions Públiques perquè informés sobre l'assumpte a fi que l'Ajuntament, amb més il·lustració, pogués resoldre el que fos més convenient.

El 8 de juny, a proposta del regidor Piquer, el consistori acordà agregar a la Comissió de Diversions Públiques al regidor Marià Ballester, probablement perquè pogués aportar la seva experiència en la redacció de l'informe. Dos dies més tard, el 10 de juny, la comissió presentava les seves conclusions: en primer lloc, en ser l'edifici del teatre propietat de l'Hospital, emplaçaven l'empresari a convenir amb la Junta Municipal de Beneficència el preu del lloguer i l'entrega dels efectes sota el corresponent inventari, tal com s'havia practicat sempre; que el benefici que oferia l'empresari en l'article tercer del pla, havien de ser dos, un a la tardor i l'altre durant la temporada de carnestoltes, “reservándose V. S. la facultad de escoger las piezas de las

que se hayan hecho, y no repetido, y los días que deban ejecutarse”; la comissió no veia inconvenient que es concedís l'exclusiva a l'empresa per a oferir balls de màscara, tant al teatre com a l'edifici de la Llotja, sempre amb la supervisió i direcció de la comissió o dels vocals nomenats, i, finalment, opinava la comissió que s'havien de deixar vuit llotges –dues de la segona fila, quatre de la tercera i dues de la quarta– per al servei del públic. Sota aquestes condicions entenien els membres de la Comissió de Diversions Públiques que l'Ajuntament podia concedir el permís que Manrara sol·licitava.

El 14 de juny, el consistori aprovà el dictamen de la comissió, amb l'única addició de reservar, com quedava previngut, dues llotges per a l'autoritat superior de la província –el cap superior polític– i militar de la plaça –el comandant general–, assenyalant-hi les dues que estaven situades als costats de la de presidència i el que fins aquell moment havia ocupat l'autoritat militar, dividida en dues, a benefici de l'empresari. Al dia següent, el consistori comunicà la seva resolució al cap superior polític.⁸⁴⁰

Resulta un tant estrany que aquesta sigui l'última referència que tenim sobre l'empresa perquè, com hem vist, tots els òrgans i autoritats implicats estaven d'acord amb l'establiment de l'empresa d'òperes. Malgrat això, la temporada operística no és dugué a terme i encara ara desconeixem els motius que determinaren la seva fallida. Tal vegada encara eren molt patents els efectes de l'epidèmia de febre groga que s'estengué i assolà la ciutat en el mes de setembre de 1821. Amb això, el públic palmèsà hauria d'esperar un poc més de temps per a poder gaudir de les representacions de les òperes més celebrades del moment.

Malgrat la fallida, sembla que el viatge realitzat pels dos músics italians des de Menorca serví per entaular els primers contactes i llaços d'amistat amb els músics locals que, com veurem més endavant, finalment permeteren la instauració de les temporades d'òpera al nostre coliseu.

Relacions operístiques entre Barcelona, Maó i Palma

Vist el desenvolupament dels esdeveniments relacionats amb l'empresa operística que pretenia establir Luigi Manrara a Mallorca, que acabem de comentar, cal

⁸⁴⁰ AMP. Fons Pons, lligall 862/VIII, s.f., i Actes municipals, sig. AH-2139, ff. 213 r.-213 v., 229 v. i 234 r.-234 v., actes del 4, 8 i 14 de juny de 1822.

intentar esbrinar els motius que dugueren a l'italià a realitzar aquell primer intent i donar algunes dades sobre els cantants que es trobaven a Maó en els anys del Trienni Constitucional i que possibilitaren la posterior introducció de l'espectacle operístic a Palma.

A finals del segle XIX, l'historiador maonès Pere Riudavets afirmava a la seva *Historia de la Isla de Menorca* que l'anomenada “església dels grecs” –una església ortodoxa construïda per la comunitat grega que s'havia establert a l'illa durant la sobirania britànica– fou el recinte que acollí les primeres representacions operístiques a la localitat de Maó fins l'any 1814.⁸⁴¹ De moment aquesta dada encara no ha estat corroborada pels estudis més recents sobre les representacions operístiques a aquella ciutat, però, com apunta Laura Triay, hi ha indicis que palesen una activitat musical prou significativa en aquells anys: programació de diverses acadèmies de música vocal i instrumental i referències a la presència d'alguns músics d'origen italià.⁸⁴² Tampoc hi ha que oblidar que durant aquests anys l'illa fou refugi d'exiliats, entre els quals es trobaven alguns músics. És el cas del compositor català Ramón Carnicer, del qual hi ha constància de l'estrena de la *tonadilla de la Cantinera* en 1813,⁸⁴³ o l'interessant *dilettante* alsacià Carl-Ernest Cook, suposat deixeble directe de Mozart,⁸⁴⁴ que dirigia el Col·legi de Distinció, que sembla seguia el mètode Pestalozzi.⁸⁴⁵

D'altra banda, cal recordar que l'illa havia tornat a formar part d'Espanya en 1802 i que, per tant, a la ciutat de Maó no havia estat rebuda ni promulgada la cèlebre *Instrucción para el arreglo de teatros y compañías cómicas de estos Reynos, fuera de la Corte*, publicada per la *Real Junta de Dirección de Teatros del Reyno*, el 2 de març de 1801, la qual cosa permetria, amb el permís de les autoritats locals, les representacions en altres idiomes diferents al castellà.⁸⁴⁶

⁸⁴¹ RIUDAVETS Y TUDURÍ, Pedro: *Historia de la Isla de Menorca*, p. 2106.

⁸⁴² TRIAY TUDURÍ, Laura: *L'òpera a Maó (Menorca) durant el segle XIX: catàleg del fons d'òpera “Teatre Principal” conservat a l'Arxiu Històric Provincial de Maó i l'Arxiu Municipal de Maó*, pp. 12-13.

⁸⁴³ *Tonadilla de la Cantinera á tres personas: pieza patriótica que se representó por primera vez en la Ciudad de Mahón / puesta en música por don Ramon Carnicer; y la poesia por un emigrado catalan amante de su patria*, M. Mahón: Imprenta de Serra, 1813. BNE, sig. VE/1414/8.

⁸⁴⁴ MITJANA, Rafael: *La música en España (arte religioso y aret profano)*. Madrid: Centro de Documentación del INAEM, 1993 (1920).

⁸⁴⁵ MOTILLA, Xavier: “Els orígens de l'ensenyament secundari públic a Menorca: de l'Escola de Nàutica a l'Institut Lliure de Segon Ensenyament (1855-1869)”, p. 30.

⁸⁴⁶ En el mes d'abril de 1820, el cavaller Gregorio Defontaines es queixava a l'Ajuntament Constitucional de Maó de la imparcialitat amb què, segons ell, es feia la distribució de les llotges i els seients de platea en les funcions d'òpera italiana, incomplint-se la Llei XIII, títol 33, llibre VII, de la *Novísima*

És en aquests anys quan arriba a Maó, el músic napolità Luigi Manrara Fusté. Així ho indica l'avís al públic inserit a les pàgines del periòdic *El Imparcial de Mahón*, en la seva edició del 15 de novembre de 1813, mitjançant el qual el mestre anunciava l'obertura d'una escola de música.

*Avisos. Luis Manrara napolitano, profesor de música va á abrir escuela de forte piano y de cantar al estilo moderno italiano: solicita alumnos a quienes ofrece enseñar á precios equitativos y á satisfacción de este público: los aficionados podran conferirse con dicho Sr. que interinamente habita en el convento de los PP. carmelitas.*⁸⁴⁷

De moment encara és una incògnita el motiu pel qual el músic italià s'instal·là a l'illa i l'activitat que dugué a terme en aquesta època. L'única dada familiar que coneixem d'aquesta època és l'acta del baptisme d'un fill seu, Luis Manrara Carlotta, batejat a Maó el 20 d'agost de 1817. Segons el document, expedit pel vicari Antoni Lluch Ricardo, Luis Manrara Fusté, era fill de José Manrara i Engracia Fusté, i la seva esposa Teresa Carlotta Romey, natural de Liorna, Itàlia, era filla de Mariano Carlotta, i Catalina Romey. Sobre el matrimoni, la seva procedència i la seva descendència tenim poques dades. Sembla que el matrimoni i els sogres de Manrara havien arribat a la balear menor procedents de Sicília i es coneix, almenys, l'existència de tres fills: Luis, Eduardo i Amalia.⁸⁴⁸

Poques setmanes després del baptisme del seu fill, el 22 de setembre de 1817, Luis Manrara i Joan Bellot i Taltavull presentaren al governador de Menorca, Miguel de Sarachaga, una sol·licitud en la qual demanaven el permís perquè la companyia d'afecionats a l'òpera italiana pogués representar trenta funcions intercalades entre les que havia de realitzar la companyia còmica.⁸⁴⁹

Sobre l'associació de l'italià Manrara i el jove menorquí Bellot poques coses sabem, si bé pensem que els dos es varen poder conèixer i entaular amistat a Nàpols, ciutat natal de Manrara, abans que aquest l'abandonés definitivament. Consta que Joan

Recopilación, és a dir, la instrucció a la qual hem fet referència. Una vegada consultat l'assumpte amb el cap polític, l'Ajuntament contestà un rotund "no ha lugar". La contestació aclaria que la mencionada Reial Ordre no havia estat promulgada a aquella ciutat (HERNÁNDEZ, Francisco: *El Teatre Principal i L'òpera a Maó*, p. 84).

⁸⁴⁷ *El Imparcial de Mahón*, 15 de novembre de 1813.

⁸⁴⁸ Hem d'agradir la cessió d'aquestes dades familiars a Jaume Nadal Roig, Ingrid Palica i Wanda Manrara.

⁸⁴⁹ HERNÁNDEZ, Francisco: *op. cit.*, p. 82.

Bellot, natural de Maó, havia estat nomenat mestre de capella i organista de la parroquial església de santa Maria, el 24 de febrer de 1806, en substitució del difunt Pere Antoni Lull, prevere. Persona d'excel·lents aptituds per a la música i inquieta per descobrir nous horitzons musicals, sol·licità de la Universitat de Maó i li fou concedida una pensió per a poder traslladar-se a estudiar al Conservatori della Pietà dei Turchini, de Nàpols, on ingressà en el mes d'octubre d'aquell any de 1806. Allí estudià i perfeccionà el contrapunt, el violí i el piano-forte. Les campanyes napoleòniques a Itàlia feren aquells anys bastant difícils, fins al punt d'impossibilitar la tornada del menorquí en el termini de dos anys pactat amb la Universitat. En 1809, després de patir una greu malaltia, començà a donar lliçons de música i més tard aconseguí una plaça de violí al teatre napolità. L'any següent obtingué el nomenament de primer violí del teatre de Salern. Finalment Bellot retornà a Menorca el 1816.⁸⁵⁰

Tornant a la sol·licitud presentada per Manrara i Bellot, si seguim les notícies aportades per Hernández, a partir d'aquell moment i fins a 1819, en què aparegué en l'àmbit empresarial operístic maonès Giovanni Palagi, al teatre de la Misericòrdia s'haurien representat obres de Pavesi, Guglielmi i Rossini.⁸⁵¹

Giovanni Palagi, natural de Florència, arribà a Maó juntament amb la seva esposa Laura el 1819⁸⁵² i a partir d'aquell moment sembla que prengué el relleu al capdavant de la companyia d'aficionats que possiblement fins aquell moment havien estat sota les ordres de Manrara i Bellot. Així ho inferim si tenim en compte els escrits d'aquells anys transcrits per Hernández, referents al gaudi de llotges i seients de platea al teatre maonès.⁸⁵³ No obstant això, sembla que en la temporada 1820-1821, els dos italians, Palagi i Manrara, havien format societat per a gestionar l'empresa d'òperes:

Los aficionados que representan Operas italianas en esta Ciudad, conseqüente con el ofrecimiento que hicieron por medio de los periódicos de la misma, han dado la función prometida, a beneficio del objeto de esta subscripción, y su producto total ha sido de 2.163 rs 28 ms. de vellón, deviendo nosotros hacer presente al Público, que no contentos el Sr. Luigi Manrara y su compañero el Sr. Giovanni Palagi, a contribuir con sus indispensables personas a la representación, han extendido su patriotismo y generosidad, costeando los dos todos los gastos de alquilar de Teatro, cera y aceyte para alumbrado, maquinista, cobradores, mozos de Servicio,

⁸⁵⁰ Ibídem, pp. 80-81.

⁸⁵¹ HERNÁNDEZ, Francisco: *op. cit.*, p. 83, i TRIAY, Laura: *op. cit.*, p. 13.

⁸⁵² TRIAY, Laura: *op. cit.*, p. 14.

⁸⁵³ HERNÁNDEZ, Francisco: *op. cit.*, pp. 84-86.

*gestos de comparsa y demás indispensables, quedando por consecuencia el producto total líquido de 2.163 rs. 28 ms..*⁸⁵⁴

D'aquelles temporades de 1819-1820 i 1820-1821 poques notícies ens han arribat. Dels cantants només coneixem alguns noms: el matrimoni Palagi, la *signora* Pastori, els senyors Trezzini i Cavacceppi, i possiblement Luigi Manrara. Segons Julià, durant la temporada d'hivern de 1820-1821 es representà *Ser Marcantonio*, de Pavesi, *La locandiera*, de Salieri, i *La cenerentola*, *L'italiana in Algeri* i *Il turco in Italia*, de Rossini. Cal destacar que el 30 de desembre de 1820 es representà *Il capello parlante*, del compositor local Jaume Alaquer. En els mesos de gener i febrer es reposà l'òpera d'Alaquer i es representà *Agnese di Fitzhenry*, de Paër.⁸⁵⁵

En la temporada 1821-1822 apareix com a empresari Josep Pons, possiblement aquell que el propi Palagi nomenà en un dels seus escrits i que vivia al carrer de Annover. El 5 de juny de 1821 dirigí un escrit a l'Ajuntament de Maó demanant la seva aprovació per a l'empresa, encara que la temporada s'inicià finalment a la darrera del mes d'octubre. Entre els cantants que havia incorporat Pons a la seva companyia es trobaven el tenor De Bezzi i la soprano Carolina Brizzi,⁸⁵⁶ aquesta última considerada per la premsa local com una cantant de mèrit per la seva musicalitat i forma de cantar i d'encís personal, degut a la seva modèstia.⁸⁵⁷ De les obres interpretades en aquells mesos, Mercadal, resseguint els anuncis inserts a *El Ciudadano Español*, ens diu que el 6 de gener es representà l'òpera *La Inés*; el 22 de gener s'estrenà *La vedova de Padiglia* –*La viuda de Padilla*–, amb música del maonès Jaume Alaquer i llibret de Giovanni Palagi, possiblement basat en l'obra homònima de Francisco Martínez de la Rosa, estrenada en 1814, i dedicat al cap superior polític de les Balears, Guillem de Montis, marquès de la Bastida, la qual es tornà a representar el 26 del mateix mes; el 9 de febrer es representà *La cenerentola*, en la funció de benefici de la Brizzi, i el 15 de febrer es posà en escena *Il barbiere di Siviglia*. Finalitzada la temporada Giovanni Palagi demanà a l'Ajuntament realitzar la funció extraordinària a benefici de la seva esposa, Laura Palagi, que l'empresa li havia promès en el contracte, però, que les circumstàncies no

⁸⁵⁴ *Diario de Menorca*, 13 de maig de 1820, reproduït per JULIÀ, Gabriel: *Història de la música I*, en *Enciclopèdia de Menorca*, vol. XVIII, p. 108.

⁸⁵⁵ TRIAY, Laura: *op. cit.*, p. 13, i JULIÀ, Gabriel: *op. cit.*, p. 109.

⁸⁵⁶ HERNÁNDEZ, Francisco: *op. cit.*, p. 85-89.

⁸⁵⁷ *El Ciudadano Español*, 14 de febrer de 1822, i JULIÀ, Gabriel: *op. cit.*, p. 109.

havien possibilitat, en la qual s'interpretaren les farses *La estatua* i *L'inganno felice*.⁸⁵⁸
Amb aquella representació finalitzà la temporada.

Quant a Carolina Brizzi, filla del gran tenor bolonyès Antonio Giovanni Maria Brizzi, primer cantant del rei de Baviera, les úniques dades que hem pogut localitzar fan referència a la seva activitat com a soprano als teatres de Munic, cantant junt amb el seu pare, el 1815. L'any següent cantà al teatre de Dresden i obtingué un notable èxit al Teatre Italià de París i posteriorment cantà al Teatre Re, de Milà (tardor de 1817 i carnestoltes de 1818), al Teatre Angennes, de Torí (primavera de 1818), a la Fenice, de Venècia (carnestoltes de 1819), i com a *prima donna* al Teatre Valle, de Roma (primavera de 1820) i al Teatre Nuovo, de Nàpols (de carnestoltes de 1820 fins a la tardor de 1821).⁸⁵⁹ Com hem comentat, posteriorment fou contractada pel teatre de Maó. No hi ha dubte que allí conegué Manrara.

Una vegada finalitzada la temporada 1821-1822 i possiblement degut a la mala situació econòmica que se sentia a Maó, com a conseqüència de la paralització de l'activitat del port, d'acord amb els decrets sobre comercialització de grans donats pel Govern, es produí la desfeta de la companyia. Giovanni Palagi i la seva esposa Laura Palagi foren contractats com a segons bufs per l'empresa del Teatre de la Santa Creu, de Barcelona, per a la temporada que començà el 7 d'abril de 1822 i finalitzà el 12 de febrer de 1823. Allí coincidiren, sota la batuta de Ramon Carnicer, amb Antonietta Mosca, primera bufa, i Longarda Anibaldi, segona bufa, igual que Laura, que pocs anys després passarien per Palma.⁸⁶⁰

Per la seva part, Luigi Manrara i Carolina Brizzi, com hem vist, viatjaren a Palma i protagonitzaren l'intent d'establir per primera vegada una empresa operística al nostre teatre. Com acabem de comentar, els concerts no s'arribaren a realitzar i finalment l'empresa proposada per Manrara tampoc quallà. Aleshores la cantant continuà el seu viatge. A mitjan mes de maig de 1823 tenim documentada la cantant en el seu debut en la companyia d'òpera italiana que actuava al Teatro del Príncipe, sota la

⁸⁵⁸ HERNÁNDEZ, Francisco: *op. cit.*, p. 88-90, i MERCADAL, Deseado: *Ciento cincuenta años de arte lírico y dramático en el coliseo de Mahón*, p. 13.

⁸⁵⁹ ZAPPERI, Ada: "Antonio Giovanni Maria Brizzi", en *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 14 (1972). [En línia] [Ref. del 15 d'abril de 2015]. Disponible en web:

<[⁸⁶⁰ SUERO ROCA, Maria Teresa: *op. cit.*, vol. III, p. 221.](http://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-giovanni-maria-brizzi_%28Dizionario-Biografico%29/></p></div><div data-bbox=)

direcció de Ramon Carnicer, com a suplent per la indisposició de la cantant Loreto García.⁸⁶¹ Per les dades que donarem més endavant, Luigi Manrara retornà a Menorca.

Tornant a l'activitat operística maonesa, Laura Triay ha documentat vint-i-quatre funcions entre l'1 de desembre de 1822 i el 22 de febrer de 1823. Res sabem sobre quins foren els cantants. Sobre les obres sabem que el 29 de gener de 1823 es representà *La gazza ladra*.⁸⁶²

Per anuncis periodístics, ens assabentem que Giovanni Palagi, retornat a l'illa, organitzà una temporada d'òpera entre els mesos de maig i juliol de 1823, en la qual es representaren les òperes *Ser Marcantonio*, *Aureliano in Palmira* i *L'inganno felice*. A partir del mes de setembre s'anuncià una segona temporada, que després de sis funcions s'hagué d'interrompre per diverses circumstàncies. Entre les obres representades figurà *Torvaldo e Dorliska*. Finalment, entre el 16 de desembre de 1823 i el 2 de març de 1824, la companyia realitzà vint-i-vuit funcions. El 27 de febrer de 1824 es representà *I pretendenti delusi*, de Mosca.⁸⁶³ Aquesta és l'última dada que tenim sobre les representacions operístiques a Maó abans que la companyia s'establís a Palma i iniciés l'activitat en maig de 1824.

Discrepàncies entre el consistori i el nou cap polític en la jurisdicció teatral

L'1 d'abril de 1822, mitjançant una Reial Ordre, el rei acceptà la renúncia de la capçalía superior política de Guillem de Montis i nomenà en el seu lloc el brigadier comte de Montenegro, coronell del Provincial de Mallorca.⁸⁶⁴ A fi d'evitar, controvèrsies amb el consistori i posicionar-se en les seves responsabilitats, el nou Cap Polític traslladà als regidors tota la normativa nova sobre jurisdicció teatral.

El 20 de juliol, el comte de Montenegro traslladà a l'Ajuntament la Reial Ordre del 7 de juny anterior, la qual establia la jurisdicció compartida entre els alcaldes i els caps polítics: "Las Cortes en vista de una exposición del Ayuntamiento de la ciudad de Badajoz, en solicitud de que se declare si compete al Gefe Politico o al mismo Ayuntamiento la facultad de conceder o negar permiso para funciones teatrales, corridas

⁸⁶¹ LAFOURCADE, Octavio: *Ramón Carnicer en Madrid, su actividad como músico, gestor y pedagogo en el Madrid de la primera mitad del siglo XIX* (Tesis Doctoral), p. 604.

⁸⁶² TRIAY, Laura: *op. cit.*, p. 81.

⁸⁶³ MERCADAL, Deseado: *op. cit.*, pp. 13-14, i TRIAY, Laura: *op. cit.*, pp 14 i 81.

⁸⁶⁴ *Diario constitucional, político y mercantil de Palma*, 19 d'abril de 1822.

de toros y Novillos, o para cualquier otro espectáculo público, han resuelto que siendo estos asuntos puramente gubernativos, corresponde a los Alcaldes y Gefes Políticos la facultad de conceder o negar dichos permisos”.⁸⁶⁵

Pocs mesos després, aquesta jurisdicció compartida seria motiu de disputa entre les dues institucions. En la sessió municipal del 6 d'octubre, el president manifestà que la companyia d'aficionats al teatre li havia demanat permís per a poder continuar les funcions a partir del dia següent, que era el dia en el qual havien d'iniciar-se. El consistori no veié cap inconvenient i consegüentment concedí el permís.⁸⁶⁶ Aquella primera funció es realitzà el 7 d'octubre. Tan sols dos dies més tard, arribà la protesta del Cap Polític: “He sabido casualmente que la noche del 7 de este mes se abrió el teatro público de esta Ciudad y representó en él una sociedad de aficionados; y careciendo yo de todo antecedente sobre objeto tan notable: se servirá V.S. manifestarme inmediatamente de que autoridad obtuvieron los aficionados el permiso de representar en dicho teatro, y la razón o causa que haya podido dar motivos a que no se me diese conocimiento alguno de esta novedad”.⁸⁶⁷

El consistori traslladà l'escrit del Cap Polític a la comissió de diversions púbilques, la qual informà fent l'històric de tot el que havia ocorregut i les resolucions que s'havien pres des del 26 de febrer d'aquell any, tot amb el coneixement i vistiplau de l'anterior cap superior polític. Com ara es tractava de reiniciar l'activitat, després de la suspensió estival, motivada per la calor, entenia la comissió que la companyia ja comptava amb el permís necessari. El 13 d'octubre, els regidors reberen l'antecedent informe, l'aprovaren i acordaren contestar d'acord al seu contingut.⁸⁶⁸

L'argumentació donada pel consistori, en base a aquell informe, no satisfeu el Cap Polític, que un dies més tard, el 16 d'octubre contestà. En el seu escrit, el comte de Montenegro, reprovava l'actitud dels regidors, per sentir-se menyspreat, i reafirmava les atribucions i jurisdicció que li conferien les noves disposicions legals en matèria teatral. Per al Cap Polític, la companyia no havia obtingut el permís per a poder reobrir el teatre, ja que en l'anterior temporada només l'havia obtingut de l'Ajuntament, i l'escrit

⁸⁶⁵ AMP. Fons Pons, lligall 862/VII, f. 6 r.

⁸⁶⁶ AMP. Actes municipals, sig. AH-2139, f. 366 r.

⁸⁶⁷ AMP. Fons Pons, lligall 862/VII, f. 7 r.

⁸⁶⁸ AMP. Actes municipals, sig. AH-2139, ff. 371 v. i 373 v.-374 r., actes de l'11 i el 13 d'octubre de 1822, i Fons Pons, lligall 862/VII, ff. 8 r.-8 v.

que se li havia cursat només era a títol informatiu, amb els fets consumats. En haver estat tancat el teatre durant més de tres mesos i haver cesat durant aquell temps el seu antecessor, el comte lamentava que no l'haguessin consultat per a obrir el teatre. A més, l'Ordre de regència de l'11 de desembre de 1811, comunicada a l'Ajuntament el 4 de febrer següent prevenia que es presentés llista de les obres dramàtiques que formaven el cabal de les companyies als caps polítics perquè fossin excloses les que s'oposessin a les bones costums. El fet que aquesta no es presentés era, en opinió del cap polític, un altre motiu que impedia la mencionada obertura i el regidor que havia presidit les funcions havia d'assegurar-se abans que cap requisit faltava per a poder executar-les. Malgrat tot, “no ofreciéndome por ahora motivo alguno para dejar de permitir que la compañía de aficionados siga en sus laudables tareas, me limito a prevenir a V.S. que la entere de esta resolución a los efectos que corresponda, y a prevenirle que en lo sucesivo arregle el ejercicio de sus funciones a las leyes y ordenes vigentes, y no omita el darme puntual aviso de cuanto ocurra en el distrito de la capital digno de mi conocimiento.”⁸⁶⁹

El 18 d'octubre, els regidors municipals passaren l'escrit del cap polític a la comissió de diversions públiques perquè informés. El 2 de novembre, la comissió presentà les seves conclusions: summissament acataven tot allò que havia exposat el cap polític i reiteraven que la intenció del consistori, en cap moment havia estat la de menysprear l'autoritat política. A l'efecte s'havien enviat comunicats al comandant de la Milícia Nacional perquè traslladés la resolució del cap polític a la companyia d'aficionats al teatre i perquè en compliment de l'Ordre de Regència de l'11 de desembre de 1811, presentés el cabal d'obres dramàtiques de la companyia al cap polític.⁸⁷⁰

Les funcions de jocs de mans de l'italià Domenico Teraquini

El 3 de juny de 1823, l'italià Domenico Teraquini –el cognom apareix escrit de diverses formes: Trarguini, Teraquini, Jerrachini o Terrachini–, aficionat als jocs matemàtics i “metamicos”, amb habilitat de mans, presentà un escrit al consistori, mitjançant el qual exposava tenir el desig de mostrar les seves habilitats al públic palmesà i per aquesta raó demanava el permís corresponent per poder actuar al teatre o a

⁸⁶⁹ AMP. Fons Pons, lligall 862/VII, ff. 9 r.-10 r.

⁸⁷⁰ AMP. Actes municipals, sig. AH-2139, ff. 379 v. i 389 v., i Fons Pons, lligall 862/VII, ff. 11 r.-11 v.

l'indret que pogués. L'escrit fou dirigit a la comissió de diversions públiques perquè informés. El 7 de juny, el comissionat de diversions públiques, el regidor Piquer, emeté el seu informe. En ell deia que no hi havia cap inconvenient perquè es concedís el permís a l'italià per a realitzar la diversió que volia donar al públic. Respecte a treballar al teatre, es podia posar d'acord amb la Junta Municipal de Beneficència, a la qual pertanyia l'edifici. Aquell mateix dia, el consistori aprovà l'informe del comissionat i concedí el permís.⁸⁷¹

Sobre l'activitat d'aquest afeccionat als jocs mecànics, físics i matemàtics només hem pogut documentar cinc funcions al llarg de 1823: 15, 22 i 29 de juny, 6 i 20 de juliol, i 25 i 28 de desembre. El propi Teraquini, el qual vivia al número 19, davant de l'església de sant Antoni, després de les primeres funcions s'oferí al públic a ensenyar i a realitzar funcions en cases particulars.

En el mes de juliol registrem una altra sol·licitud de l'italià demanant al consistori la plaça de toros a fi de realitzar en ella un graciós experiment físic. La petició fou enviada a la comissió de presons, encarregada de la gestió de la plaça, la qual informà favorablement. Teraquini oferí quatre duros per la realització de la funció, però, finalment l'elevació del globus aerostàtic no es va dur a terme, segons l'anunci del propi interessat, a causa de l'elevat preu que li exigia l'Ajuntament per a poder-la realitzar a la plaça de toros.⁸⁷²

Primer intent d'obertura del teatre amb una companyia estable

En la sessió municipal celebrada el 12 d'agost de 1823, els regidors passaren a la comissió de diversions públiques la sol·licitud de José Galindo i Juan del Castillo, escrita a Cartagena del 13 de juliol d'aquell mateix any, en la qual exposaven que havien estat primers actors i directors de la companyia de la Capital de Saragossa, perseguits per patriotes compromesos en aquella, i que s'havien pogut lliurar després de molts perills i obstacles. En aquell moment es trobaven a Cartagena, on havien pogut reunir una companyia amb la qual estaven executant tot gènere de funcions teatrals i patriòtiques, “con las que siguen elevando más y más el espíritu de Libertad”, amb la major acceptació. Com sabien que a Palma no hi havia diversió teatral, demanaven el

⁸⁷¹ AMP. Actes municipals, sig. AH-2140/, f. 164 v., i Fons Pons, lligall 862/VII, ff. 13 r.-13 v.

⁸⁷² AMP. Actes municipals, sig. AH-2140/1, ff. 201 v., 204 v. i 209 v., actes del 15, 18 i 22 de juliol i 12 d'agost de 1823, i *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 15 d'agost de 1823..

permís per a oferir funcions al públic palmèsà, cedint-los el teatre pel qual pagarien allò que havia estat acostumat i pel temps que volgués el consistori.⁸⁷³

Quatre dies més tard, el comissionat informà que d'acord amb el decret donat per les Corts el 7 de juny de 1822, comunicat amb data del 20 de juliol següent, corresponia al Cap Polític i als alcaldes constitucionals concedir o negar el permís per a l'expressada diversió per ser aquest un assumpte purament governatiu, als quals, per a l'objecte indicat es podia dirigir la sol·licitud, recolzant-la en altre de les mateixes Corts de l'1 de novembre del mateix any, en el que, entre altres coses, es prevenia, a la vista de les mesures proposades pel rei, com a necessàries per a extirpar les causes que havien posat la Nació en l'estat en el qual es trobava, que les autoritats cuidessin eficaçment de fomentar i auxiliar els teatres i eliminar els obstacles que s'oposessin als seus progressos aliviant-los de les càrregues que poguessin tenir. El dictamen fou aprovat pel consistori en la sessió celebrada el 19 d'agost i dos dies més tard, el secretari traslladà l'informe a l'alcalde primer, perquè junt amb els de segon i tercer vot resolguessin allò més convenient.⁸⁷⁴

Aquesta és l'última notícia que tenim sobre l'assumpte. No sabem si finalment, els alcaldes i el cap superior polític concediren el permís o no, ja que la documentació municipal i la premsa local no donen cap altra novetat.

Les acadèmies musicals de la cantant Paulina Perucco al teatre durant la tardor de 1823: primeres mostres d'òpera italiana a Palma

Després dels dos intents frustrats protagonitzats per Luigi Manrara, ens hem de traslladar a la tardor de 1823 per a tornar a parlar d'òpera al nostre coliseu. En concret sobre els tres concerts que oferí Paulina Perucco, cantant italiana que es trobava de pas per Palma. El diumenge 21 de setembre de 1823, la premsa anunciava la presència a la ciutat de la “primera cantora italiana” Paulina Peluca, “la que obtuvo los más vivos aplausos en los principales teatros de Italia, Francia &c. y también en el Barcelonés”, que anava a oferir al teatre un assaig del seu talent músic al respectable públic palmèsà, acompanyada pels professors de música de la ciutat. La funció tindria lloc a les set de la tarda.⁸⁷⁵ En efecte, segons la cartellera publicada a la premsa barcelonina, la cantant

⁸⁷³ AMP. Actes municipals, sig. AH-2140/1, f. 234 v., i Fons Pons, lligall 862/VII, ff. 14 r.-14 v.

⁸⁷⁴ AMP. Actes municipals, sig. AH-2140/1, f. 239 r., i Fons Pons, lligall 862/VII, ff. 15 r.-15 v. i 16 r.

⁸⁷⁵ *Diario constitucional*, 21 de setembre de 1823.

italiana –anunciada com la senyora Perruco– havia realitzat dues aparicions davant el públic al teatre de la Santa Creu en 1822. Fou en les funcions que la companyia espanyola d'aquell coliseu oferí els dies 30 de setembre i 26 d'octubre. Durant la primera funció la cantant interpretà tres àries de tres òperes diferents i en la segona dues àries dels mestres Fioravanti i Rossini, intermediades d'una brillant simfonia.⁸⁷⁶

Al diumenge següent, el 28 d'aquell mes de setembre de 1823, la mateixa cantant –ara anunciada per la premsa amb el cognom Perucco– anuncià la realització d'una segona acadèmia musical, ara a les set i mitja en punt, també al teatre.⁸⁷⁷

En opinió de la crítica les acadèmies vocals i instrumentals ofertes per la cantant i l'orquestra organitzada amb músics locals foren brillants, sobre tot, la del dia 28, de la qual digué el següent:

COLISEO

Fue verdaderamente grata para los oyentes la función que se ejecutó en él la noche del domingo 28 del actual. Excepto algunos pocos, para quienes no se inventó la música ni cosa alguna que conmueva la sensibilidad, que tienen por verdadero criterio del buen gusto musical todo lo que hace ruido y causa una fuerte impresión en sus tímpanos, todos los otros no pudieron menos de aplaudir al acto. La primera sinfonía llena de ideas majestuosas propias del célebre Haydon [sic]⁸⁷⁸ fue de mucho gusto para los inteligentes, porque formó un punto de comparación con las dos otras que siguieron del maestro Rossini, entre la música alemana e italiana que son las dos únicas que pueden competir. La arieta di tanti palpiti⁸⁷⁹ que cantó la Sra. Perucco con mucha ejecución de voz, nos conmovió tanto más, cuanto reflexionamos que las infelices circunstancias en que por la causa de la libertad se encuentra dicha señora, la precisan a presentarse en las tablas; y esta sola consideración bastára para que muchos la hicieran mas justicia. La otra que cantó después fue también de bastante agrado por lo tierno que era y por las modulaciones de voz que encerraba, y que fueron ejecutadas con bastante primor. Nosotros tampoco podemos menos de dar el debido elogio al señor de Roca por las bellas y muy difíciles variaciones de trompa que tocó con suma delicadeza. La trompa es actualmente casi el único instrumento que no ha recibido perfección porque realmente no puede, del modo con que la tenemos. Los puntos y modificaciones que reciben los otros instrumentos de viento por medio de los agujeros, no pueden hacerse en la trompa por carecer de ellos y de consiguiente solo pueden ejecutarse

⁸⁷⁶ SUERO ROCA, Maria Teresa: *op. cit.*, vol. III, pp. 236 i 239.

⁸⁷⁷ *Diario constitucional*, 28 de setembre de 1823.

⁸⁷⁸ L'endemà, primer d'octubre, el propi diari inseria al final de la seva edició una *errata*, que deia: "En el artículo Coliseo del diario de ayer línea 10 donde dice Haydon léase *Haydn*" (*Diario constitucional de Palma*, 1 d'octubre de 1823).

⁸⁷⁹ Es tracta de la cavatina que canta Tancredo a l'escena cinquena del primer acte en l'òpera *Tancredi*, de Rossini.

*con la mayor o menor cantidad de aire que se la despide, y con la mano que se coloca en la parte inferior de ella: cuyas consideraciones sirven para realzar mucho más el mérito del ejecutor.*⁸⁸⁰

Malauradament, només coneixem el títol d'una de les peces interpretades per la cantant. De la resta del repertori ni una simple nota. Malgrat això, suposem que la programació escollida fou íntegrament italiana i, per tant, podem dir que aquestes acadèmies foren les primeres mostres d'òpera italiana que s'escoltà al nostre teatre.

Sembla que la senyora Perucco es despedí del públic palmesà el diumenge 5 d'octubre, amb una altra acadèmia musical, en aquest cas, a benefici dels pobres de l'Hospital General de la ciutat.⁸⁸¹ Pocs mesos després s'iniciarien les funcions d'òpera al nostre coliseu.

EL REPERTORI MUSICAL

Consideracions prèvies: el repertori, la circulació d'obres i conseqüències musicals de la reforma teatral neoclàssica

Com han demostrat Larraz⁸⁸² i Garcías,⁸⁸³ la cartellera teatral palmesana de l'època que ací estudiem diferia molt poc de les cartelleres de la resta dels teatres espanyols.⁸⁸⁴ Com a la gran majoria dels teatres nacionals, els dramaturgs més celebrats eren, entre altres, Comella, Zavala y Zamora, Rodríguez de Arellano, Valladares de Sotomayor, Ramón de la Cruz, Goldoni, Fermín del Rey, Cañizares, Moreto, Lope de Vega i Calderón. Quant als gèneres, la comèdia sentimental, les comèdies de màgia, els drames heroicomilitars, els sainets i la totalitat dels gèneres musicals –òperes, sarsueles, òperes còmiques franceses, *tonadillas*– eren els preferits pel públic. A fi d'evitar tornar a repetir el que ja ha estat estudiat i dit per altres autors sobre els gèneres i els autors

⁸⁸⁰ *Diario constitucional de Palma*, 30 de setembre de 1823.

⁸⁸¹ *Diario constitucional de Palma*, 5 d'octubre de 1823.

⁸⁸² LARRAZ, Manuel: "El teatre a la Ciutat de Mallorca durant la Guerra del Francès (1811-1814)", p. 47-80.

⁸⁸³ GARCÍAS, Domingo: *El teatro en Mallorca en los albores del Romanticismo (1808-1824)*, p. 177-230.

⁸⁸⁴ Malauradament, les dades que tenim per a la realització d'un estudi rigorós de la cartellera palmesana són força disperses. Del primer període d'activitat teatral del nostre coliseu –1800 a 1808– només disposem de les poques dades d'obres que ens ofereixen les actes i els expedients de la Junta de Teatres de Palma i els escassos programes de mà conservats al fons Desbrull, per la qual cosa ens resulta impossible fer una comparació –dades d'estrenes, coincidència de gèneres i obres i d'altres– amb les cartelleres d'altres teatres peninsulars. Pel que fa al segon període –1811 a 1817–, la informació és més completa, gràcies, sobretot, als anuncis de les funcions que inserí la nombrosa premsa local apareguda a partir del decret de llibertat d'impremta de 1810.

teatral interpretats als escenaris nacionals d'aquests anys, al llarg de la present secció centrarem la nostra atenció en l'estudi dels gèneres i les principals obres musicals que s'interpretaren al coliseu de Palma. No obstant això, abans d'endinsar-nos en dit estudi convé fer algunes consideracions sobre el repertori, la seva circulació i, sobretot, el que significà per a la música escènica la reforma teatral imposada pels neoclassicistes a la darreria del segle XVIII.

Sens dubte, la raó principal de la coincidència d'autors i gèneres entre les diverses cartelleres era el moviment d'actors, cantants i músics que es produïa any rere any als teatres. L'admissió d'una nova obra en els repertoris depenia de la companyia que devia interpretar-la, i més concretament dels actors principals. D'aquesta manera, el comediògraf es trobava sotmès a les exigències dels actors, i a través d'ells, a les del públic. D'altra banda, el sistema de remuneració, establert a bona part dels teatres nacionals, complex i irregular, i en el qual part del salari dels actors depenia del producte de les entrades diàries, també era clau a l'hora de definir les preferències de les companyies, ja que, per aquest motiu, els actors es decantaven per admetre obres capaces d'atraure al major nombre d'espectadors. Una vegada estrenada l'obra i constatat l'èxit de públic i d'ingressos, aquesta passava a formar part del repertori habitual dels actors que l'havien estudiat. La posterior circulació d'aquests actors per tot el territori nacional –en la majoria dels casos carregats amb els seus repertoris– possibilitava una ràpida integració de les noves obres dins els repertoris de les companyies còmiques. Per aquest motiu, les obres estrenades als principals teatres –com per exemple Madrid– s'interpretaven, al cap de pocs anys, a la resta d'escenaris nacionals.

Al llarg d'aquest treball hem apuntat algunes mostres sobre els diversos aspectes de la reforma teatral i la consegüent imposició de la nova estètica que intentaren establir els neoclassicistes. Durant la segona meitat del segle XVIII i, fins i tot, després de la creació de la Junta de reforma madrilenya, la lluita entre els defensors dels dos corrents teatrals –els neoclassicistes i els tradicionalistes– per a tractar d'imposar-se fou dura i oberta, encara que l'èxit d'una i altra depengué, en gran mesura, del públic, acostumat a la varietat i la vistositat de les obres que es representaven als teatres. Les obres que es volien imposar amb la reforma, eren defensades pel públic anomenat culte, minoritari als nostres teatres, i no gaudien del favor del públic majoritari. La mateixa Junta de Reformes, una vegada aprovat el pla de reforma dels teatres, ideat per Santos Díez

González, posava de manifest les obres que volia eradicar de l'escena, els objectius que es volien aconseguir i les dificultats que tenia el pla per a la seva implantació definitiva. A l'extensa introducció que precedia a les obres publicades al primer volum del *Teatro Nuevo Español*, la Junta exposava el següent:

Y es cierto que á excepcion de algunos pocos ingenios que en nuestros dias se han dedicado a volver por el honor del Teatro Español con algunas composiciones regulares, no hemos visto sino Poetas que le deshonoran con sus Piezas monstruosas. Sitios de plazas, batallas campales, luchas con fieras, truanes, traidores, soldados fanfarrones, Generales y Reyes sin caracter ni decoro, acciones increíbles, costumbres nunca vistas, tramoyas, máquinas y otros abortos de una fantasia exaltada, ó delirios de un celebre desconcertado han sido la materia de nuestros espectaculos escénicos. ¿Y como podia ser otra cosa, si los Actores estaban en posesión de elegir las piezas, y los Poetas en la necesidad de lisonjearles componiendolas á su gusto? ¿Y que poeta de talento de honor, y aun de vergüenza, habia de gastar el tiempo en escribir arreglado al arte y á la razon, sabiendo que todas las leyes de la Poesia Dramatica no la habian de servir, si sus composiciones carecian de los adornos y reglas que dictaba la farádula en obsequio del que se lamaba primer Galan ó primera Dama? Y si el Poeta era indigente, y tomaba por oficio socorrido el de surtidor ordinario de la Scena, ¿tendria acaso valor para dexar desayrado al tercer Galan, sin proporcionarle un asombrosa papel de Traidor? ¿Y le merecia menos atenciones el Gracioso? En este sistema de cosas ¿Qué progreso podria hacer nuestro Teatro? Las personas de juicio, amante del buen nombre de la nacion, y que conocen el poderoso influxo de la Scena en las costumbres y cultura de los pueblos, se lamentaban de su corrupcion, y deseaban con ansia la reforma. Pero en el momento que llegó á intentarse, salieron al encuentro mil estorbos y contradicciones que la figuraban imposible. Ya no habia quedado esperanza de que se verificase, quando el Excelntisimo Señor Don Josep Antonio Caballero, Secretario de Estado del Despacho Universal de Gracia y Justicia, animado de su mismo zelo por el servicio del Rey y de la Patria, quiso instruirse a fondo en esta materia; y despues de bien informado, hizo presente al Rey nuestro Señor la necesidad que tenian los Teatros de una reforma, que les restituyese la altura tan deseada en honor de la nacion, la qual tenia perdido su concepto entre las demas naciones en un ramo de las Buenas Letras, en que en otro tiempo las habia excedido.

Enterado, pues, el Rey de la necesidad de la reforma, y de las buenos efectos que podian esperarse de ella, se sirvió aprobarla en su Real órden de 21 de Noviembre de 1799, encargando el cuidado de realizarla á la Junta, que se dignó autorizar para este efecto. Luego que se publicó la Real Resolucion de S.M. fue aplaudida, como era debido, por todos los hombres sensatos que la habian deseado con ansia. Pero sin embargo, como es desórden se hallaba, por decirlo así, autorizado por una larga y pacífica posesion, era preciso resentirse extraordinariamente en el instante de verse desterrado. Ls profundas raices que habian echado sus abusos y desarreglos envejecido del Teatro, no eran fáciles de arrancarse, sin causar un dolor muy agudo en los que estaban intimamente unidos con ellos. De aquí resultó una furiosa y ciega persecucion contra la reforma. Se oían los tiros contra ella sin saberse la mano que los disparaba. Toda la proteccion, zelo y constancia del Gobierno ha sido menester para conservarse firma la reforma, y llevar adelante ls benéficas y justas intenciones de S.M. Todos los abusos se van cortando; y los particulares y propios de la scena irán desapareciendo, conforme los Actores vayan olvidando ciertas preocupaciones antiguas con que los fomentaban. No estan ya muy lejos de persuadirse que es un eror el actuar en la Scena no atendiendo á su natural disposición, sino al partido que goza cada uno en su Compañía. Ya creen poco á poco que nigung Actor se degraa por hacer

un papel que puede desempeñar con acierto, aunque no le correspondiese según su método antiguo. Los Poetas desembarazados y libres de estas odiosas trabas, ya no se arreglarán en la formación de sus planes al grado, ó al capricho de los Actores, sino á las leyes de la buena Poesia Dramática. Esta se ira cultivando con mejor gusto, y el Teatro Español recobrará su crédito perdido.

*Las composiciones dramaticas arregladas son e objeto principal de la reforma, como que de ellas pende el que el pueblo se instruya al mismo tiempo que se recrea honestamente. Y para estímulo de los ingenios, que fueren capaces de contribuir á esta empresa tan digna de su aplicación, se ha prohibido á los Actores el que sean árbitros en la eleccion de Dramas, para que asi se escriban sin consideracion á otra cosa que á la regularidad que exige el arte.*⁸⁸⁵

Com hem dit, la reforma i la Junta encarregada d'instaurar els nous preceptes fracassaren al poc temps de ser instaurats. Sens dubte, la música, el teatre musical que aleshores es desenvolupava a l'escena nacional, contribuí en gran mesura a l'enfonsament de la reforma del repertori. Ja hem vist com la Reial Ordre de 28 de desembre de 1799, a l'empara de la reforma i com a mesura proteccionista, atacà els interessos de les companyies italianes que des de l'any 1786 havien reprès la seva activitat amb èxit al coliseu de Los Caños de Peral, privant l'escena madrilenya de l'òpera italiana. Amb la Reial Ordre de 14 de gener de 1801 i la posterior Reial Instrucció del mes de març del mateix any, la prohibició es féu extensiva a tot el territori nacional. Només Barcelona aconseguí que continuessin les representacions italianes al seu teatre. Amb aquestes mesures desapareixia una bona part del teatre musical que es desenvolupava a l'escena nacional. Pel que fa a l'òpera, a partir d'aquest moment, les companyies espanyoles recuperaren momentàniament el protagonisme i en nombroses ocasions representaren, traduïdes al castellà, les òperes italianes, que s'havien representat amb èxit als teatres de Los Caños del Peral i de la Santa Creu, i les òperes còmiques franceses.

Des del punt de vista musical, la reforma encara anava més enllà. Com acabem de veure, la reforma tractava d'eradicar de l'escena les comèdies de màgia, els drames heroicomilitars, i, en definitiva, totes aquelles comèdies que utilitzaven abundant maquinària i tramoia. Dit d'altra manera, totes aquelles obres que empraven la música com un element més de l'acció i a les quals els compositors dels nostres teatres havien dedicat nombrosos esforços en escriure i, en moltes ocasions, revitalitzar i renovar la música que acompanyava tots els canvis prevists a l'escenari. A la majoria d'aquestes

⁸⁸⁵ *Teatro Nuevo Español*, Vol I. Madrid, En la Oficina de D. Benito García, y Compañía. Año de 1800. Se hallará en las Librerías de Quiroga, calle de las Carreras y de la Concepcion Gerónima, pp. I-XXV.

obres la música desenvolupava un paper merament circumstancial, encara que, des del punt de vista de l'espectador, contribuïa extraordinàriament a la varietat i l'espectacularitat que cercava el públic majoritari de l'època a les representacions teatrals. Just per aquest motiu aquestes obres mai no desaparegueren definitivament del repertori, per més que la Junta madrilenya les censurés.⁸⁸⁶

Paradoxalment, la reforma també aportà nous aires a la música escènica d'aquesta època. La censura d'obres de Calderón, Tirso, Rojas, i molts altres, s'intentava suplir amb noves obres, que, com ja hem comentat, no gaudien de l'acceptació de la major part del públic, i amb traduccions d'obres franceses, que segons manifestà el mateix Moratín, president de la Junta de Reforma, necessitaven ser traduïdes de nou. Des d'aquest moment, amb l'absència de l'òpera italiana, prengué força i s'instaurà als nostres teatres l'anomenada opereta francesa –l'*opéra-comique*– traduïda al castellà. Aquestes obres eren en realitat comèdies curtes –un o dos actes– amb una gran participació musical i vocal, en forma de cançons, duos, i altres peces musicals. El camí d'aquestes obres als nostres teatres s'inicià, segons Subirà,⁸⁸⁷ el 9 de juliol de 1801 amb l'estrena de l'opereta en un acte *La casa en venta* –*La maison a vendre*–, amb llibret d'Alexandre Duval (1767-1842) i música de Nicolas-Marie Dalayrac (1753-1809), traduïda per Félix Enciso Castrillón, encara que, com hem pogut esbrinar al llarg de la nostra investigació, aquesta no fou la primera en ser representada. Quasi un any abans, l'1 d'octubre de 1800, la companyia que, sota la direcció de la mesa censora, treballava al Teatro del Príncipe estrenà l'òpera en un acte titulada *El Preso*. Es tractava d'*El preso ó el parecido*, traducció castellana de la comèdia en un acte en prosa i *mêlée de chants* titulada *Le Prisonnier, ou la Ressemblance*, del mateix Alexandre Duval i música de Dominique della Maria (1769-1800). La traducció del llibret de Duval, que a la vegada era adaptació d'una obra d'August von Kotzebue (1761-1819), fou realitzada per Eugenio de Tapia i publicada al segon volum de la col·lecció *Teatro Nuevo Español*. A aquestes seguiren altres traduccions i arranjaments d'obres d'aquestes característiques representades amb èxit als coliseus parisencs.

⁸⁸⁶ Recordem que al llarg dels sis volums que formen la col·lecció *Teatro Nuevo Español*, es publicà un llistat d'aproximadament sis-centes obres prohibides per a l'escena, entre les quals figuraven nombroses obres que empraven de manera destacada l'element musical. Així, segons la junta, tenien que quedar fora dels nostres teatres obres com *El magico de Salerno: Pedro Vayalarde, El asombro de Xerez, y Marta de Andalucia: Juana la Rabicortona o El asombro de la Francia: Marta la Romarantina*. Fins i tot, la sarsuela de Calderón *El jardín de Falerina*.

⁸⁸⁷ SUBIRÀ, Josep: "El operetista Manuel García en la Biblioteca Municipal de Madrid", p. 181.

Amb totes les consideracions que acabem d'exposar, convé, doncs, fer un repàs per la situació en la qual es trobava el teatre musical als teatres nacionals durant la segona meitat del segle XVIII, abans de l'entrada en vigor de la Reial Instrucció de 1801.

Situació del teatre musical a Espanya durant la segona meitat del segle XVIII.

Al llarg del segle XVIII, als gèneres típicament espanyols –sarsueles, comèdies i sainets lírics, *tonadillas* escèniques, lloes, romanços, fins de festa i balls– s'agregaren gradualment altres gèneres i estils importats per la nova dinastia, per la reforma teatral iniciada pel comte d'Aranda i, posteriorment, per la reforma imposada pels neoclassicistes. Així, durant la segona meitat del segle, convisqueren a l'escena nacional, junt al teatre musical espanyol, altres dos tipus de teatre musical: l'italià, que es concretà amb l'arribada a Espanya de compositors i companyies italianes d'òpera amb els seus propis repertoris, en els quals els ballets operístics i les pantomimes musicals serviren d'embrió per als posteriors ballets escènics, i el francès, representat pel *melólogo*, l'òpera còmica i les danses franceses, que havien ocupat els balls de societat al llarg del segle XVIII i que, a causa de la seva popularitat, foren adoptats pels ballarins espanyols i interpretats als escenaris.

La interacció entre els estils –especialment, entre l'espanyol i l'italià i, en menor intensitat, entre l'espanyol i el francès– fou una font d'enriquiment mutu i, a la vegada, de polèmica. La “italianització” que sofrí la música espanyola, amb l'arribada de l'òpera italiana als teatres nacionals, fou atacada pels defensors de la superioritat de l'estil tradicional i defensada pels que adoptaren ràpidament les noves idees aportades pels italians. Malgrat tot, com hem dit abans, l'enriquiment fou mutu i els estils anaren barrejant-se i adaptant-se a les particularitats de l'escena espanyola, arribant a crear uns estils nous, híbrids, que contenien elements dels diferents estils. Un dels més clars exemples d'aquesta interacció foren les noves composicions de ball, extremadament originals i estilitzades, en les quals s'unien els moviments francesos dels braços, la tècnica italiana dels peus i el material propi del ball espanyol. Amb les seves elaborades seqüències de passos, les variacions de moviments i figures de ball, afegides a l'adorn de les castanyoles, nasqué un nou estil que captivà la imaginació dels ballarins de la segona meitat de segle.

Teatre musical espanyol.

La sarsuela.

La sarsuela havia estat creada en el segle XVII, arribant fins a la meitat del segle XVIII amb la seva estructura i característiques inicials, és a dir, obra, generalment, en dos actes, en la qual s'alternaven les parts declamades i les parts musicades i cantades. Els texts de dramaturgs, com Bances Candamo, Matos Frago i, especialment, José de Cañizares i Antonio de Zamora, tenien com a destinatari les festes reials i continuaven tenint naturalesa liricotràgica, pretensions literàries i arguments mitològics, històrics, heroics, màgics, llegendaris i hagiogràfics. Malgrat que els autors de la música fossin compositors tan notables com els espanyols Sebastián Durón, Antoni Literes, José de Nebra i José Peiró i els italians establerts a la cort espanyola –Coradini, Corselli i Melle, entre d'altres–, el text literari continuà predominant sobre la partitura musical. L'estil de la música d'aquestes obres era eminentment italià o italianitzant, excepte en molts pocs números musicals de caire popular. Al llarg de l'obra coexistien ambdós tipus de música, l'italià i l'espanyol, però en distinta proporció i amb un significat diferent. L'estil operístic italià predominà a les escenes liricotràgiques corresponents als papers principals, en els quals els protagonistes solien ser nobles o herois mitològics o històrics, mentre que l'estil popular espanyol era utilitzat per als papers secundaris, interpretats per graciosos o vilans pertanyents a les classes populars. Amb la utilització dels dos estils, els llibretistes i els músics pretenien evitar quedar-se al marge del moviment operístic europeu i, alhora, que el públic reconegués la filiació del gènere, i s'identifiqués, en part, en els aires populars del folklore nacional. Podríem dir, que en aquesta primera etapa, la música teatral espanyola ve a ser l'indicador d'un estat de transició en el teatre musical espanyol que mostra la vacil·lació entre seguir adoptant la forma de l'estil italià o començar a ser fidels a les formes tradicionals de la música espanyola.

Durant la segona meitat del segle XVIII arribà la reforma de la sarsuela de la mà de l'escriptor Ramón de la Cruz i el compositor Antonio Rodríguez de Hita. Segons Martín Moreno,⁸⁸⁸ dita reforma participà del moviment estètic que en aquell moment s'estava produint a tota Europa en reacció contra la falta de pla literari i musical del teatre musical. Amb Ramón de la Cruz la sarsuela canvià de rumb des del punt de vista

⁸⁸⁸ MARTÍN, Antonio: *Historia de la música española. Siglo XVIII*, p. 400.

temàtic i argumental, abandonant-se els temes al·legòrics, mitològics i històrics i la temàtica i l'estil se situaren en la realitat, seguint la tendència general, de la segona meitat del segle, d'interessar-se i recuperar tot allò que fos nacional i popular, davant l'intrusisme d'altres estils nacionals. La reforma musical de Rodríguez de Hita consistí a haver aconseguit consolidar l'adaptació de la cançó popular espanyola a la música del teatre. Amb tot, la nova sarsuela conservava algunes característiques de l'antiga, com ara, l'estructura general en dos actes, el predomini de la literatura sobre la música i la permanència de la influència estilística de la música italiana.

Amb la nova temàtica adoptada, resulta evident que la nova sarsuela no estava destinada a les festes reals, sinó al poble i al públic dels teatres. Malgrat el domini de l'òpera italiana i de les influències del neoclassicisme francès, amb la nova concepció donada per Ramón de la Cruz als llibrets i la col·laboració del músic Antonio Rodríguez de Hita, la sarsuela visqué un període breu de ressorgiment. De les cinc-centes quarantadues obres produïdes per Ramón de la Cruz, vint-i-set són llibrets de sarsueles. Algunes d'elles són adaptacions d'òperes bufes italianes i altres són totalment originals. La majoria d'aquestes són de naturalesa i caràcter espanyol, popular, costumista i jocós. De tota la seva producció cal destacar les següents: *Quien complace a la deidad acierto a sacrificar* (1757), escrita segons el pla de la sarsuela tradicional i amb música de Manuel Pla; *Los portentos efectos de la naturaleza* (1766), amb música de Pau Esteve; *La Briseida* (1768), encara amb argument mitològic però amb música de Rodríguez de Hita; *Las segadoras de Vallecas* (1768), primera sarsuela en la qual introduí l'element popular, amb música del mateix compositor; *Los zagales del Genil* (Granada, 1769), amb música de Pau Esteve; *La Mesonerilla* (1769), amb música d'Antonio Palomino; *Las labradoras de Murcia* (1769), en la qual es pot considerar finalitzada la reforma iniciada per Rodríguez de Hita; *En casa de nadie no se meta nadie o el Buen marido* (1770), dedicada al XII duc d'Alba i amb música de Fabián García Pacheco, mestre de capella del convent de la Victòria; *La Foncarraleras* (1772), amb música de Ventura Galván, i *El licenciado Farfulla*, estrenada al Teatro del Príncipe de Madrid l'1 de juliol de 1776, amb música d'Antonio Rosales.⁸⁸⁹ Com a conseqüència de l'auge de la *tonadilla* escènica, Ramón de la Cruz deixà d'escriure sarsueles fins l'any 1786, en què, pel compromís amb la duquessa d'Alba, la seva protectora, escrigué *El extranjero*, amb música de l'italià Antonio Ponzò, i *La Clementina*, amb música de Luigi Boccherini. En

⁸⁸⁹ COTARELO, Emilio: *Don Ramón de la Cruz y sus obras*, p. 169.

paraules de Cotarelo,⁸⁹⁰ la restauració de la sarsuela operada per Ramón de la Cruz i els compositors que seguiren les seves idees fou un fet brillant i gloriós en la història de la nostra poesia i música dramàtiques, però no obtingué el resultat i conseqüències presumibles en veure la força que semblaven comportar aquests primers i grans encerts. A partir de 1776, l'increment que prengué la *tonadilla*, per la seva semblança amb aquestes obres –en quant a forma i caràcter–, la varietat en la temàtica i la música senzilla i popular que oferia, desplaçà definitivament la sarsuela, fent-la innecessària per a donar expansió i certa varietat a la música dramàtica espanyola. Malgrat tot, algunes de les sarsueles que hem nomenat al llarg d'aquest capítol continuaren formant part del repertori de les companyies còmiques espanyoles fins ben entrat el segle XIX.

La *tonadilla* escènica

Sens dubte, la *tonadilla* escènica és la forma més popular del teatre musical espanyol de la segona meitat del segle XVIII. En paraules d'Antonio Martín Moreno,⁸⁹¹ el gènere representa la reacció contra les influències estrangeres i la passió o la moda pels costums populars nacionals. Sota el nom de *tonadilla* escènica es designen les produccions literariomusicals que començaren a produir-se cap a l'any 1750 i es cultivaren esplendorosament durant més de mig segle, caracteritzant-se totes elles, per tenir vida pròpia i independent, a la vegada que una extensió relativament considerable, a causa de la diversitat de peces musicals que integraven cada obra. Admetien un nombre variable de personatges. Les hi havia per a un sol personatge o per a diversos, i se les coneixia amb l'expressió de *tonadillas a solo, a duo, a tres, etc...*, i *tonadillas generales* quan intervenien nombrosos actors. Dins les complexes funcions teatrals de l'època, ocuparen un dels intermedis de l'obra principal.

La seva morfologia fou diferent segons l'etapa d'evolució i el nombre de personatges. La nota satírica i la costumista constituïren els seus trets més destacats, encara que a les darreres etapes evolutives presentaren un marcat caràcter aburgosat i moralista. La seva música estigué inspirada durant molts anys en tradicions nacionals, encara que al final, com gran part de la música nacional, sucumbí a la influència de

⁸⁹⁰ COTARELO, Emilio: *Historia de la zarzuela o sea el drama lírico en España, desde su origen a fines del siglo XIX*, p. 151.

⁸⁹¹ MARTÍN, Antonio: *op. cit.*, p. 405.

l'italianisme operístic, al qual pretenia imitar, el que provocà la seva definitiva decadència.

Origen i evolució de la *tonadilla* escènica

Després d'estudiar les possibles fonts musicals de les quals podria partir la *tonadilla* escènica, Subirà⁸⁹² descartà que aquesta derivés dels entremesos cantats en segles anteriors, perquè falta un fil que l'enllaci amb aquelles produccions tan antigues; de les comèdies escrites per Lope, Calderón i altres autors del segle XVII, ja que en elles la intervenció musical adornava algunes escenes, formant part de l'obra representada, sense tenir consideració d'intermedi entre els actes amb assumpte propi; de les sarsueles del segle XVII, la tradició de les quals pot considerar-se tan perduda com ho havien d'estar els corresponents textos musicals quan Misón impulsà la *tonadilla*; dels "cuatro" que solien inaugurar les obres majors, com adornament complementari i aliè a la corresponent producció, ja que no s'inspirà en ells el seu caràcter, el seu esperit i la seva forma; de les "princesas" i "bailes de bajo",⁸⁹³ tan usuals durant la primera meitat del segle XVIII, encara que com elles cultivés la melodia vocal; dels *intermezzi* napolitans, ja que només coincideix amb ells en què tots dos gèneres s'inserien entre els diversos actes de les obres majors; de les *tonadillas a lo divino*, manifestació musical poc freqüent, amb la que tan sols coincideix, en certs casos, en el pla morfològic, com a resultat de coincidències fàcilment explicables pel fet de pretendre instituir sòlides aliances entre la unitat i la varietat, mai com una imitació deliberada.

Així doncs, d'on prové la *tonadilla* escènica? Segons Subirà, dels romanços cantats, l'entremès i el sainet. Aquests gèneres finalitzaven freqüentment amb una peça cantada, que no solia ser l'única inclosa en aquestes obres. A poc a poc, aquesta peça final, que anà augmentant la seva durada, a la vegada que s'apartava de l'argument principal, mostrant situacions totalment alienes, començà a separar-se del sainet. Constituïda en composició literariomusical independent, allò que venia essent un apèndix de l'intermedi, parcialment cantant i parcialment declamat, acceptà l'acompanyament musical en la seva totalitat, almenys en els primers moments. Quant a l'aplicació del nom *tonadilla*, cal dir que sota la denominació de *tonada* i *tonadilla* es

⁸⁹² SUBIRÁ, José: *La tonadilla escénica* (1933), pp. 23-24.

⁸⁹³ Aquestes formes consistien en cobles soltes de quatre versos, sense sistema ni connexió, alegres o amb agudesa i gràcia, que solien dur l'acompanyament instrumental d'una guitarra i un violó.

venien designant tota mena de cançons, tant teatrals com populars o religioses, i com el nou gènere es veia com una gran cançó integrada per diversos números, s'adoptà l'antiga denominació de *tonadilla* per a definir aquestes produccions, fins i tot en l'època del seu major desenvolupament.⁸⁹⁴

Pel que fa a l'evolució del gènere, Subirà establí les següents etapes:

1a Aparició i albors (1751-1757). Durant aquest període la *tonadilla* està lligada al sainet, entremès o *baile*,⁸⁹⁵ epilogant-lo quasi sempre, encara que també apareix interpolada en ell. Al llarg d'aquest curt període, set anys, conviuen les dues formes pròpies de *tonadillas*. D'una banda, la *tonadilla* que des d'antic venia cultivant-se al teatre, a mode de cançó solta o encaixada en la comèdia representada. De l'altra, la *tonadilla* escènica, denominada així perquè, a diferència de l'anterior, que podia subsistir fora del teatre sense perdre la seva qualitat pròpia, necessitava de l'ambient teatral per al seu desenvolupament.

Aquesta *tonadilla* escènica té dos antecedents històrics italians, encara que cap d'ells constitueix una ascendència genealògica. Quant a la part literària presenta semblances amb la *comedia dell'arte*, *all'improvviso* o *de sujeto*, pel que fa a la reiterada exposició de quadres de costums populars que reflecteixen un gran realisme i flexibilitat, i que, malgrat ser obres escrites, admetien una confecció un tant improvisada, ja que eren adaptades, segons els casos, a les inclinacions i tendències dels respectius auditoris. Totes aquestes característiques les trobem d'una manera o altra en la *tonadilla* escènica. Encara que escrita íntegrament, també presentava una confecció en certa manera improvisada i admetia la col·locació arbitrària de cançons típicament espanyoles –seguidilles, tiranes, fandangos i d'altres– que els intèrprets intercalaven a gust. A més, així com de la *comedia dell'arte* nasqueren nombrosos tipus còmics o satírics, la *tonadilla* creà personatges satírics o còmics, la presència dels quals hauria de contribuir al floriment i prosperitat del gènere durant més de mig segle.

Jutjada la *tonadilla* com intermedi musical encaixat entre els diversos actes de la comèdia, aquesta guarda certa relació amb els *intermezzi* interpretats entre els diversos actes de les òperes serioses italianes, el prototip dels quals nasqué amb *La serva padrona*, de Pergolesi. La relació és clara si tenim en compte que aquests *intermezzi*

⁸⁹⁴ SUBIRÁ, José: *La tonadilla escénica* (1933), pp. 24-25.

⁸⁹⁵ Intermedi literari en el qual conviuen lletra, música i dansa.

eren interpretats als teatres madrilenys a mitjan segle XVIII, és a dir, just quan la *tonadilla* escènica començava a cobrar vida pròpia.

Així doncs, la *tonadilla* escènica no sorgeix de sobte l'any 1757, per obra i gràcia del compositor Luis Misón, com havien afirmat alguns autors, més bé la prepararen altres músics, tal com ha ocorregut amb els diferents estils i formes cultivades al llarg de la història de la música. Durant els set anys d'aquesta etapa, s'escrigueren *tonadillas* per a interlocutors, que en el seu fonament ofereixen no tan sols embrionàriament, també amb un notable desenvolupament, tot el que es pot considerar com forma característica de les *tonadillas* per a diversos personatges, la invenció de les quals fou atribuïda, com hem dit abans, a Misón.

Allò característic de la *tonadilla* escènica, el que la permet viure amb independència, créixer i desenvolupar-se, és el seu desglossament dels sainets als quals venia tradicionalment lligada. Aquesta separació no fou absoluta durant els primers anys d'independència i en aquest període de transició coexisteixen, junt amb les *tonadillas* amb vida pròpia, altres que segueixen enllaçades amb els sainets. Quan més endavant, la producció *tonadillesca* arrelà sòlidament i obtingué la plenitud de drets, trencà definitivament amb aquelles traves, i, a més, ocupà el lloc que abans havia ocupat el mateix sainet. Un fet destacat d'aquests anys és la diversa terminologia emprada. Així, per a algunes obres s'adoptà la denominació de *salida festiva*. El principal compositor d'aquest període fou Antonio Guerrero, que composà nombroses *tonadillas* adossades a sainets i entremesos.

2a Creixement i joventut (1757-1770). Els autors anteriors a Subirà consideraven l'any 1757 com el del naixement de la *tonadilla* perquè d'aquest any daten tres *tonadillas* per a interlocutors de Misón. Les novetats introduïdes per aquest compositor, que feren parlar de naixement, foren: la independència del gènere, que quedà definitivament separat dels gèneres als quals havia estat lligat; exigeix que aquest tipus de composicions fossin acompanyades d'una manera constant per l'orquestra i no per la guitarra, com havia estat habitual, i convertí la música en allò principal, passant el text a ser la part secundària. Amb aquests canvis la *tonadilla* escènica adquirí una major importància dins l'espectacle. Al principi es cantava una *tonadilla* escènica independent a continuació de l'entremès, és a dir, tancant l'intermedi situat entre la primera i la segona jornada de la comèdia. Després es cantaren dos obres *tonadillescas* a cada

funció, tancant-se amb elles, respectivament, l'entremès situat entre la primera i la segona jornada i el sainet situat entre la segona i la tercera jornada de la comèdia. Més endavant, substituï l'entremès. Segons Subirà,⁸⁹⁶ Misón també aconseguí elevar la categoria estètica de la *tonadilla*, que fins aquell moment havia estat considerada cançó plebea o rústica si provenia de fonts folklòriques, o cançó vulgar i tosca si corresponia a autors anteriors a Guerrero perquè Misón era un compositor exquisit. Durant les dècades inicials de la segona meitat del segle XVIII s'augmentà la longitud de l'obra, el número de peces musicals que l'integraven, la quantitat i l'extensió de les *parolas* o declamats i s'aguditzen les intencions satíriques o moralitzadores. Malauradament, al llarg d'aquests anys també s'introdueix progressivament el mal que acabaria definitivament amb la *tonadilla*. S'hi introdueix la severitat dels recitats, la intrusió de les vocalitzacions, i d'allò antipopular, la despersonalització característica, la tendència cap allò greu, sever i entonat en quant a la lletra, unida a una tendència no menys acusada cap a l'adopció de la forma i l'esperit italians en la part musical.

Entre els compositors que seguiren les passes de Misón i contribuïren al desenvolupament del nou gènere, cal destacar a Antonio Guerrero, Pedro Aranaz, José i Antonio Palomino, Antonio Rosales, Jacinto Valledor, Pau Esteve, José Castel, Ventura Galván i Juan Marcolini.

3a Maduresa i apogeu (1771-1790). La *tonadilla*, una vegada aconseguida la seva maduresa, mantingué en bona part un equilibri ponderat, com ho demostren les obres *a solo* composades amb el tradicional motlle tripartit, i es caracteritzà per la seva inclinació a la varietat dins la unitat, per la seva acció breu però més lògica que a l'etapa anterior, i per incloure elements que contribuïren a ampliar la seva àrea i a enfortir la seva existència. Al mateix temps s'observa el conreu més o menys accidental de certes modalitats típiques –*follas, pasos* i d'altres– i a les *tonadillas* per a interlocutors un desenvolupament vertaderament teatral, la qual cosa no havia succeït a les primeres *tonadillas* escèniques, les quals es ressentien de certa penúria degut a l'influx directe de la cançó solta.

La temàtica, en aquesta segona època, també presenta caràcters propis. A les *tonadillas* escèniques *a solo* es destaca la nota satírica, utilitzant-se en la part literària la forma estròfica amb corrandà i en la musical la peça denominada *copla*. A les *tonadillas*

⁸⁹⁶ SUBIRÁ, José: *La tonadilla escénica*, vol. I, p. 120.

per a interlocutors són freqüents els quadres de costums, inspirats en escenes de la vida quotidiana, i particularment de les capes més baixes de la societat. En aquest sentit, Madrid i el Madrid humil aporten una contribució explotada sense pietat; però també tota Espanya, tota Europa i tot el món es guanyen una atenció especial a les referides obres. Si les *tonadillas a solo* són generalment satíriques, hi ha algunes que contenen un cert lirisme. A partir de 1780 l'influx de la música italiana és ostensible a les *tonadillas*, preludiant-se d'aquesta manera la seva decadència. Moltes d'elles evidencien aquesta influència criticant tot allò estranger, representat, a la darrerria del segle XVIII, per l'òpera italiana.

Durant aquest període, la *tonadilla* escènica es converteix en un gènere absolutament de moda i plenament desenvolupat amb els compositors Pau Esteve i Blas de Laserna com a principals mestres al servei de les dues companyies teatrals de Madrid. Juntament amb aquests dos compositors, escrigueren *tonadillas* pertanyents a aquest període d'evolució els següents compositors: Antonio Rosales, Jacinto Valledor, Juan Marcolini, Antonio Palomino, Ventura Galván, José Castel, Fernando Fernandiere, Tomás Presas, Isidro Laporta, Guillermo Ferrer i Mariano Bustos.

4a Hipertròfia i decrepitud (1791-1810). Durant aquest període, la *tonadilla* sofrí un canvi estructural que la conduí a la seva decadència definitiva. El gènere acumulà escenes i les allargà, s'augmentaren considerablement el número de *parolas*, intentant amb això augmentar l'interès per l'obra, la temàtica sofrí un aburgesament i es revelà una clara tendència cap a allò seriós. Una característica d'aquest període fou la desaparició de les seguidilles alienes a l'assumpte, precisament per l'influx dels preceptistes, amb unes normes inflexibles en matèria teatral, i, encara que això contribuí a fixar sòlidament la construcció orgànica de la *tonadilla*, no la salvà de l'inflament artificios que anava adquirint. La *tonadilla* degué la seva decadència musical a la hipertròfia i la desnacionalització. En la part musical, les *tonadillas* madrilenyes es veuen més influenciades per la música napolitana, i l'extensió cada vegada major dels diversos números les convertí en breus òperes còmiques, segons opinió del propi Subirà i corroborat per alguns periòdics nacionals. Un bon exemple és la crítica de la funció realitzada el 7 de juliol de 1811 apareguda a les pàgines del *Diario de Mallorca*. En ella, el crític deia: “La tonadilla que se cantó anoche en este teatro, es más bien una

opereta italiana de buen gusto.”⁸⁹⁷ Durant el darrer decenni del segle XVIII començà el costum d’interpol·lar entre jornada i jornada de les comèdies algunes peces o episodis distints de les *tonadillas*. D’aquesta manera, al principi del segle XIX, la *tonadilla* cedí el seu lloc a les operetes i als balls, els quals anaren ocupant els intermedis reservats a ella durant els anys de maduresa. Malgrat tot, el gènere continuà formant part del repertori de les companyies còmiques espanyoles fins ben entrat el segle XIX, com veurem més endavant quan tractem les *tonadillas* representades a Palma.

Els principals compositors d’aquest període foren Blas de Laserna i Pablo del Moral, que havia succeït a Pau Esteve. Altres compositors d’aquest tipus de *tonadillas* foren Tomás Abril, Bernardo Acero, León i Manuel García, així com els italians Remessi, Lorenzo Bruzzoni i José María Francesconi.

La música a les comèdies espanyoles i els sainets

Com han demostrat àmpliament Cotarelo i Subirà, als seus nombrosos treballs sobre els gèneres i els autors teatrals,⁸⁹⁸ la música ha ocupat un lloc destacat tant en les comèdies com en els gèneres teatrals menors cultivats a l’escena nacional al llarg dels segles. Segons Cotarelo y Mori, el sàinet és un “drama sin argumento, pero no sin atractivo, redúcese a un simple diálogo en que predomina el elemento cómico. Elige sus personajes muchas veces de las últimas capas sociales, cuyo lenguaje y estilo adopta, y por tan sencillo medio lanza sus dardos contra los vicios y ridiculeces comunes, viniendo á ser entonces una de las más curiosas manifestaciones de la sátira. La nota maliciosa es cualidad esencial en estas piecicillas, y se halla igualmente en las similares de otros países”.⁸⁹⁹ La seva antiguitat es remunta a la darrerria del segle XV, rebent successives i simultànies denominacions com *auto*, farsa, *paso* i entremès. Al llarg del segle XVIII, les paraules entremès i sàinet eren sinònimes, ja que una mateixa peça es posava unes vegades com entremès, entre la primera i la segona jornada de la comèdia, i altres com a sàinet, al darrer entreacte. Un dels grans sàineters del segle XVIII fou Ramón de la Cruz, que exigí una gran intervenció musical per a les seves creacions.

⁸⁹⁷ *Diario de Mallorca*, 8 de juliol de 1811.

⁸⁹⁸ Vegeu l’extensa bibliografia d’aquests dos autors a la bibliografia que aportem al final d’aquest treball.

⁸⁹⁹ COTARELO, Emilio: *Don Ramon de la Cruz y sus obras*, p. 4.

Segons Subirà,⁹⁰⁰ a la Biblioteca Històrica de Madrid es conserven prop de cinc-centes obres d'aquest gènere, totes manuscrites i inèdites, amb partitura de veu i baix i algunes partícels soltes d'orquestra. Els autors d'aquestes partitures són els mateixos de les *tonadillas* escèniques, predominant pel número d'obres, de major a menor, Antonio Guerrero, Blas de Laserna, Luis Misón i Antonio Rosales. El fons catalogat per Subirà va de l'any 1752 fins el 1804, essent els anys amb una major producció, els compresos entre els anys 1761 i 1764. El nombre de peces musicals que contenen és molt variable, arribant algunes a contenir fins a vuit números. Predominen, igual que en la *tonadilla* escènica, les seguidilles,⁹⁰¹ seguides dels *cuatros*,⁹⁰² cors, minuets, pastorel·les, *villancicos* i d'altres. La instrumentació que rebia cadascuna d'aquestes peces depenia de les possibilitats de l'orquestra dels coliseus i de les exigències del text.

Pel que fa a les comèdies, continuaren admetent, igual que ho havien fet durant el segle XVII i primera meitat del XVIII, una gran participació musical. Així ho demostren els quatre-cents noranta manuscrits localitzats per Subirà a la Biblioteca Municipal de Madrid, que van de l'any 1734 fins a 1810. Els compositors que contribuïren a formar aquesta producció musical són pràcticament els mateixos que composaren la música de *tonadillas* i sainets. Com bona part de les comèdies representades pertanyien al teatre clàssic, reposició rere reposició, se solia renovar la música, suplint aquesta la que fou escrita quan es produïren les respectives obres, perdent-se la majoria d'aquelles composicions. Igual que els sainets, el nombre de peces musicals que contenien era molt variable, així com el gènere d'aquestes composicions musicals i el seu repartiment entre les diverses jornades de l'obra. Mentre algunes obres només tenien un o dos números, altres sobrepassaven la dotzena. També fou variable la importància de la música dins les comèdies. Mentre moltes comèdies només incorporaven

⁹⁰⁰ SUBIRÀ, Josep: *Catálogo de la sección de música de la Biblioteca Municipal de Madrid* (Tomo primero. Teatro menor, Tonadillas y Sainetes), pp. 309-310. Citat per Antonio Martín Moreno a la seva *Historia de la Música Española*, segle XVIII, pp. 402-403.

⁹⁰¹ Pedrell (PEDRELL, Felipe: *Diccionario técnico de la Música*, p. 412), defineix aquesta peça com una aire espanyol de cant i ball, escrit en compàs ternari i de moviment animat, que comença i finalitza amb una tornada.

⁹⁰² Amb aquest nom, escrit de diverses maneres –4, á 4, cuatro, a cuatro o aquatro– es designava en l'antic teatre espanyol unes breus composicions musicals introductòries a mode de preludis, cantades a quatre veus, d'aquí el seu nom, amb la finalitat de preparar l'espectador abans de la comèdia, encara que eren alienes a l'obra que es representava. Aquestes composicions acompanyaren les representacions teatrals durant el segle XVII i bona part del XVIII. Se li podia denominar *tono* o *cuatros de empezar*, encara que Subirà ens parla també dels *cuatros de concluir*. Eren ensenyats pel músic de companyia i se solien acompanyar d'arpes, llaüts o guitarres. Subirà demostrà que els *cuatro escènicos* existien des del segle XVI en les èglogues i farses de Lucas Fernández o Gil Vicente. Posteriorment, en el segle XVII, passaren a les comèdies i sarsueles i altres gèneres teatrals, on romangueren fins als segle XVIII, quan caigueren en desús (DDAA: *Diccionario de la música española e hispanoamericana*, vol. 4, pp. 243-244).

alguns cors o *cuatros*, algunes, no poques, donaren intervenció important als seus intèrprets, imposant amb molta freqüència curioses vocalitzacions, “tan acomodadas al gusto italiano como impropias del espíritu español imperante en las correspondientes comedias”.⁹⁰³

Entre els gèneres musicals més emprats figuren els *cuatros*, seguits per les corrandes i les àries, precedides dels seus respectius recitats. També hi apareixen duos i peces vocals dialogades, pastorals, *pastorelas*, balls, seguidilles, minuets, rondós, cavatines, pregons, batalles, princeses,⁹⁰⁴ preludis, tercets, quartets, quintets, gaites, joguets, obertures, contradanses, polques, marxes fúnebres, tiranes, i un llarg etcètera de gèneres. De tots aquests, les més versàtils eren les marxes. Aquestes, composades en principi per les seves respectives obres, eren utilitzades posteriorment en altres obres, amb la qual cosa els compositors s’evitaven el treball de compondre algunes peces més.

Entre les comèdies que gaudiren d’una major acceptació per part del públic durant la segona meitat del segle XVIII, Subirà destaca *La espigadora*, de Ramón de la Cruz, amb música de Pau Esteve, així com altres dues comèdies premiades el 1784 en un concurs públic per a festejar el naixement de dos nets bessons de Carles III: *Los Menestrales*, lletra de Trigueros i música de Blas de Laserna, i *Las bodas de Camacho*, de Juan Meléndez Valdés i música d’Esteve. Els comediògrafs més celebrats d’aquesta segona meitat de segle foren, sens dubte, Ramón de la Cruz, que ja hem nomenat quan hem parlat de la sarsuela i del sainet, i Luciano Francisco Comella, de qui parlarem més endavant en tractar el *melólogo*. Tots dos introduïren a les seves obres una gran participació musical i, justament per aquest motiu, continuaren formant part del repertori de les companyies còmiques durant molts anys.

Els balls espanyols

El regnat dels balls francesos en la societat espanyola i dels balls italians a l’escena nacional fou llarg i profund, fins al punt de desplaçar al ball clàssic espanyol durant una bona part del segle XVIII. Sembla que només quan els persistents influxos,

⁹⁰³ SUBIRÀ, Josep: *Historia de la música teatral en España*, p. 134.

⁹⁰⁴ Durant la primera meitat del segle XVIII es denominaven amb aquest nom, certes cobles de quatre versos, sense rima concreta, de caràcter alegre i irònic, que solien cantar-se al teatre acompanyades per una combinació de guitarra i violí, durant els entreactes de les comèdies (DDAA: *Diccionario de la música española e hispanoamericana*, vol. 8, p. 958).

francesos i italians, aconseguiren vèncer les irracionals resistències nacionalistes i es produí la interrelació de les tres escoles, el ballet clàssic espanyol arribà al seu millor moment, en el qual les produccions espanyoles eren comparables a les que es produïen a França i Itàlia. En efecte, el millor moment del ball escènic espanyol arribà durant el darrer quart del segle XVIII, amb la incorporació de nous elements a la tècnica espanyola. Malauradament, l'experiència durà poc temps i no tardà en desaparèixer sense haver madurat plenament.

Pel que fa als balls de societat espanyols, la intrusió dels balls francesos i la seva posada en moda es trobaren amb un interès progressiu pel bolero durant la segona meitat del segle XVIII. La trobada dels dos estils féu que l'elegància, el refinament i l'exactitud dels balls francesos s'unís a la força, la vitalitat i la major llibertat del ball espanyol del bolero. La perspectiva s'amplià quan els italians agregaren a la rica tradició espanyola del ball els elements més valuosos de la seva evolucionada i experimentada escola balletística.

L'escola espanyola del bolero

Amb la posada en moda, als balls de societat espanyols, dels balls francesos, s'originà una espècie de polèmica teoricopràctica entre les classes altes i il·lustrades del país, seguidors de la moda i el bon gust francès, i les classes populars, que seguien establertes en els gusts tradicionals espanyols. La polèmica originà l'aparició d'articles i escrits criticant els costums francesos. Un dels autors més destacats fou Juan Antonio de Iza Zamácola, "Don Preciso" (1756-1826), que propugnà el nacionalisme musical davant la influència italiana i francesa i publicà, entre altres treballs, l'article titulat "Señoritas de nuevo cuño y las contradanzas" –publicat al *Diario de Madrid* del 14 i 15 de maig de 1795– i els treballs *El libro de moda o ensayo de la Historia de los Currutacos, Pirracas y Madamitas de nuevo cuño, escrito por un filósofo currutaco y aumentado nuevamente por un señorito Pirracas* (1795) i *Elementos de la ciencia contradanzaria para que los curutacos pirracas y madamitas de nuevo cuño puedan aprender por principios a bailar las contradanzas por sí solos o con sillas de su casa* (1796). De la mateixa època són els treballs *Crotalogía o ciencia de las Castañuelas*, de Juan Fernández de Rojas, i *Tratado de recreación instructiva sobre la Danza*, de Felipe Roxo de Flores. Entre els detractors de la recuperació popular trobem Jacinto Rodríguez

Calderón, que publicà l'any 1807 un tractat sobre *La Bolerologia, o cuadro de las escuelas de bayle bolero, tales cuales eran en 1794 y 1795 en la corte de España*.

Les dues corrents fluïren una al costat de l'altra al llarg del segle XVIII. Finalment, la vitalitat de la dansa espanyola es temperà per l'equilibrada mesura dels balls francesos. D'entre tots els balls espanyols el més afavorit fou el bolero, que finalitzà posant-se en l'avantguarda dels balls de societat durant la segona meitat del segle XVIII. D'aquesta manera, el bolero, que havia començat sent el ball espanyol que donava la rèplica a la contradansa francesa, es convertí en la base d'una escola, és a dir, d'un sistema de ball, l'ensenyança del qual fou dirigida a la preparació d'un tipus de ball escènic, conegut com l'escola clàssica del bolero. Així doncs, el bolero nasqué com un ball popular i, com altres balls de l'època, passà del carrer als salons i a omplir els segons interludis ballats de les òperes, i, fins i tot, refinat i polit pel contacte amb els balls francesos, arribà a la cort i es posà de moda entre la noblesa. Però, foren els italians els que després l'habilitaren per a l'escena. Quan el bolero pujà als escenaris s'havia convertit en una brillant exhibició de passos difícils i complicats. Sembla que els mestres de ball italians foren els responsables d'aquesta transformació, en superposar la tècnica italiana sobre les velles seguidilles, agregant a aquesta antiga forma de ball de taloneig, salts, voltes a l'aire i una forma distinta de bellugar els braços.

Des del seu naixement, el ball clàssic espanyol de l'escola del bolero tingué elegància i distinció. Tal vegada, a causa d'aquestes característiques fou utilitzat com a baluard contra els balls estrangers que dominaven els salons dels balls de societat. És per aquesta raó, a més de la popularitat del ball durant la segona meitat del segle XVIII, per la qual els ballarins de les companyies còmiques espanyoles eren coneguts amb el nom de boleros. Finalment, amb el pas del temps, durant el segle XIX, l'elegant quadre de ball bolero, ballat i tocat per músics i ballarins abillats amb vestits *goyescos*, fou reemplaçat gradualment pel quadre flamenc.

Teatre musical italià.

L'òpera italiana i la seva influència en la música espanyola.

Amb el canvi de dinastia, al principi del segle XVIII, la presència de l'òpera italiana en el panorama teatral espanyol s'incrementà de manera espectacular. Malgrat

ser un monarca d'origen francès, Felip V, demostrà una gran predilecció per l'òpera i la música italiana, tal vegada influenciat per les successives esposes italianes i per l'auge que aquesta estava adquirint a tota Europa. Aquesta predilecció fou continuada pels successius monarques de la casa de Borbó. Al llarg de la primera meitat del segle, les representacions operístiques formaren part de les festes reials i s'ensenyoriren dels escenaris dels millors teatres de la cort, sota la protecció i la direcció, successivament, del duc d'Alberoni, el marquès d'Scotti i el gran Farinelli.

Durant la segona meitat del segle, sota els regnats de Carles III (1759-1788) i Carles IV (1788-1808), l'òpera italiana visqué moments d'esplendor. Acomiadat Farinelli de la cort, l'any 1758, els músics italians intentaren organitzar una companyia d'òpera, sol·licitant el permís necessari de Carles III. Davant l'informe desfavorable de l'Ajuntament madrileny i l'arquebisbe de Toledo, el rei no donà l'autorització. A partir d'aquest moment, les representacions operístiques es traslladaren a les cases de les famílies més benestants. Amb l'arribada al poder del comte d'Aranda, l'any 1766, es creà el teatre de Los Reales Sitios, destinat a acompanyar el rei en els seus desplaçaments temporals a El Escorial, La Granja, Aranjuez i El Pardo. A la companyia hi havia dues seccions: una de tragèdia i comèdia francesa, i una altra de cant i ball italià. L'actuació d'aquesta companyia durà fins l'any 1777, en què foren tancats els teatres de los Reales Sitios i dissolta la companyia.

Des d'aquest moment, la majoria dels seus components s'agregaren a les companyies espanyoles que actuaven als teatres nacionals i els còmics i cantants espanyols de *tonadillas* començaren a representar òperes italianes traduïdes al castellà i adaptades a l'escena espanyola. Tres factors sembla que foren claus perquè les companyies còmiques espanyoles iniciaren aquesta activitat. D'una banda, la creixent afició que en general mostrà el públic de l'època per l'òpera i la música italiana. Malgrat la dificultat de l'idioma –suplida en molts casos amb l'edició bilingüe dels llibrets–, els espectadors quedaren captivats per les espectaculars posades en escena, amb la presència de música, cant i ball en una mateixa obra. De l'altra, la gran qualitat dels cantats que formaven part de les nostres companyies còmiques. Acostumats a cantar diàriament *tonadillas* que cada vegada exigien un major grau de virtuositat de la veu i eren més llargues i pesades, resultà relativament fàcil donar el pas cap a l'òpera, i més, si tenim en compte que, com hem dit abans, moltes de les òperes traduïdes també foren transformades i adaptades a l'escena espanyola. El procediment consistia a

convertir els recitatius en declamats o recitatius secs, a fi de donar una major celeritat al progrés de l'acció, però respectant els passatges estrictament musicals de l'òpera original. En algunes ocasions, la transformació i l'adaptació fou quasi total, substituint la música d'alguns passatges per composicions originals del músic de la companyia. Un altre dels factors determinants fou, sens dubte, la reforma teatral iniciada pel compte d'Aranda, l'any 1766, amb la qual s'encarregà la traducció de diverses obres estrangeres que devien formar part del nou repertori de les companyies. Amb aquesta política de traduccions, alguns dels principals comediògrafs de la segona meitat del segle XVIII traduïren i adaptaren òperes italianes per a les companyies espanyoles que actuaven als nostres teatres. Entre els més productius figuren Ramón de la Cruz (1731-1794) i Luciano Francisco Comella (1751-1812), que adaptaren nombroses obres i òperes del francès i l'italià.

La creixent afició al gènere fou el motiu pel qual la Junta d'Hospitals de Madrid sol·licità del Rei el permís per a organitzar representacions d'òperes al coliseu de los Caños del Peral. Des de l'any 1787 fins a la promulgació de la Reial Ordre de 28 de desembre de 1799, que desterrava el cant italià dels teatres madrilenys, se succeïren amb èxit les temporades operístiques i els concerts espirituals de quaresma realitzats per companyies italianes al coliseu de los Caños del Peral. En 1787, la Junta d'Hospitals arrendà el teatre als italians Felipe Bertolomey, de Roma, i a Giambattista Montaldi. Aquell any començà la temporada amb l'òpera *Medonte*, amb lletra de Pietro Metastasio (1698-1782) i música de Guiseppe Sarti (1729-1802), que es representà el 27 de gener de 1787. Als concerts espirituals de la quaresma d'aquest any seguiren títols com *Cajo Mario*, de Domenico Cimarosa (1749-1801), *I Viaggiatori felice*, de Pasquale Anfosi (1727-1797) i *La Frastacana*, de Giovanni Paisiello (1740-1816), entre d'altres. L'any següent, 1788, la junta d'Hospitals cercà una nova companyia italiana de la qual fou director l'italià Domingo Rossi. Durant els anys següents se succeïren les òperes, amb l'estrena de nombroses òperes bufes i sèries, i els concerts de quaresma. El 23 de setembre de 1789 es representà l'òpera bufa en dos actes *Una cosa rara*, amb lletra de Lorenzo da Ponte (1749-1838) i música de Vicent Martín i Soler (1754-1806). Al llarg de la darrera dècada del segle XVIII, l'activitat operística de les companyies italianes s'intensificà, representant-se nombroses òperes.

Quant a la resta de teatres espanyols, l'activitat operística estigué present a la majoria d'ells, sobretot, a partir de la dècada dels anys seixanta, amb la presència de

nombroses companyies italianes que viatjaven de teatre en teatre. Barcelona, Cadis, València, Sevilla i Saragossa, entre d'altres, foren els focus principals de dita activitat. Com han demostrat Cotarelo,⁹⁰⁵ Subirà,⁹⁰⁶ Roger Alier,⁹⁰⁷ Zabala⁹⁰⁸ i Aguilar Piñal,⁹⁰⁹ l'activitat de les companyies italianes d'òpera fou intensa als nostres teatres. De tots els teatres, el de Barcelona fou el més actiu. La societat barcelonina mostrà una gran predilecció pel teatre musical italià, sobretot, a partir de la segona meitat del segle XVIII. Conseqüència directa d'aquest interès fou l'estrena a Espanya de nombroses òperes al teatre de la Santa Creu. Entre els anys 1782 i 1793 s'estrenaren a Barcelona les òperes *Lo scherzo della magia, ossia La casa incantata* (1782), *Dafne vincitrice d'Apollo* (1783), *I due gemelli Castore e Polluce* (1783), *La cazzia d'Enrico IV* (1788), *Zemira e Azor* (1791), *L'amore della patria, ossia Córdova liberata dei Mori* (1792) i *I due ragazzi savojadi* (1793), d'Antonio Tozzi (1736-1812), que treballà durant molts anys al teatre de la Santa Creu. Gràcies a Tozzi s'estrenaren a Barcelona les primeres òperes de Cimarosa, Paisiello, Martín y Soler, Guglielmi i Anfosi. Un bon grapat d'òperes foren representades al teatre barceloní el mateix any de la seva estrena als teatres europeus. Aquest fou el cas de l'òpera *Le donne vendicate* (1763) i *Il barone di Torreforte* (1765), de Nicola Piccini (1728-1800), *La contessa di Bimbimpoli* (1772), de Gennaro Astaritta (ca. 1745-1803), *Il conte di Bell'Umore* (1783), de Marcello Bernardini, *Chi la fa l'aspetti, ossia La moglie capricciosa* (1786), de Vincenzo Fabrizi (1764-1812?), *Nina, ovvero La pazza per amore*, de Paisiello, i *La bella Laureta* (1795), de F. Gardi.

El teatre de Palma no fou una excepció. Durant l'any còmic de 1767 –del mes de juny de 1767 al mes de febrer de 1768–, l'empresari català Francesc Creus contractà, per a actuar al coliseu de Palma, una companyia italiana de cant i ball, dirigida per Francesco Buccolini, de la qual parlarem més àmpliament en tractar l'ensenyoriment de l'òpera italiana al teatre palmesà en la Dècada Ominosa.

⁹⁰⁵ COTARELO, Emilio: *Origen y establecimiento de la ópera hasta finales del siglo XVIII*. Madrid: Archivos, 1917.

⁹⁰⁶ SUBIRÀ, Josep: *La ópera en los teatros de Barcelona*. Barcelona, Ediciones Librería Millá, 1946.

⁹⁰⁷ ALIER, Roger: *L'òpera a Barcelona. Orígens, desenvolupament i consolidació de l'òpera com a espectacle teatral a la Barcelona del segle XVIII*. Barcelona, Institut d'estudis catalans-Societat catalana de musicologia, 1990.

⁹⁰⁸ ZABALA, Arturo: *La ópera en la vida teatral valenciana del siglo XVIII*. Valencia, Instituto de Literatura y Estudios Filológicos– Institución Alfonso el Magnánimo, 1960.

⁹⁰⁹ AGUILAR PIÑAL, Francisco: *Sevilla y el teatro en siglo XVIII*. Oviedo, Universidad de Oviedo, Catedra Feijoo, 1974.

La introducció i el senyoriu de l'òpera italiana motivà la creació, al llarg del segle XVIII, d'òperes italianes, o a l'estil italià, per part d'alguns compositors espanyols, com ara, Domènec Terradellas (1713-1751),⁹¹⁰ Ferran Sor Montadas (1778-1839),⁹¹¹ Carles Baguer (1768-1808),⁹¹² Manuel Rincón de Astorga (1680-1757 o 1755),⁹¹³ David Pérez (1711-1778)⁹¹⁴ i Vicent Martín i Soler (1756-1806).⁹¹⁵ Autors que, en ocasions, no dubtaren en incorporar a les seves òperes italianes algunes formes típiques espanyoles, com per exemple les *tiranas*⁹¹⁶ introduïdes per Vicent Martín i Soler a algunes de les seves obres.

Els balls escènics italians i la seva influència en el ball espanyol.

Els italians solien introduir a les seves comèdies i òperes algunes peces ballades a mode de divertiments i pantomimes. Per aquesta raó, pràcticament la totalitat de les companyies italianes que actuaren als teatres nacionals disposaven d'una bona secció de ball. Un bon exemple fou l'òpera *Medonte*, que inaugurà la temporada de 1787 a los Caños del Peral, que incloïa els balls *Dido despreciada*, d'Antonio Rosetti, i *La Sandrina, o la labradora en la corte*, del valencià Vicent Martín i Soler. Amb el pas dels anys, aquestes peces, convertides en suites ballables, esdevingueren autèntics

⁹¹⁰ Format sota la direcció de Francesc Valls a la catedral de Barcelona, l'any 1735 es traslladà a Nàpols, on treballà al conservatori de Sant Onofre junt amb el cèlebre Francesco Durante. En 1743 fou nomenat mestre de capella de l'església de Santiago dels espanyols a Roma, on romangué fins l'any 1745. Els darrers anys de la seva vida estigué en Londres, Bèlgica, França i Itàlia. És autor de les següents òperes: *Giuseppe riconosciuto* (1735), *Astarto* (1739), *Ermengildo martire* (1739), *Anibale in Capua* (1746), *Mitridate* (1746), *Bellerofonte* (1747), *Didone* (1750) i *Sesostri* (1751).

⁹¹¹ És autor de l'òpera *Telemaco nell'isola de Calipso*, estrenada al teatre de la Santa Creu de Barcelona el 25 d'agost de 1797.

⁹¹² La vida de Carles Baguer transcorregué íntegrament a Barcelona. Allí ocupà el càrrec d'organista de la catedral des del 1789, quan succeeix al seu oncle Francesc Mariner. Fou mestre de Ramon Carnicer i de Mateu Ferrer. És autor de l'òpera *La princesa filósofa, ossia El desdén con el desdén*, estrenada al teatre de la Santa Creu el 4 de novembre de 1797 i basada en l'obra homònima d'Agustín Moreto.

⁹¹³ Autor del *dramma pastorale per musica* titulat *Dafni*, estrenada a Gènova i Barcelona l'any 1709.

⁹¹⁴ Autor de, almenys, trenta-tres òperes, entre les quals destaquem: *Allessandro nell'Indie*, estrenada a Gènova l'any 1745 i amb la qual s'inaugurà el teatre d'òpera de Lisboa l'any 1755, *Siroe* (1740) i *Solimano* (1757).

⁹¹⁵ S'inicià en el món musical a la catedral de València. Després ocupà el càrrec d'organista de la catedral d'Alacant i posteriorment es traslladà a Madrid, on participà en l'activitat operística de la ciutat. De la capital espanyola es traslladà a Itàlia on inicià una gran carrera com a compositor d'òperes. En 1785 es traslladà a Viena, on triomfà amb la seva òpera *Una cosa rara*. En 1788, Catalina de Rússia el convidà a dirigir l'òpera italiana de Sant Petersburg. L'any 1801 s'establí l'òpera francesa a la capital russa i el compositor espanyol quedà sense destí, dedicant-se a donar classes particulars. És autor, entre d'altres, de les següents òperes: *Ipermestra* (Nàpols, 1780), *Ifigenia in Aulide* (Forència, 1781), *La regina di Golconda*, *La Dora festeggiata*, *L'accorta cameriera*, *Andromaca*, *Le burle per amore* (Venècia, 1784), *L'Isola d'amore* (Florència, 1784), *Una cosa rara, ossia Bellezza ed onestà* (Viena, 1786), *L'arbore de Diana* (Viena, 1787), *Gli sposi in contrasto* (Sant Petersburg, 1788) i *La capricciosa corretta* (1799).

⁹¹⁶ Cançons dansades espanyoles incorporades al teatre musical.

ballets que acabaren convertint-se en espectacles autònoms i a ser tractats amb tècniques i estils escènics específics. D'aquesta manera, els italians implantaren els ballets a Espanya en un procés que s'allargà durant bona part del segle XVIII.

Igual que l'òpera influencià la música espanyola, l'estil de ball teatral i escènic italià també provocà alguns canvis en el ball teatral espanyol i contribuí al seu posterior desenvolupament. Els italians sentien una gran predilecció pel ball anomenat de *medio carácter*, aportant la combinació de ball i mim, que Jean Georges Noverre (1727-1810) havia iniciat a França. Amb aquesta combinació podien ballar tant papers còmics com dramàtics, aconseguint la unió entre el drama ballat i la pantomima còmica. Amb totes aquestes innovacions, els italians convertiren el ballet operístic en ball escènic, amb música pròpia, decorats i vestuari específics i, en ocasions, una gran tramoia, la qual cosa provocà l'admiració i l'atracció del públic espanyol. Mitjançant les ensenyances teòriques i pràctiques dels mestres de dansa, coreògrafs i ballarins italians que treballaven a Espanya juntament amb artistes espanyols, s'efectuà, al llarg de la segona meitat del segle XVIII, el canvi de l'estil antiquat de l'escola espanyola a l'estil modern de l'escola italiana. Amb aquesta interacció no tan sols s'amplià i es modernitzà l'estil de ball espanyol, sinó que també s'enriquí el propi estil italià.

El ballet sempre fou ben acollit pels cercles cortesans i il·lustrats. No així, en principi, pels artistes espanyols i el públic general. Els ballarins espanyols –de bolero i altres espècies espanyoles– que estaven pitjor pagats que els estrangers, i el públic general no veien amb bons ulls el foment i la promoció d'espectacles estrangers o, almenys, de gèneres nous, que encara que fossin espanyols, no tenien res a veure amb la tradició. Finalment, durant els darrers anys del segle XVIII, el públic acceptà el nou gènere i els ballarins espanyols començaren a perdre la desconfiança cap als nous estils de dansa. Fou a partir d'aquest moment, quan molts mestres, coreògrafs i ballarins italians s'establiren a Espanya. Entre els més importants figurava Domingo Rossi, que fou el gran protagonista de la creació i producció de ballets a Espanya. Els ballets creats per ell, durant la seva etapa de treball al Teatro de Los Caños del Peral, foren part fonamental de la cartellera del teatre madrileny durant alguns anys. Els temes d'aquests ballets eren els clàssics de tots els ballets d'aquell temps: al·legòrics, heroics, tràgics i còmics. Rossi també utilitzà temes rústics, junt amb altres que tractaven de la vida burgesa, la qual cosa constituïa un pretext excel·lent per a preparar suites de balls nacionals populars i de personatges.

Teatre musical francès.

L'opéra-comique francesa.

Paral·lelament a la difusió de l'òpera francesa del tipus cortesà, sorgí a París l'*opéra-comique*. Es tractava d'un tipus d'òpera popular, basada en peces de teatre de tipus lleuger, barrejat amb algunes àries breus. L'origen d'aquest nou gènere es troba en el tancament del teatre italià de París ordenat per Lluís XIV l'any 1697. Aleshores, l'activitat es traslladà a les dues fires més populars de París: a la de Saint Germain, que se celebrava des del mes de febrer a la Passió, i la de Saint Laurent, que se celebrava a l'estiu, entre els mesos de juliol i setembre. Totes dues albergaven diversos espectacles i els empresaris decidiren organitzar alguns espectacles amb les característiques del repertori italià. El públic, que lamentava l'acomiadament dels comedians italians, acceptà de bon grat les representacions. D'aquests orígens populars nasqué un teatre ple de vitalitat, entre la sàtira i la paròdia, quotidianament enriquit per l'actualitat i contínuament renovat. Amb la particularitat que l'espectacle alternava la paraula i el cant de la mateixa manera que el teatre italià. L'èxit d'aquestes representacions alçà les sospites de la *Comédie Française*, que en diverses ocasions arribà a prohibir el diàleg a les representacions (1706) i l'ús de la paraula (1709). Des d'aquell moment les representacions foren mímiques amb els diàlegs escrits en rotlles de paper que feien córrer perquè els espectadors poguessin llegir-los. Fins i tot, quan se'ls prohibí el cant, feren cantar al públic, al qual havien proporcionat prèviament les lletres. Perquè el públic aprengué amb més facilitat la lletra que devia cantar, s'empraren músiques tradicionals i populars que es cantaven als pobles i les ciutats franceses sobre una simple melodia, és a dir, el que es coneixia amb el nom de *voix-de-ville* –vodevils–. Una altra manera d'introduir el cant fou la utilització de melodies extretes d'òperes representades amb èxit als teatres francesos. Gràcies a la rivalitat amb la *Comédie Française* els empresaris havien inventat una forma d'espectacle totalment nova. Evolucionaren en el gènere burlesc, el còmic, el picaresc i la sàtira, amb una major atenció al text que a la música. Tenien els seus propis autors, els seus músics i els actors, un públic popular, encara que també burgès i noble.

Després de la mort de Lluís XIV, l'any 1715 el regent tornà a obrir el teatre italià i cridà a una nova companyia italiana. Per a la seva contractació, el director, Luigi Riccoboni, posà com a condició la prohibició als empresaris d'utilitzar els noms dels

personatges de la *commedia dell'arte*. L'any 1718, una reial ordre prohibí l'*opéra-comique*, que tornà a començar de bell nou a la fira de Saint Laurent. Definitivament els comedians italians s'instal·laren l'any 1724. A partir d'aquell moment, començaren els enfrontaments entre els dos teatres i, encara, amb la *Comédie Française*. Finalment, l'any 1745 l'*opéra-comique* fou suspesa per decisió del consell reial. Dita suspensió durà sis anys, fins al 25 d'octubre de 1751. Mentrestant, l'any 1746, esclatà l'anomenada *querelle des bouffons*, que enfrontà als partidaris de la moderna música teatral italiana del gènere buf i als tradicionalistes defensors del gènere francès, i provocà un canvi de concepció del nou gènere. Durant aquests anys, els elements més grollers de la comèdia i de la farsa es depuraren, a causa de l'increment del sentimentalisme i el moralisme dels llibrets, influenciats per Charles-Simon Favart (1710-1792). Les parts musicals s'augmentaren i s'aproximaren al que es feia al teatre italià. El vodevil desaparegué progressivament reemplaçat per la *comédie mêlée d'ariettes*, que són, com hem dit abans, petites àries de forma simple, però, de creació original. A la darreria de 1750, els autors començaren a crear obres completament originals i l'*opéra-comique* evolucionà cap a un major refinament i s'institucionalitzà lentament. En gener de 1762, es fusionà amb el teatre italià i s'instal·là al palau de Bourgogne. Des d'aquest any fins a la Revolució Francesa fou l'època de major esplendor de l'*opéra-comique*. L'èxit d'aquest tipus de composicions transcendí les fronteres del país gal, instaurant-se a diversos indrets europeus. Al llarg d'aquest període d'esplendor, lluny dels seus orígens, la temàtica de l'*opéra-comique* evolucionà cap a la comèdia sentimental i el didacticisme moralitzador. Els llibretistes, a qui es devien aquests canvis, eren considerats autors principals de les obres, més importants que els compositors. Entre els llibretistes més importants cal destacar a Charles-Simon Favart (1710-1792),⁹¹⁷ Louis Anseaume (1721-1784),⁹¹⁸ Jean-François Marmontel (1723-1799)⁹¹⁹ i Jean-Michel Sedaine (1719-1797).⁹²⁰

La mutació de la temàtica reclamà una música més treballada i complexa. En aquest sentit, la *comédie mêlée d'ariettes* fou una transformació radical. El vodevil prengué una altra significació i fou relegat al final de l'obra a mode de secció

⁹¹⁷ Fou una de les figures més importants en la mutació de la comèdia amb vodevil a la *comédie mêlée d'ariettes*. L'any 1758 fou nomenat director de l'*Opéra-Comique*.

⁹¹⁸ Autor de nombroses peces, fou especialista en comèdies brillants i espirituals i col·laborador assidu de Grétry i Philidor.

⁹¹⁹ Autor de llibrets amb una forta intenció moralitzadora, on la virtut és recompensada i el vici castigat.

⁹²⁰ Important autor dramàtic que col·laborà en nombroses ocasions amb els compositors Philidor, Monsigny i Grétry.

conclusiva i es convertí en una peça estròfica on cada personatge canta una estrofa i al final s'uneixen tots per a treure la moral de la història. Molts dels compositors francesos de l'època contribuïren al desenvolupament d'aquesta nova concepció musical. Entre els més destacats figuren: Pierre-Alexandre Monsigny (1729-1817), François-André Danican, dit Philidor (1726-1795), François-Adrien Boïeldieu (1775-1834), Stanislas Champein (1753-1830), Étienne Nicolas Méhul (1763-1817), Nicolas-Marie Dalayrac (1753-1809), Pierre Gaveaux (1760-1825), André-Ernest-Modest Grétry (1741-1813) i Nicolas Isouard (1775-1818).

La similitud que presentaven aquestes obres amb les sarsueles modernes espanyoles de la segona meitat del segle XVIII –alternança del diàleg amb les peces cantades– i la reforma teatral promoguda pel comte d'Aranda, amb la creació del Teatro de Los Reales Sitios i l'encàrrec de traduccions de diverses peces franceses que anaven a constituir la part més important del nou repertori, permeteren la introducció d'aquest gènere als nostres teatres. A poc a poc anaren apareixent aquest tipus d'obres a les cartelleres de finals del segle XVIII, traduïdes pels principals comediògrafs de l'època. Amb la reforma teatral de principis del segle XIX, que obligà a les companyies a representar només en castellà –apartant momentàniament dels nostres teatres l'òpera italiana–, s'incrementà espectacularment la traducció, programació i, fins i tot, la publicació d'aquestes obres emmarcades dins el terme *ópera-comique*. Cotarelo, que es mostrà en tot moment crític amb aquest gènere, explicà la introducció d'aquest gènere a l'escena espanyola de la següent manera:

*Pero como ya el pueblo no se resignaba a carecer de música en el teatro [a partir de la reforma, amb la desaparició de l'òpera], surgieron entonces y fueron poco a poco aumentando en los seis primeros años del siglo XIX, una especie de zarzuelitas de asunto, en general, francés; algunas italianas, en uno o dos actos, éstas muy pocas; unas y otras traducidas y con la música de sus autores extranjeros, que llevaron el nombre de operetas....el género siguió con vida y quedaron de repertorio unas cuantas para completar funciones o remediar un percance imprevisto o repentino.*⁹²¹

Segons la llista publicada per Cotarelo, a partir de 1800, als teatres nacionals es cantaren les següents operetes: *La posaderita*, *El califa de Bagdad*, *La desdeñosa*, *El crédulo desdeñado*, *El secreto*, *La dama voluble*, *El qui pro quo*, *La melomanía*

⁹²¹ COTARELO, Emilio: *Historia de la zarzuela o sea el drama lírico en España, desde su origen a fines del siglo XIX*, p. 158.

burlada, La esclava persiana, El inquilino, El jockey, Felipe y Juanita, El seductor arrepentido, El reloj de madera, Ls tramas burladas, El capítulo segundo, Quien porfía mucho alcanza, El amor filial, Una travesura, El luto fingido, Palma, Bión, La quinta de Escorondón, El colérico, El criado de dos amos, El eclipse de luna, El traductor, Biblioteca de los zapatos, Mi tía Aurora, El criado fingido, El mismo, Miguel Angel, El Padrastro, El trapisondista, El médico turco, El concierto interrumpido, Los confiteros, El tesoro fingido, El preso, El poeta calculista, La intriga por las ventanas, Milton, El cautiverio aparente, El enredo provechoso, Las astucias amorosas, El delirio, Los lacónicos, El marinerito, La novia impaciente, La prueba feliz, Los ripios del maestro Adam i Picaros y Diego.

Un dels actors que més contribuï a l'auge i al sosteniment d'aquest tipus d'obres fou el cèlebre tenor Manuel García que, a més de cantar-les amb un gust exquisit, compongué i renovà la música d'algunes d'elles.

El melólogo⁹²²

Segons Subirà,⁹²³ evocant paraules de François-Joseph Fétis,⁹²⁴ el *melólogo* és un gènere exclusivament teatral en el qual l'orquestra dialoga amb les paraules de l'actor situat a l'escenari, a fi d'expressar, mitjançant la música, els sentiments que el commouen. En definitiva, el *melólogo* es caracteritza per la combinació del drama parlat i el seu comentari orquestral. Aquest gènere teatral fou ideat pel filòsof, escriptor i músic suís Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), autor de nombroses aportacions musicals a l'*Encyclopedie*, d'un *Dictionnaire de Musique*, editat l'any 1767, i de la cèlebre opera *Le Devin du village* (1753), mantinguda a la cartellera teatral durant més de tres quarts de segle. Rousseau sintetitzà en el seu *Pygmalion* totes les idees que ell

⁹²² El terme *melólogo* fou utilitzat pel musicòleg Rafael Mitjana per a referir-se als monòlegs teatrals amb inclusions de música instrumental a l'estil del *Pygmalion* de Rousseau. Malgrat això, la paraula havia estat poc emprada fins a l'aparició del treball de Josep Subirà, *El compositor Iriarte y el cultivo español del melólogo (melodrama)*, obra de referència sobre el tema. Pocs diccionaris musicals recullen el terme, tal vegada influenciats pel diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola de la Llengua, que no ha recollit en cap de les seves edicions aquesta paraula. Entre els diccionaris musicals que incorporen la paraula *melólogo*, cal destacar el *Diccionario técnico de la Música* de Felip Pedrell, que la defineix com una declamació amb acompanyament musical, i l'actual *Diccionario de la Música Española e Hispanoamericana*, editat per l'SGAE, en el qual Javier Suárez-Pajares aporta una àmplia definició del terme, les seves variants i la introducció del gènere a Espanya.

⁹²³ SUBIRÀ, Josep: *El compositor Iriarte (1750-1791) y el cultivo español del melólogo (melodrama)*. Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1949-50, p. 20.

⁹²⁴ FÉTIS, François-Joseph: *Biographie Universelle des Musiciens*. Paris: Firmin-Didot, 1866-1868. Vol. VIII, p. 336.

mateix havia expressat sobre el paper que la declamació, el recitat, l'orquestra i la representació mímica devien jugar dins l'obra teatral. Es tracta d'una escena lírica, monologada, escrita en novembre de 1762 i estrenada amb música a un petit teatre de Lió el 19 d'abril de 1770 i a la *Comédie Française* de París el 30 d'octubre de 1775, en la qual la part declamada queda realçada per la intervenció de la música, la qual, en alguns casos, també interpreta sonorament la gesticulació de l'actor. La música, escrita pel negociant lionès Horace Coignet, amb aportacions del mateix Rousseau, requereix una orquestra reduïda i consta de nombroses peces musicals, en les quals predomina una gran matisació, essent una música molt expressiva.

Amb aquesta obra, Rousseau revolucionà, d'alguna manera, la utilització de la música instrumental en les obres declamades. Fins aleshores, les peces purament instrumentals incloses en les comèdies havien estat marxes militars, danses, tempestats i altres efectes sonors, és a dir, composicions destinades a descriure, acompanyar o recalcar alguna acció exterior. El seu *Pygmalion* significà el canvi d'aquesta concepció. En ella, la música expressa l'acció interior, principal, de l'obra, així com també les situacions psicològiques que es produeixen a l'escenari, ampliant el paper que la música jugava a l'escena.

L'obra de Rousseau, que segons Cotarelo y Mori⁹²⁵ no obtingué molt d'èxit al seu país, es divulgà ràpidament per diversos països, sobretot, en aquells en els quals es qüestionava amb una major acrimònia l'espectacle operístic. Així, el nou gènere fou acollit amb entusiasme a Alemanya i Espanya, on es desenvoluparen dos tipus diferents de *melólogos* entre els darrers anys del segle XVIII i els primers del XIX.

A Alemanya, després de l'estrena, l'any 1772, del *Pygmalion* de Rousseau a Weimar, amb música nova del compositor alemany Anton Schweitzer (1735-1787), l'escriptor Johann Christian Brandes escrigué, seguint una cantata de Heinrich Wilhelm von Gerstenberg, un "duodrama" en un acte i en prosa amb el títol d'*Ariadne auf Naxos*. L'obra s'estrenà, amb música de Georg Benda (1722-1795), a l'*Schloss Friedenstein* de Ghotia el 25 de gener de 1775 i ràpidament es divulgà per tot el país, suscitant un gran interès. L'obra de Brandes i Benda participava del mateix principi que el *Pygmalion* de Rousseau, la utilització de la música a fi d'expressar els sentiments dels personatges,

⁹²⁵ COTARELO, Emilio: *Historia de la Zarzuela...*, p. 157. Cotarelo fou un crític del *melólogo* del que opinava que era el més soporífer dels gèneres dramàtics.

encara que aportava una important novetat al gènere. Mentre que al *Pygmalion* la part declamada i la música s'alternen, és a dir, les intervencions musicals es produeixen quan l'actor deixa de recitar, a l'*Ariadne auf Naxos*, la declamació es produeix, en gran part, al mateix temps de la música. L'obra presenta un acompanyament orquestral continu, una espècie de música de fons del declamador.

Als teatres espanyols s'escoltaren els dos tipus de *melólogos*. El *Pygmalion* de Rousseau s'estrenà, en la seva versió original en francès, el 25 de gener de 1788 al Teatro de Los Caños del Peral de Madrid, on un any abans havien començat les representacions d'òpera italiana. L'obra fou ben acollida pel públic madrileny. El *Memorial Literario Instructivo y Curioso de la Corte de Madrid* comentà sobre l'obra: "Este es un monólogo con intermedios de música, y al final la estatua habla unas palabras." Segons Subirà,⁹²⁶ al cap d'un mes aparegué la primera traducció castellana del *Pygmalion*, realitzada per Juan Diego Rojo.⁹²⁷ D'altra banda, l'*Ariadne auf Naxos* de Brandes i música de Georg Benda, s'estrenà, traduïda al castellà, l'any 1793 al Teatro del Príncipe de Madrid.

El fet que als teatres espanyols s'escoltés primer el *Pygmalion* que l'*Ariadne auf Naxos* fou, amb tota probabilitat, determinant perquè els autors espanyols que cultivaren el *melólogo* empraren la fórmula proposada per Rousseau per a les seves obres. La tradició espanyola del *melólogo* arranca a la ciutat de Cadis amb l'estrena, al voltant de 1788, de l'"escena lírica original o soliloquio unipersonal en metro endecasilabo

⁹²⁶ SUBIRÀ, Josep: *El compositor Iriarte...*, p. 25.

⁹²⁷ A més de les versions catalanes de l'obra en prosa també començaren a publicar-se algunes versions en vers, tal com ho havia fet l'any 1775 el poeta Arnold Berquin a França. Segons Francisco Lafarga, del *Pygmalion* de Rousseau es realitzaren les següents traduccions:

-*Pigmalion: scena lírica. Traducido del frances al castellano por Don Juan Diego Roxo*. En Madrid. Por Antonio Fernandez. Año de 1788.

-*Pigmalion: scena lírica. Traducida del frances al castellano por Don Juan Diego Roxo*. Cádiz, Juan Ximénez Carreño, 1788.

- *Pigmalion, poema lírico, traducido del francés en prosa, y puesto en verso por Francisco Durán*. Publicat en el *Memorial literario*, vol. XIII (gener de 1788), pp. 163-174.

- *Melodrama frances, intitulado Pigmalion. Poema lirico puesto en verso endecasilabo castellano, por Don Felix Suarez y Panéz*. Con las licencias necesarias, en el Puerto de Santa María. Por Don Luis Luque de Leyva. Años de MDCCLXXXVIII.

- *Pigmalion monologo patetico, Traducido del Frances libremente, y aumentado en verso castellano. Por D. F.M.N. [Francisco Mariano Nipho]*. En Madrid. En la Imprenta de Don Josef de Urrutia. Año de MDCCXC.

- *Pigmalion, escena lírica. Puesta libremente en verso castellano por Don Francisco Durán. Segunda edición, corregida*. En Madrid, por Pantaleon Aznar. Año MDCCXCII.

(LAFARGA, Francisco: "Catálogo de traducciones de comedias francesas", dins *El teatro europeo en la España del siglo XVIII*. Lleida, Edicions Universitat de Lleida, 1997, pp. 278-279).

castellano” titulada *Hanníbal*,⁹²⁸ del popular sainetista Juan Ignacio González del Castillo (1763-1800). Amb anterioritat a aquest treball, González del Castillo, aleshores apuntador de la companyia, ja havia realitzat una versió parafràstica en metre castellà hendecasil·lab del *Pygmalion*. Ambdues obres foren estrenades amb èxit al teatre de la capital andalusa i segons Rafael Mitjana⁹²⁹, aquests dos èxits teatrals, foren els que probablement incitaren a Tomás de Iriarte, que es trobava a Sanlúcar de Barrameda, a escriure el popular i celebrat *Guzmán el Bueno*, que consagrà el gènere a l’escena espanyola.

El *melólogo* d’Iriarte, inspirat en els seus precursors, s’estrenà i publicà a Cadis l’any 1790. Amb lletra i música del mateix Iriarte, un tema d’inspiració històrica i argument totalment nacional, en l’obra s’uneixen les exigències de la poètica neoclàssica amb les novetats de la literatura il·lustrada, el patetisme i la sensibilitat. Un any després, el 26 de febrer de 1791, s’estrenà a Madrid amb un notable èxit. La seva popularitat produí l’apogeu del gènere durant uns anys en què s’arribaren a escriure vora una setantena de títols. Variats en la seva extensió i nombre de personatges –encara que predominaven els monòlegs–, els autors solien emprar per a la seva realització arguments històrics i llegendaris, que, en paraules de Juan Antonio Ríos,⁹³⁰ convidaven a l’excés, ja que els actors veren en el gènere una oportunitat per a poder lluir-se en l’escenari.

L’èxit d’aquestes obres féu sorgir algunes veus contràries al gènere, que llançaren dures crítiques sense a penes argumentació. Fins i tot, començaren a escriure’s algunes variacions còmiques i satíriques, que partint d’una situació semblant a la dels *melólogos* eren protagonitzats pels personatges habituals del sainet. Entre les veus més crítiques es trobava l’insigne escriptor, contemporani d’Iriarte, Félix María de Samaniego (1745-1801), que escrigué la famosa *Parodia de Guzmán el Bueno, soliloquio o monólogo, escena trágico-cómico-lírica unipersonal* amb l’objectiu de ridiculitzar el gènere. Respecte als autors que cultivaren el *melólogo*, Samaniego opinava el següent: “La pereza de nuestros ingenios encontrará un recurso cómodo para

⁹²⁸ L’*Hanníbal* fou interpretat per l’actor Luis Navarro. El mateix Navarro, autor de la companyia que actuava al Teatro de la Cruz, estrenaria l’obra a Madrid el 9 de maig de 1795.

⁹²⁹ LAVIGNAC, Albert: *Encyclopédie de la musique et dictionnaire du Conservatoire*, vol. 4, p. 2178. Recollit per SUBIRÀ, Josep: *El compositor Iriarte...*, p. 252.

⁹³⁰ RÍOS CARRATALÁ, Juan Antonio: “Las parodias del melólogo: Samaniego frente a Iriarte”, p. 91. [En línia] [Ref. del 12 de novembre de 2004] Disponible en web: < http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/06921629890636295209079/p0000001.htm#I_1_>

lucirlo en el teatro, sin el trabajo de pelear con las dificultades que ofrece el diálogo. Cualquier poetastro elegirá un hecho histórico, o un pasaje fabuloso, o inventará un argumento, extenderá su razonamiento, lo sembrará de contrastes, declamaciones, apóstrofes y sentencias, hará hablar a su héroe con el cielo o con la tierra, con las paredes o con los muebles de su cuarto; procurará hacernos soportable tal delirio con la distracción de *allegro*, *adagio*, *largo*, *presto*, con sordinas o sin ellas; y se saldrá nuestro hombre con ser autor de un soliloquio, monólogo o escena trágico-cómica-lírica-unipersonal.”⁹³¹

Malgrat les crítiques rebudes, el gènere fou cultivat als teatres espanyols com un element més, juntament amb la *tonadilla* escènica i el sàinet, dins les complexes funcions teatrals de finals del segle XVIII i principis de XIX. Escrigueren *melólogos* alguns dels autors més destacats d'aquest període, com ara, Luciano Francisco Comella i Vicente Rodríguez de Arellano.

Quant a la música, la majoria de les peces que es conserven pertanyents a aquest gènere és anònima, encara que algunes d'elles estan signades pels compositors de les companyies teatrals madrilenyes d'aquesta època, com Pablo del Moral, o el seu successor, Blas de Laserna, que col·laborà en nombroses ocasions amb Comella.

Com hem dit abans, la música dels *melólogos* tenia que ser molt expressiva. Els llibretistes solien indicar el caràcter de la música que devia recrear l'escena amb l'objectiu d'expressar fidelment les diverses situacions que s'anaven produint al llarg de l'obra. Dita expressió se solia simbolitzar en un adjectiu. D'aquesta manera, és molt freqüent trobar al llarg de l'obra anotacions com les següents: “música agradable”, “música amorosa”, “música brillante”, “música festiva”, “música fúnebre”, “música militar” o “música lúgubre”. En altres ocasions, els llibretistes només es limitaven a indicar al compositor que la música devia expressar una situació, certs estats d'ànim o un sentiment. En aquests casos les fórmules més emprades eren: “música análoga”, “música relativa” o “música correspondiente”, per citar-ne algunes. De vegades, s'imposava la intervenció musical d'una manera inconcreta, per a ometre

⁹³¹ RÍOS CARRATALÁ, Juan Antonio: *op. cit.*, pp. 95-96.

especificacions, bé perquè es consideraven innecessàries o perquè se suposava que el compositor percebria per si mateix el que suggeria l'acció.⁹³²

Per la seva part, els compositors intentaren plasmar en les seves partitures les expressions que el llibretista imposava en les obres. Degut a les limitacions que imposaven els recursos musicals i les exigències del públic de l'època, no resultà una feina fàcil, encara que fou desenvolupada hàbilment si analitzem amb atenció els exemples musicals que s'han conservat. Els compositors empraren una abundant matisació a fi d'indicar i remarcar l'expressivitat musical. La varietat d'aires s'indicà amb l'addició de nombrosos adjectius a les denominacions genèriques de *tempo*, tant italianes com castelleses, emprades a la darreria del segle XVIII. Així, resulta fàcil trobar expressions com “alegro estrepitoso”, “andante lamentable”, “andante grave”, “despacio”, “largo afectuoso”, “algo vivo” o “presto furioso”. Quant a la matisació dinàmica, els compositors solien ser fidels a les indicacions del llibretista, agregant algunes expressions que indicaven els nivells i els efectes sonors que es volien aconseguir. Entre els matisos dinàmics més emprats figuraven, com no, el *forte* i el *piano*, en totes les seves variants castelleses –”suave”, “suavisima”, “fuerte”, “estrepitosa”, “música distante”, etc.–.

En els *melólogos*, la música podia ser introductòria, intermèdia o epilògica i, a més, podia ocupar les pauses de la declamació o subratllar la declamació dels intèrprets, sobretot, en l'escena final de l'obra. La música introductòria se solia anomenar simfonia o obertura i podia presentar un aire solemne o cerimoniós. Quan la música devia ocupar les pauses de la declamació els llibretistes ho solien advertir amb algunes frases explícites i al·lusives a la situació o l'acció de cada cas. La música epilògica solia reduir i condensar el context sonor de la simfonia, encara que, en alguns casos, també es limitava a acomiadar breument l'epíleg del *melólogo*.

Entre les formes musicals, hi trobem marxes, batalles, danses i algun que altre himne, que contribuïa a accentuar el caràcter d'algunes situacions. Si exceptuem aquests casos, la intervenció musical era molt breu i la seva morfologia no obeïa als preceptes formulats per les regles constructives, més bé es basava en el variat propòsit ocasional que la motivava o a les indicacions donades pels llibretistes. Aquesta brevetat feia que,

⁹³² SUBIRÀ, Josep: *El compositor Iriarte*, pp. 405-409. En aquestes pàgines Subirà enumera tot un catàleg de fórmules emprades pels llibretistes.

amb molta freqüència, predominés l'elaboració harmònica sobre la melòdica. Sovintejaven les oposicions i les graduacions en la intensitat sonora i, tant la melodia com l'harmonia, empraven el cromatisme per a expressar alguns sentiments de tristesa o angoixa. En conjunt, s'adverteix un *savoir faire* totalment diferent al que els compositors empraven en els procediments musicals emprats en les obres teatrals, sainets i *tonadillas* que s'estrenaven als nostres teatres, malgrat que els compositors fossin els mateixos.

En definitiva, el *melólogo* fou un gènere efímer, híbrid, des del punt de vista musical, entre allò simfònic i allò dramàtic. El seu moment d'auge finalitzà amb l'inici de la Guerra del Francès i al contrari d'altres països, que introduïren algunes de les aportacions del *melólogo* a les seves òperes nacionals –és el cas del *Singspiel* alemany–, a Espanya no fou determinant per als gèneres dramàtics posteriors, ja que la sarsuela espanyola rarament incorporà recitats sobre la música i elements pantomímics.

Els balls francesos i la seva influència en el ball espanyol

Al llarg del segle XVIII, els balls de societat francesos –minuet, rondó, contradansa i d'altres– s'expandiren per totes les corts europees. A Espanya s'introduïren amb més força amb el canvi de dinastia i prompte monopolitzaren els balls cortesans organitzats pels Borbó. L'elegància i el refinament dels balls francesos, amb l'ús correcte dels braços, el cos i el cap mentre es ballava, captivaren la societat de l'època que els aprengué ràpidament i els posà de moda. Després de superar les reticències inicials, els nous balls s'introduïren a l'escena espanyola de la mà dels ballarins que formaven part de les companyies còmiques espanyoles.

Podríem dir que l'elegància i la correcció arribaren a Espanya amb els balls francesos i es feren presents elevant el nivell d'alguns dels balls de societat espanyols. Sembla que les ensenyances que més influïren en la tècnica espanyola del joc del cap, el gir dels muscles i, sobretot, de la forma de dur els braços i la seva combinació amb el moviment dels peus, foren les de Jean-Philippe Rameau (1683-1764), mestre de dansa d'Isabel de Farnesio, segona esposa de Felip V, ja que la forma amb la qual realitzaven aquests moviments la majoria dels ballarins espanyols de l'època coincidia amb la teoria exposada a l'obra de Rameau. Un altre dels aspectes dels balls espanyols que revolucionaren els balls francesos fou el vestuari. Durant els primers anys del segle

XVIII, a França s'escurçaren les faldes de les ballarines. Amb aquesta mesura s'aconseguí una major llibertat de moviments i un millor desenvolupament de la tècnica dels peus. La innovació no arribà a Espanya fins a la darrerïa del segle, però, una vegada adoptada, es convertí en una de les característiques més típiques de l'escola espanyola del bolero.

Com ocorregué amb els balls italians, la influència dels dos estils, l'espanyol i el francès, fou mútua. Si els balls francesos aportaren elegància i correcció als balls espanyols, aquests contribuïren amb la pràctica correcta del gir dels canells –aspecte tècnic important en la tradició espanyola de la dansa–.

Pel que fa als ballets operístics i al ball escènic, fou important la revolució estètica realitzada a França per Noverre, amb la introducció del mim en el ballet i fusionar-lo amb el ball pur, que, com hem comentat en tractar el ball italià, arribà als nostres teatres amb les ensenyances dels mestres, coreògrafs i ballarins italians que ocupaven càrrecs als teatres nacionals.

Morfologia de les funcions teatrals al principi del segle XIX

Les funcions teatrals de finals del segle XVIII i principis del XIX presentaven unes característiques totalment diferents del que avui entenem per espectacle teatral. Si actualment la funció consisteix en la posada en escena d'una obra, dramàtica o musical, que sovint roman mesos a la cartellera, fins i tot anys, aleshores era molt complexa, ja que a la mateixa funció participaven la declamació, el cant i el ball. Un dels testimonis més directes sobre la forma de desenvolupar-se les funcions d'aquesta època ens l'ofereix, una vegada més, el cònsol francès Andrés Grasset de Saint-Sauver. Al seu escrupolós treball sobre les illes balears i pitiüses, Grasset descriu les representacions que tenien lloc al nostre teatre de la següent manera:

Les representacions es componen de nombroses peces de diferents gèneres: la primera és sempre una tragèdia, o una comèdia; ve seguidament la tonadilla, peça de música espanyola: és una mena de cantata que consisteix, gairebé íntegrament, en floritures vocals molt fatigoses, tant per a l'oïent com per al cantant. Només una veu extraordinàriament flexible pot salvar el caràcter fastigós d'aquests refilets. La poesia ve determinada pel gust del poble: es tracta sempre de les expressions més trivials de les seves relacions amoroses. Aquesta cantata és executada per un actor o una actriu, i en alguna ocasió per tots dos plegats. Alguna vegada també se substitueix la tonadilla

*per un trio o un quartet de música italiana, sobre la qual s'hi arranja, bé o malament, una lletra espanyola. A la tonadilla segueix el bolero, o el minuet fandangado, dansa espanyola executada per un ballari i una ballarina vestida a la majo, o a l'andalusa. Aquesta és una dansa que agrada moltíssim als espanyols, els quals es complauen aplaudint uns moviments i unes contorsions que fan empegueir indefectiblement un estranger. L'espectacle acaba amb un sainet, peceta que plau infinitament al poble, el qual s'hi veu retratat, en els costums i en els hàbits populars, amb una autenticitat colpidora. De vegades el sainet també es compon de dues pecetes que s'interpreten al mateix temps. Aleshores s'aixeca un petit teatre al fons d'ela sala. En aquests es representa, per exemple, una escena de bugaders, mentre que uns sabaters de vell fan la seva interpretació sobre el teatre habitual. Durant la representació, el actors d'ambdues peces s'increpen: el poble està encantat, aplaudeix a rompre, i l'espectador avesat a la decència s'ha d'escapolir apressadament.*⁹³³

La descripció realitzada per Grasset es diferencia del model habitual de desenvolupament de les representacions, que consistia en interpretar, entre les diferents parts –jornades o actes– de les grans obres teatrals –comèdies, tragèdies, òperes i sarsueles–, les peces de teatre breu. Segons Suárez Pajares,⁹³⁴ la interpolació d'aquestes parts eren un imperatiu que venia donat pel gust de l'època, l'afició pels contrastos i per la necessitat de comptar amb punts de distensió obligats en la pràctica al marge de les estructures teòriques que regulaven les grans formes del teatre. El mateix Ramón de la Cruz, justificava aquestes interpolacions com necessàries a fi de restituir als espectadors l'alegria que la dilatada aplicació a un mateix subjecte pogués haver-los fet perdre.⁹³⁵

La dependència teatral del públic, donada, a més de ser considerat una necessitat pública d'entreteniment, per ser una important font d'ingressos per als establiments benèfics, fou determinant a l'hora d'introduir el teatre popular breu, tant en la seva forma cantada –tonadilla– com en la forma declamada –sainet– o ballada –balls–. El seu desenvolupament fou possible malgrat les crítiques rebudes per part d'alguns pensadors, els gustos d'escriptors i compositors⁹³⁶ i la comoditat dels actors.⁹³⁷ A poc a poc el gust del públic es formà de tal manera que la gent acudia al teatre a veure,

⁹³³ GRASSET DE SAINT-SAUVER, André: *Voyage dans les îles Baléares et Pithiouses, fait dans les années 1801, 1802, 1803, 1804 et 1805*, par M. André Grasset de St.-Sauver, jeune, Commissaire des relations commerciales de France, et Consul de S.M.I. et R. aux îles Baléares; auteur du voyage historique, littéraire et pittoresque dans les îles Vénitiennes, p. 115. Traducció a càrrec d'Agustí J. Aguiló publicada l'any 2002, pp. 59-60. Vegeu la bibliografia.

⁹³⁴ SUÁREZ PAJARES, Javier: *Tonadillas (I)*, p. IX.

⁹³⁵ DE LA CRUZ, Ramón: *Teatro o colección de los sainetes y demás obras dramáticas de D. Ramón de la Cruz y Cano*, pp. LXXIII-LXXIV. Cit. per SUÁREZ PAJARES, Javier: *op. cit.*, p. IX.

⁹³⁶ Recordem que el gran sainetista, Ramón de la Cruz, i el gran compositor de tonadillas, Pau Esteve, criticaren, en els seus primers escrits, els gèneres gràcies als quals els coneguem avui en dia.

⁹³⁷ Amb la introducció d'aquestes peces els actors devien declamar, cantar i ballar.

sobretot, aquestes peces de teatre variat, breu i popular, desplaçant l'obra de teatre major a un segon pla. Fins i tot, si la comèdia no cridava molt l'atenció del públic, aquest abandonava el teatre abans de finalitzar la funció.

Quant a l'ordre i els llocs que ocupaven aquestes peces curtes dins la funció teatral, seria una feina àrdua i difícil establir un catàleg amb les diferents combinacions de gèneres, a causa de l'enorme varietat de gèneres que imperava a l'època que estudiem.⁹³⁸ Malgrat això, esbrinant amb deteniment els programes de mà i les cartelleres publicades pels diaris podem aventurar-nos a fer algunes consideracions.

A mitjan segle XVIII, era habitual interpolar, entre les jornades de la comèdia, dues peces breus: un entremès entre la primera i la segona i un sainet entre la segona i la tercera. Amb l'evolució de la *tonadilla* escènica, aquesta desplaçà a l'entremès del primer entreacte, arribant-lo a suplantat totalment. El segon entreacte era ocupat per un sainet, encara que en nombroses ocasions fou suplantat per un ball, desplaçant el sainet al final de l'obra principal. Amb tot, la fórmula més repetida durant la representació d'una obra en tres actes, era la següent:

1r acte comèdia ⇒ *tonadilla* ⇒ 2n acte ⇒ ball ⇒ 3r acte ⇒ sainet

El nombre de peces breus que s'inserien al llarg de la funció depenia del nombre d'actes o jornades que formaven l'obra principal. En les representacions d'obres amb més de tres actes se solien cantar dues *tonadillas* o interpretar més d'un ball i un sainet. En ocasions, la funció teatral s'iniciava amb la interpretació d'una simfonia per part de l'orquestra. Aquest additament purament instrumental era força habitual a les funcions en els quals la música i el cant eren els protagonistes. Ens referim al que les companyies de l'època anomenaven funcions de "canto y versos", habituals al principi del segle XIX, en les quals, juntament amb alguna obra curta declamada, se solia interpretar una sarsuela –en ocasions anomenada *opereta nacional*, en consonància a l'estil de les operetes franceses–, una òpera italiana, naturalment traduïda al castellà,⁹³⁹ o una opereta francesa –anomenades *comédies mêlées d'ariettes* al seu idioma original–, molt de

⁹³⁸ Domingo Garcías estableix un mínim de tretze variants segons la distribució dels distints components de la funció teatral. Veg. GARCÍAS, Domingo: *Teatro y sociedad en la Mallorca del siglo XVIII*, pp. 265-266.

⁹³⁹ Recordem que a partir de l'entrada en vigor de la Reial Instrucció de 1801 es prohibí la representació d'obres en altres idiomes que no fora el castellà.

moda en aquesta època. Quan l'obra principal de la funció era una sarsuela o una òpera se solia eliminar del programa la *tonadilla* escènica i es conservava el ball i, en ocasions, el sainet. Amb aquesta mesura s'intentava evitar el cansament excessiu dels principals cantants de la companyia, la dama i el galant de música i els bufes, a l'hora que s'oferia una funció més variada i divertida pel públic.

Amb tot, podríem concloure aquest capítol dient que el principal objectiu de les companyies era oferir al públic unes funcions el més variades i atractives possible, a fi d'entretenir-lo i, d'aquesta manera, assegurar-se uns ingressos suficients per a la seva supervivència.

Presència i funció de la música a les funcions teatrals

Igual que al llarg de tot el segle XVIII, la música ocupà un lloc destacat dins l'escena teatral espanyola de principis del segle XIX. Integrada en les comèdies i en les diverses formes de teatre breu o com part essencial de sarsueles i òperes, la seva presència fou determinant a l'hora d'instaurar els preceptes de varietat i espectacularitat dins les representacions teatrals. Al mateix temps, podríem dir que la presència constant i contínua de la música al teatre es deriva de la gran varietat que aquesta presenta en les diferents gèneres escènics.

Mentre que en els gèneres musicals per excel·lència, com ara l'òpera, la sarsuela –que al segle XVIII emprava els mateixos procediments que l'òpera, amb la deferència que alternava les parts cantades amb les declamades– o la *tonadilla* escènica, la música s'integra absolutament amb el text i l'espectacle, a la resta de gèneres teatrals, la música ha estat emprada de diferents maneres. Al llarg dels segles, la música ha format part de les obres declamades circumstancialment per a cridar l'atenció de l'espectador i preparar-lo per a l'espectacle que anava a veure; per a distreure l'atenció del públic, amb l'objectiu que aquest no descobrís els trucs tramoístics; per a suggerir situacions; com element integrant de l'acció per a posar un toc d'èmfasi en els moments crucials de l'acció; com element acompanyant de les danses i coreografies inserides en les obres teatrals, o, simplement, com element de varietat de les obres, com hem apuntat abans. En paraules del professor Martín Moreno,⁹⁴⁰ la utilització de la música en el seu doble aspecte, vocal i instrumental, es fa, generalment, amb una precisa finalitat: la música

⁹⁴⁰ MARTÍN, Antonio: *op. cit.*, p. 342.

instrumental s'empra, com hem exposat abans, per a preparar a l'espectador i captar la seva atenció, mentre que la música vocal deu expressar, de la manera més eficaç possible, els afectes continguts en el text.

En ocasions, a causa de la gran interacció entre la música i el text, no resulta fàcil establir amb claredat els límits entre els gèneres estrictament musicals i els gèneres declamats. La diferenciació entre ambdues modalitats, la musical i la declamada, fou força clara durant la primera meitat del segle XVIII, en què a l'escena nacional s'interpretaven, majoritàriament, comèdies i entremesos, amb una mínima participació musical, i òperes italianes i sarsueles nacionals. A mesura que avançà el segle, les tradicions i els gèneres heretats foren sotmesos a transformacions i arribaren a conviure amb espectacles nous en els quals la música fou cada vegada més important. Així, durant la segona meitat del segle XVIII, s'amplià –i, en ocasions, es renovà⁹⁴¹ la participació musical de les comèdies, de les comèdies musicals⁹⁴² i dels sainets i aparegueren la *tonadilla* escènica i el *melólogo*, dificultant la classificació dels gèneres.

Gèneres i obres del repertori musical representades a Palma entre els anys 1800 i 1823

Durant els primers anys del segle XIX, bona part dels gèneres musicals i títols que hem mencionat al llarg d'aquesta secció foren representats al coliseu de Palma per les companyies còmiques que hi treballaren. Així, el públic de Palma gaudí, amb la interpretació de *tonadillas*, sarsueles, operetes⁹⁴³ franceses i òperes italianes traduïdes al castellà –en ocasions adaptades a les particularitats de l'escena nacional– i *melólogos*, dels diferents estils musicals que dominaven l'escena nacional.

Malauradament, com ocorre amb la resta de la cartellera teatral, les dades que hem obtingut sobre la cartellera musical palmesana són força dispars. Del primer període d'activitat teatral al nostre coliseu –1800 a 1808– només disposem dels escassos

⁹⁴¹ Amb freqüència, els compositors i els músics de companyia renovaven i agregaven nous números musicals a les comèdies que gaudien de l'acceptació del públic.

⁹⁴² Sota aquesta denominació s'agrupen les comèdies, aparegudes al llarg dels segles XVII i XVIII, en les quals, a més de les intervencions purament musicals o sonores –caixes, clarins i d'altres–, els dramaturgs incloïen tres, quatre, i de vegades més intervencions cantades. Aquestes obres no són pròpiament una sarsuela, una folia, o una òpera, sinó que es tracta de comèdies en les quals l'argument i el desenvolupament tenen incorporats diversos números cantables per a donar un major interès a l'acció o per a accentuar el lirisme d'alguna escena. D'entre els cultivadors d'aquest gènere cal destacar a Calderón de la Barca, en el segle XVII, i a Cañizares i Zamora, en el XVIII.

⁹⁴³ Es tracta de les òperes còmiques franceses que a les cartelleres palmesanes apareixien com a operetes.

títols que ens ofereixen les actes i els expedients de la Junta de Teatres de Palma i els programes de mà conservats al fons Desbrull, dipositat a l'arxiu municipal, i els publicats per Garcías, pertanyents al seu arxiu personal.⁹⁴⁴ Pel que fa al segon període – 1811 a 1817–, la informació és més completa, gràcies als anuncis de les funcions que inserí la premsa local, encara que, també hi ha períodes en els quals no s'anunciaren les representacions. A més, quasi la totalitat d'aquests anuncis només recollien el títol de la comèdia que anava a representar-se i la indicació de les peces menors –*tonadilla*, ball o sainet– que l'acompanyaven durant la funció, sense incloure-hi el títol d'aquestes. Amb aquesta escassetat de dades, resulta impossible realitzar un estudi rigorós de la cartellera musical del coliseu de Palma, que implicaria, entre altres tasques, la realització d'un estudi comparatiu –dades d'estrena i d'altres– amb les cartelleres d'altres teatres nacionals, la qual cosa ens permetria conèixer amb més detall la circulació del repertori musical. Malgrat això, existeixen coincidències evidents amb les cartelleres que es coneixen dels distints teatres nacionals. Amb aquestes consideracions, al llarg d'aquest capítol ens limitarem a donar a conèixer els gèneres i els títols de les obres del repertori musical interpretades al coliseu de Palma. Juntament amb aquestes dades inserirem, quan es coneguin, els noms dels autors i la data d'estrena absoluta. A més, quan es tracti d'obres estrangeres, s'inclourà la data de la seva estrena a Espanya.

Deixarem de banda les comèdies i els sainets representats a Palma, que, com hem vist, en ocasions també presentaven un bon additament musical. Pels catàlegs publicats per Subirà,⁹⁴⁵ sabem que els compositors que treballaven als coliseus nacionals escrigueren molta música i realitzaren nombrosos arranjaments destinats a les representacions d'aquest tipus d'obres. Malauradament, són poques les vegades que s'anunciava la participació musical en una comèdia o en un sainet. Per aquesta raó, suposem que no tota la música que solia acompanyar a aquestes obres quan eren representades als teatres madrilenys era interpretada al coliseu de Palma.

De les dades obtingudes sobre la cartellera palmesana inferim que, al llarg dels anys que ací estudiem, el gènere més representat al coliseu de Palma fou, sens dubte, la *tonadilla* escènica. Seguiren en importància, segons el nombre de representacions, els balls –que igual que la *tonadilla* i el sainet, es programaven a diari–, l'opereta francesa

⁹⁴⁴ GARCÍAS, Domingo: *El teatro en Palma (1800-1810)*, pp. 175-215

⁹⁴⁵ SUBIRÀ, Josep: *La tonadilla escénica i Catálogo de la sección de música de la Biblioteca Municipal de Madrid*.

traduïda al castellà, el *melólogo*, i, finalment, les sarsueles i òperes nacionals i les òperes italianes traduïdes al castellà.

Les sarsueles i les òperes d'autors espanyols.

Són pocs els títols d'obres musicals nacionals que es representaren al coliseu de Palma al llarg del període que estudiem. Així, per exemple, de les vint-i-set sarsueles que escrigué i adaptà Ramón de la Cruz al llarg de la seva vida, només una es representà al coliseu de Palma. No obstant això, podem assegurar que les sarsueles i les òperes nacionals foren obres molt apreciades pel públic de Palma, ja que la majoria d'elles foren reposades en nombroses ocasions. D'entre elles destaca, amb molta diferència sobre la resta, el “drama joco-serio” en dos actes titulat *La Isabela*, amb lletra de Luciano Francisco Comella i música de Blas de Laserna.⁹⁴⁶ Qualificada pels diaris locals d’“òpera joco-seria”⁹⁴⁷ o, simplement, d'òpera, l'obra de Comella s'estrenà al Teatro del Príncipe de Madrid en el mes de febrer de 1794, per la companyia de Manuel Martínez. Prova de la gran acceptació que tingué l'obra a Palma, és el testimoni que deixà *El amigo de la humanidad* a les pàgines del *Diario de Mallorca* en comentar l'assistència de públic a les tres funcions del mes d'agost de 1811, en les quals es representà aquesta òpera: “He estado en el teatro los tres dias que ha durado la ópera de la Isabela, en que los actores se han esmerado en agradar al público. En todos fué grande el concurso, pero en el primero y el tercero fué tal que muchas personas no hallaron ni lunetas ni palcos para verla...”⁹⁴⁸

Altres obres genuïnament espanyoles que agradaren al públic de Palma foren la sarsuela *El licenciado farfulla*, de Ramón de la Cruz i música d'Antonio Rosales, músic

⁹⁴⁶ SUBIRÀ, Josep: *Un vate filarmónico: Don Luciano Comella*, p. 31. Aquesta obra és la mateixa que Carmena (CARMENA y MILLÁN, Luis: *Crónica de la ópera italiana en Madrid desde 1738 hasta nuestro días*, p. 53) qualifica d'italiana, “cantada con letra española”, i la que el mateix Subirà, al seu estudi sobre l'òpera a Barcelona (SUBIRÀ, Josep: *La ópera en los teatros de Barcelona*, vol I, p. 68), publicat uns anys abans que el primer treball citat, recull com espanyola però amb música anònima. A la crítica apareguda al *Diario de Mallorca*, el 13 d'agost de 1811, el crític la qualifica d'òpera italiana. Amb tot, suposem que el grau d'italianització de la música teatral espanyola havia arribat a unes cotes molt elevades –recordem que hi havien *tonadillas* que semblaven operetes italianes (*Diario de Mallorca*, 8 de juliol de 1811)– arribant-se a la confusió d'autors. D'altra banda, també cap la possibilitat que Comella utilitzés números musicals de diversos autors italians i espanyols contemporanis per a posar-li música a la seva òpera. Com veurem més endavant, quan tractem les òperes italianes traduïdes al castellà, aquesta pràctica era força habitual en aquesta època.

⁹⁴⁷ *Diario de Mallorca*, 9 d'agost de 1811.

⁹⁴⁸ *Diario de Mallorca*, 16 d'agost de 1811.

de la Capella Reial i autor de nombroses *tonadillas*,⁹⁴⁹ i *El letrado engañado y gitanilla fingida por amor*. Qualificada pels diaris locals d'òpera jocosa o opereta bufa –per la seva similitud amb les operetes franceses–, la sarsuela *El licenciado farfulla* s'estrenà al Teatro del Príncipe de Madrid l'1 de juliol de 1776, amb el següent repartiment: Polonia Rochel (*Cataula*), Gabriel López àlies *Chinita* (*Farfulla*), Tadeo Palomino (*Perico*), Lorenza Santisteban (*Casilda*), José Espejo (*Don Lesmes*) i Vicente Sánchez Camas (*Don Fernando*). L'argument de l'obra és senzill. Un exaprenent de barber madrileny, *Farfulla*, arriba a l'hostal d'un poble, on es troba amb un criat, antic conegut d'ell. Entre ambdós es proposen fer algunes burles als hostes, privant-los de joies i diners. La primera víctima és un mercader, després un oficial de l'exèrcit, enamorats tots dos d'una dama francesa que també és enganyada per *Farfulla*. Ni la mateixa *Cataula*, criada de l'hostal i núvia del seu amic, es lliura de les urpes del truà, que després intenta fugir amb el botí. Des de la seva estrena l'obra es representà, amb diverses introduccions, de diverses maneres –només per homes o dones– i amb tot tipus de modificacions, fins ben entrat el segle XIX. Segons Cotarelo,⁹⁵⁰ una de les raons del gran èxit de la sarsuela i, tal vegada, la seva vertadera novetat degué de consistir en la música, que era una barreja d'aires espanyols. Pel text sabem que hi havia “coplas de Caballo”, seguidilles i “tonos de folías y de jácara”, alguns d'ells de caràcter paròdic, com l'aire poètic que canta *Don Lesmes*. Amb el pas dels anys, la música original de Rosales fou ampliada o, simplement, substituïda –com era habitual– per una altra, més d'acord amb els gusts de les diferents èpoques. D'aquesta manera, quan la sarsuela es representà a Palma se li agregaren algunes peces musicals noves. Així, l'any còmic de 1811, quan la companyia anuncià la representació de la sarsuela, especificà: “La que ademas de los graciosos tiempos de música nacional que le caracterizan, será adornada con otros de la bella italiana, y un nuevo final de que carecia.”⁹⁵¹ El mateix ocorregué l'any 1816. Aquell any, quan el *Diario Balear* anuncià la sarsuela, agregà: “Bien conocida por su genial lenguaje y enredo gracioso de la fabula; haviendose añadido varias piezas de música nuevas, que contribuyen al mejor adorno de esta pieza recomendable.”⁹⁵² Respecte a la *Gitanilla fingida por amor*, suposem que es tracta de l'òpera –anunciada com a òpera, opereta o opera nacional– en un acte del compositor Blas de Laserna, de la qual desconeixem l'autor del llibret, i que es representà per

⁹⁴⁹ COTARELO, Emilio: *Don Ramón de la Cruz y sus obras*, p. 169.

⁹⁵⁰ COTARELO, Emilio: *Don Ramón de la Cruz...*, p. 169.

⁹⁵¹ *Diario de Mallorca*, 23 de gener de 1812.

⁹⁵² *Diario Balear*, 2 d'octubre de 1816.

primera vegada al Teatro de la Cruz de Madrid el 25 de novembre de 1799, per la companyia de Luis Navarro. Segons l'anunci de la funció, reproduït per Cotarelo,⁹⁵³ l'obra era de *música y versos*, la qual cosa explicaria que en alguna ocasió els diaris palmesans la qualificaren d'opereta.⁹⁵⁴

A més de les obres que hem esmentat, durant aquests anys es representaren altres dues òperes nacionals amb música de compositors italians establerts a España. Una fou *El indolente poltrón*, amb lletra del cèlebre comediògraf Luciano Francisco Comella i música de José María de los Reyes Francesconi y Suffó, espòs de la gran tiple espanyola, María López, i músic i compositor de companyia dels teatres de Barcelona i Madrid.⁹⁵⁵ L'òpera, en dos actes, s'estrenà el 12 de novembre de 1804 al Teatro de Los Caños de Peral i, segons Subirà,⁹⁵⁶ no obtingué molt èxit. Així, doncs, no és estrany que només es representés dues vegades al nostre coliseu. L'altra obra d'autor italià fou *El tío y la tía*, de llibret desconegut i música de l'italià establert a Espanya Esteban Cristiani.⁹⁵⁷ Aquesta opereta s'estrenà el 25 de gener de 1805 al Teatro de la Cruz de Madrid. Al coliseu de Palma fou interpretada l'any còmic de 1816 per Damiana Ridaura, Manuela Carvajal, Antonia Perales, el galant de música, Francisco Valenzuela i Antonio Domínguez. A l'anunci de la funció, Antonia Perales, "dama de versos" de la companyia, inserí la següent nota: "Antonia Perales Dama de versos, representará en la ópera el papel de la vieja; y no siendo el cantado de su profesion espera de la atencion de los espectadores, le disimularán sus faltas, que pueden suplir los buenos deseos que tiene de complacer y agradar á un público tan respetable y benigno." És molt probable que per a la interpretació d'aquesta òpera l'orquestra del teatre fos ampliada, ja que,

⁹⁵³ COTARELO, Emilio: *Isidoro Máiquez y el teatro de su tiempo*, p. 618.

⁹⁵⁴ *Diario de Mallorca*, 25 d'octubre de 1811.

⁹⁵⁵ Són poques les dades que coneixem d'aquest compositor italià. L'any 1798, Francesconi arribà al teatre de la Santa Creu de Barcelona, procedent del Teatro de Los Reales Sitios. A la ciutat comtal treballà durant tres anys –1798, 1799 i 1800–. En 1803, després de dos anys d'absència, tornà al teatre de la Santa Creu de Barcelona i l'any còmic següent fou contractat per al Teatro de Los Caños del Peral, on treballà juntament amb Pablo del Moral. A partir d'aquest any, Francesconi desenvolupà la seva vida professional als teatres de la cort: l'any còmic de 1805 el començà al Teatro de Los Caños de Peral i a partir del 16 d'agost també treballà al Teatro del Príncipe; els anys còmics de 1806 i 1807, al Teatro de la Cruz i l'any còmic de 1808, al Teatro del Príncipe.

⁹⁵⁶ SUBIRÀ, Josep: *Un vate filarmónico: Don Luciano Comella*, p. 36. Més dur fou Cotarelo (COTARELO, Emilio: *Isidoro Máiquez...*, p. 211), que li posà el qualificatiu de "muy mala".

⁹⁵⁷ Esteban Cristiani i el seu germà Eugenio formaven part d'una de les nombroses companyies d'òpera italianes que actuaven als nostres coliseus a la darrerria del segle XVIII. En virtut de la nova reforma, Eugenio es quedà sense treball, a causa de tenir que cantar en castellà. Malgrat això, tots dos decidiren quedar-se a Madrid, on treballaren durant molts anys. Segons Cotarelo (COTARELO, Emilio: *Isidoro Máiquez...*, p. 97), Esteban Cristiani és autor, a més de l'obra que ens ocupa, de les següents sarsueles: *El enredo provechoso*, *El hospital de amor*, *El criado de dos amos*, *Ramona y Roselio* i *La biblioteca de los zapatos*.

segons l'anunci del diari, l'obra es representà "con todo su aparato y grande orquesta".⁹⁵⁸ No hi ha dubte que l'òpera de Cristiani agradà al públic de Palma. Al contrari que l'òpera de Francesconi, que només es representà dues vegades –en anys còmics distints–, l'opereta de Cristiani es representà cinc vegades dins el mateix any còmic.

Amb tot, els dies i els anys còmics en els quals es representaren aquestes obres foren:

<i>La Isabela</i>	14 representacions
	Any còmic 1811: Agost 9 Novembre 6, 7 Desembre 3 Febrer 11 (1812)
	Any còmic 1812: Abril 21, 22, 29 Agost 16
	Any còmic 1814: Novembre 10
	Any còmic 1816: Agost 7, 8 Octubre 14 Novembre 18
<i>El licenciado farfulla</i>	5 representacions
	Any còmic 1811: Gener 23, 24 (1812)
	Any còmic 1813: Setembre 18
	Any còmic 1816: Octubre 2, 3
<i>El letrado engañado y gitanilla fingida por amor</i>	7 representacions
	Any còmic 1811: Octubre 25, 26, 27
	Any còmic 1812: Maig 8, 9 Juliol 4, 5
<i>El indolente poltrón</i>	2 representacions
	Any còmic 1811: Novembre 5
	Any còmic 1816: Novembre 22
<i>El tío y la tía</i>	5 representacions
	Any còmic de 1816: Juny 27, 28 29. Desembre 9, 10

Les òperes italianes traduïdes al castellà

Com ja hem comentat, durant el darrer quart del segle XVIII es començaren a traduir i adaptar a l'escena espanyola algunes òperes italianes, que eren interpretades

⁹⁵⁸ *Diario Balear*, 26 d'abril de 1816.

pels excel·lents cantants de *tonadillas* que formaven part, sobretot, de la companyia còmica espanyola que representava al madrileny Teatro del Príncipe. També hem apuntat, com a possibles causes d'aquesta activitat operística, la creixent afició al gènere, la gran qualitat dels cantats espanyols i la política de traduccions iniciada amb la reforma teatral del comte d'Aranda. Doncs bé, sembla que aquestes traduccions i adaptacions –gran part d'elles realitzades pel comediògraf català Luciano Francisco Comella– tingueren una gran acceptació, ja que la majoria dels títols estrenats a la darrera del segle XVIII romangueren als repertoris de les companyies còmiques espanyoles, almenys, fins la segona quinzena del segle XIX, en la qual l'òpera italiana, cantada per italians, començà a dominar l'escena nacional.

Al llarg dels anys que abraça aquest estudi, al teatre de Palma es representaren algunes d'aquestes òperes. La seva representació exigia dels cantants de les companyies un gran esforç, ja que la majoria d'ells no les havien estudiat i, fins i tot, algunes ni les coneixien, per la qual cosa se solien representar poques vegades. Una de les més celebrades fou *El matrimonio secreto*, amb llibret de Giovanni Bertati –basat en la comèdia de David Garrick i George Colmann *The clandestine marriage* (1766)– i música del napolità Domenico Cimarosa (1749-1801). Considerada l'obra mestra de Cimarosa i la millor mostra del gènere buf d'origen napolità, aquesta opera obrí el camí al sentimentalisme romàntic. S'estrenà, amb molt èxit, al teatre de la Cort de Viena el 7 de febrer de 1792 i, ràpidament, començà a representar-se a la resta dels teatres europeus. Així, el 22 de maig de 1793, s'estrenà a Espanya, al teatre de la Santa Creu de Barcelona i el 21 de setembre d'aquest mateix any es representà al Teatro de Los Caños del Peral. Fou aquesta darrera representació la que, amb tota probabilitat, escoltà Comella, que residia en aquella època a Madrid, i decidí adaptar a l'escena nacional. Dos anys després, el 7 de desembre de 1795, es representà, al Teatro del Príncipe de Madrid, *El matrimonio secreto*, “traducido libremente del italiano al español” per Comella.⁹⁵⁹ Vertaderament la transformació que sofrí l'obra fou important. Alguns dels personatges havien canviat el seu nom: el comte Robinson, havia perdut el nom i només havia conservat el títol nobiliari; Fidalma, germana del ric comerciant Geronimo, ara és Mónica; Paolino, comptable al servei de Geronimo, és Faustino; Carolina, filla menor de Geronimo, i casada secretament amb Paolino, és Rosa, i Elisetta, filla major de

⁹⁵⁹ *EL MATRIMONIO SECRETO. / DRAMA EN MÚSICA.. / EN DOS ACTOS. / TRADUCIDO LIBREMENTE DEL ITALIANO AL ESPAÑOL / POR DON LUCIANO FRANCISCO COMELLA.* (BN sig. T-24041).

Geronimo, havia canviat el seu nom per Mariquita. L'únic personatge que conservà el seu nom original fou Geronimo. A banda d'aquesta adaptació dels noms a l'escena nacional, Comella també adaptà l'obra al teatre de l'època. Pel que fa a la música original de Cimarosa, sembla que es respectaren la majoria dels números musicals – excepte els recitatius, que havien estat transformats en parts declamades– que incloïa l'òpera. Si comparem la versió de Bertati de la primera representació amb la de Comella, ens adonem que en aquesta darrera han estat suprimides algunes de les peces musicals de Cimarosa i en el seu lloc s'han agregat altres, probablement d'autors contemporanis.⁹⁶⁰

Així, al primer acte:

PRIMER ACTE	
Versió italiana (Bertati/Cimarosa)⁹⁶¹	Versió castellana (Comella)⁹⁶²
Scena I	
Introduzione: “Cara, non dubitar” Paolino, Carolina.	
Duetto: “Io ti lascio perchè uniti” Carolina, Paolino.	Duo: “Vete, vete dueño amado” Rosa, Faustino.
Scena III	
Aria: “Udite, tutti, udite” Geronimo	Aria: “Oidme, si, oidme” Gerónimo
Scena IV	
Terzetto: “Le facio un inchino” Carolina, Elisetta, Fidalma.	Terceto: “Señora Condesa” Rosa, Mariquita, Mónica.

⁹⁶⁰ Aquesta pràctica era força habitual als nostres teatres. Amb el pas dels anys, la música original d'una obra s'anava adaptant al gust de les diferents èpoques. En aquest cas, sembla que la incorporació de noves peces, més que l'adaptació al gust de l'època –l'obra ja duia música italiana–, fou conseqüència de la dilatació i la transformació que sofriren algunes parts de l'obra.

⁹⁶¹ *IL MATRIMONIO SEGRETO / dramma giocoso / PER MUSICA / IN DUE ATTI / da Rappresentarsi / nel Teatro di Corte, / L'ANNO 1792. / In Vienna. Libretto e guida all'opera a cura di Alessandro Di Profio. La versió es pot consultar a la pàgina web:*

<http://www.teatrolafenice.it/upload/allegati/uploadFILE/3321/matrimonio_dc.pdf>.

⁹⁶² *EL MATRIMONIO SEGRETO. / DRAMA EN MÚSICA.. / EN DOS ACTOS. / TRADUCIDO LIBREMENTE DEL ITALIANO AL ESPAÑOL / POR DON LUCIANO FRANCISCO COMELLA. (BN sig. T-24041). Aquesta versió no està dividida en escenes, per la qual cosa no les indiquem.*

<p style="text-align: center;">Scena V</p> <p>Aria: “È vero che in casa” Fidalma.</p>	
<p style="text-align: center;">Scena VII</p> <p>Cavatina: “Senza, senza cerimonie” Conte.</p>	<p>Cabatina: “Nadie, nadie se incomode” Conde</p>
<p style="text-align: center;">Scena VIII</p> <p>Quarteto: “Sento in petto un fredo gelo” Conte, Elisetta, Carolina, Fidalma.</p>	<p>Quarteto: “En el pecho un hielo frio” Conde, Mariquita, Rosa, Faustino.</p> <p>Aria: “Si mi queja al disimulo” Mariquita.</p>
<p style="text-align: center;">Scena X</p> <p>Duetto: “Signor, deh, concedete” Paolino, Conte.</p>	<p>Duo: “Señor, señor perdona” Faustino, Conde.</p>
<p style="text-align: center;">Scena XI</p> <p>Aria: “Perdonate, signor mio” Carolina.</p>	
<p style="text-align: center;">Scena XIII-XVI</p> <p>Finale primo: “Tu mi dici che del Conte” Geronimo, Elisetta, Fidalma, Paolino, Carolina, Conte.</p>	<p>Aria: “Sin embargo, dueño mio” Faustino.</p> <p>Aria: “Nos la pegan tanto, tanto” Conde</p>
	<p>Final: “Sin motivo Mariquita” Gerónimo, Mariquita, Mónica, Faustino, Rosa, Conde.</p>

Segons el llibret de Comella, desapareixen, respecte a l’original italià, la introducció pròpiament dita –la versió castellana comença directament amb el duo, al qual segueixen els diàlegs entre Rosa i Faustino–, l’ària de la cinquena escena cantada per Fidalma i l’ària cantada per Carolina a l’onzena escena. En canvi, se li afegeixen tres àries, una cantada per Mariquita, una altra cantada per Faustino i l’altra pel Conte.

Pel que fa al segon acte:

SEGON ACTE

Versió italiana (Bertati/Cimarosa)	Versió castellana (Comella)
Scena I	
Duetto: “Se fiato in corpo a vete” Geronimo, Conte.	Duo: “Por fuerza, o por agrado” Geronimo, Conde.
Scena III-IV	
Terzetto: “Sento, oimé: che mi vien male” Paolino, Fidalma, Carolina.	Terceto: “Yo no sé que me dá, cielos” Faustino, Mónica, Rosa.
Scena V	
Aria: “Pria che spunti in ciel l’aurora” Paolino.	Aria. “Antes que la aurora venga” Faustino.
Scena VII	
Aria: “Son lunatico bilioso” Conte.	Aria: “Un doctor y otros tres sabios” Conde.
Scena IX	
Terzetto: “Cosa farete? Via, su, parlate” Fidalma, Elisetta, Geronimo.	
Scena XII	
Scena: “Come tacerlo poi, se in un ritiro” Carolina.	
Scena XIV	
Quintetto: “Deh, lascite ch’io respiri” Carolina, Conte, Elisetta, Fidalma, Geronimo.	
Scena XV	
Aria: “Se son vendicata” Elisetta	
Scena XVIII	
Duetto: “Il parlar di Carolina” Conte, Elisetta.	
Scena ultima	
Finale: “Deh, ti conforta, o cara” Paolino, Carolina, Elisetta, Fidalma, Geronimo, Conte.	Aria: “Al mar mas caudaloso” Gerónimo.
	Aria: “Al dexar mi dueño amado” Rosa.
	Quinteto: “Permitidme que respire” Rosa, Conde, Mariquita, Mónica, Gerónimo.
	Final: “El afán de doña Rosa” Conde, Mariquita, Faustino, Rosa, Mónica, Gerónimo,

Fins a la setena escena es respecten els números musicals. A partir d'aquí, comencen els canvis. El tercet de la novena escena, interpretat per Fidalma, Elisetta i Geronimo, i el recitatiu acompanyat de la dotzena escena, interpretat per Carolina –amb Elisetta, Fidalma i Geronimo–, són substituïts per dues àries, una cantada per Geronimo i l'altra per Rosa. Cap a la fi de l'obra, són suprimits l'ària d'Elisetta de la quinzena escena i el duo de la divuitena escena, interpretat pel Comte i Elisetta. D'aquesta manera, la versió de Comella no presenta cap número musical entre el quintet i el final, només diàlegs entre els personatges. Amb tot, podríem dir que la versió de Comella, respecta els números musicals més destacats de l'obra de Cimarosa.

L'òpera es representà a Palma el 23 de juny de 1812⁹⁶³ i, en total, aquest any còmic es representà onze vegades. Més que la representació, el vertader mèrit dels còmics palmesans fou l'esforç que degueren realitzar per a aprendre una obra que, segons el crític de l'*Aurora*, no coneixien. A més, alguns dels còmics que prengueren part a les representacions d'aquesta obra a penes sabien cantar o, almenys, interpretar els nombrosos números musicals col·lectius (duos, trios, quartets, quintets i sextets) que incloïa l'òpera.⁹⁶⁴ Després de representar-se durant quatre dies seguits, l'*Aurora*, reconegué l'esforç realitzat per la companyia amb la següent crítica:

Si la Aurora (con el unico fin de ilustrar) critica algunos dias piezas y actores; justo es que aplauda con el público imparcial, a los que tan felizmente han desempeñado estos dias la difícil y encantadora opera del Matrimonio secreto: es ciertamente de admirar, que los que carecen de todo conocimiento musico, fiados unicamente á su oido y memoria, enprendan, y lo que mas es, consigan cantar piezas de tan combinada egecucion.

El talento musico del señor Pavía, se ha escedido á si mismo esta vez, y si á la constancia y aplicacion de los actores se debe una gran parte del buen exito de la opera; igual ó mayor debe tributarse, á la paciencia, maña y saber con que este digno profesor ha salido á cabo con tamaña empresa, cuyo trabajo no puede ser apreciado justamente, si no por quien tenga algun conocimiento en la materia.

*Asi pues reciban musicos y actores las gracias, por el acierto con que lo han desempeñado; y anomados por este suceso, no desistan ni se enperecen en seguir proporcionando al público tan melodiosos ratos.*⁹⁶⁵

⁹⁶³ Hi ha la possibilitat que ja s'hagués interpretat al nostre coliseu durant els primers anys del segle XIX, encara que no tenim constància d'aquest fet.

⁹⁶⁴ Els personatges de l'obra eren sis. Com ja hem vist, en les companyies còmiques espanyoles que actuaren al nostre coliseu les parts cantades solien ser interpretades per la dama i el galant de música i els bufes. Malgrat que als llistats de les companyies aparegueren integrant la secció de cantat, la resta dels còmics a penes tenien nocions musicals i solien intervenir en els cors.

⁹⁶⁵ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 27 de juny de 1812.

Traduccions i adaptacions d'òperes realitzades pel mateix Comella, que també es representaren al coliseu de Palma, foren *La escuela de los celosos*, *El avaro* i *La Nina*,⁹⁶⁶ de la qual parlaren més àmpliament, per ser un dels exemples més representatius de les diferents versions que es podien realitzar d'un llibret i de la música que l'acompanyava.⁹⁶⁷ Segons els expedients de la Junta de Teatres de Palma, l'òpera *La escuela de los celosos*, es representà al nostre coliseu a mitjan mes de febrer de 1802,⁹⁶⁸ encara que suposem que aquesta no fou l'única vegada que es representà. Es tracta de l'òpera *La scuola dei gelosi*, amb llibret de Caterino Mazzolà i música d'Antonio Salieri (1750-1825) estrenada el 27 de desembre de 1778 al *Teatro San Moisè* de Venècia. L'òpera s'estrenà amb èxit a Espanya, al Teatro de Los Caños del Peral, l'1 de març de 1791. Igual que l'anterior, Comella realitzà la traducció i l'adaptació a l'escena espanyola d'aquesta òpera, que es representà per primera vegada el 12 de novembre de 1797, al Teatro de la Cruz de Madrid.⁹⁶⁹ El dia de la seva estrena fou interpretada per Lorenza Correa (*La condesa de Valle-hermoso*), Bernardo Gil (*Conde*), Mariano Querol (*D. Blas, esposo de Doña Mariquita*), Joaquina Arteaga (*Doña Mariquita*), Manuel García Parra (*Abate*), Josep García (*Clemente, criado*) i Manuela Correa (*Carlota*). No hem pogut contrastar els dos llibrets –l'italià i el castellà– però suposem que les transformacions, igual que a l'anterior, foren nombroses. Pel que fa a l'òpera *El Avaro*, aquesta es representà a Palma el 26 d'agost de 1813, dia del benefici de la dama de música de la companyia, Juana Palomera. Es tracta de l'adaptació de l'òpera *L'Avaro*, amb música, segons Carmena,⁹⁷⁰ de Giuseppe Sarti (1729-1802). La versió de Comella⁹⁷¹ s'estrenà el 9 de desembre de 1796, dia de

⁹⁶⁶ A més d'aquestes quatre –*El matrimonio secreto*, *La escuela de los celosos*, *El avaro* i *La Nina*– Comella també realitzà la traducció de l'òpera *La cifra*, amb llibret de Lorenzo da Ponte (1749-1838) i música d'Antonio Salieri (*LA CIFRA, / OPERA JOCOSA / EN DOS ACTOS ARREGLADA DEL TEATRO ITALIANO AL ESPAÑOL, / POR / DON LUCIANO FRANCISCO COMELLA. / EXECUTADA POR LA COMPAÑIA / DEL SEÑOR LUIS NAVARRO. / MADRID: MDCCXCIX. / LA OFICINA DE DON ANTONIO Y DON JOSEF CRUZADO. / CALLE DEL PRADO, DONDE SE HALLARÁ. BN, sig. T-24042 i T-24178*). Aquesta adaptació fou estrenada el 8 de juliol de 1799 al Teatro de la Cruz de Madrid.

⁹⁶⁷ Hem escollit aquesta obra per ser una de les que es representaren al nostre teatre en els anys que estudiem. Com ja demostrà Subirà (SUBIRÀ, Josep: *Variadas versiones de libretos operísticos*), el fet de variar el llibret original d'una òpera era un procediment força habitual.

⁹⁶⁸ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 2.

⁹⁶⁹ *LA ESCUELA DE LOS ZELOSOS. / OPERA BUFA / EN DOS ACTOS: / TRADUCIDA DEL ITALIANO, Y ARREGLADA AL TEATRO ESPAÑOL / POR D. LUCIANO FRANCISCO COMELLA. / EXECUTADA POR LA COMPAÑIA / del Sr. Luis Navarro. // Madrid. Imprenta de Cruzado (BN, sig. T-24173).*

⁹⁷⁰ CARMENA y MILLÁN, Luis: *Crónica de la ópera italiana...*, p. 54.

⁹⁷¹ *EL AVARO, / DRAMA JOCOSO EN MÚSICA, / EN DOS ACTOS. / ARREGLADO LIBREMENTE DEL TEATRO ITALIANO AL ESPAÑOL. / POR DON LUCIANO FRANCISCO COMELLA. / QUE A*

l'aniversari de la Reina, al Teatro del Príncipe de Madrid, per la companyia de Luis Navarro.

Una altra de les òperes que es representaren a Palma durant els anys que estudiem fou *Elisa o el monte de San Bernardo*. Al programa de mà d'aquella funció s'explicava, igual que l'any anterior s'havia fet amb la representació de *La Nina*, l'argument de l'òpera, que era el següent:

*Teorindo, pintor de grande ingenio pero de mediana fortuna, se enamoró en Genova de la hija única de un comerciante acaudalado, y fue de ella correspondido. Pidiódele por esposa á su padre; mas éste no cosiderándole bastante rico, se opuso al matrimonio á pesar de la tierna inclinacion de su hija. El joven, despues de haber puesto en práctica inútilmente todos los medios que le sugiere su pasion para lograr el consentimiento del padre de Elisa, parte de Génova desesperado, con la idea de alejarse para sienpre del objeto de su cariño, á cuya posesion no le es permitido aspirar. Llega al monte de S. Bernardo, en cauyas asperezas se sepulta devorado su corazon de la profunda melancolía que un amor sin esperanza puede producir en un alma sensible. El dueño de la hospedería establecida en aquel sitio para alivio de los viageros, procura consolarle y restablecer sus debilitadas fuerzas, y consigue despues de muchas instancias hacerle confesar la causa de su desventura. Para ver si su mal tendria algun remedio, le aconseja que envíe un propio á Génova á saber noticias de Elisa. La vuelta de este reduce al pobre Teorindo á la mas furiosa desesperacion; pues por él recibe una carta de un amigo suyo, que le participa como su amante, árbitra ya de si misma por la muerte de su padre, le había sido infiel marchándose de Génova aconpañada de un cierto Cárlos, amigo y confidente de Teorindo. El furo y el delirio que se apoderan de este con semejante noticia: la llegada de Elisa á aquellos nevados montes; y el modo como se sinceran y conciertan su casamiento, forman el enlace y conclusion del drama cuya admirable música está perfectamente acomodada á las diversas imágenes y sentimientos que presenta.*⁹⁷²

Per l'aparició a l'argument de Carlos i el nom del protagonista, Teorindo, podríem suposar que es tracta de l'*Elisa ossia il monte S. Bernardo*, de Johann Simon Mayr (1763-1845), estrenada a Malta l'any 1801 i posteriorment, el 5 de juliol de 1804, al *Teatro San Benedetto* de Venècia. Ara bé, no tenim constància que l'òpera de Mayr hagués estat traduïda o adaptada al teatre espanyol per algun dels comediògrafs nacionals de l'època. A més, sembla poc probable que els cantants de les companyies còmiques espanyoles que actuaven al nostre coliseu poguessin representar tota una

LOS AÑOS DE NUESTRA AUGUSTA SOBERANA, / executó la Compañia del Sr. Luis Navarro el dia 9 de Di- / ciembre del año de 1796. // En la Libreria de Cerro (BN, sig. T-24052).

⁹⁷² Programa de la funció de benefici d'Andreu Pavia, mestre de música de la companyia còmica de Palma, realitzada el 22 de desembre de 1813. Col·lecció particular de l'autor.

òpera cantada en italià. En canvi, si que es traduí l'*Elisa ou le voyage au Mont-Bernard*, òpera en dos actes, amb llibret de Jacques-Antoine Révéroni de Saint-Cyr i música de Luigi Cherubini (1760-1842), estrenada el 13 de desembre de 1794 al teatre Feydeau de París.⁹⁷³ La traducció castellana s'estrenà, amb poc èxit, el 10 de febrer de 1803 al Teatro de Los Caños del Peral.⁹⁷⁴ Ara bé, el nom del personatge principal d'aquesta òpera, *Florindo*, no coincideix amb el de l'argument que publiquem, i *Carlos* ni tan sols hi apareix. Així, doncs, l'única dada segura que podem oferir sobre l'òpera *Elisa o el monte de San Bernardo* és que es representà al coliseu de Palma el 22 de desembre de 1813, dia del benefici d'Andreu Pavia, músic de la companyia còmica d'aquell any.

Amb tot, els dies i els anys còmics en els quals es representaren aquestes òperes traduïdes al castellà foren:

<i>El matrimonio secreto</i>	12 representacions
	Any còmic 1812: Juny 23, 24, 25, 26, 30
	Agost 8, 9, 13, 14, 26, 27
	Any còmic 1813: Gener 21 (1814)
<i>Nina</i>	1 representació
	Any còmic 1812: Desembre 22.
<i>El Avaro</i>	1 representació
	Any còmic 1813: Agost 26
<i>Elisa o el monte de San Bernardo</i>	1 representació
	Any còmic 1813: Desembre 22.

Èxit i adaptacions de l'òpera *Nina* i la seva representació a Palma.

El 22 de desembre de 1812, s'estrenà al teatre de Palma l'òpera en dos actes *Nina*, amb motiu de la funció de benefici d'Andreu Pavia, mestre de música de la companyia còmica que dirigia Felipe Pallarés. Es tracta d'un drama musical traduït al

⁹⁷³ *ELISA, / OU / LE VOYAGE AU MONT-BERNARD, / OPERA EN DEUX ACTES. / Paroles du Citoyen R. S. C. / Musique du Citoyen CHÉRUBINI. / Prix, 30 sols; et 40 sols avec la gravure. / PARIS, / Chez Hurr, Libraire, Merchand de Musique et / d'Estampes, rue Honoré, vis-à-vis les Jacobins, / N° 70, et ua Théâtre de la rue Feydeau. / Et chez DENNÉ et CHARON, Passage de la rue / Feydeau.*

Aquest exemplar es pot consultar a la següent pàgina web:

<<http://visualiseur.bnf.fr/Visualiseur?nompage=WEBCCACAT&lan=FR&adr=62.43.137.42&Interne=fal se&O=NUMM-48363&Notice=37239464&>>.

⁹⁷⁴ En aquesta òpera tampoc es posen d'acord Carmena i Cotarelo. Carmena (CARMENA, Luis: *Crónica de la ópera italiana...*, p. 41) li posa música de Mayr, cosa poc probable, si tenim en compte l'any de la seva estrena a Itàlia, que es quan vertaderament l'obra comença a adquirir una certa rellevància. Per la seva part, Cotarelo (COTARELO, Emilio: *Isidoro Máiquez...*, p. 159) parla de l'òpera de Cherubini, el manuscrit de la qual es conserva a la Biblioteca Històrica de Madrid.

castellà, una peça de caràcter sentimental, que havia estat representada amb èxit als teatres espanyols i europeus. L'obra presenta molts dels trets principals del gènere sentimental: protagonistes sensibles i virtuosos, amors contrariats, pare injust i egoista, causant de la desgracia dels joves enamorats, penediment, perdó i escenes de gran patetisme. Segons el llibret,⁹⁷⁵ l'acció es desenvolupa en un temps i lloc indeterminat, a un jardí pròxim a un castell, a les afores d'un poble. L'argument, segons l'anunci repartit per l'*Aurora Patriòtica Mallorquina*, era el següent:

*Nina (que así se llama) muchacha sensible y de bellas qualidades, ama tiernamente á Lindoro⁹⁷⁶ con quien debe casarse á gusto de su padre [el comte]. Este, á quien se presenta novio mas rico, le prefiere al enamorado Lindoro. Riñe Lindoro con el nuevo pretendiente, sale muy mal herido y lo dexan por muerto á la vista de la amorosa y tierna Nina; y es tal es sentimiento y perturbacion que este incidente le causa, que pierde la razon conservando siempre la memoria de su Lindoro. Con Lindoro habla, á Lindoro busca, para Lindoro coge flores y hace ramilletes, en una palabra Lindoro es el nombre que siempre está en sus labios como en su corazon. Pero Lindoro que no ha muerto de las heridas como se creía, se presenta al padre de Nina y vé el infeliz estado á que se halla reducida por su amor. El padre bien arrepentido de haber ocasionado tal desgracia á su hija, procura volverla al estado de razon. Una ama y una criada acompañan siempre á Nina siguiendole el humor, y cmpadeciendo su locura alivian en cuanto pueden su dolencia. Mas como solo Lindoro puede sanarla, procuran que Nina le vea, le hable y se desengañe de que no ha muerto, y de que solo para ella vive. Esta tiernísima escena produce el efecto deseado, y Nina recobra por fin el juicio con sumo placer y alegria de todos; con lo que se concluye la accion.*⁹⁷⁷

La versió representada al coliseu de Palma era la mateixa que havia estrenat la companyia de Francisco Ramos el 9 de desembre de 1795 al madrileny Teatro de la Cruz, amb motiu de l'aniversari de la Reina María Luisa, realitzada pel cèlebre comediògraf Luciano Francisco Comella. No obstant això, aquesta traducció lliure i arranjamet de l'italià al castellà, realitzada per Comella, representa un dels darrers esglaons evolutius de l'obra de Marsollier, des de la seva estrena a París a la darrereria del segle XVIII.

⁹⁷⁵ *Nina ossia La pazza per amore. Commedia in prosa ed in verso tradotta dal francese. Musica di G. Paisiello.* Milano, Carisch editore, 1940.

⁹⁷⁶ A l'original francès el protagonista masculí es deia Germeuil. Recordem que la versió que es representà a Palma fou la que havia estat traduïda de l'italià, que havia canviat el nom de Germeuil per Lindoro, més acord amb els gusts d'aquell país.

⁹⁷⁷ *Aurora Patriòtica Mallorquina*, 20 de desembre de 1812.

Durant la segona meitat del segle XVIII, en la cultura francesa, sobretot a partir de Diderot, començà a difondre's un nou mode de considerar la bogeria: més que una deformació de la raó, una font de veritat i superació del límit. D'entre tots els tipus de bogeria, l'amorosa fou la que més cridà l'atenció dels literats. Aquest fenomen, com molts altres d'aquell segle, arribà d'Anglaterra, amb la difusió del romanç sentimental, i tingué les seves fonts en autors com Richardson, Mackenzie i Sterne. En particular, el personatge de Clementine, embogida d'amor al *Sir Charles Grandison* de Richardson, provocà l'aparició a França de nombroses *Nouvelles Clementines*. Sembla que el llibretista francès Benoît-Joseph Marsollier des Vivetières es basà en una història real, de la qual se serví F. T. M. Baculard d'Arnaud en "La nouvelle Clementine" (*Délassements de l'homme sensible*, Paris, 1783), per a escriure el llibret de *Nina ou la folle pour amour*, una comèdia en un acte i en prosa, *mêlée d'ariettes*, a la qual posà música el compositor Nicolas-Marie Dalayrac. La comèdia musical s'estrenà el 15 de maig de 1786 a la *Comédie Italienne* de París, interpretant la part de Nina la famosa actriu i cantant francesa Rose Lefèvre Dugazon.

L'èxit de l'obra fou considerable i ràpidament es traduí a diversos idiomes. L'any següent de la seva estrena, es representà a Londres, sota el títol de *Nina, or The Love-distressed Maid*, i a Hamburg com *Nina, oder Wahnsinn aus Liebe*. L'any 1788 es representà a Itàlia, al Teatro della Villa Reale de Monza i al Teatro della Cannobiana de Milà, en una traducció realitzada per Guiseppe Carpani, però, amb la música original de Dalayrac. La traducció de Carpani seguí amb força fidelitat l'original francès, encara que existeixen algunes diferències. Els personatges que hi intervenen són els mateixos i estan caracteritzats de manera semblant, però apareixen amb un altre nom. Així Germeuil és Lindoro i Elise és Susanna. L'any següent, el mateix text italià, amb algunes peces poètiques introduïdes per Giambattista Lorenzi, *Direttore per la Comica del Real Teatrino di Corte*, fou musicat de nou pel compositor Giovanni Paisiello (1740-1816), que es trobava a Nàpols, després de la seva estada a Sant Petersburg, ocupant el càrrec de mestre de cambra i compositor de la cort de Ferran IV. Les noves peces agregades per Lorenzi foren tres: el cor *Se il cor gli affetti suoi* –a l'escena VIII–, l'ària de Susanna *Per l'amata padroncina* –a l'escena IX– i el final *Mi sento... oh Dio! ...che calma*. La resta del llibret italià era la traducció realitzada per Carpani. Aquesta segona versió italiana, amb música de Paisiello, s'estrenà el 25 de juny de 1789 a San Leucio, al costat de Caserta, al Palazzo reale il Belvedere, en ocasió d'una visita de la

Reina Maria Carolina als habitants d'aquella petita població creada per Ferran IV. L'èxit fou estrepitos. A partir d'aquell moment començà a representar-se al Teatro dei Fiorentini de Nàpols, sempre en un acte i amb els diàlegs en prosa.

L'any 1790 es representà al mateix Teatro dei Fiorentini una nova versió de l'obra en dos actes, corregida i ampliada per Lorenzi. Per a l'ocasió, Paisiello agregà tres peces noves: la cançó del pastor *Già il sol si cela dietro alla montagna*, interpretada al so d'una caramella, la cavatina del *balio* Giorgio *Ah! Eccellenza!* i el quartet al final del primer acte *Come!... Ohimè! ...partir degg'io*. La darrera versió italiana d'aquesta obra, la quarta, s'escoltà per primera vegada al R. D. Teatro di Corte di Parma, l'any 1794. L'exigència de facilitar l'execució de l'obra als cantants refractaris a la recitació en prosa imposada a les anteriors versions, més que la voluntat de posar-la en l'esquema majorment difós de l'òpera italiana, sembla que fou la causa per la qual se substituïren, en aquesta darrera versió, els diàlegs en prosa per recitatius secs, convertint la comèdia en òpera pròpiament dita.

L'obra s'estrenà a Espanya al teatre de la Santa Creu de Barcelona, on es representà el 4 de novembre de 1789, pocs mesos després de la seva estrena absoluta a San Leucio. Evidentment, es tractava de la segona versió italiana, en un acte i amb música de Paisiello, a la qual Lorenzi havia agregat les tres peces de les quals hem parlat abans. La mateixa versió es representà l'1 de maig de 1790 al Teatro de Los Caños del Peral per la companyia d'òpera dirigida per Giacomo Panati. Tant a Barcelona com a Madrid l'obra fou ben acollida pel públic. A Madrid es mantingué dotze dies seguits en cartell, interpretada, entre altres actors, per: Anna Benini Mengozzi, primera dama, en el paper de Nina; Guiseppe Bertelli, primer tenor absolut, en el paper de Lindoro; Gerolamo Vedova, suplent de buf, en el paper del Comte, pare de Nina; Rosalinda Pellizoni, segona bufa, en el paper de Susanna, governanta de Nina, i Vincenzo Pavia, en el paper de Giorgio. El llibret es publicà l'any 1790, en una edició bilingüe, en italià i castellà.⁹⁷⁸ Com solia ser habitual, en aquest tipus d'edicions, la traducció s'ajusta totalment al text italià, respectant, fins i tot, totes les indicacions que incloïa el llibret italià.

⁹⁷⁸ NINA / O SIA LA PAZZA PER AMORE, / COMMEDIA DI UN ATTO / IN PROSA, ED IN VERSO PER MUSICA / TRADOTTA DAL FRANCESE / DA RAPPRESENTARSI NEL TEATRO / DE LOS CAÑOS DEL PERAL, / Che a beneficio de'Reggi Hospitali Generale, / e della Passione di questa Corte, amministra / la Reggia Assemblea del suo Governo. / ESSENDO DIRECTORE / IL SIGNOR GIACOMO PANATI. / CON PERMISSIONE: / MATRIT: NELLA STAMPERIA D'GONZALEZ. / MDCCXC (BN, sig. T-21268).

L'obra es tornà a representar el 13 de juliol de 1793, al Teatro de Los Caños del Peral, mantenint-se en cartell durant els mesos de juliol i agost. En aquesta ocasió es tracta de la versió en dos actes preparada per Lorenzi i Paisiello, és a dir, la tercera versió italiana. En efecte, el llibret bilingüe⁹⁷⁹ publicat per a l'ocasió es presenta sensiblement canviat respecte al de l'anterior. El text sembla més depurat i alleugerit, amb la clara intenció de donar major rellevància a la part musical de la comèdia, que havia canviat la seva denominació per *melodramma per musica*. La governanta de Nina torna a recuperar el nom d'Elise, que era l'original a la comèdia de Marsollier. En aquesta ocasió el paper de Nina fou interpretat per Anna Morichelli, primera dama de la companyia d'òpera que dirigia Antonio Satini. Junt amb ella figuraven en el repartiment Giuseppe Simoni, que interpretava els papers de Lindoro i del pastor que canta; Francesco Albertarelli, en el paper del Comte; Rosalinda Pellizzoni, que tornà a interpretar el paper d'Elisa –Susanna a l'anterior versió–; i Luigi Bonfanti, en el paper de Giorgio.

Sembla que l'èxit d'aquesta obra entre el públic espanyol fou la principal causa per la qual el cèlebre comediògraf Luciano Francisco Comella decidís adaptar-la a l'escena nacional. L'obra, amb el títol de *La Nina*, s'estrenà el 9 de desembre de 1795, amb motiu de l'aniversari de la Reina María Luisa, al Teatro de la Cruz de Madrid. L'òpera *joco-seria*, en dos actes, *traducida libremente y arreglada del italiano al español*, fou representada per la companyia de Francisco Ramos. El dia de l'estrena, l'actriu Antonia Prado interpretà el paper de Nina; Vicente Sánchez Camas, el de Lindoro; Sebastian Briñoli, el del Comte; Mariana Márquez, el de Susana; Vicenta Laporta, el de Carlota, i Tomás Ramos, el de Jorge. L'obra es mantingué vuit dies en cartell. Vertaderament, Comella havia fet una traducció lliure del text italià, alhora que l'adaptà al teatre espanyol del seu temps. Les transformacions foren nombroses. Pel que fa al text, Comella emprà el vers en lloc de la prosa, eliminà el personatge del pastor – que a la versió italiana cantava la cançó *Già il sol si cela* durant el primer acte– i agregà un nou personatge, Carlota, institutriu de Nina –en realitat innecessari, ja que l'única missió que li encomana l'autor és la de relatar els fets que havien produït la bogeria a Nina–, allargà alguns diàlegs i incidents i, finalment, accentuà el to sentimental i

⁹⁷⁹ NINA, / O SIA / LA PAZZA PER AMORE. / MELODRAMA PER MUSICA, / DA RAPPRESENTARSI NEL TEATRO / DE LOS CAÑOS DEL PERAL / NELL'ESTATE DE L'ANNO DE 1793. / SIENDO DIRETTORE E IMPRESARIO / DON ANTONIO SATINI. / CON PERMISSIONE. / MADRID: NELLA ESTAMPERIA DE GONZALEZ (BN sig. T-24569).

dramàtic d'algunes situacions. Pel que fa a la música, sembla que no es respectà estrictament l'original de Paisiello, agregant-hi, igual que ho havia fet amb *El matrimonio secreto*, algunes peces d'altres autors contemporanis. Si comparem la versió italiana amb la de Comella, ens adonem que en aquesta darrera han estat suprimides algunes de les peces musicals de Paisiello i en el seu lloc s'han agregat altres. Així, si comparem el primer acte:

PRIMER ACTE

Versió italiana (Lorenzi/Paisiello)⁹⁸⁰

Versió castellana (Comella)⁹⁸¹

Escena I

Introduzione: “Dormi, o cara”
Coro, Giorgio, Susanna

Introducción: “Duerme Niña”
Todos, Jorge, Susana.

Coro: “Dormi, o cara”
Coro

Escena III

Aria: “È sì fiero il mio tormento”
Conte

Aria: “Es tan fiero mi tormento”
Conde

Escena IV

Aria: “Del suo mal non v'affligite”
Giorgio

Aria: “Por su mal no paseis pena”
Jorge

⁹⁸⁰ *Nina ossia La pazza per amore. Comedia in prosa ed in verso tradotta dal francese. Musica di G. Paisiello.* Edizione riveduta da Carlo Gatti. Milano, Carisch editore, 1940.

⁹⁸¹ *LA NINA. / OPERA JOCO-SERIA / EN DOS ACTOS. / TRADUCIDA LIBREMENTE, Y ARREGLADA DEL ITALIANO AL ESPAÑOL / POR D. LUCIANO FRANCISCO COMELLA, / QUE HA DE REPRESENTAR LA COMPAÑIA / del Sr. Francisco Ramos el dia 9 de Diciembre de 1795, / en celebridad del feliz cumpleaños de la REYNA / NUESTRA SEÑORA (BN, sig. T-23924).* Aquesta versió no està dividida en escenes, per la qual cosa no les indiquem.

Escena VI

Aria: “Il mio ben quando verrà”
Nina

Cabatina: “Quándo mi bien aquí vendrá”
Nina

Escena VIII

Coro: “Si el cor, gli affetti suoi”
Susanna, Coro

Canción: “Si con todas vosotras”
Susana

Canzone: “Lontana da te”
Coro, Nina

Terceto: “Distante de tí”
Carlota, Susana, Nina

Escena X

“Già il sol si cela”
Pastore

Aria: “No sé si podrá el alma”
Conde

Aria: “No temo sus enojos”
Lindoro

Duo: “Esto es cierto, ó yo deliro?”
Lindoro, Conde

Quartetto: “Come!...Ohimè!...partir
degg’io”
Nina, Susanna, Conte, Pastore.

Final: “Dónde iré? Dexar no puedo”
Nina, Susana, Lindoro, Conde

A la darrera escena d’aquest primer acte es troben les diferències més significatives entre els dos llibrets. Amb l’eliminació del personatge del pastor, la cançó que aquest cantava –*Già il sol si cela*– a l’inici de la desena escena al llibret italià, desapareix del llibret de Comella. El passatge declamat s’allarga i s’introdueixen dues àries, una d’interpretada pel Comte i l’altra per Lindoro, i un duo entre els dos personatges que acabem d’esmentar.

Pel que fa al segon acte:

SEGON ACTE

Versió italiana (Lorenzi/Paisiello)**Versió castellana (Comella)**

Escena I

Aria: “Per l’amata padroncina”
Susanna

Aria: “Si su vida con mi vida”
Susana

Escena III

Cavatina: “Ah! Eccellenza!”
Giorgio

Aria: “Oh! Nina, mitiga”
Conde

Escena IV

Duetto: “Son io desto, o pur deliro?”
Lindoro, Conte

Sexteto: “Hijo mio, mi Lindoro”⁹⁸²
Conde, Lindoro, Susana, Carlota, Nina,
Jorge

Escena V

Cavatina, Recitativo e Aria: “Questo è dunque il loco usato”
Lindoro

Cabatina: “Este juzgo que es el sitio”
Lindoro

Escena VII

Coro: “Cantiam, Nina, cantiamo”
Coro, Nina

Aria: “Por solo un pique”
Jorge

Recitado: “Mi padre? Mi padre ha dicho:”
Nina

Aria: “Ay amor, en tanto apuro”
Nina

Duetto: “Oh momento fortunato!”
Lindoro, Nina

Duo: “Oh Momento venturoso”
Lindoro, Nina

Finale: “Mi sento...Oh Dio!...che...calma!”
Nina, Susanna, Lindoro, Conte, Giorgio,
Coro

Final: “De nuevo, oh Cielo! el pecho”
Nina, Lindoro, Carlota, Conde, Jorge,
Susana, Coro.

⁹⁸² No sabem amb certesa si aquest número era musical.

En aquest segon acte, les diferències entre les dues versions són més significatives. De la versió de Paisiello, només es respecten: l'ària de Susana, a la primera escena; la cavatina de Lindoro, a la cinquena escena; el duo interpretat per Lindoro i Nina, i el final d'aquest segon acte. Desapareixen de l'original la cavatina de Giorgio, el duo de Lindoro i el Comte, el recitatiu i l'ària de Lindoro i el cor *Cantiam, Nina, cantiamo*, i se li afegeixen tres àries i un recitat.

No obstant això, aquesta no fou la darrera versió de Comella. L'obra es tornà a representar l'1 de maig de 1799 per la companyia de Francisco Ramos al Teatro del Príncipe de Madrid. En aquesta ocasió, l'obra oferia alguns canvis, tant en la versificació com en la música, a més d'incorporar nous personatges. El compositor encarregat de fer els arranjaments musicals fou Pablo del Moral, compositor d'aquella companyia còmica, que cobrà tres-cents setanta rals, per compondre quatre peces de música, un cor i arranjaments de l'òpera.⁹⁸³

Com hem dit, l'òpera *Nina* es representà al coliseu de Palma el 22 de desembre de 1812. Els intèrprets foren: Juana Palomera, en el paper de Nina; Francisca García, en el de Susana; la senyora López –que no figurava a l'elenc presentat per l'autor–, en el de Carlota; Pascual Boix, en el de Lindoro; Felipe Blanco, en el del Comte; i Pedro Ferrer en el de Jorge. La versió que es representà al nostre coliseu sembla ser la mateixa que realitzà Comella, encara que, com especificava al programa el mateix Pavia, beneficiat d'aquesta funció, només havia pogut reunir algunes de les peces musicals que formaven l'òpera. Segons el crític de l'*Aurora Patriótica Mallorquina*, Andreu Pavia havia escrit algunes de les onze peces que s'interpretaren al nostre coliseu: “Lo cierto es que sin este auxilio hubiera quedado incompleta la òpera, faltándole ciertas piezas de música, cuya mayor alabanza consiste en haberse escuchado con gusto al lado de la incomparables del maestro Paissiello.”⁹⁸⁴ Segons el llibret publicat a Palma,⁹⁸⁵ que contenia la lletra de les peces musicals que es cantaven en l'òpera, les onze peces que es cantaven eren les següents:

⁹⁸³ ASENJO BARBIERI, Francisco: *Biografías y documentos sobre música y músicos españoles*, p. 282.

⁹⁸⁴ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 31 de desembre de 1812, p. 332.

⁹⁸⁵ LETRA / QUE SE CANTA / EN LA ÓPERA DE LA NINA, / SEGUN / SE REPRESENTA EN ESTA CAPITAL. / PALMA. / IMPRENTA DE MIGUEL DOMINGO. / AÑO DE 1812. El mateix dia de l'estrena, el *Diario de Palma* anunciava la seva venda (*Diario de Palma*, 22 de desembre de 1812, p. 460).

Primer acte:

Introducció: “Duerme o Nina”. Tots, Jorge, Susana.

Ària: “Es tan fiero mi tormento”. Comte.

Cavatina: “Quando mi bien aquí vendrá”. Nina.

Cançó: “Si con todas vosotras”. Susana.

Tercet: “Distante de ti”. Carlota, Susana, Nina.

Recitat: “¡Que fiero mal!”. Nina.

Final: “¿Donde iré? Dexar no puedo”. Nina, Susana, Lindoro, Comte.

Segon acte:

Ària: “De mi amada señorita”. Susana.

Cavatina: “Este juzgo que es el sitio”. Lindoro.

Recitat: “¡Oh caro, oh feliz sitio!”. Lindoro.

Ària: “Por solo un pique”. Jorge.

Recitat: “¿Mi padre? ¿mi padre ha dicho?”. Nina.

Ària: “¡Ay amor! En tanto apuro”. Nina.

Duo: “¡Oh momento venturoso!”. Lindoro, Nina.

Cor final: “¡Oh que gusto! ¡que alegría!”. Tots.

Si comparen les dues versions, la que es representava a Palma i la de Comella, observarem que al nostre coliseu no es cantaven l'ària de Jorge *Por su mal no paseis pena*, l'ària del Comte *No sé si podrá el alma*, l'ària de Lindoro *No temo sus enojos* i el duo interpretat per Lindoro i el Comte *Esto es cierto, ó yo deliro?* –aquestes tres darreres agregades en la versió de Comella– del primer acte. En canvi s'afegí el recitat *¡Que fiero mal!* interpretat per Nina. Al segon acte, la primera ària que canta Susana a la versió de Comella –*Si su vida con mi vida*–, canvia la lletra i se sembla molt més a la versió original italiana en la versió de Palma, com es pot veure al següent quadre comparatiu.

Quadre compartiu de la lletra de l'ària de Susana del segon acte de l'òpera “La Nina”.

Versió italiana	Versió de Comella	Versió de Palma
Per l'amata padroncina Sempre è poco quel che fo: È sì cara e sì buonina, Che spiegarlo oh Dio! non so.	Si su vida con mi vida yo pudiera conservar, en su obsequio agradecida la ofreciera sin tardar.	De mi amada señorita siempre esclava yo seré; es tan buena, es tan amable, que explicarlo ¡Oh Dios! no sé.
L'amo tanto, che per lei La mia vita spenderei, Nè compenso alcun desio, Perchè servo all'amor mio, Perchè servo alla pietà.	Hado fiero, en tal tormento ten piedad del mal que siento: los que prueban mis angustias compadezcan mi pesar.	La amo tanto que por ella hasta mi vida daría, ni recompensa deseo, porque sirvo al amor mio y con él á la piedad.
Ah se mio è il suo dolore Il mio core e'l Ciel lo sa.		¡Quanto siento su quebranto y no lo puedo explicar!

A més, desapareix l'ària del Comte *Oh! Nina mitiga*, el sextet *Hijo mio, mi Lindoro* –encara que creiem que no es cantava– i quasi tot el final d'aquest segon acte,

del qual només es cantava el cor final *¡Oh que gusto! ¡Que alegría!*, interpretat per tots els personatges de l'obra. Una altra de les peces d'aquest acte que presenta alguna variació respecte a la versió de Comella és la cavatina –cavatina, recitatiu i ària a la versió italiana– de Lindoro *Este juzgo que es el sitio*. En aquesta ocasió, a la versió palmesana es combinen les dues versions. Així, s'empra la lletra de la primera estrofa de la versió de Comella i es respecta el recitatiu de la versió italiana, desapareixent definitivament l'ària de Lindoro.

*Quadre compartiu de la lletra de cavatina de Lindoro del segon acte de l'òpera
"La Nina".*

Versió italiana Cavatina, recitatiu i ària	Versió de Comella Cabatina	Versió de Palma Cabatina i recitatiu
Questo è dunque il loco usato, Dove Nina ognor sen viene; Qui dà sfogo alle sue pene, Seco Amor s'asside qui.	Este juzgo que es el sitio donde viene el bien que adoro, aquí busca á su Lindoro, aquí amor ve su dolor;	Este juzgo que es el sitio donde viene el bien que adoro, aquí busca á su Lindoro, aquí amor vé su dolor;
Quegli augelli, e questo prato, Queste aurette lusighiere Mi ritornano al pensere Quanto fui felice un dì.	estas aves, y aqueste prado; estas auras lisonjeras me recuerdan placenteras quando fué feliz mi amor.	estas aves, y aqueste prado; estas auras lisongeras me recuerdan placenteras quando fue feliz mi amor.
Oh caro, o fido seggio! Io pur mi voglio Posar qua su. (<i>Si mette a sedere sul sedile</i>). Subita fiamma io provo? Oh ciel, non reggo! Questo é il trono d'Amor. Nume, perdona, Eccomi a'piedi tuoi. Pietoso nume, Pon fine a' nostri mali. Ah tu deh brilla Dell'errante fancuilla Alla mente agitata, e tu la calma Vi riconduci, Amor. Se cari ognora Ti sono i cour che accendi, Saggia, qual era un dì, Nina mi rendi.	Amor alumbra el discurso de Nina Ilumina su mente, Vuélvela al fino esposo, Vuélvela al padre amado; No dexes olvidado, Lo que tu amor formó: de tí salió la flecha, que el pecho me pasó; la vida que aproveha á quien razón faltó.	¡Oh caro, oh feliz sitio! Yo quiero al ménos sentarme en él; mas qual rápida llama siento...¡oh Dios! no puedo!...este es el trono de amor...¡oh Dios perdona!...veme á tus pies rendido. Numen piadoso, por fin á nuestros males; ¡ay! Tú ilumina de la errante muchacha la mente tratornada, y dulce calma restituye amor. Si los pechos que inflammas te merecen piedad, vuelve á Nina adorada el ser primero.
Rendita al fido amante, Rendita al genitore; La tua bell'opra, Amor, Non oblidar così.		
Che da te vien, rammenta, Lo stral che la ferì; Ch'è un vano don la vita, A chi ragion smarrì.		

La resta de números musicals –l'ària de Jorge *Por solo un pique*, el recitat de Nina *Mi padre? Mi padre ha dicho*, l'ària de Nina *Ay amor, en tanto apuro* i el duo interpretat per Lindoro i Nina *Oh! Momento venturoso*– de la versió de Comella, es

conserven a la versió de Palma. Malauradament, no sabem quins eren els números dels quals havia escrit la música el compositor de la companyia Andreu Pavia, encara que un d'ells podria ser el recitat *¡Que fiero mal!*, interpretat per Nina, que no apareix a la versió italiana ni a la de Comella. Peça que, amb tota seguretat, seria interpretada amb l'acompanyament instrumental del clave, d'igual manera que la resta de recitatius de les òperes italianes.

Per a l'estrena de l'obra a Palma, el dia 22 de desembre de 1812, es publicà el llibret del qual ja hem parlat àmpliament. Sembla que l'òpera agradà al públic de Palma i es tornà a representar alguna que altra vegada. L'any còmic següent, el 22 d'octubre de 1813, es tornà a representar amb molt poca concurrència. El crític de l'*Aurora*, reprovà l'actitud del públic: "La noche del 22 del corriente en que se cantó la ópera de la NINA, hubo muy poca concurrència, al paso que está lleno el coliseo, sienpre que se representa algun mamarracho indigno de un público civilizado. Muy atrasados estamos, y es preciso que el gobierno trate de proporcionar educación á todas las clases de la sociedad, y de inspirar por quantos medios estén á su arbitrio, aficion á lo bueno y aversion á las indecencias, groserias y ridiculeces que tanto gustan por lo general = *El censor de mal humor*."⁹⁸⁶ El mateix dia de la representació, el *Diario Político y Mercantil de Palma* inserí, a la seva secció d'anuncis, el següent avís: "Impreso. Letra que se canta en la ópera titulada la Nina. Se hallará en la librería de Domingo."⁹⁸⁷ Aquesta és la darrera notícia que tenim de les representacions de l'òpera *Nina*. Com que els còmics anaven i venien de teatre en teatre, sembla que, llevat d'aquests dos anys, ja no es tornà a representar al nostre coliseu.

Les òperes còmiques franceses traduïdes al castellà.⁹⁸⁸

Juntament amb la *tonadilla*, l'opereta francesa fou el gènere musical més interpretat al nostre coliseu. La semblança que presentava el gènere amb la sarsuela moderna espanyola i la reforma teatral impulsada pels neoclassicistes, amb l'abolició del cant italià, facilità la introducció d'aquest tipus d'obres als repertoris de les companyies còmiques espanyoles. Com ja hem comentat, durant els sis primers anys del

⁹⁸⁶ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 24 d'octubre 1813.

⁹⁸⁷ *Diario Político y Mercantil de Palma*, 22 d'octubre de 1813.

⁹⁸⁸ Per a la localització de les versions franceses hem utilitzat el catàleg de traduccions inclòs al treball editat per Francisco Lafarga i publicat per la Universitat de Lleida, titulat *El teatro europeo en la España del siglo XVIII*.

segle es traduïren nombroses “zarzuelas de asunto francés” –com les anomenava Cotarelo– que foren ben acollides pels actors i, sobretot, pel públic. Prova d’aquesta acceptació foren les reposicions d’una mateixa obra al llarg dels anys còmics. Com podem observar més endavant, cada vegada que es representava una obra d’aquestes característiques solia romandre a la cartellera, almenys, dos dies, la qual cosa només ocorria amb les obres dramàtiques d’espectacle –comèdies heroiques, de màgia i d’altres–, que utilitzaven molta tramoia i música, amb unes posades en escena espectaculars. D’aquesta manera, el nou gènere omplí el buit que havia deixat l’òpera italiana i, alhora, alleugerí la tasca dels cantats de les companyies, ja que aquestes obres eren més curtes –un o dos actes– i solien presentar més parts declamades i menys peces cantades que les òperes. En ocasions, a causa de la seva curta durada, dins una mateixa funció se solien representar dues operetes. El procés d’adaptació a l’escena espanyola només afectà al text, que es traduí del francès al castellà. Quant a la música, la majoria conservaren la música original, composta, com hem vist, pels compositors francesos més importants del moment, encara que algunes ocasions els compositors nacionals renovaren i, fins i tot, agregaren algunes peces musicals a aquestes obres.

Del primer període d’activitat teatral –1800 a 1808– només tenim constància, gràcies a les relacions presentades pels autors de les companyies a la Junta de Teatres, en les quals s’expressaven els premis que generaven les obres representades al teatre de Palma, de la representació, durant l’any 1801,⁹⁸⁹ de l’opereta *La ópera cómica*. Es tracta de la traducció de *L’opéra-comique*, òpera còmica en un acte, en prosa i *ariettes*, d’Alexandre-Joseph-Pierre Vicomte de Ségur i Emmanuel Mercier Dupaty, amb música de Pierre-Antoine-Dominique della Maria (1769-1800), estrenada al Teatre Favart de París el 9 de juliol de 1798. La traducció fou realitzada per Vicente Rodríguez de Arellano i estrenada a Espanya, al Teatro del Príncipe de Madrid, el 19 de maig de 1801, està recollida al volum cinquè de la col·lecció *Teatro Nuevo Español*.⁹⁹⁰

Malgrat la invasió i el posterior conflicte bèl·lic amb el país gal, les companyies còmiques continuaren mantenint les operetes en els seus repertoris i el públic continuà acceptant-les de bon grat. Durant l’any còmic de 1811, la companyia que començà

⁹⁸⁹ AMP. Fons Pons, lligall 199, doc. núm. 11.

⁹⁹⁰ *Drama intitulado. La ópera cómica en un acto. Música del Sr. Domenico della María. Traducida por D. Vicente Rodríguez de Arellano*. Madrid. En la Oficina de Benito García, y Compañía. Año de 1801. Se hallará en las Librerías de Quiroga, calle de las Carretas y de la Concepcion Gerónima. *Teatro Nuevo Español*, vol. V, pp. 192-232.

regint Francisco Vallés representà les operetes: *Adolfo y Clara o los dos presos*, *El preso o el parecido*, *La casa en venta* i *El secreto*. En total foren dotze representacions en les quals el públic pogué gaudir d'aquest tipus de composicions.

Adolfo y Clara o los dos presos es representà per primera vegada en aquest any el 21 de juny de 1811 i es mantingué tres dies en cartell. Es tracta de la traducció d'*Adolphe et Clara ou Les deux prisonniers*, *opéra-comique* en un acte i en prosa, *mêlée d'ariettes*, de Benoît-Joseph Marsollier des Vivetières (1750-1817) i música de Nicolas-Marie Dalayrac (1753-1809),⁹⁹¹ realitzada per Eugenio de Tapia i recollida al sisè volum de la col·lecció *Teatro Nuevo Español*.⁹⁹² L'obra s'estrenà el 10 de febrer de 1799 al teatre de l'*Opéra-Comique (Salle Favart)* de París, amb una gran acceptació per part del públic. Dos anys després, el 29 de gener de 1801, s'estrenà la traducció a Espanya, al Teatro del Príncipe de Madrid, per la companyia que hi actuà sota la direcció de la mesa censora. Segons el llibret castellà, els intèrprets de l'estrena foren Bernardo Gil (Adolf de Rumberg), Laureana Correa (Clara), Eusebio Fernández (Limbourg) i Miguel Garrido (Gaspar). L'acció es desenvolupa a Prússia, al castell de Limbourg, "a distancia de algunas leguas de Berlín". Un ministre, cansat de les contínues discussions de la seva neboda, Clara, amb els seu espòs, Adolf, decideix recloure al matrimoni al castell del seu amic Limbourg per a veure si allí troben l'amor i l'afecte que havien perdut. Els dos joves són reclosos per separat sense que cap dels dos sàpiga que l'altre està al castell. Sota l'atenta vigilància de Limbourg, que interpreta dins la trama el paper de Comandant, i la col·laboració de Gaspar, vell amic de Limbourg, que interpreta el paper d'alcaid de la presó, els dos presoners es troben al castell. En principi tot són discussions entre la parella, encara que a poc a poc, amb l'ajut dels dos carcellers comença a renàixer l'amor i l'afecte entre ells, que finalment triomfa. La versió castellana respectà el text francès i quasi totes les peces musicals que

⁹⁹¹ ADOLPHE / ET CLARA, / OU / LES DEUX PRISONNIERS, / COMÉDIE, / En un Acte et en Prose, mêlée d'arriettes. / Paroles de B. J. MARSOLLIER. / Musique du Citoyen D'ALEYRAC. / Représentée, pour la première fois, à / Paris, sur le Théâtre de l'Opéra-Comique / national, rewu Favart, le 22 pluviôse, an 7. / PRIX: 1 franc. / A PARIS, / Au Bureau général du Mercure de France, chez CAILLEAU, Imprimeur-Libraire, rue de la Harpe, N° 461, en face de celle / des Cordeliers. / AN VII.

Aquest exemplar es pot consultar a la pàgina web de la Biblioteca Nacional Francesa:

<<http://visualiseur.bnf.fr/Visualiseur?nompage=WEBCCACAT&lan=FR&adr=62.43.137.42&Interne=fal se&O=NUMM-48324&Notice=37238192&>>.

⁹⁹² ADOLFO Y CLARA, / Ó / LOS DOS PRESOS. / COMEDIA / EN UNA ACTO EN PROSA, / CON INTERMEDIOS DE MÚSICA. / TRADUCIDA DEL FRANCES POR D. E. T.. / LETRA: DE B. J. MARSOLLIER. / MÚSICA: DEL CIUDADANO D'ALEYRAC. MADRID / EN LA OFICINA DE D. BENITO GARCÍA, Y COMPAÑÍA. / AÑO DE 1801. / Se hallará en las Librerías de Quiroga, calle / de las Carretas y la Concepción Gerónima. (Teatro Nuevo Español, vol. VI, p. 173-240. BN, sig. T-25974).

incloïa l'original. Així a l'escena I es cantava un duo interpretat per Limbourg i Gaspar; a l'escena II, un rondó cantat per Clara; a l'escena V, que, segurament per una errada d'impremta, el títol no figura a la versió castellana, unes estrofes –*couplets*, a l'original– cantades per Gaspar; a l'escena VII, una altre rondó cantat per Adolf; a l'escena X, interpretada íntegrament per Adolf i Clara, una cançó cantada per Clara, en la qual, entre les tres estrofes, s'intercalen alguns comentaris declamats, i un duo entre els dos protagonistes principals; entre les escenes X i XI, es cantava un quartet, i, finalment, entre les escenes XV i XVI, Adolf, Gaspar i Clara cantaven el final –*morceau d'ensemble*, a l'original–. L'original francès finalitzava amb un *choeur* que al llibret castellà que hem utilitzat no hi figura, encara que suposem que, si les companyies disposaven de tota la música de Dalayrac, aquesta peça final també es cantava. Com ja hem vist a un altre capítol d'aquest treball, al coliseu de Palma, fou interpretada pel galant de música, Juan López, en el paper d'Adolf de Rumberg; la dama de música, Damiana Riduara, en el paper de Clara; Felipe Blanco, que interpretà el paper de Limbourg, i Felipe Bueno en el paper de Gaspar. Després de les tres representacions del mes de juny –dies 21, 22 i 23–, l'opereta es tornà a representar el 4 de gener de 1812, interpretada, amb tota seguretat, pels mateixos actors. Com veurem més endavant, a l'inventari d'obres conservades als nostres arxius musicals, a la comèdia se li agregà posteriorment una simfonia –denominació amb la qual eren conegudes les obertures de les òperes–, la qual cosa donà a l'obra un caràcter més operístic.

Durant el mes de setembre de 1811 la companyia representà l'opereta *El preso o el parecido*, una altra de les operetes recollides dins la col·lecció *Teatro Nuevo Español*. Es tractava de la traducció de *Le prisonnier ou La ressemblance*, comèdia en un acte i en prosa, *mêlée de chants*, amb llibret d'Alexandre Duval (1767-1842) –adaptació d'una obra d'August von Kotzebue (1761-1819)– i música de Pierre-Antoine-Domenique della Maria (1769-1800), també realitzada per Eugenio de Tapia.⁹⁹³ L'obra s'estrenà el 29 de gener de 1798 al teatre de l'*Opéra-comique (Salle Favart)* de la capital francesa. La traducció castellana fou estrenada l'1 d'octubre de 1800 al Teatro del Príncipe de Madrid pels següents actors: Bernardo Gil (Binval), Miguel Garrido (governador), Eusebio Fernández (German), Josep Oros (Murville), Joaquina Briones (*Madame Belmont*) i Laureana Correa (Rosina). Malauradament, no sabem quins foren els actors

⁹⁹³ *El preso ó el parecido. Melodrama en un acto, traducido del frances por D. E. T.* Madrid. En la Oficina de D. Benito García, y Compañía. Año de 1800. Se hallará en las Librerías de Quiroga, calle de las Carretas y la Concepción Gerónima. *Teatro Nuevo Español*, vol. II, pp. 335-390.

que la interpretaren a Palma, encara que, per la seva reposició durant dos dies més –es representà els dies 10, 11 i 12 de setembre–, suposem que l’obra gaudí del favor del públic de Palma. La comèdia –el *Diario de Palma* anuncia òpera– anava precedida d’una simfonia, de la qual es conserven als nostres arxius algunes de les parts orquestrals. Per a la seva posada en escena es construí un nou decorat que representava un saló tancat.⁹⁹⁴

Dos mesos després, el 22 de novembre de 1811, es representà l’opereta *La casa en venta*, traducció de *Maison à vendre*, comèdia en un acte i en prosa, *mêlée de chant*, d’Alexandre Duval (1767-1842) i música de Dalayrac, estrenada amb èxit el 23 d’octubre de 1800 al teatre de l’*Opéra-comique (Salle Favart)* de París. La traducció castellana, realitzada per Félix Enciso Castrillón, fou estrenada el 9 de juliol de 1801 al Teatro de Los Caños del Peral de Madrid per la companyia d’Isidoro Máiquez. Segons Cotarelo,⁹⁹⁵ l’assumpte era graciós, encara que de poc valor. Una viuda es veu forçada a vendre una casa amb jardí per a donar el dot de la seva neboda. Aprofitant-se d’això, un veí seu, molt avar, pretén adquirir-la per la meitat del preu a fi d’eixamplar la seva. Ja es troba apunt d’aconseguir el seu objectiu, quan arriben a la casa un poeta i un músic joves. Un d’ells, que coneix la projectada venda i sospita els motius pels quals l’avar la compra, ofereix a la viuda una major quantitat i, com és natural, obté la preferència. El cas és que el nou pretendent no té diners ni esperances de tenir-los per a comprar la cosa, però amb aquesta estratagema aconsegueix que l’avar li pagui una forta prima, que es destina a l’augment del dot, a canvi de la casa. Per a major content, un dels joves s’enamora de la neboda de la viuda. Igual que les dues anteriors, l’obra de Duval i Dalayrac també fou aplaudida pel públic de Palma, perquè romangué en cartell durant tres dies –22, 23 i 24 de novembre–.

La darrera opereta representada aquest any còmic fou *El secreto*. Traducció realitzada, segons Aguilar Piñal,⁹⁹⁶ per Félix Enciso Castrillón de la comèdia en un acte i en prosa, *mêlée de musique*, titulada *Le secret*, de François-Benoît Hoffman (1760-1828) i música de Jean Pierre Solié (1755-1812), estrenada el 20 d’abril de 1796 al teatre de l’*Opéra-comique* de París. La versió castellana⁹⁹⁷ fou estrenada a Espanya al

⁹⁹⁴ *Diario de Palma*, 10 de setembre de 1811, p. 20.

⁹⁹⁵ COTARELO, Emilio: *Isidoro Máiquez y el teatro de su tiempo*, p. 103.

⁹⁹⁶ AGUILAR, Francisco: *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*, vol III, núm. 1114.

⁹⁹⁷ La traducció castellana es conserva, manuscrita i amb censura de 1801, a la Biblioteca Històrica de Madrid, reg. 194-25.

Teatro de Los Caños del Peral de Madrid el 3 de diciembre 1801, per la companyia d'Isidoro Máiquez. A Palma s'interpretà el 27 de gener de 1812, a la funció de benefici de Damiana Ridaura, primera dama de cantat de la companyia, i es repetí l'endemà.

L'any còmic de 1812 fou, segons la cartellera publicada pels diaris locals, el que més operetes es representaren.⁹⁹⁸ Dirigida per Felipe Pallarés i amb la presència de Juana Palomera, com a primera dama de cantat, i Pascual Boix, com a galant de música, la companyia representà les operetes: *Adolfo y Clara o los dos presos*, *El preso o el parecido*, *El secreto*, *Una travesura*, *La posaderita y manchego burlado*, *El marinerito o matrimonio casual*, *El reloj de madera* i *El califa de Bagdad, o sea el Bondocaní*. En total foren vint-i-una funcions. Les tres primeres operetes ja havien estat representades al nostre coliseu l'any anterior. De les altres cinc, la que més agradà al públic de Palma fou *El marinerito o matrimonio casual*, que es representà sis vegades. Es tracta de la traducció de *Le petit matelot ou La mariage impromptu*, comèdia en un acte i en prosa, *mêlée de chant*, de Charles-Antoine-Guillaume Pigault de l'Épinoi, àlies Pigault-Lebrun, i música de Pierre Gaveaux (1760-1825), estrenada a la *Salle Feydeau* de París el 7 de gener de 1796. La versió castellana fou interpretada per primera vegada el 24 de febrer de 1802 al Teatro del Príncipe de Madrid. Al coliseu de Palma es representà el 16 i 17 de juliol de 1812 i es tornà a reposar en els mesos d'agost i octubre.

Seguí en nombre de representacions aquell any l'opereta *La posaderita y manchego burlado*. No sabem si aquesta obra era traducció d'algun llibret francès, encara que Cotarelo, estudiós del teatre d'aquesta època, l'inclou dins la llista d'operetes franceses i italianes traduïdes.⁹⁹⁹ L'obra fou estrenada al Teatro del Príncipe de Madrid el 14 d'octubre de 1796 per la companyia que dirigia Luis Navarro, encara que es popularitzà al principi del segle XIX, amb les continues representacions realitzades per la companyia que treballà al Teatro de Los Caños del Peral, dirigida per Isidoro Máiquez.

Una altra de les operetes que obtingué el favor del públic de Palma fou *El reloj de madera*, representada els dies 26, 27 i 28 de setembre de 1812. Segons Lafarga,¹⁰⁰⁰ es tracta de la traducció de l'obra *L'horloge de bois* de Bernard-Valville, escrita l'any

⁹⁹⁸ Aquesta afirmació l'hem de fer amb tota precaució, ja que com hem dit a partir de 1813 existeixen llacunes informatives a les cartelleres publicades pels diaris.

⁹⁹⁹ COTARELO, Emilio: *Historia de la zarzuela...*, p. 158.

¹⁰⁰⁰ LAFARGA, Francisco: "Catálogo de traducciones de comedias francesas", p. 284.

1800, que representa l'aventura d'un soldat francès, que després d'una batalla entre espanyols i francesos, es refugia en casa de Bonifacio, l'esposa del qual, Marcelina, l'oculta dins la caixa d'un rellotge. Per una malaptesa del soldat és descobert, i quan corria el major perill, apareix un caporal anunciant la treva entre els dos exèrcits. La versió castellana, amb música del tenor Manuel García (1775-1832), s'estrenà el 25 de setembre de 1802¹⁰⁰¹ al Teatro de Los Caños del Peral per Laureana Correa (Marcelina), Joaquina Briones (Nicolasa), el mateix Manuel García (Laramée), Benito Torrellas (Bonifacio), Luis Fabiani (caporal), Martínez (Olaguer) i Eugenio Cristiani (Tomás).

Menys acceptació que les anteriors tingué l'opereta *Una travesura*, que només es representà dues vegades. Es tracta de la traducció de l'obra *Une folie*, de la qual desconeixem l'autor del llibret, que portava música d'Étienne Nicolas Méhul (1763-1817). L'obra s'estrenà a París, al teatre de l'*Opéra-comique*, el 5 d'abril de 1802. La traducció castellana fou estrenada al Teatro de Los Caños del Peral l'1 de gener de 1803 –uns mesos després de l'estrena absoluta– per la companyia que dirigia Isidoro Máiquez. A Palma, l'obra serví per a presentar davant el públic als actors “Pedro Ferrer y Baza –segon graciós de la companyia– y la Sra. Quintana”.¹⁰⁰²

A la darrereria d'aquest any còmic, el 21 de gener de 1813, es representà *El califa de Bagdad, o sea el Bondocaní*. Es tracta de la traducció de *Le calife de Bagdad*, òpera en un acte, amb llibret de Claude Godard d'Aucourt de Saint-Just (1768-1826) i música de François-Adrien Boïeldieu (1775-1834), inspirada en la famosa novel·la *Gonzalo de Córdoba*, de Florian, i estrenada a l'*Opéra-comique (Salle Favart)* de París el 16 de setembre de 1800. La versió castellana, realitzada per Eugenio de Tapia i recollida al cinquè volum de la col·lecció *Teatro Nuevo Español*,¹⁰⁰³ fou estrenada al Teatro del Príncipe de Madrid el 4 de juliol de 1801 per Bernardo Gil (Isaún, califa de Bagdad), Joaquina Briones (Lemayda), Laureana Correa (Zetulbé), Juan Carretero (Yemaldin, nebot de Lemayda), Manuela Correa (Kesia, criada de Lemayda), Manuel Garrido (Cadí) i Vicente Camas (un jutge). L'obra se solia interpretar precedida de la simfonia

¹⁰⁰¹ La traducció castellana, manuscrita i amb censura de 1801, i la música es conserven a la Biblioteca Històrica de Madrid, regs. 190-15 i 312-2, respectivament.

¹⁰⁰² *Diario de Mallorca*, 16 d'abril de 1812, p. 427.

¹⁰⁰³ *EL CALIFA DE BAGDAD. / ÓPERA CÓMICA / EN UN ACTO. / POR / MADRID. / EN LA OFICINA DE D. BENITO GARCÍA, Y COMPAÑÍA. / AÑO DE 1801. / Se hallará en laS Librerías de Quiroga, calle / de las Carretas y de la Concepcion Gerónima (Teatro Nuevo Español, Vol. V, pp. 409-464. BN, sig. T-25928).*

Oriental,¹⁰⁰⁴ que en realitat era l'obertura de l'òpera, considerada una de les millors produccions instrumentals de Boïeldieu.

L'any còmic següent, 1813, es representaren al coliseu de Palma les operetes: *Adolfo y Clara, o los dos presos*, *El médico turco*, *El Qui Pro Quo, o la dichosa equivocación*, *El califa de Bagdad* i *Quien porfía mucho, alcanza*. De les cinc operetes, dues, *Adolfo y Clara* i *El califa de Bagdad*, ja havien estat representades en anys anteriors. El 6 d'octubre de 1813 es representà *El medico turco*, traducció de *Le Médecin turc*, òpera bufa en un acte, d'Armand Gouffé i Pierre-Antoine-Jean-Baptiste Villiers i música de Nicolas Isouard (1775-1818). L'òpera s'havia estrenat al teatre de l'*Opéra-comique* de París el 19 de novembre de 1803 i, posteriorment, a Madrid, al Teatro de Los Caños de Peral, el 14 d'octubre de 1804.

El *Qui Pro Quo, o la dichosa equivocación* es representà a Palma el 25 de novembre de 1813. Traducció de *Le quiproquo ou le volage fixé*, òpera inicialment en dos actes, amb llibret de Moustou i música de Philidor (1726-1795), estrenada a la Comédie Italienne el 6 de mars de 1760, i posteriorment reduïda a un acte. Fou aquesta versió curta la que s'estrenà a Espanya, al Teatro de Los Caños de Peral, l'1 de gener de 1802, per la companyia d'Isidoro Máiquez, i la que posteriorment fou representada a la resta del teatres nacionals.

A la darrerria d'aquest any còmic, el 4 de febrer de 1814, es representà l'opereta *Quien porfía mucho, alcanza*, l'original del qual desconeixem. La versió castellana, amb música de Manuel García, fou estrenada al Teatro de Los Caños del Peral el 12 de novembre de 1802.

A partir d'aquest any, només tenim constància de la representació, durant l'any còmic de 1814, d'algunes de les operetes que acabem de veure i de l'opereta en un acte titulada *El billete y la espada*. Sembla que en els anys còmics posteriors la presència d'operetes al nostre teatre fou cada vegada menor. La progressiva introducció d'àries, duos i peces d'òpera italiana a les funcions, amb música que agradava més al públic,¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰⁴ *Diario Político y Mercantil de Palma*, 31 de desembre de 1813.

¹⁰⁰⁵ Recordem que l'any 1812 el crític de l'*Aurora Patriótica Mallorquina* titllà la música que Dalayrac havia compostat per a l'opereta *Adolfo y Clara, o los dos presos*, de dura, inharmònica i de difícil execució (*Aurora Patriótica Mallorquina*, 16 d'abril de 1812).

desplaçà, no tan sols a la *tonadilla*, també a aquestes obres, que a poc a poc anaren desapareixen de l'escena nacional.

Per a concloure aquest capítol i proporcionar el major nombre de dades possible sobre el teatre musical representat a Palma, inserim a continuació la relació de les operetes representades, amb expressió dels dies de les funcions en les quals foren representades.

<i>Adolfo y Clara, o los dos prisioneros</i>	8 representacions
	Any còmic 1811: Juny 21, 22, 23
	Gener 4 (1812)
	Any còmic 1812: Juny 11, 12
	Any còmic 1813: Setembre 16
	Any còmic 1814: Novembre 3
<i>El preso o el parecido</i>	4 representacions
	Any còmic 1811: Setembre 10, 11, 12
	Any còmic 1812: Octubre 6
<i>La casa en venta</i>	3 representacions
	Any còmic 1811: Novembre 22, 23, 24
<i>El secreto</i>	4 representacions
	Any còmic 1811: Gener 27, 28 (1812)
	Any còmic 1812: Juny 3
	Octubre 6
<i>Una travesura</i>	2 representacions
	Any còmic 1812: Abril 16, 17
<i>La posaderita y manchego burlado</i>	5 representacions
	Any còmic 1812: Maig 16, 17, 18
	Setembre 17, 18
<i>El marinerito o matrimonio casual</i>	5 representacions
	Any còmic 1812: Juliol 16, 17
	Agost 23, 24, 25
	Octubre 14
<i>El reloj de madera</i>	3 representacions
	Any còmic 1812: Setembre 26, 27, 29
<i>El califa de Bagdad, o sea el Bondacani</i>	4 representacions
	Any còmic 1812: Gener 21 (1813)
	Any còmic 1813: Desembre 31
	Any còmic 1814: Gener 17, 18 (1815)

El médico turco..... 1 representació
Any còmic 1813: Octubre 6

Qui Pro Quo, ó la dichosa equivocacion3 representacions
Any còmic 1813: Novembre 25, 26
Any còmic 1814: Novembre 3

Quien porfía mucho, alcanza 1 representació
Any còmic 1813: Febrer 4 (1814)

El billete y la espada2 representacions
Any còmic de 1814: Novembre 17, 18

El melólogo

Com hem vist, la tradició espanyola del *melólogo* començà a la ciutat de Cadis amb l'estrena de l'*Hanníbal*, de Juan Ignacio González del Castillo. Posteriorment, fou l'obra *Guzmán el Bueno* d'Iriarte, estrenat amb un notable èxit a Cadis i Madrid, el que produí l'apogeu del gènere durant uns anys. Durant el darrer decenni del segle XVIII i primer del segle XIX es dedicaren a escriure *melólogos* comediògrafs com Comella, Zavala y Zamora, Rodríguez de Arellano, José Concha i Fermín del Rey. Pel que fa a la música, la majoria de les peces que es conserven pertanyents a aquest gènere és anònima, encara que algunes d'elles estan signades pels compositors de les companyies teatrals madrilenyes d'aquesta època, com Pablo del Moral, o el seu successor, Blas de Laserna, que col·laborà en nombroses ocasions amb Comella.

La bona acollida del nou gènere per part del públic, afavorí la ràpida integració d'aquest tipus d'obres als repertoris de les companyies còmiques espanyoles. D'aquesta manera, alguns dels *melólogos* escrits en aquesta època foren representats al coliseu de Palma per les companyies que hi treballaren. Al llarg dels anys que ací estudiem, es representaren, almenys, els següents:

– *Séneca y Paulina* (Drama tràgic en un acte).....2 representacions
(Luciano Francisco Comella i música anònima, estrenat al Teatro de la Cruz de Madrid el 15 de juny de 1798).

Any còmic 1811: Setembre 18

Any còmic 1813: Octubre 6

- *Armida y Reynaldo* (“Melodrama intermediado de música”, en dues parts)
4 representacions
 (Vicente Rodríguez de Arellano i música de Blas de Laserna, estrenat l’any 1797)
 Any còmic 1811: Setembre 20 (1a part)
 23 (2a part)
 Any còmic 1812: Juny 8
 Any còmic 1817: Abril 16.
- *Marco Antonio y Cleopatra* (Drama tràgic en una acte)¹⁰⁰⁶ 1 representació
 (Vicente Rodríguez de Arellano i música anònima, estrenat l’any 1793)
 Any còmic 1811: Octubre 11
- *El negro sensible* (Melodrama en un acte)5 representacions
 (Luciano Francisco Comella i música anònima, estrenat al Teatro del Príncipe de Madrid el 25 d’agost de 1798).
 Any còmic 1811: Octubre 11
 Any còmic 1812: Abril 10
 Any còmic 1815: Abril 26
 Any còmic 1816: Octubre 7
 Any còmic 1817: Abril 17
- *Semíramis* (Melodrama tràgic en un acte)4 representacions
 (Gaspar Zavala y Zamora, adaptació de la *Sémiramis* (1749), de Voltaire)
 Any còmic 1811: Octubre 25, 26, 27, 28
- *Hércules y Deyanira* (Melodrama tràgic en un acte)2 representacions
 (Luciano Francisco Comella i música de Blas de Laserna, estrenat el 24 de gener de 1797)
 Any còmic 1812: Juliol 4, 5
- *El amor constante, o Eurídice y Orfeo* (Melodrama en un acte)4 representacions
 (Gaspar Zavala y Zamora i música desconeguda, estrenada el 4 de novembre de 1794)
 Any còmic 1814: Febrer 4
 Any còmic 1817: Maig 30, 31
 Juny 1
- *El negro y la blanca* (Melodrama en dos actes) 1 representació

¹⁰⁰⁶ De vegades és qualificat genèricament com a *trinólogo*, pel nombre de personatges, tres, que intervenen en l’obra.

(Vicente Rodríguez de Arellano i música desconeguda, estrenada el 4 de setembre de 1797, per la companyia de Francisco Ramos)

Any còmic 1816: Juny 12

La tonadilla escènica.

Igual que a la resta de teatres espanyols, la *tonadilla* fou un dels gèneres musicals més interpretats. Com hem vist abans, Subirà situa els anys que abraça aquest estudi dins el període d'hipertròfia i decrepitud de la *tonadilla*, en el qual la influència italiana, iniciada a la darrerria del segle XVIII, desnaturalitzà el caràcter nacional del seu començament. Tal vegada fou aquesta italianització musical la que mantingué la *tonadilla* a les cartelleres teatrals fins l'ensenyoriment definitiu de l'òpera italiana – cantada en el seu idioma original– dels nostres teatres. La transformació i la desnaturalització que sofrí la *tonadilla* en els darrers anys fou tan gran, que, en ocasions, semblaven vertaderes obres italianes.¹⁰⁰⁷ Així ho reconeixeria el *Diario de Mallorca*, en la crítica de la funció realitzada el 7 de juliol de 1811, en escriure: “La tonadilla que se cantó anoche en este teatro, es más bien una opereta italiana de buen gusto.”¹⁰⁰⁸ Malgrat això, la *tonadilla* continuà tenint l'acceptació del públic i les companyies còmiques les programaren funció rere funció. Només desapareixia del programa, quan les obres que formaven la funció eren obres que exigien la presència contínua dels cantats de la companyia, és a dir, quan s'interpretava alguna òpera, opereta francesa o sarsuela. A mesura que avançaven els anys, la *tonadilla* començà a perdre el protagonisme dins la funció sent, en diverses ocasions, substituïda per àries o duos d'òperes italianes.

Són molt pocs els títols que coneguem de les *tonadillas* interpretades al nostre coliseu durant els primers anys del segle XIX. Com hem dit abans, els diaris locals no solien incloure els seus títols, limitant la seva informació a indicar si la funció incloïa o no la *tonadilla*. Només s'indicava el títol de la *tonadilla* quan s'anunciava una funció de benefici o alguna altra funció important de celebració –aniversari del rei o la commemoració d'algun fet extraordinari–. Malgrat la mancança d'informació, a la

¹⁰⁰⁷ Com ja hem repetit en multitud d'ocasions, les poques òperes italianes que es representaven eren traduïdes al castellà. Per tant, existia molta similitud entre la *tonadilla*, cantada en castellà i amb música escrita a l'estil italià, i les òperes i operetes italianes, traduïdes al castellà i música italiana.

¹⁰⁰⁸ *Diario de Mallorca*, 8 de juliol de 1811.

cartellera¹⁰⁰⁹ trobem títols dels principals compositors de *tonadillas*. Menció especial mereix Blas de Laserna, del qual trobem el major nombre de composicions. Els títols de Laserna són: *Donde menos se piensa salta la liebre* (tonadilla a 3), *El hospiciano*, *El celoso*, *El último que llega*, *El viejo desengañado o cambiante de letras*, *Los embusteros* (tonadilla a 4), *La novia astuta*, *La venida del soldado* (tonadilla a 4), *Los maestros de la Raboso* (tonadilla a 3, estrenada a Madrid l'any 1780 per Mariana Raboso, Mariano Raboso i Tadeo Palomino), *El uno paga y el otro se lleva la alhaja* (tonadilla a 3, amb llibret del mateix Laserna), *El marido indiscreto* (tonadilla a 3, estrenada a Madrid l'any 1800), *La inocente serranilla* (tonadilla a 2). Del compositor català Pau Esteve trobem: *Pagar la merienda por otros*, *La vuelta del arriero* (tonadilla a 5) i *Doña Toribia y Don Celedonio* (tonadilla a 2). De Pablo del Moral: *El maestro y la discipula* (tonadilla a 2), *Quien todo lo quiere, todo lo pierde* (tonadilla a 5), *La tía burlada* (tonadilla a 5, estrenada a Madrid en desembre de 1791 per Lorenza Correa, Miguel Garrido, Francisco Ramos, Vicente Sánchez i Vicente Romero) i *El Presidario* (tonadilla a 2).¹⁰¹⁰ Pertanyen a Antonio Moreno la *tonadilla a 3 Los cómicos nuevos*; a Remessi la del *zorongo*; a Diego de la Riva les de *La recomendación* i *La solitaria*; a Jacinto Valledor *Vida, muerte y entierro del Malbruch* i *Los majos del rumbo* i a Tomás Presas *El chasco del abate y el albañil*. Entre les *tonadillas* anònimes figuren: *El presidiario y la maja*, *La maja y el torero*, *El maragato* (tonadilla a 3), *El maestro de boleras*, *Las puertas y las dos amigas* (tonadilla a 5), *Los dos novios, el italiano y el andaluz* (tonadilla a 3), *La moruna*, *La dama voluble* (tonadilla a3), *Los amantes correspondidos* (tonadilla a 2), *Las rarezas del capricho* (tonadilla a 3), *Los majos y currutacos* (tonadilla a 5), *El cortejo burlado*, *El campanelo* (tonadilla a 3), *El desengaño feliz* (tonadilla a 4), *La vieja burlada* i *El triunfo del interés* (tonadilla a 3), molt probablement inspirada en el sàinet homònim de Ramón de la Cruz.

Segons la cartellera publicada pels periòdics de l'època i el programes de mà conservats, aquestes *tonadillas* es representaren al coliseu de Palma, almenys, les dates següents:

¹⁰⁰⁹ Per a la realització d'aquest llistat hem utilitzat els programes de mà publicats per Garcías (GARCÍAS, Domingo: *El teatro en Palma (1800-1810)*, pp. 175-215), conservats en part al fons Desbrull de l'AMP, i la cartellera publicada pels diaris locals.

¹⁰¹⁰ Existeixen, almenys, tres *tonadillas* amb aquest títol originals de Tomás Abril, Pablo del Moral i Antonio Rosales.

- *El maragato* 1 representació
Any còmic 1804: Maig 15
- *Las rarezas del capricho* 1 representació
Any còmic 1805: Maig 9
- *El hospiciano* 1 representació
Any còmic 1805: Juliol 7
- *El viejo desengañado o cambiante de letras* 2 representacions
Any còmic 1805: Gener 5 (1806)
Febrer 6 (1806)
- *Los dos novios, el italiano y el andaluz*..... 1 representació
Any còmic 1807: Gener 3 (1808)
- *La venida del soldado* (a 4) 4 representacions
Any còmic 1811: Juny 29.
Gener 9, 10 (1812).
Any còmic 1816: Desembre 24 (“por la Sra. Ridaura, y las Sras. Llorente, Perales y Alvarez”).
- *Los maestros de la Raboso* 1 representació
Any còmic 1811: Agost 16.
- *La tia burlada* (a 5)..... 3 representacions
Any còmic 1811: Setembre 27, 28, 29.
- *La vieja burlada* 2 representacions
Any còmic 1816: Octubre 9, 10.
- *La vuelta del arriero* (a 5) 1 representació
Any còmic 1811: Octubre 24.
- *Los majos y currutacos* (a 5) 1 representació
Any còmic 1811: Octubre 14.
- *El cortejo burlado*..... 2 representacions
Any còmic 1811: Desembre 31.
Gener 1 (1812).
- *Los cómicos nuevos* (a 3)..... 2 representacions
Any còmic 1811: Gener 16, 17 (1812).
- *El zorongó* (a 2) 2 representacions
Any còmic 1811: Gener 27, 28 (1812) (“que cantará el Sr. Felipe Blanco y la Dama de música” [Damiana Ridaura]).

- *El uno paga y el otro se lleva la alhaja* (a 3) 1 representació
Any còmic 1811: Gener 31 (1812).
- *El campanelo* (a 3).....2 representacions
Any còmic 1811: Febrer 3, 4 (1812) (“que cantarán los Señores Pascual Boix y Felipe Blanco, con la señora María del Carmen Mora”).
- *El marido indiscreto* (a 3).....2 representacions
Any còmic 1811: Febrer 6, 7 (1812).
- *La solitaria* (a 2).....2 representacions
Any còmic 1811: Febrer 8 (1812) (“cantada por la Sra. [Damiana] Ridaura y dicho Sr. [Felipe] Blanco”).
Any còmic 1813: Gener 27 (1814) (“por la interesada [Raymunda González] y el Sr. [Antonio] Valleverde”).
- *El desengaño feliz* (a 4) 1 representació
Any còmic 1812: Desembre 31 (“por las señoras Juana Palomera, y Francisca Garcia, y los señores Pasqual Boix, y Juan Lopez”).
- *La inocente serranilla* (a 2) 1 representació
Any còmic 1813: Novembre 11 (“que cantará la Sra. Palomera y un aficionado madrileño”).
- *El presidario* (a 2)2 representacions
Any còmic 1813: Novembre 18, 19 (“la señor Palomera y Francisco Chiner”).
- *Doña Toribia* (a 2).....1 representació
Any còmic 1813: Desembre 12 (“por las señoras [Juana] Palomera y Bárbara Fort”).
- *El triunfo del interés* (a 3)..... 1 representació
Any còmic 1813: Gener 7 (1814) (“por la señora [Juana] Palomera, [Felipe] Blanco y [Antonio] Valleverde”).
- *Los majos del rumbo*2 representacions
Any còmic 1816: Maig 18, 19.

Els balls.

El ball, igual que la *tonadilla* i el sainet, ocupaven un lloc destacat dins les funcions teatrals de principis del segle XIX. Interpolat entre un dels actes de les comèdies, era un element que aportava varietat i vistositat a la funció. El bolero, en totes les seves variants –*bolero alemandado*, *boleras*, *boleras alemandadas*, *boleras jaleadas*, *boleras de la matraca*– fou, de bon tros, el ball més ballat, seguit del fandango, el *zapateado* i les seguidilles. Poc després apareixerien la catxutxa,¹⁰¹¹ el ball

¹⁰¹¹ Ballada el 27 d'abril de 1814.

anglès i la guaracha. Juntament amb aquests balls nacionals també tingueren interès els balls estrangers, sobretot, els francesos, representats pel minuet, el patedú¹⁰¹² –*pas de deux*–, que assolí una certa importància en els temps immediatament posteriors a la Guerra del Francès, i la gavota. Bona prova de la influència mútua entre les dues escoles de ball són el *minué afandangado* i el *minué con boleras* que se solien ballar al nostre coliseu.

Pel que fa als ballets, al llarg d'aquests anys s'escenificaren nombrosos ballets interpretats pel bolero, la bolera i la resta de còmics que, a més de representar, devien ballar. Entre els nombrosos ballets interpretats en aquesta època, cal destacar els següents:

- Los viejos burlados y el salto de los espejos* (ball general): 21, 22 i 23 de juny de 1811, 31 de gener de 1812, 18 i 19 de juliol de 1812 i 21 de febrer de 1814.
- *La fanática por la pintura ó la Estatua* (“terceto”): 10, 11 i 12 de setembre de 1811.
- *El maestro de Varzan burlado* (“terceto”): 14 doctubre de 1811.
- *La familia por el baile o la estatua fingida* (“terceto”): 6 i 7 de novembre de 1811, 29 d'abril de 1812 i 31 de desembre de 1812.¹⁰¹³
- *El engaño feliz o salto del pozo*: 31 de desembre de 1811 i 1 de gener de 1812.
- *Burla contra burla* (“Padedú Arlequin nuevo”): 16 i 17 de gener de 1812 i 11 de novembre de 1813.
- *El primer engaño ó el Matrimonio por magia* (“terceto”): 8 de febrer de 1812, 11 de febrer de 1812, 8 i 9 de maig de 1812 i 7 de gener de 1814.¹⁰¹⁴
- *Los amigos generosos* (“quinteto”): 30 de maig de 1812, 21 i 22 de juny de 1812.¹⁰¹⁵
- *Los locos* (ball general pantomímic i jocós): 23, 24, 25, 26 i 30 de juny de 1812.
- *La bola (o boda) de Arlequín* (pantomima): 8, 9 i 10 d'agost de 1812.
- *El terceto asiático*: 11 d'octubre de 1812.
- *El maestro de bayle en la campiña*: 14 d'octubre de 1812.
- *Las cuatro naciones*, “en donde se demuestra la sutileza é ingenio de las españolas”: 26 d'agost 1813.
- *La coja fingida ó sea la burla amorosa (nuevo en este teatro)*: 22 de desembre de 1813.
- *El desembarco de los piratas moros*: 27 de gener de 1814.
- *La estatua movable por amor*: 9 i 10 d'octubre de 1816.
- *Los Quakaros*: 23 i 24 d'abril de 1817 i 19 de maig de 1817.

¹⁰¹² D'aquest ball tenim constància de la seva posada en escena a les funcions del 30 de maig de 1812 – “padedú la Serrana astuta”–, del 4 de setembre de 1813 – “padedú de la aldeana astuta”, que suposem, era el mateix que l'anterior– i el 31 de desembre de 1813 i el 14 de febrer de 1814 – “padedú nuevo asiático”.

¹⁰¹³ Aquest darrer dia el ballaren Francisca Fuentes, Francisco Bueno i Pedro Ferrer.

¹⁰¹⁴ Aquest dia el diari l'anuncia com a ball general.

¹⁰¹⁵ Aquests dos dies es canvià el títol per *Los enemigos generosos*, tal vegada per ser més coincident amb la resta de la funció –benefici de l'Hospital– en la qual s'interpretà l'obra patriòtica *Embarco de las tropas del Norte al mando del Marqués de la Romana y desembarco de ellas en España*.

Altres gèneres musicals.

El 7 de setembre de 1812 es representà al coliseu de Palma el drama sacre en dos actes *Athalia*, probablement basat en la tragèdia bíblica homònima de Jean Racine (1639-1699). L'obra s'havia representat durant la quaresma de 1800, concretament el 2 de març, al Teatro de Los Caños del Peral. En aquella ocasió fou interpretat per: Lorenza Correa, Laureana Correa, Joaquina Arteaga, Coleta Paz, Rafael Pérez, Bernardo Gil i Eusebio Fernández. L'obra incorporava algunes peces musicals i, en general, segons el crític de l'*Aurora Patriótica Mallorquina*, agradà al públic de Palma. Després de tres dies en cartell –7, 8 i 9 de setembre–, el mateix diari destacà la interpretació de la dama i el galant: “En el oratorio sacro de la *Atalia*, representado en esta ciudad los dias 7, 8 y 9 del corriente, se han distinguido sobre manera el señor Niso y la señora Barbara Fort; aquel por el tono sostenido y noble con que ha desempeñado el papel de sumo-sacerdote, y esta por la viveza, valentia y furor con que ha sabido espresar el despecho y la rabia que agitaba el alma orgullosa de *Atalia*, al ver frustrados sus iniquos designios. La suerte del infante *Joas*, unico resto de la estirpe de David, á quien los levitas, dirigidos y animados por su gefe *Joyada* restablecen en su trono; las lagrimas de su madre *Sebia* y su gozo al recobrar á un hijo, que habia llorado por muerto, unido con el tragico fin de la perversa *Atalia*, que á su pesar ve reynar al legítimo rey *Joas*, el coro de mugeres y levitas, todo, todo enbelesó al auditorio, por la gravedad y santidad del asunto, y por el feliz acierto con que todos concurrieron al lucimiento de esta representacion. El canto y la música aumentaron el placer de los espectadores, y creemos que estos quedaron contentos del todo de la funcion, admirando y apreciando, como era justo, á aquellos dos actores, por haber sobresalido cada uno en sus respectivas y dificiles partes...”¹⁰¹⁶ Després d'aquestes tres funcions, l'obra es tornà a representar l'1 de maig i el 4 de setembre de 1813.

Com l'*Athalia*, moltes de les comèdies i sainets que es representaren al nostre coliseu incloïen algunes peces musicals.¹⁰¹⁷ En aquest sentit, eren les comèdies historicomilitars les que presentaven una participació musical destacada. Les escenes de batalles i formacions militars anaven sempre acompanyades de la seva corresponent música militar. Així, quan es representaven aquest tipus d'obres els diaris solien

¹⁰¹⁶ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 11 de setembre de 1812.

¹⁰¹⁷ Seria una feina àrdua i fora de l'abast d'aquest treball enumerar una per una totes les obres amb intervenció musical que foren representades al nostre coliseu durant els anys que ací estudiem.

destacar a la cartellera la presència de l'element musical i, fins i tot, la participació d'alguna banda de música militar dels regiments que es trobaven de guarnició a Palma. Exemples d'aquestes obres són: *Elías y Acab*, representada el 27 de setembre de 1811,¹⁰¹⁸ “adornada de suntuosas decoraciones nuevas, dos lluvias naturales de agua y fuego, y exornada con brillantes coros de música”;¹⁰¹⁹ *Federico II en Glatz o la Humanidad*, de Comella, representada el 14 d'octubre de 1811, “adornado de su correspondiente teatro y música militar”;¹⁰²⁰ *Sitio de Cádiz por el ejército francés*, representada el 7 de gener de 1814, i *Catalia II en Constrad*, de Comella, representada el 19 d'abril de 1817. Pel que fa als sainets, alguns, com el titulat *Músicos y danzantes*, de Ramón de la Cruz, presentaven un acompanyament musical important.¹⁰²¹ Altres sainets representats a Palma, amb participació musical foren: *El alcalde proyectista*, amb música d'Antonio Rosales; *Las locuras más graciosas por un engaño creído*, de Sebastián Vázquez i música de Pau Esteve; *El alcalde toreador*, amb música d'Antonio Guerrero; *El triunfo del interés*, de Ramón de la Cruz i música anònima –interpretat el 14 d'octubre de 1813-¹⁰²²; *El pleito del pastor*, traducció de *L'avocat Pathelin*, de D.-A. Brueys i J. Palaprat, realitzada per Ramón de la Cruz i música adaptada; *Los viejos burlados*, traducció de *Le triomphe du temps passé*, de Legrand, realitzada per Ramón de la Cruz i música anònima; *El médico y los cautivos*, de Ramón de la Cruz, i *Inesilla la de Pinto*, traducció d'*Agnès de Chaillot*, de Legrand, realitzada per Ramón de la Cruz i música anònima.¹⁰²³

A banda de les esporàdiques representacions d'òperes italianes traduïdes al castellà, al llarg d'aquests anys foren cada vegada més freqüents les interpretacions d'àries, duos, tríos i, fins i tot, quintets d'òperes italianes. Traduïdes al castellà o interpretades en el seu idioma original, en algunes ocasions, arribaren a desplaçar a la *tonadilla*, que era substituïda per aquestes peces. Pocs són els títols que coneguem de les peces italianes que s'interpretaren al nostre coliseu. Els diaris de l'època solien anunciar la interpretació d'àries i duos “de música italiana” i en comptades ocasions incloïen els seus títols. Així, dels anys que estudiem, només coneguem la interpretació

¹⁰¹⁸ Aquestes dates no són dates d'estrena a Palma, són, simplement, un exemple.

¹⁰¹⁹ *Diario de Palma*, 27 de setembre de 1811.

¹⁰²⁰ *Diario de Palma*, 14 d'octubre de 1811.

¹⁰²¹ El dia 27 de setembre, el *Diario de Palma*, l'anuncià com “gracioso saynete de música” (*Diario de Palma*, 27 de setembre de 1811).

¹⁰²² *Diario de Palma*, 14 d'octubre de 1813.

¹⁰²³ La majoria de les dades que oferim sobre els sainets les aporta Luis Iglesias de Souza al seu *Teatro Lírico Español*.

d'una cavatina de l'òpera *La bizzarria del amore ó Aristotile* –cantada per Mariano Segarra el dia 18 de novembre de 1813, a la funció de benefici de Francisco Chiner–,¹⁰²⁴ d'una “brillante aria bufa italiana” titulada *Signori dell' orchestra riveritti* i “un serio duo italiano” titulat *Scendi amor dalla tua reggia* –interpretats el 2 de desembre de 1813, dia del benefici de Felipe Blanco–,¹⁰²⁵ un quintet de Cimarosa,¹⁰²⁶ i un quintet de l'òpera *La dama caprichosa* i un duo de l'òpera *El fanático por la música* –interpretats el 23 d'octubre de 1816, dia del benefici de Florentín Hernández–.¹⁰²⁷ A mesura que anaren passant els anys s'intensificà la presència de música italiana al coliseu de Palma. Com a botó de mostra reproduïm l'anunci de la funció realitzada el 23 d'abril de 1817, en la qual s'interpretà: “El drama tragico en un acto titulado: *Viriato*, adornado de todo su teatro. Se cantará cuatro famosas piezas de musica italiana, á saber: una polaca, una aria bufa, un terceto, y un quarteto nunca oydo en este teatro. Concluido se hara el primoroso baile titulado: los Quakaros.”¹⁰²⁸

Un altre dels elements que pren força a les funcions teatrals d'aquests anys és la música instrumental. Juntament amb les comèdies, *tonadillas* i la resta de gèneres musicals, s'introdueixen esporàdicament peces instrumentals interpretades per l'orquestra del teatre o per algun solista que desinteressadament prenia part a la funció, mostrant al públic les seves habilitats instrumentals. D'entre les peces més populars, interpretades per l'orquestra, destaquem la simfonia oriental, la simfonia de *la Caza*, alguna que altra simfonia de Haydn i la simfonia de l'òpera *La italiana en Argel* –interpretada el 2 d'octubre de 1816,¹⁰²⁹ l'any següent de l'estrena de l'òpera a Espanya, al teatre de la Santa Creu de Barcelona–. Pel que fa als solistes, anotem la participació de Josep Comella, violinista natural de Maó, que interpretà “un primoroso concierto” el 7 d'agost de 1811,¹⁰³⁰ i d'Enrique González, que oferí un concert el 28 de juliol de 1812.¹⁰³¹

¹⁰²⁴ *Diario de Palma*, 18 de novembre de 1813.

¹⁰²⁵ *Diario de Palma*, 2 de desembre de 1813.

¹⁰²⁶ *Diario Balear*, 14 de juliol de 1816.

¹⁰²⁷ *Diario Balear*, 23 d'octubre de 1816.

¹⁰²⁸ *Diario Balear*, 23 d'abril de 1817.

¹⁰²⁹ *Diario Balear*, 2 d'octubre de 1816.

¹⁰³⁰ *Diario de Mallorca*, 7 d'agost de 1811.

¹⁰³¹ *Diario de Mallorca*, 28 de juliol de 1812.

Cançons i himnes patriòtics al coliseu de Palma

Com a qualsevol altra capital espanyola no ocupada durant la Guerra del Francès, els diaris palmesans inseriren esporàdicament a les seves pàgines algunes cançons i himnes patriòtics, amb l'objectiu, com hem dit, d'enardir l'esperit nacional. També aquestes composicions patriòtiques foren interpretades al nostre coliseu al llarg del conflicte bèl·lic. El 13 d'agost de 1812, després de la representació de l'òpera *El matrimonio secreto* es cantaren unes cançons patriòtiques. La majoria d'aquestes cançons foren interpretades a les funcions en les quals s'inclouïa una obra teatral patriòtica –quan la mateixa obra no les inclouïa– i servien per a arrodonir l'esperit patriòtic de la funció. Així el 30 d'agost de 1812, amb el coliseu il·luminat, es representà l'obra *Al freir será el reir* de l'afrancesat Igual, la peça, “analogá á las circunstancias del día”, *El día feliz de España y exterminio del tirano*, de Gaspar Zavala y Zamora, “adornada con su correspondiente teatro, y coplas patrióticas nuevas”, i la peça *¿Qué es constitucion?*, d'Agustín Juan. Completaven la funció un ball i una tonadilla.¹⁰³² El 14 d'octubre de 1813, dia de l'aniversari del rei, s'inicià la funció amb una lloa, “compuesta al intento, que concluirá con unas coplas patrióticas nuevas”.¹⁰³³ L'any següent, el 10 d'octubre de 1814, el *Diario Político y Mercantil de Palma* publicava la cançó patriòtica que s'havia de cantar aquella nit al nostre coliseu amb motiu de la vinguda del Rei a Espanya.

Alguns dels actors que actuaren al nostre coliseu durant aquests anys aprofitaren les circumstàncies del moment per a incloure a les seves funcions de benefici alguna obra de caire patriòtic. Així, Maria Josep Fraustaquio programà per a la seva funció de benefici l'obra *El sitio de Cádiz por el ejército francés*, “adornada de comparsas, musica militar, coplas patrioticas, y posible visualidad de teatro”.¹⁰³⁴ D'altres, simplement, convertien la seva funció en una funció patriòtica, com la que programà Andrés Mateo l'any còmic de 1813. L'anunci, publicat al *Diario Político y Mercantil de Palma* deia el següent:

A beneficio de Andres Mateo, sobresaliente, se representará hoy la siguiente funcion; el Héroe por su patria o el grande Leonidas , drama en cinco actos, nuevo, y que se representa por primera vez, muy acomodado á las

¹⁰³² *Diario de Mallorca*, 30 d'agost de 1812.

¹⁰³³ *Diario Político y Mercantil de Palma*, 14 d'octubre de 1813.

¹⁰³⁴ *Diario Político y Mercantil de Palma*, 7 de gner de 1814.

*circunstancias del dia, y muy propio para inspirar el animo de los ciudadanos amor á la Constitucion y á las leyes de su pais, ódio a toda especie de tirania; y en fin, los mas heroycos sentimientos de patriotismo. En el intermedio del tercero al quarto acto se cantarán una canciones patrióticas compuestas al intento, cuya letra se repartirá á la entrada del teatro para mayor comodidad de los expectadores. Concluida la pieza se cantará un hermosísimo Quinteto, al qual seguirá con la sinfonia Oriental un gracioso Padedú asiático, dándose fin con un divertido saynete nuevo en esta ciudad, titulado, La maja resuelta y Marqués de Torre Gorda. La funcion se ha dispuesto de esta manera, con el objeto de celebrar la apertura de las sesiones del congreso en la capital d ela monarquia; y se iluminará el teatro a expensas de tres patriotas entusiastas por la Constitucion y la representacion nacional, que parte ello han obtenido el correspondiente permiso. Tantos motivos reunidos hacen esperar al interesado, que este benigno público le favorecerá con su asistencia.*¹⁰³⁵

L'altre període en el qual s'intensificà la creativitat musical patriòtica fou durant el Trienni Constitucional. La premsa inserí de tant en tant les cançons i himnes que es cantaven a altres capitals espanyoles, alguns dels quals suposem que foren cantats en les funcions teatrals que es realitzaren al nostre teatre. Sobre aquesta pràctica ens han arribat molt poques mostres. Només sabem que en la primera funció que la companyia d'afeccionats realitzà al teatre, el 27 de febrer de 1821, uns quants oficials i els actors sortiren a cantar la cèlebre cançó del *trágala*, el cor de la qual fou cantat per tot el públic assistent.¹⁰³⁶

Les preferències musicals del públic palmesà segons la premsa local de l'època

Al llarg del segle XVIII, la música espanyola sofrí una forta influència italiana, sobretot, des del canvi de dinastia, amb la predilecció per les representacions operístiques i l'arribada a Espanya de nombrosos compositors italians que s'establiren a la cort. Com hem dit, durant la segona meitat del segle XVIII la majoria de les capitals espanyoles gaudiren de l'espectacle operístic amb la presència de nombroses companyies italianes que es desplaçaven per tota la geografia nacional. Malgrat la polèmica suscitada entorn de la italianització de la música,¹⁰³⁷ l'estil italià penetrà progressivament, revolucionant tots els àmbits del panorama musical nacional. Dita influència arribà, fins i tot, a l'Església, on es produïren una sèrie de canvis que

¹⁰³⁵ *Diario Politico y Mercantil de Palma*, 14 de febrer de 1814.

¹⁰³⁶ *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma*, 1 de març de 1821.

¹⁰³⁷ Un dels més crítics amb la italianització de la música espanyola fou Fray Benito Jerónimo Feijoo, que al seu discurs XIV titulat *La música en los templos* critica la música i els músics espanyols d'aquella època, amb especial referència a la música religiosa i a la inclusió dels violins en aquest tipus de música (FEIJOO, Benito Jerónimo: *Teatro crítico universal*, vol. I, consultable a la pàgina web: <<http://www.filosofia.org/bjf/bjft114.htm>>.)

esdevindrien essencials en el canvi de concepció musical. Al llarg de la primera meitat segle XVIII, a la majoria de les capelles musicals espanyoles començà a introduir-se el violí com a element d'acompanyament.¹⁰³⁸ Aquest fou, sens dubte, un dels punts fonamentals de la italianització de la música religiosa. Abans d'aquest període, era impensable que la música sagrada pogués ser interpretada amb un altre instrument que no fos l'orgue. La gran majoria de les obres compostes abans d'aquests anys són per a veus *a capella*, és a dir, sense acompanyament instrumental, o amb un reduït acompanyament d'orgue. A la introducció del violí li seguiren la incorporació d'oboès, trompes, flautes, violes i clarinets, entre altres, és a dir, tots els instruments que els italians feien servir en les òperes. A poc a poc, els mestres de capella començaren a adoptar la música italiana com una forma més d'expressar el seu art. A mesura que les capelles musicals anaren incorporant ministrils a les seves formacions musicals, els mestres de capella començaren a fer música per als instrumentistes que tenien. D'aquesta manera, el violí i altres instruments es convertiren en un element habitual en la música feta en els temples.

Amb tot, durant la segona meitat del segle XVIII l'estil italià impregnà quasi tota la música que s'escoltà al nostre país. El públic gaudí de la música italiana al teatre, al temple i a les tertúlies, en les quals s'interpretava música dels compositors italians més destacats del moment. La reforma impulsada pels neoclassicistes a la darrerria d'aquest segle intentà rompre l'hegemonia italiana als escenaris amb la prohibició del cant italià. Malgrat això, la música italiana continuà sonant als teatres nacionals –recordem les òperes italianes traduïdes al castellà amb música original italiana–, encara que amb menys freqüència que ho havia fet durant el darrer quart del segle XVIII. Durant els primers anys del segle XIX, el buit musical que havia deixat l'òpera italiana s'intentà omplir amb les nombroses operetes franceses que es traduïren al castellà. En un primer moment, el públic acceptà el canvi, però, amb el pas els anys i l'inici de la Guerra del Francès, els crítics dels diaris i el públic reclamaren la tornada de la música i el cant italià als teatres i les obres franceses començaren a desaparèixer dels repertoris de les companyies còmiques espanyoles, quedant només unes poques, les quals es representaven esporàdicament. Amb aquest panorama, després del decret de llibertat

¹⁰³⁸ A la catedral de Mallorca, cal destacar, la presència, durant la segona meitat del segle XVIII, dels violinistes Salvatore di Lorenzo, maltès, i l'italià Carlos Juliani.

d'impremta de 1810, els diaris palmesans començaren a reivindicar el retorn de la música italiana als escenaris.

El 13 d'agost de 1811, uns dies després d'haver-se interpretat durant tres funcions seguides l'òpera *La Isabela*, amb llibret de Comella i música que Subirà atribueix a Laserna, a les pàgines del *Diario de Mallorca* apareixia un article d'opinió titulat *Aviso á los Cómicos por un apasionado que desea sus aumentos y lucimiento*. En ell, el crític del diari elogiava la interpretació dels còmics, el talent musical del músic de la companyia, Andreu Pavia, i aconsellava:

Será bueno que desde luego empiezen á estudiar otra ópera de música italiana¹⁰³⁹ y no francesa, pues con igual ó menor trabajo, pueden asegurar mayor aplauso y ganancia...Que las dulces y acordadas voces de la Sra. Ridaura y del segundo galan de música, de quando en quando den al público algunos duos italianos en lugar de tonadillas, ó á fin de ellas; pues la música de esta clase gusta á todos según ha acreditado la experiencia.

Que el Sr. Blanco (honor á su talento cómico) uniendo su voz de bajo á los dos citados, cante con ellos algun terceto bufo ó serio, pues en qualquiera carácter será aplaudido...¹⁰⁴⁰

D'entrada, per les recomanacions del crític als còmics, queda clara la preferència del públic de Palma per la música italiana. Podríem pensar, si ens deixem portar pel patriotisme imperant en aquells anys de conflicte bèl·lic, que la crítica a l'estil francès era el resultat d'un atac indiscriminat a tot el que venia del país veí. Sembla que no. De fet, com hem vist abans, durant els anys posteriors al conflicte, les companyies còmiques espanyoles que actuaren al nostre coliseu continuaren representant algunes operetes franceses amb un relatiu èxit, la qual cosa indica que no es produí un rebuig indiscriminat de tot el que tenia que veure amb el país gal.

Al cap d'uns mesos, a les pàgines del mateix diari, *Alberto Pacífico* aconsellava a la nova dama de cantat, Juana Palomera, que el públic podria gaudir més de les seves actuacions, "si á las adocenadas tonadillas que hasta ahora ha cantado, sustituye otras de mejor gusto y mezcla en ellas algunas arias ó duos italianos".¹⁰⁴¹ En aquesta ocasió era la música espanyola la que sortia mal parada. Sembla que el repertori de la nova actriu de cantat no estava actualitzat amb les *tonadillas* que incloïen peces escrites a l'estil

¹⁰³⁹ Com hem vist, Subirà atribueix la música d'aquesta òpera a Blas de Laserna (SUBIRÀ, Josep: *Un vate filarmónico: Don Luciano Comella*, p. 31).

¹⁰⁴⁰ *Diario de Mallorca*, 13 d'agost de 1811.

¹⁰⁴¹ *Diario de Mallorca*, 15 d'abril de 1812.

italià, per la qual cosa el crític li recomanava que hi interpolés algunes àries i duos italians.

Pràcticament de la mateixa opinió fou el crític de l'*Aurora Patriótica Mallorquina*, que a la crítica de la funció realitzada el dia 11 de juny de 1812, en la qual s'interpretà l'opereta *Adolfo y Clara*, titllà la música francesa d'inharmònica i de difícil execució.¹⁰⁴² Dos mesos després, el 12 d'agost, *El filarmónico*, que així s'anomenava l'autor d'aquestes crítiques publicades per l'*Aurora*, tornà a posar de manifest la superioritat de la música italiana sobre la música nacional i les preferències musicals del públic. En parlar del segon graciós de la companyia d'aquell any, diu:

Quien le oyga cantar tonadillas, no podrá persuadirse que en italiano sea tan superior á sí mismo. Tal es el encanto de la buena musica que transforma enteramente á los actores; y así la Palomera como los demas, cantan mejor las operas italianas que las tonadillas españolas.

*Creo que los aplausos continuados del público son la prueba mas cierta de que gusta de la buena musica con preferencia á otra cosa, y si este queda contento, el teatro concurrido, y aplaudidos los actores, ¿qué mas pueden desear? Animo, y aprender musica nueva.*¹⁰⁴³

Així doncs, malgrat la varietat de gèneres i estils musicals que s'escoltaren al nostre coliseu durant els primers anys del segle XIX, sembla, per les crítiques que acabem d'exposar, que el gènere preferit pel públic de Palma fou l'òpera i, en general, la música italiana, el regnat de la qual començà l'any 1824, amb l'organització de la primera temporada d'òpera italiana al nostre coliseu.

¹⁰⁴² *Aurora Patriótica Mallorquina*, 16 de juny de 1812.

¹⁰⁴³ *Aurora Patriótica Mallorquina*, 12 d'agost de 1812.